

Osallistuva luterilaisuus

Suomen evankelis-luterilainen
kirkko vuosina 2012–2015:
Tutkimus kirkosta ja suomalaisista

Osallistuva luterilaisuus

Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista

**Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti
Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa**

Osallistuva luterilaisuus.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015:
Tutkimus kirkosta ja suomalaisista

© Kirkon tutkimuskeskus

Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125

Taitto: Grano Oy

Kansi: Grano Oy

Kannen kuvat: Heidi Makkonen, Aarne Ormio, Arto Takala ja
Pekko Vasantola

ISBN 978-951-693-355-2 (nid.)

ISBN 978-951-693-356-9 (pdf)

ISSN 1459-2681 (painettu)

ISSN 2343-306X (verkkójulkaisu)

Grano Oy
Kuopio 2016

4041 0955
Painotuote

SISÄLLYS

Esipuhe.....	6
1 Uskonnolliset yhteisöt Suomessa	15
1.1 Johdanto	15
1.2 Väestöllisiä muutoksia.....	16
1.3 Uskontotilanteen kehitys	21
1.4 Jäsenyys evankelis-luterilaisessa kirkossa	28
1.5 Uskontojen väliset suhteet.....	40
1.6 Johtopäätökset	45
2 Luterilainen usko nykyajan Suomessa	47
2.1 Johdanto	47
2.2 Luterilaisen katsomuksen osatekijät.....	49
2.3 Luterilainen työetiikka	57
2.4 Usko Jumalaan	61
2.5 Kristilliset uskomukset	64
2.6 Usko kuolemanjälkeiseen	67
2.7 Uushenkiset katsomukset.....	70
2.8 Julkinen uskonnonharjoitus	73
2.9 Yksityinen uskonnonharjoitus.....	78
2.10 Suhtautuminen eri uskontoihin	81
2.11 Uskonnottomat.....	84
2.12 Johtopäätökset	85
3 Kirkko ja suomalainen musiikki- ja kulttuurielämä.....	88
3.1 Musiikki ja kulttuuri osana kirkollista elämää	88
3.2 Suomalaiset hengellisen musiikin käyttäjinä.....	93
3.3 Musiikkitoiminta kirkossa.....	96
3.4 Virret ja hengellinen musiikki elävässä musiikkikulttuurissa....	101
3.5 Kulttuuritoiminta kirkossa.....	105
3.6 Johtopäätökset	108

4	Kristillisen perinteen välittyminen	110
4.1	Kristillisestä kasvatuksesta käyty keskustelu.....	110
4.2	Kastettujen lasten määrä ja sen muutokset	113
4.3	Kodin uskonnollinen kasvatusta.....	118
4.4	Uskonto varhaiskasvatuksessa.....	123
4.5	Uskonnonopetus ja kirkon tehtävät kouluissa	125
4.6	Seurakuntien toiminnan tavoitavuus.....	134
4.7	Johtopäätökset	143
5	Kirkon auttamistyö yhteiskunnallisena osallistumisena	146
5.1	Luterilaisuus ja hyvinvointivaltion perusta	146
5.2	Diakonia sosiaalipolitiikan kentässä	148
5.3	Auttaminen ja kansalaisaktiivisuus suhteessa uskonnollisuuteen	151
5.4	Diakonia ja yhteiskunnallinen työ seurakunnissa	159
5.5	Mihin diakonia palveluna on menossa?	165
5.6	Johtopäätökset	169
6	Kirkon rooli yhteiskunnassa	172
6.1	Johdanto	172
6.2	Luterilaiset perinteet yhteiskunnassa	174
6.3	Kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien asemaa koskevat näkemykset	190
6.4	Kirkollinen työ yhteiskunnan organisaatioissa	198
6.5	Uskonnonvapauden kysymyksiä.....	209
6.6	Johtopäätökset	218
7	Kirkko julkisena keskustelijana	222
7.1	Keskusteleva kirkko.....	222
7.2	Puheenvuoroja ihmisen hyväksi	225
7.3	Kirkon kannanottoja ja päätöksiä.....	230
7.4	Katsaus kirkollisen lehdistön puheenaiheisiin.....	242
7.5	Johtopäätökset	249
8	Pohdinta	251
8.1	Pelastettu palvelemaan	251
8.2	Luterilaisuuden näkymätön vaikutus.....	254
8.3	Yhteiskunnan rakenteiden kautta osallistuminen.....	256
8.4	Kasvatukseen ja kulttuuritoimintaan osallistuminen	257
8.5	Auttamiseen osallistuminen	258
8.6	Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen.....	260
8.7	Kohtaamisissa osallistuminen	260

Liitteet	263
Liite 1 Tutkimuksessa käytetyt kyselyaineistot	263
Liite 2 Tilastolliset analyysimenetelmät	266
Liite 3 Taustamuuttujat, summamuuttujat ja dummy-muuttujat asenteista ja katsomuksista	270
Liite 4 Analyysitaulukot	279
Lähteet ja kirjallisuus	333
Asiasanaluettelo	379

ESIPUHE

Viimeisten vuosien aikana suomalaiset ovat kohdanneet monella tavalla muuttuneen maailman. Vaikka muutoksiin johtaneet tapahtumat ovat usein osa pidempiaikaisia kehityskulkuja, viime aikojen tapahtumat ovat muuttaneet maailmaa tavoilla, joita harvat osasivat vielä vuosikymmenen alussa ennustaa. Ylitse muiden nousevat ainakin seuraavat kehityskulut: globaalin talousjärjestelmän kriisit ja niihin liittyvä eriarvoistumiskehitys, oikeistopopulististen puolueiden nousu Länsi-Euroopassa, pakolaisuuden lisääntyminen maailmassa, uskonnollisen terrorismin lisääntyminen Euroopassa sekä maailmanlaajuinen uskonnon poliittisen vaikutusvallan kasvu. Euroopan ja erityisesti Suomen kannalta myös Venäjän ja Ukrainan välinen kriisi sekä Krimin valtauksen seurauksena EU:n Venäjälle asettamat taluspakotteet ovat olleet omalta osaltaan lisäämässä tunnetta siitä, että Eurooppa ei ole enää entisensä.

Suomen ja maailman taloustilanne on herättänyt huolta jo pidemmän aikaa. Viimeistään vuoden 2008 finanssikriisin ja vähän myöhemmin käynnistyneen euroalueen velkakriisin jälkeen talous on noussut politiikan teon keskiöön. Suomen talouden heikot kasvunäkymät ovat värittäneet kansallista keskustelua merkittävällä tavalla. Pääministeri Juha Sipilä piti syyskuussa 2015 poikkeuksellisen, Yleisradion suorana televisioiman kansakunnalle osoitetun puheen, jonka hän aloitti sanoilla ”Suomen tilanne on poikkeuksellisen vakava”. Puheessaan hän kiinnitti erityistä huomiota talouskasvun hitauteen, työttömyyden nopeaan kasvuun, valtion velkaantumiseen ja yritysten kilpailukyvyn menetykseen.

Kotimaisten talousnäkömien ohella ilmapiiiriä ovat viimeisten vuosien aikana värittäneet myös lisääntyvät puheenvuorot taloudellisen eriarvoisuuden lisääntymisestä. Esimerkiksi ranskalaisekonomisti Thomas Piketty vuonna 2013 julkaistu teos *Le capital au XXIe siècle (Pääoma 2000-luvulla)* nousi nopeasti myyntilistoilla ja herätti paljon kansainvälistä huomiota. Pikettyyn pääteesi on, että varallisuuden epätasainen jakautuminen on kapitalismiin sisäänrakennettu piirre, jota voidaan ehkäistä vain vahvoilla tulojen ja varallisuuden uusjakoon tähtäävillä poliittisilla päätöksillä ja toimenpiteillä. Näitä toimenpiteitä oli laajasti käytössä kehittyneissä maissa

1900-luvun keskivaiheilla, jolloin tulonjaon tasa-arvoistumiseen myötävaikuttivat pelko työväestön yhteiskunnallisesta levottomuudesta, 1930-luvun suuren laman tuoma shokki sekä sotien luoma kansallinen solidaarisuus. Vuosisadan jälkipuoliskolla, etenkin kommunismin romahtamisen jälkeen, nämä ulkoiset tekijät ovat kaikki poistuneet. Niinpä hyvinvointivaltion on katsottu ajautuneen kriisiin, ja 1980-luvulta alkaen talouden vapauttamisen myötä tulonjaon tasa-arvoisuutta ylläpitäviä rakenteita on kaikkialla purettu. Tämän seurauksena tuloerot ovat alkaneet nopeasti kasvaa kaikkialla kehittyneissä maissa. OECD:n aineistot vuosilta 1980–2009 osoittavat, että aivan yksittäisiä maita lukuun ottamatta tulot ovat jakautuneet kaikissa maissa entistä epätasaisemmin.¹ Tuloeroja mittaavan Gini-kertoimen on laskettu kasvaneen kaikissa maissa keskimäärin kahdella prosenttiyksiköllä.²

Myös tavallisten kansalaisten huoli tuloerojen kasvusta on lisääntynyt dramaattisesti viimeisten vuosikymmenien aikana. Vielä 1980-luvun lopussa tehdyissä maailmanlaajuisissa kyselyissä noin neljässä maassa viidestä kansalaisten enemmistö oli sitä mieltä, että ”tarvitsemme suurempia tuloeroja palkitaksemme enemmän kansalaisten yritteliäisyyttä”. Viimeisimmissä kyselyissä osuus oli puolet pienempi: vain noin kahdessa maassa viidestä enemmistö oli enää tätä mieltä. Noin 80 prosentissa kyselytutkimukseen osallistuneista maista vastaajat kannattivat aikaisempaa enemmän tuloerojen tasaamista.³

Vaikka maiden sisällä tarkasteltuna taloudellinen eriarvoisuus kasvaa, globaalilla tasolla on kuitenkin nähtävissä myös toisen suuntaista kehitystä: rikkaiden ja köyhien ihmisten välinen kuilu on maailmanlaajuisesti kaventunut erityisesti 2000-luvun taitteesta alkaen. Yksi YK:n vuosituhatkampanjan tavoitteista toteutui viisi vuotta etuajassa, kun äärimmäisessä köyhyydessä elävien määrä puolittui vuodesta 1990 vuoteen 2010 mennessä. Yhä absoluuttisesta köyhyydestä kärsivät noin 800 miljoonaa ihmistä on YK:n tavoitteiden mukaan tarkoitus nostaa köyhyydestä vuoteen 2030 mennessä, minkä lisäksi valtioiden sisäisten tuloerojen halutaan tasoittuvan.⁴ Globaalien eriarvoisuuden väheneminen on paljolti seurausta Kiinan ja Intian nopeasta talouskehityksestä, joka on nostanut miljoonia ihmisiä köyhyydestä. Globaali muutos on sikäli huomionarvoinen, että se

1 Inglehart 2016, 2.

2 Bourguignon 2016, 13.

3 Inglehart 2016, 9.

4 United Nations 2015b, 2015a.

merkitsee pitkäaikaisen suunnan muuttumista. Lähes teollistumisen alusta lähtien köyhien ja rikkaiden välinen globaali eriarvoisuus kasvoi keskeytymättä noin 1970-luvulle saakka. Muutos on myös ollut nopeaa, sillä se on poistanut taloudellista eriarvoisuutta siten, että tilanne vastaa lähes 150 vuoden takaista.⁵

Talouden kysymykset eivät kuitenkaan enää siirry politiikan kentälle samoissa asetelmissä kuin ennen. Perinteiset puolueet ovat olleet pitkään vaikeuksissa, koska politiikassa vaikuttaa yhä enemmän kulttuurisia ja arvokysymyksiä, kuten tasa-arvo, maahanmuutto tai huoli ympäristöstä. Perinteinen poliittinen polarisaatio koski tulonjakoon liittyviä kysymyksiä, joissa työväestöä edusti vasemmisto ja keskiluokkaa oikeisto. Nykyisin sen sijaan koulutettu keskiluokka kannattaa usein vasemmistoa, kun sen sijaan merkittävä osuus työväestöstä on siirtynyt kannattamaan oikeistoa.

Perinteisten puolueiden rinnalle on alkanut ilmaantua populistisia puolueita, joiden ohjelmat nousevat lähes pelkästään kulttuuriarvoihin liittyvistä mielipide-eroista. Populistien mukaan heidän maansa ja kulttuurinsa on akuutissa kriisissä, jota selitetään yksinkertaisilla kertomuksilla, joissa paha tulee maan rajojen ulkopuolelta. Vaikka populismia esiintyy sekä vasemmistossa että oikeistossa, erityisen vahvasti Euroopassa ovat nousseet oikeistopopulistiset puolueet. Oikeistopopulisteja yhdistää kolme teemaa: He vastustavat sosiaalisia ja kulttuurisia muutoksia, jotka uusi vasemmisto synnytti ja jotka perustuvat liberaaleille arvoille ja kansainvälisyydelle. Erityisen voimakkaasti he vastustavat maahanmuuttoa, mutta usein myös globalisaatioon ja Euroopan integraatioon liittyviä asioita. Kolmantena yhteisenä piirteenä esiin nousee vahva islaminvastaisuus.⁶ Populistisille puolueille ja liikkeille on myös luonteenomaista vastustaa erilaisia asiantuntijoita ja ylipäätään kaikkia eliittejä. Tästä epäluulosta ovat saaneet osansa erityisesti valtavirran mediat, joille on syntynyt erilaisia vastamedioita. Ne väittävät tuovansa esiin valtavirtamediassa pimitettyjä asioita ja näkökulmia.

Populistipuolueiden saaman äänimäärän on arvioitu kaksinkertaistuneen Euroopassa vuoden 2000 jälkeen. Vuonna 2016 noin viidenneksen Euroopan maiden äänestäjistä laskettiin kannattavan joko oikeistolaista tai vasemmistolaista populistipuoluetta.⁷ Vuonna 2016 oikeistopopulistisia puolueita oli kuuden Euroopan maan hallituksessa. Sen lisäksi niillä

5 Bourguignon 2016, 12–14.

6 Jokisalo 2016, 97.

7 The Economist 30.7.2016.

oli edustajia parlamenteissa kaikkiaan 11 Euroopan maassa.⁸ Brexit, eli Ison-Britannian kansanäänestyksen myötä tekemä päätös irtaantua EU:sta kesällä 2016, oli populismin kenties merkittävin tähänastinen saavutus. Yhdysvalloissa republikaanipuolueen presidenttiehdokkaaksi valittiin Donald Trump, jonka retoriikassa ovat toistuneet pitkälti samat teemat kuin eurooppalaisessa populismissa: ulkomaalaisvastaisuus, islaminvastaisuus, taloudellinen protektionismi sekä halveksunta taloudellisia, poliittisia sekä asiantuntijaeliittejä kohtaan.

Populistien esiin nostamat uhkakuvat kumpuavat osittain maailmanlaajuisesta pakolaisten määrän lisääntymisestä sekä globaalien jihadistien innoittamien terroritekojen lisääntymisestä ja kasvaneesta väkivaltaisuudesta viimeisten vuosien aikana. Vuonna 2015 maailmassa oli ennätysmäärä pakolaisia, turvapaikanhakijoita sekä oman maansa sisällä evakkoon joutuneita ihmisiä.⁹ Maailmanlaajuisesti yli 60 miljoonaa ihmistä oli joutunut jättämään kotinsa YK:n mittauksen mukaan, ja heistä 34 miljoonaa on jäänyt kotimaansa suojaan.¹⁰ Moni turvaa hakevista henkilöistä pakenee kotimaidensa sisällissotia sekä terrorismia. Arabikevään saatossa vuoden 2011 jälkeen sisällissotia käydään muun muassa Irakissa, Libyassa ja Syyriassa. Lisäksi väkivaltaisuuDET Afganistanissa, Eritreassa, Nigeriassa, Pakistanissa, Sudanissa ja Somaliassa ovat ajaneet ihmisiä pakoon.¹¹ Moni pakolainen suuntaa Eurooppaa kohti: vuonna 2015 pakolaisten määrä ylitti jo miljoonan, mikä oli noin viisi kertaa enemmän kuin vuonna 2014.¹² Suomeen saapui 32 478 turvapaikanhakijaa vuonna 2015, kun vuonna 2014 vastaava luku oli 15 845.¹³

Jihadistinen¹⁴ väkivalta alkoi kiihtyä vuonna 2014, kun niin kutsuttu Islamilainen valtio (ISIS) katkaisi välinsä al-Qaidaan, julisti kalifaatin ja alkoi valloittaa maa-alueita Irakissa. Järjestöä johti tuolloin Abu Bakr al-Baghdadi, joka oli onnistunut valloittamaan Raqqan ja Mosulin. Pian järjestö tuli tunnetuksi maailmalla sen julkaisemista videoista, joissa mestattiin kristittyjä sekä vangittuja länsimaalaisia. Edes muslimit eivät olleet turvassa,

8 Helsingin Sanomat 31.5.2016 (A25).

9 UNHCR 2015.

10 UN News Centre 2015.

11 Cockburn 2015.

12 UNHCR 2016.

13 Suomen Pakolaisapu: Pakolaisuus Suomessa.

14 Jihadismi on islamismien ääri-suuntaus, joka pyrkii edistämään tavoitteitaan väkivalloin.

elleivät he totelleet tarkkaan ISIS:in tulkintaa shariasta. Sen taistelijat saattoivat mestata kenet tahansa, jonka he olivat julistaneet väärauskoiseksi.

Maailmanlaajuinen huoli globaalien jihadismin innoittamasta terrorismista on lisääntynyt varsinkin sen jälkeen, kun ISIS:in nimissä tehdyt terrori-iskut ympäri arabimaailmaa sekä lukuisissa länsimaissa alkoivat lisääntyä. Euroopassa erityisesti Pariisin iskut 7.11.2015 ja 13.11.2015 sekä Brysselissä 22.3.2016 ja Nizzassa 14.7.2016 ovat tuoneet uskonnollisen terrorismin aivan uudella tavalla eurooppalaisten tietoisuuteen.

Huomion keskittyminen uskonnollisiin terroritekoihin ja islamismiin saattaa kuitenkin estää tässäkin näkemästä taustalla vaikuttavaa suurempaa kehityskulkua, jota voidaan luonnehtia maailmanlaajuiseksi uskonnon poliittisen vaikutusvallan lisääntymiseksi. Uskonnollisen terrorismin nousu on vain pieni osa tätä globaalia kehitystä, mutta samoin kuin talouden globalisaation aiheuttama työpaikkojen menetys Euroopan perinteisissä teollisuuskaupungeissa, se on useimmille eurooppalaisille henkilökohtaisesti merkitevin. Uskonnon paluu poliittiseksi voimatekijäksi ei kuitenkaan ilmene kaikkialla samalla tavoin, ja erityisesti eurooppalaisessa katsannossa tämän ilmiön vaikutusta ja merkitystä ei useinkaan kyetä tunnistamaan. Erityisesti Länsi-Eurooppaa luonnehtii edelleen vahvasti maallistuminen, eikä myöskään median tai politiikan piirissä ole nähtävissä kovin vahvoja merkkejä uskontojen vaikutusvallan lisääntymisestä. Korkeintaan voidaan puhua uskonnon näkyvyyden kasvusta. Osin ilmiön vieraudesta johtuen uskontojen yhteiskunnallisen näkyvyyden lisääntyminen nähdään Euroopassa usein etupäässä kielteisessä valossa ja kokonaiskuvan hahmottaminen on vaikeaa.

Vuonna 2011 ilmestyneessä kirjassa *God's Century: Resurgent Religion and Global Politics* yhdysvaltalaisutkija Monica Duffy Toft on yhdessä työtovereidensa kanssa luonnehtinut globaaliin uskonnon nousuun liittyviä piirteitä. Kirjassa dokumentoidaan kaikkialta maailmasta uskonnollisia toimijoita, jotka entistä määrätietoemmin pyrkivät vaikuttamaan valtiolliseen lainsäädäntöön ja politiikkaan. Useimmissa tapauksissa uskonnollisten toimijoiden esiin nousun taustalla on pettymys sekulaareihin ideologioihin, olipa kyse sitten kommunismista, eri tavoin tulkituista sekularismeista tai arabinationalismista. Uskonnolliset yhteisöt ovat kehittäneet toimintansa ohella poliittista teologiaa, jonka kautta yhteiskunnalliset pyrkimykset nähdään keskeisenä osana uskonnollista kutsumusta. Toinen tärkeä tekijä uskontojen vaikutusvallan lisääntymisessä on uskonnollisten yhteisöjen kasvava riippumattomuus valtiollisesta säätelystä ja kontrollista. Tutkijoiden

mukaan uskonnot ovat tänä päivänä itsenäisempiä suhteessa valtiollisiin instituutioihin kuin kenties satoihin vuosiin. Uskonnolliset yhteisöt ovat myös lisääntyvässä määrin oppineet hyödyntämään demokratisoitumisen, globalisaation ja tekniikan kehityksen tuomia välineitä omissa pyrkimyksissään. Erityisesti moderni viestintätekniikka ja matkustuksen helpottuminen ovat irrottaneet uskonnollisia yhteisöjä etnisistä ja kulttuurisista puitteistaan ja tehneet niistä yhä enemmän ylikansallisia poliittisia toimijoita ja verkostoja.¹⁵

Eurooppalaisessa katsannossa uskontojen poliittisen vaikutusvallan lisääntyminen herättää usein pelkoja ja uhkakuvia. Kuitenkin huolellinen tilastojen tarkastelu osoittaa, että uskonnollisilla toimijoilla on esimerkiksi ollut erittäin merkittävä myönteinen rooli 1900-luvun viimeisten vuosikymmenien aikana tapahtuneessa maailmanlaajuisessa demokratisoituskehityksessä. Maailman noin 200 maasta 78:ssa tapahtui merkittävää demokratisoituskehitystä vuosina 1972–2009. Näistä maista 48:ssa, eli yli kolmessa viidestä, uskonnolliset toimijat olivat tärkeässä roolissa demokratian edistäjinä.¹⁶ Uskonnollisen fundamentalismin nousu tai teokratiaan tähtäävän uskonnollisen terrorismin lisääntyminen ei saisi estää näkemästä laajempaa kokonaiskuvaa. Siksi on tärkeää saada realistinen ja tosiasioihin perustuva käsitys siitä, mihin uskonnolliset yhteisöt vaikutusvaltaansa todennäköisesti käyttävät ja miksi.

Edellä kuvatut maailmanlaajuiset kehityslinjat ovat tuskin tilapäisiä tai ohimeneviä. Globaali talousjärjestelmä erilaisine oheisvaikutuksineen, pakolaisuuden lisääntyminen, uskontojen yhteiskunnallisen osallistumisen laajeneminen, väkivaltaisten ääri liikkeiden ilmaantuminen sekä populistisen politiikan nousu tulevat todennäköisesti vaikuttamaan yhteiskunnalliseen kehitykseen Suomessakin pitkälle tulevaisuuteen. Sen vuoksi on tarkasteltava myös luterilaisen uskonnon ja sen läpäisemän suomalaisen kulttuurin aseoitumista näihin globaaleihin kehityslinjoihin. Millaista on nykypäivän suomalainen luterilaisuus? Minkälaiset yhteiskunnalliset arvot luonnehtivat tämän päivän suomalaisia, joilla on luterilaisia arvoja tai luterilaisuuden sävyttämä elämäntattamus? Entä miten evankelis-luterilainen kirkko on omassa toiminnassaan tai puheenvuoroissaan viime vuosina reagoinut maailmalla ja Suomessa tapahtuneisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin?

15 Toft ym. 2011, 13–15.

16 Toft ym. 2011, 92–93.

Tässä tutkimuksessa luodaan empiirisiin kyselyaineistoihin perustuva kuvaus suomalaisesta luterilaisuudesta, sen yhteiskunnallisesta merkityksestä sekä Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta yhteiskunnallisena toimijana ja luterilaisen perinteen ylläpitäjänä ja muovaajana. Tutkimus on toinen osa kirkon nelivuotiskertomusta vuosilta 2012–2015, ja sen erityisenä tehtävänä on kirkon toimintaympäristön analyysi. Kertomuksen ensimmäinen osa, *Erilaistuva kirkko*, dokumentoi erityisesti kirkon toimintaa kokonaiskirkon ja eri työalojen näkökulmasta. Kirkon nelivuotiskertomuksen tarkoitus on palvella kirkon ja seurakuntien toiminnan suunnittelua ja kehittämistä. Siksi nelivuotiskertomusta varten kerättyjä kyselyaineistoja on niiden hyödynnettävyyden lisäämiseksi saatettu yleisesti saataville interaktiivisina visualisointeina osoitteessa: <http://www.kirkontutkimuskeskus.fi>.

Kirjan rakenne

Tutkimus jakaantuu kahdeksaan lukuun. Ensimmäinen luku kuvaa Suomen uskonnollisten yhteisöjen kenttää, niiden jäsenmäärien kehitystä ja myös niiden keskinäistä vuorovaikutusta. Tämä luku toimii tärkeänä tilastollisena taustoituksena ja tilannekatsauksena jäljessä tuleville, analyttisemmille tarkasteluille. Toisessa luvussa luonnehditaan nykypäivän suomalaisen luterilaisuuden keskeisiä piirteitä suomalaisilta kerätyn kyselyaineiston valossa. Tilastollisten analyysien avulla pyritään muodostamaan täsmällinen kuva siitä, miten suomalaiset suhtautuvat keskeisiin luterilaisiin vakaumuksiin ja kuinka nämä vakaumukset ovat yhteydessä toisiinsa. Tehdyt tilastolliset tarkastelut luterilaisista arvoista toimivat perustana jäljessä tulevien lukujen analyyseihin.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan musiikin ja kulttuurin merkitystä luterilaisuudessa. Luvussa käsitellään virsien ja hengellisen musiikin paikkaa suomalaisten elämässä sekä kirkollisessa kontekstissa. Tarkasteluun otetaan myös kirkon suhde kulttuuritoimintaan laajemmin. Luvussa neljä käsitellään kristillistä kasvatusta ja sen keskeisiä haasteita tämän päivän Suomessa. Kristillinen kasvatusta on yhä useammin yhteistyötä vanhempien, varhaiskasvatuksen, oppilaitosten ja seurakuntien kesken. Luvussa tarkastellaan myös seurakuntien säännöllisen viikkotoiminnan vaikuttavuutta lapsi- ja nuorisotyön eri ikäryhmissä.

Viides luku käsittelee auttamista, vapaaehtoistyötä ja diakoniaa yhteiskunnallisten palvelujen kentässä sekä kansalaistoiminnan että seurakun-

tien työn näkökulmasta. Kuudennessa luvussa tarkastellaan suomalaisten suhtautumista yhteiskunnassa näkyviin kristillisiin perinteisiin sekä kirkon työhön yhteiskunnan organisaatioissa. Myös uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen asemaa sekä uskonnonvapauden turvaamista pohditaan kyselytutkimuksen valossa. Seitsemännessä luvussa analyysin kohteena on kirkko julkisena keskustelijana. Siinä nostetaan esiin kirkon päätöksiä, kannanottoja ja kirkollisia puheenvuoroja niin yhteiskunnallisiin teemoihin kuin kirkon sisäisiin kysymyksiin.

Kirjan viimeisessä luvussa tutkimuksen tuloksia kootaan yhteen ja pohditaan erityisesti kirkon uskon valossa. Luku ei pyri olemaan tyhjentävä listaus tai arvio siitä, millaisia teologisia ja kirkon toimintaa suuntaavia johtopäätöksiä tuloksista on tehtävissä. Tulosten teologisessa arvioinnissa tulkinnan rooli on korostuneempi, ja joka tapauksessa esiin nostettavien asioiden suhteen joudutaan tekemään enemmän harkinnanvaraista valintaa. Yksittäisistä luvuista on löydettävissä runsaasti havaintoja, joista voidaan johtaa kirkon elämän ja uskon kannalta tärkeitä jatkopäätelmiä ja pohdintoja. Siksi viimeisen luvun tarkoitus ei ole olla lopullinen ja päättävä arvio tutkimustulosten merkityksestä kirkolle, vaan pikemminkin laajemman kirkollisen keskustelun virittäjä ja edesauttaja. Kirkon on joka tapauksessa määriteltävä suhteensa koko maailman tulevaisuuden kannalta keskeisiin maailmanlaajuisiin kehitystrendeihin. Sen tulevaisuuden kannalta on tärkeää, miten se osallistuu näiden trendien mukanaan tuomien muutosten kohtaamiseen ja millaista osallisuutta se jäsenissään tukee ja kehittää. Lyhyesti: millaista on tämän päivän osallistuva luterilaisuus?

Kiitokset

Tämän tutkimuksen tekemiseen ovat tutkijoiden ohella osallistuneet lukuisat muut henkilöt. Seurakunta-, työntekijä- ja luottamushenkilökyseilyjen toteuttamisesta vastasi tilastoasiantuntija (vs.) Elina Lindroos. Hän teki myös tutkimusaineistojen tilastolliset analyysit ja huolehti muilla tavoin aineistojen käsittelystä sekä muokkauksista. Tilastoasiantuntija Mari Koivisto oli myös osaltaan käynnistämässä kyselyjen toteuttamista. Kirkkohallituksen tilastotyöntekijät ovat avustaneet lukuisien aineistojen kokoamisessa. Projektipäällikkö Pasi Aaltonen vastasi puolestaan interaktiivisen verkkopalvelun hankintaan ja käyttöönottoon liittyvistä tehtävistä. Palvelussa julkaistut tilastojen visualisoinnit ovat hänen käsialaansa. Kä-

sikirjoituksen julkaisukuntoon saattamisesta vastasi tutkimussihteeri Satu Ikonen. Harjoittelija Matias Ikkala hankki tutkijoiden käyttöön erilaisia aineistoja ja teki niistä katsauksia ja tiivistelmiä. Hän osallistui myös teoksen loppuunsaattamiseen liittyviin tehtäviin. Toimistos sihteeri Anita Ågren piti huolen projektin hallinnointiin ja aikataulutukseen liittyvien käytännön asioiden sujumisesta. Tämän tutkimuksen mahdollistamisesta heille kaikille kuuluvat suuret kiitokset.

Tampereella 22.8.2016

Kimmo Ketola

Maarit Hytönen

Veli-Matti Salminen

Jussi Sohlberg

Leena Sorsa

1 USKONNOLLISET YHTEISÖT SUOMESSA

Jussi Sohlberg ja Kimmo Ketola

1.1 Johdanto

Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa -tulevaisuusselonteossa kartoitetaan suuria yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoslinjoja, jotka koskevat vääjäämättä myös kirkkoa. Yleinen liikkuvuus on lisääntynyt ja tulee lisääntymään, ja samalla myös työikäisen väestön tarve lisääntyy. Muuttajat muuttavat Suomea, on sitten kyse maan sisäisestä muuttoliikkeestä tai maahanmuuttajista. Muuttoliike lisää kulttuurista moninaisuutta ja vaikuttaa myös alueellisiin eroihin. Eläkeikäisten osuus väestöstä kasvaa. Yhä vähenevin resursein on huolehdittava riittävästä hyvinvointipalveluista kestävä kehitys huomioon ottaen.¹⁷

Katsomusten alueella tapahtuu muutoksia moneen suuntaan. Ihmisten luottamus moniin perinteisiin auktoriteetteihin on horjunut, ja tämä heijastuu ihmisten suhteessa kirkkoon ja uskontoon. Ei voida kuitenkaan puhua yksioikoisesti uskonnon katoamisesta, sillä kysymys on myös uskonnon ja uskonnollisuuden muutoksista. Moninaisuus haastaa suuret kertomukset. Kansallinen kertomus tai luterilaiset perinteet saavat rinnalleen myös enenevässä määrin muita perinteitä. Esimerkiksi uushenkisyys vaikuttaa yhtä lailla kirkon sisällä kuin sen ulkopuolella. Uskonnollisuus, myös kristinusko, moninaistuu saaden uusia muotoja.

Toisaalta on nähtävissä, että uskonnottomuus on myös kasvava katsoimuksellinen suuntaus, joka haastaa kirkon ja kristillisen sanoman. Kansainvälistymisen myötä kristinusko moninaistuu ja maahanmuuttajataustaisissa yhteisöissä kielenä on jo lähtökohtaisesti muu kuin suomi. Uskonto myös näkyy julkisuudessa ja keskusteluissa enemmän. Moninaisuuden lisääntyessä

17 Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa 2014, 13–15.

katsomusten välinen vuoropuhelu tulee yhä merkittävämmäksi.¹⁸ Yhteiskunnalliset ja uskonnollisuuden muutokset yhdessä taloudellisen aseman heikkenemisen kanssa aiheuttavat muutoksia kirkon toimintamuodoissa, organisaatorakenteissa ja yhteiskunnallisessa asemassa.¹⁹

Tässä luvussa käsitellään koko Suomen väestöä koskevien muutostrendien päälinjoja: väestökehitystä, sisäistä muuttoliikettä, työllisyyttä ja maahanmuuttoa. Luvussa luodaan myös yleiskatsaus maailman uskontotilanteeseen ja uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyyteen sekä seurakuntien tekemään maahanmuuttajatyöhön. Erityisen tarkastelun kohteena on kirkon jäsenyyteen liittyvät kysymykset ja havainnot. Lisäksi tarkastellaan seurakunnissa tapahtuvaa uskontodialogiin ja ekumeniaan liittyvää työtä.

1.2 Väestöllisiä muutoksia

Väkiluvun muutokset

Suomen väkiluku oli vuoden 2015 lopussa 5 487 308. Väestö kasvoi vuoden 2015 aikana kaiken kaikkiaan 15 555 hengellä.²⁰ Vuoden 2015 aikana Suomessa syntyi 55 400 lasta, mikä oli ennätyksellinen vähän. Tätä vähemmän lapsia syntyi 1860-luvun nälkävuosien aikana. Syntyneiden määrä on pienentynyt viidettä vuotta peräkkäin.²¹ Kertomuskauden aikana väkiluku oli kasvanut 86 041 hengellä.

Väestömäärä kasvoi, koska maahanmuuttoa oli 12 400 enemmän kuin maastamuuttoa. On syytä huomata, että tämä luku ei sisällä turvapaikanhakijoita, joiden turvapaikanhakuprosessi on kesken. Ulkomailta muutti Suomeen 28 700 henkilöä vuonna 2015.²²

Suomessa solmittiin 24 700 avioliittoa vuonna 2015. Määrä oli hieman noussut edellisestä vuodesta. Myös avioerojen määrässä oli jonkin verran kasvua. Vuonna 2015 avioeroja oli 13 900. Kaiken kaikkiaan avioerojen määrä on pysynyt samalla tasolla jo yli 20 vuoden ajan. Ensimmäisistä avioliitoista päätyy todennäköisesti eroon varsin iso osuus, 39 prosenttia. Rekisteröityjen

18 Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa 2014, 19–22.

19 Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa 2014, 23–24.

20 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne 2015.

21 Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet 2015.

22 Suomen virallinen tilasto (SVT): Muuttoliike 2015.

parisuhteiden määrä on pysynyt melko vakaana. Vuonna 2015 rekisteröintejä oli 318. Näistä miespareja oli 97 ja naispareja 221.²³ Aviopareja oli vuonna 2015 noin 952 000 ja avopareja 338 000.²⁴

Uusperheitä oli vuoden 2015 lopussa 52 000 ja näin ollen joka kymmenes lapsi elää uusperheessä.²⁵ Ensisyntyneiden ikä oli keskimäärin 28,8 vuotta. Kymmenessä vuodessa ikä on noussut 0,9 vuodella. Vuonna 2015 kaikkien synnyttäneiden keski-ikä oli 30,6 vuotta. Ikä nousi edellisestä vuodesta kymmenyksen ja kymmenessä vuodessa kasvua on ollut viisi kymmenystä.²⁶

Sisäinen muuttoliike ja työllisyys

Muuttoliike suuntautuu enenevässä määrin kasvukeskuksiin. Kaupunkialueilla asui vuonna 2000 noin 65 prosenttia väestöstä, vuonna 2014 määrä oli noussut noin 69 prosenttiin. Kymmenen suurimman kaupunkiseudun väestölisäys vuosina 2000–2014 on ollut noin 384 000 henkilöä eli keskimäärin 25 600 henkilöä vuodessa. Vuosina 2010–2014 valmistuneista asunnoista 80 prosenttia rakennettiin 14 suurimmalla paikkakunnalla. Myös työpaikkoja on syntynyt valtaosin kaupunkialueille. Vuosien 1990–2013 välisenä aikana näille alueille on syntynyt noin 190 000 työpaikkaa. On arvioitu, että Suomessa on vuonna 2030 neljä suuraluetta, joihin väestö on keskittynyt. Nämä olisivat arvion mukaan: Pohjoinen suuralue, Itäisen ja Keskisen Suomen suuralue, Pohjanmaiden suuralue ja Eteläisen ja Lounais-Suomen suuralue.²⁷

Suomen sisäinen muuttoliike jatkuu vilkkaana. Kuntien välisiä muuttoja tapahtui vuoden 2015 aikana noin 280 000. Lisäystä vuoden 2014 muuttoihin oli noin 12 000. Vuonna 2014 kuntien sisäisiä muuttoja tapahtui 571 553 ja vuonna 2015 muuttoja tapahtui 613 261. Tällä kertomuskaudella kuntien sisäisiä muuttoja tapahtui yhteensä 2 357 000 ja edellisellä kertomuskaudella muuttoja tapahtui 2 320 000.²⁸

Määrällisesti eniten väkilukuaan kasvattivat Uusimaa, 16 800 henkilöllä, ja Pirkanmaa, 2 700 henkilöllä. Suhteellisesti eniten väkiluku kasvoi Uu-

23 Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset 2015.

24 Tilastokeskuksen virallinen määritelmä: ”Uusperheessä on alle 18-vuotias vain toisen puolison lapsi. Perheen kaikki lapset eivät ole puolisoiden yhteisiä.”(Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet 2015, Liitetaulukko 1).

25 Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Perheet 2015.

26 Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Syntyneet 2015.

27 Aro 2016.

28 Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Muuttoliike 2015.

dellamaalla, noin prosentin verran. Suhteellisesti eniten väkiluku pieneni Kainuussa, noin prosentin verran. Vuoden 2015 aikana väkiluku kasvoi vain 81 kunnassa. Väkiluku kasvoi määrällisesti eniten Helsingissä, Espoossa, Oulussa ja Tampereella. Väkiluku kasvoi vuoden 2015 aikana kahdeksassa maakunnassa.²⁹

Talouteen ja työmarkkinoihin vaikuttavat globaalit arvoverkostot, uudet teknologiat, digitalisaatio, väestökehitys ja länsimaissa väestön ikääntyminen. Eräs selkeä muutostrendi, joka näkyy Suomessa ja muissa länsimaissa, on polarisaatiokehitys. Tämä tarkoittaa, että työllisyyden kasvu on keskittynyt korkeapalkkaisiin ja korkeaa koulutusta vaativiin aloihin ja matalapalkkaisiin sekä vähemmän koulutusta vaativiin aloihin. Työttömyydestä puhuttaessa nousee esille usein rakennetyöttömyyden ongelma. Sillä tarkoitetaan työttömyyttä, joka ei vähene työvoimapulasta huolimatta. Pitkäaikaistyöttömyys on tullut enenevässä määrin osaksi työmarkkinoiden muutosta.³⁰

Teollisuustuotanto on vähentynyt Suomessa jo viidettä vuotta peräkkäin. Sen sijaan rakennustuotannossa on näkynyt positiivisia merkkejä. Voimakkaaimmin työllisyys on laskenut viimeisen parin vuoden aikana julkisen hallinnon, kaupan ja kuljetuksen alalla. Etenkin teollisuuden heikko kehitys vaikuttaa myös palvelualojen työllisyyden heikkoon kehitykseen. Julkisen hallinnon työllisyyden lasku näyttää olevan pidempiaikainen suuntaus.³¹

Kokonaistyöttömyys on jatkanut edelleen kasvua kertomuskauden aikana. Vuonna 2015 työttömiä oli keskimäärin 252 000 henkeä. Määrä on 20 000 enemmän kuin vuotta aiemmin. Varsinaisten työttömien lisäksi maassa on myös 144 000 piilotyöttömäksi luokiteltua henkilöä. Piilotyöttömien määrä on kasvanut tasaisesti vuodesta 2008 lähtien. Työttömien kokonaismäärä lähentelee näin ollen 400 000 henkilöä. Työttömyys lisääntyi kaikilla aluehallintovirastoalueilla lukuun ottamatta Pohjois-Suomea.³² Nuorten (15–24-vuotiaat) työttömyysaste on niin ikään korkea. Vuonna 2015 työttömänä oli 73 000 nuorta, eli nuorten osuus oli noin kolmannes kaikista työttömistä.³³

Taloudellinen huoltosuhte on heikentynyt. Tilastokeskuksen viimeisimmän tiedon mukaan vuonna 2014 sataa työssäkäyvää kohden oli 141 ei-työssäkäyvää. Vuotta aiemmin lukumäärä oli 137. Maakuntien välillä on

29 Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Väestörakenne 2015.

30 Pentikäinen 2014, 9, 20.

31 Alatalo & Hämäläinen & Maunu 2015, 5, 9, 17–18.

32 Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Työllisyystutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2015.

33 Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Työllisyystutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2 2015.

isoja eroja huoltosuhteessa. Vuonna 2014 huoltosuhte oli matalin Ahvenanmaalla. Korkeimmat huoltosuhteet olivat Kymenlaaksossa, Etelä-Savossa, Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa. Vuosina 2013–2014 huoltosuhte heikkeni Ahvenanmaata lukuun ottamatta kaikissa maakunnissa.³⁴ Väestöllisen huoltosuhteen heikkeneminen kertoo väestön ikääntymisestä. Se lasketaan suhteuttamalla lasten ja vanhusten määrä 15–64-vuotiaiden määrään. Vuonna 2015 se oli 58. Vuonna 2020 väestöllisen huoltosuhteen arvioidaan olevan 75 ja vuonna 2030 jo yli 80.³⁵

Maahanmuutto

Maailmanlaajuisesti katsoen pakolaiskriisi on kehittynyt vaikeampaan suuntaan. YK:n pakolaisjärjestön, UNHCR:n arvion mukaan vuoden 2014 lopulla maailmassa oli noin 60 miljoonaa ihmistä, jotka ovat joutuneet jättämään asuinalueensa vainojen, konfliktien, väkivallan ja sotien vuoksi. Määrä on kasvanut voimakkaasti, noin 8,3 miljoonalla, vuoteen 2013 verrattuna. Kokonaismäärä 60 miljoonaa koostuu 19,5 miljoonasta pakolaisesta, 32,8 miljoonasta muuttajasta, jotka olivat pakotetut muuttamaan asuinpaikkaansa kotimaansa sisällä, sekä 1,8 miljoonasta turvapaikanhakijasta. Suurin osa (86 %) maailman pakolaisista on sijoittunut asumaan kehittyvien maiden alueille. Syyrian kriisi on ollut pääsyy siihen, että Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan alueella, Egyptissä, Irakissa, Jordaniassa, Libanonissa ja muissa tämän alueen maissa pakolaisten määrä nousi loppuvuonna 2014 lähes 2,2 miljoonaan. Yli puolet maailman kaikista pakolaisista saapui kolmesta maasta: Syyriasta, Afganistanista ja Somaliasta.³⁶

Syyrian, Irakin ja Afganistanin kriisien jatkuessa ja kärjistyessä Eurooppaan suuntautui keväästä 2015 alkaen poikkeuksellisen suuri turvapaikanhakijoiden joukko. Vastaavaa ihmisjoukkojen siirtymistä Euroopan sisällä ei ole koettu sitten toisen maailmansodan. Turvapaikanhakijoiden suuri määrä synnytti paljon keskustelua ja jännitteitä eri Euroopan maissa.

Pakolaiskriisi on koetellut voimakkaasti EU:n taloudellisista syistä horjuvaa yhtenäisyyttä, kun monet maat ovat pystyttäneet väliaikaisia raja-aitoja ja

34 Suomen Virallinen Tilasto (SVT): Työssäkäynti 2014.

35 Ruotsalainen 2012.

36 World at War. Global Trends in Forced Displacement 2014, 2–3.

aloittaneet rajatarkastuksia.³⁷ Myös EU:n ulkorajoja on koeteltu, kun Venäjä valloitti osan Ukrainaa vuonna 2014.³⁸ Teko tulkittiin vastaukseksi vallankumoukseen, jossa EU-mieliset ukrainalaiset syrjäyttivät Venäjää myötäilevän presidenttinsä.³⁹

Suomessa asui vakituisesti 229 000 ulkomaan kansalaista vuonna 2015, määrä oli kasvanut 4,6 prosenttia edellisestä vuodesta. Suurimmat ryhmät olivat virolaiset, venäläiset, ruotsalaiset, kiinalaiset, somalit ja thaimaalaiset. Kaiken kaikkiaan 15 suurimpaan ulkomaalaisryhmään kuului noin 152 000 kaikista ulkomaalaisista.⁴⁰

Maahanmuuttoviraston tilastojen mukaan kertomuskauden aikana Suomen saapui yhteensä 42 494 turvapaikanhakijaa, joista valtaosa eli 32 476 saapui vuonna 2015. Vuoden 2015 aikana saapuneista turvapaikanhakijoista yksinsaapuvia alaikäisiä henkilöitä oli 3 024. Turvapaikanhakijoista suurin ryhmä olivat Irakista saapuneet, joita oli 20 485. Toiseksi suurin ryhmä olivat Afganistanista saapuneet, joita oli 5 214. Kolmanneksi suurin ryhmä olivat Somaliasta saapuneet, joita oli 1 981. Lisäksi Syyriasta saapuneita oli 877. Myönteisiä päätöksiä tehtiin vuoden 2015 loppuun mennessä 1 879. Kiintiöpakolaisia saapui kertomuskauden aikana 3 544, näistä suurin ryhmä olivat syyrialaiset.⁴¹

Syyskuusta 2015 eteenpäin turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten määrä kasvoi erittäin voimakkaasti. Hakijoita saapui enimmillään syyskuussa lähes 4 000 viikossa. Myös lokakuun aikana turvapaikanhakijoita ja pakolaisia saapui paljon, lähes 2 000 viikossa.⁴² Vastaanottoyksiköjä perustettiin vuoden 2015 aikana suuri määrä. Vuoden 2014 lopussa vastaanottoyksiköjä oli 28 ja niissä oli 3 450 asukasta. Vuoden 2015 lopussa vastaanottoyksiköjä oli 212 ja niissä oli 29 800 asukasta.⁴³

Yleisimmät syyt oleskeluluvan hakemiseen liittyivät työhön, opiskeluun ja perheeseen. Vuoden 2015 aikana ensimmäinen oleskelulupahakemus myönnettiin 20 704 henkilölle. Oleskelulupa on määräaikainen tai pysyvä. Määräaikainen oleskelupa myönnetään joko tilapäisenä tai jatkuvana oles-

37 Communication from the European Commission to the European Parliament, The European Council and the Council 2016, 2–3.

38 Chivvis 2015, 33–36.

39 European Council on Foreign Relations 2015.

40 Tilastokeskus: Suomi lukuina 2015.

41 Maahanmuuttovirasto: Tilastot 2015b.

42 Maahanmuuttovirasto: Tilastot 2015d.

43 Maahanmuuttovirasto: Tilastot 2015c.

kelulupana. Viisi suurinta kansalaisuusryhmää, jotka olivat saaneet oleskelulupapäätöksen vuonna 2015, olivat Venäjän federaation, Kiinan, Intian, Ukrainan ja Vietnamin kansalaiset.⁴⁴

Suomessa asui vuoden 2015 lopulla noin 330 000 äidinkieleltään vieraskielistä henkilöä, eli kuusi prosenttia väestöstä. Vieraskielisten määrä oli kasvanut noin 19 000 verrattuna edelliseen vuoteen. Korkein vieraskielisten osuus oli Uudenmaan maakunnassa, noin 11 prosenttia, ja pienin Etelä-Pohjanmaalla, kaksi prosenttia. Suurimmat vieraskieliset ryhmät olivat venäjää äidinkielenään puhuvat (72 436), viroa äidinkielenään puhuvat (48 087) ja somalia äidinkielenään puhuvat (17 871).⁴⁵

1.3 Uskontotilanteen kehitys

Uskontotilanne maailmalla

Erilaisten kansainvälisten uskontotilastojen perusteella näyttää siltä, että uskontojen kannattajien määrä on maailmassa kasvussa eikä sekularisaatio ole valtaosassa maailmaa vallitseva suuntaus. Uskontojen maantieteellisessä painopisteessä ja kannattajamäärien muutoksissa on havaittavissa sen sijaan selkeitä muutoksia viimeisten yli neljänkymmenen vuoden aikana.

Center for the Study of Global Christianity arvioi ja analysoi maailman uskontotilanteen muutoksia erityisesti kristinuskon kentällä. Kristinuskon painopiste on 1900-luvun aikana siirtynyt selkeästi eteläiselle pallonpuoliskolle ja kehitys näyttää edelleen jatkuvan samaan suuntaan. Vuonna 1970 noin 41 prosenttia maailman kristityistä asui eteläisellä pallonpuoliskolla (Latinalaisessa Amerikassa, Afrikassa ja Aasiassa). On arvioitu, että vuoteen 2020 mennessä noin 65 prosenttia maailman kristityistä asuu eteläisen pallonpuoliskon alueella. Katolisen kirkon jälkeen seuraavaksi suurin kristinuskon suuntaus on tällä hetkellä helluntailaiskarismaattinen kristillisuus. Maailmassa arvioitiin vuonna 1970 olevan noin 63 miljoonaa helluntailaiskarismaattista kristittyä. Vuoteen 2020 mennessä määrän on arvioitu olevan yli 700 miljoonaa.⁴⁶

44 Maahanmuuttovirasto: Tilastot 2015a.

45 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne 2015.

46 Christianity in its Global Context 1970–2010, 2013, 7–8.

Pew Research Center on tehnyt kartoitusta ja arvioita laajojen väestöä koskevien tilastojen pohjalta maailman uskontojen tilanteen muutoksista 2050-luvulle mennessä. Erityisen selkeästi nousi esille islamin voimakas kasvu. Maailma väkiluvun arvioidaan kasvavan 2010–2050 välisenä aikana 9,3 miljardiin. Vuonna 2010 muslimien määrä oli 1,6 miljardia ja vuoteen 2050 mennessä muslimien määrän on arvioitu kasvaneen noin 2,8 miljardiin eli muslimien määrä on tuolloin lähes samaa kokoluokkaa kuin kristittyjen. Kristittyjen määrä oli noin 2,2 miljardia vuonna 2010, määrän on arvioitu kasvavan noin 2,9 miljardiin vuoteen 2050 mennessä. Väestökehitys huomiioon ottaen kristittyjen määrä tulisi olemaan vuonna 2050 edelleen noin runsas kolmannes maailman väestöstä, mikä on sama osuus kuin vuonna 2010.

Hindujen määrä tulee olemaan edelleen noin 15 prosenttia maailman väestöstä vuonna 2050. Prosentuaalisesti määrä on siis kutakuinkin sama kuin 2010, mutta väestömuutokset huomioiden hindujen lukumäärä kasvaa vuosien 2010–2050 välisenä aikana noin 352 miljoonalla. Buddhalaisien lukumäärä tulee kasvamaan samana ajanjaksona, vaikka prosentuaalinen määrä vähenee.⁴⁷

Pitkälti väestönkehitykseen liittyvistä syistä näyttää siltä, että maailmanlaajuisesti lähivuosikymmeninä uskonnottomien määrä puolestaan vähenee. Laskettaessa yhteen eri uskontoperinteiden kannattajien määriä eri maanosissa kokonaiskuva kertoo edelleen uskontojen vahvasta asemasta.

Uskonnot ovat myös osa yhteiskunnallisia jännitteitä ja konflikteja. Maailmanlaajuisesti uskontoihin eri tavoin liittyvää sosiaalista vihamielisyyttä, joka voi olla uskonnollisiin esineisiin tai kohteisiin suuntautunutta vandalismia tai henkilöihin kohdistuvaa väkivaltaa, ilmeni vuonna 2014 lähes neljänneksessä maailman maista. Samoin noin neljänneksessä maailman maista valtiot pyrkivät asettamaan erilaisia rajoituksia uskonnoille ja uskonnonharjoitukselle.⁴⁸

Eniten uskontoon liittyvää vihamielisyyttä kohtaavat kristityt ja muslimit. Valtion tai erilaisten sosiaalisten ryhmien taholta kristittyjen vihamielistä kohtelua oli tapahtunut 108 maassa vuonna 2015. Muslimit kokivat ahdistelua 100 maassa. Viime vuosina juutalaisiin kohdistuva vihamielisyys on lisääntynyt silmiinpistävästi paljon. Vuonna 2007 vihamielistä kohtelua ilmeni 51 maassa, kun vuonna 2014 vihamielistä kohtelua tapahtui peräti 81 maassa.⁴⁹

47 Pew Research Center 2015.

48 Pew Research Center 2016b.

49 Pew Research Center 2016a.

Uskontojen kehityssuuntia Euroopassa

Euroopassa on nähtävissä selkeitä alueellisia eroja uskontojen kannattajamäärien kehityksessä vuodesta 1970 vuoteen 2014 ulottuvalla ajanjaksolla.

Eteläisessä Euroopassa ei ole tuona aikavälinä tapahtunut suuria muutoksia. Uskontojen kannattajien määrä oli vähentynyt vain 1,4 prosenttiyksikköä yli 40 vuoden aikana. Huomionarvoista on, että läntisessä Euroopassa uskontojen kannattajien määrä oli samana ajanjaksona pudonnut 15 prosenttiyksikköä (vuonna 1970 kannattajia 91 % ja vuonna 2014 kannattajia 76 %). Niin ikään pohjoisen Euroopan alueella on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Uskontojen kannattajien määrä oli pudonnut noin yhdeksän prosenttiyksikköä kyseisenä ajanjaksona. Itäisessä Euroopassa muutokset ovat olleet sen sijaan päinvastaisia. Kun vuonna 1970 uskontojen kannattajien määrä oli noin 63 prosenttia, oli määrä kasvanut noin 29 prosenttiyksikköä vuoteen 2014 mennessä. Koko Euroopassa uskontojen kannattajien kokonaismäärissä ei kuitenkaan ole tapahtunut itse asiassa vähenemistä.

Ajanjaksona 1970–2014 uskontojen kannattajien kokonaismäärä Euroopassa oli kasvanut noin seitsemän prosenttiyksikköä. Ennusteiden mukaan vuoteen 2030 mennessä koko Euroopassa uskontojen kannattajien määrässä on kasvua noin viisi prosenttiyksikköä verrattuna vuoteen 1970. Läntisen ja pohjoisen Euroopan alueilla tapahtuu kuitenkin edelleen kannattajamäärien laskua.⁵⁰

Muutosten jatkuessa samansuuntaisina Eurooppa tulee olemaan ainut maanosa, jossa kristittyjen absoluuttinen lukumäärä tulee vähenemään vuoteen 2050 mennessä, vaikka kristinusko tuleekin säilymään edelleen suurimpana uskontoperinteenä. Euroopan väestöstä noin 10 prosenttia tulee olemaan muslimeja.⁵¹

Ateistien, agnostikkojen ja niiden ihmisten määrä, jotka eivät kuulu mihinkään uskontokuntaan tai uskonnolliseen perinteeseen, tulee kasvamaan sellaisissa maissa kuin Ranska ja Yhdysvallat. Maailmanlaajuisesti katsoen uskonnottomien määrä tulee kuitenkin laskemaan johtuen väestökehityksen suunnasta eri maanosien välillä.

Yleistäen voidaan sanoa, että uskonnon kannattajien määrä on laskenut erityisesti vanhoissa suurissa protestanttisissa kirkkoissa, joiden perinteistä kannatusaluetta ovat olleet pohjoinen ja läntinen Eurooppa, kun taas katolisilla

50 Grimm ym. 2015, 18–19.

51 Pew Research Center 2015.

alueilla kannattajamäärien lasku on ollut pienempää. Tämä muutos liittyy jo pitkään jatkuneeseen maallistumiskehitykseen läntisen ja pohjoisen Euroopan alueilla. Kysymys on toisaalta myös uskonnollisuuden muutoksista ja moninaisuuden lisääntymisestä eikä yksinomaan maallistumisesta.

Suomalaiset uskonnollisten yhdyskuntien jäseninä

Uskonnollinen moninaisuus ja monikulttuurisuus näkyvät myös uskonnollisten yhteisöjen kentällä. Rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien määrä on kasvanut tasaisesti koko 2000-luvun. Vuonna 2000 itsenäisiä rekisteröityjä yhdyskuntia oli 49 ja vuoden 2015 lopussa määrä oli 110 (kuvio 1.1.). Kertomuskaudella Patentti- ja rekisterihallituksen yhdistysrekisteriin oli listattu 32 uutta itsenäistä uskonnollista yhteisöä.⁵² Kansankirkot pois lukien uskonnollisten yhdyskuntien kokonaisjäsenmäärä oli 88 500 eli 1,6 prosenttia suomalaisista. Suurin osa eli noin 71 592 on jäseninä kristillisissä ja kristillistaustaisissa yhdyskunnissa. Vuosien 2000–2015 välisenä aikana yhdyskuntien kokonaisjäsenmäärä on kasvanut yli 30 000 hengellä.⁵³

Suomen ortodoksiseen kirkkoon kuului noin 58 000 eli 1,1 prosenttia suomalaisista. Suurimmat yhdyskunnat vuonna 2015 olivat: Jehovan todistajat (18 200) Suomen Vapaakirkko (15 000), Katolinen kirkko Suomessa, (13 000) Helluntaikirkko, (8 300), Suomen Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko (3 200) ja Suomen Adventtikirkko (3 200).

Noin kolmasosa rekisteröidyistä yhdyskunnista on kristillisiä tai kristillistaustaisia. Kertomuskaudella perustetuista yhdyskunnista 17 oli muita kuin kristillisiä tai kristillistaustaisia yhdyskuntia. Yli puolet näistä yhdyskunnista oli islamilaisia yhdyskuntia. Islamilaisia yhdyskuntia oli 42 vuoden 2015 lopussa. Kokonaisjäsenmäärä islamilaisissa yhdyskunnissa oli 13 289. Kolme suurinta islamilaista yhdyskuntaa olivat Helsinki Islam Keskus (2 453), Suomen Islamilainen Yhdyskunta (1 588) ja Tampereen Islamin Yhdyskunta (1 437). Valtaosa yhteisöistä edustaa islamin sunnalaista suuntausta. Siirtolaisuusinstituutin johtaja Tuomas Martikainen arvioi useissa tiedotusvälineissä syksyllä 2015, että Suomessa olisi vähintään 70 000 muslimia.⁵⁴

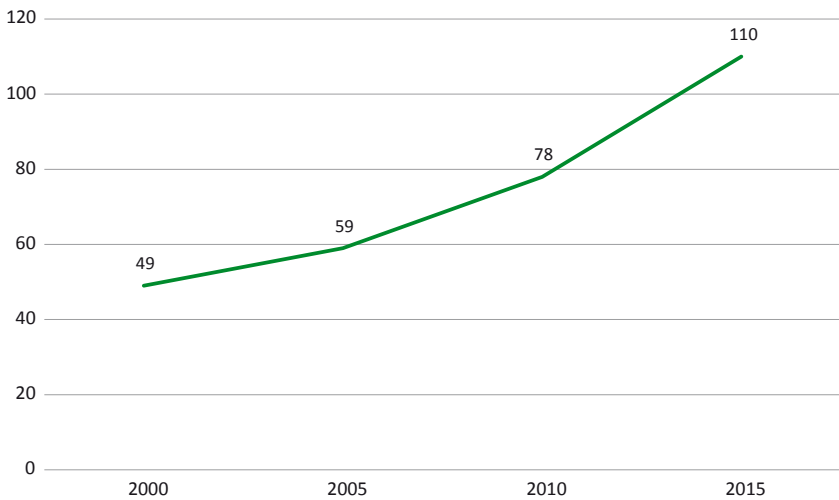
Buddhalaisia yhdyskuntia oli yksitoista, ja niiden kokonaisjäsenmäärä oli 956. Suurin buddhalainen yhdyskunta oli Suomen vietnamilaisen budd-

52 Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 2015.

53 Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 2015.

54 Lännen media 2015.

halaisten yhdyskunta (652). Hindulaisia yhdyskunta oli neljä ja niiden kokonaisjäsenmäärä oli 324. Suurin hindulainen yhdyskunta oli Suomen hindut (195). Yleensä uskonnollisten yhdyskuntien rekisteröintiprosessi ei saa medianäkyvyyttä. Joulukuussa 2013 rekisteröity Karhun kansa -nimisen yhdyskunnan rekisteröinti sai kuitenkin melko paljon näkyvyyttä eri tiedotusvälineissä. Karhun kansa on ensimmäinen uuspakanallinen yhteisö, joka on rekisteröity uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. Jäseniä yhdyskunnassa oli 35.⁵⁵

Kuvio 1.1

Itsenäisten uskonnollisten yhdyskuntien määrä vuosina 2000, 2005, 2010 ja 2015. Patentti- ja rekisterihallitus 2016.

55 Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 2015.

Taulukko 1.1

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 1920–2015, %. Tilastokeskus 2015.

Vuosi	Luterilaisia	Ortodokseja	Muita	Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia
1920	98,1	1,6	0,3	0,0
1930	96,3	1,9	0,3	1,5
1940	95,9	1,8	0,3	2,0
1950	95,1	1,7	0,4	2,7
1960	92,4	1,4	0,6	5,5
1970	92,4	1,3	0,6	5,2
1980	90,3	1,1	0,7	7,8
1990	87,9	1,1	0,8	10,2
2000	85,1	1,1	1,1	12,7
2007	81,8	1,1	1,3	15,9
2008	80,7	1,1	1,3	16,9
2009	79,9	1,1	1,4	17,7
2010	78,3	1,1	1,4	19,2
2011	77,3	1,1	1,5	20,1
2012	76,4	1,1	1,5	21,0
2013	75,3	1,1	1,6	22,1
2014	73,7	1,1	1,6	23,5
2015	72,9	1,1	1,6	24,3

Taulukko 1.2

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan (uskontoperinne) ja syntymävaltion mukaan 2015. Tilastokeskus 2015.

Uskontoperinne	Syntymävaltio		Yhteensä	Ulkomailla
	Suomi	Ulkomaat		syntyneiden osuus jäsenistöstä
			Kaikki	%
KRISTINUSKO	4 048 797	63 884	4 112 681	1,6
Suomen evankelis-luterilainen kirkko	3 959 214	45 155	4 004 369	1,1
Ortodoksiset kirkot	51 776	9 914	61 690	16,1
Vapaakirkot	14 783	626	15 409	4,1
Katolinen kirkko	6 626	6 443	13 069	49,3
Helluntailaisuus	8 116	646	8 762	7,4
Adventismi	3 227	231	3 458	6,7
Baptismi	2 160	497	2 657	18,7
Metodistikirkot	1 340	75	1 415	5,3
Evankelis-luterilaiset vapaaseurakunnat	942	35	977	3,6
Muut kristilliset	548	176	724	24,3
Anglikaaniset kirkot	65	86	151	56,9
ISLAM	5 379	7 910	13 289	59,5
JUUTALAISUUS	851	282	1 133	24,9
BUDDHALAISUUS	425	531	956	55,5
HINDULAISUUS	133	191	324	58,9
ALKUPERÄISUSKONNOT JA UUSPAKANUUS	35		35	0,0
MUUT USKONTOKUNNAT	21 817	967	22 784	4,2
Jehovan todistajat	17 864	421	18 286	2,3
Myöh.Aik. Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko	3 124	135	3 259	4,1
Bahá'i-yhdyskunnat	391	279	670	41,6
Suomen Kristiyyhteisö	275	15	290	5,2
Vapaa katolinen kirkko	137	2	139	1,4
Muut	25	115	140	82,1
USKONTOKUNTIIN KUULUMATTOMAT	1 072 709	263 397	1 336 106	19,7
Kaikki yhteensä	5 150 146	337 162	5 487 308	6,1

Suomalaisista 1 336 106 ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan (Suomen ev.lut. kirkkoon, Suomen ortodoksiseen kirkkoon tai rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan). Kaikki uskontokuntiin kuulumattomat eivät ole välttämättä vakaumuksellisesti uskonnottomia. Uskontokuntiin kuulumattomien joukkoon kuuluu muun muassa suurin osa muslimeista, osa helluntailaisista, osa karismaattisista kristityistä, katolisia, suurin osa buddhalaisista ja myös muiden uskontoperinteiden edustajia.

Tarkasteltaessa uskonnollisten yhteisöjen kenttää Suomessa on otettava huomioon, että rekisteröidyt yhdyskunnat muodostavat vain osan tästä kentästä. Valtaosa uskonnollista yhteisöistä toimii tavallisina rekisteröityinä tai ei-rekisteröityinä yhdistyksinä ja muina yhteisöinä. Kirkon tutkimuskeskuksen ylläpitämään Uskonnot Suomessa -tietokantaan on listattu noin 1 000 itsenäistä uskonnollista tai uskonnollistaustaista yhteisöä (2015). Yli puolet kaikista tietokantaan listatuista kristillisistä yhteisöistä muodostuu helluntailaisista ja uuskarismaattisista seurakunnista.

1.4 Jäsenyys evankelis-luterilaisessa kirkossa

Kirkkoon kuulumisen ja kirkollisten toimitusten tavoitavuus

Suomessa vakinaisesti asuvien kirkon jäsenten määrä oli vuoden 2015 lopussa 3 999 414, mikä oli 72,9 prosenttia koko maan väkiluvusta. Vuoden 2011 lopussa vastaava osuus oli 77,2 prosenttia, joten kertomuskaudella kirkon jäsenosuus laski 4,3 prosenttiyksikköä. Edeltävällä kertomuskaudella vastaava jäsenosuuden lasku oli 4,5 prosenttiyksikköä.⁵⁶

Kirkkoon kuulumisessa alueelliset erot ovat kasvaneet. Korkeinta kirkkoon kuulumisen oli Porvoon, Oulun ja Lapuan hiippakunnissa, joissa noin neljä viidestä kuului kirkkoon (taulukko 1.4). Sen sijaan Helsingin hiippakunnassa osuus oli parikymmentä prosenttiyksikköä alhaisempi – kirkkoon kuuluvia oli alle kolme viidestä. Kirkkoon kuuluvien osuus väestöstä oli suurin erityisesti alle 10 000 jäsenen maaseutusseurakunnissa. Yhteensä 14 seurakunnassa kirkkoon kuului yli 90 prosenttia väestöstä. Nämä seurakunnat sijaitsivat lähes poikkeuksetta Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla sekä Oulun seudulla. Kirkkoon kuuluvien osuus jäi alle koko maan keskiarvon 25 seurakuntataloudessa, jotka olivat pääosin suurehkoja kaupunkimaisia seurakuntia. Neljän suurimman

⁵⁶ Haastettu kirkko 2012, 74.

kaupungin eli Helsingin (55,9 %), Tampereen (65,0 %), Espoon (63,3 %) ja Vantaan (60,6 %) alueilla kirkkoon kuuluvien osuudet olivat pienimpiä.⁵⁷

Seurakuntien väkiluku väheni kaikissa hiippakunnissa. Eniten väkiluku oli vähentynyt muuttotappioalueilla Mikkelin ja Kuopion hiippakunnissa.

Taulukko 1.3

Kirkkoon kuuluvien määrä ja osuus (%) väkiluvusta sekä muutos 2011–2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

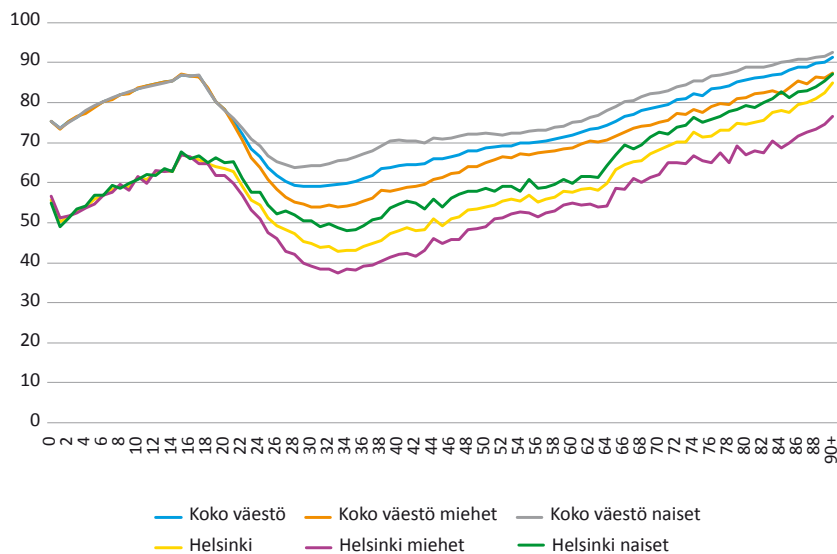
	Väkiluku 31.12.2015	% alueen väki- luvusta	Väkiluvun muu- tos 2011-2015	%
Turku	518 486	76,1	-24 339	-4,5
Tampere	615 523	72,8	-24 951	-3,9
Oulu	518 584	80,5	-16 357	-3,1
Mikkeli	371 823	77,4	-27 604	-6,9
Porvoo	242 854	81,5	-11 591	-4,6
Kuopio	397 947	77,0	-23 087	-5,5
Lapua	421 185	79,3	-15 488	-3,5
Helsinki	499 239	58,7	-16 694	-3,2
Espoo	413 773	68,0	-11 840	-2,8
Koko kirkko	3 999 414	72,9	-171 951	-4,1

Eniten kirkkoon kuuluvia oli vanhimmissa ikäryhmissä ja rippikouluikäisten keskuudessa (kuvio 1.2). 15-vuotiaista kirkkoon kuului 87 prosenttia väestöstä. Väestön keskiarvoa suurempaa kirkkoon kuuluminen oli myös 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien keskuudessa. Sen sijaan 22–64-vuotiaiden keskuudessa kirkkoon kuuluvien osuus oli koko väestöä alhaisempi. Alimillaan se oli 28–34-vuotiaiden keskuudessa, jossa se oli alle 60 prosenttia. Myös naisten ja miesten välillä kirkkoon kuulumisessa on merkittävä ero, sillä naisista 76,3 prosenttia ja miehistä 69,5 prosenttia kuuluu kirkkoon.

Kirkkoon kuuluminen noudattaa siten Suomessa loivaa S-muotoista käyrää, jonka huiput ovat 15-vuotiaiden sekä iäkkäiden ryhmissä, ja pohjat vastasyntyneiden ja noin 30-vuotiaiden ikäryhmissä. Helsingissä, jos-

57 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne 2015.

sa kirkkoon kuuluvien osuus on maan alhaisin, tämä tarkoittaa sitä, että 26–45-vuotiaiden kohdalla osuus on alle 50 prosenttia. Vuonna 2015 se oli alimmillaan 34-vuotiaiden keskuudessa, Helsingissä heistä kuului kirkkoon noin 43 prosenttia. Helsingkiläisten miesten kohdalla 29–34-vuotiaiden osuus oli painunut alle 40 prosenttia.

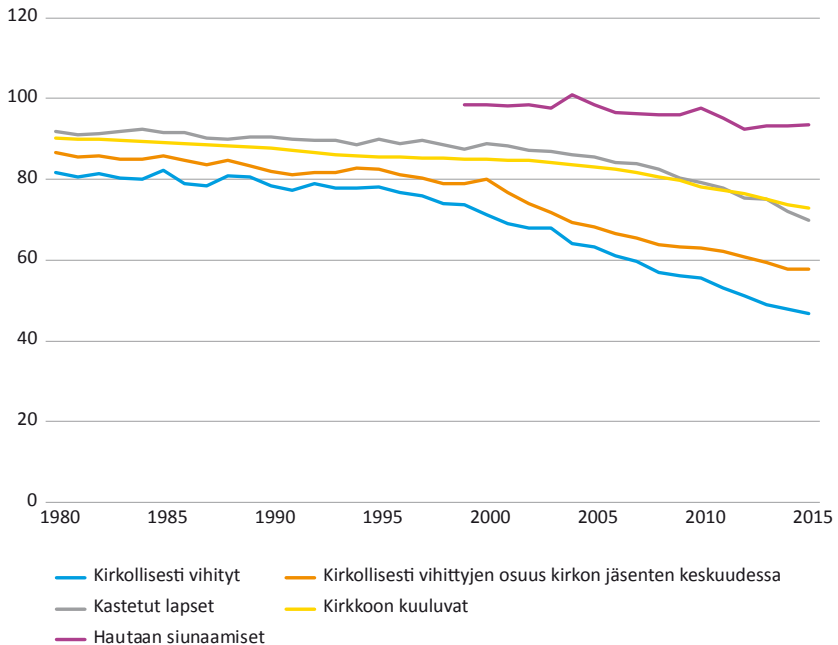
Kuvio 1.2

Kirkkoon kuuluvien osuus eri-ikäisten joukossa vuonna 2015 koko maassa sekä Helsingissä. Väestö ev.lut. kirkkoon kuulumisen mukaan: Helsinki ja koko maa. Tilastokeskus.

Se, että alhaisimmat kirkkoon kuuluvien osuudet sijoittuvat juuri perheperustamisikään, vaikuttaa luonnollisesti voimakkaasti myös kirkkohäiden ja kasteiden suosioon. Kirkollisten vihkimisten suosio kääntyi laskuun 2000-luvun taitteessa, jolloin kirkollisesti vihittyjen osuus lähti laskemaan nopeammin kuin kirkkoon kuuluvien osuus (kuvio 1.3). Kasteiden osuus on noudattanut pitkään kirkkoon kuuluvien osuutta, mutta 2010-luvulta lähtien kastettujen lasten osuus on ollut alhaisempi kuin kirkkoon kuuluvien osuus.⁵⁸ Kirkollisten hautaan siunaamisten osuus sen sijaan on säilynyt korkealla

58 Kasteissa tapahtunutta muutosta ja sen syytä tarkastellaan seikkaperäisemmin luvussa 4.

tasolla näihin päiviin asti, mikä osittain heijastelee vanhempien ikäryhmien korkeampaa kirkkoon kuulumista.⁵⁹ Kuitenkin myös hautaan siunaamisten osuudessa on nähtävissä hienoinen laskeva suuntaus 2000-luvulla.

Kuvio 1.3

Kirkkoon kuuluvien ja kastettujen lasten osuus, hautaan siunaamisten osuus sekä kirkollisesti vihittyjen osuus kaikista avioliitoista ja niistä avioliitoista, joissa vähintään toinen vihittävistä kuuluu kirkkoon vuosina 1980–2015, %. Kirkon tilastollinen vuosikirja, Tilastokeskuksen väestötilastot.

Myös muuttoliikkeellä on vaikutuksensa kirkon jäsenkehitykseen, sillä uudelle paikkakunnalle muutettaessa sidos entiseen kotiseurakuntaan katkeaa ja sosiaalinen kiinnittyminen uuteen seurakuntaan vaatii ponnistuksia. Eri-tyisesti kun muutot sijoittuvat elämän ruuhkavuosiin, yhteys seurakuntaan voi jäädä etäiseksi.

59 Hautaan siunaamisten prosentiosuuksista kertovat luvut eivät ole tarkkoja, sillä siunaukset tapahtuvat sillä tavoin viiveellä, että osa tietynä vuonna kuolleista siunataan vasta seuraavan vuoden puolella. Tästä syystä esimerkiksi vuoden 2004 osuus ylittää 100 prosenttia.

Muuttoliike seurakuntien välillä laski nelivuotiskaudella noin kahdeksan prosenttia. Uuteen seurakuntaan muutti 1,1 miljoonaa ihmistä vuosina 2012–2015, kun edellisellä nelivuotisjaksolla vastaava luku oli lähes 1,2 miljoonaa. Kuitenkin vuonna 2015 uuteen seurakuntaan muuttajia oli edelleen noin neljännes (27,3 %) koko kirkon väkiluvusta. Muuttajien määrän pieneminen johtuu valtaosin kirkon jäsenmäärän vähenemisestä sekä seurakuntien määrän vähenemisestä, sillä kuntien välisessä muuttoliikkeessä ei tapahtunut vastaavaa pudotusta. Muuttoliikelukuja tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, että yksi henkilö saattaa muuttaa tarkastelujaksolla useita kertoja.

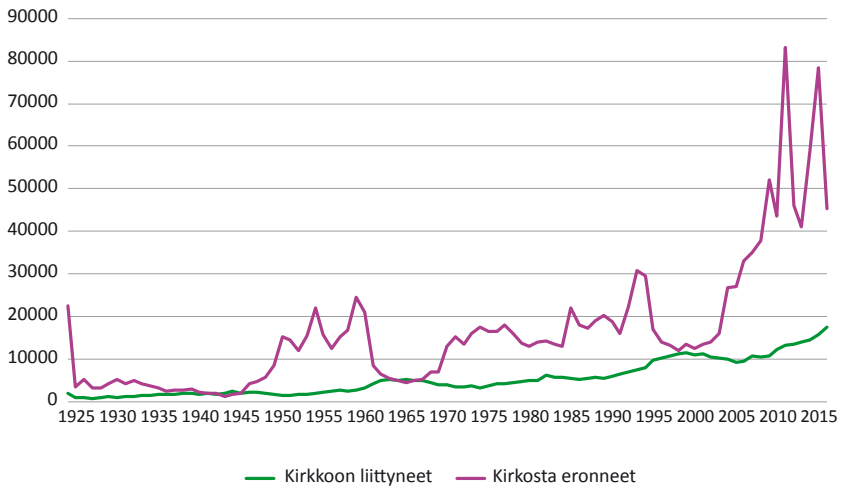
Taulukko 1.4

Kirkon muuttoliike hiippakunnittain 2012–2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

Hiippakunta	Seurakuntaan muuttaneita vuonna 2015	% keski­väkiluvusta	Muuttaneita yhteensä vuosina 2012–2015	Muuttoliikkeen muutos (vuoteen 2012 verrattuna)	% väkiluvusta vuosina 2012–2015
Turku	33 645	6,5	136 428	-1 391	26,3
Tampere	43 533	7,0	185 616	-6 539	30,2
Oulu	32 538	6,3	131 372	-1 110	25,3
Mikkeli	17 879	4,8	74 578	-2 614	20,1
Porvoo	10 095	4,1	41 163	-39	16,9
Kuopio	26 097	6,5	106 885	-1 790	26,9
Lapua	18 636	4,4	73 957	-327	17,6
Helsinki	57 870	11,6	229 649	-469	46,0
Espoo	27 522	6,6	111 925	-2 019	27,1
Koko kirkko	267 815	6,7	1 091 573	-16 298	27,3

Kirkosta eroaminen

Kirkosta erosi nelivuotiskaudella 223 600 henkilöä, mikä on likipitään yhtä paljon kuin edellisellä nelivuotiskaudella (225 100 henkeä). Eronneiden määrä väheni vain 0,7 prosenttia. Vuoden 2011 jäsenmäärään suhteutettuna eronneiden määrä vastaa 5,4 prosenttia jäsenistä. Eniten kirkosta eronneita oli vuonna 2014, jolloin kirkosta erosi noin 78 300 henkeä (kuvio 1.4).

Kuvio 1.4

Kirkkoon liittyneet ja kirkosta eronneet vuosina 1923–2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja.

Vuoden 2014 poikkeuksellisen korkeiden eroajien määrän taustalla on eduskunnan päätös avioliittolain muutoksesta. Eduskunta äänesti kansalaisaloitteen pohjalta syntyneestä ehdotuksesta muuttaa avioliittolaki sukupuolineutraaliksi 28. marraskuuta 2014. Lakimuutos sai äänestyksessä eduskunnan hyväksynnän ja lähti jatkokäsittelyyn. Äänestyksen tulos synnytti kirkosta eroamisen aallon, joka oli mittasuhteiltaan likipitään vuoden 2010 eroaallon suuruinen. Eroakirkosta.fi-palvelun samana ja seuraavana päivänä julkaisemien tiedotteiden perusteella syntyi nopeasti kuva, että tällä kertaa eroamassa olivat äänestystulokseen pettynyt konservatiivit.⁶⁰ Palveluun jätettyjen kommenttien perusteella monet eroajista olivat erityisen kuohuksissaan arkkkipiispa Kari Mäkisen pian äänestyksen jälkeen julkaisemasta Facebook-päivityksestä, jossa hän ilmoitti iloitsevansa päätöksestä sateenkaariväen puolesta ja heidän kanssaan. Myös syksyllä 2015 eronneiden määrän kasvu johtui todennäköisesti osittain kirkon maahanmuuttajille osoittamaan tukeen kohdistuneesta protestista. Eroajien profiilin lähempi tarkastelu osoitti kuitenkin, että uskonnollisesti konservatiiviseksi itsensä määrittäneiden ero-

60 Eroakirkosta.fi 2014.

ajien osuus oli vuosina 2014–2015 kasvanut edeltävien vuosien kahdeksasta prosentista vain neljääntoista prosenttiin, eli vain kuusi prosenttiyksikköä.⁶¹ Kirkosta eroamisen kokonaiskuvaan näillä protesti-ilmiöillä ei siten ollut kovin merkittävää vaikutusta.

Taulukko 1.5

Kirkosta eronneet vuosina 2012–2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2011 ja 2015.

	Eronneita 2015	% kirkosta eronneista	% keskiväkiluvusta vuonna 2015	Yhteensä 2008–2011	Yhteensä 2012–2015	Muutos edelliseen kauteen %	% vuoden 2011 jäsenmäärästä
Turku	5 663	12,5	1,1	27 402	27 818	1,5	5,1
Tampere	7 678	17,0	1,2	38 085	38 292	0,5	6,0
Oulu	5 098	11,3	1,0	25 046	26 926	7,5	5,0
Mikkeli	3 730	8,2	1,0	19 251	18 899	-1,8	4,7
Porvoo	1 958	4,3	0,8	9 005	9 182	2,0	3,6
Kuopio	4 071	9,0	1,0	18 982	20 341	7,2	4,8
Lapua	4 081	9,0	1,0	18 856	19 733	4,7	4,5
Helsinki	7 436	16,4	1,5	40 980	35 225	-14,0	6,8
Espoo	5 526	12,2	1,3	27 520	27 169	-1,3	6,4
Koko kirkko	45 241	100	1,1	225 127	223 585	-0,7	5,4

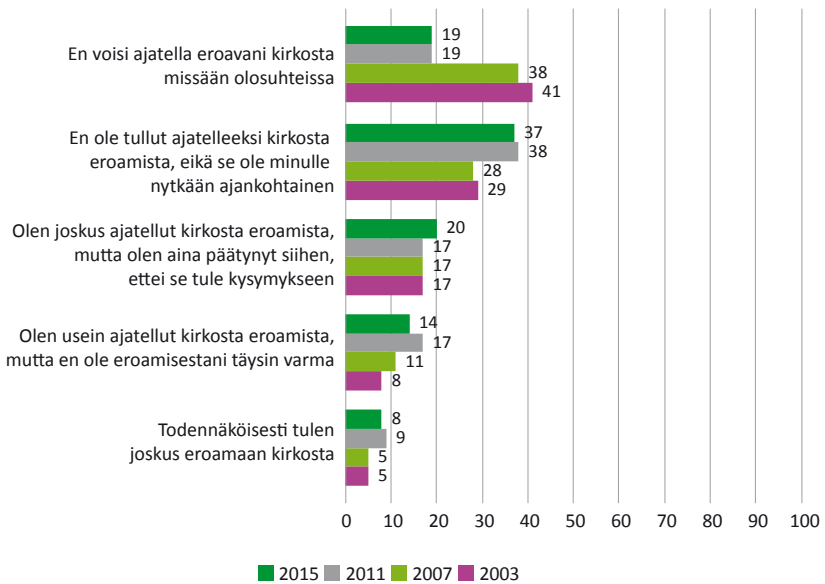
Suhteellisesti eniten eroaminen kasvoi Oulun, Kuopion ja Lapuan hiippakunnissa (taulukko 1.6). Sen sijaan Helsingin hiippakunnassa tapahtui merkittävää eromäärien laskua. Määrällisesti ja suhteellisesti eniten eroajia oli silti Tampereen, Helsingin, Turun ja Espoon hiippakunnissa.

Kirkon jäsenten suhtautuminen kirkosta eroamiseen ei ole merkittävästi muuttunut neljässä vuodessa. Vuoden 2015 *Gallup Ecclesiastica* -kyselyn mukaan kirkosta eroamistaan piti todennäköisenä kahdeksan prosenttia vastaajista, mikä on vain yhden prosenttiyksikön verran alhaisempi luku kuin vuoden 2011 kyselyssä (kuvio 1.5). Kirkosta eroamista usein ajattelevien osuus oli kyselyssä noin 14 prosenttia, missä oli laskua niin ikään vain kolme prosenttiyksikköä edellisestä kyselystä. Yhteensä kirkosta eroamista vakavasti

61 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015.

harkitsevien ja todennäköisten eroajien osuus oli siten noin viidennes kirkon jäsenistä (22 %).

Kirkon jäsenyyteen vahvasti sitoutuneiden osuudessa ei ollut tapahtunut myöskään muutosta. Niiden osuus, jotka eivät voisi ajatella kirkosta eroamista missään olosuhteissa, oli säilynyt 19 prosentissa. Yli kolmasosa (37 %) kirkon jäsenistä ei juuri ajattele kirkosta eroamista eikä pidä kysymystä ajankohtaisena. Tässäkään suhteessa muutosta ei ollut juurikaan tapahtunut.

Kuvio 1.5

Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten suhtautuminen ajatukseen kirkosta eroamisesta vuosina 2003, 2007, 2011 ja 2015, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2003, 2007, 2011, 2015. N = 827, 793, 3 613, 3 155.

Kirkosta eroamista lähellä olevien tarkempaa profiilia oli mahdollista tarkastella tilastollisen mallin avulla.⁶² Tarkasteltavaksi otettiin se vastaajien ryhmä, joka ilmoitti tulevansa todennäköisesti eroamaan kirkosta. Malliin saaduista kertoimista oli mahdollista päätellä, millaiset ominaisuudet ennustivat ryhmään kuulumista. Keskeisin havainto oli, että vaikka mallin

avulla pystyttiin vakioimaan monia väestöllisiä ja uskonnollisuuteen liittyviä taustatekijöitä, ikä säilyi erittäin voimakkaasti eroamisharkintaan vaikuttavana tekijänä. Kun vertailuryhmäksi otettiin 1930–40-luvuilla syntyneet, kaikki muut ikäryhmät kuuluivat moninkertaisella todennäköisyydellä eroa todennäköisenä pitävien ryhmään. Kaikkein suurin todennäköisyys kuului eroamistaan ennakoivaan ryhmään oli 1980–90-luvuilla syntyneillä.

Myös koulutuksella oli merkittävää itsenäistä vaikutusta eroamishalukkuuteen. Perusasteen koulutuksen saaneet olivat kaikkein todennäköisimmin eroaan ennakoivien ryhmässä. Sen sijaan erityisesti keskiasteen, mutta myös korkea-asteen koulutetut olivat vähemmän todennäköisesti eroa ennakoivien joukossa. Työttömyydellä ja tulotasolla ei sen sijaan ollut itsenäistä vaikutusta erohalukkuuteen.

Asuinpaikalla ei ollut tilastollisesti merkitsevää vaikutusta eroamishalukkuuteen. Tämä on sikäli merkittävä havainto, että se kertoo kirkosta eroamisen koskettavan ilmiönä koko Suomea, ei vain pääkaupunkiseutua tai suuria paikkakuntia, vaikka näissä eroluvut ovatkin muuta maata korkeammat. Suurten paikkakuntien suuremmat eroluvut ovat siten todennäköisesti suurelta osin väestörakenteesta johtuvia.

Uskonnollisuudella oli kaksinainen vaikutus eroamistodennäköisyyteen: samalla kun kristilliseen oppiin sitoutuminen vähensi eroamishalukkuutta, konservatiivinen käsitys kirkon roolista ja tehtävistä lisäsi sitä.⁶³ Odotusten vastaisesti myös uskonnollinen kasvatusta lisäsi todennäköisyyttä kuulua eroamistaan todennäköisenä pitävien ryhmään.

Sen sijaan täysin odotusten mukaista oli, että uskonnottomina itseään pitävät olivat moninkertaisesti muita todennäköisemmin lähellä eroamiskynnystä. Odotusten mukaista oli myös se, että luterilaiset arvot sekä myönteisyys kirkon läsnäololle julkisyhteisöissä vähensivät merkittävästi todennäköisyyttä kuulua eroamista todennäköisenä pitävien ryhmään.⁶⁴

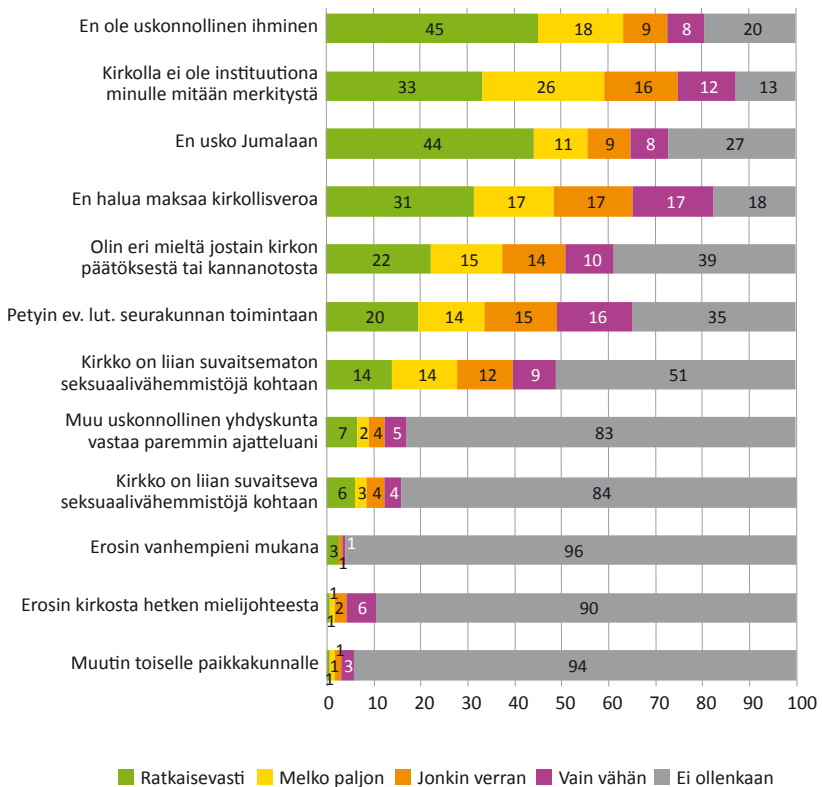
Gallup Ecclesiastica -kyselyyn vastaajien joukossa oli noin 900 kirkosta eronnutta. Kun heitä pyydettiin kyselyssä nimeämään eroonsa johtaneita syitä, kärkeen nousi kolme asiaa: pitikö henkilö itseään uskonnollisena, uskoiko hän Jumalaan ja katsoiko hän kirkolla olevan instituutiona itselleen

63 Kirkon konservatiivista roolia kannattavat olivat samaa mieltä väitteistä, joiden mukaan kirkon tulisi keskittyä puhtaasti hengellisiin tehtäviinsä, pitäytyä selkeämmin Raamatun opetuksessa, levittää aktiivisemmin kristillistä sanomaa kotimaassa, sekä eri mieltä väitteistä, joiden mukaan kirkon tulisi suhtautua suvaitsevaisemmin seksuaalivähemmistöihin ja uudistaa oppiaan nykyajan tiedon valossa. Arvoja ja uskonnollisuutta mittaavien muuttujien rakenne selitetään liitteessä 3.

64 Luterilaisia arvoja käsitellään laajemmin luvussa 2.

merkitystä (kuvio 1.6). Lähes puolet vastaajista mainitsi eroon ratkaisevasti vaikuttaneeksi syyksi sen, ettei ole uskonnollinen ihminen tai ettei usko Jumalaan. Noin kolmannes piti ratkaisevana syynä sitä, ettei kirkolla ole instituutiona merkitystä.

Nämä luvut vahvistavat kuvaa, jonka mukaan katsomukselliset syyt vaikuttavat erittäin voimakkaasti eroamistodennäköisyyteen. Vuoden 2011 kyselyyn verrattuna katsomuksellisten syiden merkitys näyttää edelleen kohonneen. Esimerkiksi niiden osuus, jotka sanoivat melko paljon tai ratkaisevasti eroonsa vaikuttaneeksi syyksi sen, etteivät he ole uskonnollisia ihmisiä, oli kasvanut noin viidellä prosenttiyksiköllä, minkä seurauksena kyseinen syy oli noussut listan tärkeimmäksi.

Kuvio 1.6

Kirkosta eroamisen syyt, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N = 934.

Haluttomuus maksaa kirkollisveroa oli ratkaisevan tärkeä syy noin kolmasosalle eroajista. Noin viidesosa eronneista ilmoitti ratkaisevaksi syyksi sen, että oli eri mieltä jostakin kirkon päätöksestä tai kannanotosta tai oli muuten pettynyt seurakunnan toimintaan. Noin 14 prosenttia piti ratkaisevan tärkeänä syynä sitä, että kirkko on liian suvaitsematon seksuaalivähemmistöjä kohtaan, ja vastaavasti noin kuusi prosenttia piti kirkkoa samassa kysymyksessä liian suvaitsevana.

Kirkkoon liittyminen

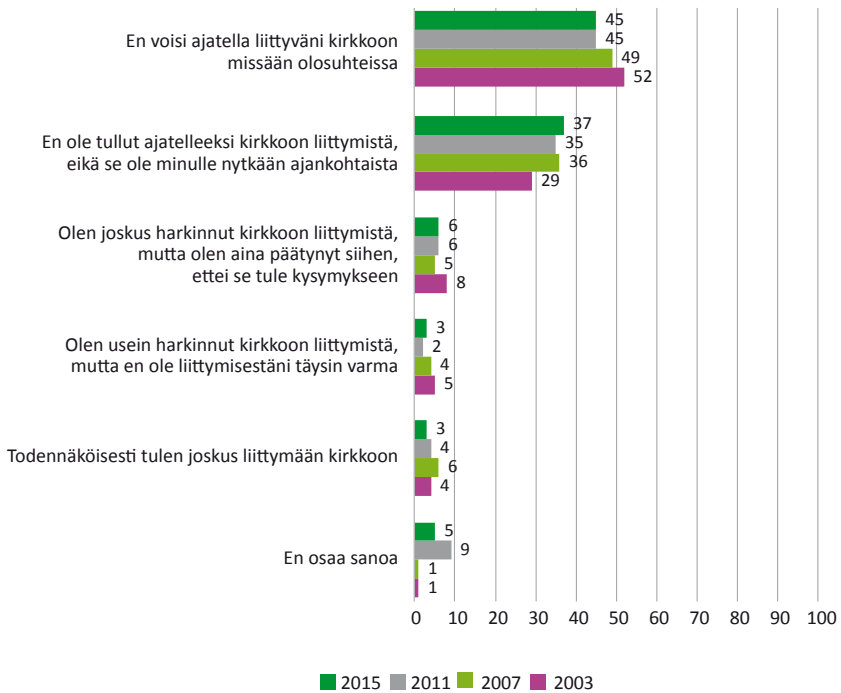
Kirkkoon liittyneiden määrä kasvoi kertomuskaudella noin neljänneksen edelliseen nelivuotiskauteen verrattuna. Yhteensä kirkkoon liittyi vuosina 2012–2015 noin 62 000 ihmistä (taulukko 1.6). Määrällisesti eniten kirkkoon liittyneitä oli Helsingin ja Tampereen hiippakunnissa. Verrattuna edelliseen nelivuotiskauteen eniten liittyneiden määrät olivat lisääntyneet Oulun, Tampereen ja Turun hiippakunnissa. Keskiväkilukuun suhteutettuina kirkkoon liittyminen oli vilkkainta Helsingin, Tampereen ja Espoon hiippakunnissa vuonna 2015.

Taulukko 1.6

Kirkkoon liittyneet vuosina 2012–2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2011 ja 2015.

	Kirkkoon liittyneet 2015	% kirkkoon liittyneistä	% keski- väkiluvusta	Yhteensä kirkkoon liittyneitä 2008–2011	Yhteensä kirkkoon liittyneitä 2012–2015	Muutos 2011–2015 %
Turku	2 325	13,2	0,4	6 083	8 082	32,9
Tampere	3 008	17,1	0,5	8 065	10 733	33,1
Oulu	1 978	11,2	0,4	4 822	6 441	33,6
Mikkeli	1 249	7,1	0,3	3 544	4 364	23,1
Porvoo	842	4,8	0,3	2 839	2 969	4,6
Kuopio	1 310	7,4	0,3	3 675	4 664	26,9
Lapua	1 447	8,2	0,3	3 931	4 950	25,9
Helsinki	3 180	18,1	0,6	10 263	11 936	16,3
Espoo	2 265	12,9	0,5	6 643	7 927	19,3
Koko kirkko	17 604	100	0,4	49 865	62 066	24,5

Gallup *Ecclesiastica* -kyselystä käy ilmi, että alttius liittyä kirkkoon ei ole juurikaan muuttunut viime vuosina (kuvio 1.7). Liittymistään todennäköisenä pitäviä on noin kolme prosenttia väestöstä. Kaikkiaan noin yhdeksän prosenttia sanoo harkinneensa kirkkoon liittymistä. Noin kolmasosa väestöstä ilmoitti, ettei ole ajatellut kirkkoon liittymistä ja ettei se ole heidän kohdallaan ajankohtaista. Lähes puolet ilmoitti, ettei voisi missään olosuhteissa ajatella kirkkoon liittymistä.

Kuvio 1.7.

Kirkkoon kuulumattomien suhtautuminen ajatukseen kirkkoon liittymisestä vuosina 2003, 2007, 2011 ja 2015, % vastaajista. Gallup *Ecclesiastica* 2003, 2007, 2011, 2015, N = 1 009; 1 030; 1 195; 1 120.

1.5 Uskontojen väliset suhteet

Seurakuntien maahanmuuttajatyö

Suomessa asuvista ulkomailla syntyneistä lähes 64 000 henkilöä on kansankirkkojen tai jonkin muun kristillisen yhdyskunnan jäsen. Suurin osa heistä kuului Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Vuoden 2015 lopussa heitä oli evankelis-luterilaisen kirkon jäsenenä 45 155. Suurin osa liittyneistä oli Ruotsissa ja entisen Neuvostoliiton alueilla syntyneitä. Kristillisistä yhteisöistä evankelis-luterilaisen kirkon jälkeen suurimmat ulkomaalaistaustaiset (ulkomailla syntyneet) jäsenmäärät olivat Suomen ortodoksisella kirkolla ja katolisella kirkolla.⁶⁵ Suomeen saapuvien maahanmuuttajien uskonnollista taustaa ei rekisteröidä tai tilastoida viranomaisten taholta maahantuloaiheessa. Suurin osa Suomessa asuvista maahanmuuttajataustaisista ihmisistä ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Lisääntyvä turvapaikanhakijoiden määrän kasvu näkyi seurakuntien tekemässä työssä. Kirkkohallitus lähetti 4.9.2015 seurakunnille yleiskirjeen, jossa oli suositluonteisia ohjeita, miten ne voivat osallistua turvapaikanhakijoiden auttamiseen. Yleiskirjeessä todettiin muun muassa, että evankelis-luterilainen kirkko päivitti valmiussuunnitelmansa 2013–2014. Suunnitelmassa todettiin, että seurakunnan leirikeskuksia ja seurakuntakoteja on mahdollista käyttää hätämajoitukseen.⁶⁶ Kirkon työntekijöille ja vapaaehtoistyöntekijöille julkaistiin kirkon työntekijöiden internet-sivuilla (Sakasti) materiaalia, jossa kerrottiin erilaisista käytännön asioista liittyen turvapaikanhakijoiden auttamiseen ja tukemiseen niin aineellisesti kuin sosiaalisesti.

Seurakunnista 45 prosentissa oli nimetty maahanmuuttajille vastuuhenkilö tai vastuutiimi. Vuonna 2011 vastaavat tahot oli nimetty 30 prosentissa seurakunnista. Kasvu on ollut tältä osin merkittävää. Neljänneksessä (25 %) seurakunnista järjestettiin monikulttuurisuuteen liittyvää koulutusta.⁶⁷ Vuonna 2011 koulutusta järjestettiin 16 prosentissa seurakunnista, joten myös tällä alueella on tapahtunut selvää kasvua.

Seurakuntakyselyssä kysyttiin, millaista niiden tarjoama apu maahanmuuttajille pääsääntöisesti on ollut. Kolmannes seurakunnista kertoi, että

65 Väestö uskonnollisen yhdyskunnan ja syntymävaltion mukaan maittain 2015.

66 Kirkkohallituksen yleiskirje 2015.

67 Seurakuntakysely 2016, B9-lomake.

annettu apu on ollut jokseenkin paljon tai huomattavan paljon neuvontaa. Kymmenesosa kertoi puolestaan, että apu on ollut jokseenkin paljon tai huomattavan paljon hengellistä apua. Myös taloudellisen tuen tarjoaminen on ollut varsin merkittävä avunannon muoto. Kolmannes seurakunnista ilmoitti tarjoavansa jokseenkin paljon tai huomattavan paljon tämän tyyppistä tukea. Lähes puolet seurakunnista ilmoitti, että hengellistä apua ei ole tarjottu lainkaan.⁶⁸

Kysyttäessä seurakuntien reagointitapoja pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrän kasvuun yli puolet (60 %) seurakunnista ilmoitti organisoineensa tavara- tai vaatelahjoituksia. Yli puolet seurakunnista (54 %) ilmoitti myös keränneensä ylimääräisen kolehdin tuen antamiseksi. Viidennes (26 %) seurakunnista ilmoitti järjestävänsä ruokailuja, urheilutapahtumia ja muuta toimintaa. Taloudellista avustusta pakolaiskriisin helpottamiseksi Suomessa lisäsi kymmenesosa seurakunnista.⁶⁹

Seurakunnista kymmenesosa (9 %) oli kyennyt tarjoamaan tiloja hätämajoitukseen. Tässä on otettava huomioon, että kaikilla seurakunnilla ei ole tarjota tarvittavia tiloja. Eniten tiloja hätämajoitukseen antoivat Tampereen (15 %) ja Lapuan (16 %) hiippakuntiin kuuluvat seurakunnat.

Monikulttuurista maahanmuuttajatyötä yhteistyössä kristillisten maahanmuuttajayhteisöjen kanssa on säännöllisesti tehnyt lähes kymmenesosa (9 %) seurakunnista ja satunnaisesti noin viidesosa (18 %). Satunnaisesti yhteistyötä muiden kristillisten kirkkojen ja järjestöjen kanssa teki 35 prosenttia seurakunnista ja säännöllisesti 12 prosenttia.⁷⁰

Kun seurakunnilta kysyttiin, mille etnisille ja kulttuurisille ryhmille ne järjestävät toimintaa, useimmiten mainittiin irakilaiset, afgaanit, syyrialaiset, erilaiset afrikkalaiset ryhmät (erityisesti sudanilaiset), venäläiset, virolaiset, inkeriläiset, romanit, vietnamilaiset, burmalaiset, thaimaalaiset ja kiinalaiset. Noin 16 prosenttia seurakunnista mainitsi myös muita etnisiä ja kulttuurisia ryhmiä tai ei tarkemmin eritellyt niitä. Yhdeksän prosenttia seurakunnista ilmoitti järjestävänsä toimintaa turvapaikanhakijoille, jolloin vastauksissa ei ollut eritelty etnisiä ja kulttuurisia ryhmiä. Ottaen huomioon, että valtaosa turvapaikanhakijoista saapui Irakista ja Afganistanista, on ilmeistä, että toiminta on ollut näille ryhmille suunnattua.

68 Seurakuntakysely 2016, B5.

69 Seurakuntakysely 2016, B5.

70 Seurakuntakysely 2016, B9.

Noin kahdeksan prosenttia järjesti toimintaa eri Afrikan maista tulleille ryhmille, muun muassa sudanilaisille, somalialaisille, ghanalaisille ja nigeriläisille. Seitsemän prosenttia kertoi järjestävänsä toimintaa irakilaisille ja viisi prosenttia venäläisille. Suomen vanhoille kulttuurisille vähemmistöille, romaneille ja saamelaisille, suunnattua toimintaa järjesti noin neljä prosenttia seurakunnista. Vain noin 15 prosentilla seurakunnista ei ollut lainkaan etnisille tai kulttuurisille ryhmille suunnattua toimintaa.⁷¹

Suomen ja ruotsin kielen ohella seurakunnissa järjestettiin toimintaa eniten englannin, arabian ja venäjän kielillä. Englanninkielellä järjesti toimintaa lähes viidesosa (17 %) seurakunnista. Noin kahdeksan prosenttia järjesti toimintaa arabiankielellä. Noin viisi prosenttia järjesti toimintaa venäjänkielellä. Muiden kielten osuudet (esimerkiksi viro, saksa, ranska) olivat huomattavasti pienempiä.⁷²

Kaikissa seurakunnissa muslimien kohtaamista erilaisissa avustus- ja kriisitilanteissa ei ole kuitenkaan mielletty erityisesti uskontodialogiin liittyväksi kohtaamiseksi, jossa pohditaan erilaisia uskontoteologisia kysymyksiä. Kohtaamiset ovat toteutuneet ilmeisen paljon myös perinteisten uskontodialogi-toimintamuotojen ulkopuolella.

Ekumeeninen toiminta seurakunnissa

Kokonaiskirkon tasolla huolehditaan kirkollisista suhteista, joissa toisena osapuolena on Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Tämä tarkoittaa muun muassa ekumeenisiä dialogeja toisten kristillisten kirkkojen kanssa ja uskontojen välisiä kohtaamisia johtajien välillä. *Kohtaamisen kirkko* -julkaisuun on linjattu kirkon kansainvälisen, ekumeenisen ja uskontojen kohtaamisen suunta vuoteen 2020 saakka. Siinä todetaan muun muassa, että myös paikallisseurakunnissa tulee hyödyntää niissä olevaa osaamista liittyen kirkkojen ja uskontojen väliseen kohtaamiseen.⁷³

Seurakuntakysely osoitti, että ekumeniaa harjoitetaan varsin aktiivisesti myös seurakuntatasolla. Vuoden 2015 aikana ekumeenista toimintaa järjesti 68 prosenttia seurakunnista. Säännöllisesti ekumeenista toimintaa on järjestänyt noin kolmannes seurakunnista (32 %). Kertaluonteista toimintaa on

71 Seurakuntakysely 2016, B9.

72 Seurakuntakysely 2016, B9.

73 Kohtaamisen kirkko 2016, 5–7.

ollut myös noin runsaassa kolmanneksessa seurakunnista (36 %). Vuoteen 2011 verrattuna laskua kertaluonteisessa toiminnassa oli kuusi prosenttia.⁷⁴

Eniten oli järjestetty puhujavierailuja, niitä oli 40 prosentissa seurakunnissa (taulukko 1.3.). Ekumeeninen rukousviikko on yksi pitkäaikaisemmista ekumeenista käytännöistä maailmanlaajuisestikin. Kolmannes seurakunnista (32 %) on tehnyt yhteistyötä muiden kristillisten yhteisöjen ekumeenisen rukousviikon toteutuksessa. Sen sijaan ekumeeniseen vastuuviikkoon liittyen yhteistyötä teki vain 13 prosenttia seurakunnista. Seurakunnan toimitilojen yhteiskäyttöä ekumeenisten toimintamuotojen yhteyksissä oli kolmanneksessa seurakunnista. Niin ikään yli kolmannes seurakunnista (35 %) osallistui ekumeenisiin, eri seurakuntien työntekijöiden tapaamisiin.⁷⁵

Kun seurakuntien ekumeenisen toiminnan lukuja verrataan vuoden 2011 lukuihin, eivät muutokset ole kovin merkittäviä. Ekumeeninen toiminta näyttää pysyneen seurakuntatasolla varsin saman laajuisena kertomuskauden aikana, lukuun ottamatta muutosta kertaluonteisen ekumeenisen toiminnan osalta.

Seurakunnallisella tasolla ekumeeniset yhteydet ovat melko tiiviit vapaisiin suuntiin, erityisesti helluntaiseurakuntiin ja vapaakirkon seurakuntiin, sekä ortodoksisiin seurakuntiin.

Seurakunnista lähes viidennes (18 %) ilmoitti tehneensä yhteistyötä kertaluonteisesti helluntaiseurakuntien kanssa vuonna 2015. Säännöllistä yhteistyötä helluntaiseurakuntien kanssa teki noin 17 prosenttia seurakunnista. Ortodoksisten seurakuntien kanssa yhteistyötä kertaluonteisesti on tehnyt noin runsas kymmenesosa (12 %). Säännöllistä yhteistyötä ortodoksisten seurakuntien kanssa 12 prosenttia. Vapaakirkon seurakuntien kanssa yhteistyötä on kertaluonteisesti tehnyt kahdeksan prosenttia. Runsa kymmenesosa (11 %) teki säännöllisesti yhteistyötä vapaakirkon seurakuntien kanssa. Katolisten seurakuntien kanssa yhteistyötä teki kertaluonteisesti runsas kaksi prosenttia seurakunnista ja säännöllisesti alle kaksi prosenttia.⁷⁶

74 Seurakuntakysely 2016, B9.

75 Seurakuntakysely 2016, B9.

76 Seurakuntakysely 2016, B9.

Taulukko 1.7

Paikallisen ekumenian toimintamuotojen yleisyys seurakunnissa 2015, % seurakunnista. Seurakuntakysely 2016, N=411.

Toimintamuoto	%
Puhujavierailut toisista seurakunnista	40
Seurakuntien työntekijöiden yhteiset kokoontumiset	35
Toimitilojen yhteiskäyttö	33
Yhteisesti järjestetty ekumeeninen rukousviikko	32
Yhteistyö vastuuviikon toteutuksessa	13
Muut yhteiset tapahtumat	44

Uskontodialogi seurakunnissa

Suomalainen dialogikenttä koostuu monenlaisista toimijoista, paikallisista, kansallisista ja kansainvälisistä järjestöistä sekä verkostoista. Ensimmäiset aloitteet uskontodialogiin järjestötasolla tehtiin 1970-luvun lopulla Suomen evankelis-luterilaisen kirkon taholta. Vuonna 1977 Kirkon ulkoasiain neuvosto perusti Kirkko ja juutalaisuus -työryhmän ja vuonna 1988 Kirkko ja islam -työryhmän.⁷⁷

Suomi on ollut mukana ruohonjuuritason dialogitoiminnassa United Religions Initiative -järjestössä vuodesta 2000 lähtien. Vuosituhannen alussa syntyi myös muita paikallisia dialogiryhmiä kuten Turun Uskontojen foorumi. Paikallistason dialogitoimintaa on järjestetty joillakin paikkakunnilla. Esimerkkinä voi mainita Lahdessa yli kymmenen vuotta toimineen uskontojen välisen dialogityöryhmän, joka sai vuonna 2015 Etnisten suhteiden neuvottelukunnan ETNO-palkinnon. Myös pääkaupunkiseudulla aloitettiin vuonna 2015 toimintamuoto, jossa eri yhteisöjen uskonnollisten ja henkisten yhteisöjen edustajat vierailevat toisten yhteisöjen luona. Toimintaa koordinoi Helsingin seurakuntayhtymän uskontodialogitoiminta.⁷⁸

USKOT-foorumi liittyi vuonna 2013 kansainväliseen Religions for Peace -verkostoon. Kyseinen verkosto on tehnyt yhteistyötä muun muassa Kirkon Ulkomaanavun kanssa. On olemassa myös dialogitoimintaa, joka ei ole varsinaisesti sidoksissa mihinkään suomalaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan. Ruotsista rantautui Suomeen vuonna 2015 liike, joka sai täällä nimen Till-

77 Illman & Rautionmaa 2016, 2.

78 Illman & Rautionmaa 2016, 7.

sammans för Finland – Yhdessä Suomen Puolesta. Projektin tarkoitus on kamppailla ennakkoluuloja ja rasismia vastaan muun muassa nuorten tekemien kouluvierailujen avulla.⁷⁹

Myös seurakunnat ovat osa uskontodialogikenttää. Kertaluonteista uskontodialogiin liittyvää toimintaa vuonna 2015 järjesti 11 prosenttia seurakunnista ja säännöllistä toimintaa viisi prosenttia. Vuoden 2011 vastaaviin lukuihin verrattuna uskontodialogin alueella ei näytä tapahtuneen seurakuntatasolla suuria muutoksia.⁸⁰ Valtaosa dialogitoiminnasta on liittynyt islamin ja kristinuskon välisiin suhteisiin ja kysymyksiin. Suurimmaksi osaksi dialogitoiminta on keskittynyt kasvukeskuksiin. Dialogitoiminta on pääosin paikallisiin yhteisöihin tutustumista.

On kuitenkin huomattava, että edellä mainituista melko pienistä luvuista huolimatta yli kolmannes (36 %) seurakunnista ilmoitti, että niillä on ollut muslimien kohtaamiseen liittyvää toimintaa.⁸¹ Tätä voidaan pitää varsin merkittävänä muutoksena. Edellisenä toimintakautena 15 prosenttia seurakunnista ilmoitti, että niillä oli vastaavaa toimintaa. Näin isoa muutosta selittävät turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten kasvanut määrä ja seurakunnan avustustoiminnan kautta luodut kontaktit muslimeihin. Kohtaamismahdollisuuksia on mahdollisesti avautunut myös sitä kautta, että kolme viidestä (38 %) seurakunnasta kertoi kutsuneensa turvapaikanhakijoita hengellisiin tilaisuuksiin ja yhteiseen rukoushetkeen.⁸²

1.6 Johtopäätökset

Suomen kansainvälistyminen ja kulttuurinen monimuotoistuminen tulevat vaikuttamaan enenevässä määrin kirkon toimintaympäristöön ja kirkkoon. Suomalaisessa uskonto- ja katsomuskentässä on tapahtunut isoja muutoksia, ja muutokset tulevat jatkumaan. Kasvava uskonnollinen ja katsomuksellinen kirjo lisää dialogin tarvetta. Osa suomalaista uskontojen maisemaa ovat yhtä lailla perinteiset maailmanuskonnot – erityisesti islam – kuin monet uudet uskonnolliset liikkeet ja modernin kansanuskon muodot. Moninaistuminen koskee myös kristillistä kenttää. Kirkon jäsenten on tärkeää tuntee kris-

79 Illman & Rautionmaa 2016, 7–8.

80 Seurakuntakysely 2016, B9.

81 Seurakuntakysely 2016, B9.

82 Seurakuntakysely 2016, B5.

tinuskon moninaisuutta ja etsiä yhteistyön muotoja erilaisten kristillisten yhteisöjen kanssa.

On ilmeistä, että uskontodialogin ja uskontoteologian tarve lisääntyy niin kokonaiskirkon tasolla kuin paikallisseurakunnissa. Kirkko kohtaa yhä useammin myös vakaumuksellista uskonnottomuutta, ja kirkon tulisi etsiä keskusteluyhteyttä myös uskonnottomien kanssa.

Kirkon lähetystehtävä toteutuu enenevässä määrin ympäristössä, jossa kristillisen uskon kuvasto, kieli ja käytännöt eivät ole enää itsestään selvästi tuttuja. Varsinkin nuorempien ikäluokkien kohdalla on tapahtunut vieraantumista kristillisestä perinteestä. Kristillistä uskoa on tulkittavalla ajassa, jota leimaavat muun muassa nopeat muutokset, kulttuurien kohtaaminen ja katsoimuksellinen moninaisuus.

Kyse on siis laajalla rintamalla tapahtuneista muutoksista, jotka mitä ilmeisimmin tulevat jatkumaan. Nämä muutokset haastavat kiistatta myös kirkon lähetystehtävän toimintakulttuurin. Kontekstuaalisen lähetystehtävän merkitys tulee olemaan yhä tärkeämpi. Tähän liittyy kiinteästi muun muassa vieraanvaraisuuden toteuttaminen erilaisten kulttuurien ja ihmisten kohdatessa. Kansainvälistymisen myötä kirkko tulee olemaan myös kosketuksissa aiempaa enemmän kristinuskon globaalien virtausten kanssa.

Kasvava maahanmuuttajien määrä lisää myös tarvetta monikulttuuriseen työhön. Kirkolla on tärkeä rooli olla osa yhteiskunnallista prosessia, joka liittyy maahanmuuttajien kotouttamiseen. Monikulttuurisuus ja maahanmuuttajien määrän nopea kasvu yhdistyneenä yhteiskunnan taloudellisiin ja sosiaalisiin muutoksiin on lisännyt yhteiskunnallista jännitettä ja vastakkainasettelua eri kansalaisryhmien välillä. Jännitteet ja vastakkainasettelu eivät liity pelkästään maahanmuuttokysymyksiin.

Tämän tyypissä tilanteessa kirkon on erittäin tärkeä pitää esillä omasta sanomastaan nousevaa näkemystä, jossa puolustetaan tasa-arvoa, ihmisarvoa ja lähimmäisen auttamista. Kirkolla on merkitystä sillanrakentajana ja suunnannäyttäjänä.

Muuttoliike ja lisääntyvä kaupungistuminen haastavat kirkkoa huolehtimaan siitä, että kirkko kykenee palvelemaan yhdenvertaisesti jäseniään myös suurten kasvukeskusten ulkopuolella. Suurissa seurakunnissa oman erityisen haasteensa muodostaa toimivan ja aidon yhteisöllisyyden luominen ympäristössä, jossa ihmiset tulevat hyvin erilaisista taustoista.

2 LUTERILAINEN USKO NYKYAJAN SUOMESSA

Kimmo Ketola

2.1 Johdanto

Uskonnollisten yhdyskuntien jäsenosuuksilla mitattuna Suomi kuuluu maailman luterilaisimpiin maihin. Kirkko on Suomessa pitkään liittynyt vahvasti sekä yksityiseen että julkiseen elämään korostamalla yhtäältä kodin ja perheen sekä toisaalta kansakunnan ja isänmaan merkitystä. Luterilainen perinne on tätä kautta juurtunut syvälle sekä suomalaiseseen mielenmaisemaan että yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Sen kulttuurinen merkitys ja yhteiskunnallinen vaikutus tulevat siten näkymään tulevaisuudessakin yhteiskunnan lisääntyvästä monikulttuurisuudesta huolimatta. Tämän yhteiskunnallisen vaikutuksen luonteesta on kuitenkin esitetty monenlaisia näkemyksiä.

Uskontososiologi Steve Brucen mukaan uskonnolliset ja katsomukselliset perinteet ovat politiikan kannalta merkityksellisempiä kuin usein luullaan. Bruce tekee esimerkiksi sen huomion, että Saksaa lukuun ottamatta suurin osa protestanttisista valtioista vältti sekä kommunismin että fasismien valtaannousun 1920–30-luvuilla ja säilyi demokraatioina, kun sen sijaan ortodoksisissa ja katolisissa maissa nämä poliittiset ääriliikkeet saivat tuolloin huomattavasti voimakkaamman jalansijan yhteiskunnassa.⁸³ Euroopan katolisista maista vain Belgia ja Irlanti säästyivät oikeistolaiselta autoritaariselta hallinnolta. Poliitikantutkija Michael Minkenberg on vastaavalla tavalla kiinnittänyt huomiota Pohjois-Euroopan luterilaisten maiden poliittiseen ja yhteiskunnalliseen vakauteen ja samanaikaiseen kykyyn sopeutua uskonnolliseen ja katsomukselliseen moninaisuuteen.⁸⁴

Viimeaikaisissa tutkimuksissa on lisäksi käynyt ilmi, että luterilaisissa maissa ihmisten luottamus sekä toinen toisiinsa että yhteiskunnallisiin insti-

83 Bruce 2003, 206.

84 Minkenberg 2013.

tuutioihin on kansainvälisesti vertaillen hyvin korkealla tasolla. Esimerkiksi Harri Palmun yli 30 maan kyselyaineistoon pohjautuvassa analyysissä kävi ilmi, että kaikki Pohjoismaat kuuluivat niiden kymmenen maan joukkoon, joissa yli puolet väestöstä ilmoitti luottavansa toisiin ihmisiin lähes aina tai useimmiten. Ihmisten välisen luottamuksen suhteen tutkimuksen kärkeen sijoittuivat Tanska, Norja ja Ruotsi, joissa 67–78 prosenttia väestöstä ilmoitti luottavansa toisiin ihmisiin aina tai useimmiten. Suomessa vastaava luku oli vähän alhaisempi, noin 56 prosenttia, mutta monissa muissa kyselyissä Suomi on sijoittunut hyvin lähelle pohjoismaista kärkeä.⁸⁵

Huomionarvoisinta suomalaisten luottamuksessa on, että se on viime aikoihin saakka säilynyt korkealla tasolla siitäkin huolimatta, että taloudellisen eriarvoisuuden on havaittu globalisaation ansiosta lisääntyneen 1980-luvulta alkaen lähes kaikissa länsimaissa. Myös Pohjoismaiden kehitys on ollut samansuuntaista: suurituloisimpien tulo-osuudessa on tapahtunut jyrkkä kasvu – joskin on muistettava, että koska osuus oli vuonna 1980 hyvin pieni, huipputulot ovat yhä teollisuusmaiden pienimpien joukossa.⁸⁶ Eriarvoisuuden kasvun on yhtä kaikki havaittu olevan vahvassa yhteydessä ihmisten välisen luottamuksen heikkenemiseen.⁸⁷ Tämä havainto on herättänyt monien tutkijoiden kiinnostuksen: mitkä tekijät voisivat selittää luottamuksen säilymistä paremmin Pohjoismaissa kuin muissa läntisissä jälkiteollisissa yhteiskunnissa?

Arvotutkija Klaus Helkama on tuoreessa kirjassaan *Suomalaisten arvot* nostanut esiin kaksi tekijää. Yhtäältä hän katsoo, että suomalaisten poikkeuksellisen aktiivinen osallistuminen yhdistystoimintaan selittää ihmisten välisen luottamuksen säilymistä. Toiseksi mahdolliseksi selittäjäksi Helkama kuitenkin nostaa esiin protestanttisen uskonnon arvoperinteen:

Protestanttinen Eurooppa, Suomi yhdessä muiden Pohjoismaiden ja Alankomaiden kanssa on tällä hetkellä ainoa maailmankolkka, jossa kansalaisten enemmistö katsoo, että muihin ihmisiin voi luottaa. Tasa-arvo, työ ja rebellisyys vahvistavat täällä toisiaan. Eurooppalaiset arvot, tasa-arvo ja vapaus ovat toteutuneet paremmin kuin muualla ja poliittinen järjestelmä on ”korkean tason tasapainossa”. Vaikka uskonto ei ole näkyvä osa protestanttisen Euroopan arkea, sen näkymätön perinne on läsnä niin Helsingissä kuin Tukholmassa ja Amsterdamissakin.⁸⁸

85 Palmu 2011.

86 Roine 2014, 32.

87 Halpern 2005, 271.

88 Helkama 2015, 235.

Tässä luvussa tehdään katsaus tämän päivän suomalaisten uskonnollisiin katsomuksiin. Erityisenä huomion kohteena on se, millä tavoin juuri luterilainen katsomusperinne sekä näkyvillä että näkymättömillä tavoilla vaikuttaa suomalaisten elämässä. Millaista on nykypäivän suomalainen luterilaisuus? Millä tavoin se on yhteydessä muihin suomalaisten uskonnollisuuden osatekijöihin, kuten jumalaukseen tai uskonnonharjoitukseen? Huomiota kiinnitetään myös siihen, miten luterilaisuus vaikuttaa muihin arvoihin, kuten työn arvostukseen tai suomalaisten suhtautumiseen muihin uskontoihin.

2.2 Luterilaisen katsomuksen osatekijät

Luterilaisen katsomusperinteen tunnistamiseksi *Gallup Ecclesiastica 2015* -kyselyyn laadittiin joukko kysymyksiä, joiden tehtävänä oli kartoittaa erilaisia laajasti omaksuttuja ja luterilaiseen elämäntavotukseen tai arvomaailmaan liitettyjä käsityksiä ja uskomuksia. Vaikka esimerkiksi Lutherin teologia on tärkeää, on muistettava, että nykypäivän luterilaisuutta ovat muokanneet hänen ja muiden uskonpuhdistajien ohella myös se sukupolvien ketju, joka ulottuu tähän päivään saakka.

Kyselyä varten oli myös tarpeen löytää sellaisia kansanomaisia luterilaisia katsomuksia, joiden ymmärtäminen ei edellyttäisi teologista harjaantuneisuutta tai kovin hienojakoisia teologisia erittelyjä. Sen sijaan esimerkiksi ajatus ”armollisesta Jumalasta” kuuluu niin tavallisena luterilaiseen puheenparteen, että sen mittaaminen on todennäköisesti mielekäästä. Ajatus Jumalan aloitteellisuudesta ja ensisijaisuudesta ihmisen pelastuksessa, jossa samalla torjutaan ajatus ”hengellisten ansioiden” keräämisestä uskonnollisen elämän motivaationa, sisältää myös teologiselta kannalta aivan perustavanlaatuisen luterilaisen korostuksen.⁸⁹ Sen voidaan perustellusti odottaa näkyvän monien suomalaisten katsomuksissa. Mitattaviksi väittämissä se muotoiltiin kahdella tavalla:

1. ”Armo kääntää ihmisen katseen omasta puutteellisuudesta toisten ihmisten palvelemiseen”
2. ”Teoilla ei ole mitään tekemistä pelastumisen kanssa”

89 Modernin luterilaisen identiteetin osatekijöistä, ks. esim. Gassman & Hendrix 2005, 216–218; Mäkinen 2010; Kopperi 2015; Jolkkonen 2016.

Luterilaisiin perusvakaumuksiin kuuluu myös ajatus siitä, että maailma on osa Jumalan hyvää luomistekoa rajallisuudestaan ja ristiriitaisuuksistaan huolimatta.⁹⁰ Tähän liittyy myös ajatus, jonka mukaan kristittyjen maallisena vastuuna on osallistua Jumalan ylläpitävään ja uudistavaan toimintaan maailmassa. Myös näiden ajatusten voidaan katsoa olevan monien luterilaisille tunnusomaisten katsomusten teologisena taustana tai enemmän tai vähemmän tiedostettuna pohjavireenä. Niissähän painottuvat maallisen elämän tärkeys ja sitä kautta jokaiselle kristitylle osoitettu kutsu osallistua Jumalan hyvän luomistyön ylläpitämiseen maallisissa tomissaan. Luterilaisuuden kenties omaleimaisimpia piirteitä on, että hengellisen elämän toteuttamisen areenaksi nähdään arkinen työ lähimmäisten ja yhteiskunnan hyväksi. Tämä näkyy kehotuksina vastuun kantamiseen toisista ihmisistä. Esimerkiksi vuoden 1999 *Katekismuksessa* asia muotoillaan varsin painokkaasti: ”Meidän on suojeltava ja puolustettava lähimmäistämme, vaikka se edellyttäisi luopumista omista oikeuksistamme. Jumala kieltää tavoittelemasta etua toisen kustannuksella, vaikka keinot olisivat laillisiakin.”⁹¹ Näiden maallisen elämän ja arjen kutsumuksen epäitsekkääseen toteuttamiseen viittaavien painotusten mittaamiseen muotoiltiin seuraavat väittämät:

3. ”Ei pidä edistää omaa etua, vaan pyrkiä yhteiseen hyvään”
4. ”Jokaisen on kannettava vastuuta toisista ihmisistä”
5. ”Jumala huolehtii meistä kunnan puolison, luotettavien naapureiden ja hyvien ystävien muodossa”
6. ”Työtä tekemällä ihminen toteuttaa kutsumustaan”
7. ”Jokaisen ihmisen velvollisuus on tehdä työtä”
8. ”Ihmisellä ei ole mitään sellaista, mitä hän ei olisi saanut lahjaksi”

Luterilaisuuden tunnuspiirteisiin Suomessa on kuulunut myös ajatus luonnollisesta moraalilaista.⁹² Toisin sanoen luterilaisuudessa vaikuttavan vahvan tulkintaperinteen mukaan etiikka on yleisinhimillistä: jokaiselle ihmiselle on mahdollista tietää luonnollisen moraalitajunsa perusteella, mikä on oikein ja väärin. Painotus on johdonmukainen Jumalan aloitteellisuuden ja ensisijaisuuden korostuksen kanssa. Korkean moraalin tavoitteluun Jumalan miellyttämiseksi sisältyy salakavala itsepetoksen vaara, sillä ihmisellä on

90 Gassman & Hendrix 2005, 216–218.

91 Katekismus 1999, 9. käsky.

92 Heinimäki & Jolkkonen 2008; Kopperi 2015.

sen perusteella taipumus korottaa itsensä muiden yläpuolelle. Luonnollisen moraalilain ajatus tekee moraalista yleisinhimillisen ominaisuuden, josta uskovilla ei ole mitään erityistietoa. Syntiinlankeemuksen myötä moraalitaju ei kuitenkaan aina toimi oikein, vaan ihminen lankeaa yhä uudelleen itsekyyteen. Tästä syystä luterilaisen käsityksen mukaan ihminen on aina, uskon määrästä riippumatta, sekoitus hyvää ja pahaa, perinteisen ilmaisun mukaan yhtä aikaa ”syntinen ja vanhurskas”.⁹³ Tämän ajatuskulun mittaamista varten muotoiltiin seuraavat väittämät:

9. ”Jokainen ihminen tietää oman järkensä avulla, mikä on oikein ja väärin”
10. ”Jokaisessa ihmisessä on sekä hyvää että pahaa”

Teologisten katsomusten lisäksi esimerkiksi Günther Gassman ja Scott Hendrix listaavat joukon piirteitä, joita he pitävät luterilaisten kirkkojen elämälle ja ajattelulle laajemmin ominaisina. Näiden joukossa he mainitsevat muiden ohella seuraavat painotukset, joissa on nähtävissä luterilaisuuden ulottuminen kaiken kansan eikä ainoastaan oppineen papiston keskuuteen:

- luterilaisilla on taipumus korostaa kristillistä kasvatusta, jotta jokainen kirkon jäsen voisi ymmärtää ja itsenäisesti omaksua kristillisen uskon;
- kirkkomusiikin perinne on pitkälle kehittyntä ja laajalti arvostettua;
- virsilauluperinne on rikasta ja tarjoaa laajoja kansankerroksia koskettavan väylän uskon tulkitsemiseen;
- maalliset asiat ovat suhteellisen riippumattomia kirkosta – vaikka maalliset asiat ovat osa Jumalan hyvää luomakuntaa, ne eivät kuulu kirkon hallintaan (ns. regimenttioppi).⁹⁴

Näiden korostusten tavoittamiseksi muotoiltiin vielä seuraavat väittämät:

11. ”Vanhempien tulee huolehtia lastensa kristillisestä kasvatuksesta”
12. ”Jokaisella lapsella on oikeus saada oman uskontonsa opetusta koulussa”
13. ”Virsilauluperinettä tulee vaalia”

93 Ks. esim. Heinimäki & Jolkkonen 2008, ”etiikka”.

94 Gassman & Hendrix 2005, 219.

14. ”Kirkon ei pidä sekaantua yhteiskunnallisiin asioihin”
 15. ”Valtion lakeja tulee noudattaa, olivat ne hyviä tai huonoja”

On syytä huomioida, että kyselyn tarkoituksena ei ollut mitata suomalaisten luterilaista oikeaoppisuutta. Esimerkiksi viimeksi mainittu väittämä (15) ei ole teologisesti lainkaan ongelmaton. Korostaahan esimerkiksi *Katekismuksen* sitä, että vaikka hyvä esivalta on Jumalan parhaita lahjoja, ”[u]skollisuus Jumalalle on kuitenkin tärkeämpää kuin ihmisten totteleminen.”⁹⁵ Silti luterilaisuutta on usein syytetty siitä, että se johtaa ylikorostuneeseen esivaltauskollisuuteen ja yhteiskunnalliseen passiivisuuteen.⁹⁶ Siksi tämänkin väittämän yhteyttä muihin luterilaisuutta luonnehtiviin näkemyksiin on syytä erikseen tarkastella. Kirkko on saattanut opettaa tai kansa on saattanut omaksua luterilaisuudesta myös yksipuolisia tulkintoja.

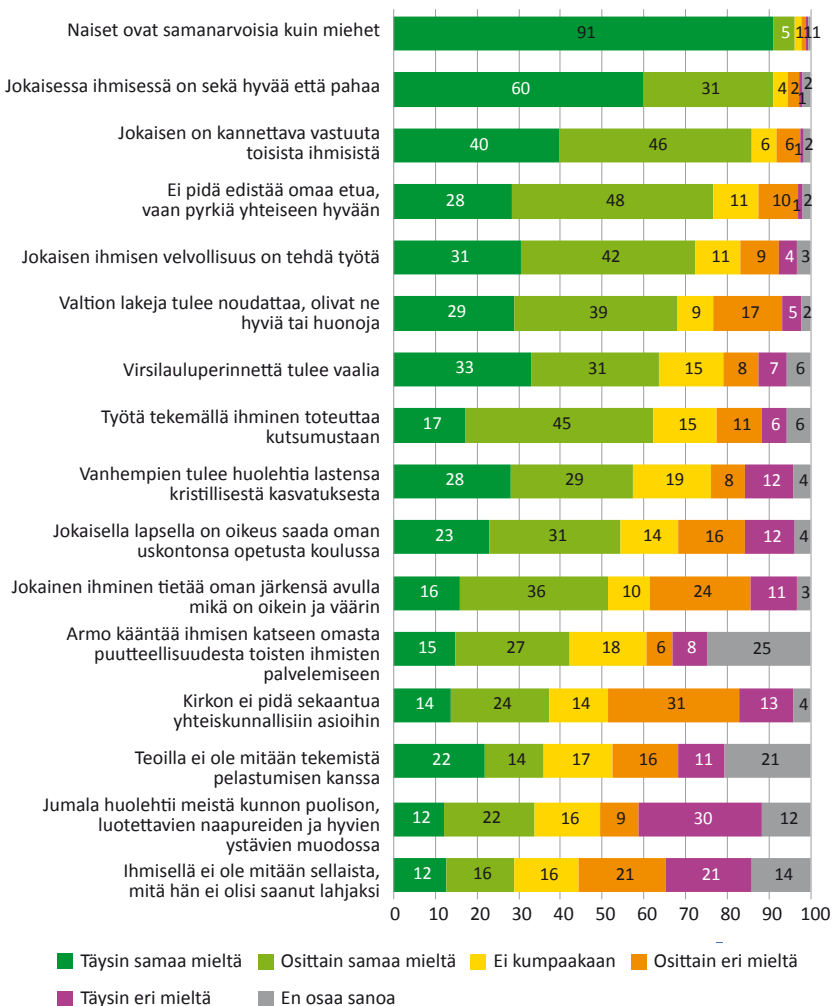
Näiden lisäksi tasa-arvo on useissa kansainvälisissä vertailuissa todettu arvoksi, jonka on nähty luonnehtivan erityisesti Pohjois-Euroopan luterilaisia maita.⁹⁷ Vaikka pohjoismaisen tasa-arvon juuria voidaan etsiä monesta suunnasta, yhtenä tekijänä voidaan senkin kohdalla nähdä reformaation pyrkimys murtaa hengellisen säädyn erityisasema ja saattaa kaikki ihmiset, säädystä ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta, samanveroisiksi Jumalan edessä. Se, että luterilaisuus mursi hierarkian oikeutuksen hengellisen elämän alueella, vaikutti epäilemättä kauaskantoisesti yhteiskuntaan poistamalla kaikenlaisen eriarvoisuuden perimmäisen, uskonnollisen oikeutuksen. Sittemmin tasa-arvoistava pyrkimys on saattanut heijastua monille muille elämänalueille, erityisesti sukupuolten välistä tasa-arvoa koskeviin käsityksiin. Tämän yhteyden mittaamiseksi kysymyspatteriin lisättiin vielä yksi väittämä:

16. ”Naiset ovat samanarvoisia kuin miehet”

95 Katekismus 1999, 4. käsky.

96 Ks. esim. Hagman 2016.

97 Helkama 2015.

Kuvio 2.1

Luterilaiset katsomukset suomalaisilla, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Kuviossa 2.1 on esitetty vastausjakaumat näistä väittämistä Gallup Ecclesiastica 2015 -kyselyssä. Kuten kuvioista voidaan havaita, väittämiin suhtautuminen vaihteli suuresti. Naisten ja miesten tasa-arvoa koskeva väittäminen sai erittäin suuren kannatuksen suomalaisten keskuudessa. Vain häviävän pieni osa, noin neljä prosenttia, vastaajista oli siitä eri mieltä. Myös ihmisen moraalista kaksinaisuudesta oltiin hyvin pitkälle samaa mieltä. On huomionarvoista,

kuinka paljon suomalaiset kannattivat ajatusta vastuun kantamisesta toisista ihmisistä sekä yhteiseen hyvään pyrkimisestä oman edun kustannuksella. Noin kolme neljästä vastaajasta oli näitä koskevista väitteistä samaa mieltä. Myös työtä velvollisuutena pitävien sekä lainkuuliaisuutta korostavien osuudet olivat varsin suuria, näitäkin kannatti yli kaksi kolmasosaa suomalaisista.

Väittämät, joihin sisältyy selkeämmin uskonnollista sisältöä, eivät saaneet aivan yhtä paljon kannatusta. Silti on huomionarvoista, että lähes kaksi kolmasosaa suomalaisista kannatti virsilauluperinteen ylläpitämistä ja yli puolet kantoi huolta lasten uskonnollisesta kasvatuksesta, joko kotona tai koulussa. Lisäksi yli kaksi viidestä yhtyi väittämään, jossa kytketään toisiinsa armo ja ihmisten palveleminen. Muiden teologista sisältöä edustavien väittämien kohdalla mielipiteet jakaantuivat voimakkaammin samaa ja eri mieltä oleviin.

Yksittäisten kysymysten vastausjakaumia tärkeämpää on kuitenkin tarkastella sitä, ovatko nämä uskomukset yhteydessä toisiinsa. Toisin sanoen kyse on siitä, voidaanko määrättyyn kysymykseen annetuista vastauksista ennustaa vastaajien kantaa myös muihin kysymyslistan väittämiin. Jos oletamus luterilaisesta kulttuurivaikutuksesta pitää paikkansa, silloin erityisesti perustavien teologisten katsomusten pitäisi olla positiivisessa yhteydessä muihin luterilaisiin katsomuksiin ja asenteisiin.

Korrelaatioanalyysi (ks. taulukko 2.1) paljasti, että väittämä (1) ”armo kääntää ihmisen katseen omasta puutteellisuudesta toisten ihmisten palvelemiseen” oli kohtuullisen vahvassa positiivisessa yhteydessä väittämiin, jotka koskivat maallisen elämän hyvyttä ja tärkeyttä hengellisen elämän kannalta (väittämät 3–8). Voimakkaimmin väittämä korreloi Jumalan huolenpitoa ja elämän antimien lahjaluonnetta koskevien väitteiden kanssa. Yhteys yhteistä hyvää ja muista ihmisistä kannettavaa vastuuta koskeviin väittämiin oli myös kohtuullisen vahvaa. Armon ja lähimmäisen palvelun arvostus oli positiivisessa yhteydessä myös työn merkitystä mittaaviin väittämiin. Varsinkin näkemys työstä kutsumuksena oli kohtuullisen vahvasti yhteydessä näkemykseen armon merkityksestä. Sen sijaan työn määrittäminen velvollisuudeksi ei ollut aivan yhtä vahvassa yhteydessä armoon ja lähimmäisen palvelemiseen. Yhteys oli kuitenkin positiivinen ja tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Myös uskonnollista kasvatusta ja virsilauluperinteen arvostusta koskeviin näkemyksiin armon korostamisella oli kohtuullisen vahva yhteys (väittämät 11–13).⁹⁸

98 Väite 12. ”Jokaisella lapsella on oikeus saada oman uskontonsa opetusta koulussa”: Spearman $r = 0,324$, $p = 0,000$.

Näkemys armosta ja lähimmäisen palvelemisesta ei sen sijaan ollut yhteydessä moraalialia ja uskonnon yhteiskuntasuhdetta koskevien näkemysten kanssa (väittämät 9–10 ja 14–15). Sillä ei ollut mitään tilastollista yhteyttä näkemykseen luonnollisesta moraalilaista.⁹⁹ Sen sijaan sillä oli heikko yhteys käsitykseen ihmisestä sekä hyvänä että pahana¹⁰⁰ sekä käsitykseen miesten ja naisten tasa-arvoisuudesta¹⁰¹. Lainkuuliaisuutta koskevaan katsantoon armon ja lähimmäisyyden korostamisella ei kuitenkaan ollut mitään vaikutusta.¹⁰² Näkemys, jonka mukaan kirkon ei tulisi sekaantua yhteiskunnallisiin asioihin, oli suorastaan kohtuullisen vahvassa negatiivisessa yhteydessä armon korostukseen.¹⁰³

Väite, jonka mukaan teoilla ei ole mitään tekemistä pelastumisen kannalta, oli positiivisessa yhteydessä vain harvoihin muihin luterilaisuutta mittaaviin väittämiin. Näistäkin yhteyksistä vain yhteys käsityksiin tasa-arvosta sekä kirkon sekaantumattomuudesta yhteiskunnallisiin asioihin olivat tilastollisesti merkitseviä.¹⁰⁴ Kaikkiin muihin luterilaisuutta mittaaviin väittämiin yhteys oli negatiivinen. Toisin sanoen ne vastaajat, jotka yhtyivät esimerkiksi käsitykseen armosta ja ihmisen palvelemisesta tai virsilaulun tai uskonnollisen kasvatuksen merkityksestä, olivat valtaosin eri mieltä tekojen merkityksettömyydestä pelastuksen kannalta. On tietenkin mahdollista, että vastaajat arvioivat väittämää sen perusteella, että luterilaisen käsityksen mukaan pelastava usko *synnyttää* hyviä tekoja, vaikkei autakaan ansaitsemaan pelastusta. Sen mukaan hyvät teot ovat siten yhtä kaikki uskon kannalta merkityksellisiä.

On myös huomionarvoista, että ne, joilla oli luterilaisia katsomuksia, olivat valtaosin eri mieltä väittämästä 14, jonka mukaan ”kirkon ei pidä sekaantua yhteiskunnallisiin asioihin”. Suomalaista luterilaisuutta ei siten voida luonnehtia yhteiskunnallisesti passiiviseksi elämäntavaksi. Tämä tulos on yhtäpitävä sen kanssa, että protestanttisissa maissa vapaaehtoistyöhön osallistuminen on muita Euroopan maita suurempaa. Yli 40 Euroopan maan joukossa Suomessa on vapaaehtoistyöhön osallistuvia väkilukuun suhteutettuna kolmanneksi eniten Alankomaiden ja Luxemburgin jälkeen ja kaikki viisi Pohjoismaata olivat eniten osallistuvien 11 maan joukossa.¹⁰⁵

99 Väite 9. Jokainen ihminen tietää oman järkensä avulla mikä on oikein ja väärin”: Spearman $r = 0,006$; $p = 0,746$.

100 Väite 10. ”Jokaisessa ihmisessä on sekä hyvää että paha”: Spearman $r = 0,213$; $p = 0,000$.

101 Väite 16. ”Naiset ovat samanarvoisia kuin miehet”: Spearman $r = 0,066$; $p = 0,000$.

102 Väite 15. ”Valtion lakeja tulee noudattaa olivat ne hyviä tai huonoja”: Spearman $r = 0,023$; $p = 0,173$.

103 Väite 14. ”Kirkon ei pidä sekaantua yhteiskunnallisiin asioihin”: Spearman $r = -0,388$; $p = 0,000$.

104 Väite 16. ”Naiset ovat samanarvoisia kuin miehet” Spearman $r = 0,039$; $p = 0,019$; väite 14, ”Kirkon ei pidä sekaantua yhteiskunnallisiin asioihin” Spearman $r = 0,176$, $p = 0,000$.

105 De Hart & Dekker 2013.

Taulukko 2.1.

Parhaiten korreloivien luterilaisten käsitysten yhteys toisiinsa. Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin. Kaikki korrelaatiot $p < 0,001$. Gallup Ecclesiastica 2015, N=3 036–4 492.

	Virsilauluperinnettä tulee vaalia	Armo kääntää ihmisen katseen omasta puutteellisuudesta toisten ihmisten palvelemiseen	Ei pidä edistää omaa etua, vaan pyrkiä yhteiseen hyvään	Jokaisen on kannettava vastuuta toisista ihmisistä	Jumala huolehtii meistä kunnan puolison, luotettavien naapureiden ja hyvien ystävien muodossa	Työtä tekemällä ihminen toteuttaa kutsumustaan	Jokaisen ihmisen velvollisuus on tehdä työtä	Ihmisellä ei ole mitään sellaista, mitä hän ei olisi saanut lahjaksi
Armo kääntää ihmisen katseen omasta puutteellisuudesta toisten ihmisten palvelemiseen	0,546							
Ei pidä edistää omaa etua, vaan pyrkiä yhteiseen hyvään	0,265	0,459						
Jokaisen on kannettava vastuuta toisista ihmisistä	0,231	0,396	0,564					
Jumala huolehtii meistä kunnan puolison, luotettavien naapureiden ja hyvien ystävien muodossa	0,554	0,638	0,294	0,274				
Työtä tekemällä ihminen toteuttaa kutsumustaan	0,370	0,383	0,244	0,227	0,441			
Jokaisen ihmisen velvollisuus on tehdä työtä	0,263	0,191	0,104	0,113	0,236	0,507		
Ihmisellä ei ole mitään sellaista, mitä hän ei olisi saanut lahjaksi	0,420	0,481	0,246	0,197	0,573	0,304	0,171	
Vanhempien tulee huolehtia lastensa kristillisestä kasvatuksesta	0,573	0,502	0,208	0,194	0,582	0,360	0,305	0,456

2.3 Luterilainen työetiikka

Edellä esitetyt havainnot nostavat esiin vanhan kysymyksen protestanttisesta työetiikasta. Kirkon piirissä protestanttisen työetiikan ajatukseen on viime aikoina pyritty ottamaan etäisyyttä, koska käsitteeseen liittyy kielteisiä mielilyhtymiä. Kuten Heinimäki ja Jolkkonen kirjoittavat teoksessaan *Luterilaisuuden ABC: synkkä ja harmaa sanakirja*:

*Neissä ja naistenlehdissä luterilaisella työmoraalilla tarkoitetaan ylitunnollista ja ilotonta suhtautumista työhön. Kunnon luterilaisen pitää olla pibi ja syyllistyä lepäämisestä. Ainoa luvallinen nautinto on työuupumus.*¹⁰⁶

Käsitys ahdistavasta luterilaisesta työmoraalista on kirjoittajien mukaan kuitenkin myytti, joka perustuu saksalaisen sosiologian klassikon, Max Weberin teoksen *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, virheellisiin tulkintoihin.¹⁰⁷ Weberin teoria kapitalismin hengen synnystä perustuukin pääosin kalvinistisen uskontulkinnan analyyseille. Kalvinistisessa ajattelussa ihmisen maallisesta menestyksestä voidaan päätellä hänen asemansa ikuisuudessa. Tästä syystä juuri työssä *menestymisestä* kehittyi ihmisen arvon mitta. Luterilaisen käsityksen mukaan sen sijaan työn arvo perustuu pelkästään siihen hyvään, jonka se *toisille* tuottaa. Työn tuottamassa hyvässä on kyse Jumalan välillisestä huolenpidosta ihmistä ja luomakuntaa kohtaan. ”Luterilainen työn ilo nousee siitä, että työn avulla voidaan laittaa hyvä kiertämään.”¹⁰⁸

Gallup Ecclesiastica 2015 -kyselyssä vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa joukkoon työn merkitystä sivuavia väitteitä. Vastausjakaumat on esitetty kuviossa 2.2, josta havaitaan esimerkiksi, että noin yhdeksälle kymmenestä suomalaisesta työssä oli tärkeää riittävän toimeentulon saaminen ja että se tuottaa tyydytystä. Yli neljälle viidesosalle oli tärkeää, että työssä voi toteuttaa itseään. Uralla etenemisen mahdollisuuksia piti tärkeänä lähes kaksi kolmasosaa vastaajista ja yli puolet piti työllä vaurastumista tärkeänä.

Huomionarvoista on, että yli kolmelle neljästä oli tärkeää, että he voivat työssään auttaa ja palvella muita ihmisiä. Lisäksi lähes puolet piti tärkeänä, että työ on kutsumustehtävä ja vähän harvemmalle oli tärkeää, että työstä

106 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 182.

107 Weber 1980. Weberin tulkinnoista ks. esim. Peura 2007.

108 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 185.

sai elämäntehtävän, jolle pystyi omistautumaan. Nämä työhön liitetyt arvot viittaavat selkeästi luterilaiseen näkemykseen työn merkityksestä.

Luterilaisen katsomuksen vaikutuksen tutkimiseksi keskenään yhteydessä olevat luterilaisuutta mittaavat väittämät (ks. taulukko 2.1) yhdistettiin summamuuttujaksi.¹⁰⁹ Summamuuttujan avulla oli mahdollista erotella väittämistä keskimäärin samaa mieltä olevat (viisiportaisella asteikolla keskiarvon neljä tai enemmän saaneet) katsomuksiltaan selkeästi luterilaisten ryhmäksi. Kun näin saatua ryhmää verrattiin muihin suomalaisiin työn merkitystä koskeviin kysymyksiin vastaamisessa, voitiin tehdä päätelmiä siitä, miten luterilainen katsomus vaikuttaa työn etiikkaan.¹¹⁰

Kuten kuviosta 2.2 käy ilmi, katsomuksiltaan luterilaiset pitivät muita suomalaisia tärkeämpänä kaikkia työtä koskevia väittämiä.¹¹¹ Suurimmat erot syntyivät väittämissä, jotka koskevat työn merkitystä muiden ihmisten auttamisena ja palvelemisena (4), kutsumuksena (7), sekä elämäntehtävänä (8). Kaikissa näissä kysymyksissä samaa tai täysin samaa mieltä väittämästä olevien osuus oli luterilaisten ryhmässä noin parikymmentä prosenttiyksikköä korkeampi kuin muilla suomalaisilla. Tilastolliset mallit osoittivat, että vaikka erilaiset taustamuuttujat (sukupuoli, ikä, koulutus, tulotaso, uskonto-kuntien jäsenyys sekä erilaiset uskonnollisuutta mittaavat tekijät) vakioitiin, luterilainen katsomus ennusti tilastollisesti merkittävästi sitä, pitikö vastaaja näitä asioita tärkeänä työssä.¹¹² Myös työn antaman tyydytyksen tärkeydessä luterilaisten ryhmä erosi selvästi muista suomalaisista, siinäkin oli 15 prosenttiyksikön ero täysin samaa mieltä olevien osuudessa. Lisäksi luterilaisten ryhmä piti useammin tärkeänä, että työssä voi toteuttaa itseään. Näidenkin kysymysten suhteen luterilaiset vakaumukset ennustivat tilastollisesti merkittävästi sitä, oliko vastaaja niistä samaa mieltä.¹¹³

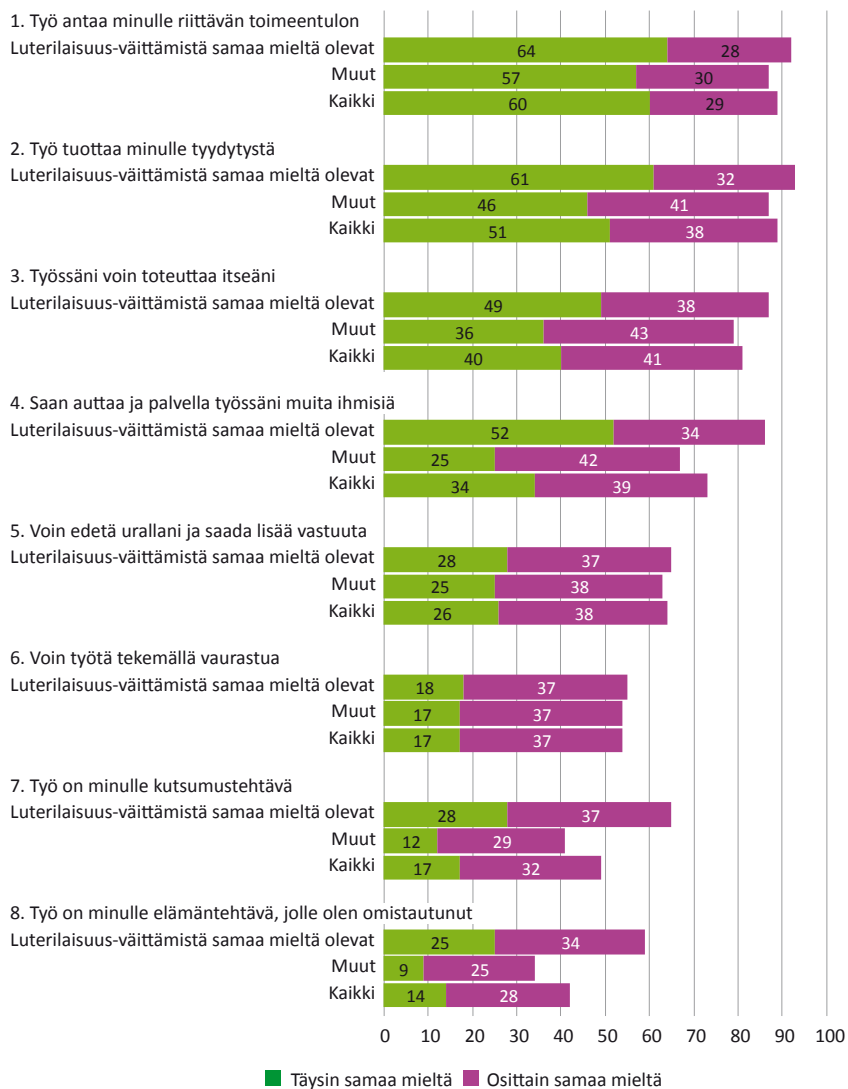
109 Summamuuttujissa käytetyt muuttujat käyvät ilmi liitteestä 3.

110 Tässä analyysissä summamuuttujasta poistettiin työn merkitystä koskevat väittämät 6 ja 7 keinotekoisien positiivisten yhteyksien välttämiseksi. Muissa analyyseissä ne säilytettiin summamuuttujassa. Ks. Liite 3.

111 Kysymys oli muotoiltu seuraavasti: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että ...”

112 Ks. Liite 4, taulukot 2.6–2.8.

113 Ks. Liite 4, taulukot 2.3, 2.5.

Kuvio 2.2

Työn merkitys luterilaisilla ja muilla suomalaisilla, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4247–4250.

Sen sijaan uralla etenemisen ja vaurastumisen tärkeydessä luterilaisten ryhmä ei eronnut muista suomalaisista. Myös tilastolliset mallit osoittivat saman: luterilaisilla katsomuksilla ei ollut itsenäistä vaikutusta siihen, kuinka näihin kysymyksiin vastattiin.¹¹⁴ Tulos on johdonmukainen seuraus siitä, että nämä eivät ole luterilaisen etiikan kannalta keskeisiä työn motivaatiotekijöitä. Kyseessä ovat yksilölliset, kilpailuun perustuvat työarvot, jotka ovat ristiriidassa luterilaisen yhteistä hyvää korostavan työetiikan kanssa.

Millaisista ihmisistä sitten koostuu se joukko suomalaisista, joilla on luterilaisia arvoja? Myös tätä oli mahdollista tarkastella tilastollisen mallin avulla.¹¹⁵ Analyysin tuloksista kävi ilmi, että sukupuolella, koulutuksella, asuinpaikalla, työttömyydellä tai uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydellä ei ollut itsenäistä vaikutusta todennäköisyyteen kuulua luterilaisimpien suomalaisten joukkoon, kun muiden tekijöiden vaikutus oli vakioitu. Sen sijaan ikä ja tulotaso vaikuttivat: varsinkin 1960–1970-luvuilla syntyneillä sukupolvilla oli huomattavasti pienempi todennäköisyys kuulua luterilaisista käsityksistä samaa mieltä olevien joukkoon kuin ennen vuotta 1960 syntyneillä. Myös 1980-luvulla syntyneillä todennäköisyys oli pienempi, mutta ei yhtä merkittävästi. Sen sijaan suuri- ja keskituloisilla oli pienituloisiin (alle 20 000 euroa vuodessa ansaitsevilla talouksissa elävät) verrattuna suurempi todennäköisyys kuulua katsomukseltaan luterilaisten joukkoon.

Uskonnollisuudella oli odotettu ja selvä vaikutus luterilaisiin katsomuksiin sitoutumisessa: kristilliseen oppiin sitoutuminen, konservatiivinen käsitys kirkon roolista, herätysliikkeiden jäsenyys, jumalanpalveluksiin osallistuminen sekä kristillinen kasvatusta ennustivat luterilaisia vakaumuksia. Sen sijaan rukousaktiivisuus ei vaikuttanut todennäköisyyteen kuulua katsomuksiltaan luterilaisten ryhmään. Myös ylpeys suomalaisuudesta ja myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä ennustivat selkeästi luterilaisia katsomuksia. Tähän suhteutettuna on huomionarvoista, että samanaikaisesti eriarvoistavat näkemykset sosiaalisten ryhmien asemasta yhteiskunnassa ennustivat päinvastoin luterilaisten katsomusten puuttumista.¹¹⁶ Tämä kertoo luterilaisuuden positiivisesta vaikutuksesta myös vähemmistöjen tasavertaisuutta puolustaviin näkemyksiin.

Kuten edellä esitetyistä tuloksista käy ilmi, luterilaisten katsomusten ja arvojen esiintyminen suomalaisten keskuudessa on vahvasti sidoksissa

114 Ks. Liite 4, taulukot 2.4–2.9.

115 Ks. Liite 4, taulukko 2.1.

116 Tätä mitattiin sosiaalista valtaorientaatiota mittaavalla summamuuttujalla, ks. Liite 3.

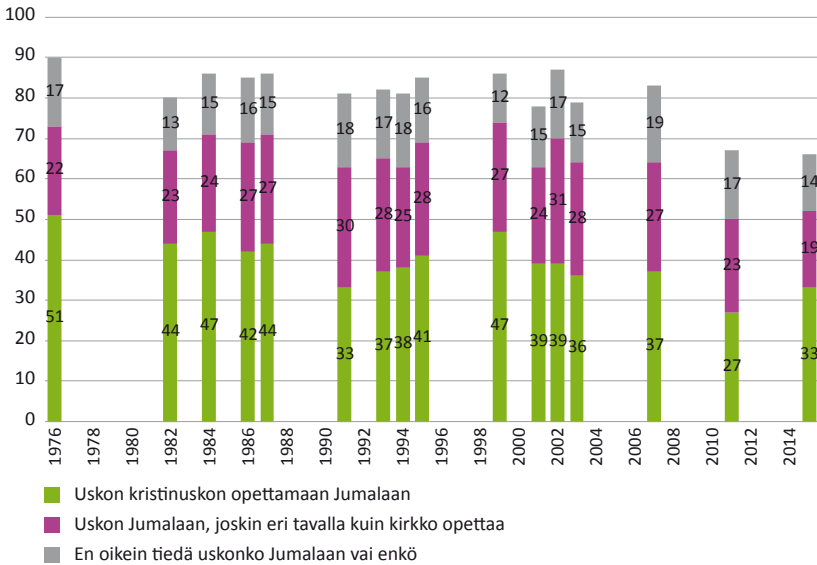
kristilliseen uskoon, mikä käy ilmi siitäkin, että näitä katsomuksia esiintyy enemmän konservatiivisesti kirkon rooliin suhtautuvien sekä herätysliikkeiden keskuudessa. Siten kristillinen jumalauskon kantaa ja ylläpitää Suomessa määrätynlaista luterilaista arvomaailmaa, ja päinvastoin. Samalla on syytä huomata, että yksityisellä hartaudenharjoituksella, jota mitattiin rukousaktiivisuudella, ei ollut itsenäistä vaikutusta luterilaisiin uskomuksiin. Tämä merkitsee, että luterilaisia vakaumuksia esiintyy huomattavassa määrin myös hartaimman väestönsosan ulkopuolella. Myöskään jumalanpalvelusosallistumisen yhteys ei ollut erityisen voimakas, vaikka olikin tilastollisesti merkitsevä. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin sitä, millaiset muut tekijät vaikuttavat suomalaisten jumalauskoon.

2.4 Usko Jumalaan

Kirkon tutkimuskeskuksen teettämässä kyselyssä on tiedusteltu suomalaisten jumalauskon samantyyppisellä kysymyksellä jo noin 40 vuoden ajan, mikä mahdollistaa varsin pitkän aikavälin muutostrendien hahmottamisen. Kuten kuvioista 2.3 voidaan havaita, kristillisessä jumalauskossa on nähtävissä jonkinasteista aaltoliikettä: kristinuskon Jumalaan on eri kyselyissä ilmoittanut uskovansa alimmillaan runsas neljäsosa ja ylimmillään noin puolet suomalaisista. 1970-luvun puolivälistä 1990-luvun vaihteeseen kristillinen jumalauskon heikkeni nousemaan 1990-luvun aikana lähelle 1970-luvun tasoa, kunnes 2000-luvulla jälleen suuntaus on ollut pääosin laskeva. Aivan viimeisimmässä, vuoden 2015 kyselyssä on taas nähtävissä käännettä toiseen suuntaan. Kuitenkin, kun mukaan otetaan muulla tavalla Jumalaan uskovat sekä uskostaan epävarmat, vaihtelu on ollut selvästi vähäisempää. Kaikista suomalaisista lähes neljännes (23 %) ilmoitti, ettei usko Jumalaan.

1990-luvulla tapahtunutta kristillisen jumalauskon kasvua voidaan selittää eri tavoin. Vuosikymmenen alun lama ja sen myötä kasvanut työttömyys ja taloudellinen epävarmuus saattoi suunnata ihmisten katseita myös kirkkoon ja muihin perinteitä ja turvallisuutta tuoviin instituutioihin. Toisaalta kirkon oma aktiivinen reagoiminen hädänalaisten auttamisessa ja osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun vahvistivat suomalaisten luottamusta kirkkoon ja todennäköisesti samalla myös sen edustamaan uskoon. Kolmanneksi on syytä huomioda, että vastaaventyypinen käänne oli nähtävissä myös monissa muissa Euroopan maissa, joten kyseessä on saattanut olla yleisempi aatteellinen murros 1980-luvun nousukauden ja elämäntapojen voimakkaan

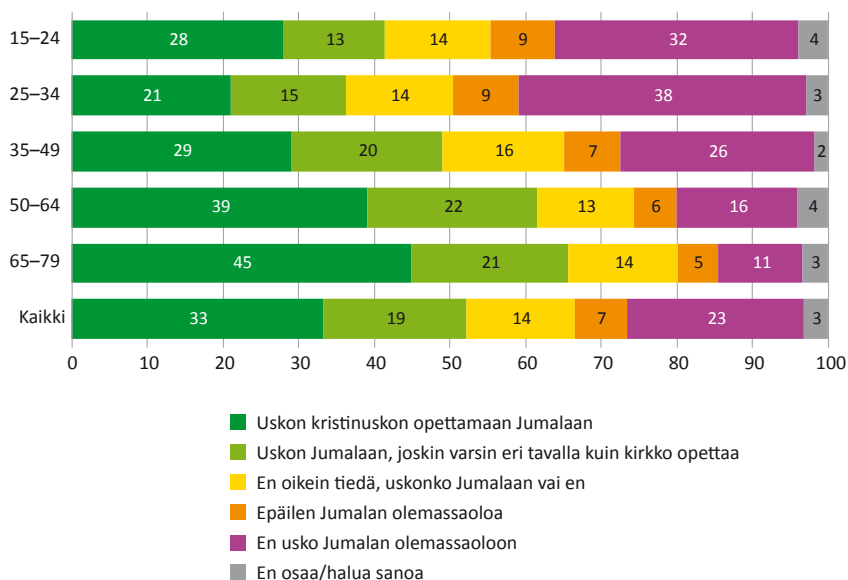
yksilöllistymisen ja kaupallistumisen jälkeen. Ei voida ohittaa sitäkään, että kyseessä oli ajanjakso, joka sijoittui kommunismin romahtamisen ja Berliinin muurin murtumisen jälkeisiin vuosiin, jolloin tapahtui paljon ideologista ja aatteellista uudelleenorientoitumista. Luultavasti kaikilla näillä tekijöillä oli oma vaikutuksensa 1990-luvun kehityksessä.

Kuvio 2.3

Suomalaisten usko Jumalaan 1976–2015. Gallup Ecclesiastica ja Kirkkomonitor, N=992–4 930.

2000-luvulla on yhtä kaikki nähtävissä varsin voimakasta heikkenemistä kristilliseen Jumalaan uskovien osuudessa. Tämä käy ilmi myös eri ikäryhmiä tarkasteltaessa (kuvio 2.4). Lukuun ottamatta aivan nuorinta, 15–24-vuotiaiden ikäryhmää, kristinuskon Jumalaan uskovien osuus laskee tasaisesti vanhemmista ikäryhmistä nuorempiin siirryttäessä. 25–34-vuotiaiden keskuudessa enää viidennes vastaajista ilmoitti uskovansa kristinuskon Jumalaan, kun sen sijaan lähes kaksinkertainen osuus, 38 prosenttia, ei uskonut Jumalaan lainkaan. Myös 15–24-vuotiaiden keskuudessa lähes kolmannes ilmoitti, ettei usko Jumalaan.

Kuvio 2.4

Suomalaisten jumalausko ikäryhmittäin, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Kristilliseen jumalaukseen vaikuttaa kuitenkin moni muukin tekijä kuin vain ikä. Erilaisten demografisten, uskonnollisten ja katsomuksellisten tekijöiden yhteyttä kristilliseen jumalaukseen tarkasteltiin erikseen tilastollisen mallinnuksen keinoin, jolloin oli mahdollista tarkastella yksittäisten tekijöiden itsenäistä vaikutusta jumalaukseen.¹¹⁷

Analyysistä kävi ilmi, että kristillinen jumalausko oli voimakkaasti yhteydessä siihen, kuinka myönteisesti vastaajat suhtautuivat kirkon läsnäoloon julkisen vallan piiriin kuuluvissa instituutioissa. Lähes yhtä paljon kristillistä jumalaukkoa selittivät luterilaiset katsomukset. Tähän suhteutettuna on huomionarvoista, että kansallisylpeydellä ei ollut lainkaan itsenäistä vaikutusta kristilliseen jumalaukseen. Lisäksi sosiaalisten ryhmien eriarvoisuuden hyväksyminen suorastaan heikensi kristillisen jumalauksen todennäköisyyttä.¹¹⁸

¹¹⁷ Ks. Liite 4, taulukko 2.10.

¹¹⁸ Tarkemmat kuvaukset siitä, kuinka erilaisten asenne- ja arvomuuttujien mittarit on luotu, löytyvät liitteestä 3.

Uskonnollisuutta mittaavat tekijät vaikuttivat odotetulla tavalla: rukousaktiivisuus ja jumalanpalvelusosallistuminen sekä luterilaiset katsomukset ja konservatiivisempi käsitys kirkon roolista vahvistivat kristillistä jumalauskoa vastaajien keskuudessa. Vastaavasti uushenkiset katsomukset ennustivat heikompaa sitoutumista kristilliseen jumalauskoon. Myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat olivat odotetusti vähemmän todennäköisesti kristilliseen Jumalaan uskovia.

Keskiasteen ja korkea-asteen koulutuksen saaneet olivat perusasteen koulutuksen saaneita todennäköisemmin kristilliseen Jumalaan uskovia. Sen sijaan sukupuolella, asuinpaikalla tai työttömyydellä ei ollut itsenäistä vaikutusta jumalauskon sisältöön, kun muiden tekijöiden vaikutus oli kontrolloitu. Myöskään konservatiivisilla moraaliarvoilla (joita tässä yhteydessä mitattiin avioliittokäsityksellä), uskonnollisella kasvatuksella tai herätysliikejäsenyydellä ei ollut itsenäistä vaikutusta jumalauskon sisältöön.

Yllättäen iän vaikutus muuttui päinvastaiseksi, kun uskonnollisuuden ja erilaisten katsomusten vaikutus vakioitiin. 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneillä oli sotia ennen syntyneisiin sukupolviin nähden *suurempi* todennäköisyys uskoa kristilliseen Jumalaan. Tätä saattaa selittää se, että nuoremmissa ikäpolvissa esimerkiksi jumalanpalveluksissa käyminen, rukousaktiivisuus tai kirkkoon kuuluminen on muita ikäryhmiä alhaisempaa, ja kun tällaiset tekijät on vakioitu, heidän uskonsa on ennustetta voimakkaampaa.¹¹⁹ Tämä merkitsee, että nuorempien ikäryhmien kohdalla kristillinen jumalausko on riippumattomampaa edellä mainituista, muilla ikäryhmillä uskoa tukevista, tekijöistä ja heijastelee lähinnä sosiaalisesta ympäristöstä saatuja vaikutteita.

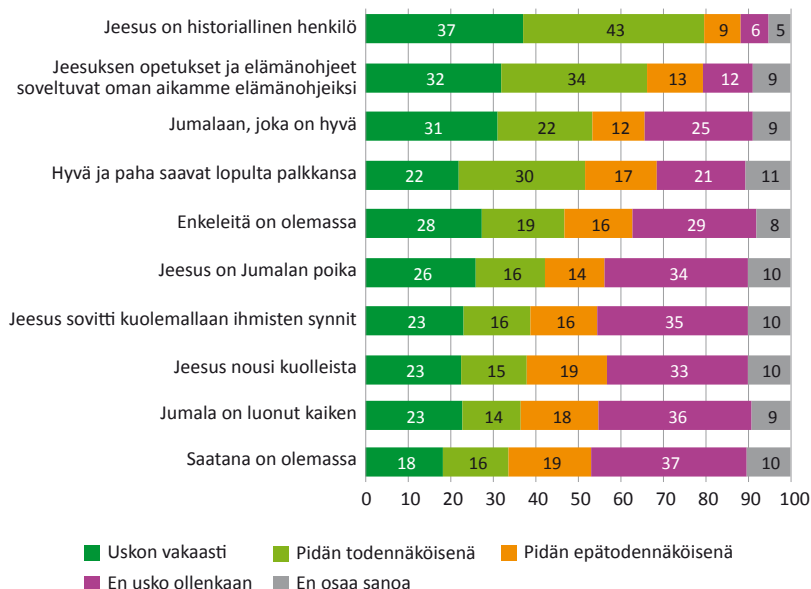
2.5 Kristilliset uskomukset

Kristillistä uskoa mitattiin myös joukolla muita väittämiä, joiden sisältö nousi kristillisestä perinteestä. Kuviossa 2.5 on esitetty näistä väittämistä ne, jotka olivat vastaajilla eniten yhteydessä toisiinsa.¹²⁰ Kuten kuvioista näkyy, Jeesuksen historiallisuutta ja hänen elämänohjeidensa ajatonta pätevyyttä mit-

119 Ilmiö voi osin selittyä myös sillä, että nettipaneelin yli 65-vuotiaat vastaajat ovat edelleen varsin epätyypillinen joukko ikäistensä keskuudessa: muut tekijät vakioiden vähemmän uskonnollisia.

120 Lomakkeessa väittämiä oli kaikkiaan 13, mutta kolme niistä pudotettiin pois tässä tehtävästä tarkastelusta, koska niiden yhteys muihin väitteisiin oli huomattavasti heikompi. Pudotetut väittämät olivat ”[uskon] johonkin korkeampaan voimaan”, ”Jumala kuulee rukoukset”, ja ”ihmiselle tapahtuu niin kuin hän uskoo”.

taavia kysymyksiä lukuun ottamatta valtaosan kohdalla samaa mieltä olevien osuus vaihteli noin kolmasosasta runsaaseen puoleen vastaajista. Täysin samaa mieltä olevien osuudet vaihtelivat vielä vähemmän, noin 20–30 prosentin välillä. Kukin vastaaja vastasi näihin kysymyksiin hyvin samalla tavalla. Toisin sanoen he, jotka olivat samaa mieltä yhden väittämän kohdalla, olivat sitä hyvin todennäköisesti myös muiden väitteiden kohdalla.¹²¹

Kuvio 2.5

Kristilliset uskomukset suomalaisilla, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

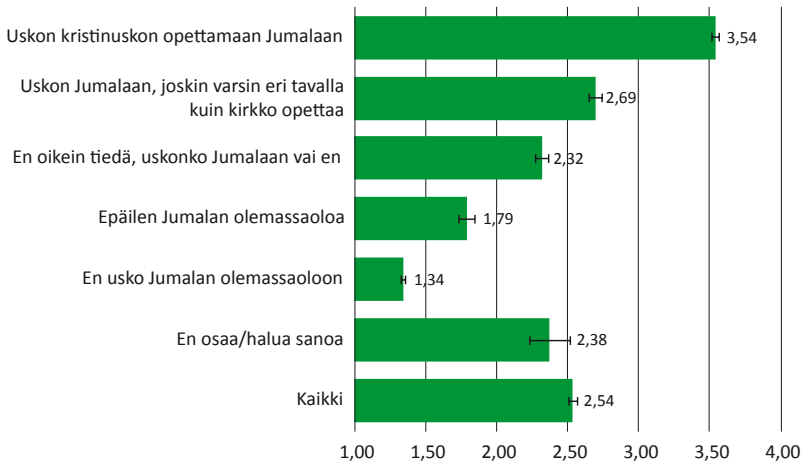
Väittämistä oli näin ollen mahdollista rakentaa summamuuttuja, jonka arvo mittaa vastaajien keskimääräistä uskoa mainittuihin kymmeneen kristilliseen oppiin. Kuviossa 2.6 on esitetty tällä tavoin aikaansaadun muuttujan saamia keskiarvoja jumalauskoa koskevan kysymyksen vastaajaryhmissä. Kuvioista käy ilmi, että kristinuskon opettamaan Jumalaan uskovien keskuudessa kristillisiä oppeja mittaavan muuttujan keskiarvo oli 3,54. Koska muuttujan arvot vaihtelivat 1 ja 4 välillä, ja korkeampi arvo ilmaisi vastausvaihtoehtoa ”uskon vakaasti”, keskiarvoa voidaan pitää huomattavan korkeana. Se tarkoittaa,

121 Cronbachin alfa = 0,97.

että kristinuskon opettamaan Jumalaan uskovat olivat vastanneet useimpiin kristillistä oppia mittaaviin kysymyksiin joko ”uskon vakaasti” tai ”pidän todennäköisenä”.

Sen sijaan he, jotka ilmoittivat uskovansa Jumalaan ”varsin eri tavalla kuin kirkko opettaa”, saivat keskiarvon 2,69 kristillisiä opetuksia mittavalla summamuuttujalla. Se on lähellä koko muuttujan keskiarvoa (2,5), mikä kertoo, että vastaajat olivat varsin kahden vaiheilla monesta kristillisestä opista. He olivat lähes yhtä usein vastanneet uskoa kuin epäuskoa ilmaisevilla vastausvaihtoehdoilla, joskin hieman useammin myöntävälle puolelle kallistuen. Sama pätee heihin, jotka ilmoittivat, etteivät tiedä uskovatko he Jumalaan vai eivät. Heidän keskiarvonsa kristillisistä uskomuksista on 2,32, mikä on myös varsin lähellä mittarin keskiarvoa, joskin tällä kertaa hivenen sen alapuolella.

On myös merkillepantavaa, että kaikkien suomalaisten keskiarvo kristillisiä uskomuksia mittaavalla summamuuttujalla on lähes tarkalleen mittarin keskiarvon kohdalla, vain neljä sadasosaa sen yläpuolella. Se kertoo, että suhteessaan kristillisiin opetuksiin suomalaiset ovat varsin tasaisesti jakautuneet uskoviin ja epäileviin.

Kuvio 2.6

Kristillisiä uskomuksia mittaavan summamuuttujan keskiarvot eri tavoin Jumalaan uskoviilla. Virhepalkit kertovat 95 % luottamusvälin. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 230.

2.6 Usko kuolemanjälkeiseen

Kuolemanjälkeistä elämää koskevat uskomukset ovat yleismaailmallisia ja niillä on usein keskeinen asema myös institutionaalisten uskontojen opinkäsityksissä. Vuonna 2008 tehdyssä kansainvälisessä kyselytutkimuksessa suomalaiset asettuivat lähelle eurooppalaista keskitasoa uskossa kuolemanjälkeiseen elämään. Kyselyn mukaan noin 16 prosenttia suomalaisista uskoi kuolemanjälkeiseen elämään ehdottomasti ja heidän lisäksi 26 prosenttia piti sitä todennäköisenä.¹²² Suomessa usko kuolemanjälkeiseen on kuitenkin heikentynyt merkittävästi viimeisten vuosikymmenien aikana. Edellisessä nelivuotiskertomuksessa *Haastettu kirkko* kävi ilmi, että kristillisen opin mukaiseen käsitykseen ”kaikki ihmiset herätetään kuolleista ja toisille seuraa iankaikkinen elämä ja toisille kadotus”, uskoi enää runsas kymmenesosa suomalaisista (12 %), kun vielä neljä vuotta aikaisemmin vastaava osuus oli yli viidennes (22 %).¹²³ Sen sijaan niiden vastaajien osuus, jotka valitsivat vaihtoehdon ”en osaa sanoa”, oli kasvanut viidestä prosentista noin neljäsosaan (27 %) vastaajista. Näin suuri epätietoisien osuus saattaa kertoa, että kysymys ei enää toimi toivottavalla tavalla. Siksi vuoden 2015 *Gallup Ecclesiastica* -kyselyssä kysymyksen muotoilua muutettiin lisäämällä vastausvaihtoehtoja sekä mahdollistamalla uskon voimakkuuden asteen ilmaiseminen.

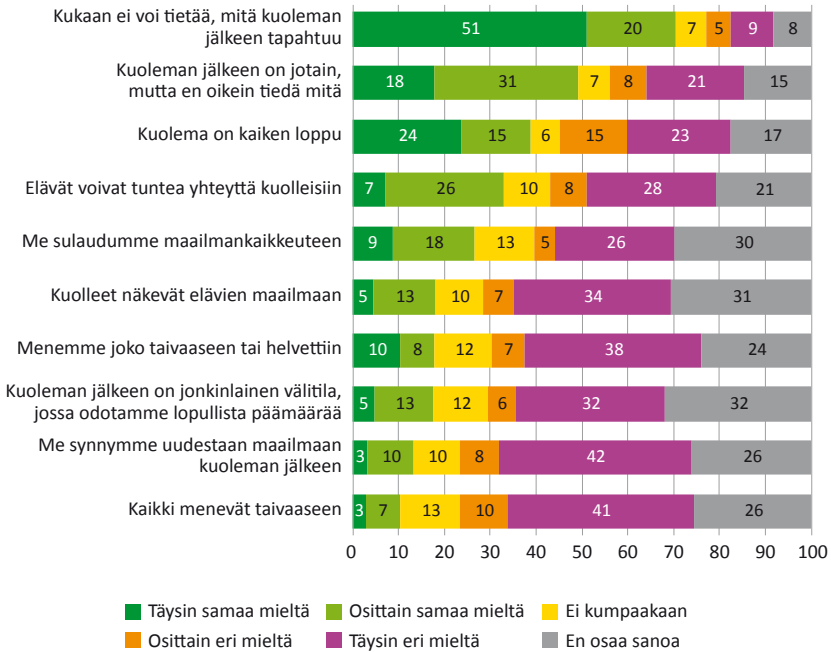
Kuviosta 2.7 käy ilmi kaikkien suomalaisten käsitykset kuolemanjälkeisestä useilla erilaisilla kysymyksillä mitattuna. Myös uusista kysymyksistä käy ilmi, että suomalaisia vahvimmin luonnehtiva suhtautumistapa kuolemanjälkeiseen elämään on agnostisismi. Lähes kolme neljäsosaa (71 %) vastaajista oli sitä mieltä, että ”kukaan ei voi tietää, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu”. On syytä panna merkille, että kuolemanjälkeistä koskevan tiedon luotettavuutta koskeva näkemys on varsin riippumaton siitä, uskotaanko jonkinlaisen kuolemanjälkeisen elämän mahdollisuuteen vai ei. Tästä väitteestä täysin samaa mieltä olevista yli puolet (52 %) oli samaa mieltä ja noin neljäsosa (24 %) eri mieltä siitä, että kuoleman jälkeen on jotakin, vaikka eivät tiedä mitä.

Epävarmuudesta kuolemanjälkeistä koskevissa käsityksissä kielii sekini, että lähes puolet (49 %) suomalaisista liittyi väitteeseen, jonka mukaan ”kuoleman jälkeen on jotain, mutta en oikein tiedä mitä”. Vastakkaisella kannalla

122 Ketola 2011, 14–15.

123 *Haastettu kirkko* 2012, 46.

oli noin kaksi viidestä (39 %) suomalaisesta, jotka ajattelivat, että kuolema on kaiken loppu. Sukupuoli ja ikä vaikuttivat merkittävästi siihen, kuinka kuolemanjälkeisestä ajateltiin. Miehistä 47 prosenttia ja naisista 31 prosenttia ajatteli kuoleman olevan kaiken loppu. Katsanto oli yleisintä nuorten aikuisten, 25–34-vuotiaiden keskuudessa. Sen sijaan muiden ikäryhmien välillä ei ollut merkittäviä eroja.

Kuvio 2.7

Suomalaisten käsitykset kuolemasta, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Täsmällisemmät käsitykset kuolemanjälkeisestä elämästä olivat suomalaisten keskuudessa jokseenkin harvinaisia, vaihdellen noin kymmeneksen ja neljänneksen välillä. Yleisin katsanto oli, että ”me sulaudumme maailmankaikkeuteen”, josta oli vähintään jokseenkin samaa mieltä noin neljännes (26 %) vastaajista. Ikä ja sukupuoli eivät merkittävästi vaikuttaneet tämän näkemyksen yleisyyteen.

Muita ei-perinteisiä käsityksiä kuolemanjälkeisestä kannatti noin kymmenesosa vastaajista. Jälleensyntymisuskkoa kannatti noin 13 prosenttia, ja

kymmenen prosenttia katsoi, että kaikki pääsevät taivaaseen. Sukupuolten ja ikäryhmien välillä ei ollut näiden suhteen juurikaan eroja.

Noin viidesosa suomalaisista liittyi kirkon perinteestä nouseviin käsityksiin: 18 prosenttia suomalaisista oli vähintään osittain samaa mieltä siitä, että kuoleman jälkeen ihminen menee joko taivaaseen tai helvettiin ja saman verran uskoi, että kuoleman jälkeen on jonkinlainen välitila, jossa odotamme lopullista päämäärää. Ikä ja sukupuoli vaikuttivat näihin asioihin uskomiseen vain vähäisessä määrin.

Luterilainen perinne itsessään saattaa jossain määrin selittää suomalaisten heikkoa uskoa tuonpuoleiseen. Protestanttiselle reformaatiolle oli ominaista torjuva suhtautuminen taivauskoon, pyhimyskulttiin ja uskonnollisiin ihmeisiin, minkä vuoksi erilaiset kansanomaiset tavat ja perinteet, joiden avulla on pidetty yhteyttä kuolleisiin, ovat luterilaisista maista käytännössä kadonneet. Kansainvälisessä vertailussa suomalaiset sijoittuvat muiden pohjoismaalaisten ohella epäuskoisimpien joukkoon, kun kyse on ihmeistä tai kuolleiden esivanhempien yliluonnollisista voimista.¹²⁴ Myös käsillä olevassa aineistossa vain vajaa viidennes (18 %) suomalaisista katsoi, että kuolleet näkevät elävien maailmaan. Vähän useampi katsoi, että elävät voivat tuntea yhteyttä kuolleisiin, mutta kysymyksen muotoilu ei paljasta, pitivätkö vastaajat tunnetta vain subjektiivisena kokemuksena.

Seurauksena on, että kuolemanjälkeinen todellisuus ei enää saa ilmaisuun arkielämään kuuluvina tapoina ja käytänteinä, jotka siitä muistuttaisivat, vaan uskosta kuolemanjälkeiseen on muodostunut yhä abstraktimpi opinkappale. Kun suhde kirkkoon opillisena auktoriteettina heikkenee ja arkielämän kannalta uskomus muodostuu yhä etäisemmäksi, myös käsitykset kuolemanjälkeisestä muodostuvat entistä epävarmemmiksi ja epämääräisemmiksi. Luterilaisuudelle ominainen opillisen puhtauden vaaliminen ja jyrkän torjuva suhtautuminen kansanomaisiin uskonnollisiin tapoihin on siten pitkällä aikavälillä saattanut olla kaivamassa maata kirkon omankin sanoman uskottavuudelta.

124 Ketola 2011, 14–18.

2.7 Uushenkiset katsomukset

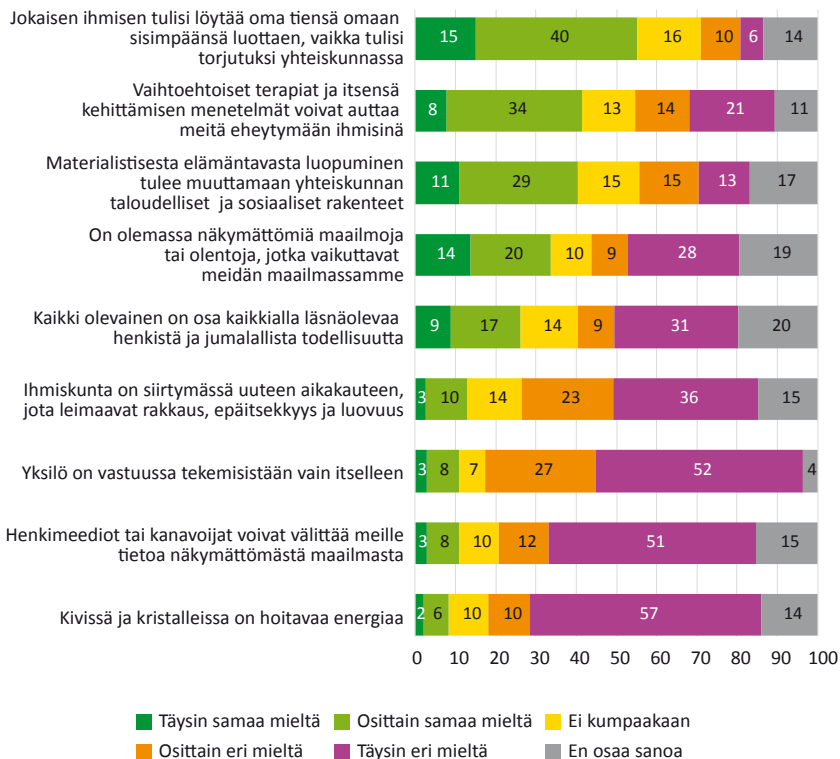
Vaikka luterilaisissa Pohjoismaissa suhtaudutaan keskimääräistä epäilevämmiin ihmeisiin ja yliluonnollisiin ilmiöihin, niihinkin on ilmaantunut vaihtoehtoisia henkisiä virtauksia ja verkostoja, joissa pidetään hyvinkin vahvasti esillä uskoa ihmeisiin ja tuonpuoleiseen.¹²⁵ Vaihtoehtoiselle henkisyydelle on ominaista kriittisyys sekä tieteellistä, naturalistista ajattelua että perinteisiä uskontoja kohtaan. Katsomuksellisia vaihtoehtoja etsitään yhä vähemmässä määrin kristillisestä perinteestä ja yhä useammin Intian, Kaukoidän tai luonnonkansojen uskonnoista ja niiden uustulkintoista. Aiemmin tällaisista virtauksista käytettiin kattotermiä ”new age”, nykyisin puhutaan useimmiten vain ”henkisyydestä” tai ”uushenkisyydestä”. Näiden termien alle niputetaan kuitenkin usein varsin kirjava joukko erilaisia liikkeitä tai yhteisöjä, ja tutkijoilla on ollut vaikeuksia löytää ilmiöille yhteistä nimittäjää. Siksi on ehdotettu, että erilaisia new age -henkisyyden piiriin kuuluvia tapoja ja uskomuksia tulisi tulkita pikemminkin uudenlaisena, globaaleista vaikutteista ammentavana kansanuskona kuin yhtenäisenä aatteena tai ideologiana.¹²⁶

Gallup Ecclesiastica 2015 -kyselyssä vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa yhdeksään väittämään, jotka pyrkivät edustamaan new age -kirjallisuudessa tavanomaisia uskomuksia ja katsomuksia (kuvio 2.8). Eniten samaa mieltä oltiin väitteestä, jonka mukaan ”jokaisen ihmisen tulisi löytää oma tiensä sisimpäänsä luottaen, vaikka tulisi torjutuksi yhteiskunnassa”. Yli puolet vastaajista oli tästä väittämästä vähintään osittain samaa mieltä. Noin kaksi viidestä vastaajasta oli vähintään osittain samaa mieltä myös siitä, että ”vaihtoehtoiset terapiat ja itsensä kehittämisen menetelmät voivat auttaa meitä eheytyämään ihmisinä”. Molemmat väitteet ilmaisevat yksilön kykyihin luottavaa maailmankatsomusta, jossa luterilaisuudesta poiketen etsitään uskonnoista tukea ja resursseja tämänpuoleisiin huolenaiheisiin. Eräs usein esitetty syy uushenkisyyden suosion kasvulle onkin sen edustama vahva usko yksilön sisäisiin voimavaroihin ja kasvun mahdollisuuksiin, joka on ajalle laajemminkin ominaista. Uushenkisyydessä vahva usko yksilöön yhdistyy kuitenkin muista nykyajalle ominaisista aatteellisista virtauksista poiketen ei-materialistisiin uskomuksiin ja pyrkimyksiin. Tällaisia ovat esimerkiksi

125 Ks. Hullkkonen 2016.

126 Uushenkisyyden tulkinnoista, ks. Sohlberg & Ketola 2015.

usko ihmisen ja yhteiskunnan henkiseen kehitykseen, näkymättömien maailmojen ja yliluonnollisten olentojen todellisuuteen sekä erilaisiin välittäjiin (meediat, kanavoijat) ja aineellisessa maailmassa vaikuttaviin näkymättömiin energioihin (kivet ja kristallit).

Kuvio 2.8

Suomalaisten uushenkiset katsomukset, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Kuviosta 2.8 voidaan nähdä näiden uskomusten kannatus suomalaisten keskuudessa. Käsitukset materialistisesta elämäntavasta luopumisesta sekä näkymättömien maailmojen olemassaolosta saavat enemmän kannatusta, joskin on huomattavaa, että niistä voivat olla samaa mieltä muutkin kuin uushenkisiä katsomuksia kannattavat. Myös noin neljäsosa on vähintään osittain samaa mieltä siitä, että kaikki olevainen on osa kaikkialla läsnä

olevaa henkistä jumalallista todellisuutta. Sen sijaan sisällöltään selkeämmin uushenkiset uskomukset ovat suomalaisten keskuudessa selvästi harvinaisempia. Noin 13 prosenttia on vähintään osittain samaa mieltä näkemyksestä uuteen aikakauteen siirtymisestä. Runsas kymmenesosa on samaa mieltä siitä, että henkimeediat tai kanavoijat voivat välittää meille tietoa näkymättömästä maailmasta. Kivien ja kristallien hoitaviin energioihin uskoo alle joka kymmenes.

Tämä epäsuhta on saanut monet tutkijat erottamaan varsinaisen new age -henkisyyden väljemmin henkisyyttä korostavasta aatevirtauksesta, jolle on henkimaailman sijaan tärkeämpää yksilön kykyjen ja voimavarojen kehittäminen tämänpuoleisiin päämääriin, kuten mielen ja ruumiin hyvinvointiin. Esimerkiksi norjalainen tutkija Pål Ketil Botvar on kyselyaineistoihin tukeutuen esittänyt, että new age -uskomuksiin, kuten astrologiaan, ennustamiseen ja henkioppaisiin uskovat voidaan selkeästi erottaa niistä, jotka etsivät henkisesti rikkaampaa elämää, arvostavat uusia tunne-elämyksiä ja ovat kiinnostuneita tutkimaan asioita, jotka rikastavat heidän sisäistä elämäänsä.¹²⁷ Botvarin mukaan new age -uskomusten kannatus on ominaista vain kapealle joukolle ihmisiä ja vähenee iän mukana, kun sen sijaan yksilöllinen henkisyyden laajemmalle levinnyttä ja yhteydessä moniin sosiaalista pääomaa merkitseviin indikaattoreihin, kuten vapaaehtoisjärjestöissä toimimiseen. Myös suomalaisten aineistojen analyysit ovat osoittaneet, että väljemmin henkinen orientaatio, jolle on ominaista monistinen (persoonaton) jumalakuva ja pluralistinen uskontoteologia ja joka arvostaa yksilön kokemusta sekä vierastaa uskonnollisia organisaatioita, on huomattavasti laajemmalle levinnyt kuin new age -henkisyyden rajatummissa merkityksissä.¹²⁸

Edellä kuvatut väittämät olivat kuitenkin vahvasti yhteydessä toisiinsa lukuun ottamatta väitettä ”yksilö on vastuussa tekemisistään vain itselleen”. Jäljelle jääneistä kahdeksasta väittämästä laadittiin summamuuttuja, jonka arvot mittasivat new age -henkisyyteen liittyviä uskomuksia. Kun näin saadun summamuuttujan avulla erotettiin se vastaajajoukko, joka oli väittämistä keskimäärin vähintään samaa mieltä (eli saanut summamuuttujalla keskiarvon neljä tai enemmän), oli mahdollista tarkastella tilastollisesti, mitkä tekijät ennustivat tähän ryhmään kuulumista.

127 Botvar 2007.

128 Sohlberg & Ketola 2015.

Analyysistä¹²⁹ kävi ilmi, että new age -uskomusten kannattajat olivat todennäköisimmin naisia, ennen 1980-lukua syntyneitä, vain perusasteen koulutuksen saaneita, pienituloisia, työttömiä ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia. Uskonnollisuuden suhteen tulokset olivat mielenkiintoisia, sillä he uskoivat keskimääräistä huomattavasti todennäköisemmin kristillisiin oppeihin, mutta samalla he olivat harvemmin jumalanpalveluksiin osallistuvia. He olivat myös eri mieltä konservatiivisista käsityksistä kirkon roolista.¹³⁰ Kristillisten uskomusten vahvaa roolia saattaa selittää se, että monilla, varsinkin iäkkäämmillä new agen kannattajilla on tausta teosofiassa tai spiritualismissa, joissa molemmissa kristilliset aiheet ja symbolit näyttävät merkittävää roolia.

2.8 Julkinen uskonnonharjoitus

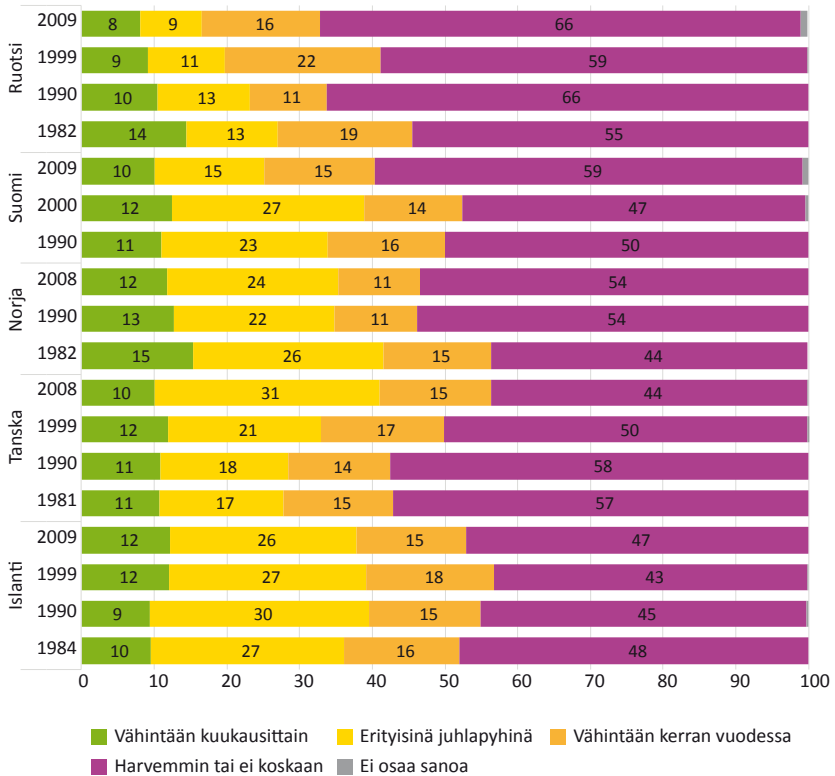
Jumalanpalveluksiin osallistumisessa suomalaiset kuuluvat muiden pohjoismaalaisten ohella passiivisimpien kansakuntien joukkoon. Vähintään kuukausittain jumalanpalveluksiin osallistuu kaikissa Pohjoismaissa noin kymmenesosa väestöstä (kuvio 2.9).¹³¹

Gallup Ecclesiastica -kyselyjen mukaan kuukausittain osallistuvien suomalaisten osuus oli kasvanut noin kuudesta prosentista noin yhdeksään prosenttiin vuosien 2011 ja 2015 välisenä aikana (kuvio 2.10). Heidän lisäksi noin kolmasosa suomalaisista ilmoitti käyvänsä jumalanpalveluksissa vähintään kerran vuodessa ja noin neljännes (23 %) tätä harvemmin.

129 Ks. Liite 4, taulukko 2.11.

130 Kirkon konservatiivista roolia kannattavat olivat samaa mieltä väitteistä, joiden mukaan kirkon tulisi keskittyä puhtaasti hengellisiin tehtäviinsä, pitäytyä selkeämmin Raamatun opetuksessa, levittää aktiivisemmin kristillistä sanomaa kotimaassa, sekä eri mieltä väitteistä, joiden mukaan kirkon tulisi suhtautua suvaitsevaisemmin seksuaalivähemmistöihin ja uudistaa oppiaan nykyajan tiedon valossa. Summamuuttujien laatisemasta, ks. Liite 3.

131 Ks. myös Ketola 2011, 18–19.

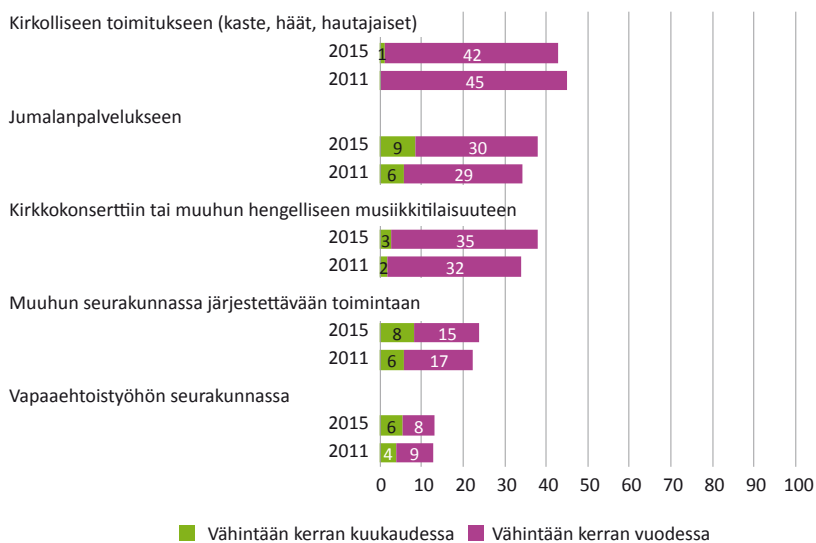
Kuvio 2.9

Osallistuminen jumalanpalveluksiin Pohjoismaissa 1981–2010, kun mukaan ei lasketa häitä, kasteita ja hautajaisia, % vastaajista. European Values Study 1981–1984, 1990, 1999–2000 ja 2008–2009, N=4 068; 4 558; 4 034; 5 681.

Koska myös julkisessa uskonnonharjoituksessa kaikki Pohjoismaat muistuttavat hyvin paljon toisiaan, on tässäkin syytä tarkastella mahdollista luterilaista taustavaikutusta. Luterilainen käsitys jumalanpalveluksen merkityksestä rakentuu jännitteen varaan. Yhtäältä kirkko opettaa, että jumalanpalvelus on seurakunnan elämän keskus. Seurakunta rakentuu ja saa voimansa jumalanpalveluksesta, joka kokoaa kristityt yhteen, Jumalan eteen. Toisaalta, kuten Heinimäki ja Jolkkonen kirjoittavat:

*Jumalanpalvelus ei ole elämän keskus. Kirkkoon tullaan käymään, ei asumaan. Todellinen elämä tapahtuu arjen keskellä: kotona, työpaikalla, sienimetsissä ja saunanlauteilla.*¹³²

Kuten edellä (alaluku 2.1) on käynyt ilmi, luterilaisen katsomuksen tunnuspiirre on hengellisen elämän painopisteen siirtyminen arjen keskelle, maallisiin tehtäviin ja lähimmäisen palvelemiseen.

Kuvio 2.10

Suomalaisten julkinen uskonnollinen osallistuminen, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2011 ja 2015, N=3 783–4 930; 4 275.

Toiseksi luterilaisessa reformaatioissa korostettiin kaikkien seurakunnan jäsenten tasavertaista osallisuutta messussa. Messu lakkasi olemasta seurakuntalaisten puolesta syntien sovituksi suoritettu uhritoimitus, jossa ei välttämättä tarvinnut edes olla läsnä. Katolisen kirkon opin mukaisesti ehtoollisen sakramentti (eukaristia) käsitettiin yleisesti elävien ja kuolleiden puolesta Jumalalle

132 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 63.

tuoduksi uhriksi.¹³³ Kirkon ajateltiin voivan auttaa ihmisiä esirukouksella sekä antamalla pappien lukea messuja näiden edestä, koska ihmisten ajateltiin joutuvan kantamaan joidenkin ajallisten syntien seurauksia synninpäästöstä huolimatta. Lutherin kritiikin mukaan olennaista oli kuitenkin usko, joka on henkilökohtaista. Siksi papin lukema messu ei voinut hyödyttää kuin niitä, jotka uskovat ja ottavat vastaan ehtoollisen.¹³⁴

Sen sijaan, että messu käsitettiin pappien ja välillisesti koko seurakunnan hurskaana tekona Jumalalle, Luther korosti seurakunnan roolia Jumalan lahjojen vastaanottajana.¹³⁵ Seurakunta voi osoittaa Jumalalle vain rukouksia, kiitosta ja ylistystä. Näiden teologisten siirtymien seurauksena seurakuntalaisten osallisuutta alettiin vahvistaa myös konkreettisin tavoin: latinankieliset tekstit käännettiin kansankielelle, ehtoollisleivän lisäksi myös viiniä alettiin jakaa seurakuntalaisille ja yhteisen virsilaulun sekä pedagogisen saarnan asemaa vahvistettiin.¹³⁶ Myös evankelis-luterilaisen kirkon uusimman jumalanpalveluksen oppaan mukaan kyseessä on Jumalan pelastavan läsnäolon juhla.¹³⁷

Messun uhriluonteen poistumisen myötä rituaali on kuitenkin menettänyt osan luontaista inhimillistä vetovoimaansa. Uskonnollisten rituaalien joukossa kaikkein tunnetuimpia ja yleismaailmallisimpia ovat juuri uhrirituaalit.¹³⁸ Niiden pohjana on ihmisille luontainen ajatus sosiaalisesta vastavuoroisuudesta: jumalille uhrataan siinä hyvin käytännöllisessä odotuksessa, että jumalat palkitsevat uhrilahjan joko aineellisin tai aineettomin vastalahjoin. Kaikkialla maailmassa esiintyy uskonnollisia rituaaleja, joissa ihmiset lahjoittavat näkyviä asioita jumalille, jotta nämä puolestaan antaisivat siunauksensa inhimilliselle hyvinvoinnille enemmän tai vähemmän näkyvin tavoin. Tämä muodostaa hyvin konkreettisen ja intuitiivisesti ymmärrettävän motivaatioperustan rituaaliin osallistumiseen tai sellaisen sponsoroimiseen: taustalla on toivo vastaanotetusta hyödystä. Luterilainen messu on sen sijaan tässä suhteessa kognitiivisesti vaativa. Siinä palautetaan mieliin Kristuksen

133 Tämä ei tietenkään ole katolisen kirkon opin ainoa eukaristiaan liittyvä ulottuvuus, eikä se nykyisin korostu samalla tavoin kuin Lutherin aikaan. Sillä on kuitenkin edelleen oma merkityksensä. Katolisen kirkon katekismus toteaa pappien tehtävästä mm. seuraavaa: ”Messu-uhriassa he Herran tuloon asti tekevät läsnäolevaksi ja soveltavat uskoviin uuden liiton ainoaa uhria eli Kristuksen kertakaikkista uhria, jossa hän uhraa itsensä Isälle tahrattomana uhrikaritsana. Tästä ainoasta uhrista heidän koko papillinen palveluksensa ammentaa voimansa.” (§1566).

134 Wisløff 1985, 162–163.

135 Ks. Jolkkonen 2004, 128–143.

136 Kopperi 2015, 28–29.

137 Palvelkaa Herraa iloiten, 2009.

138 Ks. Bell 1997, 108–114.

kertakaikkinen uhri, jonka myötä saadut siunaukset ovat puhtaasti aineettomia ja joista voidaan tulla osallisiksi pelkästään uskon ja omakohtaisen osallistumisen kautta.

Luterilaisen messun teologia on toisin sanoen riisuttu kansanuskolle ominaisista piirteistä, ja siitä puuttuvat lähes kaikki sille ominaiset vetovoimatekijät. Niinpä odotukset messun vaikutuksista ovat useimmiten puhtaan hengellisiä tai hillitysti psykologisia. Miia Leinosen ja Kati Niemelän tutkimus jumalanpalveluskävijöiden odotuksista osoitti, että jumalanpalveluksesta haetaan ennen kaikkea rauhoittavia tunnekokemuksia kiireisen arjen vastapainoksi ja sen lisäksi voimaa arkeen, Jumalan läsnäoloa ja uskonvahvistusta.¹³⁹ Yksilöön vetoavien motivaatiotekijöiden niukkuudesta johtuvana haasteena on, että osallistuminen saattaa määrittää pelkästään kristilliseksi velvollisuudeksi. Messussa käydään, koska niin on kehoitettu tekemään ja se kuuluu kristityn ihanteeseen. Velvoittavuus on kirjattu *Kirkkojärjestykseen*:

Kirkon jäsenen tulee osallistua jumalanpalvelukseen, käyttää muutenkin armonvälineitä ja edistää seurakunnan tehtävän toteuttamista. Kirkon jäsenen tulee noudattaa kristillistä elämäntapaa, solmia avioliittonsa säädetyllä tavalla, antaa kastaa lapsensa ja huolehtia heidän kristillisestä kasvatuksestaan.¹⁴⁰

Tämä niin sanottu velvoitepykälä sisältyy oleellisin osin jo Schaumanin 1869 kirkkolakiin. Taustalla on Schaumanin kirkkokäsityksen yleinen piirre, jonka mukaan kirkon jäsenen velvollisuutena oli olla kirkon opetuksen ja kasvatuksen kohteena.¹⁴¹ Käsitykset seurakunnasta kouluna ja papista opettajana ovat todennäköisesti juurtuneet syvälle suomalaisen mielenmaisemaan, ja ne vaikuttavat messuosallistujien profiliin yhä tänä päivänä. Tästä näkökulmasta on täysin luonnollista ja odotettavaa, että messuosallistujien joukko koostuu vahvimmin luterilaiset uskonkäsitykset sisäistäneistä ja velvollisuudentuntoisimmista seurakuntalaisista. Nämä ominaisuudet luonnehtivat erityisesti vanhempiin ikäluokkiin kuuluvia sekä naisia.

Vastaavasti ei ole erityisen yllättävää, että messun rinnalla suosioon ovat nousseet juuri hengelliset musiikkitalaisuudet ja kirkkokonsertit, joi-

139 Leinonen & Niemelä 2012.

140 KJ 1 § 5. Kirkkolain ja järjestyksen sisältämästä jäsenihanteesta laajemmin, ks. Häkkinen 2010, 105–124.

141 Häkkinen 2010, 106.

den ilmapiiri sisältää vähemmän normatiivisen kehyksen. Jos osallistumisen konkreettiset odotukset kohdistuvat tunnelmaan, yhteisöllisyyteen ja mielialaan, siihen riittää pelkkä musiikki. Liturgian merkitys on tässä katsannossa ohut.¹⁴²

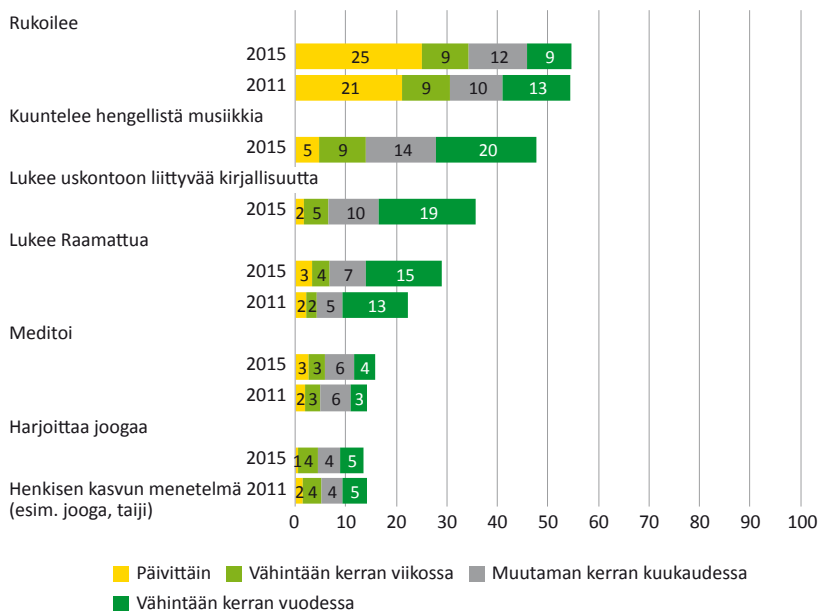
2.9 Yksityinen uskonnonharjoitus

Yksityinen uskonnonharjoitus on Suomessa selvästi aktiivisempaa kuin julkinen. Vuoden 2015 *Gallup Ecclesiastica* -kyselyn mukaan neljäsosa (25 %) suomalaisista rukoili päivittäin (kuvio 2.11). Päivittäin rukoilevien osuudessa oli jopa havaittavissa hienoista kasvua vuoden 2011 osuuteen verrattuna. Noin kolmasosa (34 %) suomalaisista ilmoitti rukoilevansa vähintään viikoittain tai useammin. Yli puolet suomalaisista (55 %) ilmoitti rukoilevansa vähintään kerran vuodessa.

Myös hengellisen musiikin kuunteleminen ja uskonnollisen kirjallisuuden lukeminen on jokseenkin yleistä suhteutettuna esimerkiksi jumalanpalvelusosallistumiseen. Noin 28 prosenttia suomalaisista kuunteli hengellistä musiikkia vähintään muutaman kerran kuukaudessa ja noin 16 prosenttia luki yhtä usein uskonnollista kirjallisuutta. Lähes saman verran, 14 prosenttia suomalaisista, luki Raamattua vähintään muutaman kerran kuukaudessa.

Perinteisten hengellisyyden muotojen lisäksi monien itämaista alkuperää olevien henkisten harjoitteiden, kuten meditaation ja joogan, harjoittaminen on yleistynyt ja valtavirtaistunut viimeisten vuosikymmenien aikana. *Gallup Ecclesiastica* -kyselyn mukaan suomalaisista noin 12 prosenttia ilmoitti meditoivansa vähintään muutaman kerran kuukaudessa ja yhdeksän prosenttia harjoitti vastaavalla tiheydellä joogaa.

142 Musiikkitilaisuuksista laajemmin, ks. Luku 3.

Kuvio 2.11

Suomalaisten yksityinen uskonnonharjoitus sekä meditaation ja joogan harjoitus, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2011 ja 2015, N=4 930; 4 275.

Tilastollisen mallinnuksen keinoin oli mahdollista selvittää tarkemmin, millaiset tekijät vaikuttavat yksityisen uskonnonharjoituksen taustalla. Esimerkiksi miehet ja 1980–90-luvuilla syntyneet olivat selvästi muita vähemmän aktiivisia rukoilijoita.¹⁴³ Uskonnottoman identiteetin omaavat olivat ymmärrettävästi harvoin tai ei lainkaan rukoilevia. Sen sijaan rukousaktiivisuus oli suurempaa muiden uskonnollisten yhdyskuntien jäsenten, vahvasti kristilliseen oppiin sitoutuneiden sekä aktiivisemmin jumalanpalveluksiin osallistuvien keskuudessa. Myös uskonnollisella kasvatuksella oli vaikutusta rukousaktiivisuuteen. Mielenkiintoista oli, että erilaiset asennemuuttajat, kuten kansallisylypeys, luterilaisuus, uushenkisyys tai suhtautuminen kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä, eivät vaikuttaneet rukousaktiivisuuden taustalla

lainkaan.¹⁴⁴ Tulokset viittaavat siihen, että rukous on selkeästi juuri hengellisiin katsomuksiin ankkuroituva asia.

Raamatun lukeminen oli vastaavalla tavalla vahvasti uskonnollisuuteen sidoksissa oleva asia.¹⁴⁵ Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat, kristinuskon opetuksiin sitoutuneet, uskonnollisesti konservatiiviset, aktiivisesti jumalanpalveluksiin osallistuvat sekä luterilaisia arvoja kannattavat olivat selvästi muita aktiivisempia lukemaan Raamattua. Myös hyväntekeväisyydessä aktiiviset lukivat useammin Raamattua. Kuitenkin myös alhainen tulotaso, alhainen koulutustaso sekä työttömyys ennustivat suurempaa aktiivisuutta raamatunlukemisessa. Kansallisylpeys sen sijaan ennusti vähäisempää raamatunlukemisen tiheyttä.

Meditaation kohdalla tilanne oli hyvin erilainen. Analyysin perusteella meditaatiota harjoittavat yhtä usein miehet kuin naiset, eikä iällä ole harjoittamiseen minkäänlaista vaikutusta.¹⁴⁶ Sen sijaan harjoitus oli selvästi yleisempää korkeasti koulutettujen ja pienituloisempien keskuudessa. Uskonnollisuudella ei ollut merkittävää vaikutusta meditaation harjoittamiseen, joskin se oli jossain määrin tavallisempaa uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien ja uushenkisiä katsomuksia omaavien keskuudessa. Sen sijaan konservatiiviset moraaliarvot (joita analyysissä mitattiin perinteisen avioliittokäsityksen kannatuksella), olivat meditoijien keskuudessa harvinaisia.

Joogan harjoittajien profiili muistutti meditaation harjoittajia sillä erotuksella, että he olivat huomattavasti todennäköisemmin naisia kuin miehiä.¹⁴⁷ Jooga oli myös meditaatiota enemmän tyyppillistä suurten kaupunkien asukkaalle. Uushenkisiä käsityksiä lukuun ottamatta mikään uskonnollisuuteen liittyvä tekijä ei ollut yhteydessä joogan harjoitukseen. Toisin sanoen joogaa harjoittavat yhtä lailla uskonnolliset ja ei-uskonnolliset suomalaiset. Tulos kertoo siitä, että joogaa harjoitetaan valtaosin syistä, joilla ei nähdä olevan yhteyttä hengelliseen elämään. Heikko yhteys uushenkisiin katsomuksiin kielii todennäköisesti joogan vahvasta kytkeytymisestä hyvinvoinnin ja terveyden tavoitteluun.

144 Asennemuuttujien taustalla olevista kysymyksistä, ks. Liite 3.

145 Ks. Liite 4, taulukko 2.15.

146 Ks. Liite 4, taulukko 2.13.

147 Ks. Liite 4, taulukko 2.14.

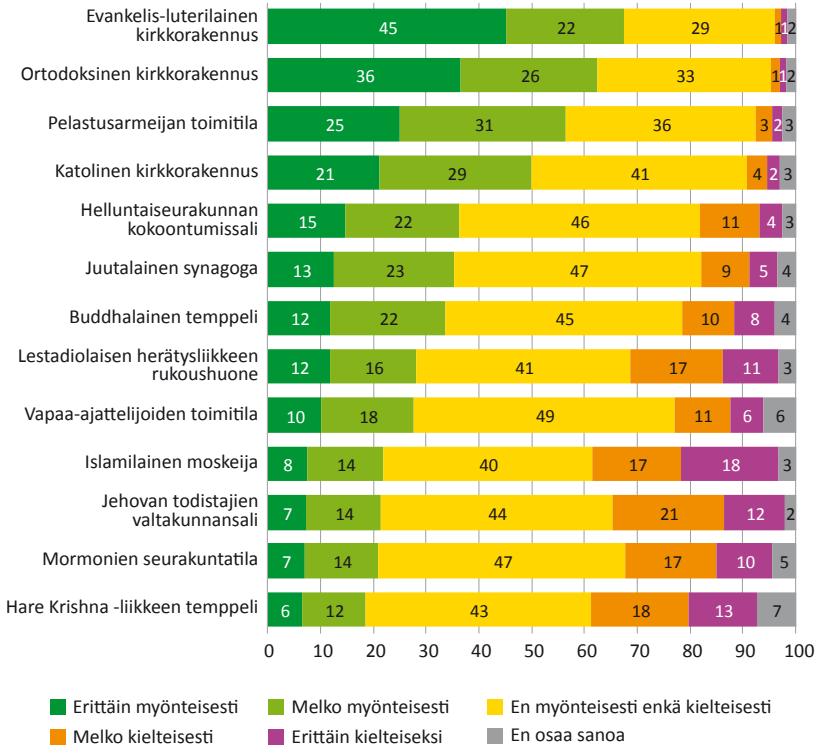
2.10 Suhtautuminen eri uskontoihin

Suomalaisten suhtautuminen eri uskonnollisiin ryhmiin vaihtelee suuresti. Aikaisemmissa kyselyissä suhtautumista on mitattu kysymällä vastaajien mielikuvia erilaisista uskonnollisista ryhmistä.¹⁴⁸ Vastausten perusteella Suomessa toimivat uskonnot voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään. Oman ryhmänsä muodostavat evankelis-luterilainen kirkko, ortodoksinen kirkko sekä pelastusarmeija, joista enemmistöllä suomalaisista on myönteiset mielikuvat ja vain hyvin harvoilla kielteiset. Toisessa ryhmässä ovat sellaiset uskonnot ja katsomukset, joista suomalaisten mielikuvat jakaantuvat suurin piirtein yhtä suurelta osalta myönteisiin ja kielteisiin. Tähän ryhmään kuuluu valtaosin sellaisia uskontoperinteitä, joilla on pitkä ja vakiintunut historia joko Suomessa tai maailmalla ja jotka ovat sen vuoksi hyvin tunnettuja. Tällaisia ovat esimerkiksi juutalaisuus ja buddhalaisuus. Kolmannessa ryhmässä on puolestaan joukko uskontoja ja katsomuksia, joiden kohdalla kielteisten mielikuvien osuus on suurempi kuin myönteisten. Tähän ryhmään kuuluu tiukkanormisia yhteisöjä, kuten Jehovan todistajat, mormonit sekä lestadiolainen herätysliike.

Vuoden 2015 *Gallup Ecclesiastica* -kyselyssä asiaa lähestyttiin kysymällä, kuinka vastaajat suhtautuisivat siihen, että heidän asuinalueellaan sijaittisi mainitun uskonnon tai katsomuksellisen yhteisön kokoontumistila (kuvio 2.12). Kysymys on siten aikaisempaa konkreettisempi ja liittyy samalla ajan-kohtaiseen *nimby*-ilmiöön (sanoista *not in my back yard*). Tällä viitataan tilanteeseen, jossa paikalliset asukkaat asettuvat vastustamaan sosiaalisesti ei-toivottuja ryhmiä palvelevien toimitilojen sijoittamista alueelleen.¹⁴⁹

148 Esim. Haastettu kirkko 2012, 52–54.

149 Ks. Kopomaa ym. 2008.

Kuvio 2.12

Suomalaisten suhtautuminen eri uskontoja ja katsomuksia edustaviin rakennuksiin omalla asuinalueellaan, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Kysymyksen muutoksesta huolimatta tulokset ovat hyvin samansuuntaiset aikaisempien kyselyjen kanssa. Valtaosassa tapauksia 40–50 prosenttia suomalaisista suhtautuu asiaan neutraalisti, mikä kertoo, että suurimmalla osalla suomalaisista ei ole kovin suuria intohimoja erilaisten pyhien rakennusten tai katsomusyhteisöjen toimitilojen läsnäoloon asuinalueellaan.

Neljä yhteisöä erottui muista myönteisessä suhtautumisessa. Selvä enemmistö suomalaisista suhtautui myönteisesti siihen, että evankelis-luterilainen, ortodoksinen tai katolinen kirkkorakennus tai pelastusarmeijan toimitila sijaitsisi heidän asuinalueellaan. Sen lisäksi noin kolmasosa suhtautui asiaan neutraalisti, ja vain muutama prosentti kielteisesti.

Myös helluntaiseurakunnan kokoontumissaliin, juutalaiseen synagogaan, buddhalaiseen temppeleihin ja vapaa-ajattelijoiden toimitilaan useampi suhtautui myönteisesti kuin kielteisesti. Noin kolmasosa suhtautui näihin myönteisesti, mutta valtaosa, lähes puolet, suhtautui näiden yhteisöjen tiloihin neutraalisti. Lestadiolaisen herätysliikkeen rukoushuoneen kohdalla suhtautuminen jakaantui likipitään yhtä suurelta osin myönteisiin ja kielteisiin, joita kumpiakkin oli runsas neljännes vastaajista.

Sen sijaan islamilaisen moskeijan, Jehovan todistajien valtakunnansalin, mormonien seurakuntatilan ja Hare Krishna -liikkeen temppelein kohdalla kielteisesti suhtautuvia oli enemmän kuin myönteisesti suhtautuvia. Kaikkein eniten kielteisyttä oli moskeijaa kohtaan: noin kolmasosa (35 %) suomalaisista suhtautui moskeijaan kokonaisuudessaan kielteisesti ja lähes viidennes (18 %) erittäin kielteisesti, kun sen sijaan myönteisesti suhtautuvia oli kokonaisuudessaan runsas viidennes (22 %). Kuitenkin näissäkin tapauksissa lähes puolet suhtautui asiaan neutraalisti: muslimien kohdalla 40 prosenttia vastaajista ja mormonien kohdalla 47 prosenttia vastaajista.

Kielteisyyden taustalla vaikuttavia tekijöitä oli mahdollista selvittää tarkemmin tilastollisen mallinnuksen keinoin.¹⁵⁰ Kielteiseen suhtautumiseen moskeijoihin omalla asuinalueella vaikuttivat eniten perinteiset moraaliarvot (avioliittokäsityksellä mitattuna), kansallisylypeys ja sosiaalinen valtaorientaatio. Jälkimmäinen muuttuja mittaa valmiutta hyväksyä sosiaalisten ryhmien eriarvoisuutta yhteiskunnassa, ja se tyypillisesti korreloi vahvasti esimerkiksi rasismien, seksismien ja homofobian kaltaisten ennakkoluulojen kanssa.¹⁵¹ Myös 1960–70-luvuilla syntyneet, työttömät ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat suhtautuivat keskimääräistä kielteisemmin moskeijoihin.

Sen sijaan korkea-asteen koulutus, luterilaiset ja uushenkiset arvot sekä herätysliikkeiden jäsenyys ja yhdistystoiminnan aktiivisuus ennustivat vähemmän kielteistä suhtautumista moskeijoihin. Uskonnollisuutta mittaavat muuttujat, kuten kristilliseen oppiin sitoutuminen tai jumalanpalvelusosallistuminen, eivät vaikuttaneet moskeijaan suhtautumisessa, joskin rukousaktiivisuudella, konservatiivisilla käsityksillä kirkon roolista sekä kristillisten vähemmistökirkojen jäsenten tuntemisella oli pieni kielteisyttä lisäävä vaikutus.

150 Ks. Liite 4, taulukko 2.16.

151 Ks. Liite 3.

Tulokset kertovat, että islamin ja erityisesti moskeijoiden vastustus Suomessa nousee valtaosin ei-uskonnolliselta pohjalta. Moskeijat koetaan uhkaksi suomalaiselle kulttuurille ja sekulaarille elämäntavalle, mikä paljastuu siitä, että kansallistunne, perinteiset moraaliarvot ja kuulumattomuus uskonnollisiin yhdyskuntiin ennustivat voimakkaampaa kielteisyyttä. Vain hyvin konservatiivisissa kristillisissä yhteisöissä esiintyy jonkin verran kielteisyyttä islamia kohtaan, sen sijaan valtavirran luterilaisuus, herätysliikkeet mukaan lukien, näyttää jossain määrin suojaavan islamin kokemiselta uhkana.

2.11 Uskonnottomat

Edellä selostetut havainnot vieraisiin uskontoihin suhtautumisesta nostavat esiin kysymyksen uskonnollisuuden, uskonnottomuuden ja kansallisylyyden keskinäisistä suhteista. Varsinkin uskonnottomien profiili on tässä suhteessa huomionarvoinen.

Suomalaisista 24 prosenttia ilmoitti olevansa ”uskonnoton ihminen” *Gallup Ecclesiastica* 2015 -kyselyssä. Ateisteiksi itsensä identifioivia oli 16 prosenttia. Näiden identiteettien taustalla vaikuttavista tekijöistä oli kyselyn perusteella mahdollista rakentaa tilastolliset mallit.¹⁵² Uskonnottomien kohdalla kävi ilmi, että kyseinen identiteetti oli tavallisempi 1960-luvun jälkeen syntyneillä, perusasteen koulutetuilla sekä muualla kuin maaseudulla asuvilla. Perinteinen käsitys avioliitosta sekä kristillinen kasvatus vähensivät todennäköisyyttä uskonnottomaan identiteettiin. Odotusten mukaisesti luterilaiset katsomukset sekä myönteinen suhtautuminen kirkon läsnäoloon yhteiskunnallisissa instituutioissa vähensivät merkittävästi todennäköisyyttä uskonnottomaan identiteettiin. Sen sijaan kansallisylypeys ja hyväntekeväisyysaktiivisuus olivat positiivisessa yhteydessä uskonnottomaan identiteettiin.

Ateistien kohdalla kuva oli pitkälti samanlainen, mutta iän sijaan tärkeäksi selittäjäksi nousi asuinpaikka: ateistit olivat muuta maata todennäköisemmin juuri pääkaupunkiseudulta. Vastaavasti myös luterilaiset arvot olivat selvästi negatiivisessa yhteydessä ateistiseen identiteettiin. Mallinnuksen mukaan kansallisylypeys oli positiivisessa yhteydessä myös ateistiseen identiteettiin.

152 Ks. Liite 4, taulukot 2.17–2.18.

2.12 Johtopäätökset

Tässä luvussa esitetyt havainnot osoittavat, että suomalaisten keskuudesta on löydettävissä selkeä joukko kiinteästi toisiinsa liittyviä katsomuksellisia uskomuksia, jotka ilmentävät tämän päivän suomalaista luterilaisuutta. Niiden ytimessä on käsitys armosta, joka vapauttaa ihmisen voimavarat toisten palvelukseen sen sijaan, että voimavaroja suunnattaisiin oman elämän muokkaamiseen Jumalalle kelpaavaksi. Oman (tai koko yhteisön) elämän puhdistaminen tai täydellistäminen Jumalalle kelpaavaksi on luterilaisuudelle vieras uskonnollisen elämän lähtökohta. Se ei kuitenkaan tarkoita fatalismia tai yhteiskunnallista passiivisuutta. Luterilainen tulkinta kristinuskosta on päinvastoin vahvasti tämänpuoleista ja käytännöllistä, osin paradoksaalisella tavalla ”arjen pyhittämiseen” tähtäävää hengellisyyttä. Elämä ja sen antimet nähdään hyvän Jumalan lahjoina ja arkiset ihmissuhteet Jumalan huolenpidon välineinä. Lisäksi luterilaiset arvot ovat vahvasti yhteisöllisiä: niissä korostetaan yhteiseen hyvään pyrkimistä, vastuun kantamista toisista ihmisistä, työtä kutsumuksena ja palveluna sekä lasten kasvattamisen tärkeyttä. Kaikki nämä arvot tekevät luterilaisuudesta voimakkaasti yhteiskuntaa muokkaavan uskonnon – joskin usein kätketyllä tavalla, jokapäiväisiin toimiin sisäänkirjoitettuna tapoina ja näkemyksinä, eikä niinkään ulkoisiin pakkokeinoihin tai uskonnollisiin normeihin tukeutuvina vaatimuksina.¹⁵³

Luterilaiset uskomukset olivat vahvasti yhteydessä kristillisiin perususkomuksiin ja jumalauksoon. Vaikka ne olivat yhteydessä virsilauluperinteen vaalimiseen, ne eivät olleet vahvasti riippuvaisia jumalanpalvelusosallistumisesta eikä niillä ollut lainkaan yhteyttä rukousaktiivisuuteen. Nämä havainnot kertovat, että luterilaisia katsomuksia ei esiinny pelkästään aktiivisten seurakuntalaisten ja hartauselämäänsä vaalivien parissa vaan hyvin laajasti myös niiden suomalaisten keskuudessa, jotka osallistuvat kirkolliseen elämään harvakseltaan ja joille henkilökohtainen hartauselämä voi olla vierasta. Asetelma selittää pitkälti sitä, että erilaiset konsertit ja virsilaulutapahtumat kokoavat paljon osallistujia.¹⁵⁴ Samalla monet havainnot kertovat, että luterilaiset katsomukset ovat harvinaisempia 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneillä ikäluokilla. Tämä havainto kertoo haasteista erityisesti kristillisen kasvatuksen saralla.¹⁵⁵

153 Luterilaisuuden yhteydestä auttamiseen, ks. luku 5; yhteiskunnallisen keskustelijan roolista, ks. luku 7.

154 Ks. luku 3 Kirkko ja suomalainen musiikki- ja kulttuurielämä.

155 Ks. luku 4 Kristillisen perinteen välittyminen.

Edellä esitettyjen havaintojen perusteella on ilmeistä, että luterilaisuudella on edelleen merkittävää kulttuurista ja yhteiskunnallista vaikutusta, joka nousee ruohonjuuritasolta, yksittäisten ihmisten luterilaisista katsomuksista ja niistä nousevista arvoista. Kyse ei siis ole pelkästään siitä, että kirkolla on instituutiona ollut suomalaisessa yhteiskunnassa keskeinen asema. Suuri osa vaikutuksesta on ollut välillistä ja epäsuoraa: kirkon kasvatustyön ja opetuksen ansiosta suomalaisten keskuuteen on vakiintunut joukko uskomuksia ja arvoja, jotka vaikuttavat merkittävästi suomalaiseen kulttuuriin ja politiikkaan, vaikka näitä kirkollisia taustoja ei aina välttämättä tunnisteta.

Kaikkein ilmeisin esimerkki tästä on työhön liittyvät arvot. Protestanttisesti työetiikasta on kirjoitettu paljon, ja siihen liittyy usein kielteisiä mielikuvia. Tässä tutkimuksessa asiaa lähestyttiin empiiristen havaintojen kautta. Ne kertoivat, että lähes kolme neljäsosaa suomalaisista katsoi heille olevan tärkeää, että he voivat työnsä kautta auttaa ja palvella muita ihmisiä. Yli neljä viidestä katsoi tärkeäksi mahdollisuuden työssään toteuttaa itseään, ja lähes yhdeksän kymmenestä piti tärkeänä työn tuottamaa tyydytystä. Näissä työhön liittyvissä arvoissa ei ole sinällään mitään ”uskonnollista”, eikä ole mitään periaatteellista syytä, miksi myös ei-uskonnolliset suomalaiset eivät esimerkiksi voisi nähdä työtään palvelutehtävänä, jossa he voivat toteuttaa itseään. Kuitenkin arvoiltaan luterilaisimmalla osalla suomalaisista osuudet ovat vielä edellä lueteltujakin korkeampia, mikä antaa viitteitä syy-yhteyksistä. Toisin sanoen todennäköistä on, että juuri luterilaiset arvot vahvistavat käsitystä, jonka mukaan palkitsevinta ja tyydyttävintä on työ, jota voidaan tehdä toisten palvelemiseksi ja yhteiskunnan hyväksi. Muihin suomalaisiin verrattuna merkittävästi suurempi osa katsomuksiltaan luterilaisista piti tärkeänä, että heidän työnsä on elämäntehtävä, jolle he ovat omistautuneet. Tämä kaikki kertoo siitä, että sellainen asia kuin *luterilainen työetiikka* on kiistatta olemassa, vaikkakin siihen liitetyt mielikuvat voivat olla harhaanjohtavia. Luterilaisille muiden palvelemiseksi tehtävän työn on tärkeää tuottaa iloa ja tyydytystä – vieläpä keskimääräistä enemmän. Vaikka työ nähdään usein myös velvollisuutena, sen yhteys muihin luterilaisiin arvoihin oli heikompi kuin työn palkitsevuutta koskeviin mittareihin.

Luterilaisten arvojen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen vaikutus ei kuitenkaan rajoitu työetiikkaan. Analyyseista kävi ilmi, että luterilaisuudella on mielenkiintoinen vaikutus myös kulttuuriseen moninaisuuteen suhtautumiseen, jota tässä tutkimuksessa mitattiin asenteilla eri uskontojen ja katsomusten kokoontumistiloja kohtaan. Esimerkiksi ajankohtaiseen kysymykseen islamin läsnäolosta suomalaisessa yhteiskunnassa katsomuksiltaan luterilaisimmat

suhtautuvat vähemmän kielteisesti kuin uskonnottomat suomalaiset. Havainto vahvistaa sitä aiemmassa tutkimuksessa esiin noussutta havaintoa, jonka mukaan enemmistöltään protestanttisissa maissa kulttuuriseen ja katsomukselliseen moninaisuuteen on kyetty sopeutumaan keskimääräistä paremmin.

Syy tähän sopeutumiskykyyn ei ole mitenkään ilmeinen, ja se on ristiriidassa populaarien uskontomielikuvien kanssa. Ajankohtaisessa keskustelussa uskontoihin suhtaudutaan usein hyvin epäluuloisesti, ja kyselytutkimuksissa lähes kaksi kolmasosaa suomalaisista katsoo, että uskonnot saavat yleisesti ottaen aikaan enemmän konflikteja kuin rauhaa.¹⁵⁶ Tästä katsannosta vedetään helposti se virheellinen johtopäätös, että yhteiskuntarauhaa voidaan parhaiten edistää uskontojen yhteiskunnallista vaikutusvaltaa vähentämällä. Tällaisessa ajattelussa unohdetaan kuitenkin, että kaikki uskonnot eivät ole yhteiskunnallisessa mielessä samasta muotista. Luterilainen kristillisuus on osoittautunut yhteiskunnallista vakautta edesauttavaksi katsomukseksi. Toiseksi siinä unohdetaan, että ”uskonnoton” sekulaari tila ei ole maailmankatsomuksellinen tyhjiö, vaan uskontojen lisäksi yhteiskunnassa vaikuttaa myös koko joukko ei-uskonnollisia maailmankatsomuksia ja ideologioita, jotka pyrkivät kaikkien katsomusten tavoin lisäämään omaa yhteiskunnallista vaikutusvaltaansa. On enemmän kuin todennäköistä, että luterilaisen kristinuskon vaikutusvallan vähentyessä sen tilalle astuu jokin muu maailmankatsomus tai aatesuunta. Mikään ei kuitenkaan takaa, että se olisi rauhanomainen tai suvaitsevainen. Esimerkiksi tällä hetkellä kaikkialla Euroopassa on nostamassa päätään nationalismista kumpuavia aatteita, jotka ovat luonteeltaan monia uskontoja konfliktihakuisempia. Edellä selostettujen havaintojen perusteella Suomessakin näyttää olevan kasvamassa juuri uskonnottomalta pohjalta nouseva kansallismielisyys. 1900-luvun jälkipuoliskolla vallinneeseen tilanteeseen nähden kirkon suhde suomalaiskansalliseen identiteettiin on selkeästi muuttumassa.¹⁵⁷

156 Ketola 2011b, 76.

157 Kirkon ja luterilaisen perinteen yhteyttä suomalaiseen yhteiskuntaan ja kansalliseen identiteettiin käsitellään laajemmin luvussa 6.

3 KIRKKO JA SUOMALAINEN MUSIIKKI- JA KULTTUURIELÄMÄ

Veli-Matti Salminen

3.1 Musiikki ja kulttuuri osana kirkollista elämää

Uskonnon yhtenä peruspilarina voidaan pitää musiikin, kuvien, symbolien, arkkitehtuurin ja sanallisen ilmaisun muodostamaa kokonaisuutta. Kristinuskon historiassa musiikki on kuulunut alusta alkaen olennaisesti jumalanpalveluselämään. Ensimmäisten vuosisatojen aikana pääpaino oli laululla. Suhde soitinmusiikkiin on ollut hieman ristiriitaisempi, mutta katolisessa kirkossa moniääninen musiikki ja soitinmusiikki pääsivät kukoistamaan 800-luvulta lähtien, ja näin kirkkomusiikki kehittyi hyvin monimuotoiseksi. Samalla se osin irtautui liturgisesta ohjauksesta. 1500-luvun uskonpuhdistajista osa suhtautui musiikkiin epäilevästi, mutta Luther näki musiikin tärkeänä lahjana ihmisten käytettäväksi. Hänen näkemyksensä mukaan jumalanpalvelukseen sai kuulua sekä laulua että soittoa, ja seurakunnalle tuli myös antaa enemmän mahdollisuuksia osallistua virsien laulamiseen omalla äidinkielellään. Virren kehittymisen myötä soitinten käyttö jumalanpalvelusmusiikissa monipuolistui.¹⁵⁸

Virsien keskeisyys kirkossa saatetaan mieltää melko yksioikoisesti osaksi luterilaista perintöä. Suomalaiset arvostavat evankelis-luterilaisen kirkon ylläpitämiä perinteitä, mikä ilmenee siinä, että kirkon jäsenyyttä motivoi valtaosalle juhlapyhien kristillisen perinteen ja kulttuurihistoriallisen perinnön säilyttäminen ja ylläpitäminen. Kyselyn mukaan myös virsilauluperinteen

158 Nissinen 2004, 17–18.

vaaliminen on tärkeää lähes kahdelle kolmasosalle suomalaisista.¹⁵⁹ Luterilaisessa käsityksessä kirkkomusiikista kyse ei kuitenkaan ole vain perinteestä, vaan myös uutta luovan työvälineen aktiivisesta käyttämisestä.

Luterilainen musiikin teologia yhtyy yleisempään käsitykseen Jumalan luomistyöstä. Jumala on lahjoittanut luomistyönsä tulokset ihmisten käytettäväksi, ja musiikki eli laulu ja soittimet kuuluvat tähän samaan aineelliseen todellisuuteen. Luterilainen musiikin teologia ei tee periaatteellista eroa maallisen ja hengellisen musiikin välillä vaan suhtautuu periaatteessa myönteisesti kaikkeen musiikilliseen ilmaisuun ja musiikkityyleihin. Musiikin soveltuvuus käyttöön perustuu siihen, tunnustetaanko musiikki Jumalan lahjaksi ja harjoitetaanko sitä lähimmäisen parhaaksi.¹⁶⁰ Luther itse piti musiikkia lähes teologian veroisena.¹⁶¹ Musiikkikoulutuksen saaneena hän sävelsi itse uusia virsiä ja toimitti ensimmäiset virsikirjat. Hän edisti kansankielisten virsitekstien ohella myös kansansävelmien ja muiden maalliseksi katsottujen sävelmien hyödyntämistä virsien sävelmaailmassa.¹⁶² Toinen merkittävä Lutherin uudistustyön seuraus oli kuorojen aseman vakiintuminen jumalanpalveluksessa. Lutherin elinaikana seurakuntalaulun rooli jumalanpalveluksissa oli vielä melko heikko, mutta monipuolinen musiikki-ilmaisu ja kuorojen tarjoama tuki vahvistivat samalla seurakunnan virsilauluperinnettä.¹⁶³

Valistuksen ja toisaalta pietismin vaikutus 1700-luvulta alkaen heijastui teologian ohella paljolti myös kirkkomusiikkiin. Liturgia ja jumalanpalvelusmenot nähtiin erillisinä ja vähempiarvoisina seurakuntalaisten hengelliseen ja moraaliseen kasvuun nähden, minkä johdosta kirkkomusiikki alkoi irtautua jumalanpalveluksesta.¹⁶⁴ Eriytyessään taidemusiikki alkoi kehittyä entistä enemmän erillään kirkosta ja myös hoveista, joiden suojissa säveltäjät ja musiikin tekijät olivat siihen asti pääosin toimineet.¹⁶⁵ Virsi vakiintui lähestulkoon ainoaksi jumalanpalvelusmusiikin muodoksi. Vasta 1900-luvulla alettiin luterilaisessakin kirkossa hakea yhteyttä jumalanpalvelusmusiikin ja muun kirkkomusiikin välille, kun myös musiikkityylit monipuolistuivat.¹⁶⁶ Kirkkokuorot heräsivät uudelleen henkiin laulujuhlien synnyttämän kuoroliikkeen myötä. Tämä mah-

159 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015; ks. luku 2.2 Luterilaisen katsomuksen osatekijät.

160 Kirkkohallitus 2014, 20.

161 Nissinen 2004, 18.

162 Pajamo 2016, 36–37.

163 Nissinen 2004, 17–18; Holma 2016, 31–32.

164 Nissinen 2004, 18–19.

165 Murto 2004, 211.

166 Nissinen 2004, 19.

dollisti monipuolisemman kirkollisen musiikkitoiminnan kehittämisen jälleen osana jumalanpalveluselämää.¹⁶⁷ 2000-luvulla musiikin merkitys messussa on kasvanut ja esitetyn musiikin valikoima monipuolistunut. Musiikkityön tehtävä on jälleen paikantunut seurakunnan hengellisen elämän rakentamiseen.

Kulttuurilla ja taiteella on paikkansa niin kirkkorakennuksissa kuin seurakuntien toiminnassakin. Kirkollinen esineistö, taideteokset ja muu sisustus ovat kehittyneet ja monipuolistuneet vuosisatojen kuluessa. Reformaatio merkitsi pyrkimystä niiden rajaamiseen ja pelkistämiseen. Luterilainen kirkko ei 1500-luvun Ruotsi-Suomessa kuitenkaan alkanut hävittää rikasta kuva- ja esineistömateriaalia, vaan niihin sovellettiin Lutherin näkemystä, että kuvat kuuluvat seremonioiden tavoin ihmisten asettamiin määräyksiin. Niihin ei siis itsessään liittynyt mitään hyvää eikä pahaa, jolloin niiden poistamiseen ei ollut periaatteellista syytä. Olennaista kuvien käytössä kirkoissa oli havainnollisuus ja hyödyllisyys. Luterilaisen ajan kirkkotaide ja esineistö rakentuivatkin pitkälti perinteitä kunnioittaen ja vanhaa säilyttäen. 1800-luvulla kuitenkin valistuksen vaikutus ajoi seurakuntia modernisoimaan kirkkotiloja ja poistamaan niistä vanhaa esineistöä.¹⁶⁸ Tuolloin seurakunnat saattoivat myös kaupata vanhaa kirkollista esineistöä huutokaupoissa. 1900-luvulla paikallisseurakuntien tehtävä kirkollisen kulttuuriperinnön hoitajana sai taas enemmän arvoa, ja esineistön konservointiin ja huoltoon alettiin kiinnittää tarkemmin huomiota.¹⁶⁹

Vaikka yksilöllistyminen ja eriytyminen haastavat seurakuntatoimintaa, musiikin ja muun taiteen välityksellä voidaan usein tavoittaa niin kirkon toiminnassa tiiviisti mukana olevia kuin satunnaisiakin osallistujia. Edellisellä nelivuotiskaudella kyselyjen mukaan kirkoissa järjestettäviin konsertteihin ja Kauneimpien joululaulujen kaltaisiin yhteislaulutilaisuuksiin osallistui merkittävä osa niistä ihmisistä, jotka muuten eivät juuri osallistu seurakunnan toimintaan.¹⁷⁰ Kuluneella nelivuotiskaudella on myös erityismessujen kirjo laajentunut entisestään, ja kirkot ovat täyttyneet esimerkiksi Juice Leskisen tai Beatles-yhtyeen musiikin ympärille toteutetuissa musiikkitilaisuuksissa. Tiekirkkojen sekä erilaisten kuvaelmien ja vaellusten suosio seurakunnissa kertoo myös kirkkoarkkitehtuurin ja -taiteen laajasta tavoittavuudesta.

Kirkon suhde musiikki- ja kulttuuritoimintaan ei toki ole edelleenkaan ongelmaton. Keskustelua ja rajanvetoja käydään esimerkiksi esitettävän mu-

167 Murto 2004, 211.

168 Pirinen 2000, 67–69, 73.

169 Lempa 2000, 122–123.

170 Haastettu kirkko 2012, 121–123; Salminen 2014, 48.

siikin tai performanssien soveltuvuudesta kirkkoon tai kirkkojen hyödyntämisestä tunnettujen artistien konserttipaikkoina, joissa tilavuokrat ovat selvästi muita tiloja edullisempia. Kirkkojen laajamittainen käyttö konserttipaikkoina luo vahvan kytköksen kirkon ja suomalaisen musiikkielämän välille, mutta kysymys ei ole vain kirkoista edullisina konserttisaleina. Suuret sakraaliteokset, kuten oratoriot, passiot ja kantaatit, joiden alkuperä on jumalanpalveluksessa, esitetään yleensä ammattimuusikoiden tuottamina konsertteina. Käytännössä kaikenlainen musiikki tai muu taide, joka voi palvella hengellisen kokemuksen välittäjänä, voisi soveltua esitettäväksi kirkkoon.

Tässä luvussa käsitellään musiikki- ja kulttuurielämää kirkossa. Taustoituksen jälkeen esitellään kirkkokonserttien ja hengellisen musiikin merkitystä suomalaisten arjessa vuoden 2015 kyselyn tietojen perusteella. Tämän jälkeen tarkastellaan musiikki- ja kulttuuri-toimintaa seurakunnissa ja koko kirkossa nelivuotiskauden 2012–2015 aikana. Jumalanpalveluselämään tuovat uusia aineksia muun muassa virsikirjan lisävihko sekä erilaiset musiikkiteemaiset erityismessut. Näiden kautta pohditaan sitä, miten virret ja hengellinen musiikki elävät ajassa.

Yhteisöllisyys ja vuorovaikutuksellisuus virsien ja hengellisten laulujen elementteinä

Kirkkohallitus käynnisti vuonna 2009 virsitutkimushankkeen, joka toteutettiin vuosina 2010–2014 Kirkon tutkimuskeskuksen ja useiden yliopistojen yhteistyönä. Hankkeen tavoitteena oli tarkastella monitieteisesti virren olemusta, asemaa ja merkitystä 2000-luvun alun suomalaisessa kulttuurissa ja uskonnollisessa elämässä. Hankkeen alkuvaiheessa koottiin bibliografia, jossa dokumentoitiin Suomessa siihen mennessä tehty virsiin ja hengellisiin lauluihin kohdistunut tutkimus. Samalla pyrittiin kartoittamaan myös aiheeseen liittyvää kansainvälistä, erityisesti pohjoismaista tutkimusta.¹⁷¹ Lisäksi hankkeessa tehtiin kartoitus virsien jumalanpalveluskäytöstä yhden kirkkovuoden aikana 105 suomalaisessa seurakunnassa. Kartoitus osoitti muun muassa, että käytetyimmät virret tuona ajankohtana olivat kiitosvirret 135 ”Jumala loi auringon, kuun” ja 126 ”Me kiitämme sinua”. Nuorison ja muidenkin ryhmien kestoosuusosikki 517 ”Herra kädelläsi” oli myös kymmenen suosituimman virren joukossa.¹⁷²

171 Liiri 2010.

172 Innanen & Salminen 2014a, 14–16.

Virsiensä käytön näkökulmasta tutkimus osoitti, että keskusteluun juuri virrelle tyypillisestä musiikista ja sen eroista vaikkapa hengellisiin lauluihin on vaikeaa löytää selkeitä linjauksia. Tutkimuksen perusteella eräänlainen minimi virren olemuksen määrittelylle oli, että selvärajaisena virsi on olemassa vain juuri kulloinkin erikseen mainitussa virsikirjakokoelmassa. Muutoin virsi voi ilmetä eri ihmisille eri yhteyksissä eri tavoin. Virsiensä ja hengellisten laulujen tarjoamia merkityksiä luovat laulun lisäksi sen käyttäjät itse, mutta yhtä lailla ne kontekstit, joissa kyseistä virttä tai laulua on laulettu tai kuunneltu. Virren asema ja merkitys kirkollisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa perustuukin tutkimuksen johtopäätösten mukaan ensisijaisesti siihen, missä virsiä käytetään.¹⁷³

Sekä suomalaisessa että pohjoismaisessa virsiensä ja hengellisten laulujen tutkimuksessa on nostettu esiin yhteisön ja vuorovaikutuksellisuuden merkitystä. Virret kuvastavat syntyajankohtansa yhteiskunnallista ja kirkollista tilannetta ja toisaalta niitä kristillisen perinteen elementtejä, joita varten niitä on sävelletty.¹⁷⁴ Yhteiskunnan kulttuurinen ja uskonnollinen monimuotoistuminen alkaa myös näkyä virsikirjoissa. Esimerkiksi Norjan uusimpaan virsikirjaan vuonna 2013 otettiin ensimmäistä kertaa mukaan maan saamelaisen väestön virsitekstejä ja sävelmiä.¹⁷⁵

Yhteisöllisen ja jaetun kokemustason lisäksi virsillä ja hengellisillä lauluilla on laulajilleen ja kuuntelijoilleen sellaista merkitystä, joka syntyy vain henkilökohtaisessa kokemusmaailmassa. Henkilökohtainen kokemus liittyy useimmiten yhteisöihin, ihmisiin ja tilanteisiin, joissa virsiä tai hengellisiä lauluja on kuunneltu tai laulettu. Yksi merkittävä kokemus ja muistoja aktivoiva toimintamuoto on Kauneimmat joululaulut -tapahtuma, joka on vuodesta toiseen ollut suosituin kirkollinen musiikkitilaisuus.¹⁷⁶ Yhtä lailla kokemusyhteys voi hengellisten laulujen välityksellä rakentua myös omaan uskonnolliseen ja spirituaaliseen identiteettiin. Tällaisia yhteyksiä pohtivat tutkimuksen mukaan myös sellaiset ihmiset, jotka eivät koe itseään uskonnollisiksi.¹⁷⁷

173 Innanen & Salminen 2014b, 430–432.

174 Balslev-Clausen 2016, 48–49.

175 Strauman 2016.

176 Innanen 2014, 308.

177 Murtonen 2014, 416–417.

3.2 Suomalaiset hengellisen musiikin käyttäjinä

Vuonna 2011 tehdyn *Gallup Ecclesiastica* -kyselyn mukaan kirkkokonsertteihin tai muuhun hengelliseen musiikkitalaisuuteen vähintään kerran vuodessa osallistui suunnilleen yhtä suuri osuus kuin jumalanpalvelukseen eli noin kolmannes suomalaisista. Jumalanpalveluskävijöissä oli kuitenkin enemmän aktiivisia eli useammin kuin kerran kuukaudessa osallistuvia.¹⁷⁸ Vuoden 2015 kysely osoittaa tilanteen säilyneen jokseenkin samanlaisena.¹⁷⁹ Kuviosta 3.1 nähdään, että suomalaisista reilu kolmannes ilmoitti osallistuvansa konsertteihin vähintään kerran vuodessa, mutta osallistuminen painottui korkeintaan kerran vuodessa tai harvemmin tapahtuvaan toimintaan. Useammin kuin kerran kuussa osallistuvia oli vain kolme prosenttia vastaajista. Asiaa voidaan tarkastella myös toiselta puolelta. Hieman todennäköisempää nimittäin oli jättäytyä kokonaan pois jumalanpalveluksista kuin kirkkokonserteista.¹⁸⁰ Tämä pätee varsinkin 25–34-vuotiaisiin, mutta myös yli 50-vuotiaisiin, joista useampi siis kävi ainakin joskus kirkkokonsertissa. Konserteissa käyminen yleistyi yli 35-vuotiailla ja sitä vanhemmilla ikäryhmillä. Varsinkin yli 65-vuotiaat olivat aktiivisia konserttikävijöitä: lähes kaksi kolmesta osallistui vähintään kerran vuodessa.

Vertailu jumalanpalvelusosallistumisen ja konserttiosallistumisen välillä antoi viitteitä siitä, että nämä osallistumisen muodot eivät välttämättä olisi voimakkaasti toisistaan riippuvaisia. Tilastollinen malli, jossa useimmat demografiset taustatekijät sekä arvot ja asenteet on huomioitu¹⁸¹, osoittaa kuitenkin, että uskonnollisuuden eri osatekijöistä juuri jumalanpalvelusosallistumisen tiheys ennustaa myös aktiivista osallistumista kirkkokonsertteihin. Toisaalta konservatiivinen uskonnollisuus, sitoutuminen kristilliseen oppiin tai rukousaktiivisuus eivät ole yhteydessä konserttiosallistumiseen. Kirkkokonserteissa kävijät eivät siis profiloitu erityisen tiukasti uskonnollisiksi, mutta tietty sisäpiiriläisyys tai perinneuskollisuus heitä kuitenkin yhdistää lähemmin kirkkoon. Aktiivisimmat konserttiosallistujat nimittäin suhtautuvat kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä muita myönteisemmin, kannattavat todennäköisemmin perinteistä avioliittokäsitystä sekä osallistuvat useam-

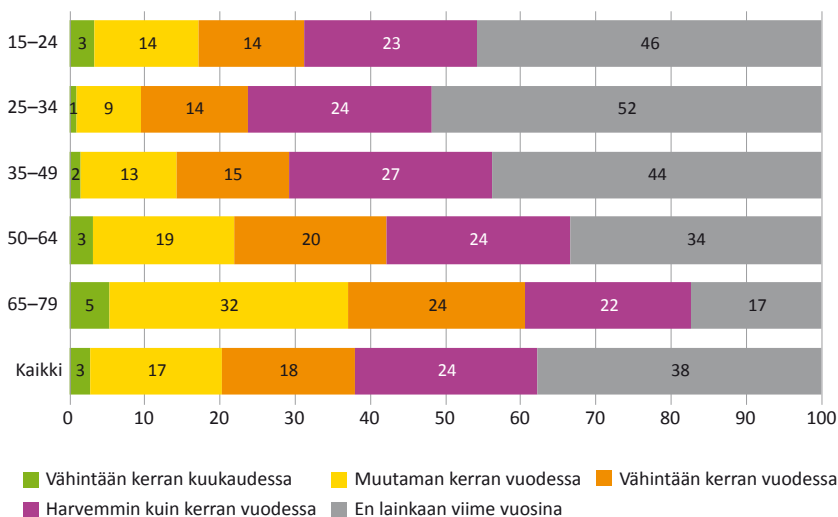
178 Haastettu kirkko 2012, 37.

179 GE 2015.

180 Ks. luku 2.8 Julkinen uskonnonharjoitus.

181 Ks. Liite 4, taulukko 3.1.

min yleishyödylliseen avustustoimintaan ja yhdistystoimintaan kuin muut. Konserttiosallistuminen erottelee myös kirkon jäseniä muista: uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat ja varsinkin muiden yhdyskuntien jäsenet osallistuvat huomattavasti harvemmin.

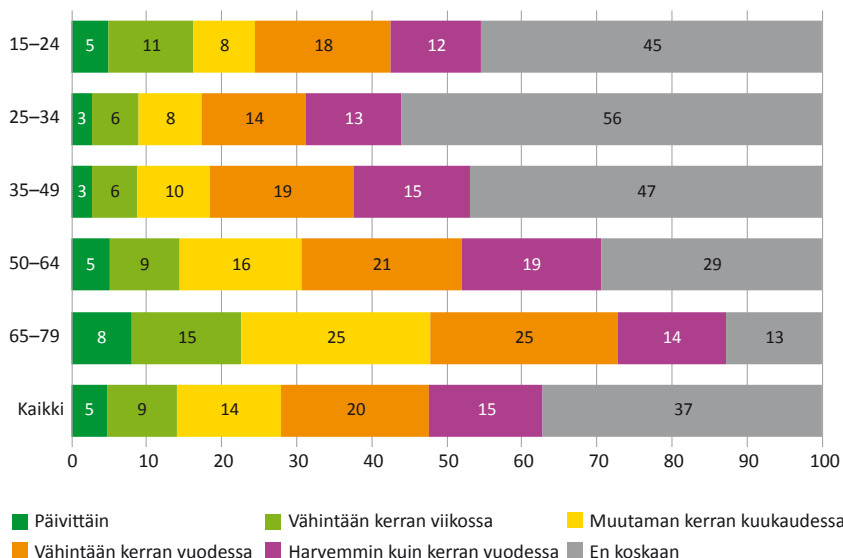
Kuvio 3.1

Osallistuminen kirkkokonserttiin tai muuhun hengelliseen musiikkitalaisuuteen ikäryhmittäin, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Kirkkokonsertteihin osallistuminen on jossain määrin sosiaalisesti jakautunutta. Aktiivisimmat konserttiosallistujat ovat todennäköisimmin korkeakoulututkinnon suorittaneita ja myös aktiivisia kansalaistoimintaan osallistujia. Tämä on linjassa sen havainnon kanssa, että osallistumisen laajuus samoin kuin sosiaalisten piirien monipuolisuus erottelevat sosioekonomisia ryhmiä toisistaan.¹⁸² Toisaalta tulotaso ei käytännössä vaikuta konserttiosallistumiseen. Kyse on tällöin enemmän kulttuurisista arvostuksista eri yhteiskuntaryhmissä kuin taloudellisesta epätasa-arvosta. Britanniassa tehdyn tutkimuksen mukaan tiiviiseen uskonnolliseen ryhmään kuuluminen

¹⁸² Sanaksenaho 2006; Salminen 2012.

vähentää muuta kansalais- ja kulttuuriosallistumista.¹⁸³ Tähän viittaa *Ecclesiastica*-kyselyn aineistossa se, että muuhun uskonnolliseen yhteisöön kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvat osallistuvat vähiten kirkkokonsertteihin. Huomionarvoista on myös, että pääkaupunkiseudulla eli harvemman jumalanpalvelusosallistumisen alueella asuvat osallistuvat kirkkokonsertteihin useammin kuin maaseutukunnissa asuvat. Tämä selittyy toki konserttien laajemmalla tarjonnalla suurten kaupunkien seurakunnissa.

Kuvio 3.2

Hengellisen musiikin kuuntelun yleisyys ikäryhmittäin, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Hengellisen musiikin kuuntelulla on paikkansa myös yksityisessä uskonnollisessa elämässä. Suomalaisista reilu neljännes sanoi kuuntelevansa hengellistä musiikkia useammin kuin kerran kuussa ja kaikkiaan lähes puolet (48 %) vähintään kerran vuodessa, kuten kuvio 3.2 osoittaa. Hengellisen musiikin kuuntelu oli jopa yleisempää kuin hengellisten tai uskonnollisten ohjelmien seuraaminen radiosta tai televisiosta, uskontoon liittyvän kirjallisuuden luke-

183 Li & Savage & Warde 2008.

minen tai uskontoa koskevan nettikeskustelun seuraaminen.¹⁸⁴ Tosin nämä yksityiset uskonnon harjoittamisen tavat myös korreloivat vahvasti keskenään. Hengellisen tai uskonnollisen ohjelman seuraaminen jostakin viestintävälineestä voi tarkoittaa samalla hengellisen musiikin kuuntelua, joten asioita on usein käytännössä mahdoton eriyttää. Hengellisen musiikin kuuntelun suosiota verrattuna muuhun uskonnolliseen median käyttöön selittää myös musiikin helppo saatavuus varsinkin internetin ja älylaitteiden välityksellä. Ikäryhmätarkastelu kuitenkin osoittaa, että aktiivisimmin hengellistä musiikkia kuuntelivat 65–79-vuotiaat, jotka todennäköisemmin kuuntelivat musiikkia ”perinteisemmillä” medioilla radiosta tai tallenteilta. Kaikista alle 50-vuotiaista puolet ei kuunnellut hengellistä musiikkia koskaan.

On tietenkin huomioitava, että musiikkityylin määrittely on hengellisen musiikin kohdalla hyvin vapaata. Koska musiikin määrittely hengelliseksi perustuu tulkitsijan subjektiiviseen kokemukseen, voisi hengellisen musiikin kuuntelijoita olla tosiasiasa huomattavasti suurempi määrä kuin miltä kyselyn perusteella näyttää.¹⁸⁵ Kun toisaalta lomakkeen kysymykset on aseteltu uskonnon harjoittamisen kehyksissä, on hengellisen musiikin määrittelykin todennäköisesti useimmilla vastaajilla rajautunut.

3.3 Musiikkitoiminta kirkossa

Musiikkitalaisuudet, kuorot ja soitinyhtyeet koko kirkossa

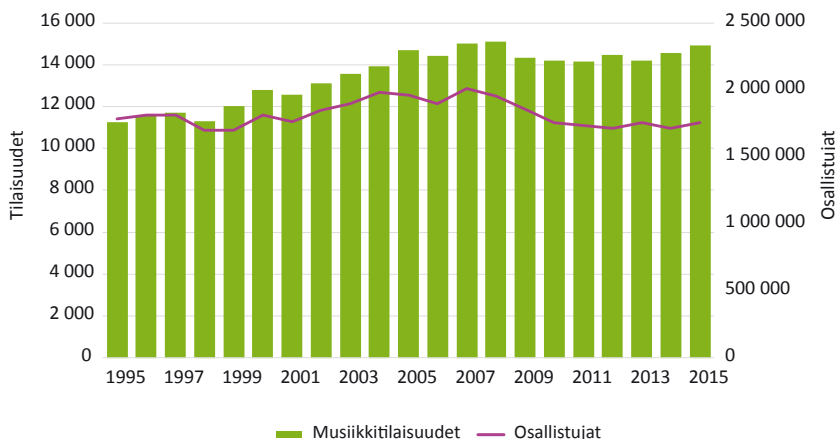
Kirkollisessa musiikkielämässä korostuu paikallisseurakuntien toiminta, mutta kirkon musiikkityö toki näkyy myös valtakunnallisesti. Vuonna 2012 Jyväskylässä järjestetyt Kirkon musiikkijuhlat kokosivat viikonlopun kestoiseen tapahtumaan konsertteja, kuorokatselmuksen ja yhteislaulutilaisuuksia. Suvirrestä ja sen laulamisesta kouluissa virinnyt keskustelu¹⁸⁶ synnytti laajoja suvirirsi-aiheisia tempauksia keväällä 2014. Esimerkiksi Helsingissä järjestettiin tuolloin tuhansien osallistujien yhteislaulutilaisuuksia, joissa esiintyi tunnettuja suomalaisia artisteja. Koululaisia puolestaan aktivoitiin Virsivisaan, jota on järjestetty vuodesta 2000 lähtien kahden vuoden välein. Kertomuskaudella Virsivisan finaali käytiin Kirkkopäivien yhteydessä vuosina 2013 ja 2015.

184 GE 2015; ks. luku 2.9 Yksityinen uskonnonharjoitus.

185 Ks. esim. Murtonen 2014.

186 Ks. luku 6.2 Luterilaiset perinteet yhteiskunnassa.

Seurakunnissa musiikkitoimintaa toteuttavat kanttorit ja muut musiikkityöntekijät yhdessä seurakuntalaisten kanssa. Koko maan laajuisesti osallistumisaktiivisuus seurakunnissa järjestettyihin musiikkitilaisuuksiin on ollut kertomuskauden aikana melko tasaista. Vuosina 2008–2011 varsinkin musiikkitilaisuuksien osallistujien määrät putosivat huomattavasti¹⁸⁷, mutta kertomuskaudella 2012–2015 ei näkynyt vastaavaa notkahdusta. Reilut 1 750 000 henkilöä osallistui vuonna 2015 seurakunnissa järjestettyihin musiikkitilaisuuksiin, joita oli vuoden aikana yhteensä lähes 15 000. Kuvioista 3.3 näkyy, että sekä tilaisuuksien että osallistujien määrä on ollut lievässä nousussa vuodesta 2012 alkaen.¹⁸⁸

Kuvio 3.3

Musiikkitilaisuuksien lukumäärät ja niihin osallistuneet 1995–2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

Olenainen osa seurakuntien musiikkielämää ovat kuorot, jotka konserttoinnin lisäksi avustavat usein esimerkiksi jumalanpalveluksissa tai muissa seurakuntatilaisuuksissa. Kuorot ovat myös hyvin vakiintuneita seurakunnissa. Kuorolaisten määrä on pysytellyt kahdenkymmenen vuoden aikajaksollakin yli 30 000:ssa. Yhteensä seurakunnissa toimi vuonna 2015 reilut 2 000 kuoroa, joissa oli yli 33 000 laulajaa. Valtaosa kuoroista on aikuisten kuo-

187 Haastettu kirkko 2012, 121.

188 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, 74.

roja, joiden määrä ja jäsenistö ovat lievästi vähentyneet kertomuskaudella. Kaikkiaan sekä kuorojen että niiden laulajien määrät kuitenkin nousivat kertomuskaudella, sillä lapsikuorojen pienen kasvun ohella nuorisokuorojen määrä lisääntyi merkittävästi: yhteensä 170 nuorisokuorossa oli lähes 2 400 laulajaa vuonna 2015.

Seurakunnissa toimivista soitinyhtyeistä suurin osa on lasten yhtyeitä. Ryhmiin on vuodesta 2007 alkaen tilastoitu eri-ikäisille lapsille suunnatut musiikkileikkikoulut, joiden määrä on lisääntynyt merkittävästi. Näin ollen lasten soitinyhtyeitä on yli puolet kaikista soitinyhtyeistä, joita vuonna 2015 oli yli 1 100. Niissä oli mukana noin 14 000 soittajaa. Suurimman osan yhtyeiden esityksistä kuitenkin hoitivat muut kuin lasten ja nuorten soitinyhtyeet.¹⁸⁹

Erilaiset musiikkitilaisuudet seurakunnissa

Yksi osatekijä musiikkitilaisuuksien kestoosuudessa on tilaisuuksien laaja tarjonta. Musiikkitilaisuudet eivät tavoita yhtä suuria kävijämääriä kuin jumalanpalvelukset ja kirkolliset toimitukset, mutta niitä järjestetään useammassa seurakunnissa kuin muita tilaisuuksia. Koko maan tasolla katsottuna vuonna 2015 seitsemän yleisimmän seurakuntatilaisuuden joukossa vain yksi oli muu kuin yhteislaulutilaisuus tai konsertti. Muut tilaisuudet olivat yleensä erilaisia syntymäpäiväjuhlia, jotka varsinkin Kuopion, Mikkelin ja Oulun hiippakuntien seurakunnissa olivat yleisimpien tilaisuuksien joukossa.¹⁹⁰

Seurakunnissa järjestettävät musiikkitilaisuudet voivat olla erilaisia konsertteja tai yhteislaulutilaisuuksia. Koska soitin- ja kuoromusiikki sekä yhteislaulu kuuluvat elimellisesti jumalanpalveluselämään, monet erityismessut on kehitetty nimenomaisesti jonkin musiikkityylin ympärille. Tunnetuimpia näistä ovat esimerkiksi pop-, metalli-, jazz- tai kansanlaulumessut. Näiden messujen toteutus vaatii usein sen, että messuun saadaan mukaan kyseisen genren hallitsevia muusikoita. Tällöin erityismessukin on jumalanpalveluksen ohella pienimuotoinen konsertti- ja yhteislaulutapahtuma.

Monet messut ovat luonteeltaan vahvasti musiikin ympärille keskittyviä, vaikka musiikin tyyliä ei ole niin tarkoin rajattu. Esimerkiksi Taizé-messu ja Tuomasmessu ovat vakiinnuttaneet käyttöön omat laulustonsa ja laulukirjansa. Yhtä lailla musiikki voi olla tärkeässä osassa myös esimerkiksi

189 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, 75–76.

190 Seurakuntakysely 2016, B1.

Hiljaisuuden messussa, Mukulamessussa tai Meidän messussa. Messujen valikoima laajenee jatkuvasti. Kertomuskaudella seurakunnissa on toteutettu tutumpien musiikkipitoisten messujen lisäksi esimerkiksi rap-messu, lattareimessu ja Blues Brothers -messu.

Taulukossa 3.1 on esitetty, kuinka suuressa osassa seurakuntia järjestettiin tiettyjä erityismessuja ja muita musiikkitilaisuuksia vuonna 2015, vertailutietona tilaisuuksien yleisyys vuonna 2011. Tarkastelu osoittaa, että vakiintuneempia erityismessuja järjestettiin laajemmin kuin esimerkiksi metalli- ja popmessuja. Tuomasmessun ja Taizé-messun taustalla voi usein olla myös seurakunnan piiriin muodostunut jumalanpalvelusyhteisö. Kaiken kaikkiaan erityismessuja järjestettiin eniten suuremmissa, yli 16 000 jäsenen seurakunnissa, jotka sijaitsevat useimmiten Helsingin tai Espoon hiippakunnissa. Poikkeuksena on metallimessu, jota järjestettiin eniten Lapuan hiippakunnan (13 %) keskisuurissa seurakunnissa. Taizé-messu taas oli melko suosittu myös Porvoon hiippakunnan seurakunnissa (41 %). Verrattuna vuoteen 2011 erityismessuja järjestävien seurakuntien osuus ei ole muuttunut kovinkaan paljon.

Muiden musiikkitilaisuuksien järjestäminen sen sijaan näyttää neljän vuoden aikana lisääntyneen. Kaikki seurakunnat järjestivät Kauneimmat joululaulut -tilaisuuksia¹⁹¹ ja suurin osa myös kuorokonsertteja, yhteislaulutilaisuuksia ja hengellisen musiikin konsertteja. Lisäys sekä kuorokonsertteja että yhteislaulutilaisuuksia järjestävien seurakuntien määrässä neljän vuoden aikana on huomattava. Samoin urkukonsertteja ja lasten konsertteja järjestettiin vuonna 2015 selkeästi suuremmassa osassa seurakuntia. Lisäksi seurakunnissa järjestettiin hengellisen musiikin konsertteja, soitinmusiikkikonsertteja ja populaarimusiikin konsertteja. Vuoden 2011 kyselyssä joidenkin konserttien tyypittely poikkesi uudemmassa, joten vertailutiedot puuttuvat. Seurakuntakyselyssä käytetty tilaisuuksien kategorisointi ei välttämättä tee oikeutta konserttien moninaisuudelle, mutta se osoittaa seurakuntien ja niiden kirkkorakennusten valmiuden ja soveltavuuden monenlaisten musiikkityylien esittämiseen. Musiikkitilaisuuksien lisääntyminen vuosittain koko kirkon tasolla viittaa myös siihen, että useammissa seurakunnissa järjestetään musiikkiin liittyvää toimintaa tai tarjotaan tiloja muiden esiintyjien käyttöön.

191 Kirkon tilastolomakkeissa tosin Kauneimmat joululaulut merkitään ”muiksi seurakuntatilaisuuksiksi”.

Taulukko 3.1

Musiikkijumalanpalvelusten ja muiden musiikkitilaisuuksien järjestäminen seurakunnissa vuosina 2015 ja 2011, % seurakunnista. Seurakuntakysely 2016 ja 2012, N=411; 446.

Musiikkipainotteiset messut	2015 (%)	2011 (%)
Tuomasmessu	28	25
Taizé-messu	20	16
Afrikkalainen gospelmessu	10	9
Metallimessu	4	5
Popmessu	3	3
Muut musiikkitilaisuudet		
Kauneimmat joululaulut -tilaisuus	100	98
Virsi- tai muu yhteislaulutilaisuus	97	85
Kuorokonsertti	92	80
Hengellisen musiikin konsertti	91	-
Soitinmusiikkikonsertti	83	-
Urkukonsertti	74	57
Lasten konsertti	54	36
Populaarimusiikin konsertti	34	-

Yleisesti ottaen konsertteja järjestettiin eniten kaupunkimaisissa, vähintään 8 000 jäsenen keskiuurissa seurakunnissa. Toisaalta kaupunki- ja maaseutuseurakunnat eivät juuri eronneet toisistaan kuorokonserttien ja hengellisen musiikin konserttien järjestämisessä. Erilaisten musiikkitilaisuuksien yleistymisen seurakunnissa liittyy toki siihen havaintoon, että kaikkia musiikkitilaisuuksia on järjestetty enemmän suurissa seurakunnissa. Alueet ovat tässä mielessä eriarvoisessa asemassa, kun musiikki- ja kulttuuritarjontaa on enemmän suuremmissa seurakunnissa. Lisäykseen musiikkitilaisuuksia järjestäneiden seurakuntien osuudessa neljän vuoden aikana ovat voineet vaikuttaa seurakuntaliitokset. Yhdistyneissä seurakunnissa on todennäköisemmin jotakin musiikkitoimintaa kuin liitosta edeltäneissä, pienissä seurakunnissa.

3.4 Virret ja hengellinen musiikki elävässä musiikkikulttuurissa

Virsien ja hengellisten laulujen yhteisöllisyys rakentuu pitkälti laulamisen ja kuuntelemisen kokemuksellisuudesta. Olennaista on myös se, että virsillä on yhtymäkohta sekä perinteisiin että nykypäivään. Virsien käyttö ja merkitys ovat muuntuneet ja jalostuneet vuosisatojen aikana. Hymnologian tutkija Andrew Prattin mukaan tämän kehityksen jatkumiseksi virsien sanojen ja musiikin pitää kommunikoida sekä niiden alkuperäisen kontekstin että nykypäivän maailman kanssa.¹⁹² Uudenlaiset sovitukset tutuista virsistä palvelevat tätä tarkoitusta. Sama tavoite on myös virsikirjan uudistustyöllä, jolla pyritään elävöittämään virsiperinnettä ja liittämään kansalle tutuksi tulleita lauluja osaksi virsikirjan kokonaisuutta. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa tähän uudistustyöhön liittyi kertomuskaudella virsikirjan lisävihkon valmistelu ja käyttöönotto. Herätysliikkeet ovat myös vakiinnuttaneet käyttöönsä laulukirjoja, joita käytetään liikkeiden tilaisuuksissa virsikirjan rinnalla. Tällaisia ovat herännäisten Siionin virret, evankelisten Siionin kannel ja uusimpana viidesläisten järjestöjen vuonna 2014 julkaisema yhteinen laulukirja Viisikielinen.

Virsikirjan lisävihko

Virsikirjan lisävihkohankkeen tarkoituksena on laajentaa vuonna 1986 käyttöön otettua virsikirjaa siten, että se sanoittaisi uskoa ja siihen liittyviä kokemuksia uudenlaisella tavalla ja voisi puhutella myös heitä, jotka kokevat uskon vieraammaksi. Lisävihkon tarkoituksena on myös tuoda esiin kristinuskon globaaleja näkymiä. Aihealueita haluttiin laajentaa sellaisiin suuntiin, jotka puuttuvat nykyisestä virsikirjasta. Lisävihkossa ei myöskään pääsääntöisesti käytetä sisällöllisesti samoja tai samankaltaisia tekstejä ja sävelmistöä kuin varsinaisessa virsikirjassa. Lisävihkon tarkoitus on täydentää virsikirjaa ja sitä käytetään yhdessä virsikirjan kanssa.¹⁹³

Suomen- ja ruotsinkielistä lisävihkoa toteuttavat työryhmät nimettiin syksyllä 2011. Niihin kuului muun muassa säveltäjinä, opettajina ja kanttoireina toimivia muusikoita sekä muita kirkon työssä toimivia. Kirkolliskoko-

192 Pratt 2016, 41–42.

193 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1/2015, liite III.1/2015, 1–2; liite IV.13/2014, 4–6.

us hyväksyi virsikirjan suomen- ja ruotsinkielisen lisävihkon syksyllä 2015. Suomenkielisessä virsikirjan lisävihkossa on 79 virttä ja ruotsinkielisessä 61 virttä. Lisävihkot otetaan virallisesti käyttöön adventtina 2016. Seurakunnat ovat voineet käyttää niitä jo aiemminkin sitä mukaa kuin ne ovat tulleet kirjapainosta.

Kirkkohallituksen laatimissa virsikirjan lisävihkon perusteluissa todetaan, että lisävihkovirsissä on pyritty painottamaan kiitollisuutta ja iloa Jumalan lahjoista sekä nykypäivän elämän todellisuuden huomioon ottavia sisältöjä. Tavoitteena on, että virret ovat laulettavissa kaikenikäisten kokoontumisissa. Teologisena lähtökohtana on ollut kolmiyhteisen Jumalan lahjoittava rakkaus. Jokainen virsi tuo esiin ihmisen suhdetta kolmiyhteiseen Jumalaan ja hänen työhönsä luomakunnassa. Lisävihkoa valmisteltaessa pidettiin myös tärkeänä, että virsitekstit ottaisivat huomioon seurakunnan yhteisöllisyyden ja seurakuntalaiset jumalanpalveluksen aktiivisina toimijoina.¹⁹⁴

Musiikkipainotteiset messut ja hengelliset festivaalit kirkkomusiikin muokkaajina

Musiikkipainotteiset messut ovat lisääntyneet ja monipuolistuneet kirkossa erityisesti 2000-luvulla. Musiikkiteemaisista messuista on tullut monissa paikallisseurakunnissa kiinteä osa jumalanpalveluselämää, ja seurakunnat ovat myös profiloituneet tiettyjen musiikkitilaisuuksien, kuten esimerkiksi Tampereen tuomiokirkkoseurakunta Juice-kirkon järjestäjänä. Enemmän visuaalisuutta ja teknisiä järjestelyjä vaativat messut, kuten Turussa ensimmäisen kerran vuonna 2012 järjestetty Dance + Pray -messu, ovat harvinaisia jo järjestelyjen vaativuuden vuoksi. Hengellisen musiikin tekijöille ja käyttäjille tärkeä arena ovat myös festivaalit, joista yksi tunnetuimpia on Turussa vuosittain järjestettävä Maata näkyvissä -festivaali.

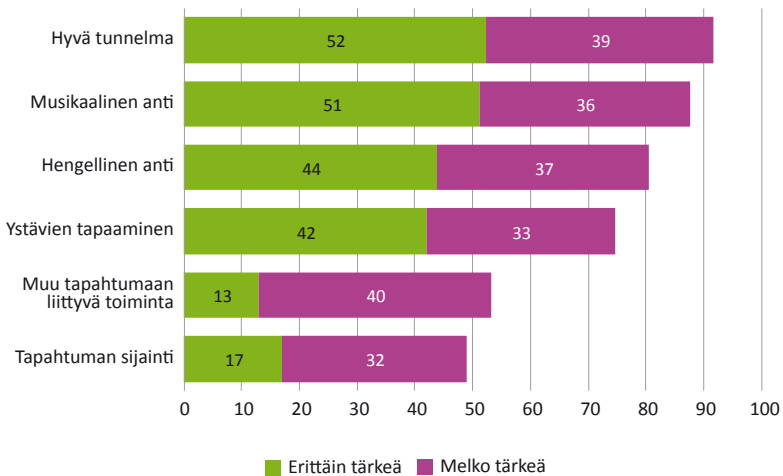
Kristillisen metallimusiikin alakulttuuria väitöskirjassaan tutkinut uskontotieteilijä Marcus Moberg¹⁹⁵ teki vuonna 2013 yhteistyössä Kirkon tutkimuskeskuksen kanssa kyselytutkimuksen muutamien suosittujen festivaalien sekä musiikkipainotteisten messujen kävijöille. Tutkimuksen vastaajat olivat Maata näkyvissä-, Oulugospel- ja Ristirock-festivaalien sekä dance-, pop- ja metallimessujen osallistujia. Kaksi kolmannelta vastaajasta oli alle 24-vuotiaita, mikä osoittaa tapahtumien kävijäkunnan ikäjakauman pai-

¹⁹⁴ Kirkkohallitus 2014.

¹⁹⁵ Moberg 2009.

nottuvan vahvasti nuoriin. Tosin nuorten edustus painottuu ennen kaikkea festivaaleihin, kun taas musiikkimessuihin osallistuu merkittävästi myös 25–50-vuotiaita. Valtaosa tutkituista kävijöistä (88 %) kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja noin seitsemän prosenttia muihin kirkkokuntiin, pääasiassa helluntai- tai vapaakirkkoon.

Kyselyn perusteella musiikkimessuihin ja festivaaleille osallistujat pitävät musiikkia sinällään tärkeänä. Suurin osa heistä myös kokee musiikin roolin tärkeäksi omassa hengellisessä elämässään sekä yhtä lailla uskonnollisessa toiminnassa. Tätä vasten on melko odotettua, että eri tekijöiden merkityksestä osallistumiselle sekä musikaalinen että hengellinen anti arvioitiin tärkeiksi, kuten kuviosta 3.4 ilmenee. Kaikkein tärkeintä osallistujille oli kuitenkin hyvä tunnelma. Musikaalisen ja hengellisen sisällön samanaikainen korostaminen viittaa siihen, että näiden tapahtumien osallistujat ovat useimmiten valmiiksi jo motivoituneet spirituaalisesti. He odottavat kuitenkin myös laadukasta musiikkia, ja kun kyseessä on jonkin tietyn musiikkilajin kuten heavy metalin ympärille rakennettu tapahtuma, musiikillisen sisällön tulee olla vakuuttava myös omassa genressään. Näin tapahtuman musiikillinen sisältö voi tukea hengellistä sisältöä ja päinvastoin, mikäli nämä tekijät ovat ylipäänsä erotettavissa toisistaan.

Kuvio 3.4

Eri tekijöiden merkitys musiikkimessuun tai festivaaleille osallistumiseen, % vastanneista. Erityismessukysely 2013, N=812.

Musiikkimessukyselyssä tiedusteltiin myös toiveita koskien musiikkityyliä uskonnollisissa tilaisuuksissa sekä mielipiteitä musiikin käytöstä yleensä evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksissa ja muussa kirkollisessa toiminnassa. Ei ole yllätys, että tämän kyselyn vastaajista suurin osa toivoi kuulevansa pop-musiikkia (80 %) tai rockia (75 %) itselleen tärkeissä uskonnollisissa tilaisuuksissa. Kuitenkin myös perinteistä kirkkomusiikkia toivoi kaksi kolmasosaa (64 %) vastaajista. Perinteistä kirkkomusiikkia toivoivat yhtä lailla 25–34-vuotiaat kuin yli 50-vuotiaat. Uskonnollisiin tilaisuuksiin soveltuvaan musiikkiin vastaajat suhtautuivat jokseenkin avarasti, eikä toisen musiikkilajin suosiminen yleensä sulkenut pois toista musiikkilajia. Tämä pätee ainakin valtavirtaa edustavaan pop- ja rock-musiikkiin. Sen sijaan enemmän alakulttuureiksi luokiteltavat musiikkityylit, kuten punk tai hiphop, eivät olleet yhtä suosittuja uskonnollisten tilaisuuksien yleisessä musiikkivalikoimassa.

Musiikkimessuissa ja festivaaleilla kävijät ovat kyselyn perusteella musiikkimaultaan joustavia, mutta he eivät katsoneet kirkon nykymuodossaan olevan musiikin suhteen erityisen vanhoillinen. Vain 17 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että kirkon jumalanpalveluksissa ja muussa toiminnassa käyttämä musiikki on liian vanhoillista ja pitäisi korvata uudemmalla. Sen sijaan yli puolet (54 %) katsoi kirkon käyttämän musiikin olevan liian kapea-alaista ja toivoi sen laajentamista. Koska vastaajat pitivät myös perinteistä kirkkomusiikkia tärkeänä, on ilmeistä, että uusien musiikkityylien tuominen mukaan jo olemassa olevien rinnalle olisi toivotuin ratkaisu suurkuluttajien näkökulmasta kirkollisessa musiikkielämässä. Tämä mahdollistaa myös vuorovaikutuksen. Populaarikulttuuri ja moninaiset alakulttuurit yhteiskunnassa vaikuttavat kirkkoon tuottaen esimerkiksi uusia musiikkimessuja. Toisaalta kirkon musiikkielämässä voidaan synnyttää uutta ainesta hyödyntäen sekä perinteistä kirkkomusiikkia että koko laajaa musiikin kenttää. Lavea musiikkikäsitys antaa tilaa luovuudelle. Näin kirkossa tuotettu musiikki voi myös kommunikoida populaarimusiikin suuntaan ja luoda siihen uutta.

3.5 Kulttuuritoiminta kirkossa

Seurakuntien kulttuuritoiminta

Seurakuntien järjestämässä muussa kulttuuritoiminnassa draamalla on jo varsin pitkät perinteet. Yleisimpiä toimintamuotoja ovat Raamatun tapahtumien ympärille rakennetut elämykselliset tapahtumat. Taulukko 3.2 osoittaa, että vuonna 2015 pääsiäisvaelluksia tai -kuvaelmia järjesti yli puolet seurakunnista.¹⁹⁶ Adventti- tai jouluvaelluksia järjesti lähes kolmasosa ja muita kirkkonäytelmiä neljännes seurakunnista. Kaikkia näitä tilaisuuksia järjestettiin vuonna 2015 useammassa seurakunnassa kuin neljä vuotta aiemmin. Suurehkot kaupunkiseurakunnat varsinkin Espoon hiippakunnan alueella järjestivät kirkkollisia draamatapahtumia selvästi eniten. Adventti- tai jouluvaelluksia tosin järjestivät merkittävän paljon myös Mikkelin hiippakunnan seurakunnat.

Taulukko 3.2

Muiden kulttuuritilaisuuksien järjestäminen seurakunnissa vuosina 2015 ja 2011, % seurakunnista. Seurakuntakysely 2016 ja 2012, N=411; 441.

Muut kulttuuritilaisuudet	2015 (%)	2011 (%)
Pääsiäisvaellus tai -kuvaelma	51	39
Adventti- tai jouluvaellus	30	20
Muu kirkkonäytelmä	26	22
Kuvataiteeseen liittyvä toiminta (esim. taidenäyttely tai -kurssi)	34	-
Esittäviin taiteisiin liittyvä toiminta (esim. draamaryhmä tai teatteritaiteen esitys)	32	-
Kirjallisuuden liittyvä toiminta (esim. lukupiiri tai kirjailijavierailu)	31	-
Muu	7	

Muita kulttuuritilaisuuksia kuvataiteen, esittävien taiteiden tai kirjallisuuden piirissä järjesti noin kolmasosa seurakunnista. Järjestäjinä korostuivat jälleen yli 8 000 jäsenen seurakunnat erityisesti Helsingin ja Espoon hiippakunnissa. Näitä tilaisuuksia ei tiedusteltu seurakuntakyselyssä vuonna 2011, joten

¹⁹⁶ Seurakuntakysely 2016, B1.

vertailutiedot puuttuvat taulukosta. Lueteltujen kulttuuritilaisuuksien lisäksi yhteensä 27 seurakuntaa nimesi vielä muita järjestettyjä tapahtumia. Näihin sisältyi esimerkiksi ikoni- ja keramiikkamaalausta, runoiltoja, virsikaraokea ja teemallisia kulttuuritapahtumia osana paikallisia Taiteiden yö -tapahtumia.

Tapahtumien ohella kirkkojen arkkitehtuuri ja kirkkotaide täydentävät seurakuntien kulttuurista antia. Keväällä 2016 sattunut Ylivieskan kirkon palo osoitti, että taide-esineet ja kirkollinen esineistö ovat tärkeä osa kirkkorakennuksen kokonaisuutta, jonka arvo saatetaan havaita vasta vahinkojen tai onnettomuuksien sattuessa. Ylivieskan tapauksen jälkeen ilmeni, että seurakunnista vain noin puolet on luetteloimut omistamansa arvoesineet. Kirkkohallitus lähetti tämän vuoksi seurakuntiin paimenkirjeen, jossa kehoitettiin inventoimaan ja luetteloimaan seurakunnan omistamat arvoesineet Kirkkohallituksen rekisteriä varten.¹⁹⁷

Seurakuntakyselyssä kartoitettiin kulttuuritilaisuuksien järjestämisen lisäksi myös seurakuntien tekemiä taidehankintoja, kuten alttaritauluja, kirkollista esineistöä tai tilattuja säveltaideteoksia.¹⁹⁸ Vuonna 2015 erilaisia taidehankintoja oli tehnyt 21 prosenttia seurakunnista ja 34 prosenttia seurakuntayhtymistä. Taulut ja alttaritekstiilit olivat yleisiä hankintoja, mutta useat seurakunnat olivat myös hankkineet kastepuun kirkkoon tai seurakuntasaliin. Muutama seurakunta mainitsi tilaussävellyksiä lähinnä kirkon merkkivuoden kunniaksi tehtyinä. Taideteoksia oli usein tilattu paikallisilta tai muuten tutuilta taiteilijoilta. Myös seurakuntalaisia oli osallistettu esimerkiksi restaurointiprojekteihin.

Kirkon toiminta kulttuurin edistämiseksi

Kirkko ja sen ympärillä toimivat järjestöt ja säätiöt pyrkivät tukemaan kulttuuria sekä kirkon oman kulttuuriperinnön vaalimiseksi että merkittävien kulttuuritekojen ja -toimijoiden edistämiseksi. Näin kirkko tuo samalla näkökulmaansa yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Kirkkohallitus jakaa vuosittain kirkon kulttuuripalkinnon kristillisen sanoman kannalta merkityksellisestä taiteellisesta toiminnasta tai kulttuuriteosta. Palkinto on usein myönnetty kirkon piirissä tai lähellä kirkkoa toimiville taiteentekijöille, mutta enenevästi sitä on osoitettu myös muille. Vuoden 2013 kulttuuripalkinnon sai kirjailija Ulla-Lena Lundberg, jonka romaani *Jää (Is)*

197 ”Kirkkoja patistetaan luetteloimaan arvoesineet” 2016.

198 Seurakuntakysely 2016, B1.

oli saanut myös Finlandia-palkinnon. Romaani kertoo saaristopaikkakunnan papista 1940-luvulla. Palkintolautakunta katsoi *Jää*-romaanin puhuttelevan laajaa lukijakuntaa ja esittelevän kristillistä sanomaa ilman osoittelevaa otetta. Romaani nähtiin toivoa luovaksi keskustelunavaukseksi kristillisessä kulttuurikeskustelussa.¹⁹⁹ Vuoden 2014 kulttuuripalkinto myönnettiin Yle Radio 1:n musiikkitoimittaja Risto Nordellille.²⁰⁰

Kirjallisuudesta nousevia, kirkkoa koskettavia keskusteluja on nostettu esiin Vuoden kristillinen kirja -palkinnolla, jota Kristilliset kustantajat ry on jakanut vuodesta 1993 lähtien. Palkinnon saajan valitsee yleensä julkisuudesta tuttu henkilö. Kertomuskaudella sekä kirkollisessa että muussakin mediassa puhutti paljon lasten ja naisten asema vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä. Aiheista julkaistiin myös useita teoksia, joista Johanna Hurtigin ja Mari Leppäsen toimittama *Maijan tarina – Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö yksilön ja yhteisön traumana* palkittiin vuonna 2012 ja Pauliina Rauhalan esikoisteos *Taivaslaulu* vuonna 2013. *Maijan tarinan* valitsi Vuoden kristilliseksi kirjaksi ortodoksisen kirkon arkkipiispa Leo, ja *Taivaslaulun* puolestaan laulaja Riki Sorsa.

Vuoden 2014 kristilliseksi kirjaksi valittiin Jouni Tillin teos *Suomen pyhä sota: papit jatkosodan julistajina*. Tillin kirjassa käsiteltiin ajankohtaisesti uskonnon ja politiikan välistä suhdetta, sotiin liittyvää historiapolitiikkaa sekä uskonnollista retoriikkaa. Vuonna 2015 palkittiin Jukka Sariolan teos *Ystäväni Seija – kutsumuksena Afganistan*, joka kertoi edellisestä vuonna Afganistanissa surmatun suomalaisen avustustyöntekijän elämästä. Vuoden kristillinen kirja -palkinnon näkyvyyttä laajensi tunnustuksen julkistaminen Helsingin kirjamesseilla, jonne kirkko osallistui omalla messuosastollaan ensimmäisen kerran syksyllä 2014. Tuolloin myös aloitettiin kirkon messuosastolla kirjailijahaastattelut, joissa piispat haastattelivat valitsemiaan kirjailijoita.²⁰¹

Kirkkoa ja uskontoa on kertomuskaudella käsitelty poikkeuksellisen paljon mediassa. Keskustelussa on ollut kärjistyksiä ja tarkoituksettomiaakin vastakainasetteluja, joissa kirkon keskeisin viesti tai sanoma on usein jäänyt varjoon. Toisaalta mediajulkisuus on luonut mahdollisuuksia selkiyttää ja tuoda esiin kirkon omaa profiilia ja edistää dialogia. Tässä tehtävässä edistyneitä toimijoita on palkittu vuodesta 2005 lähtien Vuoden kristillinen mediateko -tunnustuksella, jonka myöntää Kristillinen medialiitto. Vuonna 2012 kristillisenä me-

199 Kirkon tiedotuskeskus 2014.

200 Kirkon tiedotuskeskus 2015a.

201 Kirkon tiedotuskeskus 2015c.

diatekona palkittiin luovaa puuarkkitehtuuria edustava Kampin kappeli, joka avattiin samana vuonna Helsingin Narinkkatorin laidalle hiljentymis- ja kohtaamispaikaksi. Kappelissa työskentelee Helsingin seurakuntien työntekijöiden lisäksi kaupungin sosiaalityöntekijöitä. Palkinnon perusteluissa todettiin, että kappelissa yhdistyvät vähäeleinen kristillisen viestin läsnäolo ja samalla siihen erottamattomasti liittyvä sosiaalisen auttamisen näkökulma.²⁰²

Media ja kasvatuksen näkökulma yhdistyvät Kirkon mediasäätiön jakamassa Katso minuun... -palkinnossa, jolla tuetaan kotimaista lasten ja nuorten elokuvaa. Palkinnon tarkoitus on kannustaa elokuvantekijöitä teemoihin, jotka kutsuvat katsojia pohtimaan kristillistä arvomaailmaa ja vastuuta. Kertomuskaudella palkitut elokuvat käsittelivät syrjäytymisvaarassa olevia nuoria aikuisia (*Hilton! Täällä ollaan elämä*, 2013), vanhempien avioeroa (*Fatima*, 2014) ja teinityttöjen toiveita ja huolia (*If I ruled*, 2015). Elokuvataiteeseen liittyi myös Luterilaisen Kulttuurin Säätiön vuoden 2014 tunnustuspalkinto, joka annettiin ohjaaja Klaus Härölle. Hänen elokuvissaan on usein painotettu perimmäisiä kysymyksiä, moraalisia ongelmia ja erilaisten ihmisten kohtaamisen mahdollisuutta. Härön elokuvissa katsottiin hahmottuvan myös armon, anteeksiannon ja luottamuksen sanoma.²⁰³

3.6 Johtopäätökset

Musiikki ja kulttuuri ovat luonteva osa kirkon toimintaa, ja ne kantavat mukanaan ihmisille tärkeää kulttuuriperintöä. Musiikin asema kirkossa juontuu ensimmäisten kristittyjen kokoontumisiin ja edelleen juutalaisten uskonnonharjoitukseen tuhansia vuosia aiemmin. Laulun merkityksen yhteisöille yleisemminkin on tutkimuksissa havaittu perustuvan sen yhteyttä ja jaettuja kokemuksia luovalle vaikutukselle. Musiikin tuottamisessa ja tulkinnessa on yleensä kyse yhteisöllisen ja yksilöllisen kokemuksen samanaikaisuudesta. Kulttuurin sanotaan olevan yhteistä perinnettä, johon ihmiset tuovat uutta. Näin ollen yhteenkuuluvuuden funktion ohella musiikki- ja kulttuuritoiminta palvelee myös yksilöllisten tulkintojen tekemistä.²⁰⁴

Kirkkomusiikki ja kirkkotaide ovat kulkeneet reformaation jälkeen jossain määrin erillään jumalanpalveluselämästä, ja kirkossa on varsinkin pietismin

202 Kirkon tiedotuskeskus 2013.

203 Kirkon tiedotuskeskus 2015b.

204 Kurkela 2004, 13–14.

vaikutuksesta esiintynyt myös monenlaista keskustelua eri taiteenlajien sopivuudesta ja hyödyllisyydestä kristilliselle sanomalle. Nykyhetken kirkko on musiikillisesti ja kulttuurisesti jokseenkin avoin ja pyrkii eroon rajanvedoista. Toisaalta rikastuva musiikki- ja kulttuurielämä luo myös omat alakulttuurinsa, joiden syntymistä kirkko voi luovasti tukea.

Musiikki- ja kulttuurityö ei elä erillisenä saarekkeena kirkossa eikä yhteiskunnassa, vaan se palvelee ihmisten hengellisiä ja henkisiä tarpeita. Musiikkia voidaan hyödyntää siltojen rakentamiseen erilaisten ihmisten, myös kirkosta erilliseksi itsensä kokevien suuntaan. Vastaavasti sitä voidaan käyttää kirkon kommunikaatiokanavana, jonka kieli voi usein olla helpommin tavoitettavissa kuin liturginen kieli. Erityisesti kirkkomusiikin kohdalla uudistustyössä on huomioitava perinteiden ja musiikkiin kiinnittyvien kollektiivisten muistojen merkitys. Samalla kirkkomusiikin on mahdollista elää tässä ajassa ja poimia vaihteita rikastuvasta ja entistä monikulttuurisemmasta musiikkiympäristöstä.

Musiikkityön tekemisessä kanttorit toimivat yhtenä seurakuntaelämän solmukohtana musiikin ammattilaisina ja hengellisen työn tekijöinä. Työ ei ole pelkästään musiikin ohjaamista ja toteuttamista vaan vaatii lisääntyvästi myös esimerkiksi johtamisen ja kasvatuksen osaamista. Kanttorien toimiminen tässä avainasemassa vaatii ammatillisen identiteetin vahvistamista.²⁰⁵

Musiikki- ja kulttuuritoiminnassa korostuu seurakuntien erilaisuus. Toiminnan monipuolisuus on jokseenkin suoraan verrannollinen seurakunnan kokoon ja henkilöstöresursseihin. Pienemmät resurssit näkyvät väistämättä kulttuurisen valikoiman rajauksissa. On tietysti luonnollista järjestää toimintaa tarpeiden mukaan. Pienten seurakuntien ei ole mielekästä tarjota kaikkea kaikille. Yhteistyö muiden kulttuuritoimijoiden kuten kuntien ja järjestöjen kanssa on silti tässäkin suhteessa voimavara, jota on syytä hyödyntää.

Seurakuntien käytännöt eriävät myös sen takia, että työ on organisoitu eri tavoin. Toisissa seurakunnissa esimerkiksi kanttorit vastaavat kaikesta kirkossa soitettavasta musiikista, toisissa musiikkityötä koskeva päätöksentekovastuu on jaettu. Musiikkityö voidaan kenties rajata selkeämmin, mutta kulttuuri-toiminnan koordinointi on tässä suhteessa vielä avoimempi kenttä. Kirkossa on näiden toimintamuotojen kohdalla syytä olla valmis luoviin ratkaisuihin yli työalojen. Myös vapaaehtoisten osaaminen on syytä huomioida sekä itse tekemisessä että toiminnan luomisessa ja kehittämisessä. Varsinkin luovassa työssä seurakuntalaisten osallistuminen toiminnan suunnitteluun ja järjestämiseen on erityisen merkityksellistä.

4 KRISTILLISEN PERINTEEN VÄLITTYMINEN

Maarit Hytönen

4.1 Kristillisestä kasvatuksesta käyty keskustelu

Kristillinen kasvatusta on ymmärretty Jeesuksen kaste- ja lähetyskäskyssä kirkolle antamana tehtävänä:

Menkää siis ja tehkää kaikki kansat minun opetuslapsikseni: kastakaa heitä Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen ja opettakaa heitä noudattamaan kaikkea, mitä minä olen käskenyt teidän noudattaa. (Matt. 28:19–20)

Lutherille kasvatusta oli perheen pään eli isän tehtävä. Vähässä katekismuksessa Luther antaa ohjeita, miten isän on opetettava väkeään – eli kaikkia perhekuntaan kuuluvia lapsista palvelijoihin – siunaamaan itsensä aamuin illoin sekä lausumaan ruokarukoukset ja -kiitokset.²⁰⁶

Suomessa opetuksesta huolehtivat usein äidit, jotka olivat yleensä kotona ja opettivat ulkoa osaamansa katekismuksen kappaleet askareidensa lomassa lapsilleen. Kirjaimet ja sisäluvun alkeetkin opittiin aluksi kodeissa, myöhemmin erilaisissa kirkon kouluissa, pyhäkouluissa ja kiertokouluissa tai paikallisissa kylä- ja pitäjänkouluissa. Osaaminen kontrolloitiin kinkereillä. Kirkollisen kansanopetuksen ylimmän asteen muodosti rippikoulu, jonka käyminen merkitsi hengellisen ja seurakunnallisen täysi-ikäisyyden saavuttamista.²⁰⁷

Kunnan ja seurakunnan erottaminen toisistaan vuonna 1865 ja kansakoulun syntyminen muutti kirkon kasvatustoiminnan rakenteita. Muutoksen sinetöi-

206 Lutherin Vähä- ja Isokatekismus sekä Schmalkaldenin opinkohdat 1984, 41–43.

207 Porkka 2008, 154; Seppälä 1988, 49.

vät vuonna 1921 voimaan tullut oppivelvollisuuslaki ja uskonnonvapauslain hyväksyminen vuonna 1922. Papiston keskuudessa oli esiintynyt kuitenkin jo 1800-luvun lopulla ajatuksia seurakunnan nuorisotyön tärkeydestä.²⁰⁸

Nykyisen kirkkojärjestyksen mukaan kristillinen kasvatusta on ensisijaisesti vanhempien tehtävä. Kirkon jäsenen tulee noudattaa kristillistä elämäntapaa, solmia avioliitto, antaa kastaa lapsensa ja huolehtia heidän kristillisestä kasvatuksesta.²⁰⁹ Seurakunnalla on vanhempia tukeva ja avustava tehtävä:

*Vanhempien ja huoltajien tulee antaa lapsille kristillistä kasvatusta ja kirkon tunnustuksen mukaista opetusta. Kummien ja seurakunnan tulee tukea vanhempia ja huoltajia tässä kasvatusta- ja opetustyössä.*²¹⁰

Seurakunnan tehtävänä puolestaan on huolehtia eri-ikäisten seurakunnan jäsenten kristillisestä kasvatuksesta ja hengellisen elämän hoitamisesta sekä rippikoulun pitämisestä.²¹¹

Kristillinen kasvatusta on määritelty kristillisen perinteen välittämiseksi sukupolvelta toiselle.²¹² Kristillisessä kasvatuksessa ei kuitenkaan ole kyse vain perinteen siirtämisestä ja varjelemisesta sellaisenaan tuleville sukupolville, vaan elävä perinne tarvitsee aina tulkintaa.²¹³ Kristillisen kasvatuksen tavoitteena on omakohtainen identiteetti, jonka avulla ihminen itse tulkitsee elämää ja uskoa.²¹⁴ Positiiviseen uskonnonvapauteen sisältyy oikeus uskon- tokasvatukseen.²¹⁵

Kirkon kasvatuksen strategiset suuntaviivat on kirjattu vuonna 2012 *Meidän kirkko* -asiakirjaan. Sen mukaan kirkon kasvatustyö on kaikenikäisten kokonaisvaltaisen kasvun mahdollistamista ja tukemista, mutta myös yhdessä tekemistä, olemista ja ihmettelyä. Kristillisen kasvatuksen tavoitteena on mahdollistaa jokaisen kasvu omana itsenään, lähimmäisenä ja yhteisönä jäsenenä. Koko seurakunnan kasvutavoitteena on kasvaminen yhdessä Jumalan tuntemisessa sekä vastuun kantamisessa paikallisesti ja maailmanlaajasti.²¹⁶

208 Pihkala 2010, 92–92; Porkka 2008, 157–158; Seppälä 1988, 50–53.

209 Kirkkojärjestys 1055/1993, 1 § 5.

210 Kirkkojärjestys 1055/1993, 3 § 1.

211 Kirkkojärjestys 1055/1993, 3 § 2–3.

212 Muhonen & Tirri 2008, 67.

213 Riekkinen 2008, 91.

214 Halme 2010, 25.

215 Seppo 2008, 107.

216 Meidän kirkko – kasvamme yhdessä 2012.

Koulutuspoliittisesti tärkeitä uudistuksia nelivuotiskaudella olivat uusi varhaiskasvatustalaki, oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, esi- ja perusopetuksen sekä lukion opetussuunnitelmauudistus ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden laatimisen aloittaminen. Myös kansalaisaloite kaikille yhteisen katsomusaineen saamiseksi peruskouluun nykyisen oman uskonnon ja elämäntietämisen opetuksen tilalle sai paljon medianäkyvyyttä ja herätti keskustelua.²¹⁷

Vuonna 2015 toteutetun *Gallup Ecclesiastica* -tutkimuksen mukaan kolme suomalaista viidestä oli täysin tai osittain samaa mieltä siitä, että vanhempien tulee huolehtia lastensa kristillisestä kasvatuksesta (57 %). Luterilaisen kirkon jäsenistä 67 prosenttia oli täysin tai osittain samaa mieltä siitä, että vanhempien tulee huolehtia lastensa kristillisestä kasvatuksesta, ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista 87 prosenttia.²¹⁸

Se, että kirkko opettaa oikeita elämänarvoja lapsille ja nuorille, oli kolmelle suomalaiselle neljästä hyvin tai melko tärkeä kirkkoon kuulumisen syy (74 %). Kristilliseen oppiin sitoutuminen, perinteinen avioliittokäsitys, jumalanpalvelusosallistuminen, luterilaiset arvot sekä myönteinen suhtautuminen kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä lisäävät tilastollisen tarkastelun mukaan myönteisyyttä, keskiasteen koulutus ja keskituloisuus puolestaan vähentävät sitä.²¹⁹

Tässä luvussa käsitellään kristillisen perinteen välittymiseen vaikuttavia seikkoja. Kastettujen määrä ja siinä tapahtuneet muutokset muodostavat eräällä tavalla reunaehdot, joiden sisällä kirkon kasvatustoiminta tapahtuu. Kodin uskonnollisella kasvatuksella on kuitenkin perinteen siirtämisen kannalta olennainen merkitys. Uskonnollisen perinteen siirtoa tapahtuu sekä varhaiskasvatuksessa että koulussa, ja seurakunnat ovat tässä monella tavalla tukena. Lopuksi tarkastellaan vielä seurakuntien kasvatustoiminnan tavoittavuutta lapsi-, varhaisnuoriso-, nuoriso- ja rippikoulutyön toimintatilastojen näkökulmasta.

217 Varhaiskasvatustalaki 2015; Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2013; Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014; Opetushallituksen ohjeet 2014, 2016a, 2016b; Kansalaisaloite: kaikille yhteinen katsomusaine peruskouluun 2015.

218 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015. Seurakuntien työntekijät ja luottamushenkilöt ovat vanhempien vastuusta lastensa kristillisinä kasvattajina vieläkin vakuuttuneempia. Työntekijöistä 91 prosenttia ja luottamushenkilöistä 95 prosenttia on täysin tai osittain samaa mieltä siitä, että vanhempien tulee huolehtia lastensa kristillisestä kasvatuksesta. Työntekijöistä erityisesti teologit, kanttorit ja diakoniatyöntekijät ovat tätä mieltä. Ks. Työntekijäkysely 2015; Luottamushenkilökysely 2015.

219 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.1.

4.2 Kastettujen lasten määrä ja sen muutokset

Syntyvyys laski kertomuskaudella noin 11 000 lapsella. Vuosina 2012–2015 syntyi yhteensä 229 899 lasta, mikä on 4,6 prosenttia vähemmän kuin edellisellä kertomuskaudella. Vähäisintä syntyvyys oli vuonna 2015, jolloin syntyi vain 55 040 lasta. Kokonaishedelmällisyysluku oli 1,65, kun väestömäärän säilyttämiseksi nykyisellä tasolla sen pitäisi olla noin 2,1 lasta naista kohden. Syntyvyys on ollut vuodesta 1969 lähtien alle väestön uusiutumistason. Ensisynnyttäjien keski-ikä oli 28,8 vuotta.²²⁰

Väestöliiton tutkija Anneli Miettinen on tutkinut vuoden 2015 Perhebarometrissa syntyvyyden laskuun johtaneita syitä. Yhtenä syynä hedelmällisyyden alenemiseen on lastenhankinnan siirtyminen entistä myöhemmäksi. Suomalaisten perheellistymiskehitys vastaa muun Euroopan tasoa: vanhimmat ensisynnyttäjät löytyvät Espanjasta, Italiasta ja Sveitsistä, joissa ensisynnyttäjien keski-ikä on 29–30 vuotta.²²¹

Syntyvyyden laskuun on johtanut myös suomalaisten lastenhankintaa viime vuosina leimannut polarisoituminen. Entistä suurempi osa jää lapsettomiksi, ja lastenhankinta keskittyy entistä enemmän hyvätuloisille. Odotukset omasta työllisyystilanteesta sekä tulotaso näkyvät lapsilukuihanteissa. Pienituloiset, eityössäkäyvät, työttömät tai työttömyysuhan alla elävät ovat muita valmiimpia siirtämään lastenhankintaa ja jopa luopumaan siitä kokonaan. Lamalla ja erityisesti nuorisotyöttömyydellä on siten kauaskantoiset seuraukset.²²²

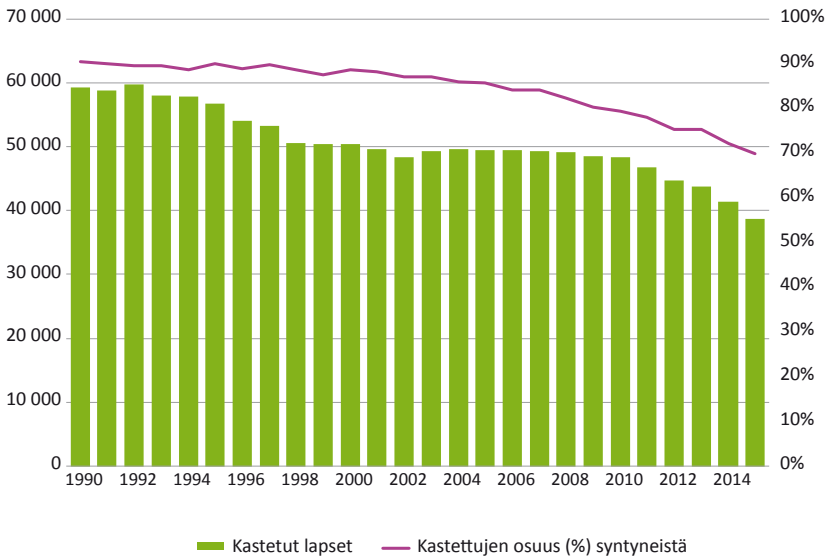
Myös kastettujen osuus syntyneistä väheni (kuvio 4.1). Vuonna 2015 kastettiin enää hieman alle 70 prosenttia syntyneistä eli 38 746 lasta. Tämä tarkoittaa sitä, että kertomuskaudella jäi 61 320 lasta kastamatta, mikä on 13 051 lasta enemmän kuin edellisellä kertomuskaudella. Kastettujen suhteellinen osuus laski kertomuskaudella 8,8 prosenttia, mikä on suurempi luku kuin millään aiemmalla kertomuskaudella.²²³ Kastettujen lasten osuus syntyneistä on vähentynyt kahdessakymmenessä vuodessa 20 prosenttiyksikköä.

220 Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet 2015; Seurakuntien jäsenistö 2015, Seurakuntien väestönmuutokset.

221 Miettinen 2015, 11.

222 Miettinen 2015, 12–13, 28–30, 70–78.

223 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukko 3; Seurakuntien jäsenistö 2012–2015, Seurakuntien väestönmuutokset; Haastettu kirkko 2012, 81. Kastetut lapset, joille maistraatti on ehtinyt vahvistaa nimen, kirjautuvat kirkkoon liittyjinä. Vuosina 2013–2015 tällaisia seurakuntiin liittyneitä alle 1-vuotiaita oli 1 500–1 600. Jos heidät lasketaan lapsikasteisiin, kastettujen osuus nousee vuonna 2015 noin 73 prosenttiin ja edellisinä vuosina muutaman prosenttiyksikön. Ks. Seurakuntien jäsenistö 2012–2015, Seurakuntien väestönmuutokset.

Kuvio 4.1

Kastettujen lasten lukumäärä ja osuus syntyneistä vuosina 1990–2015, %. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

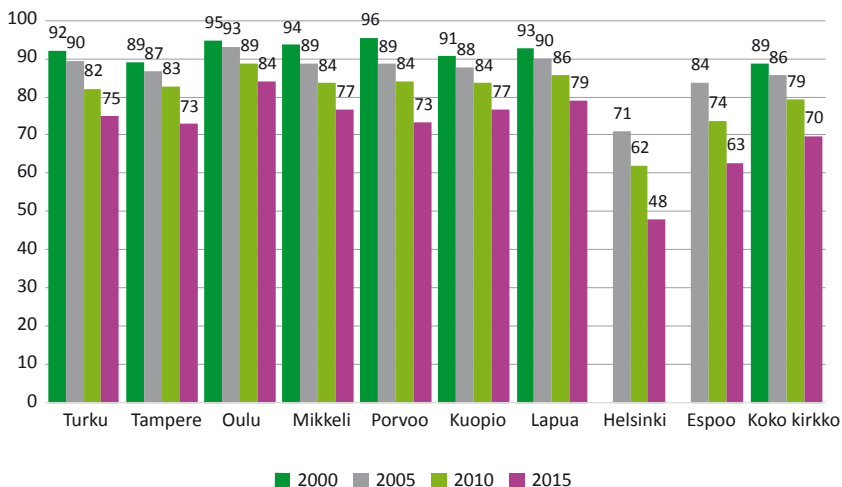
Alueelliset erot

Samaan aikaan kun kastettujen osuus on laskenut, alueelliset erot ovat vahvistuneet (kuvio 4.2). Kun vuonna 2000 Helsingin hiippakunnassa, johon tuolloin kuului myös nykyisen Espoon hiippakunnan alue, kastettiin neljä viidestä lapsesta (80 %), Porvoossa vain neljä lasta sadasta jäi kastamatta.²²⁴ Vuoteen 2015 mennessä hiippakuntien väliset erot olivat kasvaneet jo yli 30 prosenttiyksikköön (48 % Helsingin hiippakunnassa, 79 % Lapuan hiippakunnassa).

Kastettujen osuus on laskenut voimakkaimmin vuodesta 2005 vuoteen 2015 Helsingin hiippakunnassa (23 prosenttiyksikköä). Vähäisintä kastettujen määrän aleneminen on ollut Oulun hiippakunnassa (9 prosenttiyksikköä). Kehitys kastettujen määrässä on kuitenkin samansuuntainen kaikissa

224 Salomäki 2014, 26.

hiippakunnissa. Helsingin hiippakunta osoittaa, että muutokset kastettujen määrän alenemisessa voivat olla nopeita (23 prosenttiyksikköä kymmenessä vuodessa ja 14 prosenttiyksikköä viidessä vuodessa 2010–2015).

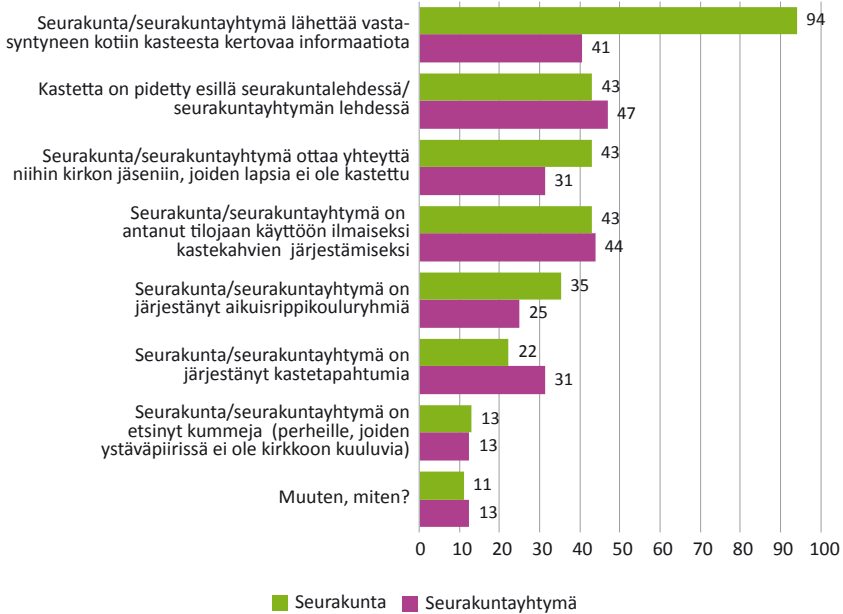
Kuvio 4.2

Kastettujen lasten osuus (%) syntyneistä hiippakunnittain vuosina 2000, 2005, 2010 ja 2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2000, 2005, 2010 ja 2015.

Seurakuntien toimet kastettujen määrän lisäämiseksi

Seurakunnilta ja seurakuntayhtymiltä kysyttiin Seurakuntakyselyssä 2016, miten ne ovat reagoineet kastettujen määrän vähenemiseen (kuvio 4.3). Valtaosa seurakunnista lähetti vastasyntyneen kotiin kasteesta kertovaa informaatiota. Vajaa puolet seurakunnista on pitänyt kastea esillä seurakuntalehdessä tai ottanut yhteyttä niihin kirkon jäseniin, joiden lapsia ei ole kastettu. Kaksi viidestä seurakunnasta on antanut tilojaan ilmaiseksi kastekehvien järjestämiseksi. Näiden lisäksi on järjestetty aikuisrippikouluryhmiä, kastetapahtumia sekä esittyy kummeja perheille, joiden ystäväpiirissä ei ole kirkkoon kuuluvia.²²⁵

225 Seurakuntakysely 2016, B1.

Kuvio 4.3

Miten seurakunnat ja seurakuntayhtymät ovat reagoineet kastettujen osuuden väheneemiseen, ”Kyllä” vastanneiden osuus % seurakunnista ja seurakuntayhtymistä. Seurakuntakysely 2016, N=411 ja Seurakuntayhtymäkysely 2016, N=32.

Seurakuntayhtymissä puolestaan yleisintä oli pitää kastetta esillä seurakuntalehdessä, ja näin on tehnytkin lähes puolet yhtymistä. Myös seurakuntayhtymät ovat antaneet ilmaiseksi tilojaan kastekahvien järjestämiseksi sekä lähettäneet vastasyntyneen kotiin kasteesta kertovaa informaatiota. Yhtymissä kastetapahtumien järjestäminen oli yksittäisiä seurakuntia yleisempää.²²⁶

Useimmiten seurakunnilla oli käytössä 2–3 erilaista tapaa lisätä kastettujen määrää, mutta muutamassa seurakunnassa oli käytössä kaikki yllä mainitut sekä lisäksi vielä muita keinoja. Yksittäisinä ideoina kasteiden määrän lisäämiseksi seurakunnat ovat järjestäneet vauva- ja kummikirkkoja, pitäneet kastetta esillä saarnoissa, kirkollisten toimitusten puheissa ja perhevalmennuksen yhteydessä sekä järjestäneet yksityisriippikouluja aikuisille. Seurakunnat ovat antaneet erilaisia kastelahjoja, joista osa on seurakunnassa

itse valmistettuja (esim. lähetyspiirien neulomat vauvasukat). Joissakin kirkkoissa on otettu käyttöön kastepuu. Siihen ripustetaan kastetun nimi siinä messussa, jossa kasteesta ilmoitetaan seurakunnalle. Joissakin seurakunnissa puolestaan Mikkelinpäivän jumalanpalveluksessa luetaan kaikkien vuoden aikana kastettujen lasten nimet ja jokaiselle sytytetään kynttilä.

Useat seurakunnat ovat panostaneet palveluun ja henkilökohtaiseen kontaktiin kasteperheiden kanssa. Joissakin käydään rotinoilla tai muuten onnittelemassa syntymän johdosta. Toisissa pyritään tietoisesti erityisen hyvään palveluun kasteasioissa sekä auttamaan kasteeseen mahdollisesti liittyvissä ongelmissa. Joissakin seurakuntayhtymissä kerätään systemaattisesti palautetta kasteperheiltä.

Kastamiseen ja kastamattomuuteen vaikuttavia syitä

Kirkon jäsenkehityksen kannalta on kohtalokasta, että sekä syntyneiden määrä että kastettujen osuus syntyneistä on pienentynyt nelivuotiskaudella. Jäsenmäärän vähentyessä on todennäköistä, että yhä useammassa perheessä vähintään toinen vanhemmista ei kuulu kirkkoon ja lapsi jää kastamatta. Myös kirkkoon kuuluvia henkilöitä on niin jäsenmäärän kuin kastettujen määrän vähenemisen vuoksi entistä vaikeampi löytää kummeiksi.²²⁷

Kastettujen lasten osuus ei kuitenkaan laske yksinomaan kirkosta eroamisen tai kirkkoon kuulumattomuuden vuoksi. Helsingin hiippakunnassa vuonna 2012 tehdyn tutkimuksen mukaan tärkein syy kastamatta jättämiselle on, että lapsi saa myöhemmin päättää itse kirkkoon kuulumisestaan. Toiseksi tärkein syy oli, ettei puoliso tai lapsen isä halunnut lastaan kastettavan. Varsin monessa perheessä lapsi oli seurannut uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydessä isäänsä ja tullut kastetuksi tai muuten liitetyksi muun kuin luterilaisen seurakunnan yhteyteen. Kyseisestä tutkimuksesta saa viitteitä myös siitä, että lapsuudenkodin kristillinen kasvatus ennustaa myönteisyyttä kirkon jäsenyydelle ja kirkollinen avioliittoon vihkiminen puolestaan ennustaa sitä, että lapset kastetaan.²²⁸

Uskonnolliseen kehitykseen näyttää vaikuttavan voimakkaasti se, että lapsi on tekemisessä uskonnollisten symbolien kanssa. Jos lapselta jäävät kehityksen

227 Ks. luku 1.4.

228 Rönqvist 2012, 10–11, 23–28, 47–48.

varhaisvaiheessa puuttumaan uskonnolliset kokemukset, niiden myöhempi synnyttäminen esimerkiksi kognition avulla on hankalaa.²²⁹

Asenne uskontoon välittyy kuitenkin ennen kaikkea ilmapiirin kautta. Koska lapset eivät kasva tyhjiössä, jokainen perhe kasvattaa myös uskonnollisesti – oli tämä sitten tietoista tai tiedostamatonta. Myös vaikeneminen tai uskontoon liittyvä ahdistunut ilmapiiri on kasvatusta.²³⁰

Kasteeseen liittyvät seikat – mahdollisuus toimia kummina ja saada lapselle kristillinen kaste – ovat kuitenkin edelleen varsin merkittäviä kirkkoon kuulumisen syitä suomalaisille. Mahdollisuus saada lapselle kristillinen kaste oli 76 prosentille hyvin tai melko tärkeä kirkkoon kuulumisen syy, mahdollisuus toimia kummina 73 prosentille. Tilastollisen tarkastelun perusteella näyttää siltä, että erityisesti suurituloiset, kristilliseen oppiin sitoutuneet, jumalanpalvelukseen säännöllisesti osallistuvat ja herätysliikkeisiin sitoutuneet pitävät niitä tärkeinä kirkkoon kuulumisen syinä. Myös kansallisylypeys ja myönteinen suhtautuminen kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä ennustavat myönteisyyttä.²³¹

4.3 Kodin uskonnollinen kasvatusta

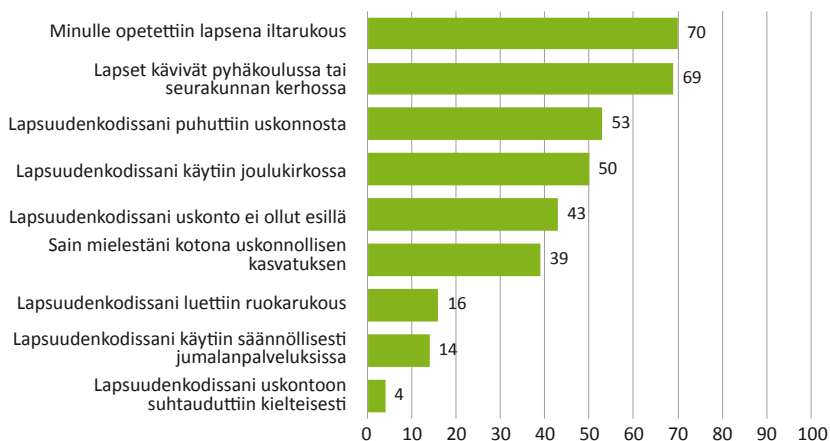
Suomalaiset ovat saaneet varsin uskonnollisen kotikasvatuksen (kuvio 4.4). Kahdelle suomalaiselle kolmesta on opetettu lapsena iltarukous, ja he ovat käyneet pyhäkoulussa tai seurakunnan kerhossa. Noin puolet suomalaisista on lapsena käynyt joulukirkossa, tai heidän lapsuudenkodissaan on puhuttu uskonnosta. Vaikka lapsuudenkodissa uskontoon ei suhtauduttu kielteisesti, vain kaksi viidestä katsoi saaneensa uskonnollisen kasvatuksen, ja jopa hieman useampi oli sitä mieltä, ettei uskonto ollut lapsuudenkodissa esillä. Iltarukousta, pyhäkoulua tai päiväkerhoa ei syystä tai toisesta pidetä erityisen uskonnollisena toimintana, tai niiden katsotaan kuuluvan suomalaiseen elämäntapaan. Sen sijaan vain harvat suomalaiset ovat lapsena oppineet ruokarukouksen tai käymään säännöllisesti jumalanpalveluksessa.²³²

229 Lindfors 2008, 279.

230 Pruuki 2010, 224.

231 GE 2015; Liite 4, taulukot 4.2 ja 4.3.

232 GE 2015.

Kuvio 4.4

Lapsuudenkodin uskonnollisuus, ”Kyllä” vastanneiden osuus %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Uskonnollisen kotikasvatuksen oman ilmoituksensa mukaan saaneet asuivat useimmiten maaseutumaisissa kunnissa sekä Pohjois- ja Itä-Suomessa. Maanviljelijät ja eläkeläiset olivat saaneet uskonnollisen kotikasvatuksen muissa tehtävissä olevia useammin. Kuitenkin vain 65–79-vuotiaista yli puolet oli mielestään saanut uskonnollisen kasvatuksen (kuvio 4.5). Luterilaisen kirkon jäsenistä 45 prosenttia oli saanut uskonnollisen kasvatuksen ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista 65 prosenttia.

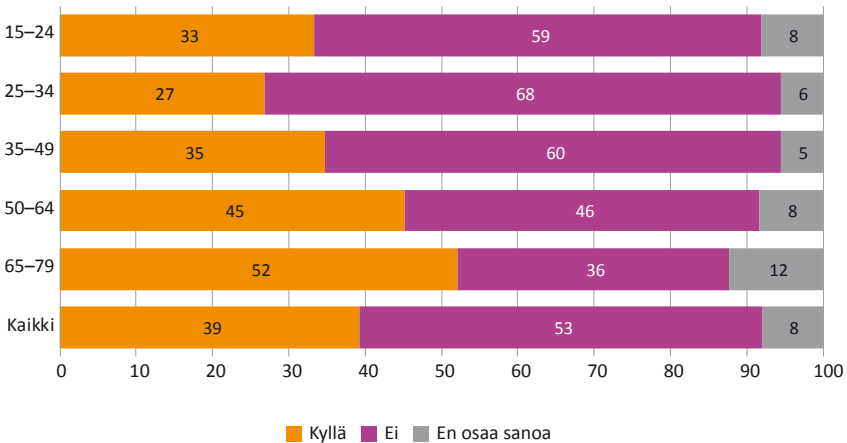
Useimmiten 25–35-vuotiaat, kaupunkimaisissa kunnissa asuvat, Turussa tai Uudellamaalla elävät, pienituloiset, työttömät, kotiäidit ja -isät, opiskelijat ja koululaiset eivät mielestään olleet saaneet uskonnollista kotikasvatusta. Luterilaiseen kirkkoon kuuluvista siis noin puolet oli mielestään saanut uskonnollisen kotikasvatuksen ja puolet ei ollut.

Tilastollisen tarkastelun mukaan kristilliseen oppiin sitoutuminen, rukousaktiivisuus, jumalanpalvelusosallistuminen ja luterilaiset arvot ennustavat uskonnollista kotikasvatusta. Aktiivista jumalanpalvelusosallistumista lapsuudenkodissa sekä pyhäkoulussa tai seurakunnan kerhossa käymistä näyttää olleen pääsääntöisesti herätysliikkeisiin sitoutuneiden ja säännöllisesti jumalanpalveluksiin osallistuneiden keskuudessa. Erityisesti poikien lapsuudenkodeissa puhuttiin uskonnosta, annettiin uskonnollista kasvatusta, luettiin ruokarukous ja käytiin säännöllisesti joulukirkossa ja jumalanpalveluksissa, mutta pojat eivät käyneet pyhäkoulussa tai seurakunnan kerhossa. 1960-lu-

vulla tai sitä myöhemmin syntyminen puolestaan ennustaa sitä, ettei uskonto ollut esillä lapsuudenkodissa.²³³ Ylipäätään lähes puolessa suomalaisista lapsuudenperheistä uskonto ei ollut esillä.

Suomalaisista 48 prosenttia on opettanut tai aikoo opettaa lapsilleen iltarukouksen, 37 prosenttia ei. Naiset opettavat lapsilleen iltarukouksen miehiä useammin ja iäkkäämmät nuoria useammin. Alle 50-vuotiailla on jo yleisempää, että he eivät opeta lapsilleen iltarukousta kuin että he opettavat. Tilastollisen tarkastelun perusteella näyttää ilmeiseltä, että iltarukouksen opettavat todennäköisimmin naiset, maalaiskunnassa tai pienehkössä kaupungissa asuvat, kristilliseen oppiin sitoutuneet, uskonnollisen kasvatuksen saaneet, aktiiviset rukoilijat ja jumalanpalveluksessa kävijät sekä ne, jotka kokevat kirkon läsnäolon julkisyhteisöissä myönteiseksi.²³⁴

Luterilaisuuden siirtyminen uusille sukupolville on uhattuna: kun 76 prosenttia luterilaiseen kirkkoon kuuluvista on oppinut lapsuudessa iltarukouksen, vain 58 prosenttia heistä on opettanut tai aikoo opettaa sen omille lapsilleen. Vähiten uskonnollisia perinteitä välitetään kaupungeissa, ja mitä nuoremasta henkilöstä on kysymys, sitä epätodennäköisempää uskonnollisen kotikasvatuksen saaminen on (kuvio 4.5).

Kuvio 4.5

Uskonnollinen kotikasvatus ikäluokan mukaan, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

233 Liite 4, taulukot 4.4 ja 4.5.

234 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.6.

Vuoden 2006 nuorisobarometrissa osoitettiin, että lapsuudenkodin uskonnollisuudella on erittäin vahva ja suoraviivainen yhteys vastaajan oman uskonnollisuuden kanssa. Mitä uskonnollisemmaksi nuori arvioi lapsuudenkotinsa, sitä uskonnollisempiana hän piti itseään. Erittäin uskonnollisten kotien lapsista piti itseään uskonnollisena 88 prosenttia, ei lainkaan uskonnollisten kotien lapsista 16 prosenttia. Tutkimuksen johtopäätös oli, että vaikka uskonnosta puhutaan yksityisasiana, se on myös sukupolvelta toiselle siirtyvää.²³⁵

Myös vanhempien iällä on yhteys lapsuudenkodin uskonnollisuuteen. Mitä iäkkäämpi vanhempi, sitä uskonnollisempi lapsuudenkoti on ollut. Taustalla voi Myllyniemen mukaan olla uskonnollisuuden muutoksen lisäksi muitakin tekijöitä kuten koulutus. Koulutuksen vakioiminen heikentää, muttei poista vanhempien iän ja lapsuudenkodin uskonnollisuuden yhteyttä. Korkeasti koulutettujen äitien lapset kokevat lapsuudenkotinsa uskonnollisempiana, mutta isän koulutuksella ei ole vaikutusta tähän. Mitä korkeammin koulutettuja vanhemmat ovat olleet, sitä enemmän lapsuudenkodissa on puhuttu uskonnosta.²³⁶

Naiset ja miehet näkevät tutkimuksen mukaan lapsuudenkotinsa suhteen uskontoon eri tavalla. Kolme nuorta naista viidestä oli sitä mieltä, että lapsuudenkodissa puhuttiin uskonnosta, mutta saman ikäisistä miehistä tätä mieltä oli alle puolet. Tytöistä pyhäkoulussa oli käynyt huomattavasti useampi kuin pojista. Myllyniemi kysyykin, onko kyse todellisista eroista vai esimerkiksi sukupuolten erilaisesta tavasta käsittää uskonnosta puhuminen. Toisaalta nuoret naiset keskustelevat ystäviensä kanssa uskonnosta useammin kuin nuoret miehet, ja tämän perusteella voisi olettaa, että nämä keskustelut jatkuvat jossain määrin myös kotona vanhempien kanssa. Tytöt todella keskustelevat uskonnosta vanhempiensa kanssa poikia enemmän ja kokevat ehkä siksi lapsuudenkotinsa uskonnolliseksi.²³⁷

Sukupuolten väliset erot sosialisatiossa ja kasvatuksessa heijastuvat Antti Räsänen mukaan myös uskonnollisuuteen. Ensimmäisten elinvuosien aikana lapsen ja äidin välinen suhde on usein läheisempi kuin lapsen ja isän välinen suhde. Esikouluikäiset turvautuivat havainnointitutkimuksen mukaan hädässä useammin äitiin kuin isään. Tytöillä on yleensä lämpimämmät suhteet vanhempiin kuin pojilla. Kaveriiden merkitys on poikien elämässä suurempi kuin tyttöjen, jotka käyttävät kaveripiirissä vähemmän

235 Myllyniemi 2006, 65.

236 Myllyniemi 2006, 71.

237 Myllyniemi 2006, 71–72.

aikaa kuin pojat. Äideillä on usein päävastuu perheiden uskontokasvatuksesta, ja iltarukous opitaan useimmiten äidiltä. Äidit ovat lasten arviointien mukaan uskonnollisempia kuin isät. Tällaisen sosiaalistumisen seuraus on, että uskonnollinen traditio siirtyy tytöille varmemmin ja luontevammin kuin pojille.²³⁸

Omaa sukupuolta olevan vanhemman esimerkki on tärkeä. Tytöt seuraavat uskonnollisessa osallistumisessa äidin esimerkkiä, pojat isän ja äidin esimerkkiä. Vanhempien osallistuminen jumalanpalvelukseen ja muihin kirkollisiin tilaisuuksiin selittää 43 prosenttia lasten osallistumisesta. Omaa sukupuolta olevan vanhemman esimerkki kuitenkin vain korostuu myöhemmin elämässä. Miehen myöhempää uskonnollista osallistumista selittää erityisesti isän osallistuminen, naisen osallistumista äidin osallistuminen.²³⁹

Syntymävuodella ja lapsuuden uskontokasvatuksella on kuitenkin myös toisistaan riippumatonta vaikutusta yksilön uskonnollisuuteen. Eri aikakausina kasvaneet ihmiset ovat kasvaneet eri tavoin uskonnollisiksi riippumatta kodin uskonnollisesta kasvatuksesta. Mitä nuoremmista on kysymys, sitä vähemmän uskonnollisia yksilöt ovat riippumatta kodissa saamistaan vaikutteista. Lapsuuden uskonnollisen kasvatuksen merkitys on kuitenkin voimakkaampi kuin aikakausivaikutteiden.²⁴⁰

Joissakin tutkimuksissa on osoitettu tyttöjen ja poikien uskonnollisen kehityksen erkaantuvan toisistaan 10–11-vuotiaana. Siitä lähtien tytöt ovat uskonnollisempia kuin pojat, ja tyttöjen uskonnollisuus kehittyy persoonallisemmaksi ja tunnekokemuksiin perustuvaksi. Tytöille ja naisille Jumala on elämän tunneperäinen kaikupohja, koettu sisäinen ja sielun syvyyksissä läsnäoleva todellisuus, jota tulkitaan pikemmin tunteella kuin järjellä. Rakkaus, rakastetuksi tuleminen ja rakastamisen tarve ovat naisellisen uskonnollisuuden tuntomerkkejä. Poikien uskonnollinen kehitys puolestaan vie murrosiässä kokonaan toiseen suuntaan: Jumala on lähinnä objektiivinen Jumala, luoja ja hallitsija, joka vaatii ihmiseltä tottelevaisuutta, hyviä tekoja, itsenäisyyttä ja henkilökohtaista vastuuta. Poikien Jumala on ehdoton auktoriteetti ja kaikkinäkevä silmä, joka näkee sekä teot että sisimmätkin ajatukset.²⁴¹

Nuorisotyön kehittämissasiakirjassa todetaan, että seurakuntien nuorisotyö on perinteisesti rakentunut kotien uskonnollisen kasvatuksen, koulujen

238 Räsänen 2008, 296–297.

239 Niemelä 2011, 54–55, 57.

240 Niemelä 2011, 56.

241 Tamm 2002, 50–54.

uskonnonopetuksen ja kasteopetuksen perustalle. Nuorissa on kuitenkin yhä enemmän niitä, jotka ovat saaneet vain vähän tai eivät ollenkaan tukea kristilliselle kasvulle. Seurakuntien nuorisotyössä toimivien on kysyttävä, miten tämä huomioidaan kohtaamisissa nuorten kanssa sekä seurakunnan eri työmuodoissa. Kristillisen kasvatuksen ohenemisesta seuraa painetta kuroa vajetta kiinni rippikoulussa ja isostoiminnassa, mutta jos nuoret ovat elämänsä ensimmäisiä kertoja kirkossa, tarvitaan pedagogiikkaa ja menetelmiä jo siihen, että kirkosta muodostuu luonteva paikka olla.²⁴²

Helena Helve on kiinnittänyt huomiota siihen, että osa nuorista näyttää olevan ideologisesti kodittomia. Harvalle nuorelle on muodostunut kristillistä maailmankuvaa. Myös useat vanhemmat ovat luopuneet perinteisestä uskonnollisuudesta, kirkossa käymisestä ja iltarukouksen opettamisesta lapsille, ja nuorille itselle on sysätty aikaisempaa enemmän vastuuta moraalistaan. Mitä on nuoren itsensä rakentaman moraalin takana, ja miten he oppivat oikean ja väärän eron?²⁴³

Uskonnollisena itseään pitävät nuoret ovat hieman muita nuoria tyytyväisempiä elämäänsä. Mitä aktiivisemmin nuori osallistuu seurakunnan toimintaan, sitä tyytyväisempi hän on elämäänsä. Tutkijan johtopäätös on, että tarkastellaanpa uskonnollisuutta kirkon jäsenyyden, uskonnollisuuden, Jumalaan uskomisen tai seurakunnan toimintaan osallistumisen näkökulmasta, uskonnolliset nuoret sanovat olevansa muita tyytyväisempiä elämäänsä.²⁴⁴

4.4 Uskonto varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu pedagogiikka. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista sekä edistää hyvinvointia, ja sitä voidaan järjestää päiväkodissa, perhepäivähoidossa tai muuna varhaiskasvatuksena kuten esimerkiksi kerho- ja leikkitoimintana. Jokaisella alle kouluikäisellä lapsella on oikeus saada varhaiskasvatusta, ja vanhemmat päättävät lapsensa osallistumisesta

242 Nuoret seurakuntalaisina 2012, 13–14.

243 Helve 2002, 18–19; Postman 1995.

244 Myllyniemi 2006, 85.

siihen. Koulun aloitusta edeltävä esiopetus on toiminnallisesti varhaiskasvatusta. Esiopetukseen osallistuminen tuli velvoittavaksi elokuussa 2015.²⁴⁵

Elokuussa 2015 astui voimaan uusi varhaiskasvatustalaki, jossa ei enää mainita uskontokasvatusta. Varhaiskasvatuksen tavoitteissa mainitaan kuitenkin lapsen kokonaisvaltainen kasvu, kehitys, terveys ja hyvinvointi, kulttuuriperintöön perustuva monipuolinen pedagoginen toiminta ja kulttuuriperinteen kunnioitus sekä kunkin lapsen kielellisen, kulttuurisen, uskonnollisen ja katsomuksellisen taustan kunnioittaminen.²⁴⁶

Opetushallitus laati valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, joiden pohjalta tehdään paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat. Päiväkodissa ja perhepäivähoidossa jokaiselle lapselle laaditaan henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma. Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat otetaan käyttöön ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmia voidaan ryhtyä laatimaan viimeistään elokuussa 2017.²⁴⁷

Seurakuntien varhaiskasvatusyhteistyö

Yleisimmät yhteistyön muodot seurakuntien ja alueella olevien päiväkotien kanssa olivat vuoden kulkuun liittyvät kirkkohetket (92 % seurakunnista), päivänavaukset ja vierailut (85 %) sekä kirkkovierailut (77 %). Yli puolet seurakunnista järjesti päiväkotien kanssa yhteisiä kokoontumisia ja tapahtumia (61 %) sekä antoi materiaalitukea (54 %). Selvästi harvinaisempaa oli mentorointi (26 %) ja koulutus (14 %). Viidennes seurakunnista teki muunlaista yhteistyötä, kuten järjesti päiväkotityöpajia, otti säännöllisesti (esim. kerran kuukaudessa) vastaan esiopetusryhmiä ja päiväkotiryhmiä seurakuntatalolla tai kirkossa, järjesti hautausmaavierailuja tai leiripäiviä päiväkotilapsille tai piti yhteistä päiväkerhoa kunnan kanssa. Jotkut seurakunnat pitivät yllä uskontokasvatuksen virikesivustoa internetissä.²⁴⁸

Yhteistyö seurakuntien ja perhepäivähoidon kanssa oli jonkin verran vähäisempää. Perhepäivähoidon kanssa yhteistyötä tehtiin useimmiten vuoden kulkuun liittyvien kirkkohetkien muodossa (78 % seurakunnista), järjestämällä yhteisiä kokoontumisia ja tapahtumia (57 %) sekä kirkkovierailuja (54 %).

245 Varhaiskasvatus.

246 Varhaiskasvatustalaki 1–2 § (8.5.2015/580).

247 Varhaiskasvatus; Varhaiskasvatustalaki 1–2 § (8.5.2015/580).

248 Seurakuntakysely 2016, B2.

Noin kolmannes seurakunnista järjesti päivänavauksia ja vierailuja sekä antoi materiaalitukea (32 %). Selvästi harvinaisempaa oli mentorointi (10 %) ja koulutus (10 %). Joka kahdeksas seurakunta teki muunlaista yhteistyötä, joksi mainittiin useimmiten perhepäivähoidossa olevien lasten osallistuminen seurakunnan päiväkerhoihin tai koko hoitoryhmän osallistuminen avoimiin perhekerhoihin. Myös seurakunnan tilojen antaminen perhepäivähoitajien tai hoitoryhmien kokoontumisiin oli melko yleistä.

Seurakunnan alueella toimivan avoimen varhaiskasvatuksen kanssa suositui yhteistyömuoto olivat vuoden kulkuun liittyvät kirkkohetket (41 %). Myös yhteiset kokoontumiset (35 %), kirkkovierailut (27 %) sekä päivänavaukset ja vierailut avoimen varhaiskasvatuksen tilanteissa (25 %) olivat varsin käytettyjä yhteistyömuotoja. Selvästi harvinaisempaa oli materiaalituen antaminen (16 %), koulutus (9 %) ja mentorointi (8 %).

Vastuu yhteydenpidosta yhteiskunnan järjestämän varhaiskasvatuksen kanssa oli seurakunnan työnjaossa yleensä määrätty lapsityönohjaajalle (34 %). Osassa seurakunnista yhteydenpitoa ei ollut määrätty työnjaossa kenellekään (17 %).

4.5 Uskonnonopetus ja kirkon tehtävät kouluissa

Opetushallitus hyväksyi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet joulukuussa 2014. Näiden perusteiden mukainen paikallinen opetussuunnitelma otettiin käyttöön vuosiluokilla 1–6 elokuussa 2016. Vuosiluokilla 7–9 uuden opetussuunnitelman käyttöönotto tapahtuu porrastetusti vuosina 2017, 2018 ja 2019. Edelliset perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet hyväksyttiin vuonna 2004, ja niiden mukaiset opetussuunnitelmat ovat olleet käytössä kaikilla luokka-asteilla syksystä 2006 alkaen.²⁴⁹

Suomalainen katsomusopetus muodostuu oman uskonnon tai elämänkatsomustiedon opetuksesta, jolla pyritään turvaamaan lasten oikeus oman uskonnon opetukseen yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti. Elämänkatsomustieto perustettiin vuonna 1985 oppiaineeksi uskonnottomia oppilaita varten.

Oman uskonnon opetus merkitsee eri uskontoihin tutustumista ja oman maailmankatsomuksen rakentamista omasta perinteestä käsin. Oman uskonnon opettaminen ei sisällä uskonnon harjoittamista. Oman uskonnon ope-

249 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet.

tuksen tavoitteena on antaa oppilaalle tietoja, taitoja ja kokemuksia, joiden kautta oma maailmankatsomus vähitellen rakentuu. Uskonnonopetuksen tarkoituksena on tarjota oppilaalle mahdollisuus ymmärtää omaa kulttuuria ja uskonnollista perinnettä sekä omaa elinympäristöä ja monikulttuuristuvaa yhteiskuntaa.²⁵⁰

Opetushallitus tarkisti vuonna 2014 ohjeita uskonnon opetuksesta ja uskonnon harjoittamisesta kouluissa ja oppilaitoksissa. Esi- ja perusopetuksen sekä lukion ohjeita päivitettiin vuonna 2016.

Opetuksen järjestäjä on velvollinen järjestämään sen Suomessa rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan mukaista uskonnon opetusta, johon oppilaiden enemmistö kuuluu. Tähän opetukseen voivat huoltajan pyynnöstä osallistua myös muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat tai niihin kuulumattomat oppilaat. Muuhun Suomessa rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluville ja niihin kuulumattomille oppilaille järjestetään heidän oman uskontonsa tai elämäntietämystiedon opetusta, jos heidän huoltajansa sitä pyytää ja opetukseen osallistuvia on vähintään kolme. 18-vuotias oppilas voi tehdä valinnan itse.²⁵¹

Uskonnon opetus ei ole Suomen perustuslaissa tarkoitettua uskonnon harjoittamista, eikä uskonnon opettajalta edellytetä uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyttä. Myös koulun ja oppilaitoksen juhlat ovat osa opetusta ja koulun toimintaa, johon oppilaan tulee osallistua. Näiden lisäksi koulu voi järjestää uskonnollisia tilaisuuksia, kuten jumalanpalveluksia ja uskonnollisia päivän-avauksia, tai sisällyttää koulun toimintaan uskonnollisia toimituksia, kuten ruokarukouksia. Nämä tilaisuudet ovat uskonnon harjoittamista. Oppilasta ei voida velvoittaa osallistumaan uskonnon harjoittamiseen. Vapaus olla osallistumatta uskonnolliseen tilaisuuteen on riippumaton yhdyskunnan jäsenyydestä.²⁵²

Kirkkohallitus loi Opetushallituksen ohjeiden perusteella toimintaperiaatteen, jossa kasvatusyhteistyö jaetaan neljään erilaiseen kumppanuuden koriin. Koska Opetushallituksen ohjeilla pyritään uskonnonvapauden toteutumiseen varhaiskasvatuksessa, koulussa ja oppilaitoksissa, korit on pidettävä erillään toisistaan.

250 Koulu ja kirkko.

251 Opetushallitus 2014, 2016a, 2016b; Suomen perustuslaki 731/1999. Opetushallitus on hyväksynyt uskonnon opetuksen perusteet seuraaviin uskontoihin: evankelis-luterilainen, ortodoksinen, adventistinen, Bahai-, buddhalainen, Herran kansa ry, Islam, juutalainen, katolinen, Krishnaliike, Kristiyhteisö, Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko ja Vapaakirkollinen uskonto.

252 Opetushallitus 2014, 2016a, 2016b; Suomen perustuslaki 731/1999, 11 § 2.

I koriin kuuluu yleissivistävä opetus paikallisen varhaiskasvatus- tai opetussuunnitelman mukaisesti. Se ei sisällä uskonnon harjoittamista, mutta seurakunta voi toimia yhtenä oppimisympäristönä tai seurakunnan työntekijä voi osallistua siihen alansa asiantuntijana.

II koriin kuuluvat perinteiset juhlat, jotka eivät sisällä uskonnon harjoittamista. Niissä voidaan kuitenkin laulaa yksittäisiä virsiä tai esittää vaikkapa joulukuvaelma. Seurakunnan edustaja on niissä lähinnä kutsuvieraana.

III kori sisältää uskonnolliset tilaisuudet – kuten kirkkovuoteen liittyvät jumalanpalvelukset ja hartaudet, jotka ovat uskonnon harjoittamista positiivisen uskonnonvapauden perusteella. Tilaisuuksista tiedotetaan ajoissa koteihin ja alaikäisen huoltaja ilmoittaa lapsen osallistumisesta niihin. Koulu järjestää samaan aikaan vaihtoehtoista toimintaa niille, jotka eivät osallistu.

IV koriin kuuluu kasvun ja hyvinvoinnin tuki koulun hyvinvointisuunnitelman mukaisesti. Tämä voi olla ennaltaehkäisevän opiskeluhoillon ja työhyvinvoinnin tukemista, kuten ryhmäytyksiä, kerhotoimintaa, retkiä, kriisiyhteistyötä tai henkilökunnan virkistystä, joka tapahtuu eri uskontoja ja katsomuksia kunnioittaen.²⁵³

Suomalaisten asenteet uskonnonopetukseen

Suomalaiset suhtautuvat myönteisesti niin koulun uskonnonopetukseen kuin kirkon osallistumiseen koulujen kasvatustyöhön. Myönteisintä oli suhtautuminen seurakuntaan iltapäiväkerhojen järjestäjänä, mihin 77 prosenttia suomalaisista suhtautui erittäin tai melko myönteisesti. Myönteisimmin suhtautuvat olivat useimmiten naisia, yli 50-vuotiaita, maaseudulla sekä Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvia, eläkeläisiä ja maanviljelijöitä. Luterilaisen kirkon jäsenistä 88 prosenttia suhtautui myönteisesti. Tilastollisen tarkastelun perusteella luterilaiset arvot, kansallisylypeys ja sosiaalinen valtaorientaatio ennustavat myönteistä suhtautumista. Myös perinteinen avioliittokäsitys, kristilliseen oppiin sitoutuminen, jumalanpalvelusosallistuminen, rukousaktiivisuus sekä uskonnollinen kasvatus indikoivat myönteisyyttä.²⁵⁴

Seuraavaksi myönteisintä oli suhtautuminen kaikille yhteiseen uskontojen ja katsomusten opetukseen, johon 63 prosenttia suhtautui myönteisesti. Lu-

253 Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina 2015; Hakkarainen & Vappula 2015, 46–47.

254 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.7.

terilaisen kirkon jäsenistä yhteistä katsomusaineiden opetusta kannatti yhtä moni kuin suomalaisista, uskontokuntiin kuulumattomista 72 prosenttia. Tilastollisen tarkastelun perusteella luterilaiset arvot ennustavat myönteisyyttä yhteistä uskonto- ja kasvatukseen opetusta kohtaan.²⁵⁵

Koulun uskonnonopetukseen suhtauduttiin lähes yhtä myönteisesti. Eritään tai melko myönteisesti suhtautui 62 prosenttia suomalaisista ja kaikista ikäluokista vähintään puolet. Luterilaisen kirkon jäsenistä 72 prosenttia suhtautui koulujen uskonnonopetukseen myönteisesti. Mitä nuoremasta henkilöstä on kysymys, sitä myönteisemmin hän tilastollisen tarkastelun mukaan suhtautuu uskonnonopetukseen. Kristilliseen oppiin sitoutuneet, avioliitosta perinteisesti ajattelevat ja kristillisen kotikasvatuksen saaneet arvostavat uskonnonopetusta. Myös luterilaiset asenteet, kansallisylypeys ja sosiaalinen valtaorientaatio ennustavat myönteistä suhtautumista koulun uskonnonopetukseen.²⁵⁶

Seurakunnan edustajan pitämään päivänavaukseen suhtautui myönteisesti 58 prosenttia suomalaisista ja 69 prosenttia luterilaiseen kirkkoon kuuluvista. Mitä nuoremasta henkilöstä on kysymys, sitä myönteisemmin hän tilastollisen tarkastelun perusteella todennäköisesti suhtautuu seurakuntien päivänavauksiin. Myös keski- ja suurituloisuus, kristilliseen oppiin sitoutuminen, perinteinen avioliittokäsitys, jumalanpalvelusosallistuminen sekä uskonnollinen kasvatus ennustavat myönteisyyttä.²⁵⁷

Jokaisella lapsella on oikeus saada oman uskontonsa opetusta koulussa 54 prosentin mielestä. Tätä kannattivat erityisesti naiset, nuoret (15–24-vuotiaat) ja eläkeikäiset (65–79-vuotiaat), maaseutumaisissa kunnissa ja Pohjois- ja Itä-Suomessa elävät sekä maanviljelijät, kotiäidit ja -isät. Luterilaisen kirkon jäsenistä 61 prosenttia oli tätä mieltä. Tilastollisen tarkastelun perusteella herätysliikkeen jäsenyys, uushenkiset arvot ja myönteinen suhtautuminen kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä lisäävät kannatusta jokaisen lapsen oikeudelle oman uskonnon opetukseen.²⁵⁸

255 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.8. Työntekijöistä 48 prosenttia ja luottamushenkilöistä 54 prosenttia kannatti kaikille yhteistä katsomusaineiden opetusta. Työntekijöistä erityisesti naiset sekä talouden ja hallinnon työntekijät kannattivat sitä. Työntekijäkysely 2015; Luottamushenkilökysely 2015.

256 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.9.

257 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.10.

258 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.11. Kirkon työntekijöistä 82 ja luottamushenkilöistä 77 prosenttia oli täysin tai osittain samaa mieltä siitä, että jokaisella lapsella on oikeus saada oman uskontonsa opetusta koulussa. Työntekijöistä erityisesti nuorisotyöntekijät olivat tällä kannalla. Työntekijäkysely 2015; Luottamushenkilökysely 2015.

Kirkon tulee tukea nykyistä enemmän koulujen kasvatustyötä 46 prosentin mielestä. Tätä mieltä olivat erityisesti naiset, yli 50-vuotiaat, maaseudulla sekä Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvat, eläkeläiset, maanviljelijät ja kotiäidit ja -isät, keskituloiset sekä muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat. Luterilaisen kirkon jäsenistä 54 prosenttia oli tätä mieltä.²⁵⁹

Seurakuntien kouluyhteistyö

Seurakunnat tekevät peruskoulujen ala- ja yläluokkien, lukioden, ammatillisten oppilaitosten, ammattikorkeakoulujen sekä yliopistojen kanssa monenlaista yhteistyötä. Yhteistyön muodot ja intensiivisyys vaihtelevat kouluasteittain ja oppilaitoksittain.

Peruskoulujen kanssa yhteistyötä tekivät lähes kaikki seurakunnat. Peruskoulun alaluokkien kanssa 93 prosentilla seurakunnista oli vuonna 2015 säännöllistä yhteistoimintaa, 6 prosentilla satunnaista. Alle yhdellä prosentilla ei ollut yhteistoimintaa alakoulun kanssa. Yläluokilla säännöllinen yhteistyö vähenee: 81 prosenttia seurakunnista teki säännöllistä yhteistyötä, 13 prosenttia satunnaista. Lukioden kanssa säännöllistä yhteistyötä teki puolet seurakunnista ja satunnaista 22 prosenttia. Lukioita ei ollut joka viidennen seurakunnan alueella, joten yhteistyö jäi puuttumaan kahdeksassa prosentissa seurakunnista.²⁶⁰

Yleisin yhteistyön muoto peruskoulun alaluokilla olivat koulujumalanpalvelukset ja toiseksi yleisin päivänavaukset (taulukko 4.1). Yleisintä oli pitää päivänavaus- tai hartaushetki kerran kuukaudessa (65 % seurakunnista) ja toiseksi yleisintä viikoittain (23 % seurakunnista; kuvio 4.6). Kaksi seurakuntaa viidestä teki alakoulujen kanssa retki- ja leiriyhteistyötä, ja kolmannes osallistui koulun kerhotoiminnan järjestämiseen. Leirikouluihin osallistui neljäsnes seurakunnista, ja vanhempainilloissa vierailtiin joka kahdeksannessa seurakunnassa. Mukana oppitunneilla oltiin keskimäärin muutamia kertoja vuodessa (57 % seurakunnista). Seurakunnan työntekijöiden päivystyksiä tai muuta säännöllistä läsnäoloa oli alaluokilla melko harvoin. Valtaosassa (52 %) seurakunnista sellaista ei ollut lainkaan ja 21 prosentissa muutamia kertoja

259 GE 2015. Työntekijöistä puolestaan 75 ja luottamushenkilöistä 81 prosenttia oli täysin tai osittain samaa mieltä siitä, että kirkon tulee tukea nykyistä enemmän koulujen kasvatustyötä. Työntekijöistä erityisesti nuorisotyöntekijät korostivat tätä. Työntekijäkysely 2015; Luottamushenkilökysely 2015.

260 Seurakuntakysely 2016, B4.

vuodessa. Konsertin kerran vuodessa järjesti 31 prosenttia, ja 19 prosenttia osallistui alaluokkalaisten ryhmäyttämiseen kerran vuodessa.

Peruskoulun yläluokilla yleisin yhteistyön muoto olivat koulujumalanpalvelukset (taulukko 4.1). Lähes yhtä yleistä oli päivänavausten pitäminen. Seurakunnat pitivät päivänavauksia tai hartaushetkiä yleisimmin kerran kuukaudessa (43 % seurakunnista) tai viikoittain (39 % seurakunnista; kuvio 4.6). Kolmasosa seurakunnista järjesti koulupastori- tai -kummitoimintaa ja reilu neljäsosa retki- ja leiryhteistyötä. Viidesosassa seurakunnista osallistuttiin yläluokkien kurssi- ja pienryhmätoimintaan. Kahdeksasosassa seurakunnista järjestettiin leirikouluja, vierailtiin vanhempainilloissa ja tuettiin jollakin tavoin koulujen henkilökuntaa. Mukana oppitunneilla oltiin yleensä muutamia kertoja vuodessa (48 % seurakunnista).

Lukioissa yleisin yhteistyön muoto olivat päivänavaukset, joita pidettiin kolmessa seurakunnassa neljästä (taulukko 4.1). Päivänavauksia ja hartaushetkiä pidettiin yleensä kerran viikossa (34 % seurakunnista) tai kerran kuukaudessa (30 % seurakunnista; kuvio 4.6). Lähes yhtä yleistä oli koulujumalanpalvelusten järjestäminen. Lukukauden avajais- ja päättäjaisjumalanpalveluksia pidettiin kahdessa seurakunnassa viidestä. Koulupastori- tai kummitoimintaa oli neljäsosassa seurakunnista sekä kurssi- ja pienryhmätoimintaa joka kahdeksannessa seurakunnassa.

Ammatillisten oppilaitosten kanssa säännöllistä yhteistyötä oli 11 prosentilla seurakunnista ja satunnaista 24 prosentilla. Ammatillisia oppilaitoksia ei ollut seurakunnista 45 prosentin alueella, joten yhteistyö jäi puuttumaan 19 prosentissa seurakunnista. Yleisin yhteistyön muoto oli oppilaitospastori- tai -kummitoiminta, jota toteutettiin viidesosassa seurakunnista (taulukko 4.1). Kuudesosassa seurakunnista pidettiin lukukauden avajais- tai päättäjaisjumalanpalveluksia ja seitsemäsosassa oppilaitosjumalanpalveluksia.

Ammattikorkeakouluissa seurakuntien yleisin yhteistyön muoto oli niin ikään oppilaitospastori- tai kummitoiminta, jota toteutettiin viidesosassa seurakunnista (taulukko 4.1). Jonkin verran järjestettiin myös kurssi- ja pienryhmätoimintaa sekä oppilaitosjumalanpalveluksia.

Myös yliopistoissa seurakuntien yleisin yhteistyön muoto oli oppilaitospastori- tai -kummitoiminta, jota toteutettiin kymmenesosassa seurakunnista (taulukko 4.1). Jonkin verran järjestettiin lukukauden avajais- ja päättäjaisjumalanpalveluksia ja kurssi- ja pienryhmätoimintaa sekä tuettiin opiskelijajärjestöjen toimijoita ja henkilökuntaa.

Taulukko 4.1

Yhteistyön muodot eri oppilaitosten kanssa vuonna 2015, % seurakunnista (osuudet laskettu niistä seurakunnista, joiden alueella ko. oppilaitoksia). Seurakuntakysely 2016, N=412.

	Peruskoulun alaluokat	Peruskoulun yläluokat	Lukiot
Koulujumalanpalveluksia	98	93	69
Koulupastori-/kummitoiminta	23	30	23
Henkilökunnan virkistys ja tuki	14	12	9
Kurssi- ja pienryhmätoiminta	18	20	13
Retki- ja leiryhteistyö	40	28	7
Vierailut vanhempainilloissa	13	13	2
Koulun kerhotoiminta	31	7	2
Leirikouluja*	24	13	
Päivänavaukset	96	92	75
Avajais- ja päättäjaisjumalanpalveluksia**			38

* Ei kysytty lukioiden kohdalla

** Ei kysytty peruskoulun ala- eikä yläluokkien kohdalla

	Ammatilliset oppilaitokset	Ammatti-korkeakoulut	Yliopistot
Oppilaitosjumalanpalveluksia	14	9	4
Avajais- ja päättäjaisjumalanpalveluksia	16	5	8
Oppilaitospastori-/kummitoiminta	20	22	11
Henkilökunnan virkistys ja tuki	6	8	7
Kurssi- ja pienryhmätoiminta	10	9	7
Retki- ja leiryhteistyö	8	2	1
Vierailut vanhempainilloissa***	1		
Tuki opiskelijajärjestöjen toimijoille	6	8	7

*** Ei kysytty ammattikorkeakoulujen eikä yliopistojen kohdalla

Yhteydenpidosta ammatillisten oppilaitosten, ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen kanssa vastaavat yksittäisten seurakuntien sijasta usein seurakuntayhtymät. Ammatillisten oppilaitosten kanssa oli säännöllistä yhteistyötä 41 prosentilla seurakuntayhtymistä, satunnaista kolmella prosentilla ja yhteistyö jäi puuttumaan 47 prosentilla. Ammattikorkeakoulujen kanssa säännöllistä yhteistyötä oli 38 prosentilla seurakuntayhtymistä ja ei mitään yhteistyötä 41 prosentilla. Yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa oli säännöllistä yhteistyötä 28 prosentilla seurakuntayhtymistä ja ilman yhteistyötä jäi puolet.²⁶¹

Oppilaitosten henkilökunnalle virkistystoimintaa ja tukea oli järjestänyt 41 prosenttia seurakuntayhtymistä ammatillisissa oppilaitoksissa, 48 prosenttia seurakuntayhtymistä ammattikorkeakouluissa ja 36 prosenttia seurakuntayhtymistä yliopistoissa ja korkeakouluissa. Oppilaitospastori- tai kummitoimintaa oli järjestänyt 38 prosenttia seurakuntayhtymistä ammatillisissa oppilaitoksissa, 40 prosenttia ammattikorkeakouluissa ja 28 prosenttia yliopistoissa. Opiskelijajärjestöjen toimijoita oli tukenut 35 prosenttia seurakuntayhtymistä ammatillisissa oppilaitoksissa, 44 prosenttia ammattikorkeakouluissa ja 36 prosenttia yliopistoissa. Noin kolmannes yhtymistä oli tehnyt retki- ja leiryhteistyötä ammatillisissa oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa.

Seurakunnista 45 prosenttia käytti koulu- ja oppilaitostyössään sosiaalisen median välineitä (esim. Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp). Yleisimmin sosiaalista mediaa käytettiin tiedotukseen, yhteydenpitoon, uusien oppilaiden tavoittamiseen, ilmoittautumisiin sekä keskusteluun. Joissakin seurakunnissa järjestettiin Facebook-päivänavauksia.²⁶²

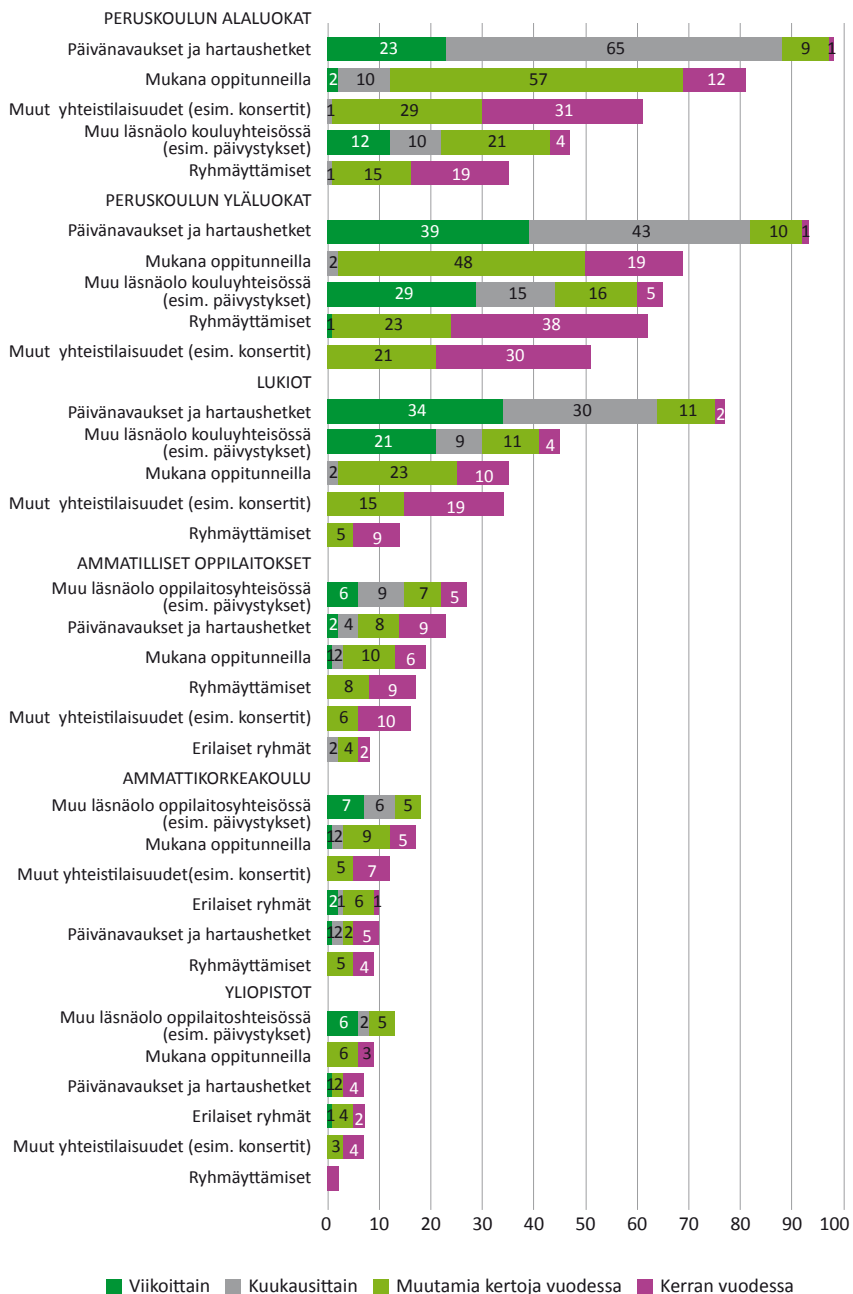
Mainio apuväline seurakunnan koulu yhteistyön ideointiin ja kehittämiseen on vuonna 2012 ilmestynyt kirja *Seurakunta ja koulu*. Kirjassa on toimintaehdotuksia vuoden jokaiselle kuukaudelle sekä hyödyllisiä linkkejä ja vinkkejä työntekijöille.²⁶³ Yhden yhteistyömallin tarjoaa niin sanottu Laukaan malli, jossa seurakunnalla ja koululla on yhteinen työntekijä.²⁶⁴

261 Seurakuntakysely 2016, C4.

262 Seurakuntakysely 2016, B4.

263 Hakkarainen & Pihkala 2012.

264 Trygg-Jouttijärvi 2016.

Kuvio 4.6

Koulu yhteistyön aktiivisuus yksittäistä koulua kohti vuonna 2015, % seurakunnista. Seurakuntakysely 2016, N=412.

4.6 Seurakuntien toiminnan tavoitavuus

Seurakunnan työntekijöistä 3 600 toimi lapsi-, varhaisnuoriso- ja nuoriso-työssä vuonna 2015. Se on 39 prosenttia seurakuntatyössä toimivista ja 18 prosenttia kaikista kirkon työntekijöistä. Lasten ja nuorten parissa tekevät työtä myös muut seurakuntien työntekijät, kuten papit, kanttorit ja diakoniatyöntekijät.²⁶⁵

Seurakuntien työ tavoittaa parhaiten rippikouluikäiset. 15-vuotiaista 84 prosenttia kävi rippikoulun vuonna 2015 (kuvio 4.7). Tämä tarkoitti lähes 47 800 rippikoululaista, jotka olivat iältään 14–15-vuotiaita. 16–17-vuotiaita rippikoululaisia oli vajaa 400 ja 18-vuotiaita tai sitä vanhempia reilu 700. Yleisin rippikoulumuoto on leiririppikoulu (92 %), joita järjestettiin yli 1 800 opetusryhmää. Päivärippikouluja oli yli 200, aikuisrippikouluja hieman yli 60 ja iltarippikouluja reilu 40 opetusryhmää. Yksityisrippikoulun kävi yli 700 ihmistä. Rippikoulun yhteydessä seurakunnan jäseneksi liittyi yli 1 300 ihmistä, joista kastettiin lähes 900. Isosina toimi 16 000 nuorta.²⁶⁶

Toiseksi parhaiten ikäryhmänsä tavoittaa päiväkerhotyö. Vuonna 2015 tämä tarkoitti 40 700 lasta, jotka olivat iältään 3–5-vuotiaita. Päiväkerhoryhmiä oli vuonna 2015 yli 3 000. Suurin osa päiväkerhoihin osallistuvista lapsista tulee kotihoidosta (yli 31 200 lasta), mutta eniten on vähentynyt perhepäivähoidosta tulevien lasten osuus (4 300 lasta; -8,4 % vuoteen 2014 verrattuna). Muualta, kuten päiväkodeista, tulevien lasten osuus on kasvanut eniten (2 500 lasta; +16,9 % vuoteen 2014 verrattuna).²⁶⁷

Kolmanneksi parhaiten ikäryhmänsä tavoittaa varhaisnuorisotyö, jonka toimintaan osallistui 46 000 lasta. Varhaisnuoret ovat 7–14-vuotiaita alakoulu-laisia, joille pidettiin 3 800 ryhmää vuonna 2015. Varhaisnuorten harrastekerhoja (esim. kokkikerho, liidokkikerho, tyttökerho ja poikakerho) pitävät usein vapaaehtoiset, kuten seurakuntanuoret. Vapaaehtoisia ohjaajia oli 6 200.²⁶⁸

Seurakunnat järjestivät alakoulujen ensimmäisen ja toisen luokan oppilaille myös aamu- ja iltapäiväkerhoja. Iltapäiväryhmiä oli vajaa 400 ja niihin osallistui 9 200 lasta. Aamupäiväryhmiä oli yhdeksän ja niihin osallistui yli 100 lasta.²⁶⁹

265 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukko 9.

266 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukot 31 ja 32.

267 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukko 23; Varhaiskasvatus- ja nuorisotyö koko kirkko 2015.

268 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukot 26 ja 30.

269 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukko 25; Varhaiskasvatus- ja nuorisotyö koko kirkko 2015.

Partio on seurakuntien ainut lapsi- ja nuorisotyön työmuoto, joka on hieman kasvanut nelivuotiskaudella. Partioon osallistuu monen ikäisiä varhaisnuorista aina nuoriin aikuisiin saakka. Seurakuntien suojissa kokoontui 32 100 varhaisnuorisoikäistä (7–14-vuotiasta) partiolaista vuonna 2015. Partiorhymä oli 3 200 ja vapaaehtoisia ohjaajia 6 400.²⁷⁰

Pyhäkoulussa kävi 17 300 lasta. Vuonna 2015 pidettiin yli 900 pyhäkoulua. Pyhäkouluja pitävät yleensä seurakuntien vapaaehtoiset, joista pyhäkoulutyötä teki lähes 2 200.²⁷¹

Nuorten ryhmät on tarkoitettu 15–18-vuotiaille, joita tavoitettiin yli 9 000 vuonna 2015. Nuorille järjestettiin 700 ryhmää, ja niissä toimi yli 500 vapaaehtoista ryhmänvetäjää.²⁷²

Nuorten aikuisten ryhmät on suunnattu 19–30-vuotiaille, joita tavoitettiin lähes 4 000 vuonna 2015. Heille järjestettiin 300 ryhmää, joissa toimi lähes 200 vapaaehtoista ryhmänvetäjää.²⁷³

Merkille pantavaa tavoittavuudessa on, että se laskee vuosi vuodelta. Vain partion ja nuorisotyön ryhmätoiminnan tavoittavuudessa ei ole viime vuosina tapahtunut merkittäviä muutoksia. Niiden tavoittavuus ei kuitenkaan ole nykyiselläkään tasolla erityisen suurta, joten kovin suuri osallistujamäärien väheneminen tarkoittaisi lopulta toimintamuodon päättymistä valtakunnallisella tasolla.

Kaiken kaikkiaan seurakuntien säännöllinen lapsi-, varhaisnuoriso-, nuoriso- ja nuorten aikuisten ryhmätoiminta tavoitti lähes 200 000 3–30-vuotiasta vuonna 2015. Toimintaan osallistui reilut 30 000 vapaaehtoista, jotka itsekin ovat yleensä nuoria tai nuoria aikuisia. Luvuissa eivät ole mukana tapahtumat, leirit, retket ja musiikkitoiminta. Esimerkiksi perhekerhoihin osallistui 1 077 300 ja perhetapahtumiin 198 400 lasta ja aikuista, nuorille suunnattuihin erityistilaisuuksiin ja tapahtumiin 703 300 ihmistä sekä 3–9-vuotiaiden lasten kesäkerhoihin 10 400 kerholaista.²⁷⁴

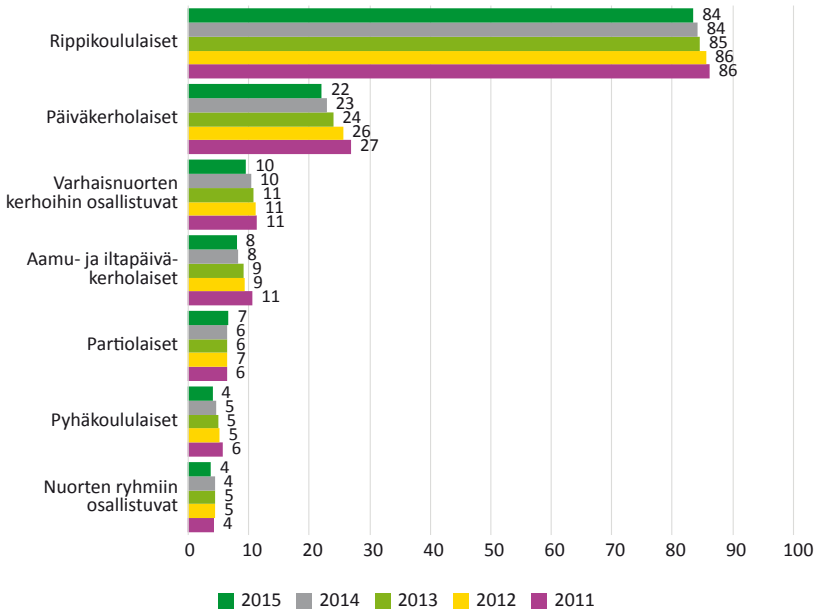
270 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukot 28 ja 30.

271 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukot 22 ja 30.

272 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukot 27 ja 30.

273 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukot 29 ja 30.

274 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, taulukot 24 ja 30; Varhaiskasvatus- ja nuorisotyö koko kirkko 2015. Lasten musiikkitoiminnasta luvussa 3.

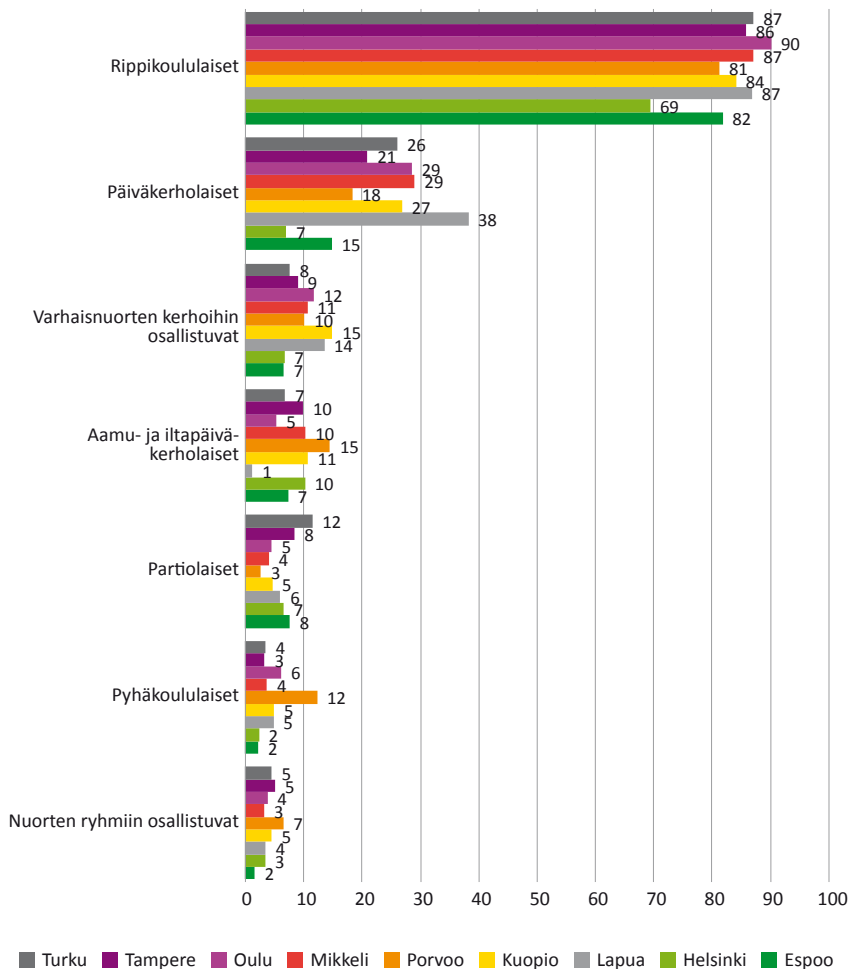
Kuvio 4.7

Lapsi-, varhaisnuoris- ja nuorisotyön tavoitavuus vuosina 2011–2015, % ikäluokasta. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2011, 2012, 2013, 2014 ja 2015.

Alueelliset erot

Lapsi-, varhaisnuoris- ja nuorisotyön tavoitavuudessa on melko suuria alueellisia eroja (kuvio 4.8). Esimerkiksi rippikoulutyö tavoittaa Porvoon hiippakunnassa 90 prosenttia ikäluokasta, mutta Helsingin hiippakunnassa 69 prosenttia. Lapuan hiippakunnan päiväkerhoissa käy 38 prosenttia ikäluokasta, mutta aamu- ja iltapäiväkerhoissa vain yksi prosentti. Parhaiten varhaisnuorten kerhot tavoittavat Kuopion hiippakunnassa, jossa kerhoihin osallistuu 15 prosenttia ikäluokasta. Espoon ja Helsingin hiippakuntien varhaisnuorten kerhoissa käy seitsemän prosenttia ikäluokasta, mikä on alle puolet Kuopion hiippakunnan tavoitavuudesta. Suositumpia aamu- ja iltapäiväkerhot ovat Porvoon hiippakunnassa, jossa niihin osallistuu 15 prosenttia ikäluokasta. Partio tavoittaa Oulun hiippakunnassa 12 prosenttia ikäluokasta, mutta Porvoossa vain kolme

prosenttia. Porvoon hiippakunnassa puolestaan pyhäkoulussa käy 12 prosenttia ikäluokasta, kun Espoossa ja Helsingissä näin tekee kaksi prosenttia. Sen sijaan nuorten ryhmiin osallistumisessa ei ole suurta vaihtelua: vain 2–5 prosenttia osallistuu niihin hiippakunnasta riippuen.

Kuvio 4.8

Lapsi-, varhaisnuoriso- ja nuorisotyön tavoitavuus hiippakunnittain vuonna 2015, % ikäluokasta. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

10–14-vuotiaille järjestetty toiminta

Kirkossa on jo pitkään kannettu huolta 10–14-vuotiaiden osallistumisesta seurakunnan toimintaan. Kirkolliskokouksessa todettiin keväällä 2013, että 10–14-vuotiaiden kristillinen kasvatus on otettava kirkossa erityisen kehittämisen kohteeksi.²⁷⁵ Seurakuntakyselyssä 2016 puolestaan kysyttiin, mitä erillistä toimintaa seurakunnat ovat järjestäneet kyseiselle ikäryhmälle.

Yleisin 10–14-vuotiaille järjestetty toimintamuoto oli leirit, joita järjestettiin 86 prosentissa seurakunnista. Toiseksi yleisimmin järjestettyjä olivat kerhot sekä kouluvierailut, joita 79 prosenttia seurakunnista oli toteuttanut. Yli puolet seurakunnista oli järjestänyt 10-synttäreitä (66 %), partiotoimintaa (61 %), avoimien ovien kerhoja ja iltoja (59 %), retkiä (59 %), yläkouluun siirtymisen tukea, esimerkiksi ryhmäytyksiä (55 %) sekä kuoro- ja musiikkitoimintaa (53 %). Harvemmin järjestettyjä olivat erilaiset ikäryhmälle suunnatut tapahtumat (47 %), tyttöjen ja poikien kasvuryhmät (14 %), K12-kurssit (6 %), kriisiryhvät, kuten suruun tai vanhempien avioeroon liittyvät ryhmät (5 %), esirippikoulu tai muu vastaava kristinuskon opetus (4 %), Raamattu-ryhmät (3 %) tai pilottitoiminta (2 %).²⁷⁶

Seurakuntien työntekijät pitävät tyttöjen ja poikien kerhoja 62 prosentissa seurakunnista. Ahkerimmin työntekijät osallistuivat kerhojen pitämiseen Lapuan hiippakunnassa (72 %), vähäisintä työntekijöiden osallistuminen oli Espoon hiippakunnassa (47 %). Yleisintä työntekijöiden osallistuminen kerhojen pitämiseen oli suurissa seurakunnissa (yli 24 000 jäsentä; 86 %), vähäisintä pienissä seurakunnissa (alle 2 000 jäsentä; 48 %).²⁷⁷

Myös Kaarina Hakkarainen on kiinnittänyt huomiota siihen, että lapsityön päivä- ja perhekerhoissa sekä nuorisotyön isokoulutuksessa ja nuorten-illoissa nuoret seurakuntalaiset kohtaavat aikuisen työntekijän. Varhaisnuorisoi-kaikaisilla tätä mahdollisuutta ei samassa määrin ole, koska harrastekerhoista vastaavat yleensä nuoret kerhonohjaajat.²⁷⁸

Professori Lea Pulkkinen on muistuttanut, että myös 12–14-vuotiaat tarvitsevat kehityksensä tueksi aikuissuhteita. Keskushermoston kypsymiseen liittyvä ailahtelu vaatii aikuisen ymmärtämystä ja tukea. Keskilapsuuden kehitystehtävänä on erilaisten taitojen opettelu. Erityisesti kädentaitojen

275 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1/2013, 14 §; liite VI.F.1/2013.

276 Seurakuntakysely 2016, B3.

277 Seurakuntakysely 2016, B3.

278 Hakkarainen 2010, 290.

oppiminen ja käyttäminen tahtoo nykyajan lapsilla jäädä vähäiseksi. Myös vanhempia kaivataan mukaan näkijöiksi ja tukijoiksi.²⁷⁹

Nuorten vapaa-aikatutkimuksen mukaan 10–29-vuotiaat kokevat ”omaksi ajaksi” lähinnä yksin ja kavereiden kanssa vietetyn ajan. Kavereiden kanssa muuten vain oleminen koetaan vielä enemmän omaksi ajaksi kuin kavereiden kanssa yhdessä toimiminen. Mitä organisoidummasta ja institutionaalisemmasta toiminnasta on kyse, sitä vähemmän se tuntuu omalta ajalta. Kaikkein vähiten omaksi ajaksi koetaan työ, koulu tai opiskelu. Järjestötoiminnassa vietetty aika on nuorten mielestä huomattavasti vähemmän omaa aikaa kuin muu kavereiden kanssa oleminen ja tekeminen. Järjestöissä mukana olevat kokevat kuitenkin niissä vietetyn ajan omempana kuin ne, jotka eivät ole järjestöissä. Kaikkein negatiivisimmin 10–14-vuotiaat suhtautuvat koulun tiloissa järjestettyyn harrastustoimintaan ja vapaa-ajan viettoon. Aktiivinen toiminta seuroissa ja järjestöissä on tärkeää vain harvoille lapsille ja nuorille. Kuitenkin saman tutkimuksen mukaan suuri osa 10–14-vuotiaista kokee omaavansa niin paljon vapaa-aikaa, ettei tiedä, mitä sillä tekisi (5-portaisella asteikolla 4–5). Tyytyväisimpiä vapaa-aikaansa ovat kuitenkin juuri ne, joilla on vapaa-aikaa oman käsityksensä mukaan suhteellisen paljon (5-portaisella asteikolla 4). Eniten tähän ryhmään kuuluvia on 10–14-vuotiaissa, eli he ovat kaikkein tyytyväisimpiä vapaa-aikaansa, vaikka 28 prosenttia heistä on ilman yhtään vapaa-ajan harrastusta. Heillä ystävien määrä on suurimmillaan ja ystävien tapaaminen tiiveimmillään.²⁸⁰

Vapaa-aikatutkimuksen mukaan vajaa kolmannes 10–29-vuotiaista pitää asuinpaikkansa nuorille järjestettyä toimintaa kiinnostavana. Vain joka kymmenes kokee voivansa vaikuttaa siihen, millaista toimintaa nuorille järjestetään. Erityisesti 10–14-vuotiaat kokevat vaikuttamismahdollisuutensa vähäisiksi. Seurakunnan toimintaan osallistumattomista kolme prosenttia olisi kiinnostunut osallistumaan siihen. Tytöt ovat kiinnostuneempia siitä kuin pojat.²⁸¹

279 Hakkarainen & Vappula 2015, 21–23.

280 Myllyniemi 2009, 20–39, 50–51; Ritokoski 2010, 20–21.

281 Myllyniemi 2009, 48–57.

Isospankin perustaminen

Kirkolliskokous päätti syksyllä 2012 valtakunnallisen, verkkopalveluna toimivan Isospankin luomisesta.²⁸² Idea sai alkunsa Kirkon nuorisopäivillä 2012 järjestetystä Kirkko 2020 -seminaarista, jossa nuoret ilmaisivat halunsa olla suunnittelemassa ja toteuttamassa nuorille suunnattua toimintaa. Konkreettinen ehdotus oli sosiaalisessa mediassa toimiva isos- ja ideapankki, jonka avulla niin isoset kuin ideatkin voisivat liikkua seurakuntien välillä.²⁸³

Yleisvaliokunnan mietinnön mukaan isosvaihdoista on ilmeistä hyötyä isosina toimiville: he voivat saada uusia ajatuksia, tapaavat muita nuoria, näkevät erilaisia tapoja toteuttaa rippikoulua ja heidän käsityksensä kirkosta laajenee. Vaikka isosista ei seurakunnissa ole yleisesti ottaen pulaa, isosvaihto auttaisi niitä seurakuntia, joilla on tarvetta saada isosia seurakunnan ulkopuolelta. Isospankin hyöty riippuu kuitenkin seurakuntien työntekijöiden halukkuudesta käyttää isospankkia ja nuorten osallistamisesta rippikouluissa.²⁸⁴

Kirkkohallituksen koordinoima toiminta on lähtenyt liikkeelle hitaasti. Isospankkiin oli jätetty 25 hakemusta keväällä 2016. Isoleksi pääseminen uuteen seurakuntaan edellyttää vastaanottavaa seurakuntaa ja työntekijöitä, jotka ovat valmiita johdattamaan uuden nuoren seurakunnan tapoihin ja toimintaan. Uusi seurakunta voi avata nuorelle ikkunan toisenlaiseen kulttuuriin ja muistuttaa siitä, että kirkko on yksi lähellä ja kaukana.²⁸⁵

Rippikoulutyön kehittäminen

Kansainvälisessä rippikoulututkimushankkeessa tarkasteltiin rippikoulun merkitystä nuorten elämässä ja rippikoulun toteuttamiseen liittyviä asioita niin nuorten, opettajien kuin isosten näkökulmista rippikoulun alussa ja lopussa sekä kaksi vuotta rippikoulun jälkeen kerättyjen kyselyaineistojen valossa. Toinen tutkimuskierros toteutettiin vuosina 2013–2014. Tutkimuksen kohteena oli vuonna 2013 konfirmoituja luterilaisten ja reformoitujen kirkkojen nuoria sekä heidän rippikoulujensa opettajia ja vapaaehtoisia Suomesta,

282 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, 32 §.

283 Isospankki a; Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, liite VI.E.2/12, s. 1.

284 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, liite VI.E.2/12, s. 2–4.

285 Isospankki a ja b.

Ruotsista, Norjasta, Tanskasta, Saksasta, Itävallasta, Sveitsistä, Unkarista ja Puolasta.²⁸⁶

Useimmat konfirmoidut kokivat rippikoulun aikana oppineensa enemmän Jumalasta ja uskosta, ja heillä oli ollut hauskaa. Ruotsissa ja Suomessa rippikouluajan hauskuutta korostettiin vielä muita maita enemmän. Rippikoululla oli myönteinen vaikutus yksilön identiteetin ja uskonnollisen identiteetin kehittymiseen sekä kirkon jäsenyyden vahvistumiseen, mutta myös muiden uskontojen ymmärtämiseen ja kunnioittamiseen. Enemmän kuin kaksi kolmesta konfirmoidusta oli tyytyväinen rippikouluunsa kokonaisuutena. Erityisen tyytyväisiä oltiin leirijaksoon sekä rippikoulun opettajiin ja vapaaehtoiisiin.²⁸⁷

Yksi tutkimuksen tuloksista oli, että rippikoululla on myönteinen vaikutus uskonnollisiin asenteisiin. Kaikkein eniten rippikoulusta hyötyvät kuitenkin ne nuoret, joilla on aiempaa kosketusta uskontoon tai kirkkoon ja joiden asenteet uskontoa kohtaan ovat myönteiset. Erityisesti säännöllinen iltarukouksen rukoileminen lapsuudessa ennusti kristillisen uskon omaksumista. Siihen, koetaanko rippikoulu tai jumalanpalvelus myönteiseksi vai kielteiseksi, vaikuttaa suuresti, kuuluuko henkilö sisä- vai ulkopiiriin. Myös vanhempien koulutustasolla on suuri merkitys uskonnollisen perinteen välittymiseen. Koulutetut vanhemmat välittävät kristillistä perinnettä lapsilleen todennäköisemmin kuin kouluttamattomat, ja heidän lapsilleen välittyvä näkemys uskosta kasvu-prosessina.²⁸⁸

Merkille pantavaa Suomea koskevassa aineistossa oli seurakunnan vaki-naisten työntekijöiden vähäinen osuus rippikoulutyössä verrattuna muihin tutkimukseen osallistuneisiin maihin. Kansainvälisen aineiston keskiarvon mukaan rippikoulutyössä oli pappeja 27 prosenttia, nuoriso- ja diakoniatyöntekijöitä 12 prosenttia, muita koko- ja osa-aikaisia työntekijöitä 6 prosenttia ja vapaaehtoisia 54 prosenttia. Suomessa rippikoulutyöhön osallistuvista pappeja oli 8 prosenttia, nuoriso- ja diakoniatyöntekijöitä 10 prosenttia, muita koko- ja osa-aikaisia työntekijöitä 5 prosenttia ja vapaaehtoisia 73 prosenttia. Suomessa kesäteologiien osuus kaikista rippikoulutyöhön osallistuvista oli 4 prosenttia, kun keskiarvo oli 1 prosentti.²⁸⁹

286 Schweitzer ym. 2015; Ensimmäinen tutkimuskierros ks. Schweitzer ym. 2010.

287 Simojoki ym. 2015, 294–296; Niemelä & Porkka 2015, 225; Elsenbast ym. 2010; Innanen ym. 2010, 149.

288 Innanen ym. 2010, 152; Simojoki ym. 2015, 297–298.

289 Hardecker ym. 2015, 72.

Suomalaisen käytännön hyviä puolia ovat, että nuoret saavat mahdollisuuden työskennellä seurakunnassa vapaaehtoisina ja kesätyöläisinä sekä rippikoululaiset lähellä omaa ikäänsä olevan isosen tai harjoittelijan samaistumiskohdeeksi. Varjopuolia puolestaan ovat, että nuoret oppivat tuntemaan heikosti oman seurakuntansa työntekijöitä ja yhteys heihin jää helposti ohueksi.

Jarmo Kokkosen rippikoulututkimuksessa pohdittiin, voidaanko 2000-luvulla pitää rippikoulua ja konfirmaatiota siirtymäriittinä, joka tuottaa selvän statuksen muutoksen nuoren elämässä. Nuorten omista kuvauksista konfirmaatio lisää vielä jossain määrin liikkumavapautta ja avaa mahdollisuuden omaksua uusia rooleja, kuten kummiuden. Myös nyky-yhteiskunnassa näyttäisi olevan tilaa siirtymäriiteille, ja nuoret vanhempineen kaipaavat nuoruuteen sijoittuvaa rituaalinomaista tapahtumaa.²⁹⁰

Virallisen rippikoulun artikuloimat tärkeät asiat ja tavoitteet eivät mene yksiin rituaaleissa ja ritualisaatioissa keskeisiksi nousevien sisältöjen kanssa. Seurakunnan työntekijöiden artikuloimat tavoitteet tai sisällöt jäävät helposti konventioiden jalkoihin. Myös sukupuolittuneet rituaalit ohjaavat rippikoulun kokonaisuutta tavalla, joka on heikosti tunnistettua virallisessa rippikoulussa. Virallisesta rippikoulusta näyttää puuttuvan eksplisiittinen puhe sukupuolen ja seksuaalisuuden suhteesta hengellisyyteen, vaikka työntekijät pitävät sitä rippikoulun erityisenä antina nuorille.²⁹¹

Joulukuussa 2015 ilmestyi *Erytisrippikoulun opettajan opas*. Sen oppimiskokonaisuuksien suunnittelussa on käytetty apuna Lutherin katekismuksen rakennetta seuraavaa kirjaa *Usko ja elämä – Kristinuskon pääkohdat selkokielellä*, jota voidaan käyttää erityisrippikoulun oppikirjana.²⁹² Opettajan oppaan keskiössä ovat kehitysvammaiset rippikoululaiset ja heidän tarpeensa, joiden pohjalta kukin tiimi voi lähteä suunnittelemaan ja toteuttamaan omannäköistään erityisrippikoulua. Siinä on huomioitu erityisrippikouluun osallistuvien nuorten erilaiset rajoitukset: joku ei näe, toinen ei osaa lukea eikä kirjoittaa, kolmas kulkee pyörätuolilla, neljännellä on aistilyherkkyyksiä. Oppaasta löytyy ohjeita rippikoulun suunnitteluun ja toteuttamiseen, materiaalia erilaisiin tilanteisiin, kuten oppimistuokioihin, jumalanpalveluksiin, hartauksiin, vapaa-aikaan ja iltaohjelmiin.²⁹³

290 Kokkonen 2016, 56–57. Tästä myös Aapola 1999, 248–249; Niemelä 2002, 106, 115; Inananen ym. 2010.

291 Kokkonen 2016, 310.

292 Usko ja elämä 2013.

293 Arola ym. 2015.

Suomalaisten asenteet

Suomalaiset arvostavat kirkon tekemää lapsi- ja nuorisotyötä. Se, että kirkko järjestää lapsille ja nuorille toimintaa, oli 80 prosentille suomalaisista erittäin tai melko tärkeä kirkkoon kuulumisen syy. Tilastollisen tarkastelun perusteella se on erityisen tärkeää nuorille aikuisille (1980–1990-luvuilla syntyneille) sekä keski- ja suurituloisille (talouden yhteenlasketut bruttotulot yli 30 000 euroa vuodessa). Myös kristilliseen oppiin sitoutuminen, jumalanpalvelusosallistuminen, perinteinen avioliittokäsitys, luterilaiset tai uushenkiset arvot, hyväntekeväisyysorientaatio sekä myönteinen suhtautuminen kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä ennustavat kirkon järjestämän lapsi- ja nuorisotyön arvostamista. Sen sijaan konservatiivinen uskonnollisuus, herätyksiliikkeiden jäsenyys ja sosiaalinen valtaorientaatio vähentävät myönteisyyttä.²⁹⁴

4.7 Johtopäätökset

Kasvatus on yhä useammin yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Lähes kaikilla seurakunnilla oli vuonna 2015 kouluyhteistyötä, 61 prosentilla oli säännöllistä yhteistyötä kunnan nuorisotoimen kanssa ja 75 prosentilla oli säännöllistä yhteistoimintaa kunnan varhaiskasvatuksen toimijoiden kanssa. Kunnan neuvolatoiminnan kanssa säännöllistä yhteistyötä oli tehnyt 24 prosenttia seurakunnista.²⁹⁵

Yhteistyöstä huolimatta kristillisen perinteen välittyminen uusille sukupolville on vähentynyt. Kirkon työn painopistettä pitäisikin siirtää entistä enemmän kodin kristillisen kasvatuksen, kummien ja perheiden tukemiseen. Kirkon jäsenyys ei automaattisesti takaa, että kristillistä perinnettä välitetään eteenpäin. Myös kirkon jäsenet tarvitsevat tässä seurakuntiansa konkreettista ja arkista tukea.

Myös varhaisnuorisotyön kehittämisasiakirjassa korostetaan, että lasten vanhemmat tarvitsevat erityistä tukea kokonaisvaltaiselle kristilliselle kasvatukselle. Seurakuntatyössä on tärkeä tunnistaa perheiden avuntarve ja vahvistaa perhelähtöistä työtettä. Keskeinen kirkon kasvatustyön haaste on seurakunnan eri työalajojen (esim. varhaiskasvatus, varhaisnuorisotyö, rip-pikoulutyö, nuorisotyö, erityisnuorisotyö, oppilaitostyö, diakoniatyö, musiik-

294 GE 2015; Liite 4, taulukko 4.12.

295 Seurakuntakysely 2016, B1.

kityö) ylittäminen ja yhdessä tekemisen vahvistaminen.²⁹⁶ Tämän asiakirjan lisäksi myös lapsityön kehittämissasiakirjassa on runsaasti hyviä esimerkkejä siitä, miten seurakunnat voivat tukea perheitä kristillisessä kasvatuksessa.²⁹⁷

Kirkon lapsi-, varhaisnuoriso- ja nuorisotyön historia osoittaa, että sen monet toimintamuodot ovat syntyneet perheiden käytännölliseen tarpeeseen. Pyhäkoulu syntyi tarpeesta saada lapset ja nuoret joutilaisuudesta hyödyllisten virikkeiden pariin sekä antaa erityistä tukea niille, jotka edistyivät huonosti sisälukutaidossa ja katekismuksen oppimisessa. Päiväkerho sekä aamu- ja iltapäiväkerho ovat saaneet alkunsa yhteiskunnan kehittymisestä siihen suuntaan, että lapset ovat joutuneet olemaan kotona yksin tai ilman virikkeitä. Saapas-toiminta puolestaan on tarjonnut konkreettista huolenpitoa päihtyneille nuorille.²⁹⁸ Kun yhteiskunta on ottanut vastaavan toimintamuodon hoitaakseen ja toiminta on vakiintunut, se on väistämättä merkinnyt kävijämäärän vähenemistä kirkon järjestämästä toiminnasta. Perheillä on kuitenkin yhä tarpeita, joissa kirkko voisi olla auttamassa ja tukemassa. Osallistujien vähetessä onkin syytä pohtia, mitä on se apu tai tuki, jota kirkko voisi tämän ajan perheille antaa.

Kirkossamme on lähdetty usein siitä, että eri ikäryhmille ja erilaisissa elämänvaiheissa eläville järjestetään jokaiselle omat toimintamuotonsa. Lasten ja varhaisnuorten kohdalla tarvittaisiin nykyistä enemmän sellaista toimintaa, johon koko perhe voisi osallistua riippumatta siitä, minkä ikäisiä jäseniä siihen kuuluu. Seurakunta voisi tarjota perheille aikaa ja mahdollisuuden olla yhdessä.²⁹⁹

Seurakunta voi olla myös vastavoima pärjäämistä ja suorittamista korostavassa yhteiskunnassa. Yhä useamman lapsen paineet kasautuvat niin suuriksi, että niiden kantaminen käy lähes ylivoimaiseksi. Seurakunta voisi olla lapsen ja nuoren elämässä yhteisö, joka ei aseta pärjäämisen ja suorittamisen paineita, vaan kokemuksen siitä, että olemalla oma itsensä on täydellisen riittävä.³⁰⁰

Valtaosa seurakuntien järjestämästä toiminnasta on ilmaista. Kun lasten ja nuorten harrastusten hinnat ovat kasvaneet, on entistä tärkeämpää järjestää

296 Tytöt ja pojat seurakuntalaisina 2012, 4. Myös nuorisotyön kehittämissasiakirjassa muistutetaan, ettei nuorelle ole väliä, saako hän tarvitsemaansa tukea diakonian, nuorisotyön vai jumalanpalveluskasvatuksen työalalta. Ks. Nuoret seurakuntalaisina 2012, 37.

297 Lapset seurakuntalaisina 2013; Tytöt ja pojat seurakuntalaisina 2012.

298 Porkka 2008, 173–202; Lapsi on osallinen 2008, 13.

299 Hakkarainen & Vappula 2015, 109; Ritokoski 2010, 50.

300 Kukkasniemi & Kukkasniemi 2010, 171.

toimintaa, johon kaikki voivat osallistua perheen taloudellisesta tilanteesta riippumatta.

Osa lapsista ja nuorista puolestaan viettää suurimman osan vapaa-ajastaan yksin. Myös aikuisten kokemus yksinäisyys on yleistä. Sellaiselle seurakunnan toiminnalle, jossa eri-ikäiset ihmiset voisivat kohdata ja saada tukea kasvulleen, saattaisi olla tilausta. Osa iltapäiväkerhoista ja muusta kerhotoiminnasta voisi olla kaikille ikäryhmille avointa toimintaa. Myös koulujen loma-aikoihin kaivattaisiin avointen ovien toimintaa, johon koululaiset – ja mikseipä muutkin – voisivat osallistua ilman etukäteisilmoittautumista silloin, kun kaipaavat seuraa ja tekemistä.

Unelmien kirkossa voisi olla laatikko, johon voi lahjoittaa rahaa köyhille ja kehitysmaihin. Jos kotona ei ole leipomiseen tarvikkeita, voi mennä papin kanssa leipomaan kirkkoon ja tarjoilla kirkon henkilökunnalle leipomiaan asioita. Jos ei osaa tehdä läksyjä kotona ja ketään ei ole kotona, voi mennä kirkkoon tekemään läksyt vaikka papin kanssa.³⁰¹

Seurakuntien haasteena on käytännön kasvatuskumppanuuden rakentaminen vanhempien kanssa sekä lasten ja nuorten äänen kuuleminen toimintamuotojen kehittämisessä. Kirkon yhteiset strategiset asiakirjat ja eri ikäryhmien kehittämissasiakirjat antavat tähän hyvän taustatuen. Toiminnan sisällölliset ahaa-elämykset tapahtuvat kuitenkin seurakunnissa.

301 Hakkarainen & Vappula 2015, 156.

5 KIRKON AUTTAMISTYÖ YHTEISKUNNALLISENA OSALLISTUMISENA

Veli-Matti Salminen

5.1 Luterilaisuus ja hyvinvointivaltion perusta

Kirkon tekemällä auttamistyöllä on perustansa Raamatusta johdettavassa auttamisen teologiassa. Vanhan testamentin teksteistä hahmottuu jo ajatusmalli, että oikeudenmukaisuus toteutuu vasta kun vahvimpien ja vauraimpien rinnalle nostetaan myös heikot ja äänettömät. Uuden testamentin keskeinen sanoma taas perustuu Jeesuksen opetukseen lähimmäisenrakkaudesta ja sen toteuttamisesta.³⁰² Tämä velvoittaa kirkkoa kristillisenä yhteisönä auttamaan. Sama velvoite koskee yhtä lailla kaikkia ihmisiä. Kirkko toimii aina yhteiskunnassa ja suhteessa muihin julkisiin toimijoihin. Lutherin mukaan tämä suhde määrittyi esivallasta käsin. Esivallan tehtävä oli turvata rauha yhteiskunnassa, jotta kansa voisi elää ja toteuttaa Jumalan antamia tehtäviä. Kansalta odotettu kunnioitus esivaltaa kohtaan perustui sille, että esivalta takaa rauhan. Esivalta ei näin ollen voinut turvata rauhaa vain pakkokeinoin, vaan sen oli myös huolehdittava kansalaisten oikeuksista.³⁰³

Heikko-osaisista huolehtimisen kannalta 1500-luvun luterilainen reformaatio tarkoitti radikaalia uudistusta vastuunjaossa. Kahden regimentin opin mukaisesti köyhyys ja köyhistä huolehtiminen eivät olleet enää pelkästään almuilla hoidettavia hengellisiä kysymyksiä vaan järjellä ratkaistavia, yhteisiä ”tämänpuoleisia” asioita, joista päävastuun kantoi valtio. Kirkon tehtävä puolestaan oli tukea valtiota tässä tehtävässä. Valtion vastuu ei poistanut vastuuta kirkolta ja kansalaisilta, jotka olivat edelleen velvoitettuja auttamaan. Almujen

302 Latvus 2007, 78.

303 Raunio 2002, 296–298.

jakamisen sijaan kuitenkin kaupunkeihin alettiin perustaa kassoja, joiden varat kerättiin kirkolta ja varakkailta kansalaisilta lahjoituksilla tai veroilla. Näin voitiin muodostaa järjestelmä köyhyyden torjumiseksi.³⁰⁴ Reformaatio ei tietenkään synnyttänyt itse hyvinvointivaltiota. Teollistumisen ja työväenliikkeen nousun kaltaiset yhteiskunnalliset prosessit 1700- ja 1800-luvuilla edesauttoivat yhteiskuntapolitiikan kehittymistä hyvinvointivaltion suuntaan. Tälle otollisen maaperän kuitenkin loi erityisesti luterilainen reformaatio.³⁰⁵

Hyvinvointivaltion teoreetikko Gösta Esping-Andersen luokitteli hyvinvointivaltiot kolmeen malliin: liberaaliin (esim. Iso-Britannia ja USA), konservatiiviseen tai perhekeskeiseen (esim. Saksa ja Itävalta) ja sosiaalidemokraattiseen (Pohjoismaat ja osin Hollanti).³⁰⁶ Kirkon ja uskonnon tausta-vaikutus näissä malleissa on huomionarvoinen. Katolinen kirkko on edelleen keskeisessä asemassa niissä maissa, joissa hyvinvointivaltiomalli on lähimpänä konservatiivista; puhutaan myös kristillisdemokraattisesta hyvinvointivaltios-
ta. Liberaalin hyvinvointimallin maissa taas yksittäisellä uskontokunnalla ei yleensä ole valta-asemaa, vaan yhteiskunnat ovat uskonnollisesti pluralistisia. Sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltiomallin maissa on vahva luterilainen kirkko.³⁰⁷ Mallin periaatteissa on havaittavissa luterilaisuuden perintöä: tasa-arvo, palveluiden universaalisuus ja julkisen vallan vastuu.³⁰⁸

Pohjoismaainen hyvinvointivaltiomalli on nimenomaisesti laaja-alainen. Se ei ole perustaltaan selektiivinen eikä tarveharkintainen vaan universalistinen. Universalismi tarkoittaa tässä sitä, että hyvinvointivaltion etuudet ja palvelut koskevat kaikkia maassa asuvia, eikä niitä ole sidottu esimerkiksi työntekoon. Järjestelmä ei myöskään rajaudu vain huono-osaisiin. Sen periaatteena on, että pitämällä mahdollisimman laaja väestönosa osallisena etuuksista ja palveluista voidaan turvata heikko-osaisimpien hyvinvointi. Tosin Pohjoismaatkin toteuttavat universalismia eri tavoin. Suomessa palvelut ovat lähtökohtaisesti kaikkien saatavilla. Etuuksia taas luonnehtii heikko universalismi, eli esimerkiksi ansiosidonnaisilla etuuksilla on Suomen sosiaaliturvajärjestelmässä merkittävä asema, vaikka toisaalta lapsilisän ja kansaneläkkeen kaltaiset ta-
saetuedet ovat myös käytössä.³⁰⁹

304 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 199; Immonen 2016, 74.

305 Markkola & Naumann 2014.

306 Esping-Andersen 1990.

307 Markkola & Naumann 2014.

308 Niemi 2006, 61.

309 Julkunen 2006, 44–46.

Kirkon rooli vähäosaisten auttajana on ollut vahva suomalaisen yhteiskunnan historiassa. Pohjoismainen hyvinvointivaltio on tässä katsannossa varsin nuori, sillä käytännössä monet diakoniseen auttamiseen liittyvät tehtävät siirtyivät kirkolta kuntien hoidettaviksi 1800-luvun lopulla. Julkiset hyvinvointipalvelut kehittyivät kuitenkin varsin hitaasti, joten kirkon diakoniaa tarvittiin käytännössä koko hyvinvointivaltion rakennusvaiheen ajan.³¹⁰ Hyvinvointivaltion rahoituskriisin ja julkisen sektorin roolin heikentymisen myötä 2000-luvun taitteessa katse on jälleen kääntynyt kansalaisjärjestöjen ja vapaaehtoistoiminnan ohella seurakuntadiakonian suuntaan. Kirkon diakoniatyön yhteiskunnallinen tilaus kasvaa, koska julkisen sektorin ratkaisuisa haetaan nimenomaan täydentäviä menetelmiä ja aukkojen paikkaajia.³¹¹

Tässä luvussa käydään aluksi läpi suomalaisen diakonian ja sosiaalipolitiikan kehityslinjoja. Kyselyaineiston avulla analysoidaan suomalaisten auttamistahtoa ja osallistumista avustustyöhön sekä muuhun kansalaistoimintaan. Uskonnollisuuden merkitystä auttamistoiminnalle on käsitelty runsaasti tutkimuksissa, mutta on tarpeen myös tarkentaa sitä, mikä on uskonnollisuuden, seurakuntaosallistumisen ja kristillisiksi koettujen arvojen itsellinen vaikutus muiden tekijöiden ohella. Tämän jälkeen tarkastellaan diakonian ja yhteiskunnallisen työn painopisteitä seurakunnissa sekä olennaisimpia muutoksia viime vuosina. Ajankohtaisen tutkimuskirjallisuuden pohjalta pohditaan myös sitä, mihin suuntaan diakonia on menossa ja miten auttamyö voidaan tulevaisuudessa järjestää.

5.2 Diakonia sosiaalipolitiikan kentässä

Kahden viimeisimmän *Gallup Ecclesiastica*-tutkimuksen mukaan suomalaisten keskeisimpiä syitä kuulua evankelis-luterilaiseen kirkkoon on se, että kirkko auttaa yhteiskunnan heikompiosaisia. Edelleen kun kysyttiin mielipiteitä siitä, mitä kirkon tulisi tulevaisuudessa tehdä, laajimmin kannatusta sekä kirkon jäsenten että ei-jäsenten keskuudessa saivat keskittyminen heikompiosaiden auttamiseen (79 % samaa mieltä) ja heikommassa asemassa olevien puolesta puhuminen yhteiskunnallisissa keskustelussa (78 % samaa mieltä).³¹²

310 Juntunen 2011, 17.

311 Roivainen 2015, 20.

312 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015; ks. luku 7.2 Puheenvuoroja ihmisen hyväksi.

Suomalaisten kyselyvastauksissa koskien kirkon auttamistyötä jäsenyyden motivoijana heijastuu melko totunnainen asennemaailma. Tärkeimmäksi koetaan se, että kirkko auttaa vanhuksia ja vammaisia tai köyhiä ja syrjäytyneitä. Kolmannen maailman ihmisten auttaminen motivoi kirkon jäsenyyttä hieman harvemmin. Tämä on odotettua, kun katsotaan suomalaisen sosiaalipolitiikan historiaa. Hyvinvointivaltion sosiaalipalveluiden keskiössä olivat alun perin lapset, vammaiset, sairaat ja vanhukset. Näiden ryhmien katsottiin olevan riskialttiissa asemassa itsestään riippumattomista syistä. Vasta 1990-luvun laman jälkeen sosiaalipolitiikan piiriin on alettu lukea esimerkiksi haavoittuvassa asemassa olevat maahanmuuttajat ja ylivelkaantuneet.³¹³ Näiden ryhmien suhteen myös ihmisten mielipiteet kirkon auttamisvelvollisuudesta jakautuvat edelleen.

Kysymys siitä, keitä kirkon kuuluisi auttaa, nousi aiempaa kärjistetympin esille syksyn 2015 pakolaiskriisissä. Valtaosa suomalaisista odotti ja toivoi kirkon aktiivista toimintaa turvapaikanhakijoiden auttamiseksi. Turvapaikanhakijoiden auttamista kritisoivat taas nostivat esiin esimerkiksi maan omien kansalaisten hädänalaisuuden pyrkien asettamaan autettavat tärkeysjärjestykseen. Joidenkin poliittisten päättäjien kommentoissa myös moitittiin kirkkoa asettumisesta lain ja valtiollisen järjestelmän yläpuolelle. Kirkko itse nosti esiin vuosisataisen yhteiskristillisen käytännön kirkkoturvasta, joka on luonteeltaan asioihin puuttuminen ja kannanotto, täydentävä mutta ei vaihtoehdotoin käytäntö viralliselle turvapaikkaprosessille.³¹⁴

Ihmisten ongelmat ovat muuttuneet monimuotoisemmiksi, ja aiemmin sosiaalipoliittisesti määriteltyjen riskiryhmien väliin jää ihmisiä, joille huonosisuus erityisesti kasautuu. Heitä varten on tarvittu uusia kohdennettuja toimenpiteitä, köyhyyspolitiikkaa. Juho Saaren³¹⁵ mukaan tämä nousi politiikan agendalle viimeistään 1990-luvun laman myötä, mutta vasta 2000-luvun alusta sosiaalipolitiikan rinnalla ja täydentäjänä alettiin suunnitelmallisesti harjoittaa köyhyyspolitiikkaa. Tämä nostaa samalla kirkon diakoniatyön merkitystä, koska se on aikoinaan synnytetty kaikkein heikoimmassa asemassa olevien turvaksi. Suomen ensimmäiset EU:n tukemat ruokapankit perustettiin juuri kirkon piirissä vuonna 1995.³¹⁶

313 Saari 2015, 120–121.

314 Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa 2015; ks. luku 7.3 Kirkon kannanottoja.

315 Saari 2015, 122.

316 Ohisalo & Saari 2015, 12.

Kritiikkinä köyhyyspolitiikkaa kohtaan on myös esitetty, että se ei välttämättä suuntaudu köyhyyden ehkäisemiseen vaan painottaa enemmän etuukseen tarveharkintaisuutta ja viimesijaisen sosiaaliturvan kuten toimeentulotuen kohdentamista.³¹⁷ Tällöin kirkon diakonian rooli kaventuu, kun se astuu kuvaan vasta jälkiseuraamusten kohdalla, yhteiskunnan tukien ulkopuolelle jääneiden huono-osaisimpien viimesijaisena palveluna. Ohisalon ja Määtän havaintojen mukaan sosiaalitoimestakin ohjataan asiakkaita aktiivisesti tai epäsuorasti diakoniatyön ja ruoka-avun piiriin.³¹⁸

Kirkon diakoniatyöllä voi kuitenkin lisääntyneistä haasteista ja talousvaikeuksista huolimatta olla itsenäisemmät ja vapaammat toimintamahdollisuudet kuin julkisilla sosiaalipalveluilla. Tällöin diakonia edustaakin pysyvyyttä ja turvaa siinä missä muuttuvat julkiset palvelurakenteet ovat entistä vaikeammin tavoitettavissa.³¹⁹ Suomalaista julkista sosiaalipolitiikkaa ei voida pitää enää yhtä universalistisena kuin se oli hyvinvointivaltion kypsimpinä vuosina 1980-luvulla. Diakonia on kuitenkin perustaltaan edelleen universalistista. Toiminta kohdistuu yhtä lailla heikko-osaisimpien tukemiseen kuin myös syrjäytymisen ehkäisemiseen. Eroa kahden erilaisen mallin välillä kuvaa osuvasti Sakari Möttösen luonnehdinta pienestä ja suuresta sosiaalipolitiikasta. Hyvinvointivaltion palvelurakenteen uudistuksessa luodaan nimenomaisesti ”suuria” sosiaalipolitiikkaa, jossa tavoitellaan keskitettyjä ja kattavia palvelujärjestelmiä tuottavuuden ja tehokkuuden ehdoilla. Järjestelmän juuret ovat kuitenkin ”pienessä” sosiaalipolitiikassa, jossa korostuu paikallisuus, osallisuus ja toisista huolehtiminen.³²⁰

Ei ole tietenkään itsestään selvää, että diakoniatyö noudattaisi säännönmukaisesti pienen sosiaalipolitiikan ja universalismin ihanteita. Kirkko ja seurakuntataloudet ovat samanlaisissa talousvaikeuksissa kuin julkinen sektori, mikä johtaa sekä henkilöstövähennyksiin että tehtävien priorisointeihin. Kirkon yhtenä etuna haastavassa tilanteessa on kuitenkin laaja vapaaehtoisten reservi, mikä edesauttaa myös kumppanuuksien luomista järjestötoimijoiden kanssa. Suomalaisten auttamishalukkuus kanavoituu luontevasti seurakuntien ja järjestöjen kautta, koska nämä tahot koetaan luotettaviksi.

Varsinkin maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden tukemisessa seurakuntien ja muiden uskonnollisten yhteisöjen sekä kansalaisjärjestöjen toimin-

317 Julkunen 2006, 55.

318 Ohisalo & Määttä 2015, 44.

319 Kivelä 2014, 88–89.

320 Möttönen 2013.

ta on viranomaisten näkökulmasta elintärkeää. Valtioneuvoston selvityksessä maahanmuutosta ja turvallisuudesta todetaan, että kasvaneen maahanmuuton myötä uskonnollisten yhteisöjen rooli turvallisuuden tuottajana on korostumassa. Kolmas sektori, kansainväliset ja kansalliset järjestöt ja seurakunnat ovat olleet nopealiikkeisempiä ja rakenteiltaan joustavampia paikkaamaan viranomaistoiminnan puutteita. Selvityksessä katsotaan kuitenkin, että toiminnan perustuminen vapaaehtoistyöhön asettaa omat rajoitteensa toiminnalle.³²¹

5.3 Auttaminen ja kansalaisaktiivisuus suhteessa uskonnollisuuteen

Vuonna 2015 julkaistun vapaaehtoisuustutkimuksen mukaan suomalaisista noin joka kolmas kertoi tehneensä vapaaehtoistyötä. Vapaaehtoisten osuus on aiempiin tutkimuksiin nähden vähentynyt hieman, mutta samalla heidän tekemänsä työtuntimäärä on kasvanut. Määrällisesti eniten vapaaehtoisia toimii liikunnan ja urheilun, senioreiden sekä lasten ja nuorison parissa, noin 350 000 henkilöä kussakin. Myös asukastoiminta, kulttuuri ja taide sekä sosiaali- ja terveystoiminta ovat yli sadan tuhannen suomalaisen vapaaehtoistoiminnan kohteina. Näiden jälkeen tulee evankelis-luterilaisten seurakuntien vapaaehtoistoiminta, jossa vuonna 2015 oli mukana 95 000 henkilöä. Työtunneilla mitattuna eniten vapaaehtoistyötä tehdään kulttuurin ja taiteen, lasten ja nuorison, sosiaali- ja terveystoiminnan sekä poliittisen toiminnan parissa.³²²

Selvästi yleisin toimintamuoto vapaaehtoistehtävissä on auttaminen, jota on kyselyn mukaan tehnyt lähes puolet eli 42 prosenttia vapaaehtoistyöhön osallistuneista suomalaisista (45 % naisista ja 38 % miehistä). Vapaaehtoistehtävien lista on pitkä ja monipuolinen ja osoittaa suomalaisten tekevän vapaaehtoistyötä mitä moninaisimmissa tehtävissä, kuten esimerkiksi tapahtumajärjestelyissä (16 %), ystävätoiminnassa (13 %), tietoteknisissä tehtävissä (10 %) tai piha- ja puutarhatöissä (5 %). Auttaminen on kuitenkin toimintamuoto, johon suurin osa eri-ikäisten suomalaisten vapaaehtoistyöpanoksesta ohjautuu.³²³

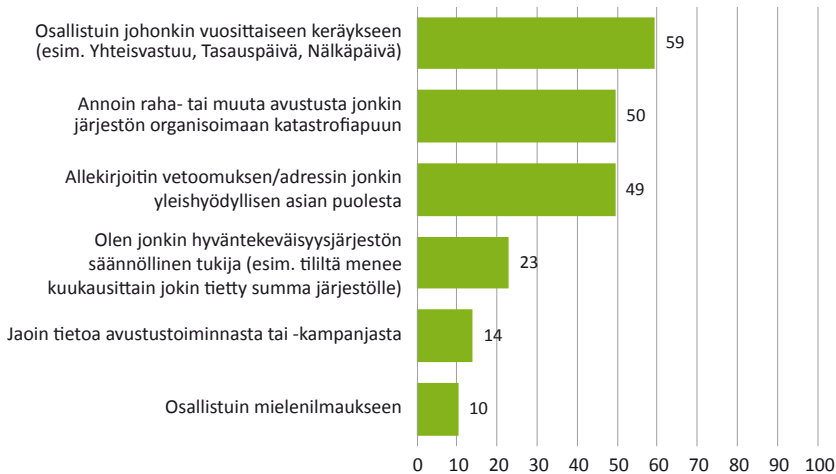
Gallup Ecclesiastica 2015 -kyselyssä kartoitettiin suomalaisten kansalaisaktiivisuutta: osallistumista yhdistystoimintaan ja avustustoimintaan sekä

321 Laitinen ym. 2016, 171.

322 Vapaaehtoistyö Suomessa 2015; Pessi & Oravasaari 2010.

323 Vapaaehtoistyö Suomessa 2015.

muuhun kansalaistoimintaan.³²⁴ Osallistumisen profiili oli samansuuntainen kuin muissakin kansallisissa vapaaehtoistoiminnan tutkimuksissa. Suurin osa suomalaisista (86 %) oli jäsenenä vähintään yhdessä yhdistyksessä, ja yleistä oli myös se, että jäsenyyksiä on useita, vaikka entistä harvempaan yhdistykseen osallistutaan aktiivisesti.³²⁵ Kuvio 5.1 osoittaa, että vapaaehtoisosallistuminen rajoittui useimmiten rahan tai materiaalien lahjoittamiseen, jota oli kuluneen vuoden aikana tehnyt noin puolet vastaajista. Vetoimuksen tai adressin allekirjoittaminen oli lähes yhtä yleistä kuin keräyksiin lahjoittaminen, mutta hyväntekeväisyyttä tuki säännöllisesti vain neljännes vastaajista. Aktiivinen tiedon jakaminen avustustoiminnasta tai -kampanjasta sekä mielenilmaukseen osallistuminen rajautuivat jo huomattavasti harvemman suomalaisen vapaaehtoistoiminnan repertuaariin.

Kuvio 5.1

Osallistuminen avustustyöhön ja kansalaistoimintaan viimeksi kuluneen vuoden aikana, ”Kyllä” vastanneiden osuus %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Suoria jakaumia tarkasteltaessa ilmeni, että naiset osallistuivat kaikkeen auttamiin toimintaan miehiä todennäköisemmin. Auttaminen oli myös selkeästi ikäsidonnaista, ja varsinkin yli 50- ja 65-vuotiaat lahjoittivat use-

324 GE 2015, kysymykset (K) 31 ja 32.

325 Kankainen 2007; Hanifi 2013.

ammin kuin nuoremmat. Tiedon jakaminen, adressin allekirjoittaminen ja mielenilmaukseen osallistuminen taas olivat yleisempiä nuorten aikuisten (25–34-vuotiaat) keskuudessa. Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet eivät juurikaan eronneet näissä toiminnoissa ortodoksisen kirkon jäsenistä tai uskontokuntiin kuulumattomista. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat sen sijaan olivat selvästi useammin lahjoittaneet säännöllisesti rahaa hyväntekeväisyysjärjestöille, jakaneet tietoa kampanjoista tai allekirjoittaneet vetoamuksen.

Kyselyn mukaan suomalaiset lahjoittivat kuluneen vuoden aikana keskimäärin 155 euroa hyväntekeväisyyteen, erilaisiin keräyksiin ja avustuskohteisiin.³²⁶ Määrä vaihteli merkittävästi iän ja tulotason mukaan. Lisäksi muihin uskontokuntiin kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksisen kirkkoon kuuluvat olivat lahjoittaneet muita selvästi enemmän. On tosin huomioitava, että pienempien uskontokuntien toimintaa rahoitetaan usein jäsenten lahjoituksilla. Tällöin omalle yhteisölleen esimerkiksi kymmenyksinä lahjoittavat vastaajat ovat saattaneet lukea ne osaksi muita lahjoituksia. Kiinnostavaa on kuitenkin myös luterilaisen arvomaailman vaikutus, joka kohdistuu nimenomaan lahjoittamiseen. Ne vastaajat, jotka samaistuivat eniten luterilaisuutta luonnehtiviin väittämiin³²⁷, lahjoittivat kuluneen vuoden aikana hyväntekeväisyyteen huomattavasti enemmän (keskiarvo 249 €) kuin suomalaiset keskimäärin. Tämä ero säilyi myös vakioitaessa ikä, tulotaso ja koulutus, jotka itsenäisesti voisivat muuten selittää lahjoitusvalmiutta.

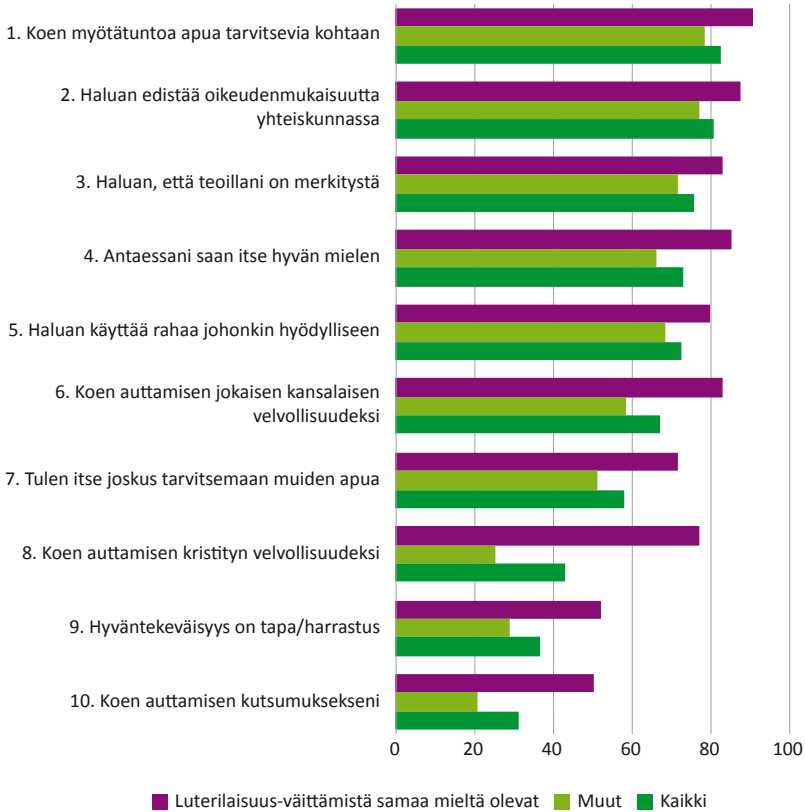
Auttamisen motivaatio

Miksi suomalaiset sitten haluavat auttaa? Tutkimuksessaan vapaaehtoistoiminnan motivaatiosta Yeung mallinsi vapaaehtoistojen osallistumista neljällä ulottuvuudella: saaminen – antaminen, jatkuvuus – uuden etsintä, etäisyys – läheisyys sekä pohdinta – toiminta. Näin vapaaehtoisosallistumisen motiiveissa nousivat esiin palkitsevuus, muutokseen suuntautuminen, sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitys ja arvojen toteuttaminen käytännössä.³²⁸ *Gallup Ecclesiastica* -kyselyssä kartoitettiin auttamisen ja avustustyön tukemiseen vaikuttavia asioita tältä pohjalta laajentaen motivaatiotekijöitä myös koetun myötätunnon ja kristillisen arvopohjan vaikutukseen.

326 GE 2015; keskiarvo, kun ikä, sukupuoli, tulotaso ja asuinpaikka on vakioitu.

327 Ks. luku 2.2 Luterilaisen katsomuksen osatekijät.

328 Yeung 2005, 118, 124–125.

Kuvio 5.2

Eri tekijöiden merkitys avustustyöhön osallistumiselle luterilaisuuden mukaan tarkasteltuna, ”Hyvin tärkeä” tai ”Melko tärkeä” vastanneiden osuus %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 249.

Kuviossa 5.2 on esitetty erilaisten asioiden merkitystä avustustyöhön osallistumiselle sen mukaan, kuinka luterilainen oma arvomaailma on.³²⁹ Kuvioista havaitaan, että avustustyöhön osallistumisen kannalta tärkeimpänä suomalaiset pitivät koettua myötätuntoa apua tarvitsevia kohtaan. Lähes yhtä paljon auttamista motivoi myös oikeudenmukaisuuden edistäminen yhteiskunnassa. Näissä kahdessa kärkisyssä ei muodostunut erityisen suurta

329 GE 2015, K34.

eroa luterilaisimpien ja muiden välille. Tekijät olivat jokseenkin yhtä tärkeitä kaikille myös uskontokunnasta riippumatta. Jonkin verran eroa ryhmien välille syntyi siinä, kokeeko antaessaan saavansa hyvän mielen. Vaikuttaa siltä, että auttamisen motivointi antamisen ja saamisen periaatteella on uskonnollisesti virittynyt, koska myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat korostivat tätä tekijää kuulumattomia enemmän.

Halu käyttää rahaa johonkin hyödylliseen sekä auttamisen kokeminen kansalaisvelvollisuudeksi edustavat enemmän normien noudattamiseen perustuvia auttamistyön motivaatiotekijöitä. Kansalaisvelvollisuuden toteuttaminen ei ole kärjessä auttamishalun motivoijana, mutta se on silti jokseenkin korkealla ja tukee näin ”kansalaishyveitä” (*civic virtue*) painottavaa kansalaisyhteiskunnanäkemystä.³³⁰ Väitteeseen samastuivat huomattavasti voimakkaammin arvomaailmaltaan luterilaisimmat kuin muut. Suurimmat erot ryhmien välille syntyivät odotetusti sen suhteen, kokeeko auttamisen kristityn velvollisuudeksi. Tätä piti tärkeänä kolme neljäsosaa luterilaisimmista ja yksi neljäsosa muista. Vastaava ero ilmeni myös evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten ja uskontokuntiin kuulumattomien välillä.

Auttamiseen ei tämän analyysin perusteella liity kovin vahvaa kutsumuksellisuutta. Kristityn velvollisuus ohittaa kutsumuksen motivaatiotekijänä. Ainoastaan uskontokuntiin kuulumattomat pitivät kutsumusta tärkeämpänä tekijänä kuin kristityn velvollisuutta. On toki mahdollista, että osa auttamiseen kutsumuksellisesti suhtautuvista mielsi asian nimenomaisesti kristillisen katsomuksen velvoittavuuden kautta. Kärkipäässä olevista motivaatiotekijöistä esimerkiksi oikeudenmukaisuus ja merkityksellisten tekojen tekeminen ovat myös asioita, jotka voivat limittyä kutsumukseen. Eksplisiittisesti ilmaisuna kutsumuksen merkitys kuitenkin jää vähäiseksi. Kutsumus voi terminä olla vieraampi, ja se liitetään helposti menneiden vuosikymmenien kirkollisiin opetuksiin. Kirkossakin termiä on kierretty 2000-luvun strategiateksteissä.³³¹ Kutsumus tulee esiin yleensä mutkan kautta esimerkiksi aikakauslehtien henkilöhaastatteluissa, joissa puhutaan elämäntehtävästä, hyvän tekemisestä tai elämäntavasta oman uhrautumisen perustana.³³²

330 Esim. Putnam 2000; Pessi 2011, 180.

331 Hytönen 2014, 110.

332 Hytönen 2016.

Mikä selittää osallistumista?

Yhdistystoimintaan ja avustustyöhön osallistumisen indikaattoreiksi *Gallup Ecclesiastica* -aineistosta muodostettiin kaksi summamuuttujaa.³³³ Yleisten demografisten taustatekijöiden, uskonnollisuuden sekä arvojen ja asenteiden vaikutusta yhdistystoimintaan ja avustustyöhön osallistumiseen tarkasteltiin tilastollisella mallilla, jossa selittävät muuttujat tuotiin mukaan vaiheittain. Näin voitiin tutkia uskonnollisuuden mahdollista vaikutusta kansalaisaktiivisuuteen taustatekijät kontrolloiden, mutta myös sitä, miten uskonnollisuus, luterilainen arvomaailma³³⁴ ja esimerkiksi uushenkisyys³³⁵ suhteutuvat toisiinsa kansalaisosallistumisen taustalla. Analyysiä varten selitettävät muuttujat muutettiin kaksiluokkaisiksi katkaisemalla summamuuttujien asteikot. Yhdistystoiminnan aktiiveiksi määriteltiin ne, joilla on neljä tai useampi jäsenyyttä, ja avustustoiminnan aktiiveiksi ne, jotka osallistuvat kolmella tai useammalla tavalla.

Yhdistysaktiivisuuden analyysi³³⁶ osoitti ensinnäkin, että yhdistystoimintaan osallistuvat eniten yli 50-vuotiaat. 1960- ja 70-luvuilla syntyneet ja varsinkin sitä nuoremmat osallistuvat yhdistystoimintaan merkitsevästi muita vähemmän. Toinen passiivisesti yhdistystoimintaan osallistuva ryhmä ovat työttömät. Työttömien osallistuminen on heikentynyt 2010-luvulla, kun vielä 1990-luvun laman aikaan työttömät järjestäytyivät aktiivisesti yhdistyksiin.³³⁷ Asuinpaikan oletettu vaikutus olisi se, että pienillä paikkakunnilla ja maalaiskunnissa asuvat olisivat aktiivisempia. Analyysin mukaan kuitenkin vain maalaiskunnissa asuvat osallistuvat hieman todennäköisemmin, eikä tämäkään ero ole aivan tilastollisesti merkitsevä. Sukupuolella, tuloilla ja koulutuksella ei mallissa ole vaikutusta yhdistysohallistumiseen.

Uskontokuntiin kuulumattomat vaikuttavat olevan todennäköisimmin aktiivisia yhdistysohallistujia, vaikka yksittäisessä keskiarvovertailussa ilman taustatekijöiden kontrollointia ei-jäsenet olivat passiivisempia osallistujia kuin uskontokuntiin kuuluvat. Jumalanpalvelukseen osallistuminen kuitenkin lisää selkeästi yhdistysohallistumisen todennäköisyyttä. Kristilliseen oppiin sitoutuneilla taas yhdistysohallistuminen on vähäisempää.

333 Summamuuttujien kuvaukset ks. Liite 3.

334 Ks. luku 2.2 Luterilaisen katsomuksen osatekijät.

335 Ks. luku 2.7 Uushenkiset katsomukset.

336 Ks. Liite 4, taulukko 5.1.

337 Siisiäinen ym. 2015.

Kun muut taustatekijät on analyysissä vakioitu, uskonnollisuuden osalta lähinnä aktiivinen jumalanpalveluksiin osallistuminen, uskontokuntiin kuulumattomuus ja liberaali käsitys kristillisestä opista ennustavat aktiivista yhdistysosallistumista. Myös uushenkisten uskomusten kannattaminen nousee esiin. Tämä tukee kansainvälisellä aineistolla tehtyä havaintoa siitä, että uushenkisyyden kannattajat ovat aktiivisia vapaaehtoistyöntekijöitä.³³⁸ Kansallisylpeys ja sosiaalisen eriarvoisuuden hyväksyminen ennakoivat vähäisempää yhdistysosallistumista. Luterilainen arvomaailma ei puolestaan vaikuta suuntaan eikä toiseen.

*Avustustyöhön osallistumista*³³⁹ selittävät vahvimmin sukupuoli, yhteiskunnan eriarvoisuuden vastustaminen ja muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen. Naiset osallistuvat avustustyöhön selvästi miehiä enemmän. Suuret tulot ja korkea koulutus lisäävät myös avustusosallistumisen todennäköisyyttä, mikä on jokseenkin odotettu tulos. Vahvin uskonnollisuuteen liittyvä ja auttamisaktiivisuutta lisäävä tekijä on kuuluminen muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan.³⁴⁰ Kuitenkin myös uskontokuntiin kuulumattomat ovat aktiivisempia kuin kirkkoon kuuluvat. Tähän liittyy edelleen se kiinnostava havainto, että uskonnottomiksi ihmisiksi itsensä määrittelevät ovat aktiivisempia avustustoiminnassa kuin muut.

Uskonnollisuuden vaikutus avustustoimintaan ei ole siis mitenkään yksiselitteinen. Toisaalta uskonnottomat, toisaalta aktiivisesti jumalanpalveluksiin osallistuvat mutta ei-konservatiiviset kristityt ovat aktiivisia osallistujia. Luterilainen arvomaailma lisää myös osallistumisen todennäköisyyttä, mikä oli havaittavissa jo vertailtaessa lahjoitussummien keskiarvoja. Asennetekijöistä lisäksi sosiaalisen eriarvoisuuden vastustaminen ja kriittisyys kansallismielisyyttä kohtaan luonnehtivat aktiivisia avustustyöhön osallistujia. Nämä asennetekijät kuten myös luterilainen arvomaailma voivat esiintyä sekä uskonnollisilla että uskonnottomilla, joten siihen nähden analyysin tulos on ymmärrettävä.

Yhteen vetäen kansalaisaktiivisuuden osa-alueista yhdistysosallistumiseen vaikuttavat iän, asuinpaikan ja työttömyyden ohella lähinnä kirkollinen osallistuminen ja uushenkisyys, auttamiseen taas laajemmin arvomaailmaan liittyvät tekijät kuten luterilaisuus, liberaali uskonnollisuus tai eriarvoisuuden vastustaminen. Yhdistystoiminnalla on näin ollen enemmän institutionaali-

338 De Hart & Dekker 2013, 176–177.

339 Ks. Liite 4, taulukko 5.2.

340 Muuhun uskontokuntaan kuuluvien riskiluku osallistumiseen on korkea, mutta tilastollinen merkitsevyys jää hieman yli raja-arvon 0,05.

nen luonne, kun taas avustustyön tukeminen perustuu todennäköisemmin universalistisiin arvoihin.³⁴¹

Uskonnollisuuden vaikutus jakautuu siten, että aktiivisuus seurakunnan toiminnassa näkyy myös aktiivisuutena yhdistys- ja avustustoiminnassa. Usein rukoilevat eivät kuitenkaan ole juurikaan aktiivisempia osallistujia kuin harvoin tai ei lainkaan rukoilevat. Kristilliseen oppiin sitoutuneet ja kirkon tehtävään konservatiivisesti asennoituvat ihmiset osallistuvat jopa vähemmän kuin muut. Uskontokuntiin kuulumattomat ovat keskiarvovertailussa passiivisempia yhdistys- ja avustusosallistujia kuin uskontokuntien jäsenet, mutta otettaessa huomioon muut uskonnollisuuden osatekijät ja auttamisasenteet vaikutus osoittautuu päinvastaiseksi. Tämä on osittain linjassa Purdamin ja Stormin *European Values Survey* -aineistolla tekemän tutkimuksen kanssa. Heidän havaintojensa mukaan uskontokuntien jäsenet ja uskontokuntiin kuulumattomat erosivat toisistaan vain sen suhteen, miten paljon he arvostivat muiden ihmisten auttamista. Sen sijaan heidän välillään ei ollut eroa siinä, kuinka aktiivisesti he osallistuivat paikalliseen tai muuhun auttamyötyöhön. Aktiivisimpia auttajia olivat nimenomaan uskonnollisten yhteisöjen toimintaan osallistuvat ihmiset.³⁴² Käytännössä siis auttamista tukeva asenne voimistuu uskonnollisiin yhteisöihin kuuluvilla, mutta uskonnon vaikutus voi olla välillinen. Auttamisasenne voi selittää osallistumista myös ilman kytköstä uskonnollisuuteen, koska uskonnottomat ovat tämän analyysin mukaan aktiivisia avustustoimintaan osallistujia.

Eurooppa ei ole tietenkään yhtenäinen uskonnollisuuden ja kansalaisosalistumisen välisen yhteyden suhteen. De Hartin ja Dekkerin tutkimuksen mukaan esimerkiksi Hollannissa uskontokuntien ja varsinkin protestanttisten kirkkojen jäsenet tekivät enemmän vapaaehtoistyötä sekä sekulaareissa että uskonnollisissa puitteissa, kun taas Turkissa uskonnollisten yhteisöjen jäsenet osallistuivat vähiten vapaaehtoistyöhön. Kreikassa puolestaan seurakuntaosalistuminen vähensi vapaaehtoistyöhön osallistumista.³⁴³ *Gallup Ecclesiastical* perusteella Suomessa näyttää siltä, että ainoastaan muihin uskontokuntiin kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvat erottuvat muita aktiivisempina auttajina. Olennaisempaa osallistumisen kannalta on kuitenkin itse toiminta seurakunnassa sekä universalismia ja solidaarisuutta korostava arvomaailma.

341 Ks. Schwartz 1992, 4–10.

342 Purdam & Storm 2013, 154–155.

343 De Hart & Dekker 2013, 176–177.

5.4 Diakonia ja yhteiskunnallinen työ seurakunnissa

Kirkon diakoniatyö on monimuotoista työtä, jossa ollaan tekemisissä niin talouteen, ihmissuhteisiin, terveyteen, päihteisiin, työelämään kuin maahanmuuttoon liittyvien kysymysten kanssa. Diakonian perinteisimpiä työmuotoja ovat esimerkiksi vanhustyö, mielenterveystyö ja sielunhoito, mutta yhteiskunnan muutokset ja varsinkin taloudelliset lamavuodet 1990- ja 2010-luvuilla ovat nostaneet taloudellisen avustamisen ja ruokapankkitoiminnan merkitystä huomattavasti.³⁴⁴ Diakoniatyön kautta jaettiin vuonna 2015 taloudellisia avustuksia yhteensä lähes 7,8 miljoonaa euroa. Noin puolet avustettavista oli yksin asuvia. Euromäärissä mitattuna puolet avustussummasta jaettiin yksinhuoltajaperheille ja kahden huoltajan lapsiperheille, noin 1,9 miljoonaa euroa kummallekin.³⁴⁵

Diakoniatyö on ennen kaikkea paikallisseurakuntien työtä. Yhtä lailla se on myös osa yhteistyön kenttää, johon seurakunnat sekä diakoniatyöntekijöiden että vapaaehtoisten voimin tuovat oman panoksensa kuntien ja kansalaisjärjestöjen ohella. Vuonna 2015 yli kolme neljäsosaa (78 %) seurakunnista teki diakonian alalla säännöllistä yhteistyötä kuntien kanssa ja reilusti yli puolet (58 %) myös järjestöjen kanssa.³⁴⁶ Diakoniabarometri tarkentaa kuvaa yhteistyöstä siten, että yleisin yhteistyötaho kunnassa on yleensä sosiaalitoimi, jossa varsinkin toimentulotukiyksikkö, kotisairaanhoido, kotipalvelu, lastensuojelu ja vammaispalvelu ovat tärkeitä yhteistyötoimijoita.³⁴⁷ Jos taas tarkastellaan kuntayhteistyön ulottuvuuksia diakonian työmuotojen kannalta, monipuolisinta yhteistyö on vanhustyössä, omaishoitajien tukemisessa, vammaistyössä ja mielenterveystyössä.³⁴⁸

Kuvio 5.3 osoittaa, että diakonian asiakaskontaktien yleisimpiä aiheita olivat nelivuotiskaudella talousasiat, terveys ja sairaus sekä ihmissuhteet. Lisäksi asiakkaiden kanssa käsiteltiin hengellisiä asioita, asumiseen ja työelämään liittyviä kysymyksiä sekä päihteisiin tai muihin riippuvuuksiin liittyviä ongelmia. Näiden aiheiden osuudet eivät ole juurikaan muuttuneet kertomuskaudella; ainoastaan riippuvuuksien osuus väheni jonkin verran.

344 Kiiski 2013, 20; Haastettu kirkko 2012, 199–200.

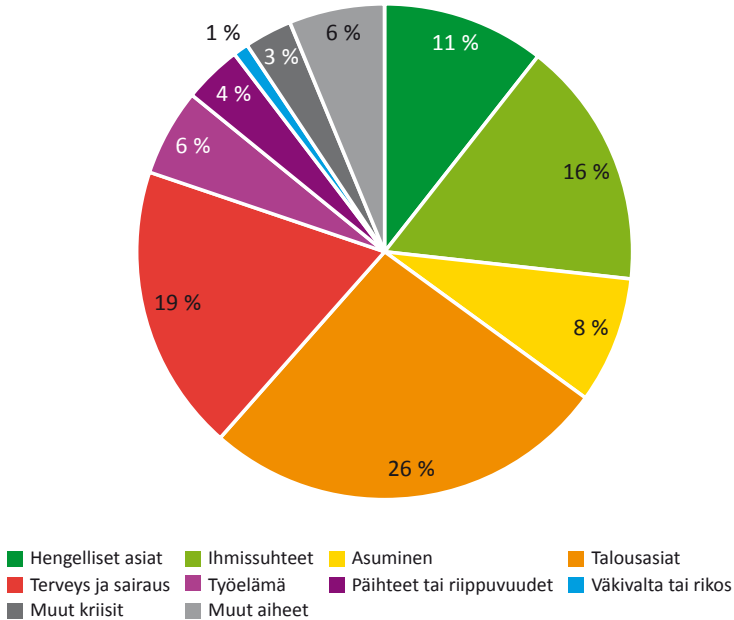
345 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, 94.

346 Seurakuntakysely 2016, B5.

347 Kiiski 2013, 83.

348 Kallunki 2014, 46–47.

Yleisimpien aiheiden osuus on odotettu, kun tiedetään, että noin puolet diakonian asiakkaista on työikäisiä 30–64-vuotiaita ja edelleen suurin osa heistä on työelämän ulkopuolella. Ikääntyneet ovat kuitenkin edelleen tärkeä kohderyhmä: asiakkaista neljännes on yli 74-vuotiaita.³⁴⁹

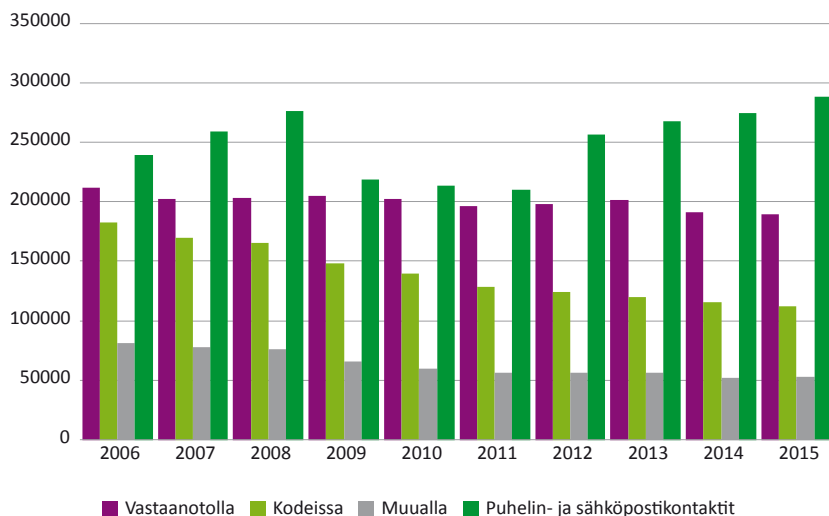
Kuvio 5.3

Diakonian asiakaskontaktien aiheet vuonna 2015, % asiakaskontakteista. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

Edelliseen nelivuotiskauteen verrattuna asiakaskontaktien määrä on pysynyt vuosina 2012–2015 jokseenkin samana olleen vuosittain hieman yli tai alle 640 000. Eri asiakkaiden määrä taas on vähentynyt lähes 40 tuhannella siten, että vuonna 2015 diakoniatyöllä oli noin 143 000 eri asiakasta. Tämän voi tulkita siten, että yksittäisiä asiakkaita on voitu kohdata useammin. Toisaalta se kertoo ihmisten ongelmien kasautumisesta ja monimuotoistumisesta. Koti- ja vastaanottokäyntien ohella työntekijät nimittäin hoitavat enenevän määrän asiakaskontakteista puhelimen ja sähköpostin välityksellä. Kertomuskaudella

³⁴⁹ Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, 98.

puhelin- ja sähköpostikontaktien määrä kasvoi 250 000:sta lähes 300 000:een muodostaen näin suurimman osuuden diakonian asiakaskontakteista.³⁵⁰ Kuvio 5.4 osoittaa diakonian asiakaskontaktien painopistemuutoksen selkeästi. Asiakaspalvelutyö ei ole kadonnut diakoniasta mihinkään, mutta diakoniatyöntekijöiden täytyy olla entistä enemmän käytettävissä viestintävälineiden välityksellä.

Kuvio 5.4

Diakonian asiakaskontaktit palvelupaikan mukaan 2006–2015. Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015.

Yhteiskunnallisten ongelmien kasautuminen ja taloustaantumien pitkittyminen heijastuu seurakuntien diakoniatyöhön. Tämä näkyi seurakuntien vastauksissa koskien erilaisten aihepiirien ja huolenaiheiden muutoksia vuonna 2015.³⁵¹ Vaikka suurimmassa osassa seurakunnista kyselyssä esitettyjen aiheiden määrän koettiin pysyneen ennallaan, yleisin muutostrendi oli aiheiden lisääntyminen, jos jotain muutosta ilmeni seurakunnassa. Vuoden 2011 tavoitin seurakunnat kokivat perusturvan riittävyyteen, velkaantumiseen ja yksinäisyyteen liittyvien kysymysten lisääntyneen eniten. Maahanmuut-

350 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, 97.

351 Seurakuntakysely 2016, B5.

to nousi aiheeksi, jonka koettiin lisääntyneen huomattavasti seurakuntien diakoniatyössä, jos verrataan edelliseen nelivuotiskauteen. Porvoon hiippakunnan seurakunnissa tämä oli eniten kasvanut aihealue. Myös Helsingin ja Espoon hiippakunnissa maahanmuutto oli eniten kasvaneiden aiheiden joukossa.

Seurakuntien kokemus diakoniatyön painopistemuutoksista todentaa edellä sanottua taloudellisten ongelmien lisääntymisestä. Ruoka-apu ja muu aineellinen auttaminen lisääntyi yli kahdessa kolmasosassa seurakunnista. Tilanne oli samanlainen myös edellisellä nelivuotiskaudella. Varsinaisia diakoniaruokailuja järjestettiin kertomuskaudella aiempaa vähemmän, ja niihin osallistuneiden määrä väheni yli 600 000:sta reiluun 420 000 henkilöön. Painopiste siirtyi kuitenkin ruoka-avustusten jakeluun toimipisteistä. Vuonna 2015 esimerkiksi ruokakasseja jaettiin yli 271 000 kappaletta.³⁵² Ruoka-apu ja henkinen tukeminen olivat keskeisempiä painopisteitä erityisesti pienemmissä, alle 4 000 jäsenen seurakunnissa. Suuremmissa seurakunnissa eniten kasvaviin painopisteisiin luettiin mukaan etenkin verkostoyhteistyö asiakkaiden auttamiseksi sekä vapaaehtoistyö.³⁵³

Vapaaehtoistyö diakoniassa

Diakoniatyössä toimi kertomuskaudella vuosittain yli 30 000 vapaaehtoista.³⁵⁴ Vapaaehtoistoiminnan eri muodot ja itse vapaaehtoistoiminnan organisointi nousivat nelivuotiskaudella 2012–2015 aiempaa tärkeämmiksi diakonian painopisteiksi; noin puolet seurakunnista ilmoitti näiden toimintojen painoarvon kasvaneen. Kysyttäessä avoimella kysymyksellä muita painopistemuutoksia useat seurakunnat mainitsivat myös hiljattain käyttöön otetun vapaaehtoistyö.fi -verkkopalvelun. Vapaaehtoistoiminta tosin oli ennen kaikkea suurempien, yli 8 000 jäsenen seurakuntien painopisteiden kärjessä. On joka tapauksessa selvää, että vapaaehtoisten tarve on juuri diakonian työalalla suuri. Diakoniatyöntekijöille tehdyn kyselyn mukaan suurimmalla osalla työhön liittyy vapaaehtoistoiminta jollakin tavalla. Joka viides diakoniatyöntekijä koordinoi työalansa vapaaehtoistoimintaa, joka kymmenes koko seurakunnan vapaaehtoistoimintaa. Yli neljännes työntekijöistä ohjaa

352 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, 102.

353 Seurakuntakysely 2016, B5.

354 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2015, 103.

vapaaehtoisia osana työtään, ja noin kolmannes sanoo muuten tekevänsä yhteistyötä vapaaehtoisten kanssa.³⁵⁵

Vapaaehtoistyölle asettaa painetta erityisesti se, että diakonisen työn tarve etenkin ikääntyneiden parissa lisääntyy samanaikaisesti kun sekä kokoava toiminta että kasvokkaiset asiakaskontaktit kuten kotikäynnit vähenevät. Vapaaehtoisia pyritään ohjaamaan ystäväpalvelun kaltaisiin toimintamuotoihin, joihin liittyy esimerkiksi ikäihmisten auttamista ulkoilussa tai muun vertaistuen tarjoamista. Koska vapaaehtoisten joukko on keski-ikältään usein varsin iäkästä, on heidänkin jaksamisensa rajallista. Uusien vapaaehtoisten tarve on erityisen suuri ikääntyneiden parissa.³⁵⁶ Toki myös lasten ja nuorten parissa tehtävässä työssä ystäväpalvelun tai mentoritoiminnan kaltainen vapaaehtoispalvelu on tärkeässä roolissa. Vertaistuki laajentaa auttamismahdollisuuksia, mutta se vaatii myös vapaaehtoisten kouluttamista ja työnohjausta.

Diakonian työntekijöiden käynnit kodeissa, kouluissa, laitoksissa ja muualla vähenevät kertomuskaudella. Diakoniatyö tavoitti toisaalta ihmisiä avoimien ovien toiminnalla, johon osallistui vuonna 2015 lähes 437 000 henkilöä. Osallistujamäärä oli samaa luokkaa myös muissa tilaisuuksissa, joita olivat esimerkiksi talkoot, tempaukset ja työttömien kanssa järjestetty toiminta. Erityinen avoimien ovien kohtaamispaikka tai vapaaehtoistyön tukikohta oli vuonna 2015 itsenäisenä toimintana lähes puolella seurakunnista (45 %).³⁵⁷ Osuus nousee yli puolen, kun mukaan lisätään ne seurakunnat, joilla tällainen kohtaamispaikka oli yhteistyössä toisen seurakunnan (2 %) tai kunnan tai jonkin järjestön (11 %) kanssa. Omia tiloja oli erityisesti Helsingin ja Espoon hiippakuntien seurakunnilla mutta myös Tampereen ja Turun hiippakuntien seurakunnista yli puolella. Kohtaamispaikkoja oli luonnollisesti enemmän yli 16 000 jäsenen seurakunnilla, mutta jo yli 4 000 jäsenen seurakunnistakin noin puolella oli tiloja käytettävissään. Keskiuurissa seurakunnissa kohtaamispaikan toiminta oli yleisemmin järjestetty yhteistyössä kunnan tai järjestön kanssa.

355 Kiiski 2013, 23.

356 Kiiski 2013, 68–69.

357 Seurakuntakysely 2016, B5.

Taulukko 5.1

Seurakuntien järjestämät toimintamuodot avointen ovien kohtaamispaikoissa / vapaaehtoistyön tukikohdissa vuosina 2015 ja 2011, % seurakunnista. Seurakuntakysely 2016 ja 2012, N=240; 206.

Kohtaamispaikassa järjestetty toimintamuoto	2015	2011
Avointen ovien tila/kahvila	85	93
Hartaustilaisuudet	69	86
Askartelu- tai talkootilaisuudet	68	71
Keskustelupiirit	57	67
Välitetty vapaaehtoisapu koteihin tai laitoksiin	50	36
Vertaistukiryhmät	49	47
Esitelmät	43	52
Muu toiminta	16	18

Kohtaamispaikkoja oli vuonna 2015 useammassa seurakunnissa kuin vuonna 2011, jolloin kolmasosalla seurakunnista oli kohtaamispaikka itsenäisenä toimintana ja noin kymmenesosalla yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Taulukosta 5.1 nähdään, millaista toimintaa järjestettiin niissä seurakunnissa, joissa kohtaamispaikka oli. Suurin osa seurakunnista piti kohtaamispaikoissa avointa kahvilaa, ja yli kaksi kolmasosaa järjesti niissä hartaustilaisuuksia sekä askartelu- tai talkootilaisuuksia. Kaikkia näitä toimintoja järjestettiin vuonna 2015 harvemmin kuin neljä vuotta aiemmin. Toiseen suuntaan ovat kertomuskaudella kehittyneet vertaistukiryhmät ja vapaaehtoisavun välittäminen, joita kumpaakin järjesti puolet seurakunnista. Ainoastaan Kuopion ja Oulun hiippakuntien seurakunnissa vapaaehtoisavun välittäminen oli harvinaisempaa. Avointen ovien toimintaan vapaaehtoistyö toki liittyy laajemminkin, koska toiminnan järjestäminen on useimmiten sekä seurakunnan työntekijöiden että vapaaehtoisten yhteistyötä. Myös seurakuntien vastauksissa ”muuta toimintaa” koskien korostuu vapaaehtoisten koulutus ja työnohjaus. Avointen ovien kohtaamispaikkojen toiminnalliset painotukset vahvistavat havaintoa, että vapaaehtoistyön tarve diakoniatyössä on kasvanut. Diakonia on myös profiloitunut vahvemmin vapaaehtoistyön koordinoinnissa.

5.5 Mihin diakonia palveluna on menossa?

Diakonian suurin sisäinen murros tapahtui Hiilamon³⁵⁸ mukaan viimeksi 1990-luvun lamavuosina, jolloin taloudellinen avustaminen diakonian työvälineenä nousi vahvasti esiin. Työn painopiste siirtyi myös enemmän kotikäynneistä vastaanottoihin, joissa alettiin kohdata ennen kaikkea työikäisiä. Kun myös ruokapankkitoiminta aloitettiin yhteistyössä kansalaisjärjestöjen kanssa, oli kirkon diakonia ottanut merkittävän roolin taloudellisen laman aiheuttaman kriisin hoitamisessa. Merkittävää on myös se, että diakoniatyön taloudelliset resurssit eivät lisääntyneet eivätkä vähentyneet laman aikana.

Vuonna 2008 alkanut taloudellinen taantuma kohdattiin kuitenkin toisenlaisena sekä suomalaisessa yhteiskunnassa että diakoniatyön piirissä. Heikoimminkin toimeentulevia ja syrjäytyneitä on enemmän kuin 1990-luvulla, ja perusturvan taso suhteessa yleiseen tulotasoon on alhaisempi. Pitkäaikaisesti toimeentulotukea saavien osuus työikäisessä väestössä on kasvussa. Meneillään olevaa taantumaa ja sen yhteiskunnallisia seurauksia luonnehtii siis huonosuorituksen pysyvyys ja hyvinvointierojen kasvu. Samaan aikaan diakonian työalalla menot ovat kasvaneet lukuun ottamatta henkilöstömenoja, koska diakoniatyöntekijöiden määrä on vähentynyt neljä prosenttia.³⁵⁹ Henkilöstön väheneminen näkyy väistämättä esimerkiksi kotikäyntien ja asiakaskontaktien vähenemisenä ja toisaalta puhelin- ja sähköpostikontaktien lisääntymisenä. Vapaaehtoisten määrä on noussut hieman, mutta tarve vapaaehtoisille on jatkuvasti nykyistä tarjontaa suurempi.

Koko maata koskevilla avustusten keskiarvoilla ja asiakaskontaktien sekä tilaisuuksien summaluvuilla mitattuna diakoniatyö näyttää polkevan paikallaan tai taantuvan. Toisaalta alueelliset erot ovat suuria ja havaittavissa jo eri hiippakuntia vertailtaessa. Reagointi meneillään olevaan taloustaantumaa on ollut monipuolista esimerkiksi Espoon hiippakunnassa, jossa kolme neljäsosaa seurakunnista on lisännyt vapaaehtoisten määrää ja kaksi kolmesta kehittänyt uusia toimintamuotoja. Myös työntekijäresursseja on kyennyt lisäämään viidesosa hiippakunnan seurakunnista, mikä on muualla maassa erittäin harvinaista. Helsingin hiippakunnassa suurin osa seurakunnista on

358 Hiilamo 2015a, 10–11.

359 Hiilamo 2015b, 39.

lisännyt vapaaehtoisia, Tampere taas erottuu hiippakuntana, jossa yli puolet seurakunnista on kyennyt kasvattamaan avustusbudjettia.³⁶⁰

Myöskään 1990-luvun toiminnallinen kehitys ei ollut tasaista, vaan korostui esimerkiksi Lapuan ja Tampereen hiippakuntien alueella. Laman aikana diakoniatyön innovaatiot levisivät laajasti mutta epätasaisesti eri seurakuntiin. Tämä vahvistaisi Hiilamon tulkinnan mukaan diffuusioteorian esittämää näkemystä innovaatioiden leviämisestä sosiaalisissa järjestelmissä. Tilanne vaikuttaa olevan samanlainen myös 2010-luvulla. Suomen 12 suurimmasta kaupungista kaikkiaan yhdeksässä toimeentulotuen asiakkaiden määrä on noussut vuodesta 2007 lähtien. Kuitenkin ainoastaan kolmessa eli Kuopiossa, Tampereella ja Oulussa myös diakoniatyön asiakaskontaktien määrä on samalla ajanjaksolla kasvanut.³⁶¹

On toki mahdollista, että heikko yhteys toimeentulotuen asiakasmäärien ja diakonian asiakaskontaktien välillä selittyy osittain toimeentulotuen paikallisesti vaihtelevilla hakemis- ja myöntämiskäytännöillä. Pitkäaikainen toimeentulotuki on kuitenkin yleensä merkki köyhyysongelmasta, jonka pitäisi synnyttää tarvetta diakoniatyölle. Erilaisuudessa korostuu myös seurakuntien itsenäisyys. Diakoniaa ei ole normitettu muutoin kuin siten, että jokaisessa seurakunnassa on oltava diakonian virka. Se, miten työ järjestetään, on paikallisseurakuntien itsenäisen harkinnan varassa.³⁶²

Palveluyhteistyö mahdollisuutena ja haasteena

Voidaan hyvällä syyllä sanoa, että seurakunnallinen diakoniatyö on palaamassa hyvinvointipalvelujen ytimeen siitä marginaalista, johon se päätyi hyvinvointivaltion kehittyessä universalistiseksi palvelujärjestelmäksi. Tätä vasten diakonialle kirkkojärjestyksessä määritelty rooli viimesijaisena turvana ”niille, joita ei muulla tavoin auteta”, ei varsinaisesti tee oikeutta sen nykyiselle roolille. 1990-luvulla kunnallisen sosiaalityön ja kirkon diakonian välillä oli vielä melko selkeä työnjako. Diakonian työtavoissa korostui selkeästi sosiaalitoimea enemmän ryhmätoiminta ja asiakkaiden kohtaaminen. Tutkijat havaitsivat myös, että kun julkisessa sosiaalityössä oli aukkoja ja kyvyttömyyttä reagoi-

360 Seurakuntakysely 2016, B5.

361 Hiilamo 2015b, 42–43.

362 Hiilamo 2016, 297–298.

da muuttuviin tilanteisiin, diakoniatyön asiakkaiksi hakeutui tämän myötä entistä enemmän vaikeimmassa asemassa olevia ihmisiä.³⁶³

Taloudellinen taantuma nostaa diakonian merkitystä, mutta muodostaa samalla uhan, joka vaikuttaa estävän työalan kehittymistä. Heti 1990-luvun alun laman jälkeen yhteistyö kuntien ja seurakuntien välillä tiivistyi, ja diakoniatyön vastuu köyhimpien kuntalaisten toimeentulosta ja syrjäytyneiden palveluista kasvoi. Vaikuttaa siltä, että seurakuntien vastuulla on merkittävästi myös tehtäviä, jotka kuuluisivat kuntien vastuulle, mikä herättää kysymyksiä kumppanuuden tasa-arvoisuudesta. Seurakunnat saattavat nykyisellään tarjota vastikkeettomasti palveluja omien verovarojensa ja vapaaehtoisresurssiensa turvin.³⁶⁴ Hyvä esimerkki on vanhustyö, jossa kirkon odotetaan toimivan yhteistyökumppanina, mutta myös entistä itsenäisempänä toimijana. Samalla kuitenkin julkisen sosiaalialan työntekijät eivät välttämättä näe diakoniatyöntekijöitä tasavertaisina toimijoina vaan ennemmin sosiaalitoimen ohjaamana lisäresurssina.³⁶⁵

Seurakunnat ovat rakenteellisesti ja toiminnallisesti yhteiskuntasektorien välimaastossa. Varsinkin diakoniatyön matalan kynnyksen reagointivalmius ja vapaaehtoistoiminnan hyödyntäminen muistuttavat kansalaisyhteiskunnan mallia, ja seurakunnat ovat siten luonteva kumppani kansalaisjärjestöille. Kirkolla on kuitenkin myös muun muassa veronkanto-oikeutensa johdosta julkisen sektorin toimijan piirteitä. Näin ollen kirkko ja seurakunnat ovat myös eräänlainen valtion ja kuntien rinnakkaisjärjestelmä, ”toinen julkinen”.³⁶⁶ Kun asiakaskunta ja tavoitteet ovat monelta osin limittäisiä kunnan sosiaalipalvelujen kanssa, olisi seurakuntien diakoniatyön asemaa selkiytettävä palvelujärjestelmän kokonaisuudessa. Paineita tälle asettaa erityisesti tulossa oleva sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistus, jossa palvelujen järjestämisvastuu siirtyy kunnilta suuremmille yksiköille. Tällöin kunnat, järjestöt, yritykset ja seurakunnat ovat mahdollisia ja ainakin periaatteellisesti tasavertaisia palveluntuottajia sote-palvelujen kokonaisuudessa.

Sopimuksellinen yhteistyö palvelutuotannossa voisi selkiyttää diakoniatyön asemaa, mutta se on jokseenkin harvinaista. Nykyisessä tilanteessa seurakuntadiakonian yhteistyö kuntien kanssa painottuu erityisesti tapahtumien ja toimintojen järjestämiseen. Noin puolet seurakunnista tekee myös use-

363 Iivari & Karjalainen 1999, 75–76.

364 Roivainen 2015, 21.

365 Pöyhönen 2015, 53.

366 Roivainen 2015, 21.

ammalla kuin yhdellä diakonian toimialalla yhteistyötä tilojen yhteiskäytössä, työvoiman käytössä ja työvoimakoulutuksessa. Sen sijaan strategioiden suunnittelu, palvelusetelin hyödyntäminen tai ostopalvelusopimukset ovat erittäin harvinaisia yhteistyötapoja diakoniassa. Strategioiden suunnitteluun liittyvää yhteistyötä kunnan kanssa tehdään lähinnä vanhustyön ja kriisityön toimialoilla, jotka ovat myös aktiivisimpia työvoiman käyttöä ja koulutusta koskevassa yhteistyössä.³⁶⁷

Vähäinen kiinnostus ostopalvelutoimintaan juontuu ainakin seurakuntadiakonian ja julkisten sosiaalipalvelujen jännitteisestä historiasta. Kun diakoniatyö palveluna kuitenkin suuntautuu universalistisesti seurakunnista ulospäin, sillä olisi periaatteelliset edellytykset olla yhteiskunnallisten palvelujen tuottaja. Omanlaisensa haaste muodostuu siitä, että diakonian periaatteellinen tehtävä on puolustaa heikko-osaisimpia ja pitää kiinni heidän oikeuksistaan. Sen tiedonintresseihin kuuluu tuottaa ennustamatonta ja tarvittaessa viralliset totuudet kiistättävää tietoa. Tämä voi tarkoittaa myös julkisten palvelujen haastamista ja kritisointia, kun asiakkaita pyritään ohjaamaan sopiviin palveluihin.³⁶⁸ Sopimuksellisen palveluntuottajan rooli ei välttämättä sovellu diakonian kaltaiselle itsenäiselle toimijalle, joka pitkään on voinut määritellä toimintakentänsä ilman ulkoisia velvoitteita. Esteitä kunnalliselle yhteistyölle voi aiheuttaa myös diakonian rooli uskonnollisena toimijana, mutta tämä ei näytä olevan suuri ongelma kunnille eikä toisaalta diakonian työalavastaaville, jotka näkevät uskonnon esillä pitämisen ja uskonnollisen asiantuntemuksen edustamisen olevan merkittävässä roolissa kuntayhteistyössä.³⁶⁹

Seurakuntiin ja varsinkin seurakuntadiakoniaan kohdistuvat odotukset palveluyhteistyössä muistuttavat niitä odotuksia, joita Suomessa yleisesti kohdistetaan kolmanteen sektoriin. Yhteiskunnallisessa keskustelussa kolmannen sektorin tulisi voida organisoida vapaaehtoistoimintaa, turvata demokraattisen poliittisen järjestelmän toimivuus, tuottaa sosiaalista pääomaa, toimia työllistäjänä, olla tehokas palveluntuottaja ja toimia kansalaisyhteiskunnan keskeisenä foorumina. Samalla tiedetään, että kirkon toiminta julkisen sektorin tavoin perustuu julkiseen demokratiaan ja byrokraattiseen hallintoon, joiden pohjalta kirkko tuottaa verovarjoilla rahoitettuja palveluja. Näitä sekoitettavia rooleja kuvataan kolmannen sektorin tutkimuksessa hybridisaatio-

367 Kallunki 2014, 50–51.

368 Kallunki 2014, 73; Iivari & Karjalainen 1999, 76.

369 Kallunki 2014, 64.

na. Toiminnassa voivat tällöin yhdistyä esimerkiksi vapaaehtoistoiminta ja palkkatyö, osallisuus ja byrokratia, aatteellisuus (tai uskonnollinen vakaumus) ja ammatillisuus sekä yleishyödyllisyys ja markkinakilpailu.³⁷⁰

Seurakuntadiakonian hybridisyys on haasteista huolimatta se tekijä, jonka varaan yhteistyö eri toimijoiden kanssa voi rakentua. Hybridiluonteensa ansiosta seurakunnat ovat myös kyenneet sen kaltaisiin auttamistoimiin kuin esimerkiksi turvapaikanhakijatilanteeseen reagointi osoitti.³⁷¹ Nopea reagointikyky, yksilölliset auttamismuodot ja vapaaehtoistyöntekijöiden mobilisointi ovat vahvuusalueita, jotka diakoniassa on syytä turvata. Yhteistyön vahvistaminen järjestöjen ja kuntien kanssa vaatii diakoniatyön tunnustamista yhteiskunnallisena palveluna kumppanien taholta. Toisaalta se vaatii seurakunnilta valmiuksia profiloida tätä palveluaan ja tehdä sopimuksia palveluyhteistyöstä. Työn profilointia voi edesauttaa myös diakonian rooli hengellisen hyvinvoinnin vahvistajana.

5.6 Johtopäätökset

Kirkko on aina ollut heikompiosaisten auttaja. Luterilainen reformaatio jatkoi tätä perinnettä, mutta merkittävä muutos aiempaan oli laajempi vastuunjako. Kahden regimentin oppi tarkoitti myös esivallan eli valtion vastuullistamista sosiaalisten ongelmien kuten köyhyyden hoitamisesta. Vahvan luterilaisen kirkon maissa poliittinen ilmapiiri oli otollinen sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltiomallin muotoutumiseen. Kirkko on puolustanut puheenvuoroissaan universalistista hyvinvointivaltiota. 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa kirkko on myös tehnyt paluuta hyvinvointipalvelujen ytimeen, kun rahoitusongelmissa kamppaileva valtio ja kunnat ovat hakeneet kumppaneita ja vaihtoehtoisia toteuttajia palveluilleen. Kirkko on vastannut tähän haasteeseen, mutta toisaalta se ei ole missään vaiheessa luopunutkaan tehtävästään heikompiosaisten auttajana ja puolestapuhujana julkisessa keskustelussa. Tätä roolia suomalaiset myös toivovat kirkolta edelleen ja pitävät sitä tärkeänä jäsenyytensä kannalta.

Suomalaiset ovat edelleen kansainvälisestäikin vertaillen aktiivisia kansalaistoimijoita. Yhdistykset, vapaaehtoistyö ja avustustyöhön osallistuminen ovat suosittuja ja arvostettuja toiminnan muotoja. Toisaalta työn ja vapaa-

370 Ruuskanen & Kontinen 2015, 1.

371 Ks. luku 1.5 Uskontojen väliset suhteet.

ajan kiireisyys ja kuormittuneisuus heijastuu vahvasti kansalaistoimintaan. Aikaa ja voimia osallistumiseen on yhä vähemmän, vaikka osallistumisen mahdollisuuksia on enemmän. Suomalaiset kuitenkin osoittavat laajaa valmiutta auttamiseen ja motivaatiota vapaaehtoistyöhön. Myötätunto ja kokemus kansalaisen velvollisuudesta ajavat auttamaan. Tässä tutkimuksessa havaittiin, että aktiivisia avustustoimintaan osallistujia ovat seurakunnan toimintaan osallistuvat ja luterilaista arvomaailmaa kannattavat. Heitä löytyy yhtä lailla kirkon kuin muidenkin uskontokuntien jäsenistä sekä uskontokuntiin kuulumattomista.

Kirkon diakoniatyö on yksi yhteiskunnallisten ongelmien kohtaamisen konkreettinen kenttä, jolla ongelmiin myös tartutaan. Työkentän muutos näkyy muun muassa siinä, että taloudellinen avustaminen on noussut tärkeäksi osaksi toimintaa. Diakonian asiakkaiden määrä on vähentynyt 2000-luvulla. Edellisen laman aikana diakoniatyön keskiöön nostettu asiakkaiden kohtaaminen vastaanotolla on varsinkin tällä kertomuskaudella vähentynyt. Entistä suurempi osa asiakkaista kohdataan puhelimen tai sähköpostin välityksellä.

Vapaaehtoisuuden merkitys diakoniatyössä kasvaa, kun työntekijöiden vastaanotto- ja kotikäyntitoiminta supistuu. Vapaaehtoisten kokonaismäärä kasvoikin kertomuskaudella, mutta tarve on selkeästi suuremmalle vapaaehtoisreserville. Seurakunnissa vapaaehtoisuus on voimakkaasti kasvava painopistealue. Varsinkin diakoniatyöntekijät ovat monin eri tavoin tekemisissä vapaaehtoistyön ja sen koordinoinnin kanssa, joten vapaaehtoisjohtamisesta on tulossa väistämättä olennainen osa-alue diakonien osaamistarpeissa. Tässä on kuitenkin huomioitava myös se, että diakoniatyö vaatii usein erityisammattitaitoa ja sitä sitovat vaihtolokysymykset. Tällöin vapaaehtoisten hyödyntämisellä on omat rajoitteensa.

Köyhyys ja huono-osaisuus ovat muodostuneet pitkittyneiksi yhteiskunnallisiksi ongelmiksi, jotka valuessaan diakonian hoidettaviksi osoittavat samalla julkisen hyvinvointijärjestelmän heikkoudet. Diakoniatyö on osoittautunut monessa kohdin joustavammaksi ja nopeammaksi reagoimaan kuin julkiset palvelut. Julkisen sektorin taloudellinen taantuma on kuitenkin myös uhka diakonian kehittymiselle. Vastuunjako yhteisissä kysymyksissä hämärtyy, ja seurakuntadiakonia saattaa joutua liian suuren kuormituksen alle. Näyttää myös siltä, että diakoniatyö ei ole merkittävästi laajentunut tai kasvanut toiminnallisesti, vaikka tarve sen palveluille on yhteiskunnassa kasvanut. Kasvua tosin tapahtuu alueellisesti, mikä jää helposti huomaamatta katsottaessa koko maan tilannetta.

Hyvinvointipalvelujen rakenteellisen muutoksen ja markkinoistumiskehityksen jatkuessa kirkon diakonian on tartuttava uusiin haasteisiin. Sen pitää pystyä profiloimaan toimintansa ollakseen tasavertaisempi kumppani palveluntuottajien kokonaisuudessa. Lisäksi kirkossa on päätettävä, miten suhtaudutaan ostopalvelun tyyppiseen yhteistyöhön. Palveluntuottajan ja sopimuksellisen toimijan rooli voi olla liian kapea kirkolliselle diakoniale, joka on yhteiskunnallisten ongelmien esiin nostajana myös vastavirtaan kulkija ja haastaja. Tärkeää on, että tehtävissä ratkaisuisa diakonian rooli ja perimmäinen missio lähimmäisenrakkauden edistäjänä ei jää sivuun.

6 KIRKON ROOLI YHTEISKUNNASSA

Leena Sorsa

6.1 Johdanto

--- kirkollista ja maallista valtaa ei pidä sekoittaa toisiinsa. Kirkollisella vallalla on valtuus opettaa evankeliumia ja toimittaa sakramentit. Se ei saa sekaantua sille vieraisiin tehtäviin, ei vaihtaa maallisia hallituksia, ei kumota esivallan säätämiä lakeja, ei kieltää lain määräämää kuuliaisuutta, ei asettaa esteitä tuomioille, jotka koskevat maallisia järjestyksiä tai sopimuksia eikä määrätä esivallalle sääntöjä valtion järjestysmuodosta. Sillä Kristus sanoo: Minun valtakuntani ei ole tästä maailmasta ---.

Augsburgin tunnustus, XXVIII Kirkollisesta vallasta³⁷²

Luterilaisuudessa kirkon ja valtion erillisyys on yhteistyön lähtökohta. Kummankin hallintavallan, maallisen ja hengellisen, tehtävänä on huolehtia omista tehtävistään ja antaa toisilleen työrauha. Toisaalta luterilaisuus korostaa kristittyjen velvollisuutta valvoa esivallan työtä niin, että esivalta pyrkii toimillaan rauhan, kohtuullisuuden ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Mikäli näin ei ole, kristittyjen tehtävänä on vastustaa esivaltaa. Jos esivalta kuitenkin huolehtii tehtävistään, kristityn tehtävä on olla esivallalle kuuliainen ja tukea esivallan työtä.³⁷³

Tämän kirkon ja valtion suhdetta koskevan luterilaisen idean toteuttaminen käytännössä sisälsi ristiriitaisuutta ainakin Ruotsi-Suomessa. Valtio-kirkkojärjestelmä ei ollut luterilaisuuden teologinen idea, mutta sellainen järjestelmä luterilaisen uskon maihin käytännössä syntyi. Se, miten eri valtakuntiin reformaation jälkeen vahvistettiin luterilainen usko ja luterilaisen

372 Augsburgin tunnustus 1980, 43.

373 Raunio 2002.

kirkon asema, oli keskeisesti politiikkaa ja ruhtinaitten päätöksiä. Taloudellisen itsenäisyyden menettäneen kirkon asema perustui myös molempinpuolisiin odotuksiin: kirkko odotti turvattua asemaa toteuttaa tehtäväänsä ja vallanpitäjät kirkolta kuuliaisuutta esivallalle ja tukea yhteisön vahvistamisessa. Erityisesti 1600-luvulla puhdasoppisuuden aikana valtion ja kirkon yhteistyö oli tiivistä. Vuoden 1686 kirkkolaki pakotti jokaisen kuulumaan luterilaiseen kirkkoon. Vasta 1800-luvulla idea kirkon ja valtion, sekä ylipäätään uskonnon ja valtion, erillisyydestä sai vahvistusta myös suomalaisessa kontekstissa. Reformaation jälkeen syntyneen valtiokirkkojärjestelmän purkautuminen ei tapahtunut hetkessä vaan vuosien ja vuosikymmenten kuluessa yksittäisten uudistusten myötä. Uskonnonvapaus ja valtion tunnustuksellinen puolueettomuus ovat olleet vahvistettuina Suomessa lähes koko itsenäisyyden ajan.³⁷⁴

Evankelis-luterilaisen kirkon asema suomalaisessa yhteiskunnassa ja valtion ja kirkon suhteet ovat aina olleet sekä käytännöllisiä että kirkko- ja uskontopoliittisia kysymyksiä. Niiden yksityiskohtia on käsitelty valtiovallan ja kirkon kesken koko itsenäisyyden ajan ja jo sitä ennen. Nykyisin uskonnon ja valtion suhteita sekä kirkon asemaa yhteiskunnassa eivät ohjaa vain valtiovallan näkemykset tai kirkossa vallitseva käsitys sen tehtävästä ja roolista yhteiskunnassa. Myös kansainväliset ihmisoikeustulkinnat uskonnonvapaudesta ja yhdenvertaisuudesta ohjaavat merkittäväällä tavalla uskontojen ja valtion suhdetta. Näkökulma on siis vaihtunut yksittäisen kirkon ja valtion suhteesta laajemmin uskontojen ja valtion suhteeseen ja yhteistyöhön yhteiskunnassa. Samanaikaisesti suomalaisessa yhteiskunnassa luterilaisen kirkon näkyvyyttä muovaavat lukuisat kulttuuriset ja perinteistä nousevat tavat, mistä syystä luterilaisuudella on edelleen näkyvät vaikutukset esimerkiksi yhteiskunnalliseen kalenteriin ja tapakulttuuriin.³⁷⁵

Kirkon ja valtion suhteita sekä uskonnon asemaa julkisessa tilassa on 2010-luvulla tarkasteltu suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti viranomaisille tehtyjen kanteluiden kautta, joissa on linjattu uskonnonvapauden, uskonnon julkisen näkymisen sekä uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen yhdenvertaisuuden toteuttamista. Myös luterilaisten perinteiden roolia yhteiskunnassa on näissä yhteyksissä arvioitu. Uskonnollisuuden kentän moninaistuminen, kirkon enemmistöaseman heikkeneminen ja uskontokuntiin sitoutumattomien määrän kasvu ovat johtaneet pohtimaan, miten tässä ajassa

374 Heininen & Heikkilä 1996, 61–86; Immonen 2016, 57–62.

375 Sorsa 2015, 54–59.

elävät samanaikaisesti luterilaissävytteinen kristillinen perinne ja historia, uskontojen julkinen näkyminen ja uskonnonvapaus, yhdenvertaisuuden toteutuminen sekä valtion tunnustuksellinen neutraliteetti.

Valtion neutraliteetti, puolueettomuus, ei Suomessa ole tarkoittanut valtion maailmankatsomuksellista ideologiaa saati välinpitämättömyyttä uskontoja ja katsomuksia kohtaan. Sen sijaan sillä tarkoitetaan Suomessa ja laajemminkin Euroopassa käytännöllistä otetta turvata tasapuolisesti uskontojen ja katsomusten läsnäolo ja toimintaedellytykset yhteiskunnassa. Se merkitsee myös pyrkimystä rohkaista uskonnollisia ja katsomuksellisia yhteisöjä näkymään, vaikuttamaan ja toimimaan ihmisten ja yhteiskunnan hyväksi. Tämä tulkinta on merkinnyt myös sitä, että valtio voi tehdä yhteistyötä kirkkojen sekä uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen kanssa ja tukea niiden vaikuttavuutta yhteiskunnassa. Valtiolta odotetaan yhteistyövalmiutta sekä myönteistä ja aktiivista asennetta uskonnollisia ja katsomuksellisia yhteisöjä kohtaan.³⁷⁶

Mutta mitä suomalaiset ajattelevat luterilaisen perinteen näkymisestä yhteiskunnassa tai kirkon ja valtion yhteistyöstä? Mihin suuntaan suomalaiset haluaisivat kehittää valtion ja uskonnollisten yhteisöjen välisiä suhteita? Tässä luvussa tarkastellaan suomalaisten asenteita eräisiin kirkon ja valtion suhteita sekä valtion ja uskonnollisten yhdyskuntien asemaa tulevaisuudessa koskeviin kysymyksiin. Lopussa on katsaus myös uskonnonvapautta ja uskontojen julkista näkymistä koskeviin aihepiireihin.

6.2 Luterilaiset perinteet yhteiskunnassa

Kristilliset juhlapyhät yhteiskunnan kalenterissa

Luterilainen kalenteri vaikuttaa merkittävästi suomalaisessa yhteiskunnassa arjen ja juhlan määrittelyyn. Kristillisistä juhlapäivistä säädetään kirkkolaiilla, ja ne ohjaavat kirkkovuoden viettoa, erityisesti seurakuntien jumalanpalveluselämää. Merkittävät kirkolliset juhla-ajat ovat pääsiäisaika sekä joulunaika. Yhteiskunnassa vietetään yleisesti yhtätoista kirkkolaisissa määriteltyä juhlapäivää sekä lisäksi vain kahta yhteiskunnallista juhlapäivää, jotka ovat vappu ja itsenäisyyspäivä. Näiden lisäksi yhteiskunnassa on määritelty erityiseen asemaan kaksi juhlapyhien aattoa, jouluaatto ja juhannusaatto. Suomen yh-

376 Sorsa 2015, 44–50; Garcimartín 2016, 115–120.

teiskunnallisissa juhlakalenterissa ei ole muiden kirkkokuntien tai uskontojen juhlapyyhiä.³⁷⁷

Kirkkolaki määrittelee kirkon työtä varten kristillisten juhlapäivien vietsota, mutta se ei määrää yhteiskunnallisesta kalenterista. Sen sijaan kristillisten juhlapyhien vapaapäiväluonnetta sekä vaikutusta työaikaan ja lomanviettoon määrittelevät merkittävimmin työaikalaki, vuosilomalaki sekä työ- ja virkaehtosopimukset.³⁷⁸

Kysymys kirkollisen kalenterin vaikutuksesta yhteiskunnalliseen kalenteriin on ollut esillä kuluneen nelivuotiskauden aikana. Vuoden 2013 lokakuussa sovituissa työllisyys- ja kasvusopimuksessa sovittiin, että kirkon ja työmarkkina-keskusjärjestöjen kesken selvitetään loppiaisen ja helatorstain siirtoa kiinteästi lauantaipäiviin, mikä lisäisi yhtenäisten työviikkojen määrää. Kirkossa arkkipyhien siirron katsottiin olevan ongelmallinen kristillisen perinteen ja ekumeenisen yhteistyön näkökulmista. Osana valtiontalouden kunnostustoimenpiteitä ja Juha Sipilän (kesk.) hallituksen niin sanottua kilpailukykyloikkaa esitettiin vuonna 2015 loppiaisen ja helatorstain juhlapyhäluonteeseen muuttamista niin, että nämä pyhäpäivät olisivat työntekijälle joko palkattomia vapaapäiviä tai vapaapäiviä, joiden ajalta tekemättä jäänyt työ täytyi ehdotuksen mukaan tehdä työnantajalle takaisin toisena ajankohtana.³⁷⁹

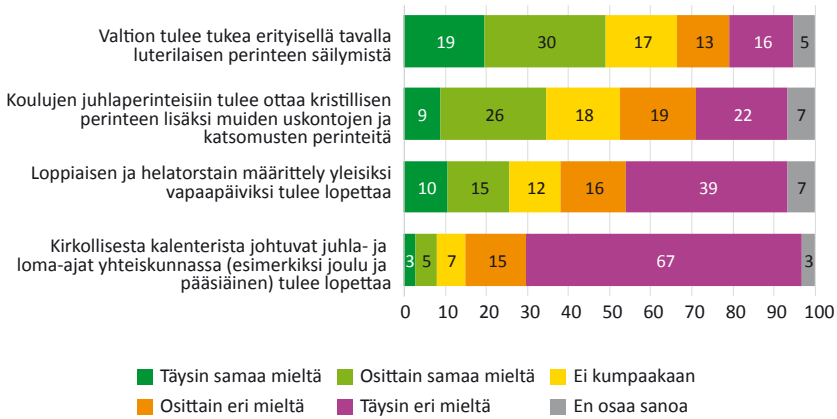
Työmarkkinajärjestöt sopivat tiiviiden yhteiskuntasopimusneuvottelujen jälkeen vuoden 2016 alussa, että suomalaisten vuosittainen työaika nousee 24 tunnilla, mutta sopimuksessa ei tarkemmin määritelty, milloin tai miten työaikaa lisätään. Niin sanotussa yhteiskuntasopimuksessa ei siis puututtu suoraan arkkipyhien vapaapäiväluonteeseen, vaan yhteiskunnallisessa kalenterissa loppiaisen ja helatorstain asema säilyi ennallaan. Ammattiliitot ratkaisivat omissa neuvotteluissaan yksityiskohtaisemmin, miten ja milloin vuosityöajan nosto kullakin alalla toteutetaan.³⁸⁰

377 Kirkkolaki 1054/1993, 4 § 3; Pettersson 2011, 130; Loppiaista ja helatorstaita koskeva selvitys 2014, 1–3. Kristillisen kalenterin vaikutus juhlapyhien viettoon yhteiskunnassa on hyvin samankaltainen kaikissa Pohjoismaissa. Furseth (arvioitavana).

378 Loppiaista ja helatorstaita koskeva selvitys 2014, 3–4. Juhlapyhien vaikutusta esimerkiksi kauppojen aukioloaikoihin on heikennetty vuosikymmenten kuluessa, viimeksi vuoden 2016 alusta alkaen.

379 Kirkko ja valtio -komitea 1977, 255; Loppiaista ja helatorstaita koskeva selvitys 2014, 1, 13–14; Arkkipyhät. Loppiaisen ja helatorstai ovat vuosikymmenten kuluessa olleet arkkipyhäkeskustelun ytimessä ja myös siirtojen kohteena. Loppiaisen ajankohta vaihtelee kalenterin mukaan, sijoittuen usein myös arkipäiville, ja helatorstai sijoittuu aina torstaipäivään. Tästä syystä niiden on katsottu katkaisevan työviikon tavalla, joka lyhentää työaikaa ja heikentää työn tuottavuutta.

380 Työmarkkinajärjestöjen yhteiskuntasopimus kokonaisuudessaan 2016. Yhteiskuntasopimus, ns. KIKY-sopimus (kilpailukyky sopimus), allekirjoitettiin 14.6.2016.

Kuvio 6.1

Suomalaisten suhtautuminen eräisiin uskonnon yhteiskunnallista näkyvyyttä koskeviin kysymyksiin, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Kristillisen kalenterin vaikutus yhteiskunnalliseen elämään sai suomalaisilta vahvan tuen vastaajan uskonnosta tai katsomuksesta riippumatta. Neljä viidestä suomalaisesta (82 %) kannatti kyselytutkimuksessa kirkollisesta kalenterista johtuvien juhla- ja loma-aikojen viettoa yhteiskunnassa (kuvio 6.1). Vahvinta kristillisten juhlapyhien kannatus oli luterilaiseen kirkkoon (87 %) ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin (85 %) kuuluvien joukossa. Tilastollisen analyysin mukaan kirkollisesta kalenterista johtuvien juhla- ja loma-aikojen vaikutus yhteiskunnassa saa kannatusta erityisesti luterilaiseen arvomaailmaan ja kristilliseen oppiin sitoutuvien sekä aktiivisten jumalanpalveluskävijöiden keskuudessa.³⁸¹

Vain kahdeksan prosenttia suomalaisista suhtautui kriittisesti kristillisten juhlapyhien viettoon yhteiskunnassa. Työttömien, johtavassa asemassa toimivien ja maanviljelijöiden keskuudessa suhtauduttiin keskimääräistä kriittisemmin kristillisten juhlapyhien vaikutukseen yhteiskunnallisessa kalenterissa. Kiinnostavaa on, että heistäkin, jotka eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan, 65 prosenttia kannatti kristillisten juhlapyhien vaikutusta yhteiskunnan kalenteriin. Heistä vain 16 prosenttia vastusti tätä.

381 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015; Liite 4, taulukko 6.1.

Kuitenkin asenteet loppiaisen ja helatorstain vapaapäiväluonnetta kohtaan poikkeavat tästä yleisestä myönteisyydestä hieman. Kuten todettu, kysymys loppiaisen ja helatorstain vapaapäiväluonteesta on ollut paljon esillä nelivuotiskauden lopulla. Tästä syystä on pidettävä mielessä, että kyselyn aikaan syksyllä 2015 ajankohtainen poliittinen keskustelu on voinut vaikuttaa tuloksiin. Vastajat eivät ole välttämättä ottaneet ensisijaisesti kantaa niinkään kyseisten pyhäpäivien vaikutukseen yhteiskunnan kalenterissa, vaan esimerkiksi keinoihin, joilla parantaa valtion taloudellista tilaa.

Kun kristillisten juhlahpyhien asemaa yhteiskunnallisessa kalenterissa tuki neljä viidestä suomalaisesta, loppiaisen ja helatorstain asemaa yleisinä vapaapäivinä kannatti hieman yli puolet suomalaisista (55 %). Joka neljäs suomalainen katsoi, että helatorstain ja loppiaisen määrittely yleisiksi vapaapäiviksi on mahdollista lopettaa. Valmiutta luopua loppiaisen ja helatorstain vapaapäiväluonteesta oli eniten korkeamman tuloluokan väestössä sekä yrittäjien, johtavassa asemassa olevien sekä maanviljelijöiden keskuudessa. Näissä ryhmissä arkipyhien taloudelliset vaikutukset korostuvat ehkä keskimääräistä enemmän tai arkipyhä ei tarjoa työelämän keskelle sellaista vapaa-aikaa, mitä se monille muille mahdollistaa.³⁸²

Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten keskuudessa loppiaisen ja helatorstain aseman säilymistä kannatettiin vain hieman suomalaisten keskiarvoa enemmän (59 %), mutta muiden uskonnollisten yhdyskuntien jäsenistö kannatti helatorstain ja loppiaisen säilyttämistä vapaapäivinä keskimääräistä selvästi enemmän (65 %). Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomistakin kaksi viidestä ei halunnut luopua näiden juhlahpyhien vapaapäiväluonteesta. Heistä joka kolmas oli kuitenkin näistä pyhäpäivistä valmis luopumaan. Merkille pantavaa on se, että kristillisten juhlahpyhien asema ylipäättään saa vahvaa kannatusta myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien keskuudessa.

Aivan kuten kristillisten juhlahpyhien suhteen yleensäkin, helatorstain ja loppiaisen asemasta vapaapäivinä ollaan keskimääräistä valmiimpia luopumaan uskonnottoman identiteetin omaavien, arvokonservatismia edustavien sekä uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien keskuudessa. Huomionarvoista on kuitenkin se, että kaikkein eniten arkipyhien aseman haluavat säilyttää kyselytutkimuksen nuorimmat vastaajat. Heille arkipyhät tarjoavat ainakin vapaapäiviä kouluviikon ja opiskeluarjen keskelle. Luterilainen ar-

vomaailma ei ennusta kielteistä eikä myönteistä suhtautumista arkipyhien vapaapäiväluonteeseen.³⁸³

Valtiolliset jumalanpalvelukset

Itsenäisen Suomen historiassa on vietetty valtiollisia jumalanpalveluksia valtiopäivien avajaisten ja päättäjäisten yhteydessä sekä itsenäisyyspäivänä. Valtiopäiväjumalanpalvelusten viettoa ohjeistettiin jo Suomen Suuriruhtinaanmaan Valtiopäiväjärjestyksessä vuonna 1906. Tämän jälkeen valtiopäiväjumalanpalvelusten vietosta on säädetty itsenäisen Suomen Valtiopäiväjärjestyksissä ja erinäisissä valtiopäivien juhlallisuuksia ohjeistavissa asetuksissa. Itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalveluksista antoi maan hallitus määräyksen vuonna 1919. Määräyksen mukaan itsenäisyyspäivää vietettiin joulukuun kuudentena päivänä ja tuolloin kirkoissa tuli toimittaa jumalanpalvelus.³⁸⁴

Kirkkojärjestyksessä määrätään, että ”Jumalanpalvelus pidetään itsenäisyyspäivänä ja valtiollisten tilaisuuksien yhteydessä niin kuin siitä on säädetty tai erityisiä tilaisuuksia varten määrätty.” Valtiopäivien avajais- tai päättäjaisjuhlilla tai itsenäisyyspäivällä ei ole kristillisen pyhäpäivän luonnetta tai sisältöä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on kuitenkin noudattanut valtion hallituksen aikanaan antamia määräyksiä ja ohjeita ja toimittanut jumalanpalveluksia osana valtiopäivien juhlallisuuksia sekä itsenäisyyspäivän viettoa.³⁸⁵

Vuonna 1977 Suomen evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon ja valtion suhteita selvittänyt Kirkko ja valtio -komitea otti kantaa valtiopäiväjumalanpalvelusten järjestämiseen niin periaatteelliselta kuin käytännölliseltäkin kannalta. Toisaalta komiteassa katsottiin, että valtiopäiväjumalanpalvelukset, joista lainsäädännössä säädettiin, ottivat kantaa asiaan, jossa valtion tuli olla puolueeton. Tämän näkemyksen mukaan valtion ei tullut enää määrätä valtiopäiväjumalanpalveluksista, vaan niiden vietosta tulisi ohjeistaa luterilaisen kirkon omissa säännöksissä tai vietto jättää kokonaan vapaaehtoisuuden pohjalle. Toisen komiteassa esiintyneen näkemyksen mukaan valtiopäiväjumalanpalvelusten viettoa katsottiin käytännön kysymyksenä ja niitä pidettiin vanhana ja arvokkaana kulttuuriperinteenä, jota ei ollut syytä katkaista. Kun jumalanpalvelukset eivät olleet valtion järjestämiä, vaan kirkko järjesti niitä

383 Liite 4, taulukko 6.2. Arvokonservatismia kuvaa muuttuja ”perinteinen avioliittokäsitys”.

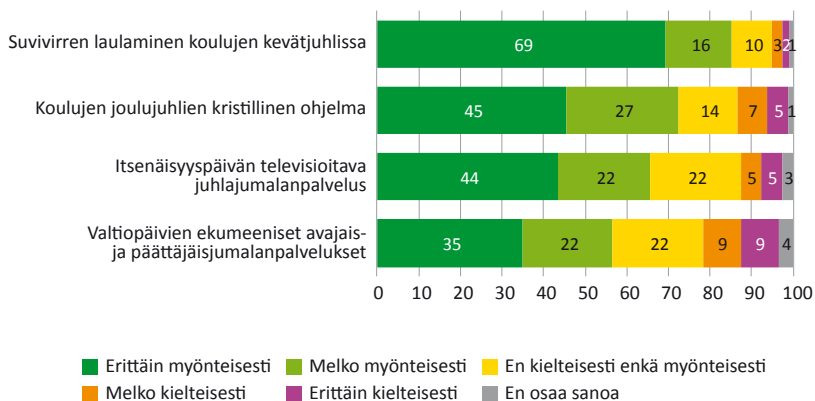
384 Takala 1978, 1–13. Ks. esim. Suomen Suuriruhtinaanmaan Valtiopäiväjärjestys 26/1906; Valtiopäiväjärjestys 7/1928; Asetus valtiopäivien avajaisten ja päättäjäisten juhlamenoista 90/1977.

385 Takala 1978, 1–13; Kirkkojärjestys 1055/1993, 2 § 2.

valtion pyynnöstä, käytäntö ei ollut ristiriidassa valtion uskonnollisesti puolueettoman roolin kanssa.³⁸⁶

Nykyisin valtio ei enää säädä valtiopäivien avajais- ja päättäjaisjumalanpalveluksista tarkemmin, sillä niiden viettoa koskeva asetus kumottiin vuonna 2000. Valtiopäiväjumalanpalvelusten viettoa ohjaavat kuitenkin vanhat tavat ja perinteet. Merkittävin muutos, joka valtiopäiväjumalanpalvelusten viettoon on tehty, on niiden vietto ekumeenisina jumalanpalveluksina 1990-luvun lopulta lähtien. Nykyisin jumalanpalvelus on toteutettu yhteistyössä eri kristillisten kirkkojen ja yhdyskuntien kesken.³⁸⁷

Valtiolliset jumalanpalvelukset ovat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksia, tarkemmin sanoen Helsingin tuomiokirkkoseurakunnan ja ruotsinkielisen Johannes församlingenin jumalanpalveluksia, joita järjestetään yhteistyössä valtiollisista juhlatilaisuuksista vastaavan Ulkoasiainministeriön protokollayksikön kanssa. Valtiollisia jumalanpalveluksia ovat valtiopäiväjumalanpalvelukset sekä itsenäisyyspäivän jumalanpalvelukset. Valtiopäiväjumalanpalveluksista kantaa vastuuta osaltaan eduskunta ja itsenäisyyspäivän jumalanpalveluksista valtioneuvosto.³⁸⁸

Kuvio 6.2

Suomalaisten suhtautuminen koulujen uskonnolliseen ohjelmaan ja valtiollisiin juhlanjumalanpalveluksiin, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

386 Kirkko ja valtio -komitea 1977, 251–252.

387 Valtiolliset jumalanpalvelukset 2011.

388 Asetus valtiopäivien juhlatilaisuuksista annetun asetuksen kumoamisesta 147/2000; Valtiolliset jumalanpalvelukset 2011.

Suomalaisista 61 prosenttia suhtautui valtiopäiväjumalanpalvelukseen myönteisesti vuonna 2011. Myönteisyys valtiopäivien ekumeenisia avajais- ja päätäjäisjumalanpalveluksia kohtaan on vähentynyt hieman neljässä vuodessa. Vuoden 2015 *Gallup Ecclesiastica* -kyselyn mukaan 57 prosenttia suomalaisista suhtautui myönteisesti valtiopäivien yhteydessä järjestettäviin jumalanpalvelukseen (kuvio 6.2). Erittäin myönteisesti suhtautuneita on yhä kolmannes väestöstä.³⁸⁹

Näyttää kuitenkin siltä, että asenteet ovat siirtyneet hiljalleen aiempaa kriittisemmiksi valtiopäiväjumalanpalveluksia kohtaan. Kielteisesti suhtautuvien osuus voimistui aiemmasta 15 prosentista 18 prosenttiin. Erittäin kielteisesti valtiopäiväjumalanpalvelukseen suhtautuvien osuus oli 9 prosenttia. Nähtävissä on, että erityisesti nuorten aikuisten keskuudessa kielteisyys on voimakkaampaa, sillä 25–34-vuotiaiden keskuudessa erittäin kielteisesti suhtautuvien osuus oli jo 15 prosenttia ikäryhmästä. Tässä ikäryhmässä 37 prosenttia suhtautui valtiopäiväjumalanpalvelukseen myönteisesti, kun yli 65-vuotiaiden keskuudessa myönteisten osuus oli 78 prosenttia.³⁹⁰

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien keskuudessa valtiopäiväjumalanpalvelukset saavat kansalaisten keskiarvoa enemmän kannatusta. Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistä 68 prosenttia ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista 65 prosenttia suhtautui valtiopäiväjumalanpalvelukseen myönteisesti. Mielenkiintoista on se, miten vahvasti uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat jakautuivat tässä kysymyksessä. Niistä suomalaisista, jotka eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan, 21 prosenttia suhtautui myönteisesti ja 47 prosenttia kielteisesti kyseisiin tilaisuuksiin. Erittäin kielteisesti suhtautuvien osuus oli 29 prosenttia uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomista. Kuitenkaan 27 prosenttia uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomista ei ottanut myönteistä eikä kielteistä kantaa valtiopäiväjumalanpalvelukseen.

Valtiopäiväjumalanpalvelukseen kielteisesti suhtautuvia oli eniten kaikkein pienimmissä tuloluokissa. Sekä opiskelijoiden että työttömien keskuudessa noin joka neljäs suhtautui kielteisesti valtiopäiväjumalanpalvelukseen. Heidän joukossaan myös myönteisten osuus oli muuhun väestöön nähden selvästi vähäisempää. Vain 42 prosenttia opiskelijoista ja työttömistä suhtautui valtiopäiväjumalanpalvelukseen myönteisesti.

Tilastollisessa tarkastelussa selviää, että itsenäisesti tarkasteltuna iällä on merkittävä rooli asenteiden selittäjänä. Vanhemmat ihmiset ovat sel-

389 Haastettu kirkko 2012, 48–49.

390 GE 2015.

västi myönteisempiä valtiopäiväjumalanpalvelusten viettoa kohtaan kuin nuoremmat ihmiset. Kaikkein kriittisimpiä valtiopäiväjumalanpalvelusten järjestämiselle ovat 1980–1990-luvuilla syntyneet. Kielteistä asennetta valtiopäiväjumalanpalveluksiin selittävät myös kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan, uskonnoton identiteetti sekä yleinen uskontokriittisyys. Myönteistä asennetta valtiopäiväjumalanpalveluksiin selittävät kristilliseen oppiin sitoutuminen, kansallistunne sekä luterilainen arvomaailma.³⁹¹

Kehityssuunta ennustaa valtiopäiväjumalanpalveluksiin kohdistuvan muutospaineen kasvua tulevaisuudessa, sillä nuoret tarkastelevat perinteiden merkitystä uudelleen. Kysymys liittyyne olennaisesti valtiokirkollisuudeksi mielletävien piirteiden kriittiseen tulkintaan ja erityisesti kysymykseen yhdenvertaisuuden toteutumisesta. Tutkija Pasi Saukkonen onkin todennut, että julkisen vallan käyttäjät voisivat miettiä tapoja, joilla antaa symbolista tunnustusta tai julkista huomiointia eri uskontokunnille.³⁹²

Suomalaiset suhtautuivat kuitenkin itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalvelukseen selvästi valtiopäiväjumalanpalveluksia myönteisemmin. Vuonna 2015 tehdyssä kyselyssä itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalvelukseen suhtautui myönteisesti 66 prosenttia suomalaisista. Vain joka kymmenes suhtautui siihen kielteisesti.

Kuten todettu, valtiovallan määräys vuonna 1919 viettää itsenäisyyspäivänä jumalanpalvelusta kirkoissa käynnisti myös valtakunnallisen itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalveluksen vieton.³⁹³ Yhä nykyisin Helsingin tuomiokirkossa vietetään juhlanjumalanpalvelusta osana itsenäisyyspäivän valtiollisia juhlallisuuksia. Jumalanpalvelus välitetään Yleisradion kautta suomalaisten koteihin.

Ällä näyttää olevan suuri merkitys asenteissa itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalvelukseen. 25–34-vuotiaista puolet suhtautui siihen myönteisesti ja 16 prosenttia kielteisesti, kun taas 65–79-vuotiaista 83 prosenttia suhtautui myönteisesti ja vain 4 prosenttia kielteisesti. Jälleen opiskelijoiden ja työttömien keskuudessa ilmeni varsin kielteistä suhtautumista itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalvelukseen. Kun suomalaisten suhtautumista itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalveluksiin tarkastellaan siten, että saadaan esiin kunkin tekijän itsenäinen vaikutus, ilmenee, että nuori ikä on merkittävä itsenäinen tekijä kielteisessä suhtautumisessa itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalveluk-

391 Liite 4, taulukko 6.3.

392 Saukkonen 2013, 231–241.

393 Takala 1978, 6–9.

seen. Myös työttömyys, kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan, uskonnoton identiteetti sekä yleinen uskontokielteisyys selittävät kielteistä suhtautumista asiaan. Myönteistä suhtautumista ennustavat jälleen luterilainen arvomaailma ja kansallistunne mutta myös perinteiset moraaliarvot.³⁹⁴

Sekä evankelis-luterilaisen kirkon että muiden uskontokuntien jäsenistä kolme neljästä (76 %) suhtautui itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalvelukseen myönteisesti. Uskontokuntiin kuulumattomat olivat jälleen hyvin heterogeeninen ryhmä, sillä heistä 29 prosenttia suhtautui myönteisesti mutta toiset 29 prosenttia kielteisesti itsenäisyyspäivän juhlanjumalanpalvelukseen. Jopa 40 prosenttia heistä ei kuitenkaan ilmaissut myönteistä eikä kielteistä kantansa asiaan. On vahvasti nähtävissä, ettei uskontokuntiin kuulumattomia voi pitää yhtenäisenä, saman mielisenä ryhmänä.

Koulujen kristilliset perinteet

Suomalaisten koulujen juhlatraditioihin on kuulunut suvivirren laulaminen koulujen kevätjuhlissa sekä joulukuvaelman tai muun joulun kristillisen sanoman ilmaisevan elementin kuuluminen koulujen joulujuhlan viettoon.

Kertomuskaudella sekä eduskunnan oikeusasiamiehen toimisto että valtioneuvoston oikeuskanslerinvirasto ottivat ratkaisuihinsa kantaa koulujen uskonnollista juhlaperinnettä koskeviin ohjeistuksiin. Vuoden 2013 elokuussa Eduskunnan oikeusasiamies Jussi Pajuoja antoi ratkaisunsa koulujen kevätjuhlissa laulettuun suvivirren johdosta tehtyyn kanteluun. Helsingin yliopiston vapaa-ajattelijayhdistys Prometheus ry:n puheenjohtaja oli kannellut kansanedustaja ja Opetushallituksen johtokunnan puheenjohtaja Sari Sarkomaan kannanotosta, jonka mukaan suvivirren laulaminen ei ollut uskonnonharjoitusta. Sarkomaan mukaan suvivirren laulaminen oli osa suomalaista kevätjuhlaperinnettä. Koulujen näkökulmasta tämä tulkinta tarkoitti sitä, että suvivirren laulaminen saattoi kuulua koulujen kevätjuhlien kaikille yhteiseen ohjelmasisältöön.³⁹⁵

Eduskunnan oikeusasiamies Jussi Pajuoja katsoi ratkaisussaan, että suvivirren laulamista ei voitu pitää ongelmallisena uskonnonvapauden negatiivisen toteutumisen näkökulmasta. Hän ei pitänyt suvivirren, erityisesti tyypillisesti laulettuun kahden ensimmäisen säkeistön, sisältöä korostuneen uskonnollisena. Lisäksi suvivirsi oli koulujen traditioihin vakiintunut kevätjuhlaperinne. Pa-

394 Liite 4, taulukko 6.4.

395 Suvivirsi koulujen kevätjuhlissa 2013; Uskonnon harjoittaminen kouluissa 2014.

juoja katsoi sen kuuluvan perustuslakivaliokunnan tarkoittamaan koulujen suomalaiseen juhlaperinteeseen.³⁹⁶

Keskustelu puhkesi uudelleen Valtioneuvoston oikeuskanslerinviraston apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalaisen ratkaisusta, jonka hän teki maaliskuussa 2014. Puumalainen otti kantaa kanteluun, joka koski uskonnon harjoittamista koulussa, erityisesti päivänavauksissa ja uskonnollisia elementtejä sisältävissä tilaisuuksissa. Puumalaisen mukaan ”kouluissa nykyisessä muodossaan järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ovat ongelmallisia julkisen vallan neutraalisuuden sekä yhdenvertaisuuden edistämismallisuuden näkökulmasta.” Hän piti perustellumpana, ettei kouluissa järjestettäisi lainkaan tilaisuuksia, joissa on jonkin vakaumuksen mukaista sisältöä.³⁹⁷

Puumalaisen kannanotto herätti yhteiskunnassa keskustelua. Perustuslakivaliokunnan varapuheenjohtaja Outi Mäkelä (kok.) ihmetteli Yleisradion haastattelussa Puumalaisen kannanottoa ja sen poikkeamista huomattavasti aikaisemmista asiaa koskeneista linjauksista. Mäkelä korosti, että perustuslakivaliokunnan linjaukset vuodelta 2002 olivat edelleen voimassa, ja sen mukaan esimerkiksi suvivirren laulaminen oli osa koulujen perinteisiin kuuluvaa juhlatraditiota.³⁹⁸

Eduskunnan perustuslakivaliokunta linjasi vielä uudelleen keväällä 2014 kantansa ja ohjeistuksensa koulujen uskonnollisten perinteiden toteuttamisesta. Valiokunta totesi:

Perustuslakivaliokunnan mielestä perustuslaista tai Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ei johdu vaatimusta poistaa koulun toiminnasta kaikkea uskontoon viittavia elementtejä sisältävää ainesta. Pitkälle viety uskonnollista alkuperää olevien perinteiden välttäminen ei valiokunnan mielestä myöskään edistä uskonnollista suvaitsevaisuutta. Sen sijaan koulujen toiminnassa ja niitä koskevassa ohjauksessa on tärkeää ottaa huomioon keskeiset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä ilmenevät periaatteet,

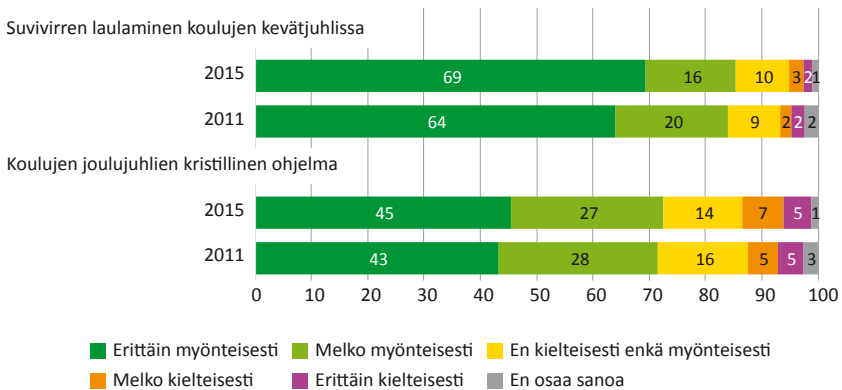
396 Suvivirsi koulujen kevätkuuhissa 2013. Perustuslakivaliokunta oli vuonna 2003 voimaan astuneen uskonnonvapauslain käsittelyn yhteydessä todennut, että tarkoituksena ei ollut muuttaa käytäntöjä koulujen perinteisiin kuuluvien tilaisuuksien, esimerkiksi lukuvuoden päättäjäisten, osalta. Kannanoton mukaan juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria eikä niitä niissä mahdollisesti ilmenevän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Perustuslakivaliokunnan mietintö (PeVM) 10/2002 vp.

397 Uskonnon harjoittaminen kouluissa 2014.

398 Perustuslakivaliokunta käsittelee suvivirtää uudelleen lähiviikkoina – varapuheenjohtaja arvostelee apulaisoikeuskanslerin ratkaisua 26.3.2014.

*kuten indoktrinaation kieltö, julkisen vallan neutraalisuuden vaatimus sekä uskonnollinen suvaitsevaisuus ja moniarvoisuus. Edellä esitetyn valossa perustuslakivaliokunta ei näe tarvetta muuttaa kantaansa koulujen perinteisten juhlien osalta. Tällaisia juhlia ei esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina. Perustuslakivaliokunta katsoo, että muitakin vastaavia sinänsä uskonnollista alkuperää olevia traditioita voi sisältyä koulun perinteisiin juhlisiin.*³⁹⁹

Näiden ristiriitaisiakin tulkintoja kuvanneiden linjausten jälkeen Opetushallitus antoi uudet ohjeistukset perinteisten juhlien ja uskonnollisten tilaisuuksien, kuten päivänavauksien ja jumalanpalvelusten, järjestämisestä esi- ja perusopetuksessa syyskuussa 2014. Perinteisten juhlien viettoa Opetushallitus ohjeisti kouluja perustuslakivaliokunnan antamien suuntaviivojen mukaisesti.⁴⁰⁰

Kuvio 6.3

Suomalaisten suhtautuminen suuvirren laulamiseen koulujen kevätjuhlissa sekä koulujen joulujuhlien kristilliseen ohjelmaan vuosina 2011 ja 2015, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2011, N=4 930 ja 2015, N=4 275.

Kohu suuvirren ympärillä johti ainakin siihen, että suomalaisten suhtautuminen suuvirren laulamiseen on säilynyt hyvin myönteisenä. Vuonna 2015

³⁹⁹ PeVM 2/2014 vp. – K 7/2013 vp.

⁴⁰⁰ Opetushallituksen ohje Uskonnon ja elämäntutkimuksen opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestäminen esi- ja perusopetuksessa 2014. Ks. myös luku 4.

tehdyn kyselyn mukaan myönteisesti suhtautuvia oli 85 prosenttia suomalaisista (kuvio 6.2). Huomion arvoista on, että vahvimman asenteen, erittäin myönteisen suhtautumisen ilmaisseiden osuus on noussut 5 prosenttiyksikköä vuodesta 2011 (kuvio 6.3).

Myös koulun joulujuhlien kristilliseen ohjelmaan suhtaudutaan suomalaisten keskuudessa hyvin myönteisesti, vaikka myönteisyys ei saavutakaan suvuirren suosion tasoa. Myönteisesti siihen suhtautuvia oli 72 prosenttia suomalaisista. Suomalaisista 45 prosenttia ilmaisi erittäin myönteisen suhtautumisen joulujuhlien kristilliseen ohjelmaan. Kielteisesti koulun joulujuhlien kristilliseen ohjelmaan suhtautui 12 prosenttia suomalaisista.

Tutkimusten mukaan naiset ovat uskonnollisesti miehiä aktiivisempia. Naisilla näkyy olevan myös miehiä myönteisempi asenne uskonnon näkymiseen julkisessa tilassa. Näidenkin kysymysten kohdalla ilmenee, että naiset suhtautuvat miehiä myönteisemmin koulujen kristillisiin juhlaperinteisiin. Tilastollisesta tarkastelusta selviää, että myönteistä suhtautumista koulujen kristillisiin juhlaperinteisiin selittävät luterilaisuutta ja kansallistunnetta korostavat asenteet sekä arvokonservatiivisuus.⁴⁰¹

Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet kannattivat vahvasti kristillistä juhlaperinnettä kouluissa. Myös muiden uskonnollisten yhdyskuntien jäsenet kannattivat sitä. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että kristillisten juhlaperinteiden roolia kouluissa kannatettiin myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien keskuudessa. Näissäkin kysymyksissä uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien mielipiteet jakautuivat kuitenkin vahvasti (kuvio 6.4).

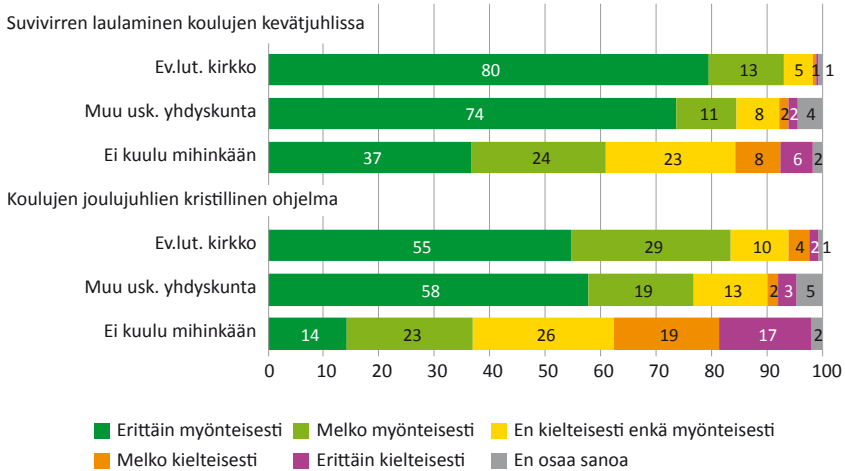
Kriittisyyttä koulujen kristillistä juhlaperinnettä kohtaan on kyselytutkimuksen mukaan keskimääräistä enemmän nuorten ihmisten sekä pienituloisten, työttömien ja opiskelijoiden keskuudessa. Tilastollisesti tarkasteltuna kielteisyyttä selittävät kuitenkin kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan sekä uskonnoton identiteetti.⁴⁰²

Suomalaiset eivät kuitenkaan ole yksiselitteisesti valmiita ottamaan koulujen juhlaperinteisiin mukaan muiden uskontojen ja katsomusten perinteitä (kuvio 6.1). Kolmannes (35 %) suomalaisista oli valmiita ottamaan koulujen juhlaperinteisiin mukaan muiden uskontojen ja katsomusten perinteitä, mutta jopa 41 prosenttia suomalaisista ilmoitti olevansa asiasta eri mieltä. Valmiutta antaa muille uskonnollisille ja katsomuksellisille pe-

401 Pew Research Center 2016; Liite 4, taulukko 6.5.

402 Liite 4, taulukko 6.5.

rinteille osaa koulujen juhlaperinteessä ei suomalaisten keskuudessa vielä merkittävästi ole.

Kuvio 6.4

Suomalaisten suhtautuminen suvivirren laulamiseen koulujen kevätjuhlissa sekä koulujen joulujuhlien kristilliseen ohjelmaan uskontokuntaan kuulumisen mukaan, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2011, N=4 930 ja 2015, N=4 275.

Naiset ja iäkkäämmät olivat valmiimpia toivottamaan muut perinteet tervetulleiksi osaksi koulujen juhlaperinteitä. Erityisesti nuori ikä, kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan sekä konservatiivinen uskonnollisuus selittävät tilastollisen analyysin mukaan kielteistä asennoitumista muiden uskontojen ja katsomusten näkymiseen koulujen juhlaperinteissä.⁴⁰³

Tutkimustulokset osoittavat, että luterilaisten perinteiden kannatus yhteiskunnassa on pääsääntöisesti korkealla. Erityisesti kristillisen kalenterin vaikutus yhteiskunnassa sekä koulujen kristillinen ohjelmaperinne saavat kansalta vahvan tuen. Näyttää siltä, että keskustelu luterilaisten perinteiden asemasta kertomuskauden aikana on jopa vahvistanut niiden arvostusta kansan keskuudessa. Tutkija Ilkka Halava on todennut, että rajankäynti islamin kanssa Euroopassa on selkeyttänyt myös kristittyjen identiteettiä. Hänen

403 Liite 4, taulukko 6.6.

mukaansa tämä on tuonut aiemmin näkymättömänä olleen kristillisen kirkon läsnäolon näkyvämmäksi julkisessa tilassa. Monien uskontojen läsnäolo saa ihmiset miettimään, mitä kristillisuus tarkoittaa ja onko kristillinen identiteetti se, minkä haluaa valita.⁴⁰⁴

Modernissa yhteiskunnassa kansakuntaa yhdistäviä uskonnollisia symboleja ja perinteitä on lähestytty *yhteiskuntauskonnon* käsitteen avulla. Käsitettä on avattu esimerkiksi niin, että ”yhteiskuntauskonto muodostuu symboli-, ajatus- ja käyttäytymiskaavoista, jotka antavat oikeutuksen kansallisten instituutioiden arvovallalle. Se tarjoaa perustavaa laatua olevat arvot, jotka sitovat kansan toimimaan yhtenäisesti yhdessä julkisessa elämässä.” Juuri luterilaisen kirkon on katsottu toimineen Pohjoismaissa yhteiskuntauskonnon ilmentymänä. Tämä asetelma on kuitenkin murtumassa: uskonto ei yhä moniarvoisemmassa Suomessa enää pelkästään yhdistä kansaa vaan myös jakaa sitä aiempaa voimakkaammin.⁴⁰⁵

Luterilaisia perinteitä tukevien keskuudessa korostuvat erityisesti luterilainen identiteetti sekä vahva kansallistunne. Perinteet rakentavat kansallistunnetta ja kansallistunne tukee luterilaisuutta. Kirkko on irtautunut kansankirkon nationalistisesta tulkintatavasta, mutta kirkolla ja kristillisyydellä näyttää yhä olevan suomalaisen identiteetin rakentamisessa vahva rooli. Suhtautuminen itsenäisyyspäivän jumalanpalvelukseen on selvästi myönteisempää kuin suhtautuminen valtiopäivien avajais- ja päätösjumalanpalveluksiin.

Alle 35-vuotiaat ovat kriittisimpiä sekä koulujen kristillistä juhlaperinnettä että valtiollisia juhlahumalanpalveluksia kohtaan. Sen sijaan kristillisten juhlahyphien ja niin sanottujen arkipyhien asemaan juhla- ja loma-aikojen säätelijänä nuoret olivat tyytyväisiä. Tarkastelussa ilmeni myös se, että pienituloiset, työttömät ja opiskelijat ovat usein kaikkein kielteisimpiä luterilaisten perinteiden näkymistä kohtaan. Luterilaisuuden kulttuurista vaikutusta ja perinteitä ei siis kannateta samalla tavoin heidän joukossaan, jotka kokevat jäävänsä jollakin tavalla yhteiskunnan reunalle tai ulkopuolelle.

Erityisesti pienituloiset ovat Suomessa yhä tyytymättömpiä koko yhteiskunnan tilaan. Johtavassa asemassa toimivat ja hyvätuloiset tulkitsevat yhteiskunnan tilan valoisammaksi. Kesäkuussa 2016 julkaistun *Kenen mitta on täysi?* -tutkimuksen tulosten mukaan tyytymättömyydellä on myös ideologinen lataus, sillä vasemmistopuolueita äänestävät ja äänestämättä jättävät

404 Sarkonen 2007; Joki 2016.

405 Lampinen 2006, 112–115; Mikkola 2004. Yhteiskuntauskonnosta käytetään myös nimitystä kansalaisuskonto, englanniksi civil religion.

ovat kaikkein pettyneimpiä tilanteeseen. Tyytymättömyys on kasvanut niin, että nuoret ja pienituloiset ovat aiempaa valmiimpia hyväksymään laittoman suoran toiminnan, jolla on yhteiskunnallinen tai poliittinen päämäärä.⁴⁰⁶

Sosiaalisen etäisyyden käsitteellä on kuvattu ihmisten eriarvoistumista, etääntymistä toisistaan yhteiskunnassa. Suomessa ihmiset eivät koe olevansa samalla tavalla ”samassa veneessä” kuin muissa Pohjoismaissa. Sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus koetaan täällä suurempana. Enemmistö suomalaisista ei enää katso, että suomalaiset ovat yhtenäinen kansakunta, jolla on yhteiset tavoitteet. Se, miten eriarvoisuuden kokemus siirtyy ihmiseen itseensä, ei ole selvää. Taustalla voi olla erilaisuuden tai alemmuuden kokemusta niin sosioekonomisesti, kulttuurisesti kuin statuksenkin näkökulmasta. Juho Saari nostaa esiin sen, että eriarvoisuuden kokemus aiheuttaa alemmuuden ja epävarmuuden kokemuksia. Tästä seuraa, että ”Samalla kun ihmiset ovat aikaisempaa epävarmempia omasta arvostaan ihmisenä ja yhteiskunnan jäsenenä, he korostavat aikaisempaa voimakkaammin minuutensa puolustusmekanismina omaa asemaansa ja arvoaan niillä elämänalueilla, joilla se on mahdollista.”⁴⁰⁷

Kirkko on ollut yksi tekijä, joka on tukenut suomalaisen yhteiskunnan yhdenmukaisuutta ja kansakunnan yhtenäisyyttä. Pienituloisten, työttömien ja opiskelijoiden kriittinen suhde kirkkoon voi olla vastareaktio, koska heille yhteiskunta näyttäytyy vakavasti eriarvoistuneena ja kansakuntakin epäyhtenäisenä (ks. taulukko 6.1). Toisaalta kirkkokriittisyys voi tässä yhteydessä heijastaa yllämainitun kaltaista henkilökohtaista halua korostaa omaa mielipidettä ja päätäntävaltaa niillä elämänalueilla, joilla sen ilmaiseminen on yhä mahdollista. Voisi kuitenkin ajatella, että kirkon sanoma lähimmäisenrakkaudesta ja ihmisarvosta vastaisi näihin eriarvoisuudesta nouseviin kokemuksiin. Diakoniatyö on ollut olennainen osa kirkon elämää ja tukirakenne myös hyvinvointivaltiolle. On kysyttävä, näyttäytyykö kirkko tästäkin huolimatta hyväosaisten kirkkona, josta yhteiskunnan reunalla elävät jäävät ulkopuoliseksi, tai esimerkiksi yhteiskunnallisena instituutiona, joka ei ole valtaapitäville riittävän kriittinen vastavoima ja heikossa asemassa olevan ihmisen puolella?

406 Kenen mitta on täysi? 2016, 12–15, 23–26, 33–35.

407 Saari 2015, 88–94.

Taulukko 6.1

Uskontokuntiin kuulumisen vuositulojen mukaan, %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=3 756.

	alle 10 000 €	10 001- 20 000 €	20 001- 30 000 €	30 001- 50 000 €	50 001- 70 000 €	yli 70 000 €	Kaikki
Evankelis-luterilaisen kirkon jäsen	65,1 %	69,4 %	71,5 %	75,5 %	73,4 %	76,8 %	73,2 %
Muun uskonnollisen yhdyskunnan jäsen	2,2 %	2,7 %	3,3 %	2,9 %	3,7 %	2,1 %	2,9 %
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	32,8 %	27,9 %	25,2 %	21,5 %	23,0 %	21,1 %	23,9 %

Uskonnon ja kansallisuuden etäännyminen toisistaan on muuttanut perinteisten uskontojen asemaa yhteiskunnissa. Tämä näkyy kirkkojen jäsenmäärän laskuna, sillä jäsenyys on yhä tietoisemman hengellisen ja ideologisen valinnan tulos. Aiemmin suomalainen oli myös luterilainen, mutta enää näin ei itsessään selvästi ole. Toisaalta kirkkoon kuulumaton, ei-uskonnolliseksi itsensä mieltävä voi kuitenkin jakaa luterilaisen tai kristillisen kulttuurin ja antaa tukensa sille. Edellä tarkastelluissa kysymyksissä tämä oli hyvin nähtävissä.

Kriittisimminkin suhtautuvia luterilaisen perinteen näkymiseen yhteiskunnassa ovat ymmärrettävästi he, joilla on uskonnoton identiteetti ja jotka eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnoton identiteetti yhdistettynä uskontokriittisyyteen näkyy kielteisyytenä myös kristillisiä perinteitä kohtaan. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuus ei kuitenkaan sinällään kerro ihmisen asenteesta luterilaisia perinteitä kohtaan. Uskonnottomuus ei välttämättä tarkoita uskontokielteisyyttä. Iso osa suomalaisista ei katso olevansa uskonnollisia mutta suhtautuu kirkkoon ja kristillisiin perinteisiin valtaosin myönteisesti. Tämä kertoo siitä, että ihmisen identiteetin kannalta on keskeistä kirkon sanoman hengellinen tulkinta. Kirkko nähdään yhä enemmän hengellisenä organisaationa ja suhde siihen muodostuu tätä kautta.

Oikeustieteilijä Ronan McCrea on todennut, että uskonnollinen moninaisuus vaikeuttaa Euroopassa mahdollisuutta säilyttää perinteisiä uskonnollisia symboleja yhteiskunnallisessa elämässä. Koska ihmiset eivät enää jaa yhdessä tiettyjä uskonnollisia symboleita ja perinteitä, niiden läsnäolo julkisessa tilassa kiteytyy ristiriitaisuutta. Taustalla on myös esimerkiksi ateistisista näkökulmista nousevia toiveita selvittää yhdenvertaisuuden ja uskon-

nonvapauden toteutumista. Kuitenkin McCrean mukaan erityisesti pelko ei-perinteisten uskontojen symboleja, tapoja ja perinteitä kohtaan johtaa helposti kaikkien uskonnollisten perinteiden ja symbolien piilottamiseen. Tällöin yhdenvertaisuuden nimissä kaikkien uskonnollisten perinteiden, tapojen ja symboloiden näkymistä vaikeutetaan ja uskontoja ollaan helposti siirtämässä pois julkisesta tilasta.⁴⁰⁸ Uskonnonvapauden näkökulmasta linjaus on kyseenalainen, sillä se tukee negatiivisen uskonnonvapauden toteutumista positiivisen kustannuksella.

Kun kyselytutkimuksessa kysyttiin, tulisiko valtion tukea erityisellä tavalla luterilaisen perinteen säilymistä, suomalaisten mielipiteet jakoutuivat vahvasti. Puolet suomalaisista suhtautui tähän myönteisesti, mutta vajaa kolmannes oli eri mieltä (kuvio 6.1). Luterilaisen kirkon jäsenistä 59 prosenttia suhtautui tähän myönteisesti. Joka kolmas muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista tuki väitettä ja joka kolmas heistä vastusti sitä. Heistä, jotka eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka viides katsoi, että valtion tulee tukea erityisellä tavalla luterilaisen perinteen säilymistä. Kuitenkin 61 prosenttia heistä ei kannattanut ajatusta.

Suomalaiset arvostavat yhteiskunnassa läsnä olevia kristillisiä perinteitä. Niitä ei nähdä niinkään valtion tukena luterilaisuudelle tai luterilaiselle kirkolle, vaan ne kuuluvat suomalaiseen kulttuuriin, historiaan ja yhteiskunnalliseen elämään. Näyttää siltä, että kristillinen tapakulttuuri hyväksytään, kunhan kristillisiä perinteitä ei käytetä kirkon aseman tukemiseen tai valtion ideologiana. Valtion tehtäväksi ei mielletä sen enempiä luterilaisuuden kuin minkään muunkaan uskonnon, katsomuksen tai vakaumuksen aseman korostamista. Suomalaiset antavat näin vahvan tuen valtion käytännöllisen neutraliteetin toteuttamiselle. Tätä tarkastellaan lähemmin seuraavassa osiossa.

6.3 Kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien asemaa koskevat näkemykset

Pohjoismaissa on kuvattu elävän varsin maallistunutta väkeä, mutta samanaikaisesti niissä on ollut historiasta johtuen varsin tiiviit luterilaisen kirkon ja valtion suhteet. Suomi on erottunut muista Pohjoismaista siinä, että Suomessa on koko itsenäisyyden ajan otettu huomioon muiden maiden yhden kirkon sijaan kahden kirkon, ortodoksisen ja luterilaisen kirkon, asema ja valtiosuhde. Vii-

⁴⁰⁸ McCrea 2013.

meisten vuosikymmenten aikana lähes kaikissa Pohjoismaissa kirkon ja valtion suhteita on etäännytetty. Kuitenkin Suomessa ja Ruotsissa, joissa jo aiemmin oli muita maita löyhemmät siteet kirkon ja valtion välillä, etäännytmiskehitys on jatkunut selkeämmin. Niinpä Suomessa ja Ruotsissa on arvioitu olevan tällä hetkellä kaikkein löyhimmät kirkon ja valtion suhteet Pohjoismaissa. Valtiot ovat pyrkineet vahvistamaan kirkkojen itsenäisyyttä, antaneet kirkoille aiempaa vähemmän suoraa tukea tai erityisasemaa ja ottaneet aiempaa vahvemmin huomioon ihmisoikeuksien toteutumisen. Eurooppalaisessa tulokinnassa yhdenvertaisuuden tukemisen ei ole edellytetty johtavan perinteisten kirkon ja valtion suhteiden katkaisuun tai yhteistyön päättymiseen. Nykyisin Euroopassa suositaan käytännöllisen ja toimivan yhteistyön rakentamista valtion ja eri uskonnollisten yhteisöjen ja kirkkojen välille.⁴⁰⁹

Uskontososiologi Jose Casanova on kiinnittänyt huomiota siihen, että pohjoismainen kirkon ja valtion suhteen malli ei ole estänyt demokratian ja ihmisoikeuksien toteutumista, vaan päinvastoin se on yllättäen vahvasti tukenut myös vähemmistöuskontojen aseman tunnustamista ja uskonnollisten oikeuksien toteutumista. Pohjoismaissa onkin pyritty yhdistämään eri uskontojen ja katsomusten moninaisuuden johdosta tarpeellinen yhdenvertaisuuden toteutuminen sekä kansakunnan identiteettiä ja historiaa ilmaisevien perinteiden ja tapojen säilyttäminen.⁴¹⁰ Kysymykset vähemmistöjen aseman turvaamisesta sekä yhdenvertaisuuden ja uskonnonvapauden toteutumisesta on otettu Suomessakin hyvin vakavasti. Kirkon ja valtion suhteen kannalta sen ei ole katsottu merkitsevän vallinneen rakenteen romuttamista tai hylkäämistä, vaan pikemminkin uusien näkökulmien huomioon ottamista täydentämällä uskontojen ja valtion suhteita ajankohtaista tilannetta vastaavaksi.

Kirkon asema julkisessa tilassa on paljon laajempi asia kuin kirkon ja valtion suhde. Kirkko, kuten muutkin uskonnolliset ja katsomukselliset toimijat, vaikuttaa suomalaisessa yhteiskunnassa kietoutuneena monella tavalla lakiin, yhteiskunnan eri sektoreihin ja politiikkaankin. Mutta samalla kirkon ja valtion välinen lainsäädännöllinen ja taloudellinen suhde muovaavat kirkon toimintaedellytyksiä yhteiskunnassa. Muodollisia, toimintaa ohjaavia ja sääteleviä rakenteita tarvitaan silloinkin, kun valtio on tunnustuksellisesti neutraali. Suomessa nämä kirkon aseman piirteet ovat syntyneet historiassa aikana, jolloin valtiokirkollinen rakenne oli itsestäänselvyys.

409 Furseth (arvioitavana).

410 Furseth (arvioitavana). Demokratian suhteesta kirkko–valtio-suhteisiin Euroopassa ks. myös Minkenberg 2011.

Uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen aseman kehittäminen

Luterilaisen kirkon lainsäädännöllinen asema nojaa Suomen perustuslakiin, jossa todetaan: ”Kirkkolaisia säädetään evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Kirkkolain säätämisyjärjestyksestä ja kirkkolakia koskevasta aloiteoikeudesta on voimassa, mitä niistä mainitussa laissa erikseen säädetään.” Perustuslaissa on maininta vain Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta. Kirkkolaki määrittelee tarkemmin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaa, ja Suomen ortodoksisen kirkon toimintaa taas säätelee laki ortodoksisesta kirkosta. Muut uskonnolliset yhdyskunnat ja katsomukselliset yhteisöt ovat Suomessa rekisteröityneet uskonnonvapauslain tai yhdistyslain pohjalta.⁴¹¹

Eduskunnan asemaa kirkkoa koskevan lainsäädännön käyttäjänä on kuitenkin rajattu kirkkolain erityisellä säätämisyjärjestyksellä. Eduskunnalla on oikeus vain hyväksyä tai hylätä lakiin esitetyt muutokset. Tämä turvaa kirkon itsenäisyyttä ja uskonnonvapautta. Käytännössä valtiolla ei ole valtaa kirkon sisäisiin asioihin. Kuitenkin kirkon julkisoikeudellisen aseman kautta kirkko on sidottu joihinkin viranomaisten työskentelyä koskevien lakien, esimerkiksi julkisuuslain ja hallintolain noudattamiseen. Muutamassa vuosikymmenessä kirkon itsenäisyys suhteessa valtioon on tutkimusten mukaan vahvistunut Suomessa. Sama kehitys on nähtävissä muissakin Pohjoismaissa Tanskaa lukuun ottamatta. Ortodoksisen ja luterilaisen kirkon aseman Suomessa katsotaan olleen pohjoismaisessa vertailussa kaikkein itsenäisin ja riippumattomin valtion vallasta.⁴¹²

Kysymystä kirkkojen sekä muiden uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen erilaisista lainsäädännöllisistä rakenteista on tulkittu uskonnollisen moninaisuuden vuoksi myös kriittisesti.⁴¹³ Vaikka luterilaisen ja ortodoksisen kirkon itsenäisyys omissa asioissaan on vahva, kahden kirkon historiallisista syistä erilainen lainsäädännöllinen asema on tulkittu toisinaan myös ongelmalliseksi yhdenvertaisuuden kannalta. Asiaa on mahdollista tarkastella sekä käytännöllisenä kysymyksenä että periaatteen näkökulmasta. Käytännön kysymys on, turvaako lainsäädännöllinen asema kirkkojen itsenäisyyden ja

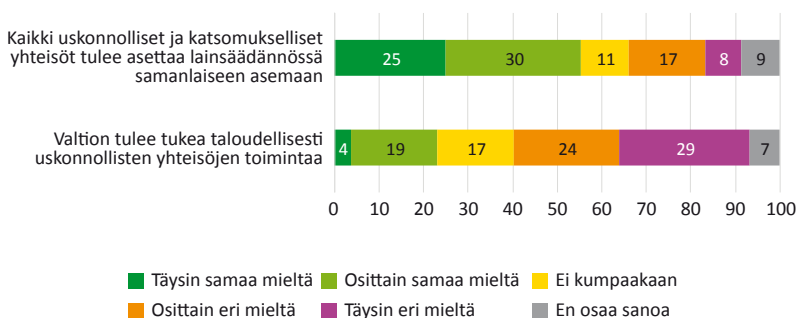
411 Ks. esim. Kirkkolaki 1054/1993, Suomen perustuslaki 731/1999 § 76, Laki ortodoksisesta kirkosta 985/2006, Uskonnonvapauslaki 453/2003.

412 Furseth (arvioitavana); Sorsa 2010; Kirkkolaki 1054/1993, 2 § 2.

413 Sorsa 2015, 8–13, 54–59.

uskonnonvapauden. Toisaalta on mahdollista kysyä, heikentääkö lainsäädännöllinen järjestely yhdenvertaisuuden toteutumista tai valtion tunnustuksellista puolueettomuutta.

On nähtävissä, että tähän aihepiiriin kohdistuu Suomessa uudistustoiveita. Kyselytutkimuksen mukaan suomalaisista noin puolet (55 %) ilmaisi halunsa rakentaa kaikille uskonnollisille ja katsomuksellisille yhteisöille samanlaisen lainsäädännöllisen aseman. Samalla vain joka neljäs (25 %) suomalaisista ei kannattanut samanlaista lainsäädännöllistä asemaa kaikille uskonnollisille ja katsomuksellisille yhteisöille. Kielteisesti asiaan suhtautui 8 prosenttia suomalaisista (kuvio 6.5).⁴¹⁴

Kuvio 6.5

Suomalaisten suhtautuminen uskonnollisten yhteisöjen aseman järjestämiseen, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Nykyinen järjestelmä näyttää olevan kriittisen tarkastelun kohteena, jolloin järjestelmä nähdään kirkon valta-aseman tukena ja yhdenvertaisuuden ongelmana. Samanlaista lainsäädännöllistä asemaa toivottiin erityisesti kirkon ulkopuolella ja kirkkokriittisiä asenteita ilmaisevien keskuudessa. Heistä, jotka eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan, 70 prosenttia kannatti kaikkien uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen asettamista lainsäädännössä samanlaiseen asemaan. Pienempien uskonnollisten yhdyskuntien jäsenistä yli puolet (55 %) kannatti samanlaista lainsäädännöllistä asemaa kaikille. Miehet, opiskelijat ja hyvin pienituloiset kannattivat keskimääräistä enem-

414 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015.

män uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen asettamista samanlaiseen lainsäädännölliseen asemaan.

Kuitenkin myös evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistä puolet (51 %) kannatti uskontojen ja katsomuksellisten yhteisöjen samanlaista lainsäädännöllistä asemaa. Kirkon luottamushenkilöistä 48 prosenttia ja työntekijöistä 44 prosenttia kannatti samanlaista lainsäädännöllistä asemaa kaikille uskonnollisille ja katsomuksellisille yhteisöille.⁴¹⁵ Vaikka samanlaisen lainsäädännöllisen aseman kannatus ei kirkon sisällä yltänytkään koko kansan keskiarvoisiin kannatuslukuihin, on selvä, että kirkon työntekijöiden ja luottamushenkilöiden keskuudessa samanlainen lainsäädännöllinen asema sai vahvaa kannatusta.

Tilastollisen analyysin mukaan miehet, uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat, uskonnottoman identiteetin omaavat sekä herätysliikkeitten jäsenet suhtautuvat myönteisemmin uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen samanlaiseen lainsäädännölliseen asemaan. Kielteisyyttä vieraita uskontoja kohtaan taas selittää kielteistä asennetta uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen samanlaista lainsäädännöllistä asemaa kohtaan.⁴¹⁶

Valtion ja uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen yhteistyön mahdollisuuksia ja lainsäädännöllisiä puitteita on kuitenkin tarkasteltava ennen kaikkea yhdenvertaisuuden, yhteisen hyvän rakentamisen, käytännöllisyyden, yhteistyön ja suvaitsevaisuuden näkökulmista sen sijaan, että niitä katsottaisiin pelkästään ideologisista pyrkimyksistä käsin. Kirkon ja muiden uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen lainsäädännöllisen aseman pohtimista perustelee se, miltä järjestelmä näyttää yhdenvertaisuuden ja tasapuolisen kohtelun näkökulmasta. Kyse ei välttämättä tai ainakaan pelkästään ole siitä, miten yhdenvertaisuus tosiasiallisesti toteutuu tämänhetkessä järjestelyssä.

Uskonnollisten yhteisöjen taloudellinen itsenäisyys

Uskontojen ja valtion suhdetta kuvaa myös se, miten valtio ohjaa ja tukee kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen taloutta.

Kaikissa Pohjoismaissa valtio tukee uskonnollisten yhdyskuntien toimintaa taloudellisesti. Järjestelmät ovat hyvin erilaisia eri maissa. Norjassa kirkon pääasiallinen tulonlähde on valtion budjetti, kun taas Suomessa ja Ruotsissa kirkot saavat rahoitusta valtiolta vain tiettyjen yhteiskunnallisten tehtävien

415 Kirkon työntekijäkysely 2015; Seurakuntien luottamushenkilökysely 2015.

416 Liite 4, taulukko 6.7.

hoitamiseen. Tanskassa, Islannissa ja Suomessa kirkkojen tulot kertyvät kirkollisveroista, tosin Tanskassa, Islannissa ja Suomessa ortodoksisen kirkon kohdalla valtiot eivät peri verotuksen kustannuksia kirkoilta. Myöskään Ruotsissa valtio ei peri kirkon jäsenmaksun keräämisen kuluja kirkolta. Suomen evankelis-luterilainen kirkko maksaa kirkollisveron keräämisestä verohallinnolle vuosittain, ja tämä summa oli esimerkiksi vuonna 2013 noin 20 miljoonaa euroa. Kaikissa Pohjoismaissa valtiot tukevat uskonnollisten yhdyskuntien toimintaa esimerkiksi koulutuksen tai päihdeprojektien taloudellisen avustuksen muodossa. Norjassa, jossa valtio tukee vahvasti enemmistökirkkoa, valtio tukee yhdenvertaisesti myös muita uskonnollisia ja katsomuksellisia yhteisöjä.⁴¹⁷

Suomessa jäsenmaksujen keräämiseksi annettu verotusoikeus on uskonnollisista yhdyskunnista vain evankelis-luterilaisella ja ortodoksisella kirkolla. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkollisverojen kanto siirtyi vuonna 1960 muun verotuksen yhteyteen. Samassa yhteydessä kirkko veloitettiin osallistumaan verotuskustannuksiin. Summa on ollut 4,7 prosenttia vuoden 2015 loppuun saakka. Suomalaisen verotusjärjestelmän kustannukset jakautuvat lain perusteella valtion, kuntien, evankelis-luterilaisen kirkon sekä Kansaneläkelaitoksen kesken.⁴¹⁸

Evankelis-luterilainen ja ortodoksinen kirkko ovat saaneet valtiolta osuuden yhteisöveron tuotosta yhteiskunnallisen tehtävien hoitamisesta aiheutuvien kustannusten kattamiseksi. Käytännössä tämä on tarkoittanut hautaus-toimen, kulttuurihistoriallisesti merkittävän irtaimiston ja rakennusten sekä väestökirjanpidon ylläpidosta aiheutuvien kustannusten korvaamista. Näiden tehtävien hoitovastuusta evankelis-luterilaiselle kirkolle on säädetty laeissa.⁴¹⁹

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiolta saama rahoitus yhteiskunnallisten tehtävien hoitamiseen uudistettiin kertomuskauden aikana. Evankelis-luterilaisen kirkon saaman yhteisöveron tilalle rakennettiin lakisääteinen valtion rahoitus kirkolle. Järjestelyn perusteena olivat edellä mainitut kirkolle annetut lakisääteiset yhteiskunnalliset tehtävät, eikä valtio edelleenkään tue kirkon tekemää vapaehtoista yhteiskunnallista työtä, kuten diakoniatyötä ja lapsi- ja nuorisotyötä tai kirkon hallintoa. Rahoitusjärjestelyn tavoitteena oli rakentaa valtion yhteiskunnallisista tehtävistä maksettava korvaus sellaiseksi,

417 Furseth (arvioitavana); Kirkon talous 2016; Valtiovarainministeriö 2013, 15, 22–24.

418 Laki verohallinnosta 503/2010, § 30; Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 27. Yhteisöveron poistuttua kirkon osuutta verotuskustannuksista laskettiin 3,4 prosenttiin.

419 Valtiovarainministeriö 2013, 4–10.

ettei esimerkiksi yhteiskunnallisesta hautaustoimesta aiheudu ylimääräisiä kuluja kirkon jäsenille.⁴²⁰

Eduskuntakäsittelyssä hallintovaliokunta oli yksimielisesti lakiehdotuksen kannalla, mutta kiinnitti huomiota siihen, että lakisääteiset tehtävät jäivät osaksi edelleen kirkon jäsenten kustannettaviksi. Se totesi: ”Valiokunta pitää perusteltuna, että selvitetään eri mahdollisuuksia sen epäkohdan korjaamiseksi, että kirkon jäsenet joutuvat kattamaan myös kirkkoon kuulumattomien lakisääteisii palveluja sen vuoksi, että valtion rahoitus ei kata noin 20 prosentin suuruista osuutta kyseisten yhteiskunnallisten palvelujen kustannuksista.”⁴²¹ Muutoksen jälkeen kirkon jäsenet maksavat siis jäsenmaksuillaan kaikkien suomalaisten hautauspalveluita, myös kirkkoon kuulumattomien osuutta niistä. Valtion toteuttaman kansalaisten yhdenvertaisen kohtelun näkökulmastakin asia on ongelmallinen.

Eduskunta hyväksyi lain valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin huhtikuussa 2015. Se astui voimaan vuoden 2016 alusta lukien. Vuonna 2016 rahoituksen määrä on 114 miljoonaa euroa, ja sitä korotetaan vuosittain kuluttajahintaindeksin mukaista yleisen hintatason muutosta vastaavasti. Tämä lakisääteinen rahoitus toteutui myös vuoden 2016 budjetissa. Ortodoksiselle kirkolle yhteisövero-osuuden poistuminen on tarkoitus korvata erillisellä summalla.⁴²²

Verotusoikeuden rajaamisessa ovat todennäköisesti taustalla myös taloudelliset realiteetit. Pienten yhdyskuntien jäsenmaksujen kerääminen verotuksen kautta ei ole taloudellisesti yksiselitteisen järkevää, koska verotuksen toteuttamisesta aiheutuvat kustannukset voivat nousta kohtuuttoman suuriksi suhteessa kerättyyn summaan. Tosin digitalisaation ja tietohallintojärjestelmien kehittymisen myötä tämän arviointi on vaikeaa. Koska muilla uskonnollisilla yhdyskunnilla ei ole verotusoikeutta, valtio on tukenut avustuksilla rekisteröityjä uskonnollisia yhdyskuntia. Tämän tuen on katsottu vahvistavan uskonnollisten yhteisöjen keskinäistä yhdenvertaisuutta ja edistävän pienten uskonnollisten yhdyskuntien jäsenten tosiasiallisia mahdollisuuksia uskonnonvapauden toteutumiseksi. Avustuksia myönnetään hakemuksesta yhdyskuntien toiminnan tukemiseen. Yhteisöverouudistuksen yhteydessä uskon-

420 Valtiovarainministeriö 2013, 15–22, 27–28; Hallituksen esitys (HE) 250/2014; Pajuoja 2009, 314.

Ortodoksisen kirkon toimintaansa valtiolta saama rahoitus oli muutettu jo aiemmin valtionavuksi, ja sen suuruus perustuu lakiin. Laki ortodoksisesta kirkosta 985/2006, § 119.

421 Hallintovaliokunnan mietintö 37/2014 vp.

422 Laki valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin 430/2015; HE 250/2014 vp.

nollisten yhdyskuntien tukemiseen tarkoitettua avustussummaa korotettiin merkittävästi. Summaa lisättiin miljoonalla eurolla vuoden 2016 budjettiin. Kuitenkin juuri tähän summaan kohdistui valtiontalouden heikosta tilanteesta johtuneiden järjestötukien säästön myötä merkittävä leikkaus. Kun vuonna 2015 valtion avustussumma rekisteröidyille uskonnollisille yhdyskunnille oli 200 000 euroa, se nousi 532 000 euroon vuodelle 2016. Lisäksi valtio myönsi vuodelle 2016 uskontojen vuoropuhelun edistämiseen 80 000 euroa.⁴²³

Suomalaiset eivät kuitenkaan suhtaudu kovin myönteisesti valtion antamaan taloudelliseen tukeen uskonnollisten yhteisöjen toiminnalle (kuvio 6.5.). Vain 23 prosenttia suomalaisista suhtautui siihen myönteisesti, kun yli puolet (53 %) suomalaisista suhtautui siihen varauksellisesti.⁴²⁴

Tilastollisessa tarkastelussa selviää, että kun muut tekijät vakioidaan, kriittisistä suhtautumista valtion taloudelliseen tukeen uskonnollisille yhteisöille selittävät kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan ja uskonnoton identiteetti mutta myös asuminen kaupunkien sijaan pienemmillä paikkakunnilla. Kun tässä tarkastelussa on vakioitu kaikkien muiden tekijöiden osuus, ilmenee, että kriittisimmin valtion taloudelliseen tukeen uskonnollisille yhteisöille suhtautuvat ovat kuitenkin ehkä hieman yllättäenkin vanhimmat ikäryhmät. Tilastollisesti tarkasteltuna miehet suhtautuvat taloudelliseen tukeen myös naisia myönteisemmin. Lisäksi luterilainen arvomaailma vahvistaa myönteistä suhtautumista taloudelliseen tukeen uskonnollisille yhteisöille.⁴²⁵

Erityisesti heidän keskuudessaan, jotka eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan, halutaan yhdenvertaisuutta lainsäädännölliseen asemaan ja uskonnollisten yhteisöjen taloudellisen tuen poistamista. Herää kysymys, onko taustalla pyrkimys heikentää kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien asemaa. Uskonnonvapauden toteutumiseksi sekä yhdenvertaisuuden toteutumiseksi suhteessa muihin kansalaisyhteiskunnan toimijoihin uskonnollisten yhteisöjen kasvatus-, diakonia- ja hyväntekeväisyystyön taloudellinen tukeminen on perusteltavissa valtion neutraliteetin ja toimijoiden yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Näkemys, jonka mukaan uskonnot eivät kuulu monikulttuurisessa yhteiskunnassa hyvän elämän edellytyksiä tukevaan toimintaan, pyrkii siirtämään uskontoja hiljalleen yksityiseen elämänpiiriin ja ulos julkisesta tilasta. Tämä ajattelu nousee negatiivisen uskonnonvapauden tulkin-
nasta, mutta on ristiriidassa kansainvälisten uskonnonvapautta koskevien

423 Valtiovarainministeriö 2015 ja 2016.

424 GE 2015.

425 Liite 4, taulukko 6.8.

tulkintatapojen kanssa. Niissä korostuvat uskonnonvapauden positiivinen tulkintatapa, oikeus uskontoon ja uskonnonharjoittamiseen yksityisesti ja julkisesti. Uskonnollisten yhteisöjen jättäminen yhteiskunnassa taloudellisen tuen ulkopuolelle silloin, kun valtio tukee monia ihmisten hyvinvointia tukevia toimijoita, olisi syrjivää.⁴²⁶

On nähtävissä, että niin kirkon kuin muidenkin uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen institutionaalinen asema yhteiskunnassa, erityisesti lainsäädännön ja talouden suhteen, ovat kysymyksiä, jotka jakavat suomalaisia vahvasti. Kirkon haasteena on se, että kiinteä valtiosuhde ja valtion erilainen kohtelu eri uskonnollisille ja katsomuksellisille toimijoille nähdään kielteisenä asiana. Tutkijat Titus Hjelm ja Sami Myllyniemi toteavat, että ainakin nuorten kirkkoon kuulumattomien keskuudessa ilmenee ajattelua evankelis-luterilaisen kirkon erityisaseman soveltumattomuudesta nykypäivään. Mieli-
piteiden vahva jakautuminen ennustaa keskustelun jatkumista kirkkojen sekä uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen valtiosuhteesta sekä lainsäädännöllisestä ja taloudellisesta asemasta.⁴²⁷

6.4 Kirkollinen työ yhteiskunnan organisaatioissa

Yksi uskonnon asemaa yhteiskunnassa kuvaava sektori on uskontojen läsnäolo yhteiskunnan instituutioissa. Perinteisesti uskonto on ollut Suomessa, Pohjoismaissa ja laajemminkin läntisen kristillisyyden maissa läsnä armeijassa, vankiloissa, sairaaloissa, kouluissa ja yliopistoissa. Laitoksissa ja instituutioissa toimivia kristillisten kirkkojen sielunhoitajia on perinteisesti nimitetty englanninkielellä *chaplain*-termillä (military chaplain, prison chaplain), mutta termin käyttö on nyttemmin laajentunut kattamaan myös muiden uskontojen kuin kristillisten sielunhoitajien ammattikuntia. Pohjoismaissa nämä yhteiskunnan instituutioissa toimivat sielunhoitajat ovat pääasiassa luterilaisia pappeja, mutta he palvelevat myös muiden uskontojen jäseniä sekä organisoivat yhdenvertaisuuden ja uskonnonvapauden toteutumiseksi vähemmistöuskontojen edustajien läsnäoloa instituutioissa.⁴²⁸

Sekä sotilasppien työstä puolustusvoimissa että vankilasielunhoidon järjestämisestä on tehty viimeisten vuosien aikana selvitystyötä. Sotilaspp-

426 Ks. esim. Rytkönen 2016.

427 Hjelm & Myllyniemi 2006, 143.

428 Furseth (arvioitavana).

pien työn tarkastelu on päättynyt ja asiassa on tehty ratkaisuja. Vankilasielunhoidon suhteen päätöksenteko on vielä kesken. Sairaalasielunhoidosta ei tämän kaltaisia selvityksiä ole kertomuskaudella tehty. Sairaalasielunhoidon puitteita sen sijaan muovaavat todennäköisesti tulevaisuudessa toteutettavat sosiaali- ja terveystalveluiden rakenneuudistukset.

Puolustusvoimien kirkollinen ala sekä vankilapappien työ vankiloissa perustuvat valtion velvollisuuteen turvata perusoikeuksien toteutuminen. Kun valtio sulkee päätöksellään ihmisen omasta elinympäristöstään vankilaan tai määrää hänet suorittamaan varusmiespalvelusta, valtiolla on samalla velvollisuus järjestää ihmiselle mahdollisuus perusoikeuksiin kuuluvan uskonnonharjoittamisen toteutumiseen.⁴²⁹

Sairaalasielunhoito ja kirkon osallistuminen kriisityöhön ovat osa kirkon perustehtävää. Niiden tehtävänä on antaa sairaille sekä kriisiin tai onnettomuuteen joutuneille henkistä tukea. Sekä sairaalasielunhoidon toteutuminen että kirkon valmius kriisityöhön pohjautuvat eri toimijoiden yhteistyöhön.⁴³⁰

Sotilaspappien työ puolustusvoimissa

Pohjoismaissa armeijan ja luterilaisten enemmistökirkkujen suhteet ovat olleet historiallisesti tiiviit. Suomessa sotilaspappien työ puolustusvoimissa on valtion rahoittamaa puolustusvoimien työtä, joka turvaa uskonnonvapauden toteutumisen varusmiespalvelusta suorittaville varusmiehille. Lisäksi työn tarkoituksena on tuoda hengellistä ja henkistä tukea puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen työntekijöille Suomessa ja kansainvälisissä tehtävissä. Sotilaspappien asemasta puolustusvoimissa säädetään eri laeissa. Työn tarkoituksena on myös kehittää sotilasyhteisön eettistä toimintakykyä niin rauhan aikana kuin poikkeusoloissa. Suomessa sotilaspapit ovat luterilaisen ja ortodoksisen kirkon pappeja, mutta he ovat kaikkia puolustusvoimien asevelvollisia ja palkattua henkilöstöä varten vakaumuksesta riippumatta.⁴³¹

Asevelvollisuuden suorittamisprosentti on Suomessa poikkeuksellisen korkea. Tätä on selitetty suomalaisen yhteiskunnan kehityshistorialla ja kulttuurisella yhtenäisyydellä, jota myös luterilaisuus on tukenut. Vuoden 2010 nuorisobarometrin mukaan nuorten keskuudessa ”koti, uskonto ja

429 Monikasvoinen kirkko 2008, 370.

430 Sairaalasielunhoidon periaatteet 2011; HeHu-periaatteet; Seurakuntien valmiussuunnitelma.

431 Kirkollinen työ 2016; Furseth (arvioitavana); Laki puolustusvoimista 551/2007, § 38; Kirkkolaki 1054/1993, esimerkiksi 5 § 5, 6 § 7.

isänmaa” -kolmikko on edelleen merkittävä. Kirkkoon kuulumattomuus tai vähemmistöuskontoon kuuluminen lisäävät merkittävästi siviilipalveluksen todennäköisyyttä. Tutkimusten mukaan evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvat määrittelevät itsensä systemaattisesti isänmaallisemmiksi kuin kirkkoon kuulumattomat. Kirkkoon kuuluvien keskuudessa myös valmius puolustautua aseellisesti, jos Suomeen hyökättäisiin, on kirkkoon kuulumattomiin verrattuna korkeampi. Tutkija Valdemar Kallungin mukaan siviilipalvelus näyttäytyikin nykyisin uudella tavalla uskonnottomien palvelusmuotona.⁴³²

Tätä nelivuotiskertomuskautta on puolustusvoimien kirkollisella alalla leimannut selvitys varusmiespalvelusaikana toteutettavan uskonnollisen toiminnan ja sotilaspappien varusmiehille antaman opetuksen pelisäännöistä uskonnonvapauden kannalta. Selvitys oli jatkoa jo aiemmin alkaneeseen tarkasteluun, jossa Eduskunnan oikeusasiamies oli kanteluiden johdosta ottanut kantaa varusmiespalvelun aikana tapahtuvaan uskontosisältöiseen opetukseen ja toimintaan. Uusien, puolustusvoimien kirkolliseen työhön liittyvien hartausilaisuuksiin ja eettisen opetuksen käytäntöihin kohdistuneiden, Eduskunnan oikeusasiamiehelle tehtyjen kanteluiden johdosta puolustusministeriö käynnisti työryhmätyöskentelyn linjaamaan puolustusvoimien käytäntöjä eettisessä opetuksessa ja sotilasparaateissa uskonnonvapauden turvaamiseksi. Selvitystyö valmistui tammikuussa 2015. Siinä työryhmä linjasi uudelleen eettisen opetuksen sisältöä sekä totesi sotilasparaatien hartauksien olevan vapaaehtoisia myös kirkkoon kuuluville varusmiehille. Hartauselämän ja uskonnonharjoituksen toteutumisen huomioon ottaminen katsottiin tärkeäksi, jotta myös palvelusta suorittaville varusmiehille kyettiin turvaamaan uskonnonvapauden toteutuminen.⁴³³

Kirkkohallituksen lausunnossa selvitystyön loppuraporttiin suhtauduttiin kriittisesti. Selvityksen katsottiin omaksuneen negatiivisen uskonnonvapauden painotuksen. Eri kirkkojen ja muiden uskonnollisten yhdyskuntien näkemyksiä ei selvitystä tehdessä ollut kuultu, minkä katsottiin vaikuttaneen selvityksen linjauksiin. Kirkkohallitus totesi lausunnossaan myös, että selvitys ei ottanut huomioon riittävästi kriisiaikoja ja niihin valmistautumista.⁴³⁴

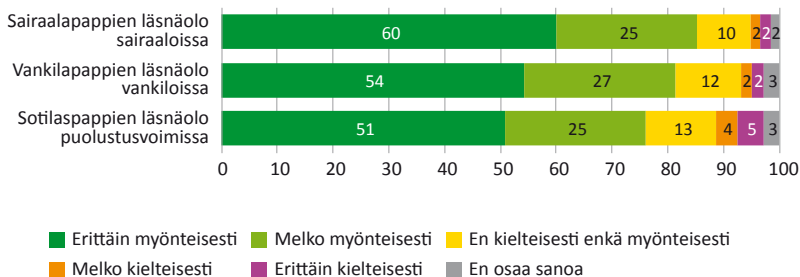
Puolustusministeri Jussi Niinistön (ps.) kannanotto kirkollisen työn asemaan puolustusvoimissa julkaistiin mielipidekirjoituksena 7.1.2016 Ko-

432 Harinen & Kivijärvi 2010, 165; Kallunki 2011, 96; Kallunki 2013, 1, 13–14.

433 Päätös Puolustusvoimien kirkollista työtä koskevassa asiassa 2013; Puolustusministeriön eettinen opetus ja sotilasparaatit 2015.

434 Kirkkohallituksen lausunto Puolustusvoimien eettinen opetus ja sotilasparaatit 2015.

timaa-lehdessä. Hän korosti kirkkojen ja puolustusvoimien välistä hyvää yhteistyön perinnettä ja yhtyi huoleen puolustusvoimissa tehdyn selvityksen uskonnottomuutta korostaneista painotuksista. Sekä uskonnonvapauden että kriisinsietokyvyn näkökulmista ministeri piti puolustusvoimien kirkollisen työn turvaamista tärkeänä asiana.⁴³⁵

Kuvio 6.6

Suomalaisten suhtautuminen kirkolliseen työhön yhteiskunnan organisaatioissa, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Gallup Ecclesiastica -kyselyn mukaan suomalaisten kokonaisuudessaan hyvin myönteinen asenne sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa on vahvistunut neljässä vuodessa. Erittäin myönteisesti siihen suhtautui puolet ja lisäksi melko myönteisesti 25 prosenttia kaikista suomalaisista. Kokonaisuudessaan myönteisesti suhtautuvia oli siis kolme neljästä suomalaisesta (kuvio 6.6).

Myönteisyys sotilaspappeja kohtaan on säilynyt korkealla. Erittäin myönteisesti sotilaspappien läsnäoloon suhtautuvien määrä on kuitenkin kasvanut vuodesta 2011 merkittävästi, aiemmasta 46 prosentista 51 prosenttiin. Kielteisesti suhtautuvien osuus on pysynyt ennallaan niin, että suomalaisista 9 prosenttia suhtautui sekä vuonna 2011 että 2015 kielteisesti sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa.

Naiset suhtautuivat miehiä myönteisemmin sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa. Ikäluokittain tarkasteltuna merkittäviä eroja ei ollut. Vain 25–34-vuotiaiden keskuudessa suhtautuminen ei ollut aivan niin myönteistä kuin muissa ikäryhmissä, tosin kyseisessä ikäryhmässä ilmenevään keskimääräistä suurempaan uskonnolliseen kriittisyyteen verrattuna

435 Niinistö 2016.

myönteisyys oli heidänkin joukossaan hyvin suurta. Kyseisessä ikäryhmässä ei kuitenkaan korostunut muihin ikäryhmiin verrattuna myöskään kielteisesti suhtautuvien osuus. Voi siis olettaa, että tuota ikävaihetta lähellä oleva varusmiespalvelus ei ainakaan ole lisännyt kielteisyyttä puolustusvoimien hengellistä työtä kohtaan. Opiskelijat ja työttömät suhtautuivat muuta väestöä hieman vähemmän myönteisesti sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa, tosin kielteisten osuus ei ollut merkittävästi suurempi. Neutraali suhtautuminen, ei kielteinen eikä myönteinen, oli opiskelijoiden parissa keskimääräistä yleisempää.

Suhtautuminen sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa oli hyvin myönteistä kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen jäsenten keskuudessa, mutta erityisen huomionarvoista on se, että myös 47 prosenttia uskonnolliseen yhteisöön kuulumattomista suhtautui sotilaspappeihin erittäin tai melko myönteisesti. Vain 24 prosenttia uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomista suhtautui sotilassielunhoitoon puolustusvoimissa erittäin tai melko kielteisesti.

Tilastollisesti tarkasteltuna ilmenee, että kun kaikki muut tekijät, myös uskonnollisuus, vakioidaan, ikä vaikuttaa suhtautumiseen sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa. Mitä nuorempi ihminen, sitä myönteisemmin hän suhtautuu sotilassielunhoitoon. Myös korkea tulotaso selittää myönteisempää suhtautumista sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa. Lisäksi luterilainen arvomaailma, vahva kansallistunne, kristilliseen oppiin sitoutuminen ja arvokonservatiivisuus selittävät suurempaa todennäköisyyttä suhtautua myönteisesti sotilaspappeihin. Kielteistä asennetta sotilaspappien läsnäoloon puolustusvoimissa selittävät uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuus, uskonnoton identiteetti sekä yleinen uskontokielteisyys.⁴³⁶

Suhtautuminen puolustusvoimissa tehtävään hengelliseen työhön ja sotilaspappien läsnäoloon on siis lähtökohtaisesti suomalaisten keskuudessa hyvin myönteistä. Tämä asenne kulkee vahvasti läpi ikäryhmien, tulo- ja koulutustasojen ja yhdistää näin suomalaisia hyvin laaja-alaisesti. Mikäli uskonnonvapauden ongelmat ovat olleet osasy syy varusmiespalveluksen heikkoon suosioon uskonnottomien keskuudessa, uudet kirkollisen työn toimintaohjeet saattavat vahvistaa tulevaisuudessa varusmiespalvelun suosiota uskonnottomien keskuudessa.

Vankilasielunhoito

436 Liite 4, taulukko 6.9. Nuorimmat Gallup Ecclesiastica -kyselyyn vastanneet olivat 15-vuotiaita.

Vankilapapit, jotka ovat käytännössä olleet luterilaisia pappeja, ovat Pohjoismaissa kuuluneet vankiloihin vankeuslaitoksen alusta asti, vaikka alun perin vankilapapeille kuuluneita tehtäviä on siirtynyt myöhemmin ainakin vankilaopettajille, sosiaalityöntekijöille ja psykologeille. Nykyisin vankilasielunhoidon järjestämistä ohjaavat kansainväliset sopimukset ja kansallinen lainsäädäntö, jotka edellyttävät vangeille mahdollisuuden uskonnonharjoittamiseen. Uskontojen moninaisuus on läsnä aiempaa vahvemmin myös Pohjoismaiden vankiloissa, ja se on johtanut erityisesti Ruotsissa ja vähitellen myös Tanskassa imaamien palkkaamiseen vankiloiden hengelliseen työhön. Vankiloiden työntekijöinä olevien vankilasielunhoitajien työhön kuuluu eri uskontokuntiin kuuluvien vankien uskonnonvapauden ja uskonnonharjoituksen edistäminen, esimerkiksi osallistamalla eri uskontokuntien edustajien vierailuiden järjestämiseen niihin yhteyttä haluavien tarpeen mukaisesti.⁴³⁷

Uskonnonharjoittamista ja sielunhoitoa vankiloissa koskeva selvitystyö kertomuskaudella käynnistyi kirkon ja oikeusministeriön välisistä neuvotteluista vuonna 2012. Oikeusministeriö ja kirkko päättivät selvittää tarkemmin vankien uskonnonharjoittamisen ja sielunhoidon tarvetta ja niihin liittyvää toimintaa vankiloissa. Tarkastelussa oli myös se, millaisia muutoksia vankilasielunhoidon ja vankiloissa tapahtuvan uskonnonharjoittamisen järjestämisessä on mahdollista tehdä rikkomatta näihin asioihin liittyviä kansainvälisiä sopimuksia. Valtion tehtävänä on huolehtia vankien perusoikeuksiin kuuluvan uskonnonvapauden ja siihen kuuluvan uskonnonharjoittamisen oikeuden täyttymisestä. Selvitysraportti vankilasielunhoidon ja vankilassa tapahtuvan uskonnonharjoituksen tarpeesta sekä kansainvälisistä asioista koskevista sopimuksista valmistui keväällä 2015. Kertomuskauden aikana ei sen lähtökohtina olleissa kysymyksissä eikä kirkollisen vankilatyön järjestelyissä edetty merkittäviin muutoksiin.⁴³⁸

Vangeista monella on uskonnollinen tausta, ja heillä on tutkimuksen mukaan myös halua olla yhteydessä uskontokuntaansa ja osallistua uskonnonharjoittamiseen vankeusaikana. Enemmistö vangeista pitääkin hengellistä toimintaa ja sielunhoitoa vankilassa tärkeänä. Näin ajattelee myös enemmistö ei-uskonnollisiksi itsensä ilmoittavista vangeista, joista suuri osa myös osallistuu hengellisiin tilaisuuksiin ja sielunhoitoon. Myös pienemmät uskon-

437 Furseth (arvioitavana).

438 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa 2015, 9–10. Eduskunnan oikeusasiamies käsitteli vuonna 2015 kantelun, jossa otettiin kantaa uskonnonharjoittamisen mahdollisuuden turvaamiseen vankilassa. Vangin ei tulisi joutua valitsemaan tapaamisen ja jumalanpalveluksen välillä 2015.

nolliset yhdyskunnat ja yhteisöt ovat pitäneet tärkeänä vankilasielunhoidon hyvää organisointia, sillä sen kautta on katsottu voitavan tukea parhaiten myös vähemmistöuskontoja edustavia vankeja ja etsiä heille tukea oman uskonnonvapautensa toteutumiseen. Uskonnolla, hengellisellä toiminnalla ja sielunhoidolla on vankiloissa hyvin tärkeä elämäntilanteeseen kytkeytyvä merkitys. Sielunhoito ja hengellinen toiminta ovat vangeilla merkittäviä elämäntilanteissa selviytymisen ja elämänmuutokseen pyrkimisen tukia.⁴³⁹

Raportti *Uskonnonharjoittaminen vankiloissa* osoitti, että vankiloiden johdossa, muiden kirkkokuntien keskuudessa ja ennen kaikkea vankien keskuudessa ilmenee hyvin laajaa kannatusta vankilapappien läsnäoloon vankiloissa. Erityisesti vankien tarpeisiin perustuen nähdään tarpeelliseksi päätoimisten sielunhoitajien läsnäolo vankiloissa niin evankelis-luterilaisen kirkon kuin Rikosseuraamuslaitoksen taholla.⁴⁴⁰

Vaikka vankilapappien työ koskettaa suoraan lopulta vain harvaa suomalaista, suomalaisten suhtautuminen vankilapappien läsnäoloon vankiloissa on erittäin myönteistä. *Gallup Ecclesiastica*-kyselyn mukaan yhteensä 81 prosenttia suomalaisista suhtautui vankilapappien läsnäoloon vankiloissa myönteisesti. Vankilapappien läsnäoloon vankiloissa myönteisesti suhtautuvien osuus on hieman kasvanut, mutta on syytä huomata, että kaikkein myönteisimmän asenteensa ilmaisevien osuus on kasvanut merkittävästi. Vuonna 2011 erittäin myönteisesti vankilapappien läsnäoloon suhtautuneita oli 47 prosenttia suomalaisista, ja vuonna 2015 näin suhtautui 54 prosenttia suomalaisista (kuvio 6.6).⁴⁴¹

Kuten muissakin kirkon asemaa instituutioissa koskeissa kysymyksissä, myös vankilapappien läsnäoloon naiset suhtautuivat miehiä myönteisemmin. Kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien jäsenistä noin 90 prosenttia suhtautui myönteisesti vankilapappien läsnäoloon vankiloissa, mutta uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomistakin näin ajatteli valtaosa, 58 prosenttia. Uskontokuntiin kuulumattomista vain 13 prosenttia ilmaisi kielteisen suhtautumisensa vankilapappien läsnäoloon vankiloissa.

Näyttäisi myös siltä, että iäkkäät suhtautuvat nuorempia ikäryhmiä myönteisemmin vankilasielunhoitoon. Tilastollisesta tarkastelusta ilmeneekin, että kun kaikki muut tekijät vakioidaan, ikä vaikuttaa ratkaisevasti suhtautumiseen vankilasielunhoitoon. Vaikutus on kuitenkin päinvastainen, kuin

439 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa 2015, 93–104.

440 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa 2015, 78–80, 101–104.

441 Haastettu kirkko 2012, 48–49.

kyselytutkimuksen tuloksista voisi suoraan päätellä. Tilastollinen analyysi osoittaa, että mitä nuorempi ihminen, sitä myönteisemmin hän suhtautuu vankilasielunhoitoon, kun ikää tarkastellaan itsenäisenä tekijänä. Lisäksi myönteisyyttä vankilapappien läsnäoloon vankiloissa selittävät korkea tulotaso, sitoutuminen kristilliseen oppiin sekä luterilainen arvomaailma.⁴⁴²

Erittäin tai melko kielteisesti vankilapappien läsnäoloon suhtautuvien osuus väestössä on säilynyt ennallaan neljässä prosentissa. Kyselytutkimus näyttää, että myönteinen suhtautuminen vankilapappien läsnäoloon vankiloissa ei ollut pienituloisten, työttömien ja opiskelijoiden parissa aivan yhtä suurta kuin keskimäärin suomalaisten keskuudessa. Tilastollinen analyysi kuitenkin osoittaa, että kun kaikki tekijät vakioidaan, kielteistä asennetta vankilapappien läsnäoloon selittävät uskonnoton identiteetti sekä yleinen uskontokielteisyys.⁴⁴³

Sairaalasielunhoito

Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana sairaalasielunhoidon toimintamuodot ovat vakiintuneet kaikissa Pohjoismaissa. Sairaalasielunhoidon työntekijät ovat pääosin Pohjoismaissa luterilaisen kirkon työntekijöitä. Uskontojen moninaisuus on muuttanut sairaalasielunhoidon kenttää. Sairaalasielunhoitajat ovat kuitenkin kaikkia potilaita, omaisia ja henkilökuntaa varten näiden uskonnosta tai katsomuksesta riippumatta. Sairaalasielunhoitajat organisoivat myös muiden uskontojen edustajien läsnäoloa sairaaloissa, jotta ihmiset saisivat tukea oman uskonnollisen yhteisönsä keskuudesta.⁴⁴⁴

Pohjoismaissa on vaihtelevia käytäntöjä siitä, kuka huolehtii sairaalasielunhoidon kuluista: valtio, kirkot ja uskonnolliset yhteisöt vai sairaalat. Suomessa seurakunnat maksavat sairaalasielunhoidon kustannukset. Sairaalasielunhoito perustuu ja se myös sitoutuu kirkon ja terveydenhuollon yhteisiin päätöksiin ja suosituksiin. Työn päämääränä on sairaan ja kärsivän ihmisen elämäntarpeiden, hengellisiin ja henkisiin kysymyksiin vastaaminen.⁴⁴⁵

Sairaalasielunhoidon toimintaympäristö on jatkuvan muutoksen keskellä. Tätä aiheuttavat terveydenhoidon nopea muutos, kuten lääketieteen kehittyminen, hoitoaikojen lyheneminen ja avohoidon kehittyminen sekä potilaiden ja henkilöstön etnisen, kulttuurisen ja uskonnollisen kentän mo-

442 Liite 4, taulukko 6.10.

443 Liite 4, taulukko 6.10.

444 Furseth (arvioitavana).

445 Sairaalasielunhoidon periaatteet 2011.

ninaistuminen. Suomessa sosiaali- ja terveystalouden rakenteita koskevat muutokset lähitulevaisuudessa koskettavat myös sairaalasielunhoidon palveluiden järjestämistä.⁴⁴⁶

Suomalaisten tuki sairaalasielunhoidolle on erittäin suurta. *Gallup Ecclesiastica* -kyselyn mukaan sairaalapappien läsnäoloon sairaaloissa suhtautui myönteisesti 85 prosenttia suomalaisista (kuvio 6.6). Suhtautuminen on kautta linjan hyvin myönteistä, tosin tässäkin asiassa naiset ilmaisivat miehiä myönteisemmän suhtautumisen. Sekä korkeampi koulutustaso että suuremmat talouden tulot näyttivät lisäävän myönteisyyttä sairaalapappien läsnäoloa kohtaan sairaaloissa. Erityisesti 25–34-vuotiaat suhtautuivat vähemmän myönteisesti (77 %) sairaalasielunhoitoon. On kuitenkin huomattava, että myönteisyys oli myös tässä ikäryhmässä suurta. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomistakin 62 prosenttia suhtautui myönteisesti sairaalapappien läsnäoloon, ja heistä vain 12 prosenttia, noin kymmenesosa, suhtautui sairaalapappien läsnäoloon kielteisesti.

Aivan kuten sotilaspappien ja vankilapappienkin läsnäoloon omilla organisaatioissaan myös sairaalapappien läsnäoloon sairaaloissa näyttävät tilastollisen analyysin mukaan suhtautuvan myönteisimmin juuri nuoret, jos kaikki muut taustatekijät, kuten uskonnollisuus, vakioidaan ja asiaa tarkastellaan pelkästään ikäryhmään kuulumisen kautta. Edelleen myönteistä asennetta selittävät korkea tulotaso, kristilliseen oppiin sitoutuminen, arvokonservatiivisuus sekä luterilainen arvomaailma.⁴⁴⁷

Kielteisesti sairaalasielunhoitoon suhtautuvia on väestöstä siis hyvin pieni osa. Vain neljä prosenttia suomalaisista suhtautui erittäin tai melko kielteisesti sairaalapappien läsnäoloon sairaaloissa. Kuten todettu, miehet, mutta myös opiskelijat ja työttömät suhtautuivat hieman keskimääräistä vähemmän myönteisesti sairaalapappien läsnäoloon sairaaloissa. Kielteistä asennetta myös sairaalapappien läsnäoloon sairaaloissa selittävät kuulumattomuus uskonnollisiin yhdyskuntiin, uskonnoton identiteetti sekä yleinen uskontokielteisyys.⁴⁴⁸

446 Sairaalasielunhoidon periaatteet 2011; Julkilausuma – Sairaalasielunhoito muutosten keskellä 2014.

447 Liite 4, taulukko 6.11.

448 Liite 4, taulukko 6.11.

Kriisityö

Tutkija Per Pettersson on todennut, että ruotsalaisessa yhteiskunnassa uskonnolliset piirteet nousevat luontevaksi osaksi toimintaa yhteiskunnallisissa kriisitilanteissa. Jos tavallisessa arjessa uskonto vaikuttaakin pääsääntöisesti yksityisen elämänalueen piirissä, perinteisissä kulttuurisissa tilaisuuksissa ja kansallisissa kriisitilanteissa uskonnolla on edelleen luonteva rooli.⁴⁴⁹

Katastrofit saavat yhteisöllisen tasapainon järkkymään. Émile Durkheimin mukaan yhteisellä onnettomuudella on sama vaikutus kuin iloisellakin tapahtumalla: kollektiiviset, yhteisölliset tunteet vahvistuvat, mikä kutsuu ihmisiä toistensa luo. Yhteisöä järkyttäneiden tapahtumien jälkeinen yhteinen kokoontuminen vaimentaa esimerkiksi väkivaltatragedian jälkeistä kielteisyyttä ja kutsuu esiin muita tunteita. Julkisella suremisella on katsottu näin olevan yhteiskuntaa koossa pitävä merkitys.⁴⁵⁰

Suomalaisen yhteiskunnan kriisityön kokonaisuutta on hiottu kansaa koskettavissa kriiseissä, kuten kouluampumisissa, suurissa liikenneonnettomuuksissa sekä esimerkiksi vuoden 2004 tsunamionnettomuuden jälkihoidossa. Jo vuosituhannen vaihteessa Helsingissä oli aloitettu poliisipappitoiminta, jossa papin tehtäviin kuuluu muun muassa kuolinviestien toimittamista sekä uhrien, omaisten ja poliisiyhteisön tukemista. Kuluvalla nelivuotiskaudella ei tapahtunut koko kansakuntaa koskettavia suuronnettomuuksia Suomessa. Sen sijaan Eurooppaan kohdistuneet terroriteot ja erityisesti vuonna 2015 kärjistynyt pakolaistilanne Lähi-idän kriisialueilta ovat heijastuneet myös suomalaiseen yhteiskuntaan.⁴⁵¹

Myös kirkolla on ollut paikkansa kansallisten kriisien jälkihoidossa. Kirkon henkinen huolto on valmiina antamaan tukea onnettomuuden uhreille ja omaisille. Tarvittaessa tukea annetaan myös pelastustyöhön osallistuvalla henkilöstölle. Tuki on luonteeltaan palvelua, lähellä oloa ja ahdistuksen vastaanottamista sekä hengellisiin tarpeisiin vastaamista. Osana tätä tarjotaan myös esimerkiksi mahdollisuuksia kokoontua kirkkoihin hiljentymään. Evankelisluterilaisen kirkon jokaiseen kuntaan ulottuvat työntekijä- ja toimitilaresurssit sekä yhteistyö paikallisten viranomaisten ja muiden toimijoiden kanssa ovat tehneet kirkosta luontevan osan kansallista kriisityön organisaatiota.⁴⁵²

449 Pettersson 2015.

450 Molander 2009, 232–233.

451 Monikasvoinen kirkko 2008, 192–196; Poliisipappitoiminta käynnistyy Helsingissä 1999.

452 HeHu-periaatteet; Seurakuntien valmiussuunnittelu.

Suomalaiset suhtautuvat kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen rooliin kriisien jälkihoidossa hyvin myönteisesti. 71 prosenttia suomalaisista kannatti kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen osallistumista kansakuntaa koskevien kriisien jälkihoitoon ja vain 9 prosenttia oli siitä eri mieltä. Tilastollinen analyysi osoitti, että myönteistä suhtautumista kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen rooliin kriisityössä selittävät korkea koulutustaso ja luterilainen arvomaailma. Kielteistä suhtautumista selittävät eniten kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan sekä yleinen uskontokielteisyys. Sen sijaan esimerkiksi sukupuolella tai iällä ei ollut itsenäistä vaikutusta suhtautumisessa uskontojen rooliin kriisityössä. Kyselytutkimus kuitenkin osoitti, että kriittisyyttä uskonnollisten yhteisöjen roolia kohtaan kriisityössä ilmeni erityisesti työttömien, opiskelijoiden, pienituloisten ja vähän kouluttautuneiden suomalaisten keskuudessa.⁴⁵³

Luterilaisella kirkolla on yhä keskeinen rooli yhteiskunnan instituutioissa uskonnollisen moninaisuuden lisääntymisestä huolimatta. Suomalainen malli vastaa Pohjoismaissa toteutettavaa yhteiskunnan instituutioissa tehtävää kirkollista työtä. Nämä työmuodot ovat näyttäytyneet perinteisesti luontevana osana normaalia toimintatapaa, kulttuuria ja hyvinvointirakennetta. Yhteistyö kirkon ja valtion välillä yhteiskunnan instituutioissa on kuitenkin myös yksi kuva valtion suhteesta uskontoihin ja katsomuksiin. Tämän vuoksi on tärkeää huolehtia yhtäaikaaisesti uskonnonvapauden ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta.

Kirkollinen työ yhteiskunnan organisaatioissa saa kaikkinsa suomalaisilta vahvan tuen, ja myönteiset asenteet ovat jopa vahvistuneet nelivuotiskauden aikana. Myönteisyyttä selittää ennen kaikkea luterilainen arvomaailma, mutta myönteisyys korostuu esimerkiksi nuorten, korkeasti koulutettujen ja suurituloisten keskuudessa. Aivan kuten kristillisten perinteiden suhteen, suomalaiset ovat valmiita tukemaan kirkon työtä, kun se kohdistuu ihmisten hyvinvoinnin ja elämän tukemiseen. Sen sijaan jos kirkon työ yhteiskunnan organisaatioissa näyttäytyy kirkon etuoikeutena ja kietoutuu vallan kysymyksiin, kriittisyys todennäköisesti kasvaa.

Kirkon työtä yhteiskunnan instituutioissa tarkastelleiden kysymysten kohdalla tulee vahvasti näkyviin varsin tyypillinen ero sukupuolten välillä suhtautumisessa uskontoon. Amerikkalainen tutkimuskeskus Pew Research Center nosti keväällä 2016 esiin maailmanlaajuisen ilmiön, jossa naiset ilmaisevat myönteisyyttä uskontoa ja uskonnonharjoitusta kohtaan miehiä enemmän. Ilmiö on

453 GE 2015.

nähtävissä myös nyt tarkastellussa aineistossa. Toinen aineistossa yhdistävänä tekijänä näyttäytyvä piirre on nuori ikä. Erityisesti nuoret suhtautuvat hyvin myönteisesti kirkon näkymiseen ja työhön yhteiskunnan organisaatioissa. Titus Hjelm ja Sami Myllyniemi toteavatkin, että nuoret arvostavat ennen kaikkea kirkon toimintamuotoja ja traditionaalisia tehtäviä. Tämä näkyykin siinä, miten nuoret arvostavat edellä tarkasteltuja kirkon työmuotoja.⁴⁵⁴

Kielteisten asenteiden taustalla ovat tyypillisesti kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan, uskonnoton identiteetti sekä kielteisyyys vieraita uskontoja kohtaan, joka kuvaa ylipäätään uskontokielteistä asennetta. On kuitenkin huomattava, kuinka pieni näiden asenteiden omaavien ryhmä on suomalaisten keskuudessa. Valtaosa uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomistakin suhtautuu myönteisesti kirkon työhön vankiloissa, sairaaloissa, puolustusvoimissa sekä kriisin keskellä. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia ei tule käsitellä yhtenäisenä ryhmänä, koska ryhmässä on hyvin eri tavoin ajattelevia ihmisiä. Kuten Hjelm ja Myllyniemi toteavat, uskonnon ulkopuolelle jäävät eivät ole ”dogmaattisia militanttiateisteja”. Suomessa kirkkoon kuulumattomien ryhmää kuvaa ennen kaikkea sellainen välinpitämätön suhtautuminen uskonnollisiin kysymyksiin, johon yhdistyy jonkin verran kirkkokriittisyyttä.⁴⁵⁵

6.5 Uskonnonvapauden kysymyksiä

Suomessa uskonnonvapaus on turvattu Suomen perustuslain pykälässä 11. Sen mukaan

*Jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus. Uskonnon ja omantunnon vapau-
teen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja
oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole
velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.*⁴⁵⁶

Uskonnonvapaus on yksilön oikeus, ja valtion tehtävänä on turvata uskonnonvapauden toteutuminen. Yhtäältä tämä tapahtuu turvaamalla lainsäädännöllä ja käytännössä uskonnonvapauden yksilöllinen ja yhteisöllinen

454 Hjelm & Myllyniemi 2006, 129–132; Pew Research Center 2016b.

455 Hjelm & Myllyniemi 2006, 143.

456 Suomen perustuslaki 1999/731, § 11.

harjoittaminen sekä mahdollisuus elää uskontojen ulkopuolella. Toisaalta valtion tehtävänä on myös asettaa uskonnonvapauden toteuttamiselle lain-säädännöllä reunaehdot niin, etteivät uskonnonvapauden toteuttaminen ja uskonnonharjoittaminen rajoita toisten ihmisten oikeuksia tai ole vastoin moraalia. Uskonnonharjoittaminen ei saa myöskään vaarantaa esimerkiksi terveyttä tai yleistä turvallisuutta.⁴⁵⁷

Käytännössä yksilön uskonnonvapauden turvaaminen toteutuu normaalin lainkäytön kautta. Erityinen uskonnonvapauslain asiantuntijalautakunta selvittää uskonnollisiksi yhdyskunniksi rekisteröintiä toivovien toimintamuodot rekisteröitymisvaiheessa. Patentti- ja rekisterihallitus hoitaa uskonnollisten yhdyskuntien rekisteriä. Rahoitusta myöntäessään valtio seuraa yhdyskuntien toimintaa. Suomessa uskonnollisten yhdyskuntien ja kirkkojen viranomaistoimintaa valvovat myös valtion oikeuskansleri ja oikeusasiamies. Lisäksi mikäli rikollista tai järjestystä rikkovaa toimintaa ilmenee, viranomaiset puuttuvat niihin normaalin viranomaiskäytännön mukaisesti. Yhteisöjen sisäinen valvonta jää käytännössä yhteisöjen sisäiseksi asiaksi.⁴⁵⁸

Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuojja pitää kansallisena erityispiirteenä sitä, että Suomessa oikeusasiamies valvoo myös uskonnollisten yhdyskuntien toimintaa. Sekä oikeusasiamies että valtioneuvoston oikeuskansleri valvovat kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien toimintaa niiltä osin kuin ne hoitavat julkisia tehtäviä, esimerkiksi avioliittoon vihkimistä. Kuitenkin ortodoksisen ja erityisesti evankelis-luterilaisen kirkon suhteen lainvalvonta ulottuu paljon laajemmalle. Kirkkojen hoitamat yhteiskunnalliset tehtävät, kuten hautaustoimi, kuuluvat lainvalvonnan piiriin, mutta varsin laajalle valvonta ulottuu kirkkojen lainsäädännöllisen erityisaseman johdosta. Kirkot ovat sidottuja hallintolain, kielilain, julkisuuslain ja arkistolain noudattamiseen. Erityisesti luterilaisen kirkon lukuisia työntekijöitä koskettaa myös virkamiesoikeudellinen valvonta, mikä saattaa luterilaisen kirkon muita uskonnollisia yhdyskuntia vahvemman valtion valvonnan piiriin. Pajuojjan mukaan luterilaisen kirkon valvonnan laajuus ja syvyys on kansainvälisesti vertailtuna poikkeuksellista. Vaikka lähtökohtaisesti laillisuusvalvojien toimivalta ei ulotu uskonnonharjoitukseen ja opillisiin seikkoihin, rajanveto ei aina ole yksiselitteistä. Esimerkiksi naispappeutta koskeviin ristiriitoihin tuomioistuimet ovat ottaneet kantaa.⁴⁵⁹

457 Sorsa 2015, 21–24.

458 Opetus- ja kulttuuriministeriö, Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat; Pajuojja 2009.

459 Pajuojja 2009, 317–320, 324–327.

Itse asiassa uskonnollisten kysymysten käsittely oikeudellisesti ei ole lainkaan poikkeuksellista, vaan erityisesti kansainvälisissä oikeusistuimissa uskonnollisten aihepiirien tarkastelu on kasvanut. Uskonnollisen lainsäädännön määrä on kasvanut myös kansallisissa lainsäädännöissä ja Euroopan Unionissa, kun lainsäädännöt vähitellen päivittyvät muuttuvaan ja moninaistuvaan uskonnolliseen kenttään.⁴⁶⁰

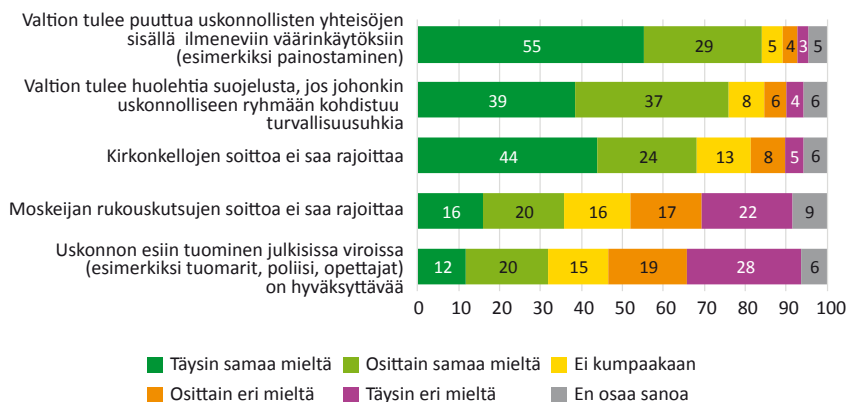
Uskonnollisten yhteisöjen sisäisiin kysymyksiin, esimerkiksi opetukseen tai julistukseen, ei valtiovallan valvonta yllä, ellei jotakin selvästi rikollista tai hyvän tavan vastaista tapahdu. Tämä on myös uskonnonvapauden turvaamista niin, ettei valtion valvonta kirkkoja ja uskonnollisia yhdyskuntia ja yhteisöjä kohtaan ole uskonnonvapauden näkökulmasta liian rajoittavaa. Toisaalta tämä saattaa tehdä yksilön uskonnonvapauden turvaamisen ongelmalliseksi. Uskonnollisissa yhteisöissä ilmenneet väärinkäytökset ovat olleet näkyvästi esillä vuosien 2012–2015 aikana. Suomessa on julkaistu tänä aikana lukuisia hengellistä väkivaltaa käsitteleviä kirjoja. Myös Uskontojen uhrien tuki ry on pitänyt esillä niiden ihmisten kokemuksia, jotka ovat joutuneet uskonnollisissa yhteisöissä väärinkäytösten, kuten painostamisen tai sosiaalisen eristämisen, kohteiksi. Puheenvuoroja esimerkiksi ihmisten seksuaalisuutta ja perhesuunnittelua ohjailevasta tapakulttuurista ja ohjeistuksesta on myös esitetty. Lisäksi ainakin painostamisen tai yhteisöstä ulossulkemisen teemoja on käsitelty niin kirjallisuudessa kuin julkisuudessaakin.⁴⁶¹

Valtiovallan rooli uskonnollisten yhteisöjen sisällä ilmeneviin väärinkäytöksiin puuttujana saa suomalaisilta vahvan tuen. Valtaosa suomalaisista (84 %) katsoi, että valtion tulee puuttua uskonnollisten yhteisöjen sisällä ilmeneviin väärinkäytöksiin. Jopa 55 prosenttia suomalaisista ilmaisi olevansa täysin samaa mieltä (kuvio 6.7).⁴⁶²

460 Furseth (arvioitavana).

461 www.uut.fi. Hengellistä väkivaltaa käsitteleviä, kertomuskaudella ilmestyneitä kirjoja ovat esimerkiksi Hurtig 2013; Linjakumpu 2012 ja 2015; Ruoho 2013 ja 2015; Villa 2013.

462 GE 2015.

Kuvio 6.7

Suomalaisten suhtautuminen uskonnonvapauden turvaamiseen ja uskonnon julkiseen näkymiseen, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten näkemykset vastasivat koko väestön mielipidettä (84 %). Kirkon luottamushenkilöistä 80 prosenttia ja kirkon työntekijöistä 77 prosenttia toivoi valtion puuttuvan uskonnollisten yhteisöjen sisällä ilmeneviin väärinkäytöksiin. Prosenttiosuudet poikkeavat kirkon jäsenten mielipiteistä hieman ollen varovaisempia antamaan valtiolle uskonnollisten yhteisöjen sisäisiin asioihin puuttumisen valtaa. Heistä, jotka eivät kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan, jopa 87 prosenttia kannatti valtion puuttumista yhteisöjen sisäisiin väärinkäytöksiin, mutta muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista vain 70 prosenttia oli samaa mieltä väitteen kanssa. Eroista huolimatta valtion toteuttaman yksilön uskonnonvapauden suojaamistehtävän kannatus on suurta.⁴⁶³

Vain 7 prosenttia suomalaisista ei kannattanut valtion puuttumista uskonnollisten yhteisöjen sisällä ilmeneviin väärinkäytöksiin. Tilastollisen analyysin mukaan tätä asennetta ennustavat konservatiivinen uskonnollisuus sekä sosiaalinen valtaorientaatio, mikä merkitsee valmiutta hyväksyä eriarvoisuutta ihmisten välillä.⁴⁶⁴

Vaikka Suomi on monilla mittareilla arvioituna uskonnonvapauden näkökulmasta hyvä ja turvallinen maa, amerikkalaisen tutkimuskeskuksen

463 Kirkon työntekijäkysely 2015; Seurakuntien luottamushenkilökysely 2015.

464 Liite 4, taulukko 6.13.

helmikuussa 2015 julkaisemien tulosten mukaan monissa Euroopan maissa rajoitetaan ja uhataan uskonnollisia ihmisiä ja ryhmiä. Uskonnonvapautta voivat rajoittaa joko hallinto tai yksittäiset henkilöt ja ryhmät. Erityisesti juutalaisiin ja islaminuskoiisiin kohdistuvat iskut tai vahingonteot ovat nos-taneet esiin suojelun tarpeen.⁴⁶⁵

Pariisissa tammikuussa 2015 tapahtuneiden terrori-iskujen jälkeen Hel-singin juutalainen seurakunta esitti julkisuudessa toiveen, että poliisi osal-listuisi vahvemmin seurakunnan toimitilojen suojelemiseen. Seurakunnan puheenjohtaja Yaron Nadbornik toivoi Helsingissä sijaitsevalle seurakun-takeskukselle lisäturvaa kasvaneiden uhkien vuoksi, sillä pieni seurakunta oli käyttänyt turvajärjestelmiensä viimeisten vuosien aikana satojatuhansia euroja. Nadbornikin mukaan Suomi oli ainoa Pohjoismaa, joka ei tukenut uskonnollisten yhteisöjen turvallisuustarpeita taloudellisesti.⁴⁶⁶

Kansanedustaja Mika Niikko (ps.) esitti tammikuussa 2015 eduskunnas-sa kirjallisen kysymyksen, jossa hän kysyi muun muassa, miten juutalaisten turvallisuutta aiotaan edistää. Sisäministeri Päivi Räsänen (kd.) totesi vas-tauksessaan, että Helsingin poliisi ja Suojelupoliisi ovat jo vuosien ajan pitä-neet huolta turvallisuuden varmistamisesta ennakoitavissa olevan uhkatason perusteella. Vaikka lähtökohtaisesti jokainen yhteisö, kirkko ja yhdyskunta huolehtivat itse omien toimitilojensa turvallisuudesta, poliisiviranomaiset seuraavat jatkuvasti yleistä turvallisuustilannetta ja arvioivat päivittäin mah-dollisia uskonnollisten yhteisöjen turvallisuuteen kohdistuvia uhkia. Juutalai-sen seurakunnan turvallisuushuoli otettiin hallituksessa kuitenkin vakavasti, ja se esittikin sadantuhannen euron lisämäärärahaa juutalaisen seurakunnan tilojen turvallisuusinvestointeihin. Tämä avustus myönnettiin vuonna 2015 Opetus- ja kulttuuriministeriön budjetista. Muita vastaavia avustus-hakemuksia ei ministeriöön saapunut.⁴⁶⁷

Suomalaiset kannattavat voimakkaasti sitä, että valtio huolehtii suojelusta, mikäli johonkin uskonnolliseen ryhmään kohdistuu turvallisuusuhkia. Jopa kolme neljästä (76 %) suomalaisesta piti suojelua valtion tehtävänä ja vain kymmenesosa (10 %) suomalaisista ajatteli asiasta toisin (kuvio 6.7).⁴⁶⁸

465 Pew Research Center 2015. Suomen tilanteesta ks. raportin sivut 51–55, 60. Uskonnonvapauden toteutumisesta Euroopassa ks. myös luku 1.

466 Oksanen 2015.

467 Kirjallinen kysymys (KK) 1060/2014 vp; Hiitola 2016; Kilpeläinen 2016.

468 GE 2015.

Jälleen miehet kannattivat hieman naisia enemmän valtion aktiivisuutta uskonnonvapauden turvaamisessa ja uskonnollisten ryhmien suojelussa. Myönteistä suhtautumista valtion rooliin uskonnollisiin ryhmiin kohdistuvien turvallisuusuhkien hoitamisessa selittää myös tilastollisen analyysin mukaan vahvasti miessukupuoli. Lisäksi luterilainen asennemaailma selittää myönteistä asennetta väitteeseen. Iällä, taloudellisella asemalla tai esimerkiksi uskontokuntajäsenyydellä ei ole selittävää roolia asenteissa. Kielteistä asennetta väitettä kohtaan selittää merkittävästi kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan ja jonkin verran myös sosiaalinen valtaorientaatio, eli valmius hyväksyä eriarvoisuutta ihmisryhmien välillä.⁴⁶⁹

Suomalaiset edellyttävät ja toivovat valtiolta vahvaa roolia uskonnonvapauden turvaamisessa. Vaikka oikeusviranomaisille uskonnollisten yhdyskuntien valvonta ei ehkä näyttäyty selväpiirteisenä ja ongelmattomana tehtävänä, kansalaiset odottavat uskonnonvapauden toteutumiseen ja turvaamiseen liittyvää valvontaa juuri valtiolta.

Uskonnon julkinen näkyminen

Euroopassa on keskusteltu viime vuosien aikana runsaasti uskonnon näkymisestä julkisessa tilassa. Kertomuskaudella keskustelu on jatkunut esimerkiksi uskonnollisen pukeutumisen mahdollisuudesta, kuten huivien käytöstä, niin julkisissa tehtävissä kuin julkisessa tilassa ylipäätään.

Esimerkiksi Ranskassa ja Belgiassa kasvot peittävien huivien käyttöä julkisessa tilassa on rajoitettu. Rajoitukset ovat herättäneet kysymyksiä puuttumisesta uskonnonvapauteen, itsemääräämisoikeuteen ja yhdenvertaisuuteen. Sitä taas on perusteltu esimerkiksi turvallisuuden näkökulmalla tai julkisen vallan neutraaliudella. Eurooppalaisen tutkimusohjelma RELIGAREN raportissa todettiin vuonna 2013, että uskonnollista pukeutumista julkisessa tilassa voidaan tarkastella myös roolin kautta. Tällöin esimerkiksi koulun oppilaalle huivin käyttö sallitaan yksilön uskonnonvapauden turvaamiseksi, mutta opettajalta, joka on julkisen vallan edustajana työtehtävässään, voidaan edellyttää uskonnollisesti neutraalia pukeutumista. Eri mailla on kuitenkin erilaisia linjauksia uskonnollisesta pukeutumisesta julkisessa tilassa ja tehtävissä.⁴⁷⁰ Suomessa uskonnollista pukeutumista sen enempää julkisessa tilassa kuin

469 Liite 4, taulukko 6.14.

470 RELIGARE 2013, 24–26, 29–30.

julkisissa tehtävissäkään ei ole rajoitettu. Tosin esimerkiksi tietyissä tehtävissä pakollisen suojakypärän käyttö voi estää uskonnollisen päähineen käyttöä.

Mitä mieltä suomalaiset sitten ovat uskonnon esiin tuomisesta työtehtävissä? Suomalaiset jakautuivat asenteissaan kolmeen ryhmään. Lähes puolet suomalaisista suhtautui uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa varauksellisesti. Jopa 28 prosenttia suomalaisista ei pitänyt uskonnon esiin tuomista julkisissa viroissa hyväksyttävänä. Toiseksi suurimman ryhmän muodosti se kolmannes suomalaisista, joka suhtautui myönteisesti uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa. Tosin vain joka kymmenes ilmaisi varauksettoman myönteisen asenteensa. Kolmas ryhmä olivat ne 15 prosenttia suomalaisista, jotka eivät osanneet tai halunneet sanoa kantaansa asiaan (kuvio 6.7).⁴⁷¹

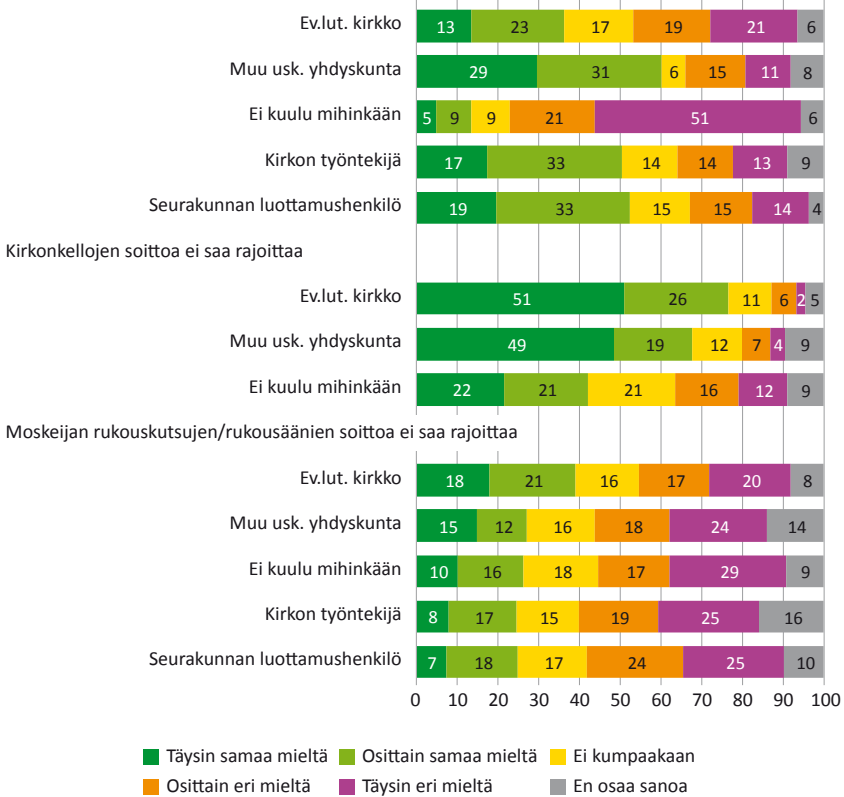
Asenteissa ei ollut juurikaan eroa sukupuolten välillä. Ikäryhmittäin tarkasteltuna kriittisimmin uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa suhtautuivat 25–49-vuotiaat suomalaiset. Tässä ikäryhmässä väitteeseen suhtautui kriittisesti yli puolet. Myönteisimpiä taas olivat 15–24-vuotiaat nuoret suomalaiset, joista väitteen kanssa oli samaa mieltä 41 prosenttia ikäryhmästä.

Keskeinen erottava tekijä suhtautumisessa uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa löytyi kuitenkin uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisesta. Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet jakautuivat vahvasti kolmeen mielipideryhmään niin, että kolmannes hyväksyi uskonnon esiin tuomisen julkisissa viroissa ja 40 prosenttia taas ei sitä hyväksynyt. Joka neljäs kirkon jäsen ei ottanut väitteeseen kantaa. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat suhtautuivat kuitenkin kirkon jäseniä merkittävästi myönteisemmin uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa. Heistä 60 prosenttia suhtautui uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa myönteisesti ja 26 prosenttia taas kielteisesti. Toisaalta taas heistä, jotka eivät kuuluneet uskonnolliseen yhdyskuntaan, jopa kolme neljästä ilmaisi kielteisen suhtautumisen uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa, ja vain 14 prosenttia heistä piti uskonnon esiin tuomista julkisissa viroissa hyväksyttävänä (kuvio 6.8).

Luterilaisen kirkon työntekijät ja luottamushenkilöt suhtautuivat kirkon jäseniä selvästi myönteisemmin uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa. Luottamushenkilöistä 52 prosenttia ja työntekijöistä tasan puolet ilmoitti pitävänsä uskonnon esiin tuomista julkisissa viroissa hyväksyttävänä. Luottamushenkilöistä 29 prosenttia ja työntekijöistä 27 prosenttia taas oli eri mieltä väitteen kanssa.

471 GE 2015.

Uskonnon esiin tuominen julkisissa viroissa (esimerkiksi tuomarit, poliisi, opettajat) on hyväksyttävää

Kuvio 6.8

Asennoituminen uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 725; Kirkon työntekijäkysely 2015, N=1 390; Seurakuntien luottamushenkilökysely 2015, N=1 185.

Mitkä asiat selittävät tarkemmin suomalaisten asenteita uskonnon esiin tuomista kohtaan julkisissa viroissa? Tilastollisen analyysin mukaan myönteistä suhtautumista uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa ennustaa nuori ikä (1980–1990-luvuilla syntyneet), kristilliseen oppiin sitoutuminen ja luterilainen arvomaailma. Kielteistä asennoitumista uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa taas selittävät asuminen pienillä paikkakunnilla suurten kaupunkien sijaan sekä kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan.⁴⁷²

472 Liite 4, taulukko 6.15.

Erityisesti nuoret mutta myös Helsingissä asuvat näyttävät suhtautuvan myönteisemmin uskonnon esiin tuomiseen julkisissa viroissa. Yksi mahdollinen selitys tähän on se, että uskonnollisen moninaisuuden läsnäolo monikulttuurisessa pääkaupungissa ja erityisesti nuorten arjessa jo lapsuudesta lähtien vaikuttaa myönteiseen asennoitumiseen. Myös luterilainen arvomaailma vahvistaa myönteistä suhtautumista uskonnon näkymiseen julkisissa viroissa, mutta samalla evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten suhtautuminen ei kyselyn mukaan ole lainkaan yksiselitteisen myönteistä uskontojen näkymiseen julkisissa viroissa.

Joka tapauksessa suomalaisten asenteet jakautuvat vahvasti. Suomessa uskonnollisuus ei ole perinteisesti näkynyt julkisissa tehtävissä, sillä täällä vallinneiden uskontoperinteiden keskuudessa uskonto ei ole tyypillisesti näkynyt ulospäin pukeutumisessa. Turbaanien, huivien ja muiden uskonnollisten asujen näkyminen yhteiskunnassa on Suomessa suurimpia kaupunkeja lukuun ottamatta vielä varsin uusi ilmiö.

Myös kirkonkellojen ja moskeijan rukouskutsujen äänimaailma on yksi osa uskontojen julkista näkymistä yhteiskunnassa. Suomalaisten asenteet uskonnolliseen äänimaailmaan kuitenkin vaihtelevat riippuen siitä, minkä uskonnon perinteisiin äänimaailma kuuluu.

Kaksi kolmesta suomalaisesta halusi kirkonkellojen soivan entiseen tapaan. Vain 13 prosenttia oli asiasta eri mieltä (kuvio 6.7). Tilastollisen analyysin mukaan kirkonkellojen soittoa kannattavat erityisesti he, joilla on luterilainen arvomaailma ja vahva kansallistunne ja jotka ovat sitoutuneita kristilliseen oppiin. Kyselytutkimuksen mukaan jälleen opiskelijoiden, työttömien sekä pienituloisten, vuositasolla alle 10 000 euroa ansaitsevien, keskuudessa kirkonkellojen soittoa oltiin valmiimpia rajoittamaan. Tilastollisen analyysin mukaan kirkonkellojen soittoa ollaan valmiimpia rajoittamaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien sekä uskontoihin kriittisesti suhtautuvien keskuudessa. Myös 1980-luvulla syntyneet ja sitä nuoremmat sekä korkeammin koulutetut ovat tilastollisesti katsottuna valmiimpia rajoittamaan kirkonkellojen soittoa.⁴⁷³

Suomalaiset kannattavat moskeijan rukouskutsujen rajoittamista paljon kirkonkellojen soiton rajoittamista vahvemmin. Vain kolmannes suomalaisista antaisi moskeijan rukouskutsujen kuulua. Kuitenkin 39 prosenttia suomalaisista oli valmis niitä rajoittamaan.

Tilastollinen analyysi osoittaa, että rukouskutsujen rajoittamiseen ovat valmiimpia ennen kaikkea kielteisyttä vieraita uskontoja kohtaan tuntevat

ihmiset. Lisäksi kyselyn nuorimmat ikäryhmät (1980–1990-luvuilla syntyneet), korkeammin koulutetut, kansallisylpeyttä tuntevat sekä uskontokuntiin kuulumattomat kannattivat rajoittamista keskimääräistä enemmän. Toisaalta myös konservatiivinen uskonnollisuus ja arvokonservatismi vahvistavat halua rajoittaa rukouskutsujen kuulumista. Myönteistä asennetta rukouskutsujen kuulumiselle vahvistavat luterilainen arvomaailma, miessukupuoli sekä asuminen pienissä kaupungeissa.⁴⁷⁴

Evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvista 39 prosenttia, muiden uskonnollisten yhdyskuntien jäsenistä 27 prosenttia ja uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomista 26 prosenttia on valmiita antamaan rukouskutsujen kuulua. Luterilaisen kirkon jäsenistä 37 prosenttia, muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista 42 prosenttia ja uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomista 46 prosenttia taas on valmiita rajoittamaan moskeijan rukouskutsuja. Mielenkiintoista kuitenkin on, että sekä kirkon luottamushenkilöt että työntekijät ovat kirkon jäseniä valmiimpia rajoittamaan niitä. Kirkon luottamushenkilöistä ja työntekijöistä vain joka neljäs ei halunnut rajoittaa rukouskutsuja. Sen sijaan luottamushenkilöistä jopa 48 prosenttia ja kirkon työntekijöistä 44 prosenttia oli valmiita niitä rajoittamaan (kuvio 6.8).

Suomalaiset eivät ole kovin valmiita hyväksymään uudenlaista uskonnollista perinnettä osaksi suomalaista julkista tilaa. Uskonnollisen pukeutumisen näkymiseen julkisissa tehtävissä suhtaudutaan varauksellisesti, samoin moskeijan rukouskutsuihin. Mielenkiintoista on se, että luterilaisen kirkon jäsenten näkökulmat verrattuna luterilaisen kirkon luottamushenkilöiden ja työntekijöiden näkökulmiin poikkeavat uskonnon asemaa julkisessa tilassa koskevilla kysymyksissä selvästi toisistaan. Luottamushenkilöiden ja työntekijöiden keskuudessa asenne uskonnon ilmaisemiseen julkisissa tehtävissä on kirkon jäseniä myönteisempää, mutta valmius moskeijan rukouskutsujen rajoittamiseen kirkon jäseniä suurempaa.

6.6 Johtopäätökset

Kirkon ja valtion erillisyyks ei ole luterilaisessa tulkinnassa tarkoittanut kirkon sulkeutumista pois yhteiskunnallisesta toiminnasta. Näkynä on ollut se, että niin kirkon sanoma kuin siitä seuraava toimintakin saavat näkyä ja vaikuttaa yhteisössä ja yhteiskunnassa.

474 Liite 4, taulukko 6.17.

Suomessa luterilaisilla perinteillä ja tapakulttuurilla on edelleen suomalaisten keskuudessa arvostettu asema. Myös luterilaisen kirkon toiminnalliselle näkyvyydelle yhteiskunnan organisaatioissa suomalaiset antavat vahvan tuen. Tähän lienee useita syitä. Kirkon työllä on suomalaisten keskuudessa arvostusta ja luottamusta, erityisesti silloin, kun se kohdistuu vaikeassa tilanteessa oleviin ihmisiin. Toisaalta luterilaisten perinteiden korkea kannatus voi kertoa uudenlaisesta kiinnostuksesta luterilaisuutta kohtaan. Ikään kuin olisi heräämässä kysymyksiä, mitä luterilaisuus on antanut suomalaiselle yhteiskunnalle ja ihmisten hyvinvoinnille ja toisaalta mitä rakenteita, arvoja ja toimintatapoja se pitää yllä. Yhteiskunnan moniarvoisuuden sekä monien uskontojen ja vakaumusten keskellä kysymys nousee aiempaa selvemmin esiin. Myönteinen suhtautuminen luterilaisiin perinteisiin ja tapoihin sekä kirkon työhön yhteiskunnassa on monilta osin suurempaa kuin prosentuaalisesti tarkasteltu kansan kuuluminen kirkkoon. Kirkkoon kuulumattomienkin keskuudessa on paljon heitä, jotka suhtautuvat erittäin myönteisesti luterilaisuuden näkymiseen ja vaikutukseen yhteiskunnassa.

Myös luterilaisuuden kietoutuminen Suomen valtion ja kansan vaiheisiin näkyy yhä asenteissa. Luterilainen arvomaailma ja kansallistunne vaikuttavat usein taustalla silloin, kun suomalaiset ilmaisevat halunsa säilyttää yhteiskunnassa kristillisiä perinteitä, juhlapyyhiä ja luterilaisen kirkon aseman. Luonteva perustelu tälle on juuri yhteiskuntauskonnollisuuden näkökulma, jossa luterilaisuuden katsotaan tukevan yhteiskunnan yhtenäisyyttä, kietoutuvan ihmisten elämään ja historiaan sekä vahvistavan heidän hyvinvointiaan.

Kertomuskauden aikana oikeusviranomaiset ovat selvittäneet yhdenvertaisuuden ja uskonnonvapauden toteutumisen näkökulmasta niin sotilassielunhoidon kuin koulujen uskonnollisen juhlaperinteenkin muotoja. Samaan aikaan kun nämä asiat ovat nousseet yhteiskunnalliseen keskusteluun, niiden suosio suomalaisten keskuudessa on vahvistunut entisestään. Kaikkinensa on nähtävissä, että suomalaiset suhtautuvat erittäin myönteisesti niin kristilliseen juhlaperinteeseen kouluissa kuin kirkon työhön vankiloissa, sairaaloissa ja puolustusvoimissa. Myönteisyys näitä kohtaan on yleistä myös kirkkoon kuulumattomien keskuudessa.

Suomalaiset arvostavat yhteiskunnassa näkyvää kristillistä perinnettä ja kirkon työtä yhteiskunnan organisaatioissa. Kriittisyys kuitenkin lisääntyy silloin, kun jonkin kirkon ja valtion yhteistyön muodon tulkitaan viestivän kirkon etuoikeutetusta asemasta tai valtion tuesta vain yhdelle uskonnolliselle toimijalle. Esimerkiksi valtiopäivien avajais- ja päättäjäisjumalanpalvelusten

kannatus on laskenut. Tämän taustalla on mitä ilmeisemmin se, että juhlallisuudet mielletään valtiokirkollisiksi jäänteiksi.

Muutospaineet kohdistuvat kirkon institutionaaliseen asemaan, jossa tulkitaan olevan vanhoja valtiokirkon institutionaalisia jäänteitä erityisesti lainsäädännössä ja taloudellisessa kohtelussa. On nähtävissä, että kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien erilainen kohtelu ei saa suomalaisilta varauksetonta tukea. Koska kyselytutkimuksen mukaan painetta lainsäädännöllisiin uudistuksiin esiintyy, kirkon on syytä aktiivisesti etsiä ja pohtia erilaisia lainsäädännöllisiä malleja, jotka tukisivat niin yhdenvertaisuutta kuin erikoisten uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen toimintaakin. Vaikka valtio pyrki toteuttamaan tosiasiallisesti yhdenvertaisuutta esimerkiksi tukemalla taloudellisesti pieniä uskonnollisia yhdyskuntia, juuri erilainen kohtelu näyttää ongelmalliselta.

Kirkon yhteiskunnassa näkymiseen liittyneiden kysymysten kohdalla suomalaiset jakautuivat vahvasti. Mielenpiteet ovat ikään kuin valuneet ääripäihin. Mielenkiintoista on myös se, että kirkkoon kuulumattomat jakautuvat kirkon yhteiskunnallista näkymistä koskevissa asenteissaan selvästi. Heistä noin kolmannes näyttää suhtautuvan varsin myönteisesti kirkon toimintaan ja asemaan. Kolmannes heistä näyttäytyy välinpitämättöminä näitä asioita kohtaan ja vain kolmannes ilmaisee kielteistä suhtautumista kirkon työhön ja asemaan. Tämä vahvistaa sitä näkemystä, ettei kirkon jäsenyys sen enempää kuin uskonnollinen sitoutumattomuuskaan sellaisenaan ole viesti suhtautumisesta johonkin kysymykseen vaan niin kirkon tai muun uskonnollisen yhdyskunnan jäsenten kuin uskontoihin sitoutumattomien joukossa on eri tavoin ajattelevia ihmisiä. Voimakkaita kielteisiä asenteita kirkon työtä tai asemaa kohtaan ilmaisee vain muutama prosentti suomalaisista.

Kirkon toimintaan ja asemaan kielteistä suhtautumista selittäviä tausta-vaikuttajia olivat uskonnottomuus, kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan sekä yleinen uskontokriittisyys, mikä on ymmärrettävää. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että kielteisyyttä kirkon työtä ja julkista asemaa kohtaan ilmeni kyselytutkimuksessa erityisesti pienituloisten, työttömien ja opiskelijoiden keskuudessa. Kansan jakautuminen ei näy vain esimerkiksi maahanmuuttoon liittyvissä asenteissa tai tuloeroissa, vaan suomalaiset jakautuvat vahvasti myös kirkkoon kuulumisessa ja kirkkoon kohdistuvissa asenteissa. Vaikuttaa siltä, että on syntynyt kiulu kirkon ja syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten välille. He, jotka esimerkiksi työttömyyden ja pienituloisuuden johdosta ovat vaarassa pudota yhteiskunnan kyydistä, ilmaisevat kielteisempää suhtautumista kirkon työtä ja läsnäoloa kohtaan. Näyttääkö

kirkko näiden ihmisten silmissä yhdeltä valtaapitävien instituutiolta, joka ei kykene asettumaan heidän rinnalleen? Myös rooli pelkkänä hyväntekeväisyyden kohteena voi olla ihmiselle kielteinen.

Suomalaiset odottavat valtiolta aktiivisia toimia uskonnonvapauden turvaamisessa. Valtion rooli sekä uskonnollisten yhdyskuntien turvallisuuden suojaamisessa että uskonnollisten yhteisöjen sisällä ilmeneviin väärinkäytöksiin puuttumisessa nähtiin keskeisenä. Tällä hetkellä kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien erilaisesta viranomaisasemasta johtuen valtio valvoo uskonnollisia yhdyskuntia ja kirkkoja eri tavoin. Yksilön uskonnonvapauden turvaaminen edellyttää käytännön tasolla joka tapauksessa uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen aktiivista ja avointa yhteistyötä valtion kanssa.

Vaikka suomalaiset ovat halukkaita tukemaan luterilaisen perinteen näkymistä yhteiskunnassa, tämä asenne ei yllä itsestään selvästi muiden uskontojen perinteisiin. Suomalaiset suhtautuvat varauksellisesti uskonnon näkymiseen ja kuulumiseen julkisessa tilassa, etenkin uudempien uskonnollisten tapojen suhteen. Koulujen juhlaperinteisiin suomalaiset eivät ole valmiita ottamaan mukaan muiden uskontojen ja katsomusten perinteitä. Kirkonkellojen soittoon suhtaudutaan selvästi myönteisemmin kuin moskeijan rukouskutsuihin. Vaikka merkittävin selittäjä moskeijan rukouskutsujen rajoittamiseen löytyy kielteisyydestä vieraita uskontoja kohtaan, sekä konservatiivinen uskonnollisuus että kuulumattomuus uskonnolliseen yhdyskuntaan selittävät kielteistä asennetta.

Huomion arvoista on, että luterilainen arvomaailma näyttää tukevan uskonnon esiin tuomista ja näkymistä julkisessa tilassa, mikä on tärkeä asia uskonnonvapauden toteutumiseksi. Kirkossa on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota siihen, että niin työntekijöiden kuin luottamushenkilöiden keskuudessa ilmenee kirkon jäseniä selvästi enemmän valmiutta rajoittaa moskeijan rukouskutsujen kuulumista. Pyrkimykset rajoittaa vieraiden uskontojen näkyvyyttä johtavat helposti laajemminkin eri uskontojen, myös luterilaisten perinteiden, näkyvyyden rajoittamispyrkimykseen yhteiskunnassa.

7 KIRKKO JULKISENA KESKUSTELIJANA

Maarit Hytönen ja Leena Sorsa

7.1 Keskusteleva kirkko

Reformaation seurauksena kirkko käynnisti Suomessa opetustoiminnan, jonka tavoitteena oli saada kansa lukemaan ja ymmärtämään Raamattua. Opetuksella oli kuitenkin muitakin merkittäviä seurauksia. Jo Luther oli koulujärjestelmää ohjeistaessaan todennut, että koulutus kuului molemmille sukupuolille. Tällä ohjeistuksella on ollut kauaskantoiset seuraukset suomalaiselle tasa-arvolle. Opetuksen tavoitteena oli kristillisen kasvatuksen lisäksi sivistää ihmisiä laajemminkin ja parantaa näin heidän elämäänsä. Pappiloiden ja papiston kautta levisivät Suomeen myös monet yhteiskunnalliset uudistusajatukset ja toimintatavat. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen oli näin ollen luonteva osa kirkon elämää, ja kirkossa oli totuttu keskustelemaan yhteiskunnallisista asioista, kuten maanviljelyksestä, taloudesta ja köyhäinhoidosta teologisten kysymysten ohessa. Saarnatuoli oli pitkään tärkeä tiedotuskanava.⁴⁷⁵

Kirkko on olemukseltaan viestijä. Kirkkolaissakin todetaan, että kirkon tehtävänä on Jumalan sanan julistaminen ja kristillisen sanoman levittäminen. Tässä tehtävässään kirkko on ottanut kantaa myös yhteiskunnallisiin asioihin ja opetuksellaan vaikuttanut suomalaisten arvo- ja moraalikäsitteisiin. Nykyään kirkon opetuksen vaikutus suomalaisten arvo- ja moraalikäsitteisiin ei enää ole itsestään selvää. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö luterilaisessa kirkossa oltaisi yhä kiinnostuneita yhteiskunnan kehityksestä tai arvokeskustelusta. Yhteiskunnallisen keskustelun runsauteen myös kirkko tuo näkemyksiään. Julkinen tila on Suomessa avoin eri toimijoiden keskustelulle,

⁴⁷⁵ Laasonen 1991, 390–396, 411–412; Pirinen 1991, 250–252, 372–383; Heininen & Heikkilä 1996, 38–40, 45–51, 65–77, 137–149; Immonen 2016, 60–62, 76. Ks. myös Erilaistuva kirkko 2016, luku 4.

mielipiteille ja kannanotoille. Läsnaolo mediassa sekä verkon että perinteisten viestintäkeinojen välityksellä on nykyisin elinehto julkiselle näkyvyydelle ja yhteiskunnalliselle vaikuttamiselle.⁴⁷⁶

Itse asiassa kirkon aktiivisuuden ja vaikuttavuudenkin yhteiskunnallisessa keskustelussa katsotaan jopa vahvistuneen viime vuosien kuluessa. Historioitsija Kari Immonen näkee taustalla useita tekijöitä, kuten talouden muutoksen, yhteiskunnan kapitalisoitumisen, globaalin talousmaailman sekä eurooppalaisen integraation. Näiden mukanaan tuomiin yhteiskunnallisiin muutoksiin myös kirkon on täytynyt vastata. Immosen mukaan kirkko on käyttänyt voimistuneita puheenvuoroja erityisesti hyvinvointivaltion säilymisen puolesta. Kriittisyys päätöksentekijöitä kohtaan on tarvittaessa ollut selvää. Kirkon voimistuneet yhteiskunnalliset puheenvuorot on nähty myös myönteisessä valossa – ja aiempaa useammin kirkon sisäpiirin ulkopuolella. Immonen näkee, että kirkon ääni yhteiskunnassa onkin voimistunut.⁴⁷⁷

Myös Helsingin Sanomien pääkirjoitus 15.5.2016 nosti esiin muutoksen kirkon roolissa yhteiskunnallisena keskustelijana. Sen mukaan kirkko on vapautunut keskustelemaan ja olemaan myös eri mieltä yhteiskunnassa. Kun kirkon rooli valtiota tukevana ja yhteiskuntamoraalia vartioivana toimijana on murtunut, etäännyminen valtiosta on samalla liittänyt kirkon osaksi kansalaisyhteiskuntaa. Tämä kehitys on tehnyt kirkosta taloudellisesti haavoittuvamman, mutta samalla pääkirjoituksen mukaan kirkon mahdollisuudet keskusteluun osallistumiseen ja kriittisiinkin puheenvuoroihin ovat parantuneet.⁴⁷⁸

Kuka sitten käyttää kirkon ääntä julkisuudessa? Asiaa voi tarkastella monella tavalla. Virallisia linjauksia ja kannanottoja antaa kirkon korkein päätöksentekuelin kirkolliskokous. Kirkkohallitus taas antaa lausuntoja esimerkiksi lakiuudistuksiin. Kuluneen nelivuotiskauden aikana kirkkohallitus on käyttänyt lausunto-oikeuttaan runsaasti. Teologista vaikuttavuutta on piispainkokouksen kannanotoilla sekä piispojen puheenvuoroilla. Monet piispat ovat saaneet puheenvuoroillaan paljon julkisuutta. Kirkolle voi antaa kasvot ja äänen lisäksi nykyisin kuka vain kirkon jäsen esimerkiksi julkisten puheenvuorojen ja yhteiskunnallisen tai yhteisöllisen aktiivisuuden myötä. Yksi kirkon moniäänisyyttä lisäävä tekijä on se, että kirkon ääni tulee todeksi kirkon toiminnassa. Toimintatavat ja niiden soveltuvuus kirkon työhön taas

476 Kirkkolaki 1054/1993, 2 §; ks. Moberg & Sjö 2012, 87–91.

477 Immonen 2016, 74–75.

478 ”Kirkko vapautui keskustelijaksi” 2016.

jakavat mielipiteitä aivan kuten kirkon viralliset kannanotot ja lausunnotkin. Joka tapauksessa kirkko on tänä päivänä väistämättä moniääninen. Tämän hyväksymisen myötä kirkko on yksimielisyyden tavoittelun sijaan pyrkinyt etsimään yhteyttä eri tavalla ajattelevien ihmisten keskuuteen.⁴⁷⁹

Myös suomalaisessa mediassa keskustellaan uskonnosta, vaikka uskonto ei Suomessa ole vallannut keskustelukulttuuria, puoluepolitiikkaa tai julkista tilaa. Uskontotieteilijä Teemu Taira toteaa, että uskonto on nykyajan mediassakin yhä kiinnostava aihe, mutta sen kiinnostavuus nousee erityisesti konflikteista. Hänen mukaansa myös uskuntoon erikoistuneiden toimittajien vähyyks tekee uskontoa koskevasta uutisoinnista haastavaa. Lisäksi sanomalehtien linjat suhteessa uskontouutisointiin vaihtelevat. Siksi uskonnosta uutisointi on uskonnollisille yhteisöille usein tyytymättömyyden aihe; aina jonkun mielestä sitä on joko liian vähän tai sen sisällössä on ongelmia.⁴⁸⁰

Vaikka uskonnot ja media voi olla haastava ja epätydyttävä yhtälö, tarvitaan nykyaikana ehkä entistäkin enemmän uskuntoon liittyvää uutisointia ja keskustelua. Uskonto on ajankohtainen aihe ja kietoutuu osaksi monia keskeisiä, kansainvälisiäkin uutisaiheita, kuten politiikkaa ja ihmisoikeuksia. Lisäksi uskonto on edelleen vahva taustavaikuttaja arvoja ja eettisiä kysymyksiä koskevissa keskusteluissa. Sananvapaus ja uskonnonvapaus edellyttävät toteutuakseen, että myös uskonnosta saa keskustella yhteiskunnassa ja mielipiteitä voi perustella uskonnollisin argumentein.⁴⁸¹

Eri maissa suhtaudutaan eri tavoin uskonnon esiin nostamiseen puheissa, puoluepolitiikassa ja julkisessa keskustelussa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kulttuuriin kuuluu luontevasti uskonnon esiin tuominen, kun taas Suomessa uskonnon julki tuominen tai asioiden perustelevinen uskonnolla ei ole kovin tyypillistä julkisessa keskustelussa. Ei se kuitenkaan meilläkään täysin poissuljettua ole. Kuluneena nelivuotiskautena huomiota herätti esimerkiksi presidentti Sauli Niinistön uudenvuoden puheiden lopussa kuultu Jumalan siunauksen toivotus. Kun vuonna 2013 silloinen sisäministeri Päivi Räsänen (kd.) pohti puheessaan Kansanlähetyispäivillä Raamatun ja lain välistä arvovaltaa, heräsi aiheesta mediakohu.

479 Kirkkojärjestys 1055/1993; Hintsala 2016; Hynynen 2016. Kirkkohallitus on antanut 122 lausuntoa vuosien 2012–2015 välisenä aikana eri ministeriöihin ja viranomaisille. Ks. Kirkkohallituksen lausunnot.

480 Taira 2015, 185–196; Sumiala 2015.

481 RELIGARE 2013, 28; ks. myös Moberg & Sjö 2012, 79–81. Uskonnoista ja kirkosta sosiaalisessa mediassa ks. Hintsala 2016.

Media toki päättää sen, millaisen näkökulman se uskontoihin valitsee. Aina tämä ei herätä tyytyväisyyttä. Erityisesti islamia koskevaa uutisointia on kritisoitu, sillä sen on katsottu keskittyvän uhkakuviin ja sotiin sekä perustuvan lopulta huonoon tietämykseen itse uskonnosta. Syvällisen ja tasapuolisen uskontojen tietämyksen ja ymmärtämisen tarve journalismissa kasvaa uskontojen näkyvyyden voimistuessa.⁴⁸²

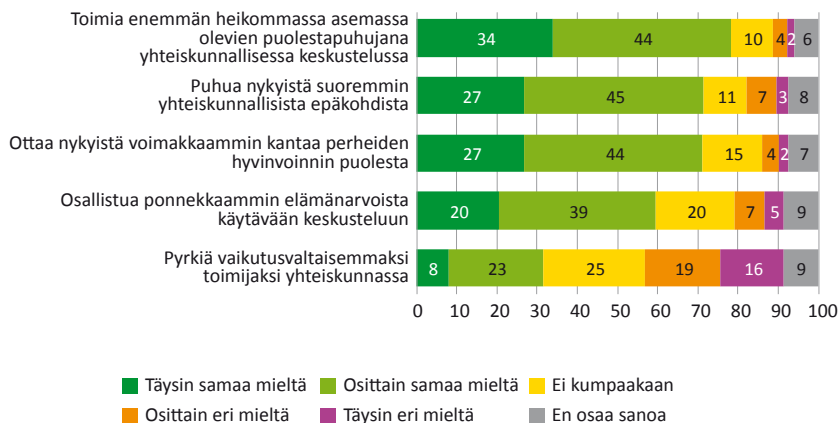
Tässä luvussa tarkastellaan kirkkoa julkisena keskustelijana kuluneen ne-livuotiskauden aikana. Tarkoituksena on tarkastella kirkon julkisia kannanottoja siitä näkökulmasta, heijastavatko ne niitä toiveita, joita suomalaisilla kirkolle julkisena keskustelijana on. Suomalaisen odotuksia tarkastellaan kyselytutkimuksen kautta saadun aineiston avulla.

Lisäksi luvussa tarkastellaan, millaisia aihepiirejä kirkollinen media on nostanut keskusteluun. Tällöin keskitytään valtaosin perinteisen painetun median piirissä käytyyn keskusteluun sen sisältöjen kautta. Verkkoviestinnän ja sosiaalisen median kehitystä ja siellä esiin nousseita ilmiöitä raportoidaan Erilaistuva kirkko -julkaisun viestintää käsittelevässä luvussa.

7.2 Puheenvuoroja ihmisen hyväksi

Syksyllä 2015 toteutetussa *Gallup Ecclesiastica* -kyselyssä tiedusteltiin, mihin suuntaan suomalaisten mielestä kirkon tulisi kehittää toimintaansa. Vastaajilta pyydettiin näkemyksiä lukuisista väittämistä, joista viisi käsitteli eri tavoin kirkon julkista roolia ja vaikuttamista. Vastauksista kävi ilmi, että suomalaiset toivovat kirkolta ennen kaikkea sen sanomasta ja arvoista nousevia puheenvuoroja. Kirkolta toivotaan enemmän, voimakkaampaa ja suorempaa puhetta heikompiensaisten ja perheiden tilanteesta, yhteiskunnallisista epäkohdista sekä elämänarvoista. Kirkon toivotaan antavan äänen erityisesti heille, joiden ääni on vaarassa jäädä yhteiskunnallisessa keskustelussa kuulumattomiin.

482 Taira 2015; Haikala 2016.

Kuvio 7.1

Suomalaisten toiveet kirkolle, % vastaajista. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Suomalaisten toiveet kirkolle eivät ole merkittävästi muuttuneet, sillä jo vuonna 2011 tehdyn kyselyn mukaan suomalaiset toivoivat kirkolta eniten sitä, että kirkko puhuisi heikommassa asemassa olevien puolesta yhteiskunnallisessa keskustelussa. Myös yhteiskunnallisista epäkohdista puhuminen sekä elämänarvoista keskusteleminen nousivat kuuden tärkeimmäksi koetun tehtävän joukkoon, kun kysyttiin, mihin suuntaan kirkon tulisi kehittyä.⁴⁸³

Kaikkein eniten ihmiset toivoivat kirkolta sitä, että se puhuu *heikompiosaisten puolesta* (kuvio 7.1). Jopa yli kolme neljästä suomalaisesta oli sitä mieltä, että kirkon tulee puhua heikommassa asemassa olevien puolesta yhteiskunnassa. Vuoteen 2011 verrattuna erityisesti täysin samaa mieltä olevien joukko on vahvistunut merkittävästi (27 % vuonna 2011 ja 34 % vuonna 2015).⁴⁸⁴

Jos heikompiosaisten puolesta toivotaan kirkolta entistäkin voimakkaampaa ääntä, niin sitä saisi kuulua myös *yhteiskunnallisista epäkohdista*. Lähes kolme neljästä suomalaisesta toivoi kirkolta suurempaa puhetta näistä asioista. Lähes yhtä paljon suomalaiset toivoivat kannanottoja *perheiden hyvinvoinnin* puolesta. Suomalaisista 71 prosenttia katsoi, että kirkon tulisi ottaa nykyistä voimakkaammin kantaa perheiden hyvinvoinnin puolesta.⁴⁸⁵

483 Haastettu kirkko 2012, 56.

484 Gallup Ecclesiastica (GE); Haastettu kirkko 2012, 56.

485 GE 2015; Haastettu kirkko 2012, 56.

Kirkolta toivottiin myös osallistumista *elämänarvoja* koskevaan keskusteluun, vaikka sen suosio ei tavoitakaan edellisten aihepiirien tärkeyttä suomalaisten keskuudessa (59 %). Edelleen kuitenkin enemmistö suomalaisista toivoi kirkolta elämänarvoja käsitteleviä puheenvuoroja. Vuonna 2011 tätä toivetta kannatti hieman useampi suomalainen.⁴⁸⁶

Ketkä odottavat, että kirkko olisi yhteiskunnassa aktiivinen keskustelija? Tilastollinen analyysi osoittaa, että kirkon puheenvuoroihin suhtautuvat myönteisimmin he, jotka suhtautuvat kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä muutenkin myönteisesti. Myös suomalaiset, jotka jakavat luterilaisen arvomaailman, toivovat kuulevansa kirkon ääntä yhteiskunnallisessa keskustelussa.⁴⁸⁷

Kriittisiä kirkon puheenvuoroihin taas ovat erityisesti nuoret. Toinen esiin nouseva ryhmä, joka ei toivo kirkon puheenvuoroja, ovat he, jotka hyväksyvät ihmisten keskuudessa ilmenevän eriarvoisuuden. Ymmärrettävästi näin ajattelevien keskuudessa kirkon puheenvuorot esimerkiksi heikompiosaisten puolesta koetaan tarpeettomiksi.

Konservatiivisesti uskonnollisten sekä herätysliikkeiden jäsenten keskuudessa ilmenee kielteistä suhtautumista kirkon rooliin yhteiskunnallisena keskustelijana. Kielteisempää suhtautumista selittää todennäköisesti näkemys, jonka mukaan kirkon tehtäväksi nähdään ennen kaikkea hengellinen työ ja kristillisen sanoman julistaminen, ei yhteiskunnalliset kannanotot tai sosiaalinen työ.

Vaikka pääsääntöisesti kyselytutkimuksen mukaan alle 35-vuotiaat, pienituloiset, opiskelijat, työttömät sekä mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomat suhtautuivat kriittisemmin kirkon yhteiskunnallisiin puheenvuoroihin, yhden kysymyksen kohdalla ilmenee poikkeus. Kirkon puhetta heikompiosaisten puolesta toivottiin erityisesti pienituloisten, alle 20 000 euroa vuodessa ansaitsevien keskuudessa. Tähän on syytä kiinnittää huomiota, sillä juuri pienituloisten keskuudessa näyttäisi ilmenevän keskimääräistä enemmän kriittisyyttä ainakin kirkon asemaa kohtaan. Kirkkoon kuuluvien osuus pienituloisten keskuudessa on merkittävästi hyvätuloisia alhaisempi. Tässä kuitenkin ilmenee, että he toivoivat kirkon puhuvan heidän puolestaan.

Kirkon roolia heikompiosaisten puolustajana eivät kuitenkaan toivooneet vain luterilaisen kirkon jäsenet vaan myös 73 prosenttia uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista. Heistä 41 prosenttia oli asiasta täysin

486 GE 2015; Haastettu kirkko 2012, 56.

487 Liite 4, taulukot 7.1 ja 7.2.

samaa mieltä, mikä on merkittävästi enemmän kuin evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten joukossa. Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistä myönteisesti väitteeseen suhtautui 80 prosenttia ja kaikkiaan 32 prosenttia oli väitteestä täysin samaa mieltä. Kirkkoon kuulumattomien toiveet paljastavat ehkä jotakin heidän kirkkokriittisyydestään. Tyytymättömyys kirkkoa kohtaan voi kertoa siitä, että kirkon koetaan olevan liaksi hyväosaisten kirkko.

Samalla yli 50 000 euroa vuodessa ansaitsevien sekä johtavassa asemassa toimivien keskuudessa kirkon puhe heikompiosaisten puolesta yhteiskunnassa ei saanut kyselyssä yhtä runsasta kannatusta, minkä myös tilastollinen analyysi vahvisti. Tätä ei kuitenkaan voi yksiselitteisesti tulkita niin, että suurituloiset eivät tahdo tukea heikompiosaisia. Kysymys voi olla siitä, pitävätkö vastaajat heikompiosaisten puolesta puhumista yhteiskunnan vai kirkon tehtävänä. Taustalla voi kuitenkin olla myös erilaisissa elämäntilanteissa elävien ihmisten etäännyttämisestä toisistaan, välinpitämättömyyden kasvua sekä eriarvoisuuden voimistumista suomalaisten keskuudessa. Tätä päätelmää vahvistaa sekin, että tilastollisen analyysin mukaan he, jotka hyväksyvät eriarvoisuuden ihmisten keskuudessa, eivät pidä heikompiosaisten puolesta puhumista kirkon tehtävänä.⁴⁸⁸

Kaikkien aihepiirien suhteen kirkon työntekijät ja luottamushenkilöt kannattavat kirkon aktiivisuutta julkisena keskustelijana hieman kansan keskiarvoa enemmän. Merkittävin ero löytyy kuitenkin elämänarvoista keskustelemisen kohdalla, jossa kirkon luottamushenkilöistä 82 prosenttia toivoi kirkolta ponnekkaampaa osallistumista elämänarvoja koskevaan keskusteluun. Kirkon työntekijöistäkin 76 prosenttia oli tästä samaa mieltä.⁴⁸⁹

Kaiken kaikkiaan suomalaiset toivovat kirkolta ääntä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Samalla on asioita, joita kirkolta ei itsestään selvästi toivota. Sekä kirkon sekaantuminen yhteiskunnallisiin asioihin että vaikutusvallan tavoittelu herättivät ristiriitaisia ajatuksia suomalaisten keskuudessa. Suomalaisista alle puolet, 44 prosenttia, katsoi, ettei kirkon tule sekaantua yhteiskunnallisiin asioihin. Suomalaiset eivät toivoneet kirkolta myöskään aktiivista pyrkimistä vaikutusvaltaisemmaksi toimijaksi yhteiskunnassa. Noin kolmannes suomalaisista katsoi, että kirkon pitäisi pyrkiä vaikutusvaltaisemmaksi toimijaksi, noin kolmannes ajatteli päinvastaisesti ja kolmannes jätti ilmoittamatta kantansa. Tilastollinen analyysi osoittaa, että nuoret ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat suhtautuvat kriittisimmin kir-

488 Liite 4, taulukko 7.1.

489 Luottamushenkilökysely 2015; Työntekijäkysely 2015.

kon pyrkimiseen vaikutusvaltaisemmaksi toimijaksi yhteiskunnassa. Sitä taas kannattavat luterilaisen arvomaailman jakavat sekä myönteisesti kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä suhtautuvat ihmiset.⁴⁹⁰

Vaikka kirkon sanomaa tai siitä nousevaa arvopohjaa eivät kaikki jaa, yhteiskuntaan toivotaan silti kirkon ääntä. Kirkon odotetaan toimivan ennen kaikkea ihmisen puolesta ja kovien arvojen vastakulttuurina. Suomalaiset toivovat kirkolta siis vahvaa luterilaista identiteettiä ja sen mukaista toimintaa, vaikka he tuskin asiaa näin ajattelevatkaan. Keskeistä on kuitenkin luterilaisuudesta nousevan armollisuuden teeman esillä pitäminen. Se korostaa ihmisen arvokkuutta riippumatta hänen tuottavuudestaan yhteiskunnalle. Samalla suomalaisten toiveet puolustavat demokratian toteutumisen kannalta keskeistä periaatetta, että julkisessa tilassa on oltava tilaa erilaisille näkemyksille ja puheenvuoroille.

Aina kirkon yhteiskunnalliset puheenvuorot eivät kuitenkaan ole saaneet kiitosta. Kirkon yhteiskunnalliset kannanotot on tulkittu toisinaan puuttumiseksi puoluepolitiikkaan tai asioihin, jotka eivät kuulu kirkon tehtäviin. Kriitikki ei kuitenkaan ole hiljentänyt kirkkoa, sillä sen näkökulmasta yhteiskunnalliset kannanotot nousevat luterilaisesta näkemyksestä, jossa kirkon tehtävä on yksiselitteisesti puhua heikompiosaisten puolesta. Sen tehtävänä on myös puuttua esivallan toimiin silloin, kun valtiovalta ei edistä heikompiosaisten asemaa tai rakkauden kaksoiskäskyn toteutumista.⁴⁹¹

Mistä sitten on kysymys, kun suomalaiset toisaalta toivovat kirkolta puhetta yhteiskunnassa mutta eivät toivo kirkon sekaantuvan yhteiskunnallisiin asioihin tai pyrkivän vaikutusvaltaiseen asemaan? Onhan todennäköisempää saavuttaa tavoitteita, jos omaa myös vaikutusvaltaa. Kyse on todennäköisesti suomalaisten varovaisesta suhtautumisesta kirkon asemaan tai toimintaan vallankäyttäjänä yhteiskunnassa. Kirkolle annetaan tilaa puhua yhteiskunnallisistakin asioista omasta sanomastaan ja arvopohjastaan käsin, mutta silloin, kun se tulkitaan valta-aseman hakemiseksi tai tukemiseksi, se herättää kriittisyyttä.⁴⁹²

490 GE 2015, Liite 4, taulukko 7.3.

491 Immonen 2016, 74–75.

492 Ks. luku 6.

7.3 Kirkon kannanottoja ja päätöksiä

Kirkon kanta on monitasoinen ja monimuotoinen. Tuomas Hynynen mukaan kirkon kanta sisältää sekä teologisia linjauksia että kirkon toiminnan. Yhteisön olemukseen kuitenkin kuuluu, että yhteisöllä on erilaisia säädöksiä ja sopimuksia, jaettuja arvoja, verkostoja ja rakenteita, toimielimiä sekä kiinteämmin tai löyhemmin yhteisöön kuuluvia jäseniä erilaisine näkemyksineen ja arvoineen. Erilaiset kannat ja jopa toisensa poissulkevat näkemykset haastavat yhteisön ja sen jäsenet pohtimaan yhteisön olemusta, ykseyttä ja sisäistä yhtenäisyyttä.⁴⁹³

Kirkon viralliseen päätöksentekorakenteeseen kuuluu, että kirkolliskokous, piispaikokous ja kirkkohallitus laativat erilaisia lausuntoja, kannanottoja ja mietintöjä. Kirkolliskokous käsittelee kysymyksiä, jotka edellyttävät kirkon uskoa ja oppia koskevia tai niihin pohjautuvia periaatteellisia kannanottoja, sekä antaa lausuntoja, tekee esityksiä ja lausuu toivomuksia valtioneuvostolle. Piispaikokous käsittelee kirkon uskoa, julistusta ja työtä koskevia asioita, tekee esityksiä ja antaa lausuntoja kirkolliskokoukselle ja kirkkohallitukselle. Kirkkohallitus puolestaan antaa valtioneuvoston pyytämiä lausuntoja, jollei niiden antaminen kuulu kirkolliskokoukselle.⁴⁹⁴

Kirkon virallisten kannanottojen ja lausuntojen lisäksi kirkon ääntä käyttävät myös yksittäiset piispat ja muut kirkon työntekijät, erilaiset toimikunnat ja neuvottelukunnat, seurakuntien luottamushenkilöt, seurakuntalaiset ja tiedotusvälineet käsitellessään kirkkoa koskevia teemoja. Vaikka ne eivät virallisessa mielessä olisikaan kirkon kannanottoja, ne kuitenkin usein tulkitaan sellaisiksi.⁴⁹⁵ Seuraavassa tarkastellaan joitakin merkittävimmistä kirkollisista kannanotoista ja päätöksistä nelivuotiskaudella.

Lapsivaikutusten arviointi

Koska päätöksillä on usein vaikutuksia lapsiin, nuoriin ja lapsiperheisiin sekä laajemmin erilaisiin väestöryhmiin, vaikutuksia on hyvä tarkastella etukäteen ennen päätöksentekoa. Lapsivaikutusten arvioinnin tavoitteena on, että valtion, kuntien ja kolmannen sektorin toimijat tunnistavat oman

493 Hynynen 2016, 297–298.

494 Kirkkolaki 1054/1993, 20 § 7, 21 § 2, 22 § 2; Hynynen 2016, 301–302.

495 Hytönen 2003, 40–49.

työnsä vaikutukset lapsiin. Kunnista 30–52 prosenttia käyttää ainakin jollain toimialoilla vaikutusten arvioinnin työkaluja päätöksiä tehdessään.⁴⁹⁶ Lastensuojelun Keskusliitto ehdotti keväällä 2015, että hallitus tekee omasta hallitusohjelmastaan lapsi- ja perhevaikutusten arvioinnin, jotta tehtyjen ratkaisujen todelliset vaikutukset selviävät.⁴⁹⁷

Kirkolliskokous hyväksyi lapsivaikutusten arvioinnin keväällä 2014.⁴⁹⁸ Lapsivaikutusten arvioinnilla (LAVA) seurakuntien toimintaa ja päätöksentekoa punnitaan lasten edun näkökulmasta. Lapsilla tarkoitetaan tässä kaikkia alle 18-vuotiaita. LAVA perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja säännös LAVasta (KJ 23 § 3) tuli voimaan kirkossa 1.1.2015.⁴⁹⁹

Kirkkohallituksen esityksessä kirkolliskokoukselle todetaan, että jo varhaisessa kristillisyydessä lasten osallisuuden eetos näkyi monin tavoin: lapsilla katsottiin olevan oikeus uskon lahjoihin ja heitä kasvatettiin kristilliseen uskoon. Myös reformaation perinteessä opetuksen ja osallisuuden merkitys oli vahva. Luther piti tärkeänä, että lapset saavat opetusta uskon keskeisissä kohdissa, sillä kristityille koko elämä on kasteen jälkeistä yhteistä kasvamista. Kastettujen lasten oikeus osallistua Herran pyhään ehtoolliseen on tunnettu kristillisen kirkon alkuajoista ja tätä oikeutta korosti myös kirkkoisä Augustinus. Vuonna 1979 kirkkolakiin lisättiin säännös lapsen oikeudesta ehtoolliseen yhdessä vanhempien tai kristillisestä kasvatuksesta huolehtivien aikuisten kanssa. Koska hyvät päätökset perustuvat riittävään ja tasapuoliseen tietoon ja sen arviointiin, lapsille tulee antaa mahdollisuus tulla kuulluiksi ja ilmaista mielipiteensä asioissa, jotka koskevat heitä. Osallisuus seurakunnan toimintaan ja kasvamisen seurakuntalaiseksi edellyttää myös lasten kuulemistaa.⁵⁰⁰

LAVAn tavoitteena on auttaa seurakuntia ottamaan lapsivaikutusten arvioinnin avulla huomioon lasten ja nuorten näkökulma sekä päätöksenteossa että toiminnan suunnittelussa. Tavoitteena on tarkastella päätöksentekoa lapsen ja nuoren näkökulmasta ja pyrkiä löytämään heidän hyvinvointinsa kannalta parhaita ratkaisuja. Lapsivaikutusten arvioinnin toivotaan edistävän ja vahvistavan lasten ja nuorten oikeuksia, osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia. Koska sen on tarkoitus toimia myös suunnittelun ja päätöksenteon apuvälineenä, se kuuluu sekä työntekijöille että luottamushenkilöille. Useisiin

496 Lapsivaikutusten arviointi.

497 Hallitusohjelmasta toteutettava lapsivaikutusten arviointi 2015.

498 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 1/2014, 39 §, 48 §.

499 Lapsivaikutusten arviointi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 2015, 5, 15–17.

500 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, liite II.12/12, s. 4–5.

seurakuntiin on nimetty niin sanottuja lapsiasiahenkilöitä, jotka voivat olla apuna lapsivaikutusten arvioinnin tekemisessä.⁵⁰¹

Seurakuntakyselyn 2016 mukaan 63 prosenttia seurakunnista ja puolet seurakuntayhtymistä oli toteuttanut lapsivaikutusten arvioinnin.⁵⁰²

Kirkkohallitus peräsi lapsivaikutusten arviointia myös yhteiskunnallisessa lainsäädännössä, erityisesti uudessa varhaiskasvatuslaissa.⁵⁰³ Kirkkohallituksen mukaan lasten hyvinvoinnin ja kasvun turvaaminen on ensiarvoista yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta. Myös lasten ja lapsiperheiden palveluihin kohdistuvat säästöt voivat aiheuttaa pitkällä aikavälillä kustannuksia toisaalla ja siksi säästöpäätösten seurannaisvaikutuksia on harkittava huolellisesti. Taloudelliset tekijät, kuten ilt- ja aamupäivätoiminnan maksut, eivät saa olla esteenä lasten perusturvallisuuden toteutumiselle.⁵⁰⁴

Kirkkohallitus on kantanut huolta päiväkotien liian suurista lapsiryhmistä, henkilöstön liiallisesta vaihtuvuudesta sekä siitä, että lapsella ei useinkaan ole mahdollisuutta pysyvään lapsiryhmään. Erityisesti varhaisvuosina tämä on lapsen perusturvallisuuden ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin näkökulmasta kohtalokasta. Lapsivaikutusten arviointi voisi kirkkohallituksen mukaan olla tukena lapsen edun selvittämisessä, kun päätetään henkilöstön mitoituksesta.⁵⁰⁵

Viittomakielinen kodin siunaamisen kaava

Suomalaisen viittomakielen käyttäjiä on noin 14 000. Heistä 5 000 käyttää viittomakieltä äidinkielenään tai ensikielenään. Äidinkielenään viittomakieltä käyttävät kuurot, joilla on kuurot vanhemmat. Viittomakieli voi olla äidinkieli myös kuulevalle lapselle, jonka vanhemmista toinen tai molemmat ovat kuuroja. Ensikieli ja äidinkieli se on kuulevien vanhempien kuuroille lapsille. Viittomakieli on Suomessa kymmenen suurimman äidinkielen joukossa.⁵⁰⁶

501 LAVA-esite; Lapsivaikutusten arviointi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 2015, 5.

502 Seurakuntakysely 2016, B1, C1.

503 Kirkkohallituksen lausunto 2014.

504 Kirkkohallituksen lausunto 2015b.

505 Kirkkohallituksen lausunto 2015a, 3.

506 Viittomakieli Suomessa 2016.

Kirkolliskokous hyväksyi kodin siunaamisen viittomakielisen käännöksen syksyllä 2012.⁵⁰⁷ Kirkolliskokous aloitti viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöstyön keväällä 1998. Ensimmäisinä käännöksinä hyväksyttiin Isä meidän -rukous ja sen ekumeeninen muoto, Herran siunaus, apostolinen uskontunnustus, käskyt, kastekäsky sekä ehtoollisen asetussanat vuonna 2001. Luukkaan evankeliumin viittomakielinen käännös hyväksyttiin vuonna 2007, messun ja keskeisten kirkollisten toimitusten kaavat 2008, Evankeliumikirja 2009 ja Vanhan testamentin alkukertomukset 2010. Viikkomessun, hautaan siunaamisen ja kasteen käännökset suomenruotsalaiselle viittomakielelle sekä Johanneksen evankeliumin käännös suomalaiselle viittomakielelle hyväksyttiin 2011.⁵⁰⁸

Käsikirjavalioikunta totesi mietinnössään, että viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöstyö on urauurtava ja viittomakielisen yhteisön kannalta tärkeä hanke, joka on tukenut viittomakielen kehitystä valtakunnallisesti. Se on toteuttanut kirkon periaatteellista pyrkimystä palvella kaikkia ihmisiä heidän omalla äidinkielellään, ja se on samalla osoitus *Kirkon saavutettavuusohjelman saavu* toteuttamisesta. Viittomakielistä materiaalia voivat hyödyntää kuurot ja viittomakieliset, heidän parissaan toimivat työntekijät, viittomakielen tulkkit, kuurojen lähipiiri ja perheenjäsenet. Koska kodin siunaamisen pohjana on rukoushetken kaava, käännöksen elementtejä voidaan helposti käyttää muiden rukoushetkien toteuttamiseen.⁵⁰⁹

Kirkkohallitus totesi esityksessään kirkolliskokoukselle, että suomalainen viittomakieli on yksi Suomessa käytettävistä vähemmistökielistä, jonka asema on vakiintunut vasta vähän aikaa sitten. Perustuslakiin viittomakielisten oikeudet kirjattiin vuonna 1997 ja siitä lähtien kouluissa on alkanut kehittyä mahdollisuus opiskella omalla kielellä, mutta tämä ei ole vielä toteutunut kaikissa kouluissa.⁵¹⁰

Viittomakielilaki tuli voimaan toukokuussa 2015 ja sen tarkoituksena on edistää viittomakieltä käyttävien kielellisten oikeuksien toteutumista. Laki koskee suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Lain mukaan viranomaisen on toiminnassaan edistettävä viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään.⁵¹¹

507 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, 37 §.

508 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, liitteet VI.A.1/12 ja II.10/12.

509 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, liite VI.A.1/12.

510 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2012, liite II.10/12.

511 Viittomakielilaki 359/2015.

Kutsu yhteyteen

Kirkolliskokouksessa ilmaistiin vuonna 2011 huoli kirkon sisäisestä hajaannuksesta. Taustalla olivat konservatiivien ja liberaalien kärjistyneet mielipiteet erityisesti suhtautumisessa naispappeihin ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin.⁵¹²

Kirkolliskokous pyysi piispainkokousta suunnittelemaan sopivia toimenpiteitä kirkon sisäisen ykseyden edistämiseksi. Aloitteen takana oli tarve syventää ymmärrystä eri tavoin ajattelevien välillä kirkon sisällä.⁵¹³

Piispojien teesit kutsuvat kirkon jäseniä keskusteluun ja kristittyjen yhteyden vahvistamiseen. Piispat muistuttavat teeseissään, että yhteys toisiin ihmisiin ei perustu samanlaisiin mielipiteisiin eikä ihmisten ominaisuuksiin, vaan Jumalaan kaikkien ihmisten Luojana. Kristityt ovat yhtä, koska heidät on liitetty kasteessa Kristukseen. Yhteyden uhkana eivät ole erimielisyydet, vaan kyvyttömyys tulla niiden kanssa toimeen. Tärkeintä kristityn elämässä ei ole olla oikeassa, vaan luottaa Jumalaan. Arjen valinnat osoittavat, ovatko saman kirkon erilaiset jäsenet yhdessä armon ja totuuden asialla. Kristittyjen tehtävä on etsiä ja toteuttaa yhteyttä yli valtiollisten, kansallisten ja tunnustuskuntien välisten rajojen. Yhteys vahvistuu yhdessä tekemällä.⁵¹⁴

Arkkipiispa Kari Mäkinen totesi Helsingin Sanomien haastattelussa, että kirkon sisäinen riitely näyttää julkisuudessa voimakkaammalta kuin mitä se todellisuudessa on. Espoon piispan Tapio Luoman mukaan ristiriidat tuntuvat teesien julkaisemisen aikoihin jo hieman lieventyneen. Luoman mielestä kirkossa on kuitenkin aina ollut erimielisyyksiä ja tulee aina olemaan. Tämä tosiasia pitää vain hyväksyä ja sen kanssa elää.⁵¹⁵

Kirkkorakennusten ja seurakunnan tilojen antaminen muiden uskonnollisten yhteisöjen käyttöön

Uskontojen välisellä kohtaamisella pyritään saamaan suurempi yhteisymmärrys uskontojen välille sekä luomaan yhteisen toiminnan muotoja. Uskontodialogia tapahtuu sekä arjen keskellä että eri uskontojen teologisten asiantuntijoiden käymänä vuoropuheluna. *Uskontojen välinen kohtaaminen*

512 Kotimaa 35/2014, 3, 5; Sjöholm 2014.

513 Kirkolliskokouksen pöytäkirja 2/2011, 14 §; liite V.E.3/11, s. 4–5.

514 Kutsu yhteyteen 2014.

515 Sjöholm 2014.

– *suuntaviivoja* -julkilausuma luotiin Porvoon kirkkoyhteisön uskontodia-logia koskevien neuvottelujen tuloksena vuonna 2003. Siinä esitetään 12 ydinkohtaa uskontojen väliseen kohtaamiseen. Niistä yksi koskee kristittyjen olemista yhdessä Jumalan edessä rukouksessa ja jumalanpalveluksessa.⁵¹⁶

Piispat antoivat ohjeistuksen seurakunnan tilojen luovuttamisesta muiden uskonnollisten yhteisöjen käyttöön syksyllä 2012. Tarkoituksena on tukea seurakunnissa tapahtuvaa päätöksentekoa, joka on ilmaistu kirkkolainsäädän-nössä. Kirkon käyttämisestä päättävät kirkkoherra ja kirkkoneuvosto yhdessä. Jos kirkkoherra ja kirkkoneuvosto ovat eri mieltä kirkon, siunauskappelin tai kappelin käytöstä, tuomiokapituli ratkaisee asian. Ohjeistus koskee tilan-teita, joissa seurakunnan tiloja harkitaan annettavaksi evankelis-luterilaisen kirkon ulkopuolisille yhteisöille. Kirkon herätysliikkeiden kohdalla seurataan keväällä 2009 ilmaistua periaatetta.⁵¹⁷

Tilojen luovuttamiselle muille kristillisille kirkkoille ja yhteisöille niiden jumalanpalveluksia ja muita toimituksia varten ei ole periaatteellista estet-tä. Tämä on kirkon ekumeenisen linjan mukaista, eikä piispojen mukaan ole tarkoituksenmukaista laatia listaa kristillisiksi katsottavista yhteisöistä. Ekumeenisessa liikkeessä kristillisinä on pidetty yhteisöjä, jotka tunnustavat Jeesuksen Jumalaksi ja Vapahtajaksi Raamatun mukaan ja jotka pyrkivät täyttämään yhteistä kutsumustaan yhden Jumalan, Isän, Pojan ja Pyhän Hengen kunniaksi.

Mikään yhteisö ei kuitenkaan voi vaatia tiloja käyttöönsä. Tilojen käy-töstä voidaan periä käytön aiheuttamat kohtuulliset kustannukset (esim. henkilöstökulut, sähkö, lämmitys ja siivous). Seurakunnan tiloissa järjestet-tävältä tilaisuudelta edellytetään, ettei se ole tähdätty luterilaista julistusta ja työtä vastaan eikä sillä pyritä korvaamaan luterilaisia kirkollisia toimituksia evankelis-luterilaisen kirkon jäsenen kohdalla. Kristillinen yhteisö voi käyttää alttaria, kastemaljaa ja urkuja.

Muiden kuin kristillisten yhteisöjen kohdalla tarvitaan erityistä harkintaa. Harkittaviksi tulevat muut kuin varsinainen kirkkotila. Tilojen lainaaminen perustuu kristilliseen vieraanvaraisuuteen ja on väliaikaista. Erityisten pas-toraalisten syiden vuoksi siunauskappeli voidaan antaa muiden uskontojen mukaisesti hautajaisiin. Väärinkäsitysten välttämiseksi on etukäteen sovittava, ettei tiloissa olevia kristillisiä symboleja saa peittää tai poistaa.

516 Uskontojen välinen kohtaaminen – suuntaviivoja 2003.

517 Piispojen kannanotto 2012; Kirkkojärjestys 1055/1993, 14 § 2–1, 9 § 7.

Helsingin Sanomat käsitteli kirkkotilojen luovuttamista eri uskontojen hautaus tapoja käsittelevässä artikkelissa. Siinä luterilainen kirkko kytkeytyi muiden uskontokuntien hautaus tapoihin lähinnä hautausmaiden, uurnalehtojen ja tilojen käytön myötä. Piispainkokouksen ohjeen mukaan siunauskappeli voidaan antaa muiden uskontokuntien käyttöön riittävin perustein. Piispainkokouksen pääsihteerin Jyri Komulaisen mielestä tällainen tapaus voi olla esimerkiksi pakkasessa järjestettävät hautajaiset, joissa omaisilla ei ole paikkaa jäähyväisten jättämiseen.⁵¹⁸

Keskustelu kirkkotilojen luovuttamisesta jatkui vuonna 2016, kun erityisesti Helsingin muslimeilla oli pula rukoushuoneista kaupunkiin saapuneiden turvapaikanhakijoiden vuoksi. Helsingin piispa Irja Askola kertoi haastattelussa, että luterilainen kirkko voisi luovuttaa tiloja Suomessa asuville muslimeille. Kirkot eivät kuitenkaan sovellu tähän, koska toisen uskonnon pyhää paikkaa on vaikea muuttaa toiselle pyhäksi. Kirkolla on kuitenkin paljon muita tiloja, jotka voisivat saada uusia käyttäjiä muslimeista.⁵¹⁹

Uskontojen kohtaaminen kirkollisissa toimituksissa

Piispainkokouksen syksyllä 2013 antamissa suosituksissa uskontojen kohtaamisesta kirkollisissa toimituksissa todetaan, että maahanmuuton myötä Suomeen on asettunut erilaisia kristillisiä yhteisöjä ja myös muita uskontoja. Uudenlaiset uskonnolliset virtaukset vaikuttavat myös kirkon jäsenten keskuudessa. Toisaalta yhä useampi suomalainen ei koe kuuluvansa mihinkään uskonnolliseen yhteisöön.⁵²⁰

Niin Raamattu kuin ekumenia rohkaisevat kohtaamaan toisin uskovia lähimmäisiä. Kirkolliset toimitukset ovat rajapinta, jossa uskonnot kohtaavat ja johon uudenlaiset pastoraaliset haasteet tiivistyvät. Seurakunnissa voidaan harkitusti ja kirkon järjestystä noudattaen soveltaa toimituksia siten, että ne parhaiten hyödyttävät ja rakentavat seurakuntaa. Piispainkokouksen suositukset koskevat kastetta, rippikoulua ja konfirmaatiota, avioliiton siunaamista ja hautaan siunaamista monikulttuurisissa tilanteissa, mutta niiden lisäksi tarvitaan aina tapauskohtaista pastoraalista harkintaa.⁵²¹

518 Lehtinen 2014.

519 Malmberg 2016.

520 Kohti Pyhää 2013, 5.

521 Kohti Pyhää 2013, 5–25.

Yhteiskunnan muuttuminen monikulttuurisemmaksi ja moniuskontoisemmaksi vaatii kirkolta kykyä tarkastella tuttuja asioita aiempaa useammasta näkökulmasta. Kristillinen vieraanvaraisuus ja rohkeus pastoraaliseen kohtaamiseen edistävät piispaikokouksen käsityksen mukaan suomalaista yhteiskuntarauhaa eri tavoin uskovien kokiessa, että enemmistökirKKo kuulee heitä ja kohtelee heitä kunnioittavasti. Kirkko voi antaa vahvan todistuksen Kristuksesta moniuskontoisissa tilanteissa toteutettavien toimitusten kautta.⁵²²

Eri uskontojen hautauskulttuuria käsittelevässä artikkelissa Helsingin Sanomissa muistutettiin, että yhä useampi luterilainen on naimisissa toiseen uskontokuntaan kuuluvan kanssa. Luterilainen pappi voi siunata vainajan, jos tämän elämässä on riittävä yhteys luterilaiseen kirkkoon. Jyri Komulaisen mukaan yhteys voi olla esimerkiksi vainajan perhe tai puoliso, joka kuuluu luterilaiseen kirkkoon.⁵²³

Kirkon kannanotot Lähi-idän tilanteeseen

Arabikevät eli Pohjois-Afrikan ja Lähi-idän mielenilmausten aalto ja Tunisian vallankumous alkoivat vuonna 2010. Syyrian sota puolestaan käynnistyi maaliskuussa 2011 ja kärjistyi helmikuussa 2012 sisällissodaksi. Kesällä 2014 Irak pyysi Yhdysvaltojen ilmavoimia apuun, ja muutaman kuukauden kuluttua iskut levisivät Syyriaan, jossa myös Venäjä suoritti ilmaiskuja. Arabiliitto, Venäjä ja YK ovat käyneet rauhanneuvotteluja vuodesta 2011, mutta vasta 28.2.2016 aselepo astui voimaan. Huhtikuussa Ranska kuitenkin syytti Syyrian hallitusta aselevon rikkomisesta ilmaiskuin.⁵²⁴

Kesäkuussa 2012 Kirkon Ulkomaanapu alkoi jakaa Syyrian kriiseistä pahiten kärsineille alueille ruokaa, raha-apua ja lääkkeitä sekä antaa suojaa ja psykososiaalista tukea väkivaltaisuuksien uhreille. Apua annettiin Syyrian väkivaltaisuuksien uhreille 100 000 eurolla ja apua sai 7 000 perhettä.⁵²⁵

Uskontojen vuoropuhelua ja yhteistyötä Suomessa edistävä Uskontojen yhteistyö Suomessa *USKOT-foorumi* puolestaan kannusti vuonna 2013 poliittisia päättäjiä käyttämään uskontojohtajien vaikutusmahdollisuuksia rauhan edistämiseksi.⁵²⁶

522 Kohti Pyhää 2013, 27.

523 Lehtinen 2014.

524 Mitä Missä Milloin 2012, 93–94, 110, 128–129, 145, 183–189; BBC 18.6.2014; BBC 22.2.2016; BBC 18.3.2016.

525 Kirkon Ulkomaanapu avustaa Syyrian väkivaltaisuuksien uhreja 2012.

526 Kirkon tiedotuskeskus 2013.

Piispat tuomitsivat jyrkästi Lähi-idän väkivallan syksyllä 2014 ja totesivat, etteivät he hyväksy ihmisten häätämistä kodeistaan, pakottamista sodankäyntiin tai käyttämistä ihmiskilpinä. Kiihtynyt väkivalta Syyriassa, Irakissa, Palestiinassa ja Israelissa kylvää ympärilleen tuhoa, vihaa, kärsimystä ja pelkoa, jolle ei näy loppua. He myös haastoivat muut uskonnolliset johtajat paikallisella ja kansainvälisellä tasolla ottamaan kantaa rauhan puolesta ja tuomitsemaan uskontojen käyttämisen väkivallan lietsomiseen ja toisten ihmisten alistamiseen. Seurakuntia ja yksittäisiä kristittyjä kehoitettiin rukoilemaan rauhan, rauhantekijöiden ja väkivallan uhrien puolesta sekä väkivallan käyttäjien ja heidän mielenmuutoksensa puolesta.⁵²⁷

Piispojen mielestä kristittyjen tulee auttaa kaikkia ihmisiä. Länsimaista apua Syyrian ja Irakin sodista kärsiville ei siksi tule suunnata vain kristittyjen auttamiseen. Suomesta turvaa ja mahdollisuutta parempaan elämään etsiville piispat pyytävät kunnioitusta ja myötätuntoa. Antamalla maahanmuuttajille mahdollisuuden koulutukseen ja työntekoon heitä autetaan uskomaan tulevaisuuteen, estetään syrjäytymistä ja katkeroitumista sekä vähennetään ääriiliikkeiden houkuttavuutta ja väkivaltaa.⁵²⁸

Pakolaiskriisi ja kotouttaminen

Piispat ottivat kantaa pakolaiskriisiin syksyllä 2015. Siinä todettiin, että maailma on poikkeuksellisen tilanteen edessä miljoonien ihmisten paetessa sotaa ja vainoa. Poikkeuksellinen tilanne on herättänyt auttamishalua, huolta ja epävarmuutta. Siksi tarvitaan kykyä asettua toisen ihmisen asemaan ja kultaisen säännön noudattamista. Miten toivoisit itseäsi kohdeltavan, jos joutuisit pakenemaan kodistasi?⁵²⁹

Kristillisen lähimmäisenrakkauden mukaan apua tarvitsevia on autettava valikoimatta, eikä heitä tule asettaa eriarvoiseen asemaan uskonnon tai kansallisuuden vuoksi. Seurakuntia kannustetaan toimimaan yhteistyössä viranomaisten ja muiden auttajien kanssa sekä antamaan käyttöön tilojaan, järjestämään yhteistä toimintaa ja ottamaan pakolaiset huomioon talousarvioissa ja kolehtikohteissa. Piispat toivovat myös kunnilta ennakkoluuloton-

527 Piispojen kannanotto 2014.

528 Piispojen kannanotto 2014.

529 Piispojen kannanotto 2015.

ta tukea vastaanottokeskusten perustamiselle ja hallitukselta toimia, joilla kannetaan yhteistä vastuuta Eurooppaan saapuvista turvapaikanhakijoista.⁵³⁰

Kirkkohallituksen lausunnossa Työ- ja elinkeinoministeriölle todetaan, että valtion kotouttamisohjelmaluonnoksessa on esitetty useita toimenpiteitä, joiden avulla voidaan vahvistaa eri maahanmuuttajaryhmien mahdollisuutta kokea sosiaalista yhteenkuuluvuutta, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta suomalaiseen yhteiskuntaan. Maahanmuuttajien elämänlaatuun vaikuttaa mahdollisuus paitsi kouluttautumiseen, työn tekemiseen ja peruspalvelujen saamiseen, myös osallistumiseen yhteiskunnan toimintaan ja vaikuttamiseen omaan elinympäristöönsä, perheeseensä ja työyhteisöönsä. Ilman paikallista ulottuvuutta maahanmuuttajayhteisöt segregoituvat ja jäävät ilman kontakteja suomalaisiin ja ympäröivään yhteiskuntaan.⁵³¹

Kotouttamisohjelmassa tulisikin kirkkohallituksen näkemyksen mukaan tuoda laajemmin esiin toimenpiteitä maahanmuuttajien ja kantaväestön välisen vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan lisäämiseksi. Kotouttamistoimenpiteitä ei tule kohdentaa vain maahanmuuttajiin, vaan myös vastaanottavan yhteiskunnan pitää joustaa ja muuttua. Kotouttamistoimet haastavat niin työyhteisöjä, asuinalueita, järjestöjä, urheilu- ja harrastustoimia, kunnan kaikkia palvelusektoreita kuin seurakuntia avautumaan moninaisemmalle väestölle. Myös kirkot ja uskonnolliset yhdyskunnat tulee huomioida kotoutumisen väylinä, kotouttamisprosessiin osallistuvina tahoina ja informaatio-ohjauksen yhteistyökumppaneina. Mahdollisuutta oman uskonnon harjoittamiseen on painotettava oman kielen ja kulttuurin ohella.⁵³²

Turvapaikanhakijoihin Suomessa kohdistunutta vihapuhetta, aggressioita ja katupartioita ovat paheksuneet sekä arkkipiispa että muut piispat.⁵³³ Helsingin Sanomat kysyi muutamilta suomalaisilta, mitä tästä ajasta kertoo joidenkin ihmisryhmien ihmisoikeuksien kyseenalaistaminen. Irja Askolan mielestä se kertoo pelosta, historian unohtamisesta ja yksilönoikeuksien maksimoinnista. Ihminen pelkää yllättäviä tilanteita. Jos ei ole koskaan tavannut Syyriasta tulevaa ihmistä, kohtaaminen voi pelottaa. Monella suomalaisella on myös paha olo. Jos näkyvä apu menee esimerkiksi turvapaikanhakijoille, mieleen voi nousta kysymys, onko oma hätä näkymätöntä. Siksi on tärkeää, ettei avun tarvitsijoita tai hädänalaisia ryhmiä asetettaisi vastakkain. Kaikkien

530 Piispojen kannanotto 2015.

531 Kirkkohallituksen lausunto 2012, 1.

532 Kirkkohallituksen lausunto 2012, s. 1–3.

533 Esim. Mäkinen 2015; Juusela 2015; Kirves-Torvinen 2016; Repo 2016.

hätä pitäisi nähdä ja kaikkia yrittää auttaa. Sivistysvaltion kansalaisetikettiin kuitenkin kuuluu pitää kiinni ihmisoikeuksista.⁵³⁴

Kirkkoturvakäytäntö

Kirkkoturva nousi julkisuuteen maaliskuussa 2016, kun arkkikiispa Kari Mäkinen antoi MTV3:n Uutisekstrassa haastattelun pääsiäisen teemasta ja Euroopan terroriuutisista. Haastattelun lopussa kysyttiin kirkon suhtautumista paperittomiin, jotka hakevat turvaa kirkosta. Arkkikiispan mielestä ihmisen ollessa sellaisessa tilanteessa, että hän hakee turvaa, kirkon ovet eivät ole kiinni. Ihmiset otetaan vakavasti eikä heitä ajeta pois, mutta ei myöskään piilotella.⁵³⁵

Kirkkohallituksen oppaan *Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa* mukaan kirkkoturva on yleiskristillinen käytäntö, jonka turvin erilaiset yhteiskunnan marginaaliin joutuneet ryhmät ovat vuosisatojen ajan hakeneet suojaa kirkoista ja temppeleistä. Kirkkoturvakäytännöllä autetaan Suomessa niin sanottuja paperittomia tai ihmisiä, jotka ovat muutoin joutuneet Suomen säädösten kannalta määrittelemättömään ja oikeudettomaan asemaan. Kirkkoturvakäytäntö on avoin ja väkivallaton asioihin puuttumisen keino, jolla pyritään varmistamaan siirtolaisten oikeudenmukainen ja inhimillinen kohtelu, kun epäillään, että turvatun turvapaikkahakemuksen käsittelyssä on ollut virheitä tai puutteita. Kirkkojen rooli on tällöin turvaa hakevien vuoropuhelun tukeminen viranomaisten kanssa ja sitä kautta ihmisoikeuksien toteutumisen edistäminen Suomen maahanmuuttopolitiikassa.⁵³⁶

Oppaassa on käytännön ohjeita kirkkoturvan järjestämisestä. Sen mukaan kirkot eivät tarjoa tai mainosta kirkkoturvaa julkisesti, vaan lähtökohtana on turvaa hakevan avunpyyntö. Seurakunta tiedottaa paikalliselle poliisille, että se on ottanut ihmisen suojiinsa. Myös apua pyytäneen henkiseen tukemiseen epävarmassa tilanteessa kiinnitetään erityistä huomiota. Lisäksi neuvotaan muun muassa lakimiehen, tulkin ja terveydenhoitopalvelujen käytössä sekä muistutetaan turvatun oikeudesta oman uskontonsa harjoittamiseen.⁵³⁷

534 Massa 2015.

535 Pyrhönen 2016.

536 Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa 2015, 4.

537 Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa 2015, 7–21.

Kirkon esitykset hallitusohjelmaan

Suomessa pidettiin eduskuntavaalit keväällä 2015. Jo tammikuussa kirkko-hallituksessa oli linjattu kirkon esitykset tulevaan hallitusohjelmaan. Siinä nostettiin esiin lapsiperheiden köyhyden vähentäminen ja pienten lasten perheiden erityinen tukeminen kriisitilanteissa. Huoli kasvaneiden tuloerojen vaikutuksesta lasten eriarvoistumiseen ja syrjäytymiseen edellytti kirkon mukaan hallitukselta erityisiä toimenpiteitä. Kirkko otti kantaa myös vapaaehtoistoiminnan edellytysten turvaamiseen sekä alueellisen erilaistumisen aiheuttamiin haasteisiin Suomessa.⁵³⁸

Globaaleissa kysymyksissä kirkko toivoi valtiolta aktiivisia toimia oikeudenmukaisen ja sitovan kansainvälisen ilmastositoumuksen syntymiseksi ja päästövähennysten toteutumiseksi Suomessa. Kirkko esitti hallituksen toimia kehitysyhteistyömäärärahojen tavoitetason saavuttamiseksi. Maaliskuussa 2014 arkkipiispa Kari Mäkinen ja Kepa ry:n puheenjohtaja Elina Vuola olivat Helsingin Sanomien Vieraskynä-kirjoituksessaan korostaneet kehitysyhteistyömäärärahojen turvaamista. Myöhemmin vuoden 2015 kesällä hallitus ilmoitti kuitenkin päinvastaisesti leikkaavansa merkittävästi kehitysyhteistyömäärärahoja valtion vaikean taloustilanteen vuoksi.⁵³⁹

Lisäksi kirkko toivoi uudelta hallitukselta aktiivisia toimia viranomaisen, kansalaisjärjestöjen ja uskonnollisten yhteisöjen keskinäisen yhteistyön vahvistamiseksi väkivaltaisten ääri-ilmiöiden ehkäisemiseksi. Taustalla oli ääriliikkeiden voimistuminen maailmalla ja niiden harjoittaman väkivallan lisääntyminen. Jo ennen kuin pakolaisvirta tavoitti Suomea, kirkko toivoi hallitukselta pakolaiskiintiön korottamista sekä uskonnonvapauden loukkausten ja uskonnollisten vainojen huomioon ottoa turvapaikkaperusteena. Lisäksi kirkko kiinnitti huomiota turvapaikanhakijoiden ja vankien uskonnonvapauden turvaamiseen Suomessa.⁵⁴⁰

538 Hallitusohjelmaesitykset 2015.

539 Hallitusohjelmaesitykset 2015; Mäkinen & Vuola 2014; Heiskanen 2015.

540 Hallitusohjelmaesitykset 2015.

7.4 Katsaus kirkollisen lehdistön puheenaiheisiin

Suomessa kirkollinen media, kristilliset lehdet, seurakuntalehdet sekä verkkosivustot nostavat aktiivisesti esiin kirkollista elämää, mutta niiden näkökulma kirkkoon on lähtökohtaisesti toinen kuin valtakunnallisilla sanomalehdillä. Vaikka kirkollisen median lukijakunta onkin rajatumpi, Suomessa ilmestyy noin 50 seurakuntalehteä, joiden ilmestymisväli vaihtelee huomattavasti keran viikossa ilmestyvistä joitakin kertoja vuodessa ilmestyviin lehtiin. Useita niistä jaetaan ilmaisjakeluinä. Lisäksi maassa ilmestyy lähes sata muuta kristillistä lehteä, kuten Kotimaa, Sana ja lukuisat eri herätysliikkeiden julkaisemat lehdet.⁵⁴¹

Ihmisten kiinnostuksesta uskonnollisia aihepiirejä kohtaan kertoo se, että seurakuntalehtien ja muiden kristillisten lehtien lukeminen on lisääntynyt vuodesta 2011. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että alueellisesti seurakuntalehtien ja muiden kristillisten lehtien lukeminen vaihtelee selvästi. On nähtävissä, että Helsingissä, Espoossa, Vantaalla ja Kauniaisissa seurakuntalehtien ja muiden kristillisten lehtien lukeminen on koko maahankin verrattuna poikkeuksellisen suurta ja säännöllistä. Esimerkiksi Helsingissä niiden prosenttiosuus, jotka eivät koskaan lue seurakuntalehteä tai muuta kristillistä lehteä, on maan pienin, 35 prosenttia. Pääkaupunkiseutu näyttäytyy kuitenkin aktiivisuudessaan jonkinlaisena poikkeuksena muihin alueisiin verrattuna.⁵⁴²

Nuoret ja syrjäytyminen

Presidentti Sauli Niinistön nuorten syrjäytymisen vastainen hanke Ihan tavallisia asioita herätti keskustelua kirkollisissa lehdissä. Sana-lehden päätoimitajan Hannu Nymanin mukaan nuorilta kuultu kritiikki hanketta kohtaan kertoo siitä, että nuoret todella uskovat järjestelmän apuun. Monet uskovat lakien, asetusten, yhteisen rahan, viranomaisten ja koneiston auttavan syrjäytymisen ehkäisemisessä. Mutta ongelma on, että rakenteellinen koneisto ei kykene rakastamaan lähimmäistä. Siihen kykenevät vain ihmiset. Suomessa on opittu luottamaan hyvinvointiyhteiskuntaan, kun taas Etelä-Euroopan maissa lähimmäisen auttamisen perinne on voimakkaampi.⁵⁴³

541 Kirkon kalenteri 2015, 419–432, 434–441.

542 GE 2015.

543 Sana 38/2012, 3.

Kotimaa-lehden toimittaja Johannes Ijäs kommentoi Nymanin pääkirjoitusta ja huomautti, että se merkitsee eroamista luterilaisesta sosiaalietiikasta. Luterilainen sosiaalietiikka tekee maallisesta hallinnosta Jumalan rakkauden välineen, kun taas katolinen lähimmäisyysajattelu perustuu toisenlaiseen sosiaalietiikkaan ja yhteiskuntaan.⁵⁴⁴

Piispa Simo Peura puolusti presidentin hanketta Nyt on henki päällä -neuvottelupäivillä Lapualla. Peuran mukaan tarvitaan sekä asenteellisia että rakenteellisia muutoksia. Asenteiden muuttaminen on vaativa tehtävä, ja rakenteen muutokset eivät kuulu presidentille.⁵⁴⁵

Molemmista lehdissä käsiteltiin useaan otteeseen kirkon hankkeita nuorten puolesta ja syrjäytymistä vastaan. Kirkkohallitus ja hiippakunnat aloittivat Nyt on henki päällä -kiertueen, joka tähtäsi syrjäytymisen ehkäisyyn.⁵⁴⁶ *Nuoret seurakuntalaisina* -kehittämisasiakirjassa pohdittiin, miten nuoret tavoitetaan paremmin.⁵⁴⁷ Kirkkohallitus, Fleim, Nuorten Keskus ja Isoiset ry avasivat Facebook-sivun Verkonpaino. Se on suunnattu erityisesti niille nuorille, joille kirkko on vieras. Palvelu tarjoaa nuorille mahdollisuuden toteuttaa itseään, etsiä elämän tarkoitusta ja osallistua keskusteluun. Päivityksiä sivustoon tekevät myös nuoret, esimerkiksi isoseit.⁵⁴⁸

Opetus- ja kulttuuriministeriö jakoi kesällä 2013 syrjäytymistä ehkäisevään nuorisotyöhön 12 miljoonaa euroa. Rahalla tuettiin 212 hanketta, mutta tuettavien joukkoon ei kuulunut yhtään seurakuntien hanketta ja vain muutama kristillisen tahon hanke. Rauman Seudun Katulähetys ry:n toiminnanjohtaja Janne Rantala kummeksui tilannetta ja kehotti kristittyjä verkostoitumaan.⁵⁴⁹

Seurakunnissa ja kristillisessä lehdistössä keskusteltiin nuorten väkivallasta. Keskustelu sai alkunsa Helsingissä 2014 tehdyistä rikoksista, joissa nuorista koostunut jengi ryösti ja pahoinpiteli lapsia ja nuoria pääkaupunkiseudulla.⁵⁵⁰

Kirkko 2020-seminaarissa Tampereella 2015 nuoret pohtivat kirkon tulevaisuutta. Tapahtumassa ideoitiin seurakuntiin samanlaisia nuorisovaikuttajaryhmiä kuin kuntalaissa on määrätty. Lisäksi valittiin edustajat Nuorten aikuisten vaikuttajaryhmään (NAVI).⁵⁵¹

544 Ijäs 2012b.

545 Peura 2012; Ijäs 2012a.

546 Kotimaa 45/2012, 21.

547 Sana 6/2012, 6.

548 Kotimaa 18/2013, 4.

549 Sana 41/2013, 7.

550 Sana 44/2014, 6.

551 Sana Plus 21/2015, 7.

Ympäristö

Kirkkohallituksen, Nuorten Keskuksen ja WWF:n hanke Vihreät riparit vaikiinnutti asemansa. Kesällä 2014 mukana oli noin sata rippikoulua. Hankkeen tavoitteena on ympäristönäkökulman tuominen osaksi leirin arkea esimerkiksi nuorten itsensä laatimilla ympäristöpelisäännöillä, viettämällä vähintään yksi kasvisruokapäivä ja liikkumalla luonnossa. Jotkut seurakunnat – esimerkiksi Malmin seurakunta – ovat päättäneet, että jatkossa kaikki rippikoulut ovat vihreitä. Hankkeen oli tarkoitus päättyä vuoden 2014 lopussa, mutta sille annettiin jatkoaikaa vuoteen 2015. Jatkoajalla näkökulmaa laajennettiin koko leiritoimintaan sekä vahvistettiin lasten ja nuorten osallisuutta ympäristöhankkeissa.⁵⁵²

Kirkon ympäristöpäivillä Jyväskylässä 2014 seurakunnille esitettiin metsähaaste. Tavoitteena on, että jokaisessa seurakunnassa kymmenen prosenttia metsästä rajataan luonnonsuojelualueeksi, joku metsistä nimetään kirkkometsäksi ja isoista avohakkuista luovutaan.⁵⁵³

Suomen luterilainen kirkko palkittiin vuonna 2015 Suomen luonnonsuojeluliiton ympäristöpalkinnolla ansiotuneesta työstä ympäristön ja luonnon hyväksi. Palkintoperusteissa mainittiin kirkon uutta luova ympäristötyö sekä kirkon toimiminen vastavoimana aikamme materialismille. Luonnonsuojeluliiton mukaan kirkko on tehnyt arvokasta ympäristötyötä esimerkiksi tuomitsemalla ilmasto-ohjelmassaan ympäristön hävittämisen synniksi. Kirkko on myös puhunut ympäristön kannalta kestävästä elämäntavan puolesta. Ekopaasto on esimerkki kirkon konkreettisesta ympäristötyöstä, jossa kannustetaan ihmisiä pohtimaan omia kulutustottumuksiaan ja kokeilemaan luontoystävällisempää elämäntapaa. Seurakuntiin ympäristötyö jalkautettiin vuonna 2001 perustetun, kirkkohallituksen myöntämän ympäristödiplomin avulla. Neljä vuotta voimassa olevan ympäristödiplomin saadakseen seurakuntien on täytettävä määrätty kriteerit sekä sitouduttava noudattamaan kirkon ympäristöjärjestelmää. Voimassa oleva diploma löytyy kaikilta suurilta sekä useilta pienemmiltä seurakunnilta ja seurakuntayhtymiltä. Joka neljäs seurakunta on mukana toiminnassa.⁵⁵⁴

552 Kotimaa 28–29/2014, 4.

553 Kotimaa 35/2014, 7; Kirkon tiedotuskeskus 2014.

554 Kirkon tiedotuskeskus 2015.

Kirkkohallituksen perustama Kirkon ympäristökasvatuspalkinto sai huomiota kirkollisessa lehdistössä. Palkinnon tarkoituksena on nostaa esiin innovatiivisia ja tuloksellisia ympäristökasvatustekoja ja -käytäntöjä kirkossa sekä motivoida ja kannustaa seurakuntia ja muita kirkollisia toimijoita aktiivisiksi ympäristökasvattajiksi.⁵⁵⁵

Kannanotossa ilmastonmuutoksen jarruttamiseksi 17 luonnontieteilijää ja teologia vetosi kestävään kehitykseen ja ekologiseen energiapolitiikkaan elokuussa 2015. Ihmisiä haastettiin muuttamaan omia elintapojaan. Kannanoton puuhamiehinä olivat piispa Tapio Luoma ja akatemiaprofessori Markku Kulmala.⁵⁵⁶

Sukupuolineutraali avioliittolaki

Kirkolliskokouksen poikkeuksellisen suurta äänestysprosenttia vuonna 2012 selitettiin kirkollisessa lehdistössä sillä, että ihmiset halusivat ottaa osaa julkisuudessa käytyyn keskusteluun tasa-arvoisesta avioliittolaista.⁵⁵⁷

Irja Askola ilmoitti ensimmäisenä piispana kannattavansa tasa-arvoisen avioliittolain kansalaisaloitetta Helsingin Sanomien haastattelussa kesäkuussa 2014. Mikkelin piispan Seppo Häkkisen mukaan piispakollegan kommentit kertovat piispojen erilaisista näkemyksistä suhtautumisessa avioliittolain muuttamiseen ja siten myös avioliittoon. Lapuan piispan Simo Peuran mielestä samaa sukupuolta olevien avioliittoa ja kirkon avioliittokäsitystä on vaikea yhdistää, koska ne ovat vastakkaiset. Porvoon piispan Björn Vikströmin mielestä Askolan kommentit vievät keskustelua eteenpäin ja sitä on välttämätöntä jatkaa.⁵⁵⁸

Vantaalainen pappi siunasi naisparin Helsingin Pride-viikolla. Tiedotusvälineissä spekulointiin, oliko kysymys siunaamisesta vai rukoushetkestä. Irja Askolan mukaan pappina toiminut Toni Fagerholm katsoi tilaisuuden siunaamiseksi. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian professorin Jyrki Knuutilan mukaan toimitus ei ollut tulkittavissa siunaustoimitukseksi. Knuutila perusti arvionsa tilanteessa käytettyyn kaavaan.⁵⁵⁹

555 Kotimaa 39/2014, 3.

556 Sana Plus 34/2015, 7.

557 Sana 7/2012, 6.

558 Kotimaa 27/2014, 4.

559 Kotimaa 28–29/2014, 5; Kuokkanen 2014.

Arkipiispa Kari Mäkinen totesi puheessaan Porin SuomiArenalla kesällä 2014, että seksuaalivähemmistöjen julma kohtelu on synkkä osa suomalaista ja siten myös kirkon kertomusta. Hänen mukaansa olisi anteeksipyyntöön paikka. Elettä sekä kiiteltiin että kritisoitiin. Seksuaalinen tasavertaisuus ry:n (SETA) varapuheenjohtajan Mikko Väisänen piti puhetta merkittävänä symbolisena eleenä sateenkaariväelle. Kirkolliskokousedustaja Stig Kankkonen epäili, oliko kyseessä lainkaan anteeksipyyntö. Kirkkohistorioitsija Mikko Ketolan mukaan anteeksipyyntöä vähättelevät homoseksuaalista elämäntapaa teologisista syistä vastustavat.⁵⁶⁰

Venäjän ortodoksinen kirkko keskeytti ainakin väliaikaisesti viralliset 1970 alkaneet teologiset oppikeskustelut Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa syksyllä 2014. Syynä oli luterilaisen kirkon myönteinen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen. Venäjän ortodoksinen kirkko pitää homoseksuaalisuutta syntinä. Yhteydenpito jatkuu kuitenkin muilla tavoin.⁵⁶¹

Kari Mäkisen mukaan kirkolla on kolme vaihtoehtoa, jos tasa-arvoinen avioliittolaki hyväksytään eduskunnassa. Kirkko voi nykyiseen tapaan jatkaa vain heteroparien vihkimistä, luopua vihkioikeudesta tai laajentaa avioliittokäsitystään koskemaan myös samaa sukupuolta olevat parit.⁵⁶² Porvoon piispa Björn Vikström totesi, että kirkossa pitää pohtia vihkioikeudesta luopumista, jos lakiehdotus hyväksytään.⁵⁶³

Tasa-arvoinen avioliittolaki sai eduskunnan kannatuksen marraskuun lopussa 2014. Kari Mäkinen kirjoitti sosiaalisessa mediassa heti äänestystuloksen selvittyä, että hän iloitsee täydestä sydämestään sateenkaariväen ja heidän läheistensä puolesta. Samalla hän muistutti, ettei kenenkään usko tai ihmisarvo ole uhattuna, vaan pikemminkin päinvastoin. Arkipiispan kirjoitus herätti sekä myönteisiä että kielteisiä tuntemuksia: yksi Facebook-ryhmä vaati arkipiispan eroa ja toinen tuki arkipiisppaa.⁵⁶⁴

Helsingin hiippakunnan dekaanin Reijo Liimataisen mielestä samaa sukupuolta olevien vihkimiselle ei ole juridista estettä. Vihkikaavassa puhutaan morsiamesta ja sulhasesta, mutta parit voisivat itse ilmoittaa, kumpi on morsian ja kumpi sulhanen.⁵⁶⁵ Kirkko ja kaupunki -lehti haastatteli helsinkiläistä

560 Kotimaa 30/2014, 4.

561 Kotimaa 37/2014, 4.

562 Viljanen 2014.

563 Porvoon piispa AL:lle: Jos tasa-arvoinen avioliitto hyväksytään, kirkon vihkioikeuden voisi poistaa 2014.

564 Kotimaa 49/2014, 4–5.

565 Liimatainen 2015.

pappia, joka kertoi kymmenien kollegojensa olevan valmiita vihkimään samaa sukupuolta olevia pareja heti lain astuessa voimaan.⁵⁶⁶ Kari Mäkinen ei pitänyt viisaana, että papit lähtevät sooloilemaan samaa sukupuolta olevien avio-
liittovihkimisten kanssa, vaan toivoi heidän odottavan piispojen ohjeita.⁵⁶⁷

Luther-säätiö ja lähetyshiippakunta

Luther-säätiön seurakunnat perustivat maaliskuussa 2013 Suomen evankelisluterilaisen lähetyshiippakunnan.⁵⁶⁸ Luther-säätiö pyrkii dekaani Juhana Pohjolan mukaan ainakin toistaiseksi vaikuttamaan kirkkoon sisältä päin ja tarjoamaan hengellisen kodin muun muassa niille kirkon jäsenille, jotka eivät voi hyväksyä naispappeutta tai homoliittoja. Säätiön seurakuntia on noin kolmellakymmenellä paikkakunnalla ja niissä jäseniä muutamia tuhansia. Koska valtaosa heistä kuuluu luterilaiseen kirkkoon, juridinen itsenäistyminen ei Pohjolan mielestä ole toistaiseksi ajankohtaista.⁵⁶⁹

Luterilaisen kirkon piispat lähettivät papistolle kirjeen, jos muistutettiin, ettei luterilaisen kirkon pappi voi kuulua lähetyshiippakunnan papistoon eikä seurakuntien pidä luovuttaa tiloja lähetyshiippakunnan käyttöön. Lähetyshiippakunnan pappiskollegioon kuuluu Kotimaa-lehden mukaan viitisentoista luterilaisen kirkon pappia, joita uhkaa pappisviran menettäminen. Kyse ei kuitenkaan ole joukkopäätöksestä, vaan tuomiokapituleissa päätetään kunkin papin asemasta tapauskohtaisesti.⁵⁷⁰

Risto Soramies vihittiin lähetyshiippakunnan piispaksi edellisen piispan Matti Väisäsen jäätyä eläkkeelle. Soramies arvioi, että lähetyshiippakunnan perustaminen on merkki Suomen luterilaisen kirkon hajaannuksesta. Hajaannus on edennyt siihen pisteeseen, jossa kirkko alkaa hajota. Lähetyshiippakunnan perustamisasiakirjassa todettiin, että lähetyshiippakunta jatkaa luterilaista uskoa ja seurakunnallista elämää olematta osa kirkon nykyistä hallintorakennetta. Lähetyshiippakunta katsoi Suomen luterilaisen kirkon kantavan väärän kirkon tuntomerkkejä.⁵⁷¹

566 Kirkko ja kaupunki 12/2016, 3.

567 Pasanen 2016.

568 Sana Plus 16/2013, 6.

569 Huuskonen 2013.

570 Kotimaa 13–14/2013, 7.

571 Kotimaa 12/2013, 5.

Tampereen hiippakunnan tuomiokapituli erotti Soramiehen pappisvirasta loppuvuodesta 2013. Soramies katsoi pappisvalan sitoneen hänet Jumalan sanaan, mutta ei piispaan eikä kirkko-instituutioon.⁵⁷²

Ehtoolliskiista

Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen pääsihteeri Tuomas Hänninen epäili piispa Samuel Salmen synninpäästön pätevyyttä, koska piispa ei kuulu vanhoillislestadiolaiseen yhteisöön, eikä hänellä ole ”oikeaa henkeä”. Limingan pappi Markku Niku puolestaan huomautti, että Lutherin ehtoolliskäsityksen mukaan Kristus saa aikaan sakramenttien pyhyden ja uskoville sakramentti on pyhä riippumatta sen suorittajasta – olkoon se vaikka paholainen.⁵⁷³

Kenttäpiispa Pekka Särkiön mielipidekirjoituksen mukaan esikoislestadiolaisten johto Ruotsin Lapissa kehotti Suomen esikoislestadiolaisia ottamaan sakramentit omiin käsiinsä. Ruotsissa ja Norjassa perusteet maallikkosakramenteille ovat kuitenkin erilaiset kuin Suomessa. Kirkkojärjestyksen mukaan vain pappi voi toimittaa sakramentit Suomen luterilaisessa kirkossa. Särkiö arvioi kirkon olevan hajaannuksen tiellä, kun kirkon sisällä ei tunnusteta seurakunnan pappien toimittamia sakramentteja.⁵⁷⁴

Rovasti Matti Aaltonen Pöytyältä kirjoitti mielipidekirjoituksessa, että kaikki ”esikoiset” eivät halua sakramentteja omiin käsiin, vaikka yhdistyksen puheenjohtaja Seppo Karhu väittikin haastattelussaan suurimman osan esikoislestadiolaisista tukevan omien sakramenttien ottamista käytttöön. Aaltonen pahoitteli, ettei seurakuntaa ollut lainkaan kuultu asiassa.⁵⁷⁵

Piispa Jari Jolkkosen mukaan lestadiolaisten kaste sulkisi lapsen pois luterilaisen kirkon yhteydestä. Tuomiokapitulilla ei olisi perusteita myöntää lupia esikoislestadiolaisten rippikouluihin. Lestadiolaisten konfirmoimia ei myöskään voitaisi vihkiä avioliittoon luterilaisessa kirkossa, eivätkä he voisi toimia kummeina tai seurakuntien luottamushenkilöinä. Jolkkonen vertasi kuitenkin esikoislestadiolaisia tuhlaajapoikiin, joiden kanssa pitää olla kär-

572 Kotimaa 42/2013, 3.

573 Kotimaa 28–29/2013, 8.

574 Kotimaa 35/2014, 10.

575 Kotimaa 44/2014, 8.

sivällinen. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on esikoisten hengellinen äiti ja historiallinen koti, josta ei näytetä ovea eikä potkita pois.⁵⁷⁶

Esikoislestadiolaiset ry:n hallituksen jäsenet selvensivät mielipidekirjoituksessa, että Mikkelin paikallisosasto oli ottanut 5.12.2015 ehtoollisen omaan käyttöönsä, mutta yhdistyksen sakramenttityöryhmä ei ole sitä suositellut eikä se ollut liikkeen yleinen päätös. Sakramenttityöryhmän loppuraportin 2015 mukaan sakramenttien omiin käsiin ottaminen eli niiden toteuttaminen omilla rukoushuoneilla saarnaajien toimittamina merkitsee, että esikoislestadiolaiset eivät noudata kirkollista lainsäädäntöä. Kirjoituksessa muistutettiin, että Suomessa lainsäädännöllinen ja yhteiskunnallinen tilanne on merkittävästi erilainen kuin Ruotsissa, Norjassa ja Pohjois-Amerikassa. Esikoislestadiolaiset ry:n paikallisosastot ovat Suomessa epäitsenäisiä eikä niillä yhdistyksen sääntöjen mukaan ole itsenäistä toimivaltaa sakramenttiasiassa.⁵⁷⁷

7.5 Johtopäätökset

Kirkko on käyttänyt nelivuotiskauden aikana runsaasti yhteiskunnallisia puheenvuoroja. Onkin esitetty, että kirkon painoarvo yhteiskunnallisena keskustelijana on voimistunut. Kirkolliset puheenvuorot julkisuudessa ovat koskettaneet pääosin niitä samoja teemoja, joita kirkko on aiemminkin tyypillisesti nostanut esiin. Ne ovat keskittyneet heikompiosasten huolten sanoittamiseen ja heidän oikeuksiensa puolustamiseen. Kirkko on ottanut kantaa myös yhteiskunnassa esillä olleisiin kysymyksiin, kuten pakolaistilanteeseen sekä taloudellisten säästöjen oikeudenmukaiseen kohdentamiseen. Kirkon puheenvuoroissa on koettu olleen vastakulttuurinomaisuutta. Näkemykset eivät ole välttämättä miellyttäneet yhteiskunnallisia päättäjiä, mutta ne ovat keränneet kiitosta – aiempaa enemmän myös kirkosta etäänntyneiden keskuudessa.

Juuri näistä aiheista suomalaiset toivovatkin kirkon käyttävän puheenvuoroja. Valtaosa suomalaisista toivoo, että kirkko käyttäisi entistä enemmän ja entistäkin painokkaammin ääntä niiden puolesta, jotka ovat vaarassa jäädä yhteiskunnassa syrjään. Kirkon puheenvuoroja toivovat ennen kaikkea he, jotka suhtautuvat muutenkin myönteisesti luterilaiseen arvomaailmaan ja kirkon näkymiseen yhteiskunnassa laajemminkin. Sen sijaan nuoret ja

576 Kotimaa 31/2015, 9.

577 Kotimaa 50–51/2015, 12.

kirkkokriittiset ihmiset suhtautuvat varauksellisemmin kirkon aktiivisuuteen yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Toiveet kirkolle painottuvat ihmisten huolten sanoittamiseen kotimaassa sekä suomalaisen yhteiskunnan epäkohtien esiin nostamiseen. Samalla kuitenkin tällä kertomuskaudella kirkko on käyttänyt painokkaita puheenvuoroja globaalin oikeudenmukaisuuden ja ihmisarvon toteutumisen puolesta kaikille ja kaikkialla. Kirkon puheenvuorot maahanmuuttajien puolesta ovat kärjistyneessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä myös jakaneet mielipiteitä. Kirkko on nostanut esiin myös ympäristövastuuta sekä vastustanut esimerkiksi kehitysyhteistyömäärärahoihin tehtyjä leikkauksia.

Suomalaiset eivät toivo kirkolta kuitenkaan pyrkimistä vaikutusvaltaiseen asemaan tai sekaantumista yhteiskunnallisiin asioihin. Luterilaisen ajattelun mukaan kristityn velvollisuus on vastustaa sellaista esivaltaa, joka ei päätöksissään kannu vastuutaan myös heikompiosaisista. Kirkon näkökulmasta sen tehtävänä onkin puuttua yhteiskunnallisiin epäkohtiin, jos tilanne sitä vaatii.

Kirkon ääni ei ole yksimielinen. Tämä myös hyväksytään ja tunnustetaan niin kirkossa kuin yhteiskunnassakin. Kirkon sisällä vallitsevat erilaiset mielipiteet ovat tulleet vahvasti esiin kertomuskauden aikana erityisesti suhtautumisessa sukupuolineutraaliin avioliittoon. Kirkollinen media on käsitellyt laajasti kirkon sisäisiä asioita, myös opillisia ristiriitoja. Kirkon sisällä olevia erilaisia näkemyksiä kuvaa sekin, että konservatiivisesti uskonnolliset sekä herätysliikkeitten jäsenet eivät innostu yhtä voimakkaasti kirkon yhteiskunnallisista puheenvuoroista. He toivovat todennäköisesti kirkon keskittyvän sanoman julistamiseen yhteiskunnallisen toimeliaisuuden sijaan. Moniäänisyyden keskellä kirkko on pyrkinyt myös vahvistamaan sisäistä keskusteluyhteyttään.

Uskontoja koskeva uutisointi on polarisoituneessa yhteiskunnallisessa ja maailmanpoliittisessa keskustelussa helposti kärjistynyttä. Selvä muutos kertomuskaudella on nähtävissä siinä, että Suomessa eri kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen edustajat ovat ilmaisseet mielipiteitään entistä enemmän yhdessä. Se on ollut viesti uskontojen edustajien keskinäisestä kunnioituksesta, yhteistyöstä sekä tuesta yhteiskuntarauhalle.

Kaiken kaikkiaan suomalaisten palaute antaa kirkolle vahvan mandaatin äänekkääseen ja painokkaaseen yhteiskunnalliseen puheeseen. Puheenvuorojen toivotaan nousevan ihmisyyttä kunnioittavasta ja armollisesta sanomasta käsin. Niiden toivotaan irtautuvan vaikutusvallan tavoittelusta ja pyrkivän aiempaakin enemmän ja voimakkaammin ottamaan huomioon oikeudenmukaisuuden toteutumisen niin kotimaassa kuin kansainvälisesti.

8 POHDINTA

Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg ja Leena Sorsa

Lutherin tosiasiallisesti merkittävä vaikutus kulttuuriin ja kirkolliseen elämään on ollut epäsuoraa ja kätkettyä.

Tuomo Mannermaa⁵⁷⁸

8.1 Pelastettu palvelemaan

Luterilaisuuden ytimessä on käsitys pelastuksesta, jota ihminen ei voi itse ansaita omilla teoillaan. Suhteessa Jumalaan olemme aina vastaanottavana osapuolena ja avuttomia edistämään asiaamme millään tavalla. Tämä perusvakaumus ihmisen ja Jumalan suhteesta ei kuitenkaan tarkoita passiivisuutta ja kohtaloon alistumista kaikilla elämänalueilla. Toinen luterilaista ajattelua jäsentävä perusvakaumus on selvän käsitteellisen eron tekeminen hengellisen ja maallisen elämänpiirin välillä.⁵⁷⁹ Pessimistinen käsitys ihmisen kyvystä parantaa itsensä hengellisesti ei päde maallisen elämänpiirin alueella, jossa ihminen on valtuutettu toimimaan järkeen ja omaantuntoon luottaen yhteiseksi hyväksi. Se, että ihmisen ei tarvitse ponnistella oman pelastuksensa eteen ja omistaa elämänsä hurskaudenharjoitukseen, vapauttaa hänet suuntaamaan katseensa tämänpuoleisiin asioihin ja luottamaan omaan kutsumukseensa virkansa hoitamisessa. Teologisessa kielessä luterilaisen hengellisyyden luonne on usein tiivistetty ilmaisuun ”vapauttava armo”. Vuoden 1948 Kristinopissa asia muotoiltiin ilmaisulla ”pelastettu palvelemaan”.⁵⁸⁰ Sosiologisemmin ilmaistuna kyseessä on ihmisen toimintakykyisyyttä radikaalisti tukeva ja edesauttava katsomus, jonka mukaan yhteisiin asioihin osallistumisella ja oman kutsumuksen toteuttamisella on vahva legitimaatio: Jumalan armo.

578 Mannermaa 1983, 5.

579 Regimenttiopista ja sen tulkinnoista, ks. Vikström 1983.

580 Kristinoppi 1948, 7. luku.

Kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen laajentumiseen johtanut kehityskulku on siten perustavalla tavalla sisäänrakennettu luterilaiseen teologiaan, vaikkakaan Luther ja hänen perinnöstään ammentaneet teologit eivät ole välttämättä erityisen tietoisesti ja julkilausutusti asiaa tällä tavoin muotoilleet. Silti monet luterilaiselle kulttuurille ominaiset piirteet tulevat tätä kautta ymmärrettäviksi. Jumalanpalveluselämää muokattiin monin tavoin sellaiseen suuntaan, että osallistujien kyky ymmärtää sitä ja osallistua siihen tasavertaisesti hengellisten viranhaltijoiden kanssa lisääntyisi. Tätä palveli ennen kaikkea kansankielinen, pedagoginen saarna sekä voimakas panostus ”laulettuihin rukouksiin”, eli virsiin. Raamattua alettiin kääntää kansan omalle kielelle, ja kirjapainon yleistymisen johdosta aikaa myöten tavoitteeksi asetettiin sen ja muun hengellisen kirjallisuuden leviäminen jokaiseen kotiin. Lukutaidon opettamisen kautta pyrittiin varmistamaan, että kaikki voisivat päästä osallisiksi Jumalan Sanasta. Samaan päämäärään tähtäsi kotien kristillinen kasvatus, jonka myötä kristillisestä elämäntavasta saattoi tulla omakohtainen vakaumus. Kaikella tällä oli yksilöä voimaannuttava vaikutus, eikä ole ihme, että se johti myös kirkollisten protesti- ja kansanliikkeiden syntyyn herätysliikkeiden muodossa.

Vireä kansalaisyhteiskunta liikkeineen ja yhdistyksineen on tänäkin päivänä todennäköisesti paljosta velkaa luterilaiselle perinteelle. Protestanttisisä Euroopan maissa suhteellisesti suurempi osuus väestöstä on mukana vapaaehtoistoiminnassa kuin muissa maissa. Suomessa on noin 100 000 yhdistystä, joissa toimii enemmän kuin neljä viidesosaa koko maan asukkaista. Monet toimivat useassa yhdistyksessä. Tässä suhteessa suomalaiset ovat huippuosallistujia, ja sama pätee muihin luterilaisiin Pohjoismaihin. Vaikka sitoutuminen perinteisiin suuriin järjestöihin, kuten puolueisiin ja ammattiliittoihin, näyttää heikkenevän, yhdistysaktiivisuus sinällään näyttää jatkuvan vireänä: vuosina 1996–2010 perustettiin lähes 40 000 uutta yhdistystä.⁵⁸¹ Kuitenkin tälläkin alueella näkyy orastavaa jakautumista: kyselyjen mukaan vapaaehtoisten osuus on pienenemässä, mutta samalla heidän tekemänsä työtuntimäärä on kasvanut.

Kansalaisten osallistumisvalmiuksien lisääntyminen selittää kuitenkin myös luterilaisten kirkkojen nykyisiä haasteita. Samalla kun luterilaisuus määrittää ihmisen hengellisesti avuttomaksi ymmärtämään uskon perimmäisiä mysteerejä, se valtuuttaa hänet jatkuvasti uudistamaan ja parantamaan sekä kirkkoa että yhteiskuntaa. Tästä muodostuu helposti jännite: hengellisen elä-

581 Alapuro & Siisiäinen 2013.

mänpiirin alueella ihmisen vastaanottavan roolin korostaminen johtaa helposti pyrkimykseen säilyttää ja vaalia kristillistä uskoa ja elämäntapaa sellaisina kuin ne on edeltäviltä sukupolvilta peritty, ja samaan aikaan kirkon toiminnan ja rakenteiden kehittämiseksi perustetaan jatkuvasti uusia hankkeita ja työryhmiä. Luterilaista käsitystä opista on joskus luonnehdittu ”sakramentaaliseksi”. Sen ei katsota olevan tavallista kieltä, vaan sen ajatellaan sisältävän ja lahjoittavan sen, mistä se puhuu.⁵⁸² Jos oppi nähdäänkin tällä tavoin pyhäksi ja muuttumattomaksi, etiikan alueella sallitaan enemmän liikkumatilaa, vaikkei näiden välisen eron tekeminen ole aina ihan yksiselitteistä. Toiminnallinen uudistaminen saattaa siten johtaa alueille, jotka haastavat myös perinteisiä tulkintoja kristillisyydestä.⁵⁸³ Luterilainen oppikäsitys sisältää paradoksaalisella tavalla kirkon opetuksen ja elämän jatkuvan uudistumisen siemenet.

Näistä siemenistä itää kuitenkin myös kirkollisia ristiriitoja. Näkemyseroja kirkon toiminnan kehittämisestä on luultavasti ollut aina. Jo ennen nykyaikaa-kin luterilaisten kirkkojen haasteena on ollut löytää tasapaino säilyttämiseen ja uudistamiseen tähtäävien pyrkimysten välillä sekä siltojen rakentaminen kirkollisten ryhmien välille. Kuitenkin nykyaikainen medialisunut ympäristö on tuonut kirkon sisäiset jännitteet näkyviksi ja julkisuuteen räysin uudella tavalla. Avaimia siltojen rakentamiseen voidaan etsiä Lutherin uskon ja rakkauden teologiasta, jossa tiivistyy luterilaisuuden yhteinen ydin:

Luther toteaa kristityistä, että heidän elämänsä on jumalallista. Tällä hän tarkoittaa, että kristittyjen kaikki tekeminen, koko elämä, on Jumalan rakkauden antamista eteenpäin toisille ihmisille. [...] Lutherin teologiassa kaikkein olennaisinta ei siis ole yksittäisen ihmisen pelastuminen kadotukselta tai vapautuminen ahdistavasta omastatunnosta. Olennaista on Jumalan rakkaus, johon Kristus yhdistää kristityn uskossa ja joka kristityn elämän kautta välittyy hänen lähimmäisilleen, köyhille ja puutteellisille. Käytännössä rakkaudelle on lukemattomia erilaisia ilmaisutapoja. Niiden löytämiseen kristitty tarvitsee lähimmäisen asemaan asettumista ja järkeä.⁵⁸⁴

Ajankohtaisten eettisten kysymysten vakavasti ottamista tai oikeudenmukaisuuden tavoittelua ei siten voida nähdä kirkon tai kristillisen opin kannal-

582 Raunio 2009.

583 On syytä huomata, että tässä hahmoteltu erottelu säilyttävän ja uudistavan kirkollisen orientaation välillä ei ole sama kuin populaarissa keskustelussa hahmottuva jako ”liberaaleihin” ja ”konservatiiveihin”. Toiminnalliset uudistajat voivat olla opillisesti konservatiivisia ja opillisesti liberaalit voivat kannattaa pitäytymistä perinteisiin toimintatapoihin.

584 Kopperi 2015, 86–87.

ta vieraina tai ulkopuolelta tulevina maallisen yhteiskunnan vaatimuksina. Lähimmäisen asemaan asettuminen ja järjen käyttö ovat kristillisen uskon näkyviä tunnusmerkkejä. Kirkollisen yhtenäisyyden kannalta on oleellisen tärkeää kyetä tunnistamaan se, että sekä säilyttävyyttä että muutoshakuisuus ovat sisään rakennettuja luterilaisiin perusvakaumuksiin. On luonnollista ja jopa tarpeellista, että kirkon jäsenet painottavat näitä asioita Martan ja Marian tavoin erilailla. Tämän moninaisuuden kanssa on erityisen tärkeää tulla toimeen tilanteessa, jossa keskitetty auktoriteetti ei enää voi piilottaa tai tukahduttaa erilaisia painotuksia tai teologisia tulkintoja.

Kenties juuri tässä käsityksessä etiikasta ja elämäntavasta osana muuttuvaa inhimillistä todellisuutta on yksi syy siihen, että protestanttisissa maissa on kyetty myös nykyaikana sopeutumaan uskontojen ja katsomusten erilaisuuteen paremmin kuin monissa muissa maissa. Luterilaisille kulttuuri ja elämäntapa eivät ehkä muodostu yhtä herkästi pelastuskysymyksiksi ja sitä kautta jyrkkien sosiaalisten jakolinjojen lähteeksi kuin toisissa uskontoperinteissä. Tämä tutkimus on osoittanut, että suomalaiset suhtautuvat valtaosin varsin maltillisesti eri katsomusten ja uskontojen mahdolliseen läsnäoloon asuinalueillaan. Lisäksi erityisesti luterilaiset arvot olivat yhteydessä keskimääräistä suopeampaan suhtautumiseen esimerkiksi moskeijoihin. Sen sijaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuus sekä vahvempi kansallisylpeys ennustivat keskimääräistä kielteisempää suhtautumista moskeijoihin. Tämä kieli siitä, että kielteiset asenteet moskeijoita ja muslimimaahanmuuttajia kohtaan kumpuavat koetusta ristiriidasta sekulaarin suomalaisuuden ja islamilaisen kulttuurin välillä, eivät niinkään luterilaisuuden ja islamin välillä.

8.2 Luterilaisuuden näkymätön vaikutus

Luterilaisuuden teologisilla perusvakaumuksilla on ollut kauaskantoiset seuraukset laajemminkin yhteiskunnassa. Tässä tutkimuksessa on käynyt ilmi, että lisääntyvästä maallistumisesta huolimatta luterilaisuuden vaikutus suomalaisten arvoihin on edelleen erittäin voimakasta:

- yli yhdeksän kymmenestä suomalaisesta (91 %) ajatteli, että jokaisessa ihmisessä on sekä hyvää että pahaa;
- lähes yhdeksän kymmenestä (86 %) suomalaisesta ajatteli, että jokaisen on kannettava vastuuta toisista ihmisistä;
- kolme neljäsosaa (77 %) oli yhtä mieltä siitä, että ei pidä edistää omaa etua vaan pyrkiä yhteiseen hyvään;

- kolme neljäsosaa (72 %) katsoi, että jokaisen ihmisen velvollisuus on tehdä työtä;
- kaksi kolmasosaa (68 %) katsoi, että valtion lakeja tulee noudattaa, olivat ne hyviä tai huonoja;
- lähes kaksi kolmasosaa (64 %) katsoi, että virsilauluperinnettä tulee vaalia;
- yli puolet (54 %) oli sitä mieltä, että jokaisella lapsella on oikeus saada oman uskontonsa opetusta koulussa.

Mikään edellä esitetyistä näkemyksistä ei ole ilmeisellä tavalla uskonnollinen katsomus. Niistä ovat samaa mieltä nekin vastaajat, jotka eivät usko kristinuskon opettamaan Jumalaan saati käy aktiivisesti jumalanpalveluksissa. Tilastolliset analyysit kuitenkin paljastivat, että nämä väittämät olivat useimmiten vahvasti yhteydessä joukkoon suorasanaisemmin hengellisiä perusvaikauksia, kuten ”armo kääntää ihmisen katseen omasta puutteellisuudesta toisten ihmisten palvelemiseen”, ”Jumala huolehtii meistä kunnan puolison, luotettavien naapureiden ja hyvien ystävien muodossa”, ”vanhempien tulee huolehtia lasten kristillisestä kasvatuksesta”, ”työtä tekemällä ihminen toteuttaa kutsumustaan”, tai ”ihmisellä ei ole mitään, mitä hän ei olisi saanut lahjaksi”. Tämä merkitsee, että suomalaisten arkirealistinen ja tasa-arvoinen ihmiskäsitys (”jokaisessa ihmisessä on sekä hyvää että pahaa”), sosiaalisen vastuun kantaminen, työntöön arvostus, lainkuuliaisuus sekä kasvatukseen ja koulutukseen panostaminen ovat hyvin perustavalla tavalla yhteydessä luterilaiseen elämäntavallisuuteen. Sellaiset mielikuvat suomalaisuudesta, joita suomalaiset itsestään vaalivat ja joiden kautta he itseään vertaavat muihin kansallisuuksiin, juontuvat hyvin suurella määrällä luterilaisesta katsomusperinteestä ja teologisesta ihmiskuvasta.

Kirkon kannalta tämä tarkoittaa, että säilyttääkseen luottamuksen ja arvostuksen suomalaisten silmissä sen itsensäkin tulee pysyä uskollisena luterilaisista katsomuksista nouseville arvoille ja ihmiskäsitykselle. Kirkolle on siten erittäin riskialtista kääntää selkensä tasa-arvon, omaehtoisen kutsumuksen seuraamisen tai sosiaalisen vastuun kantamisen arvoille. Tämä on nähty useita kertoja viimeisten vuosikymmenien aikana. Esimerkiksi kaikenlaiset kirkolliset pyrkimykset, jotka suuren yleisen silmissä näyttäytyvät epätasarvoisina, ihmisten aidon kutsumuksen väheksymisenä tai heikompiosaisia kohtaan kovasydämisinä, vahingoittavat kirkkoa syvällisemmin kuin kirkollisten toimijoiden piirissä aina tiedostetaan. Naispappeuden vastustaminen aiheutti aikanaan vakavan särön suomalaisten kirkkosuhteeseen juuri tästä

syystä. Vastaavasti 2000-luvulla esiin on noussut kysymys suhtautumisesta samaa sukupuolta olevien parisuhteeseen, jossa asetelma on suuren yleisön silmissä pitkälti samankaltainen.

Luterilaisuudesta kumpuavilla katsomuksilla on todennäköisesti ollut merkittäviä piilovaikutuksia myös hengellisen elämän alueella. Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu esimerkiksi verrattain heikon jumalanpalvelusosallistumisen yhteyttä luterilaiseen messun teologiaan sekä kuolemanjälkeistä koskevien käsitysten ohentumisen yhteyttä torjuvaan suhtautumiseen kansanomaisiin tapoihin ja yliluonnollisiin uskomuksiin. Myös uushenkisten uskomusten vetovoiman taustalla ovat osittain kansanuskolle ominaiset piirteet, jotka luterilaisuus on sysännyt ulkopuolelleen. Useimmille uushenkisyydestä ammentaville ihmisille henkisyyteen liittyvät rituaalit, tavat ja käytänteet merkitsevät pyrkimystä etsiä uskonnoista konkreettista hyötyä ja voimavaroja arkeen ja oman elämän hallintaan. Meditaatiosta etsitään mielenrauhaa, joogasta terveyttä, elinvoimaa ja fyysistä hyvinvointia.

8.3 Yhteiskunnan rakenteiden kautta osallistuminen

Uskonto on monessakin merkityksessä näkymätöntä ja kätkössä olevaa luterilaisissa Pohjoismaissa. Luterilaisuuden vaikutus on kätkeytyä, koska se vaikuttaa päällisin puolin maallisilta näyttävien arvojen ja pyrkimysten taustavoimana. Regimenttiopista on ollut seurauksena yhteiskunnan näyttyminen lumouksesta vapaana, sekulaarin järjen hallitsemana areenana. Esimerkiksi uskontososiologi ja luterilainen teologi Peter Berger on selittänyt pohjoisen Euroopan maallistuneisuutta juuri protestanttisen reformaation pitkäkestoisista vaikutuksista käsin.⁵⁸⁵ Bergerin edustamassa selitysmallissa pohjoisen Euroopan muuta maailmaa pidemmälle edennyt maallistuminen selittyy siten osittain luterilaisuuden omasta perinteestä käsin.

Juuri maallistumiseen liittyvät kysymykset nostavat säännöllisin väliajoin keskusteluun kirkon aseman yhteiskunnassa ja sen lainsäädännössä. Näiden keskustelujen kannalta on tärkeää havaita asiaan liittyvät erilaiset ulottuvuudet. Esimerkiksi kristilliset perinteet ja luterilaisen kirkon työ yhteiskunnan organisaatioissa saavat suomalaisilta erittäin vahvan tuen silloin, kun niiden

585 Varhaisessa tuotannossaan Berger piti maallistumista osana modernisaatiota ja siten enemmän tai vähemmän vääjäämättömänä. Nykyisin Berger pitää Euroopan kehityskulkua historiallisena erityistapauksena, jonka hän edelleenkin näkee osin juontuvan teologisesta perinteestä. Ks. Berger 1967; 2014.

katsotaan tukevan kulttuurin ja perinteitä yhteiskunnassa tai ihmisten hyvinvointia. Näiden arvostus on jopa voimistunut nelivuotiskauden aikana. Yhteiskunnassa esillä oleva kristillinen tapakulttuuri hyväksytään yleisesti, kunhan se ei ilmene kirkon vallan korostamisena tai valtion ideologiana. Suomalaisille ominainen matala valtaetäisyys näkyy siten tässäkin asiassa. Suomalaiset suhtautuvat varauksellisesti niihin kirkon ja valtion, laajemmin uskonnon ja valtion, yhteistyön muotoihin, jotka he mieltävät jollakin tavalla valta-aseman korostamisena.

Samanaikaisesti suomalaiset suhtautuvat varsin kriittisesti vieraampien uskontoperinteiden läsnäoloon kouluissa sekä uskonnon esiin tuomiseen julkisissa tehtävissä. Kuitenkin juuri luterilainen arvomaailma näyttää tukevan myös muiden uskontojen julkista näkymistä yhteiskunnassa, mikä on uskonnonvapauden toteutumisen kannalta tärkeä ja huomionarvoinen asia. Suomalaiset myös toivovat valtiolta aktiivista roolia uskonnonvapauden turvaamisessa.

8.4 Kasvatukseen ja kulttuuritoimintaan osallistuminen

Luterilaisissa maissa julkiseen uskonnonharjoitukseen osallistuminen on maailmanlaajuisesti vertailtuna vähäistä. Kun lisäksi muukin kansanhurskaus on niukkaa, asetelmasta on seurauksena, että erityisesti kirkollisten toimitusten suosion laskulla voi olla poikkeuksellisen vakavat seuraukset kirkolle. Kristillinen perinne ei enää välity uusille sukupolville, vaan se vaatii seurakunnilta aktiivista ja yksilöllistä työtä vanhempien tukemiseksi kasvattajina. Käytännön kasvatuskumppanuus voi rakentua vain kasvotusten, kuuntelemalla perheiden tarpeita ja vastaamalla mahdollisuuksien mukaan näihin tarpeisiin.

Kirkon käytännönläheisellä osallistumisella perheiden tukemiseen on pitkät perinteet. Monet kirkon lapsi- ja nuorisotyön toimintamuodot ovat syntyessään vastanneet perheiden käytännön tarpeisiin (pyhäkoulutyö, päiväkerhotyö, aamu- ja iltapäiväkerho). Ne ovat aikoinaan olleet uraauurtavia ja helpottaneet perheiden arkea merkittävällä tavalla. Se, että hyvinvointiyhteiskunta on myöhemmin ottanut jotkin niistä hoitaakseen (esim. lasten päivähoidon, aamu- ja iltapäiväkerhot), merkitsee kirkolle uutta mahdollisuutta. Voimavaroja vapautuu uudenlaisen uraauurtavan toiminnan kehittämiseen siitä näkökulmasta, mitkä ovat tämän päivän perheiden tarpeita. Uusia haasteita perheille ovat esimerkiksi koulujen loma-ajat, huomion kiinnittäminen perheen yhteisen ajan merkittävyyteen ja toiminnan järjestäminen koko perheelle.

Vaikka kirkon lapsi- ja nuorisotyötä kehitettäessä pitää kuunnella vahvasti perheiden ajankohtaisia tarpeita, samalla voidaan tuoda esiin kirkon arvoista johtuvia painotuksia. Seurakunta voi esimerkiksi rohkeasti olla vastavoima yhteiskunnassa, joka korostaa kilpailua, suorittamista ja pärjäämistä.

Tilanne ei silti välttämättä korjaannu pelkästään lapsiin keskittymällä. Suhde uskontoon ja kirkkoon muotoutuu yhä useammin omakohtaisen katsumuksellisen reflektion kautta. Myös kirkosta eroamisen syissä korostuvat katsomukselliset tekijät ja eroaminen painottuu vahvasti nuoreen aikuisikään. Tämä tarkoittaa, että seurakuntien olisi kyettävä tarjoamaan luterilaisen identiteetin rakennuspuita, jotka heijastavat erityisesti aikuisikään kuuluvia katsomuksellisia pohdintoja. Parhaimmillaan se toteutuu vuorovaikutuksessa ja dialogissa seurakuntalaisten kanssa.

Siltojen rakentaminen niihin suomalaisiin, joille jumalanpalveluselämä tai Raamatun lukeminen on vierasta, tulee olemaan entistä tärkeämpi osa kirkon toimintaa. Kirkolle aktiivinen musiikki- ja kulttuuritoiminnan edistäminen tarkoittaa mahdollisuuksia tehdä uusia tulkintoja maailmasta ja kristillisestä uskosta. Kulttuuritoiminnan mukanaan tuoma rajojen rikkominen ja konventioiden kyseenalaistaminen on usein kirkon kannalta haastavaa, mutta on hyödyllistä muistaa, että esimerkiksi monet aikanaan kiistanalaiset kirkkotaiteen teokset ovat myöhemmin nousseet kansallisiksi ja kirkollisiksi merkkiteoksiksi. Laajemminkin kirkon ja kulttuurin vuoropuhelu voi laajentaa kosketuspintaa erilaisissa osakulttuureissa eläviin suomalaisiin. Yhteisön mahdollisuus kohdata avautuu usein yksilöllisten tulkintojen kautta, mikä on taiteessa sisäänrakennettu ominaisuus.

8.5 Auttamiseen osallistuminen

Kirkon ja syrjäytymisvaarassa olevien suomalaisten väliin näyttää syntyneen kuilua. Hyvin pienituloiset, työttömät sekä opiskelijat suhtautuivat kyselytutkimuksen mukaan keskimääräistä kriittisemmin kirkon toimintaan ja näkymiseen yhteiskunnassa. Pienituloiset ja työttömät ovat taloudellisten lamavuosien seurauksena entistä ahtaamalla, ja niin heille kuin myös opiskelijoille tulevaisuus voi näyttäytyä synkkänä. Kokemus yhteiskunnan reunamille joutumisesta on kärjistänyt myös asenteita kirkkoa kohtaan. Syrjään joutuville kirkko ei näyttäydä yhteisönä, johon he kuuluvat ja joka kykenee asettautumaan heidän rinnalleen. Näin näyttää olevan siitä huolimatta, että

diakoniatyössä on korostunut taloudellisesti vaikeassa tilanteessa elävien auttaminen.

Hyvinvointipalvelujen kokonaisuus on kenttä, jolla toimiessaan kirkko vaikuttaa aktiivisesti yhteiskuntaan. Kirkolla on Suomessa vuosisatojen mittainen perinne heikompiosaisten auttajana. Luterilaisen regimenttiopin mukaan ihmisten avun tarve on ”tämänpuoleinen”, käytännöllisin keinoin ratkaistava asia. Näin ollen kirkon tulee toimia aktiivisesti yhteiskunnassa vastatakseen ihmisten tarpeisiin, mutta päävastuu yhteiskunnan hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden turvaamisesta on valtiolla. Oikeudenmukaista yhteiskuntaa ei luterilaisen näkemyksen mukaan rakenneta pelkästään hyväntekeväisyyden vaan julkisesti tuettujen hyvinvointipalveluiden kautta. Luterilainen kirkko on tätä periaatetta seuraten asettunut puheenvuoroissaan ja kannanotoissaan tukemaan hyvinvointivaltiota ja kritisoimaan siihen kohdistuvia supistuksia.

Vastuunjako muuttuu, kun palvelut, joista valtio ja kunnat ovat ennen huolehtineet, siirtyvät kilpaillulle kentälle. Tämä merkitsee kirkolle kasautuvia paineita tuotteistaa palveluitaan ja toimia sopimuksellisenä palveluntuottajana. Sote-uudistus tulee edellyttämään kirkolta ja seurakunnilta selkeämpiä palvelu- ja yhteistyösopimuksia. Ei ole kuitenkaan lainkaan selvää, millä tasolla kirkon ja seurakuntien toimijat voivat tällaisia sopimuksia solmia. Kirkkohallituksen ohjausryhmän kanta asiaan on, että julkisten palvelujen tuottaminen ei ole ensisijaisesti seurakuntien vaan kirkollisten säätiöiden ja järjestöjen tehtävä. Palvelutuotanto edellyttäisi henkilöstöltä monipuolista taloushallinnon ja palvelutuotannon osaamista, johon kirkon resursseja ei ole välttämättä tarkoituksenmukaista käyttää.

Kirkon tehtävä yhteiskunnallisena vaikuttajana ja heikompiosaisten puolestapuhujana tarkoittaa myös epäkohdista puhumista. Kirkko ei siis ole pelkkä viimesijaisen sosiaaliturvan tarjoaja ja hyvinvointivaltion palvelija, vaan sen on myös nostettava esiin julkisen hyvinvointijärjestelmän puutteita. Kirkolle tullaan todennäköisesti osoittamaan yhä enemmän palveluiden katvealueita, joilla sen toivotaan ottavan vastuuta. Tässä kirkon on toimittava harkiten, jotta se ei joudu kantamaan suurempaa vastuuta kuin olisi tarkoituksenmukaista. Kovenevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa kirkon tehtävä heikompiosaisten auttajana on joka tapauksessa korostumassa.

8.6 Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen

Kertomuskaudella kirkko on ollut aktiivinen yhteiskunnallinen keskustelija. Onkin esitetty, että kirkon painoarvo yhteiskunnallisena keskustelijana on voimistunut. Kirkolliset puheenvuorot julkisuudessa ovat keskittyneet pääosin niihin asioihin, joista kirkon jäsenet ovat siltä toivoneetkin kannanottoja: heikompiensaisten puolustamiseen, elämänarvoja koskevaan keskusteluun sekä yhteiskunnallisten epäkohtien esiin nostamiseen.

Suomalaiset eivät toivo kirkolta sekaantumista politiikkaan. Usein tämä raja on kuitenkin häilyvä. Kirkon näkökulmasta sen tehtävänä on puuttua yhteiskunnallisiin epäkohtiin, jos tilanne sitä vaatii. Kirkko on yhä useammin käyttänyt puheenvuoroja, jotka ovat olleet jännitteessä valtiovallan toimenpiteiden kanssa. Esimerkiksi taloudellisten säästöjen kohdentaminen tai maahanmuuttoon liittyvän lainsäädännön kiristäminen ovat olleet asioita, joihin kirkko on ottanut kriittisesti kantaa.

Kirkon ääni ei kuitenkaan ole yksimielinen. Tämä on näkynyt kertomuskaudella erityisesti sukupuolineutraalia avioliittoa koskevassa julkisessa keskustelussa. Kirkollinen media on käsitellyt paljon laajemmin kirkon sisäisiä asioita, myös opillisia ristiriitoja esimerkiksi esikoislestadiolaisen herätysliikkeen kanssa. Selvä muutos kertomuskaudella on nähtävissä siinä, että uskontojen edustajat ovat ilmaisseet mielipiteitään yhdessä.

8.7 Kohtaamisissa osallistuminen

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategia vuosille 2016–2020 on nimeltään *Kohtaamisen kirkko*. Se nostaa kirkon toiminnan keskiöön ihmisten kohtaamisen tematiikan. Kuten tästäkin tutkimuksesta on käynyt runsain mitoin ilmi, erityisesti arkielämän kohtaamisille ja ihmissuhteille annettu erityinen merkitys on luterilaisen perinteen ytimessä. Luterilaisessa reformaatiossa omaksuttiin käsitys Jumalan lahjoittavasta rakkaudesta koko todellisuuden perustana. Sen mukaisesti ihminen ymmärretään ensisijaisesti lahjojen vastaanottajaksi ja saamiensa lahjojen eteenpäin antajaksi.⁵⁸⁶ Se puolestaan tapahtuu maallisissa toimissa ja arjen velvollisuuksien keskellä tapahtuvissa jokapäiväisissä ihmisten kohtaamisissa.

586 Raunio 1999, 94.

Tämä tarjoaa vahvan perustan kirkon toiminnan kehittämislle myös tulevaisuudessa. Laadukkaan kohtaamisen merkitys on ensiarvoinen, kun pyritään ratkaisemaan maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden kotoutumiseen liittyviä kysymyksiä. Seurakunnat ovat erityisesti tällä kertomuskaudella osoittaneet kykynsä reagoida nopeasti ja tarkoituksenmukaisesti turvapaikanhakijoiden määrän poikkeuksellisen nopeaan kasvuun syksyllä 2015. Katsomusten kirjo Suomessa tulee jatkuvasti laajenemaan sekä maahanmuuton että suomalaisten omien valintojen seurauksena. Tästä syystä luterilaiseen katsomukseen pohjautuvia tapoja suhtautua käytännöllisesti ja inhimillisesti kulttuuriseen erilaisuuteen voidaan perustellusti kehittää eteenpäin kulttuurien kohtaamisen asiantuntijuudeksi. Viime vuosina lisääntynyt yhteiskunnallinen polarisaatio on osoittanut, että kulttuurisia sillanrakentajia tarvitaan. Katsomuksiltaan luterilaiset ovat jo valmiiksi monella tavalla välittäjän asemassa uskonottomien suomalaisten ja uhkaaviksi koettujen uskonnollisten kulttuurien välissä, mikä voi olla kirkolle erityinen vahvuus.

Viimeaikainen kehitys on osoittanut, että syrjäytymisvaarassa olevien suomalaisten asenteet yhteiskunnan instituutioita kohtaan ovat jyrkentyneet. Tässä tutkimuksessa se on käynyt ilmi heidän keskimääräistä suurempana kriittisyytenään myös kirkkoa kohtaan. Vaikka tässä tutkimuksessa ei ole voitu pureutua tämän kriittisyyden taustalla oleviin syihin, on perusteltua olettaa, että kyse on yleisestä katkeruudesta, joka kohdistuu kaikkiin yhteiskunnallista valtaa käyttäviin instituutioihin. Se voi suuntautua yhtä lailla poliitikkoihin, valtavirtamediaan kuin kirkkoonkin. Tästäkin syystä kirkon on ensiarvoisen tärkeää kohdata ja kuunnella näitä ihmisiä. Vain heidän puolestaan toimimalla kirkko voi hälventää epäluuloja, jotka kumpuavat vihamielisyydestä kaikkia kasvottomia valtaapitäviä kohtaan.

Myös laajemmin suomalaisten keskuudessa on havaittavissa juonne, jossa kirkollisia perinteitä sinällään arvostetaan, mutta epäluuloisuus kasvaa, kun perinne leimautuu osaksi julkista valtaa. Siksi valtiopäivien avajaisjumalanpalvelukseen suhtaudutaan huomattavasti penseämmin kuin kouluissa laulettuun suviriteen. Myös kysymys yhteiskunnalliseen vaikutusvaltaan pyrkivästä kirkosta herättää suomalaisten keskuudessa epäluuloja. Kaikessa tässä on nähtävissä toive matalasta valtaetäisyydestä. Kirkon toivotaan olevan osa kansaa ja sen perinteitä mutta ei välttämättä osa valtarakenteita. Tämä asetelma on syytä ottaa huomioon kirkon julkista näkyvyyttä ja läsnäoloa sivuavissa kysymyksissä.

Tutkimus on osoittanut, että suomalaiset ovat edelleen hyvin avoimia kirkon edustamia perinteitä ja sen käytännön toimintaa kohtaan. Ehtona kui-

tenkin on, että kirkko kohtaa jäsenensä aidosti tasavertaisina kumppaneina. Tarve henkilökohtaiselle kohtaamiselle ja ihmisten huolien kuulemiselle on edelleen voimakas, mutta jos kirkko näyttäytyy auktoriteetin tai vallankäyttäjän roolissa, torjuvat reaktiot voivat olla voimakkaita. Näyttää ylipäätään siltä, että kirkon toiminnan oikeutus lepää pitkälti niiden perusteiden varassa, joihin myös muu kansalaisyhteiskunnan kenttä nojaa. Siksi on merkityksellistä, että seurakuntien työssä toimii merkittävä määrä vapaaehtoisia. Myös he ovat silta moninaisten ihmisryhmien kohtaamiseen. Vapaaehtoisten kouluttaminen ja ohjaaminen on tärkeä tehtävä, jossa työntekijöiden osaamista on vahvistettava. Kirkossa voidaan kehittää tätä osaamista oppimalla muiden vapaaehtoistoimintaa koordinoivien kansalaisjärjestöjen toiminnasta. Koko vapaaehtoistoiminnan kenttä on kirkolle keskeinen osaamisalue, jonka käytäntöjä kirkko voi edistää myös laajemmin.

LIITTEET

Liite 1 Tutkimuksessa käytetyt kyselyaineistot

Gallup Ecclesiastica (GE) 2015

Suomalaisten uskonnollisuutta, seurakunnan toimintaan osallistumista sekä suhtautumista kirkkoon, hengellisiin asioihin ja uskonnollisiin yhteisöihin selvitettiin Gallup Ecclesiastica 2015 -kyselyllä. Kyselytutkimuksen toteutti Kirkon tutkimuskeskuksen toimeksiannosta Taloustutkimus Oy. Aineisto kerättiin Taloustutkimus Oy:n Internet-paneelin avulla, joka muodostuu yli 50 000 jäsenestä. Tutkimukseen osallistuneet vastasivat kyselyyn internetissä CAWI-ympäristössä (Computer Aided Web Interview), joka on suojattu käyttäjätunnuksella ja salasanalla. Paneelista Gallup Ecclesiastica 2015 -kyselyä varten poimittiin käytettävissä olevin taustatiedoin tutkimukseen sopiva kohderyhmä, joka koostui Suomen 15–79-vuotiaasta väestöstä (pois lukien Ahvenanmaa). Kutsu kyselyyn lähetettiin 19 119 henkilölle ja siihen vastasi 4 194 henkilöä (21,9 %). Tulosten analysointia varten kyselyaineisto painotettiin iän, sukupuolen, asuinpaikan ja uskontokuntaan kuulumisen osalta 15–79-vuotiasta väestöä vastaavaksi. Painotetun aineiston havaintomäärä on 4 275. Virhemarginaali on keskimäärin noin $\pm 1,5$ prosenttiyksikköä (95 % luottamustasolla). Kysely toteutettiin 23.10.–2.11.2015.

Seurakuntakysely 2016 (B- ja C-lomakkeet)

Kirkon tutkimuskeskus toteutti keväällä 2016 kirkon nelivuotiskertomusta varten seurakunnille ja seurakuntayhtymille kyselyn, jossa kerättiin tietoja seurakuntien ja yhtymien toiminnasta vuodelta 2015 sekä koko nelivuotiskaudelta 2012–2015. Tietoja koottiin yhdeksällä eri työalojalla koskevalla tilastolomakkeella. Lomakkeet käsittelivät yleistä seurakuntatyötä (B1), lapsi- ja perhetyötä (B2), varhaisnuoriso-, nuoriso- ja rippikoulutyötä (B3), koulu- ja oppilaitostyötä (B4), diakonia- ja yhteiskunnallista työtä (B5), lähetystyötä ja kansainvälistä diakoniaa (B6), viestintää (B7), henkilöstöä, kehittämistä ja hallintoa (B8) sekä uskonnollisten liikkeiden ja järjestöjen toi-

mintaa sekä monikulttuurisuus- ja ystävyyssurakuntatoimintaa (B9). Tiedot seurakuntayhtymien toiminnasta kerättiin vastaavilla työaloittain laadituilla lomakkeilla (C1–C9-lomakkeet). Seurakuntakyselyt lähetettiin kaikkiin 412 seurakuntaan, ja vastaukset kaikkiin lomakkeisiin saatiin 411 seurakunnasta. Seurakuntayhtymien lomakkeisiin vastasivat kaikki 32 seurakuntayhtymää. Kysely toteutettiin ensimmäistä kertaa sähköisenä tiedonkeruuna.

Kirkon tilastollinen vuosikirja

Kirkkohallitus kokoaa vuosittain tietoja kaikilta seurakunnilta ja seurakuntayhtymiltä niiden väestömuutoksista, toiminnasta ja taloudesta. Tiedot seurakunnista ja seurakuntayhtymistä kerätään tilastolomakkeilla A3–A9. A-lomakkeet käsittelevät yleistä seurakuntatyötä (A3), varhaiskasvatusta ja nuorisotyötä (A4), diakoniatyötä (A5), lähetystyötä (A6), seurakunnan taloutta (A7), hautainhoitorahastoa (A8) sekä metsätaloutta ja maankäyttöä (A9). Tiedot koskien väestömuutoksia, solmittuja avioliittoja sekä rippikouluja siirretään kirkon yhteisestä jäsentietojärjestelmästä Kirjurista lomakkeille A1, A2 ja A4. Lomakkeilla A12–A14 seurakunnilta kerätään tietoa perheneuvontaan, palvelevaan puhelimeen ja sairaalasielunhoitoon liittyen. Kyseisiin lomakkeisiin vastaavat vain ne seurakunnat ja yksiköt, joissa on lomakkeilla kysyttyä toimintaa. Vuoden 2015 tiedot kerättiin sähköisillä lomakkeilla tammi-helmikuussa 2016.

Kirkon työntekijäkysely 2015 ja Seurakuntien luottamushenkilökysely 2015

Kirkon tutkimuskeskus toteutti syksyllä 2015 (12.11.–1.12.2015) kirkon työntekijöille ja seurakuntien sekä seurakuntayhtymien luottamushenkilöille kyselyt, joissa selvitettiin työntekijöiden ja luottamushenkilöiden näkemyksiä kirkon kehityssuunnista. Kirkon työntekijäkysely lähetettiin 3 746 satunnaisotannalla poimitulle kirkon työntekijälle, joista kyselyyn vastasi 1 390 henkilöä (37,1 %). Seurakuntien luottamushenkilökysely lähetettiin 2 592 satunnaisotannalla poimitulle seurakunnan tai seurakuntayhtymän luottamushenkilölle. Heistä kyselyyn vastasi 1 185 henkilöä (45,7 %). Kirkon työntekijäkysely ja seurakuntien luottamushenkilökysely toteutettiin sähköisinä kyselyinä.

Gallup Ecclesiastica 2011

Vuoden 2011 Gallup Ecclesiastica -kyselyn toteutti TNS Gallup Oy Kirkon tutkimuskeskuksen toimeksiannosta. Kysely toteutettiin ensimmäistä kertaa sähköisesti käyttäen sähköiseen tiedonkulkuun perustuvaa tiedonkeruualustaa, TNS Gallup Forumia, joka muodostui kyselyhetkellä noin 40 000 suomalaisesta 15–75-vuotiaasta henkilöstä (pois lukien Ahvenanmaa). Kyselykutsu lähetettiin 7 663 henkilölle ja kyselyyn vastasi 4 930 henkilöä (64,3 %). Aineiston analysointia varten tutkimusaineisto painotettiin iän, sukupuolen, asuinpaikan ja kirkkoon kuulumisen mukaan vastaamaan Suomen 15–75-vuotiasta väestöä. Virhemarginaali oli keskimäärin noin $\pm 1,4$ prosenttiyksikköä (95 % luottamustasolla). Tutkimuksen tiedonkeruu suoritettiin 18.11.–2.12.2011.

Seurakuntakysely ja seurakuntayhtymäkysely 2012

Nelivuotiskertomusta 2008–2011 varten Kirkon tutkimuskeskus keräsi keväällä 2012 seurakunnilta ja seurakuntayhtymiltä tietoja niiden toiminnasta kuluneelta nelivuotiskaudelta. Tietoja kerättiin eri työaloja koskevilla tilastolomakkeilla seurakunnilta (B-lomakkeet) ja seurakuntayhtymiltä (C-lomakkeet).

Seurakuntien työntekijä- ja luottamushenkilökyselyt 2012

Edellisen kerran seurakuntien työntekijöiltä ja luottamushenkilöiltä tiedusteltiin heidän näkemyksiään kirkon kehityssuunnista keväällä 2012. Kyselyt lähetettiin satunnaisotannalla poimitulle joukolle seurakuntien työntekijöitä ja luottamushenkilöitä. Työntekijäkyselyyn vastasi 883 henkilöä ja luottamushenkilökyselyyn 482 henkilöä.

Liite 2 Tilastolliset analyysimenetelmät

Logistinen regressioanalyysi (LRA)

Tässä tutkimuksessa Gallup Ecclesiastica -kyselyaineistoa analysoitiin tilastollisten monimuuttujamenetelmien avulla. Kaikki analyysit toteutettiin SPSS-ohjelmistolla ja sen avulla muodostetut tilastolliset mallit on raportoitu yksityiskohtaisemmin liitteessä 4 olevissa taulukoissa.

Tilastollisten mallien avulla voidaan tarkastella sitä, minkälaiset tekijät vaikuttavat tarkastelun alla olevaan kysymykseen vastaamiseen, kun muiden tekijöiden vaikutus on otettu huomioon. Tämä ei useinkaan käy ilmi suoria vastausjakaumia tarkastelemalla. Suorista jakaumista saattaa esimerkiksi käydä ilmi, että ihmiset, joilla on kristillinen jumalausko, lahjoittavat keskimäärin enemmän rahaa hyväntekeväisyyteen. Kuitenkin tiedetään, että kristillisiin oppeihin uskotaan huomattavasti enemmän vanhemmissa ikäryhmissä kuin nuoremmissa ja että vanhemmissa ikäryhmissä tulotaso on usein korkeampi kuin nuoremmissa. Kyse voi siis olla näennäisvaikutuksesta, joka katoaa, kun iän tai tulotason vaikutus poistetaan. Mallien avulla voidaan saada selville, antavatko kristilliseen Jumalaan uskovat enemmän rahaa hyväntekeväisyyteen iästä ja tulotasosta riippumatta. Tällöin nähdään, mikä on kristillisen jumalauksen itsenäinen vaikutus lahjoittamiseen. Tällä tavoin voidaan siis luotettavammin etsiä selittäviä tekijöitä tutkittaviin ilmiöihin ja pureutua niiden syihin huomattavasti syvemmin kuin pelkästään vastausjakaumien vertailussa taustamuuttujittain.

Tilastolliseen mallinnukseen käytettiin pääasiassa logistista regressioanalyysia (LRA). Se on tilastollinen menetelmä, jossa selitettävä muuttuja on kaksiluokkainen (tai sellaiseksi muunnettu useampiluokkainen muuttuja). Selittävät muuttujat sen sijaan voivat olla joko kategorisia tai jatkuvia muuttujia. Analyysin ideana on saada aikaan kertoimia, jotka kuvaavat sitä, kuinka paljon kussakin selittävässä muuttujassa tapahtuva yhden yksikön muutos kasvattaa riskiä kuulua selitettävän muuttujan kohdeluokkaan, kun kaikkien muiden malliin mukaan otettujen muuttujien vaikutus on vakioitu. Edellä kuvatun esimerkin tapauksessa voitaisiin laatia selitettävä muuttuja, jossa vastaajat jaetaan kahteen ryhmään, paljon ja vähän lahjoittaviin. LRA:n avulla voitaisiin laatia malli, josta nähdään millä tavoin kristillinen jumalausko vaikuttaa todennäköisyyteen kuulua paljon lahjoittavien ryhmään, kun erilaiset taustatekijät kuten ikä, sukupuoli, asuinpaikka, tulotaso, tai uskonnollisen yhteisön jäsenyys on otettu huomioon.

LRA:n etuna moniin muihin tilastollisiin menetelmiin verrattuna on, että se tekee vähemmän vaativia oletuksia käytetyistä muuttujista. Se ei esimerkiksi tee mitään oletuksia mallissa käytettävien muuttujien jakaumista. Monissa tilastollisissa menetelmissä oletuksena on, että selittävät muuttujat noudattavat normaalijakaumaa, mikä ei usein toteudu kovin hyvin yhteiskuntatieteellisissä kyselytutkimuksissa. LRA ei myöskään oleta jäännöstermien eli residuaalien varianssien olevan samansuuruisia (homoskedastisuus). Näiden oletusten puuttuminen tekee LRA:sta vähemmän haavoittuvan menetelmän kuin esimerkiksi useammin käytetty lineaarinen regressioanalyysi.⁵⁸⁷ LRA:n käytön onkin sanottu yleistyneen räjähdysmäisesti 1990-luvulta lähtien monilla tieteenaloilla.⁵⁸⁸

Selittävässä tutkimusasetelmassa logistisen regressiomallin tärkeimmät oletukset⁵⁸⁹ ovat, että (1) havainnot ovat toisistaan riippumattomia (minkä pitäisi toteutua satunnaisotantana tehdyssä kyselytutkimuksessa automaattisesti); (2) selittävät muuttujat eivät korreloi liian paljon keskenään (multikollinearisuus); (3) kaikkien havaintojen tulisi vaikuttaa lopputulokseen samantavaisesti, eli aineistossa ei saisi olla suhteettoman vaikutusvaltaisia yksittäisiä havaintoja (ns. outliereita); (4) logit-funktio, jolla selitettävän muuttujan arvot ennustetaan, on lineaarinen suhteessa selittäviin tekijöihin;⁵⁹⁰ (5) selittävien muuttujien kesken ei ole laadullisesti poikkeavaa yhteisvaikutusta,⁵⁹¹ (6) datamatriisin tulee olla riittävän täysi (mallinnus ei onnistu, mikäli josakin selittävässä muuttujassa on luokkia, joissa ei ole riittävästi havaintoja, joiden pohjalta mallia voitaisiin rakentaa).

587 LRA on itse asiassa lineaarisen regressioanalyysin epäparametrinen vastine.

588 Hosmer & Lemeshow 2000, ix.

589 Joissakin LRA:a käyttävissä tutkimusasetelmissa pyrkimyksenä on ennustaa tietyillä ominaisuuksilla varustettujen tapausten kuuluminen kohdeluokkaan. Tällöin on usein paljon kriittisempää, että mallin kaikki oletukset toteutuvat ja mallin spesifiointi on moitteeton ja sieltä on esimerkiksi poistettu epärelevantit muuttujat. Selittävässä asetelmassa sen sijaan sekin tieto, että tietty muuttuja ei vaikuta kohteena olevaan asiaan, voi olla tärkeä tieto. Siksi oheinen lista mukailee kirjallisuudessa esitettyjä vaatimuksia erityisesti selittävässä tutkimusasetelmaa silmällä pitäen. LRA:n oletuksista ja diagnostiikasta tarkemmin, ks. Menard 2002, 67–91; Osborne 2015, 85–116.

590 Monet tieteessä havaitut vuorovaikutukset ovat epälineaarisia, kuten etäisyyden vaikutus valovoimaan. Logitilla tarkoitetaan selitettävän muuttujan arvon luonnollista logaritmia, jota logistisessa regressioyhtälössä käytetään laskennallisista syistä.

591 Toisin sanoen oletuksena on, että eri muuttujien vaikutukset ovat yksinkertaisesti additiivisia. Yhteisvaikutuksella eli interaktiolla puolestaan tarkoitetaan sitä, että toisiinsa yhdistettynä vaikutus on erilainen kuin yksinään. Esimerkiksi alkoholilla ja joillakin rauhoittavilla lääkkeillä on oma ennustettava vaikutuksensa ihmiseen; kuitenkin yhdessä käytettynä niillä saattaa olla dramaattisesti erilainen, ennustamaton vaikutus. Uskomuksia ja arvoja koskeissa tutkimuksissa tällaisia laadullisesti uusia yhdysvaikutuksia raportoidaan harvoin.

Mallien laatimisen yhteydessä tehtiin vastaavista muuttujista lineaarinen regressioanalyysi, josta oli mahdollista tarkistaa mahdollinen multikollineaarisuus (oletus 2) VIF- ja tolerance-arvojen perusteella, eikä tällaisia ongelmia malleissa havaittu. Suhteettoman vaikutusvaltaisten havaintojen tarkastelemiseksi mallien yhteydessä tallennettiin niiden standardoidut residuaalit. Niistä tarkasteltiin, oliko joukossa mahdollisia outliereita eli residuaaleja, jotka itseisarvoltaan saavat arvon kolme (3) tai enemmän. Pääsääntöisesti mallien oletukset residuaalien osalta olivat kunnossa. Muutamissa malleissa, joissa mainittuja outliereita havaittiin, ylitykset olivat kuitenkin useimmiten erittäin pieniä. Suurin mallien tarkasteluissa havaittu residuaali oli itseisarvoltaan 3,633.

Oletuksia 4 ja 5 ei tarkistettu erikseen. Logit-funktion lineaarisuusoletuksen tarkistamista ei katsottu aiheelliseksi, koska aiemman tutkimuksen perusteella ei ollut syytä epäillä vahvoja epälineaarisia yhteyksiä selittävien ja selitettävien muuttujien välillä. LRA ei myöskään ole kovin haavoittuvainen tämän oletuksen rikkomusten suhteen, eivätkä monet kirjoittajat edes katso LRA:n vaativan tällaisen oletuksen täyttymistä.⁵⁹² Lisäksi monet käytetyistä taustamuuttujista olivat kategorisia, jolloin tämä ongelma poistuu automaattisesti. Myöskään interaktiovaikutusta ei aiemman tutkimuksen pohjalta ollut syytä epäillä, kun kyseessä olivat erilaisten arvoja ja uskonnollisuutta mittaavien muuttujien väliset yhteydet. Tällaisten yhteyksien paljastuminen jää siten myöhemmän tutkimuksen aiheeksi.

Havaintojen riittävyttä datamatriiseissa (oletus 6) pyrittiin pitämään silmällä malleja laadittaessa ja ongelmalliseksi havaitut muuttujat pyrittiin koodaamaan uudelleen tai poistamaan analyysistä, mikäli mallia ei saatu rakennettua sopivaksi. Luokkien muodostamistapa on ilmoitettu kunkin analyysin kohdalla erikseen.

Mallien yhteydessä on ilmoitettu myös mallin sopivuus, luokittelukyky, mallin selitysaste (Nagelkerke R^2), sekä mallin havaintomäärä N . Mallin sopivuudella tarkoitetaan sitä, poikkeavatko mallin antamat ennustearvot tilastollisesti merkittävästi havaituista arvoista. Mikäli testiarvo (Hosmer & Lemeshow -testin p -arvo) on alle 0,05, mallin antama ennuste poikkeaa tilastollisesti merkittävästi havaituista arvoista eikä malli ole sopiva. Luokittelukyky kertoo, kuinka monta prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein.

Logistisen regressioanalyysin tuloksia tulkittiin mallin tuottamien riskikertoimien ja niiden tilastollisen merkittävyyden perusteella. Riskikertoimet (e^b)

592 Esim. Nummenmaa 2004, 320.

kertovat, kuinka paljon selittävässä muuttujassa tapahtuva yhden yksikön tai luokan muutos kasvattaa riskiä, eli niin kutsuttua vetosuhdetta (odds) kuulua selitettävän muuttujan kohdeluokkaan. Riskikerroin kuvaa siis vetosuhteen muutosta. Vetosuhde puolestaan on yksi tapa ilmaista todennäköisyyksiä. Vetosuhde jonkin asian puolesta saadaan jakamalla lukumäärä, jolla asia voi tapahtua, lukumäärällä, jolla se ei voi tapahtua. Esimerkiksi arpakuution tapauksessa numeron kuusi saamisen vetosuhde on $1/5 = 0,20$ ja vetosuhde parillisen numeron puolesta on $3/3 = 1$. Vetosuhde voi vaihdella nollan ja äärettömän välillä. Jos vetosuhde on 1, vastaava todennäköisyys on 0,50. Jos riskikerroin on 1, se tarkoittaa, että vetosuhde ei muutu mitenkään selittävän muuttujan eri arvoilla. Analyysitaulukoissa suuruusluokan vertailun helpottamiseksi yhtä pienemmät riskikertoimet on merkitty käänteislukuna ($1/x$). Toisin sanoen yläindeksillä (x^{-1}) merkityt luvut kertovat, että muuttuja korreloi negatiivisesti selitettävään muuttujaan ja yhden yksikön kasvu pienentää riskiä kuulua selitettävään luokkaan. Riskikertoimia tulkittaessa tulee kuitenkin pitää mielessä, että ne eivät ole suoraan keskenään vertailukelpoisia, sillä selittävien muuttujien koodaus vaikuttaa luonnollisesti kertoimiin.⁵⁹³ Jokainen riskiluku kertoo kyseisen muuttujan itsenäisen selitysviivan, kun kaikki muut malliin otetut tekijät on otettu huomioon, eli vakioitu. Lihavoidut muuttujat ovat tilastollisesti merkitseviä 95 prosentin luottamustasolla.

Kirjallisuus

- Hosmer, David W. & Lemeshow, Stanley
2000 Applied Logistic Regression. 2nd edition. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Menard, Scott
2002 Applied Logistic Regression Analysis. 2nd edition. Quantitative Applications in the Social Sciences 106. London: SAGE.
- Nummenmaa, Lauri
2004 Käyttätymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsinki: Tammi.
- Osborne, Jason W.
2015 Best Practices in Logistic Regression. London: SAGE.

593 Kertoimista olisi ollut mahdollista saada vertailukelpoisia standardoimalla jatkuvat muuttujat. Tämä olisi toisaalta vaikeuttanut kertoimien intuitiivista tulkintaa hävittämällä alkuperäisten muuttujien asteikot.

Liite 3 Taustamuuttajat, summamuuttajat ja dummy-muuttajat asenteista ja katsomuksista

Gallup Ecclesiastica 2015 -aineistosta tehdyissä analyyseissä käytetyt taustamuuttajat

Analyyseissä on taustamuuttujina käytetty vastaajan sukupuolta, sukupolvea, koulutustasoa, tulotasoa, asuinpaikkaa, työmarkkina-asemaa sekä uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumista. Logistisia regressioanalyysejä varten vastaajat luokiteltiin iän perusteella 1930–40-luvuilla, 1950-luvulla, 1960–70-luvuilla ja 1980–90-luvuilla syntyneiden luokkiin. Moniluokitteluanalyyseissä käytettiin vastaajien ikäluokkia 15–24-vuotiaat, 25–34-vuotiaat, 35–49-vuotiaat, 50–64-vuotiaat ja 65–79-vuotiaat. Vastaajien koulutustaso luokiteltiin analyysejä varten kolmeen eri luokkaan, jotka ovat perusaste, keskiaste ja korkea-aste. Perusasteen suorittaneiden luokkaan sisältyvät peruskoulun lisäksi kansakoulun suorittaneet vastaajat. Keskiasteen suorittaneisiin kuuluvat ammatti-, teknisen- tai kauppakoulun suorittaneet sekä lukion suorittaneet henkilöt. Korkea-asteen suorittaneissa vastaajissa on sekä opiston, ammattikorkeakoulun että yliopiston tai muun korkeakoulun suorittaneita henkilöitä.

Vastaajat luokiteltiin kotitalouden tulotason perusteella pienituloisiin, keskituloisiin ja suurituloisiin. Pienituloisten luokassa vastaajan vuositulo ovat alle 20 000 euroa vuodessa, keskituloisten luokassa 20 000–60 000 euroa vuodessa ja suurituloisten luokassa yli 60 000 euroa vuodessa. Asuinpaikka puolestaan luokiteltiin neljään eri luokkaan: Helsinki, muu yli 50 000 asukkaan kaupunki, pieni kaupunki (alle 50 000 asukkaan kaupunki) ja maalaiskunta (kunta). Työmarkkina-aseman perusteella vastaajat luokiteltiin kahteen luokkaan, työttömiin ja muihin. Työmarkkina-aseman muut-luokkaan kuuluvat yrittäjät, johtavassa asemassa työskentelevät henkilöt, muut ylemmät toimihenkilöt ja asiantuntijat, toimihenkilöt, työntekijät, maanviljelijät, opiskelijat ja koululaiset, eläkeläiset sekä kotiäidit- ja isät.

Analyyseissä taustamuuttujana käytettiin myös vastaajan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumista. Vastaajat luokiteltiin uskonnollisen yhdyskunnan mukaan joko evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluviin, muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluviin tai uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattomiin. Vastaajan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisesta käytettiin analyyseissä myös toista luokitustapaa, jossa vastaajat oli luokiteltu kolmen luokan sijasta kahteen luokkaan sen perusteella, kuului-

ko vastaaja johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan (evankelis-luterilainen kirkko tai muu uskonnollinen yhdyskunta) tai ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Analyyseissä käytetyt uskonnollisuusmuuttajat

Rukousaktiivisuutta mittaava muuttuja muodostettiin kyselyn kysymyksestä ”Entä kuinka usein... Rukoilet”. Vastaajien tuli arvioida rukousaktiivisuuttaan vaihtoehdoista ”Päivittäin”, ”Vähintään kerran viikossa”, ”Muutaman kerran kuukaudessa”, ”Vähintään kerran vuodessa”, ”Harvemmin kuin kerran vuodessa” tai ”En koskaan”. Muuttujan vastausvaihtoehtojen asteikko käännettiin siten, että muuttujan suurempi arvo kuvaa rukousaktiivisuuden lisääntymistä (1 = en koskaan, 6 = päivittäin).

Kristilliseen oppiin sitoutumista mittaava summamuuttuja muodostettiin väitteistä, jotka koskevat vastaajien uskoa eri asioihin. Vastaajien piti arvioida kysymyksen ”Missä määrin uskot seuraaviin asioihin?” väitteitä, joista summamuuttujan muodostamisessa käytettiin 11 keskenään parhaiten korreloivaa muuttujaa: (1) ”Jumalaa, joka on hyvä”, (2) ”Jumala on luonut kaiken”, (3) ”Jumala kuulee rukoukset”, (4) ”Jeesus on historiallinen henkilö”, (5) ”Jeesus nousi kuolleista”, (6) ”Jeesus sovitti kuolemallaan ihmisten synnit”, (7) ”Jeesus on Jumalan poika”, (8) ”Enkeleitä on olemassa”, (9) ”Saatana on olemassa”, (10) ”Hyvä ja paha saavat lopulta palkkansa” ja (11) ”Jeesuksen opetukset ja elämänohjeet soveltuvat oman aikamme elämänohjeiksi”. Vastaajat arvioivat väitteitä neliportaisella Likert-asteikolla. Analyysivaiheessa muuttujien asteikko käännettiin siten, että muuttujan suurempi arvo kuvaa vahvempaa sitoutumista eri kristillisyyttä kuvaaviin oppeihin (1 = en usko ollenkaan, 4 = uskon vakaasti). Summamuuttujan Cronbachin alfa sai arvon .97.

Kirkollista orientaatiota selvitettiin kysymyspatteristolla, jossa kysyttiin vastaajien mielipidettä 25 väittämään. Väittämät ovat: ”Kirkon tulee...” (1) ”Keskittyä entistä enemmän puhtaasti hengellisiin tehtäviinsä”, (2) ”Puhua nykyistä suuremmin yhteiskunnallisista epäkohdista”, (3) ”Keskittyä entistä enemmän heikompiensa auttamiseen”, (4) ”Toimia enemmän heikommissa asemassa olevien puolestapuhujana yhteiskunnallisessa keskustelussa”, (5) ”Tukea maahanmuuttajia entistä enemmän”, (6) ”Ottaa nykyistä voimakkaammin kantaa perheiden hyvinvoinnin puolesta”, (7) ”Auttaa turvapaikanhakijoita heidän uskonnostaan riippumatta”, (8) ”Lisätä yhteistyötä muiden kirkkojen kanssa”, (9) ”Lisätä yhteistyötä muiden uskonnollisten yhdyskuntien kanssa”, (10) ”Pitäytyä entistä selkeämmin Raamatun opetukseen”, (11)

”Osallistua ponnekkaammin elämänarvoista käytävään keskusteluun”, (12) ”Tukea nykyistä enemmän koulujen kasvatustyötä”, (13) ”Auttaa nykyistä enemmän kolmannen maailman köyhiä”, (14) ”Olla nykyistä suvaitsevaisempi seksuaalivähemmistöjä kohtaan”, (15) ”Uudistaa rohkeammin oppiaan nykyajan tiedon valossa”, (16) ”Olla avoimempi karismaattisille ilmiöille (parantaminen, profetointi)”, (17) ”Levittää aktiivisemmin kristillistä sanomaa kotimaassa”, (18) ”Tarjota enemmän mahdollisuuksia toimia vapaaehtoisena”, (19) ”Olla avoimempi hengelliselle etsinnälle”, (20) ”Tuoda näkyvämmiin esiin omia palvelujaan internetissä”, (21) ”Puhua rohkeammin Jumalasta”, (22) ”Tarjota jäsenilleen enemmän päätäntävaltaa kirkon asioihin”, (23) ”Tehostaa toimintaansa taloudellisesti ja hallinnollisesti”, (24) ”Pyrkiä vaikutusvaltaisemmaksi toimijaksi yhteiskunnassa” ja (25) ”Suunnata palvelujaan vain kirkollisveroa maksaville jäsenille”. Muuttujista muodostettiin faktorianalyysin avulla summamuuttujia, jotka eri tavoin kuvaavat kirkollista orientaatiota.

Vastaajien konservatiivista uskonnollisuutta mittaava summamuuttuja muodostettiin kirkollisen orientaation väittämistä 1, 10, 14, 15 ja 17. Muuttajat 14 ja 15 tulkittiin siten, että eri mieltä oleminen väittämien kanssa tarkoittaa vahvempaa konservatiivisuutta. Muuttujien 1, 10 ja 17 Likert-asteikon arvot käännettiin siten, että kaikkien viiden muuttujan suurempi arvo merkitsee vastaajien vahvempaa näkemystä kirkon konservatiivisesta roolista (1 = täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä). Cronbachin alfa vastaajien konservatiivista uskonnollisuutta mittaavalle summamuuttujalle oli .83.

Perinteistä avioliittokäsitystä mittaava muuttuja muodostettiin kysymyksestä, joka kartoitti vastaajien mielipidettä kirkon toiminnasta uuden avioliittolain astuttua voimaan. Vastaajilta kysyttiin: ”Vuonna 2017 Suomessa astuu voimaan uusi avioliittolaki, joka ei ota kantaa aviopuolisoiden sukupuoleen. Miten mielestäsi kirkon tulisi toimia tämän jälkeen?” Perinteinen avioliittokäsitys -muuttuja koodattiin analyysijä varten kaksiarvoiseksi dummymuuttujaksi siten, että muuttuja saa arvon yksi, jos vastaaja on väitteeseen ”Kirkon tulisi edelleen vihkiä avioliittoon vain mies ja nainen” vastannut joko ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”. Muissa tapauksissa dummymuuttuja saa arvon nolla. Muuttujan arvo yksi merkitsee siis vastaajan perinteistä käsitystä avioliitosta.

Uskonnollista kasvatusta mittaava summamuuttuja muodostettiin yhdeksästä lapsuudenkodin uskonnollisuutta koskevasta väittämästä, joihin vastaajien tuli vastata ”Kyllä”, ”Ei” tai ”En osaa sanoa”. Kysymyksen ”Mitkä seuraavista sopivat kuvaamaan lapsuudenkotiasi?” väittämät ovat (1) ”Lap-

suudenkodissani puhuttiin uskonnosta”, (2) ”Minulle opetettiin lapsena iltarukous”, (3) ”Sain mielestäni kotona uskonnollisen kasvatuksen”, (4) ”Lapset kävivät pyhäkoulussa tai seurakunnan kerhossa”, (5) ”Lapsuudenkodissani luettiin ruokarukous”, (6) ”Lapsuudenkodissani käytiin säännöllisesti jumalanpalveluksissa”, (7) ”Lapsuudenkodissani käytiin joulukirkossa”, (8) ”Lapsuudenkodissani uskonto ei ollut esillä” ja (9) ”Lapsuudenkodissani uskontoon suhtauduttiin kielteisesti”. Analyysia varten muuttujat 1–7 koodattiin siten, että ”Kyllä”-vastaus saa arvon yksi, muussa tapauksessa muuttuja saa arvon nolla. Muuttujat 8–9 koodattiin käänteisesti eli ”Kyllä”-vastaus saa arvon nolla, muutoin muuttuja saa arvon yksi. Muuttujien koodaus käännettiin näissä kahdessa muuttujassa siksi, että näin kaikki summamuuttujan laskennassa käytetyt muuttujat kertovat uskonnollisuudesta lapsuudenkodissa samalla tavalla eli lapsuudenkodissa joko on tai ei ole ollut uskonnollista kasvatusta. Uskonnollisen kasvatuksen summamuuttuja saa arvoja välillä 0–9. Summamuuttujan suurempi arvo merkitsee aktiivisempaa uskonnollisuutta lapsuudenkodissa.

Herätysliikejäsenyyttä kuvaava muuttuja muodostettiin kysymyksestä ”Kuulutko johonkin evankelis-luterilaisen kirkon piirissä toimivista herätysliikkeistä (esim. herännäisyys, lestadiolaisuus, SLEY).” Vastaajien tuli arvioida jäsenyyttään viidestä eri vaihtoehdosta: ”Kuulun kiinteästi”, ”Kuulun löyhästi”, ”En kuulu, mutta ajattelussani on vaikutteita”, ”En kuulu” tai ”En osaa sanoa”. Muuttuja koodattiin kaksiarvoiseksi dummymuuttujaksi siten, että muuttuja saa arvon yksi, jos vastaaja on valinnut kysymykseen vaihtoehdon ”Kuulun kiinteästi” tai ”Kuulun löyhästi”. Muutoin muuttuja saa arvon nolla. Muuttujan arvo yksi merkitsee vastaajan kuulumista johonkin herätysliikkeeseen.

Henkilön uskonnollista identiteettiä kuvaavista muuttujista analyyseissä käytettiin muuttujaa, joka kuvaa vastaajan uskonnottomuutta. Uskonnottomuutta mittaava muuttuja muodostettiin kaksiarvoiseksi dummymuuttujaksi siten, että muuttuja saa arvon yksi, kun vastaaja on vastannut ”Kyllä” kysymykseen ”Katsotko olevasi... Uskonnoton ihminen”. Muuttuja saa arvon nolla, jos vastaaja on vastannut ”Ei” tai ”En osaa sanoa”. Muuttujan arvo yksi tarkoittaa henkilön uskonnotonta identiteettiä.

Vastaajien jumalanpalvelusosallistumista selvitettiin kysymällä ”Kuinka usein osallistut... Jumalanpalvelukseen”. Osallistumisestaan vastaajat arvioivat valitsemalla yhden vaihtoehdoista ”Vähintään kerran viikossa”, ”Vähintään kerran kuukaudessa”, ”Muutaman kerran vuodessa”, ”Vähintään kerran vuodessa”, ”Harvemmin kuin kerran vuodessa” tai ”En lainkaan viime vuosina”.

Muuttajan asteikko käännettiin siten, että muuttujan suurempi arvo merkitsee aktiivisempaa osallistumista jumalanpalveluksiin (1 = en lainkaan viime vuosina, 6 = vähintään kerran viikossa).

Analyyseissä käytetyt asennemuuttajat

Kansallisylypeyttä mittaava summamuuttuja muodostettiin kysymyksen ”Missä määrin olet samaa tai eri mieltä seuraavista väittämistä?” kuudesta eri väittämästä: (1) ”On onni ja etuoikeus saada olla suomalainen”, (2) ”Olen mielummin Suomen kuin minkään muun maan kansalainen”, (3) ”Suomi on yleisesti ottaen parempi maa kuin useimmat muut maat”, (4) ”Maailma olisi parempi paikka asua, jos muiden maiden ihmiset olisivat enemmän suomalaisten kaltaisia”, (5) ”Oman maan puolella pitää olla silloinkin, kun se on väärässä” ja (6) ”On mahdotonta tulla täysin suomalaiseksi, jos ei omaksu suomalaisia tapoja ja perinteitä”. Vastajat arvioivat suhtautumistaan väitteisiin viisiportaisella Likert-asteikolla, joka analyysia varten käännettiin siten, että muuttujan suurempi arvo merkitsee vastaajan vahvempaa kansallisylypeyttä (1 = täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä). Cronbachin alfa kansallisylypeyden summamuuttujalle sai arvon .78.

Luterilaisuuden summamuuttuja muodostettiin yhdeksästä keskenään parhaiten korreloivasta väitteestä, jotka koskevat vastaajien käsityksiä luterilaisuudesta ja luterilaisista opeista. Vastaajilta kysyttiin ”Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä?”: (1) ”Virsilauluperinnettä tulee vaalia”, (2) ”Armo kääntää ihmisen katseen omasta puutteellisuudesta toisten ihmisten palvelemiseen”, (3) ”Ei pidä edistää omaa etua vaan pyrkiä yhteiseen hyvään”, (4) ”Jokaisen on kannettava vastuuta toisista ihmisistä”, (5) ”Jumala huolehtii meistä kunnon puolison, luotettavien naapureiden ja hyvien ystävien muodossa”, (6) ”Työtä tekemällä ihminen toteuttaa kutsumustaan”, (7) ”Jokaisen ihmisen velvollisuus on tehdä työtä”, (8) ”Ihmisellä ei ole mitään sellaista, mitä hän ei olisi saanut lahjaksi” ja (9) ”Vanhempien tulee huolehtia lastensa kristillisestä kasvatuksesta”. Vastajat arvioivat väitteitä viisiportaisella Likert-asteikolla. Asteikko käännettiin analyysia varten, jolloin muuttujan suurempi arvo merkitsee vahvempaa sitoutumista luterilaisuuden ja luterilaisten oppien näkemyksiin (1 = täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä). Väitteistä muodostettiin luterilaisuuden summamuuttuja, jolle laskettu Cronbachin alfa oli .84.

Luterilaisuudesta käytettiin analyyseissä myös toista summamuuttujaa, joka muodostettiin samoin kuin edellä kuvattu muuttuja, mutta joka ei

sisältänyt työtä koskevia muuttujia. Vaihtoehtoisessa luterilaisuussummamuuttujassa ei siis ollut mukana luterilaisia käsityksiä ja oppeja kuvaavista väittämistä (6) ”Työtä tekemällä ihminen toteuttaa kutsumustaan” eikä (7) ”Jokaisen ihmisen velvollisuus on tehdä työtä”. Tätä luterilaisuuden summamuuttujaa käytettiin analyyseissä, joissa selitettävä muuttuja oli työtä koskeva väittämä. Vaihtoehtoiselle luterilaisuuden summamuuttujalle laskettu Cronbachin alfa sai arvon .84.

Uushenkisyyttä analyyseissä mitattiin summamuuttujalla, joka muodostettiin kahdeksasta keskenään parhaiten korreloivasta uushenkisten vaihtoehtouskomusten näkemyksiä kuvaavasta muuttujasta. Vastaaajia pyydettiin arvioimaan uushenkisyyttä koskevia väittämiä kysymällä ”Seuraavassa on lisää väittämiä, kuinka samaa tai eri mieltä olet niistä?”. Vastajat arvioivat väittämiä viisiportaisella Likert-asteikolla, joka analyysia varten käännettiin siten, että muuttujan suurempi arvo tarkoittaa uushenkisten näkemysten voimistumista (1 = täysin eri mieltä, 5 = täysin samaa mieltä). Summamuuttujan muodostamisessa käytetyt muuttujat ovat (1) ”On olemassa näkymättömiä maailmoja tai olentoja, jotka vaikuttavat meidän maailmassamme”, (2) ”Henkimeediat tai kanavoijat voivat välittää meille tietoa näkymättömästä maailmasta”, (3) ”Kivissä ja kristalleissa on hoitavaa energiaa”, (4) ”Vaihtoehtoiset terapiat ja itsensä kehittämisen menetelmät voivat auttaa meitä eheytyämään ihmisinä”, (5) ”Ihmiskunta on siirtymässä uuteen aikakauteen, jota leimaavat rakkaus, epäitsekkyys ja luovuus”, (6) ”Kaikki olevainen on osa kaikkialla läsnäolevaa henkistä ja jumalallista todellisuutta”, (7) ”Jokaisen ihmisen tulisi löytää oma tiensä omaan sisimpäänsä luottaen, vaikka tulisi torjutuksi yhteiskunnassa” ja (8) ”Materialistisesta elämäntavasta luopuminen tulee muuttamaan yhteiskunnan taloudelliset ja sosiaaliset rakenteet”. Summamuuttujan Cronbachin alfa sai arvon .81.

Valtasuhdeorientaatiota⁵⁹⁴ kartoitettiin kyselyssä kysymällä ”Seuraavassa on joukko väittämiä, joiden kanssa voit olla joko samaa mieltä tai eri mieltä. Vastaa valitsemalla vaihtoehtoista 1–7 se, mikä parhaiten vastaa mielipidettäsi. Muista, että ensireaktiosi väittämään on usein täsmällisin.” Valtasuhdeorientaatiota mittaava summamuuttuja muodostettiin yhdeksästä eri väittämästä: (1) ”Jotkut ihmisryhmät ovat yksinkertaisesti alempiarvoisempia kuin muut”, (2) ”Yhdenkään ihmisryhmän ei pitäisi hallita yhteiskunnassa”, (3) ”Saadakseen haluamansa, joskus on välttämätöntä käyttää voimaa mui-

594 Social Dominance Orientation (SDO) on sosiaalipsykologien Jim Sidanius ja Felicia Pratto kehittämä mittari, josta käytettiin supistettua yhdeksän väittämän kysymyspatteria.

ta ihmisryhmiä vastaan”, (4) ”Se, että joillain ihmisryhmillä on enemmän mahdollisuuksia elämässä, on ihan OK”, (5) ”Meidän tulisi pyrkiä saattamaan tulot niin tasa-arvoisiksi kuin mahdollista”, (6) ”On todennäköisesti hyvä asia että jotkut ihmisryhmät ovat yhteiskunnan huipulla ja toiset sen pohjalla”, (7) ”Joskus muut ihmisryhmät täytyy pitää niille kuuluvassa asemassa”, (8) ”Meidän tulisi tehdä voitavamme jotta kaikilla ihmisryhmillä olisi tasa-arvoiset elinolosuhteet” ja (9) ”Meillä olisi vähemmän ongelmia, jos kohtelisimme ihmisiä tasa-arvoisemmin”. Vastaajien piti arvioida väittämiä seitsenportaisella Likert-asteikolla. Väittämien 2, 5 ja 8 kohdalla eri mieltä oleminen tulkittiin eriarvoisuuden kannattamiseksi. Muuttujien 1, 3, 4, 6 ja 7 arvot taas käännettiin siten, että muuttujan suurempi arvo merkitsee voimakkaampaa eriarvoisuuden kannatusta (1 = täysin eri mieltä, 7 = täysin samaa mieltä). Näin kaikki valtasuhdeorientaatiota kartoittavat muuttujat kuvaavat eriarvoisuuden kannatuksen muutoksia samalla tavalla. Eriarvoisuuden kannatusta kuvaavan summamuuttujan Cronbachin alfa sai arvon .83.

Suhtautumista kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä mitattiin summamuuttujalla, joka muodostettiin vastaajien suhtautumisesta 11 eri asiaan. Vastaajilta kysyttiin ”Miten suhtaudut seuraaviin asioihin?”: (1) ”Uskonnonopetus kouluissa”, (2) ”Koulujen joulujuhlien kristillinen ohjelma”, (3) ”Suvivirren laulaminen koulujen kevätjuhlissa”, (4) ”Seurakunnan edustajan pitämä päivänavaus koulussa”, (5) ”Seurakunta koululaisten iltapäiväkerhojen järjestäjänä”, (6) ”Sotilaspappien läsnäolo puolustusvoimissa”, (7) ”Vankilapappien läsnäolo vankiloissa”, (8) ”Sairaalapappien läsnäolo sairaaloissa”, (9) ”Yleisradion hengelliset ohjelmat (esim. tv- ja radiohartaudet)”, (10) ”Valtiopäivien ekumeeniset avajais- ja päättäjäisjumalanpalvelukset” ja (11) ”Itsenäisyyspäivän televisioitava juhla- ja jumalanpalvelus”. Vastaajien piti arvioida suhtautumistaan eri asioihin viisiportaisella Likert-asteikolla. Muuttujien arvot käännettiin analyysia varten siten, että muuttujan suurempi arvo merkitsee myönteisen suhtautumisen lisääntymistä (1 = erittäin kielteisesti, 5 = erittäin myönteisesti). Vastauksista muodostetun summamuuttujan Cronbachin alfa sai arvon .96.

Yhdistysaktiivisuutta Gallup Ecclesiastica -kyselyssä selvitettiin pyytämällä vastaajia valitsemaan neljästä vaihtoehdosta se, joka parhaiten kuvaa heidän jäsenyyttään ja osallistumistaan 12 eri yhdistyksen toimintaan kuluneen vuoden aikana. Vastaajilta kysyttiin ”Oletko jäsen jossakin seuraavissa yhdistyksissä tai osallistunut niiden toimintaan viimeksi kuluneen vuoden aikana?”. Yhdistykset, joiden jäsenyyttä vastaajien tuli kuvailla, ovat (1) ”Asukas-yhdistys tai kylätoimikunta”, (2) ”Harrastuskerho tai -yhdistys (esim. kädentaidot,

ruuanlaitto)", (3) "Humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistys", (4) "Kehitysyhteistyö- tai ihmisoikeusjärjestö", (5) "Luonnonsuojelu- tai ympäristöjärjestö", (6) "Ammattijärjestö", (7) "Nuorisotyö (partio, nuorisoseura yms.)", (8) "Poliittinen puolue tai yhdistys", (9) "Uskonnollinen yhdistys (muu kuin ev.lut. seurakunta)", (10) "Taide-, musiikki- tai kulttuurialan yhdistys", (11) "Sosiaali- tai terveysalan yhdistys" ja (12) "Muu yhdistys tai järjestö". Jäsenyyttä kuvaavat vaihtoehdot kuhunkin kohtaan olivat "En ole jäsen enkä ole osallistunut toimintaan", "Olen jäsen, mutta en ole osallistunut toimintaan", "Olen osallistunut yhdistyksen järjestämään toimintaan" ja "En osaa sanoa". Summamuuttujan muodostamista varten vastausvaihtoehdot koodattiin kaksiarvoisiksi dummymuuttujiksi siten, että muuttuja saa arvon yksi, jos vastaaja kertoi olevansa jäsen tai osallistuneensa yhdistyksen järjestämään toimintaan. Muussa tapauksessa muuttuja saa arvon nolla. Yhdistysaktiivisuutta kuvaava summamuuttuja muodostettiin laskemalla dummymuuttujat yhteen, jolloin summamuuttuja saa arvoja välillä 0–12 (jäsenyys tai osallistuminen korkeintaan 12 eri yhdistykseen). Muuttujan suurempi arvo merkitsee suurempaa yhdistysaktiivisuutta.

Yhdistysaktiivisuuden tavoin mitattiin myös vastaajien osallistumista hyväntekeväisyyteen. Hyväntekeväisyyteen osallistumista selvitettiin kuudella eri väittämällä, joihin liittyen vastaajilta kysyttiin "Oletko viimeksi kuluneen vuoden aikana lahjoittanut rahaa avustuskohteisiin tai pyrkinyt vaikuttamaan yleishyödyllisiin asioihin jollakin seuraavista tavoista?". Hyväntekeväisyyttä kartoittavat väittämät ovat (1) "Olen jonkin hyväntekeväisyysjärjestön säännöllinen tukija (esim. tililtä menee kuukausittain jokin tietty summa järjestölle)", (2) "Osallistuin johonkin vuosittaiseen keräykseen (esim. Yhteisvastuu, Tasauspäivä, Nälkätapahtuma)", (3) "Annoin raha- tai muuta avustusta jonkin järjestön organisoimaan katastrofiapuun", (4) "Allekirjoitin vetoomuksen/adressin jonkin yleishyödyllisen asian puolesta", (5) "Osallistuin mielenilmaukseen" ja (6) "Jaoin tietoa avustustoiminnasta tai -kampanjasta". Kysymyksiin vastaajien tuli vastata "Kyllä", "Ei" tai "En osaa sanoa". Summamuuttujan laskentaa varten vastausvaihtoehdot koodattiin siten, että muuttuja saa arvon yksi, jos vastaaja on vastannut kysymykseen "Kyllä". Muutoin muuttuja saa arvon nolla. Hyväntekeväisyyden summamuuttujan muodostamisessa muuttujat laskettiin yhteen, jolloin summamuuttuja saa arvoja välillä 0–6. Muuttujan suurempi arvo merkitsee suurempaa aktiivisuutta hyväntekeväisyyttä, auttamista ja vaikuttamista koskevissa asioissa.

Uskontokielteisyyden summamuuttuja muodostettiin 8 väittämästä, joita vastaajien tuli arvioida viisiportaisella Likert-asteikolla 1 = erittäin myönte-

sesti, 5 = erittäin kielteisesti. Uskontokielteisyyttä kuvaavat väittämät koskevat vastaajien suhtautumista kysymyksen ”Miten suhtaudut siihen, jos omalla asuinalueellasi sijaitsee jokin seuraavista kokoontumistiloista?” väittämiin. Summamuuuttujan muodostamisessa huomiodut kokoontumistilat, joihin suhtautumista vastaajien tuli arvioida: (1) ”Jehovan todistajien valtakunnansali”, (2) ”Helluntaiseurakunnan kokoontumissali”, (3) ”Islamilainen moskeija”, (4) ”Juutalainen synagoga”, (5) ”Buddhalainen temppeli”, (6) ”Hare Krishna -liikkeen temppeli”, (7) ”Lestadiolaisen herätysliikkeen rukoushuone” ja (8) ”Mormonien seurakuntatila”. Summamuuuttujaan valittiin muuttajat, jotka korreloivat uskontokielteisyyttä kuvaavista muuttujista parhaiten keskenään. Vastauksista muodostetun summamuuuttujan Cronbachin alfa oli .91.

Analyysejä varten luotiin myös kolme dummymuuttujaa liittyen muslimien tai muiden uskontokunnan jäsenten, kristillisen vähemmistökirkon jäsenten ja maahanmuuttajien tuntemiseen. Vastaajilta kysyttiin ”Montako seuraaviin ryhmiin kuuluvaa ihmistä tunnet henkilökohtaisesti? Tässä tarkoitetaan ihmisiä, joita voit luonnehtia entisiksi tai nykyisiksi ystäviksi, tuttaviksi, naapureiksi, työtovereiksi tms.” Kysytyjä ryhmiä, joita analyysissä käytettiin, olivat ”Muslimit”, ”Kristillisen vähemmistökirkon jäsen (esim. ortodoksit, helluntailaiset)”, ”Muun uskontokunnan jäsen” ja ”Maahanmuuttaja”. Ryhmistä muslimien sekä muiden uskontokunnan jäsenten tuntemista tarkasteltiin samassa muuttujassa. Muuttajat koodattiin kaksiarvoisiksi dummymuuttujiksi siten, että muuttuja saa arvon yksi, jos henkilö vastasi ”Tunnen yhden tai kaksi”, ”Tunnen joitakin” tai ”Tunnen lukuisia”. Vastaajan vastatessa ”En tunne yhtään” tai ”En osaa sanoa” muuttuja saa arvon nolla. Dummymuuttujan arvo yksi kertoo siis vastaajien tuntevan kysytyyn ryhmään kuuluvia ihmisiä.

Liite 4 Analyysitaulukot

Taulukko 1.1

Logistinen regressioanalyysi: kirkosta eroamista todennäköisenä pitävät.

Selitettävä muuttuja: ”Oletko ajatellut evankelis-luterilaisesta kirkosta eroamista?” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Todennäköisesti tullen joskus eroamaan kirkosta”.

Selittävät muuttujat	Riskikerroin (e^{β})
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen) 1,77⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet (viiteryhmä) 3,60 4,16 6,71
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste (viiteryhmä) 4,18⁻¹ 2,95⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v) (viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,65 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta (viiteryhmä) 1,56 1,86 1,49
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut) 1,13
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) 1,18 ⁻¹ 1,81⁻¹ 1,95 1,45 ⁻¹ 1,11 1,96 5,07 1,12
Asennemuuttujat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi) 1,16 ⁻¹ 2,26⁻¹ 1,12 1,08 ⁻¹ 1,85⁻¹ 1,10 ⁻¹ 1,01 7,27
Selitysaste	Nagelkerke R ² 0,44
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein) 95,2
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo 0,294
N	2 648

Taulukko 2.1

Logistinen regressioanalyysi: Luterilaisuus-väittämiä kanssa samaa mieltä olevat.

Selitettävä muuttuja: Luterilaisuutta koskevista muuttujista muodostettu summamuuttuja, jossa on mukana työtä koskevia muuttujia. Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, joilla luterilaisuus-summamuuttuja saa arvon neljä (4) tai enemmän.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,00
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,16 ⁻¹ 2,31⁻¹ 1,39⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,37 ⁻¹ 1,23 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,37 1,61
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,11 1,06 1,16 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,01 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,36 1,20 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatustaso (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,07 1,90 1,28 1,01 1,05 3,27 1,05 1,25
Asennemuuttujat	Kansallisyhteisyys (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,54 1,23 1,38⁻¹ 2,78 1,03 1,11 20070,08⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,59
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	83,1
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,256
N		3 581

Taulukko 2.2

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Työ antaa minulle riittävän toimeentulon.

Selittävä muuttuja: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Työ antaa minulle riittävän toimeentulon.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,04 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,51⁻¹ 1,37 ⁻¹ 1,70
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,17 ⁻¹ 1,47
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,95 4,92
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,18 ⁻¹ 1,28 ⁻¹ 1,06
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	2,07⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,06 1,04 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatusta (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,00 ⁻¹ 1,00 1,13 ⁻¹ 1,02 1,01 2,13 1,84 1,10
Asennemuuttajat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttajia (Vakiotermi)	1,40 1,34
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,12
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	89,3
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,254
N		3 617

Taulukko 2.3

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Työ tuottaa minulle tyydytystä.

Selittävät muuttajat: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Työ tuottaa minulle tyydytystä.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,20 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,51 ⁻¹ 2,04⁻¹ 1,04 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,16 2,12
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,43 2,36
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,09 ⁻¹ 1,23 ⁻¹ 1,07 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,68⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,14 ⁻¹ 1,18
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,03 ⁻¹ 1,22 1,11 ⁻¹ 1,16 ⁻¹ 1,00 ⁻¹ 2,01 1,63 1,20
Asennemuuttajat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttajia (Vakiotermi)	1,35 1,38
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,10
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	90,0
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,044
N		3 617

Taulukko 2.4

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Voin edetä urallani ja saada lisää vastuuta.

Selittävä muuttuja: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Voin edetä urallani ja saada lisää vastuuta.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat	Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen) 1,18
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet (viiteryhmä) 1,65⁻¹ 1950-luvulla syntyneet 1,57⁻¹ 1960–70-luvuilla syntyneet 1,40 1980–90-luvuilla syntyneet
Koulutustaso	Perusaste (viiteryhmä) 1,06 Keskiaste 1,53 Korkea-aste
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) (viiteryhmä) 1,24 Keskituloinen 1,93 Suurituloinen (> 60 000 e/v)
Asuinpaikka	Helsinki (viiteryhmä) 1,05 ⁻¹ Yli 50 000 as. kaupunki 1,37⁻¹ Pieni kaupunki 1,18 ⁻¹ Maalaiskunta
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut) 1,42⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko (viiteryhmä) 1,17 ⁻¹ Muu uskonnollinen yhdyskunta 1,02 ⁻¹ Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) 1,01 Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) 1,11 ⁻¹ Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) 1,15⁻¹ Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) 1,05 Uskonnollinen kasvatus (0–9) 1,07 Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) 1,02 ⁻¹ Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) 1,02 Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) 1,10
Asennemuuttujat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttujia (Vakiotermi) 1,04 1,17
Selitysaste	Nagelkerke R ² 0,08
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein) 65,8
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo 0,888
N	3 617

Taulukko 2.5

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Työssäni voin toteuttaa itseäni.

Selittävät muuttajat: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Työssäni voin toteuttaa itseäni.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,08 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,16 ⁻¹ 1,29 ⁻¹ 1,37
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,14 1,91
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,39 2,08
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,07 ⁻¹ 1,43⁻¹ 1,00 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,47⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,05 1,32
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,03 ⁻¹ 1,12 ⁻¹ 1,17⁻¹ 1,06 ⁻¹ 1,06 2,57 1,05 ⁻¹ 1,18
Asennemuuttajat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttajia (Vakiotermi)	1,34 1,09
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,09
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	82,0
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,521
N		3 617

Taulukko 2.6

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Saan auttaa ja palvella työssäni muita ihmisiä.

Selittävä muuttuja: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Saan auttaa ja palvella työssäni muita ihmisiä.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,07 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,14 1,13 ⁻¹ 1,07
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,18 1,75
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,36 1,41
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,01 1,13 ⁻¹ 1,06 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,57⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,29 1,07
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,03 1,07 1,19⁻¹ 1,25⁻¹ 1,10 1,71 1,27 1,09
Asennemuuttajat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttujia (Vakiotermi)	1,80 6,54⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,16
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	75,6
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,258
N		3 617

Taulukko 2.7

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Työ on minulle kutsumustehtävä.

Selittävä muuttuja: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Työ on minulle kutsumustehtävä.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,04
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,25 ⁻¹ 1,22 ⁻¹ 1,38
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,30 ⁻¹ 1,06
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,02 ⁻¹ 1,13 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,05 1,01 1,13
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,91⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,07 ⁻¹ 1,07
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,06 1,01 ⁻¹ 1,10⁻¹ 1,00 1,04 1,67 1,12 1,16
Asennemuuttajat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttujia (Vakiotermi)	1,55 7,33⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,13
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	62,4
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,046
N		3 617

Taulukko 2.8

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Työ on minulle elämäntehtävä, jolle olen omistautunut.

Selitettävä muuttuja: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Työ on minulle elämäntehtävä, jolle olen omistautunut.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,16
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,38⁻¹ 2,17⁻¹ 1,49⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,57⁻¹ 1,22 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,10 ⁻¹ 1,12
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,12 1,05 ⁻¹ 1,17
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,51⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,54 ⁻¹ 1,07
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,01 ⁻¹ 1,00 1,04 ⁻¹ 1,11 1,07 1,78 1,04 ⁻¹ 1,13
Asennemuuttajat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttujia (Vakiotermi)	1,54 5,91⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,15
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	66,1
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,258
N		3 617

Taulukko 2.9

Logistinen regressioanalyysi: Minulle on tärkeää että... Voin työtä tekemällä vaurastua.

Selittävät muuttajat: ”Seuraavassa on työn merkitystä koskevia kysymyksiä. Voit vastata niihin riippumatta siitä, oletko juuri nyt aktiivisesti työelämässä. Minulle on tärkeää että... Voin työtä tekemällä vaurastua.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,81
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,71⁻¹ 1,62⁻¹ 1,02⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,09⁻¹ 1,09
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,04 1,78
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,21⁻¹ 1,37⁻¹ 1,27⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,29⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,82⁻¹ 1,12⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatusta (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,02 1,01⁻¹ 1,06⁻¹ 1,20 1,04 1,28 1,08⁻¹ 1,01⁻¹
Asennemuuttajat	Luterilaisuus (arvot 1–5), mukana ei ole työtä koskevia muuttajia (Vakiotermi)	1,00⁻¹ 1,07
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,08
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	58,9
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,053
N		3 617

Taulukko 2.10

Logistinen regressioanalyysi: Kristinuskon Jumalaan uskovat.

Selitettävä muuttuja: Kysymyksessä ”Uskotko Jumalan olemassaoloon?” vastausvaihtoehdon ”Uskon kristinuskon opettamaan Jumalaan” valinneet. Muuttuja luokiteltu uudelleen kaksiluokkaiseksi siten, että kaikki muulla tavalla vastanneet luokiteltiin toiseen luokkaan.

Selittävät muuttujat	Riskikerroin (e ^β)	
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,14 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,22 1,72 1,52
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 2,09 1,60
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,51 ⁻¹ 1,30 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,10 ⁻¹ 1,12 ⁻¹ 1,14
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,43 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,06 2,23 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet)	1,73 1,32 2,03 1,19 ⁻¹ 1,06 1,52
Asennemuuttajat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,15 2,65 1,24 ⁻¹ 1,21 ⁻¹ 3,42 1,02 2031195,39 ⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,71
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	86,6
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,049
N		3 597

Taulukko 2.11.

Logistinen regressioanalyysi: Uushenkisyyys-väittämien kanssa samaa mieltä olevat.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,90⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,24 1,29 1,44 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,31 ⁻¹ 1,88⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,54⁻¹ 2,45⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,32 ⁻¹ 1,18 1,32 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,77
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,13 1,90
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatusta (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,06 2,99 1,84⁻¹ 1,28 1,03 ⁻¹ 1,32 ⁻¹ 1,27 ⁻¹ 1,16⁻¹
Asennemuuttajat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermin)	1,07 1,23 1,08 ⁻¹ 1,09 ⁻¹ 1,03 1,04 ⁻¹ 21,54⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,19
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	91,5
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,482
N		3 581

Taulukko 2.12

Logistinen regressioanalyysi: Entä kuinka usein... Rukoilet.

Selittävä muuttuja: "Entä kuinka usein... Rukoilet." Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon "Päivittäin", "Vähintään kerran viikossa" tai "Muutaman kerran kuukaudessa".

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,70⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,01 1,34 ⁻¹ 1,65⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,17 ⁻¹ 1,00 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,30 ⁻¹ 1,14 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,02 1,18 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,24
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 3,12 1,08
Uskonnollisuus	Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	4,76 1,09 ⁻¹ 1,08 1,12 1,26 6,90⁻¹ 1,57
Asennemuuttajat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,13 ⁻¹ 1,23 1,05 1,03 ⁻¹ 1,14 1,02 1,01 308,02⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,69
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	85,2
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,516
N		3 581

Taulukko 2.13

Logistinen regressioanalyysi: Entä kuinka usein... Meditoit.

Selittävät muuttajat: ”Entä kuinka usein... Meditoit.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Päivittäin”, ”Vähintään kerran viikossa” tai ”Muutaman kerran kuukaudessa”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,01 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,31 1,17 1,12
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,15 1,99
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,62 ⁻¹ 1,56 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,21 ⁻¹ 1,39 ⁻¹ 1,58 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,09 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,09 ⁻¹ 1,69
Uskonnollisuus	Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatusta (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,23 1,15 ⁻¹ 1,75 ⁻¹ 1,01 1,29 ⁻¹ 1,13 ⁻¹ 1,11
Asennemuuttajat	Kansallisyhteisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,32 ⁻¹ 1,10 2,24 1,05 1,03 ⁻¹ 1,10 1,06 87,09 ⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,19
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	88,6
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,926
N		3 581

Taulukko 2.14

Logistinen regressioanalyysi: Entä kuinka usein... Harjoitat joogaa.

Selittävä muuttuja: "Entä kuinka usein... Harjoitat joogaa." Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon "Päivittäin", "Vähintään kerran viikossa" tai "Muutaman kerran kuukaudessa".

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	4,43⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,41 1,41
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,28 1,54
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,22 ⁻¹ 1,04
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,23 ⁻¹ 1,69⁻¹ 1,61⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,63 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 2,20 ⁻¹ 1,19
Uskonnollisuus	Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,16 ⁻¹ 1,14 ⁻¹ 1,29 ⁻¹ 1,05 1,06 1,08 ⁻¹ 1,10
Asennemuuttajat	Kansallislipsyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,18 ⁻¹ 1,03 ⁻¹ 1,69 1,13 ⁻¹ 1,16 ⁻¹ 1,09 1,02 ⁻¹ 6,35⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,19
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	91,3
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,231
N		3 581

Taulukko 2.15

Logistinen regressioanalyysi: Entä kuinka usein... Luet Raamattua.

Selittävät muuttajat: ”Entä kuinka usein... Luet Raamattua.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Päivittäin”, ”Vähintään kerran viikossa” tai ”Muutaman kerran kuukaudessa”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,06
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,21 ⁻¹ 1,21 ⁻¹ 1,27
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 2,11 2,14
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,72⁻¹ 2,66⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,11 ⁻¹ 1,06 ⁻¹ 1,32 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	3,11
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 2,85 1,64
Uskonnollisuus	Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatusta (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	2,41 1,59 1,39 1,09⁻¹ 1,17 ⁻¹ 1,30 2,37
Asennemuuttajat	Kansallisyhteisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,47⁻¹ 2,58 1,12 ⁻¹ 1,08 1,39 ⁻¹ 1,05 1,31 28802,93⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,60
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	91,5
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,668
N		3 581

Taulukko 2.16

Logistinen regressioanalyysi: Suhtautuminen islamin uskoiisiin.

Selittävä muuttuja: ”Miten suhtaudut siihen, jos omalla asuinalueellasi sijaitsee jokin seuraavista kokoontumistiloista? Islamilainen moskeija.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Erittäin kielteisesti” tai ”Melko kielteisesti”.		
Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,04 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,22 1,61 1,22
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,12 ⁻¹ 1,44⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,10 1,06 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,11 ⁻¹ 1,11 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,73
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton Tunnen muslimeja tai muun uskontokunnan jäseniä (viiteryhmä: en tunne yhtään) Tunnen kristillisen vähemmistökirkon jäseniä (viiteryhmä: en tunne yhtään) Tunnen maahanmuuttajia (viiteryhmä: en tunne yhtään)	(viiteryhmä) 1,29 1,58 1,10 ⁻¹ 1,26 1,14
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,11 1,01 ⁻¹ 1,32 2,13 1,01 1,67⁻¹ 1,10 1,02 ⁻¹
Asenne-muuttajat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	2,02 1,28⁻¹ 1,25⁻¹ 1,61 1,05 ⁻¹ 1,06⁻¹ 1,04 ⁻¹ 68,35⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,30
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	73,3
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,826
N		3 581

Taulukko 2.17

Logistinen regressioanalyysi: Katsotko olevasi... Uskonnoton ihminen.

Selittävä muuttuja: ”Katsotko olevasi... Uskonnoton ihminen.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Kyllä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,21
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,12 1,54 1,68
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,62⁻¹ 1,39 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,17 1,07 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,20 ⁻¹ 1,11 1,71⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,38 ⁻¹
Uskonnollisuus	Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9)	2,04⁻¹ 1,11⁻¹
Asennemuuttajat	Kansallisyhteisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,23 2,38⁻¹ 1,93⁻¹ 1,05 ⁻¹ 3,62⁻¹ 1,02 ⁻¹ 1,14 2852,18
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,58
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	87,6
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,228
N		3 668

Taulukko 2.18

Logistinen regressioanalyysi: Katsotko olevasi... Ateisti (jonka mukaan Jumalaa ei ole olemassa).

Selittävä muuttuja: "Katsotko olevasi... Ateisti (jonka mukaan Jumalaa ei ole olemassa)."		
Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^{β})
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,02
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,21 ⁻¹ 1,00 ⁻¹ 1,05
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,02
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,07 1,14 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,48⁻¹ 1,63⁻¹ 1,65⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,17
Uskonnollisuus	Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9)	1,55⁻¹ 1,09⁻¹
Asennemuuttajat	Kansallisyhpeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,33 2,54⁻¹ 2,33⁻¹ 1,11 ⁻¹ 2,68⁻¹ 1,02 1,05 894,60
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,50
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	88,5
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,105
N		3 668

Taulukko 3.1

Logistinen regressioanalyysi: Kirkkokonserttiin tai muuhun hengelliseen musiikkitalaisuuteen osallistuminen.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,92⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,46⁻¹ 2,52⁻¹ 2,03⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,04 1,43
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,02 1,23
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,22 ⁻¹ 1,18 ⁻¹ 1,54⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 2,98⁻¹ 1,56⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,02 2,28 1,19 1,16⁻¹ 1,44 1,17 ⁻¹ 1,16
Asennemuuttajat	Kansallisylpeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,05 ⁻¹ 1,30 1,03 ⁻¹ 1,05 ⁻¹ 1,45 1,15 1,10 111,89⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,54
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	80,8
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,068
N		3 581

Taulukko 4.1

Logistinen regressioanalyysi: Kirkko opettaa oikeita elämänarvoja lapsille ja nuorille.

Selittävä muuttuja: ”Kuinka tärkeinä pidät seuraavia syitä kuulua kirkkoon omalla kohdallasi? Kirkko opettaa oikeita elämänarvoja lapsille ja nuorille.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Hyvin tärkeä”.

Selittävät muuttujat	Riskikerroin (e^{β})	
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,13
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,19 ⁻¹ 1,07 1,04
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,54⁻¹ 1,25 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,36⁻¹ 1,05
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,02 1,15 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,21
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,02 ⁻¹ 1,64 1,08 1,34 1,02 ⁻¹ 1,39 ⁻¹ 1,77 ⁻¹ 1,24
Asennemuuttujat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,05 ⁻¹ 2,02 1,01 1,01 ⁻¹ 3,49 1,01 1,06 55427,35⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,42
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	78,0
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,362
N		2 648

Taulukko 4.2

Logistinen regressioanalyysi: Mahdollisuus saada lapselle kristillinen kaste.

Selitettävä muuttuja: ”Kuinka tärkeinä pidät seuraavia syitä kuulua kirkkoon omalla kohdallasi? Mahdollisuus saada lapselle kristillinen kaste.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Hyvin tärkeä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,35⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,02 1,15 1,38
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,07 1,05
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,04 1,78
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,12 1,19 1,19
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,09 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatustaso (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,04 1,69 1,01 1,19 1,05 2,44 2,17⁻¹ 1,21
Asennemuuttujat	Kansallisylopyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,23 1,24 1,14⁻¹ 1,08 ⁻¹ 4,42 1,00 1,01 ⁻¹ 59456,13⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,48
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	79,1
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,161
N		2 648

Taulukko 4.3

Logistinen regressioanalyysi: Mahdollisuus toimia kummina.

Selittävä muuttuja: ”Kuinka tärkeinä pidät seuraavia syitä kuulua kirkkoon omalla kohdallasi? Mahdollisuus toimia kummina.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Hyvin tärkeä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	2,27⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,21 1,60 2,05
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,09 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,20 1,43
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,16 ⁻¹ 1,24 ⁻¹ 1,23 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,39
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,02 1,48 1,13 ⁻¹ 1,07 ⁻¹ 1,04 1,26 1,47 ⁻¹ 1,13
Asennemuuttajat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,32 1,36 1,01 1,17⁻¹ 2,93 1,04 1,02 ⁻¹ 8180,30⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,34
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	75,8
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,510
N		2 648

Taulukko 4.4

Logistinen regressioanalyysi: Minulle opetettiin lapsena iltarukous.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,05 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,35 ⁻¹ 2,25⁻¹ 2,77⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,28 1,41
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,03 1,05
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,25 1,37 1,39
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,13 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,36 ⁻¹ 1,40⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,31 1,05 ⁻¹ 1,04 1,03 2,32 1,01 1,07
Asennemuuttajat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,04 1,04 ⁻¹ 1,01 1,01 1,16 1,04 1,14 2,22 ⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,25
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	74,7
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,832
N		3 581

Taulukko 4.5

Logistinen regressioanalyysi: Sain mielestäni kotona uskonnollisen kasvatuksen.

Selittävä muuttuja: ”Mitkä seuraavista sopivat kuvaamaan lapsuudenkotiasi? Sain mielestäni kotona uskonnollisen kasvatuksen.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Kyllä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,44
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,00 ⁻¹ 1,10 ⁻¹ 1,18 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,18 ⁻¹ 1,23 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,10 1,31
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,05 1,15 ⁻¹ 1,17 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,03 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,21 ⁻¹ 1,09 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,07 1,24 1,00 ⁻¹ 1,44 3,14 1,00 1,16
Asennemuuttujat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Ushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,06 1,57 1,09 1,02 1,04 1,04 1,00 ⁻¹ 64,88⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,27
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	71,9
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,888
N		3 581

Taulukko 4.6

Logistinen regressioanalyysi: Mikäli itselläsi on tai tulisi olemaan joskus lapsia, opetitko/opettaisitko lapsillesi iltarukouksen?” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Kyllä”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,32⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,24 ⁻¹ 1,88⁻¹ 1,80⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,07 1,20
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,09 ⁻¹ 1,01 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,61 2,44 1,72
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,10 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,93 1,29 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatustaso (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,53 1,27 1,07 1,19 1,32 1,88 1,70⁻¹ 1,26
Asennemuuttajat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Ushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,12 1,18 1,06 ⁻¹ 1,07 2,51 1,01 ⁻¹ 1,04 7581,17⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,69
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	85,6
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,409
N		3 581

Taulukko 4.7

Logistinen regressioanalyysi: Seurakunta koululaisten iltapäiväkerhojen järjestäjänä.

Selittävä muuttuja: ”Miten suhtaudut seuraaviin asioihin? Seurakunta koululaisten iltapäiväkerhojen järjestäjänä.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Erittäin myönteisesti” tai ”Melko myönteisesti”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,11 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,47 1,36 1,28
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,18 1,05 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,27 1,51
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,13 ⁻¹ 1,22 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,21
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,99⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,14 1,30 1,26⁻¹ 1,59 1,10 1,06 1,19 1,70⁻¹
Asennemuuttujat	Kielteisyyt vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Ushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,48⁻¹ 1,58 2,36 1,10 ⁻¹ 1,15 1,05 ⁻¹ 1,02 22,43⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,47
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	85,3
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,308
N		3575

Taulukko 4.8

Logistinen regressioanalyysi: Uskontojen ja katsomusten opetus koulussa tulee järjestää kaikille oppilaille yhteisenä oppiaineena.

Selitettävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Uskontojen ja katsomusten opetus koulussa tulee järjestää kaikille oppilaille yhteisenä oppiaineena.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,06
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,05 ⁻¹ 1,21
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,13 ⁻¹ 1,16
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,07 ⁻¹ 1,06 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,04 ⁻¹ 1,44⁻¹ 1,27 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,43⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,20
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,03 ⁻¹ 1,21⁻¹ 1,33⁻¹ 1,18 1,00 ⁻¹ 1,22 ⁻¹ 1,18⁻¹ 1,02
Asennemuuttujat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,19⁻¹ 1,07 1,32 1,08 1,05 ⁻¹ 1,01 1,02 4,78
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,10
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	67,9
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,628
N		3575

Taulukko 4.9

Logistinen regressioanalyysi: Uskonnonopetus kouluissa.

Selittävä muuttuja: ”Miten suhtaudut seuraaviin asioihin? Uskonnonopetus kouluissa.”
Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Erittäin myönteisesti” tai ”Melko myönteisesti”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,17 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,15 1,36 1,63
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,32 1,03 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,20 1,03 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,58⁻¹ 1,83⁻¹ 1,51⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,22
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,83⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatustaso (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,06 1,96 1,07 1,56 1,06 1,17 ⁻¹ 1,16 1,57⁻¹
Asennemuuttajat	Kielteisyyttä vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisyksinäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Ushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,49⁻¹ 1,50 2,06 1,02 1,20 1,01 1,06 180,21⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,54
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	81,6
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,088
N		3575

Taulukko 4.10

Logistinen regressioanalyysi: Seurakunnan edustajan pitämä päivänavaus koulussa.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,32⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,33 1,98 1,99
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,37 1,26
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,40 1,35
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,02 ⁻¹ 1,09 ⁻¹ 1,05 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,06
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,70⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,03 1,53 1,11 1,50 1,10 1,44 1,27 1,94⁻¹
Asennemuuttujat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,19⁻¹ 1,56 2,55 1,09 ⁻¹ 1,15 1,02 1,06 ⁻¹ 1221,45⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,55
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	81,0
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,137
N		3575

Taulukko 4.11

Logistinen regressioanalyysi: Jokaisella lapsella on oikeus saada oman uskontonsa opetusta koulussa.

Selitettävä muuttuja: ”Mitä mieltä olet seuraavista väittämistä? Jokaisella lapsella on oikeus saada oman uskontonsa opetusta koulussa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,04
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,04 ⁻¹ 1,08 ⁻¹ 1,14 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,11 ⁻¹ 1,20 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,25 ⁻¹ 1,18 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,21 ⁻¹ 1,07
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,00 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,01 ⁻¹ 1,45 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1-6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1-4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1-5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0-9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,07 ⁻¹ 1,15 1,01 ⁻¹ 1,22 ⁻¹ 1,03 2,40 1,27 ⁻¹ 1,06
Asennemuuttajat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,06 ⁻¹ 1,24 1,22 ⁻¹ 1,99 1,01 1,00 9,30 ⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,24
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	68,5
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,878
N		3 583

Taulukko 4.12

Logistinen regressioanalyysi: Kirkko järjestää lapsille ja nuorille toimintaa.

Selittävät muuttajat: ”Kuinka tärkeinä pidät seuraavia syitä kuulua kirkkoon omalla kohdallasi? Kirkko järjestää lapsille ja nuorille toimintaa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Hyvin tärkeä”.

Selittävät muuttajat	Riskikerroin (e ^β)	
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,05 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,14 1,48
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,02 ⁻¹ 1,09 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,50 2,01
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,06 1,15 ⁻¹ 1,18 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,27
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,01 ⁻¹ 1,28 1,21 ⁻¹ 1,39 1,02 1,49 ⁻¹ 1,21 1,17
Asennemuuttajat	Kansallisyhpeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakioitermi)	1,07 1,32 1,12 1,23 ⁻¹ 2,92 1,01 ⁻¹ 1,16 3054,84 ⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,27
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	71,2
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,189
N		2 648

Taulukko 5.1

Logistinen regressioanalyysi: Yhdistystoimintaan osallistuminen.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,05 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,80⁻¹ 2,48⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,07 ⁻¹ 1,28
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,22 ⁻¹ 1,07 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,12 1,02 ⁻¹ 1,20
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,57⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,06 1,33
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatusta (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,06 1,33 1,19⁻¹ 1,08 ⁻¹ 1,00 1,08 1,23 1,04
Asennemuuttajat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) (Vakiotermin)	1,17⁻¹ 1,17 1,15 1,10⁻¹ 1,04 ⁻¹ 2,12 ⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,16
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	67,0
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,075
N		3 581

Taulukko 5.2

Logistinen regressioanalyysi: Hyväntekeväisyystoimintaan osallistuminen.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,50⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,07 ⁻¹ 1,10 ⁻¹ 1,10 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,18 1,43
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,13 1,41
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,03 ⁻¹ 1,23 ⁻¹ 1,20 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,09 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,54 1,51
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,01 1,34 1,01 ⁻¹ 1,19⁻¹ 1,16 ⁻¹ 1,08 1,15 1,50
Asennemuuttajat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) (Vakiotermit)	1,26⁻¹ 1,46 1,07 1,53⁻¹ 1,08 3,42⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,21
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	68,8
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,485
N		3 581

Taulukko 6.1

Logistinen regressioanalyysi: Kirkollisesta kalenterista johtuvat juhla- ja loma-ajat yhteiskunnassa (esimerkiksi joulua pääsiäinen) tulee lopettaa.

Selittävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Kirkollisesta kalenterista johtuvat juhla- ja loma-ajat yhteiskunnassa (esimerkiksi joulua ja pääsiäinen) tulee lopettaa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,53
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,08 ⁻¹ 1,03 ⁻¹ 1,57 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,10 ⁻¹ 1,13 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,19 ⁻¹ 1,11 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,23 ⁻¹ 1,41 ⁻¹ 1,09 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,09
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,46
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,03 1,34⁻¹ 1,03 ⁻¹ 1,46 1,00 ⁻¹ 1,46 ⁻¹ 1,21⁻¹ 1,59
Asennemuuttujat	Kielteisyyttä vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisyksipuolisuus (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,03 1,15 ⁻¹ 1,40⁻¹ 1,13 1,15 1,11 1,11 ⁻¹ 2,33 ⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,14
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	92,0
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,130
N		3575

Taulukko 6.2

Logistinen regressioanalyysi: Loppiaisen ja helatorstain määrittely yleisiksi vapaapäiviksi tulee lopettaa.

Selittävät muuttajat: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Loppiaisen ja helatorstain määrittely yleisiksi vapaapäiviksi tulee lopettaa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiter ryhmä: nainen)	1,26
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiter ryhmä) 1,34⁻¹ 1,67⁻¹ 1,86⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiter ryhmä) 1,02 ⁻¹ 1,09
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiter ryhmä) 1,09 ⁻¹ 1,16
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiter ryhmä) 1,12 ⁻¹ 1,06 1,03 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiter ryhmä: muut)	1,14 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiter ryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,28
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiter ryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiter ryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiter ryhmä: muut)	1,02 ⁻¹ 1,23⁻¹ 1,24⁻¹ 1,44 1,05 1,30 ⁻¹ 1,05 ⁻¹ 1,48
Asennemuuttajat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,22⁻¹ 1,02 1,08 ⁻¹ 1,04 ⁻¹ 1,24 1,01 1,05 ⁻¹ 1,47
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,11
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	73,7
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,595
N		3575

Taulukko 6.3

Logistinen regressioanalyysi: Valtiopäivien ekumeeniset avajais- ja päättäjaisjumalanpalvelukset.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,04 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,64⁻¹ 1,52⁻¹ 2,88⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,37 ⁻¹ 1,25 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,15 ⁻¹ 1,38⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,27 ⁻¹ 1,24 ⁻¹ 1,28 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,03 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,71⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,01 ⁻¹ 1,60 1,00 ⁻¹ 1,17 1,09 1,08 ⁻¹ 1,30 2,02⁻¹
Asennemuuttajat	Kielteisyyttä vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,55⁻¹ 1,63 2,22 1,06 ⁻¹ 1,32 1,01 1,04 70,57⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,55
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	80,9
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,000
N		3575

Taulukko 6.4

Logistinen regressioanalyysi: Itsenäisyyspäivän televisioitava juhla jumalanpalvelus.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,25⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,35 ⁻¹ 1,27 ⁻¹ 1,51⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,35 ⁻¹ 1,29 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,30 ⁻¹ 1,32 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,20 ⁻¹ 1,37 ⁻¹ 1,08 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,51⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,53⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,06 1,47 1,07 ⁻¹ 1,53 1,10 1,28 ⁻¹ 1,30 1,91⁻¹
Asennemuuttujat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,54⁻¹ 1,83 2,35 1,11 ⁻¹ 1,31 1,01 1,02 64,31⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,55
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	82,7
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,129
N		3575

Taulukko 6.5

Logistinen regressioanalyysi: Suvivorren laulaminen koulujen kevätjuhlissa.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,59¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,11 1,25 ⁻¹ 1,62 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,44 1,47
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,03 ⁻¹ 1,03
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,18 ⁻¹ 1,14 ⁻¹ 1,16 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,28 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,73⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatustaso (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,13 1,51 1,09 ⁻¹ 1,75 1,02 1,69 ⁻¹ 1,19 1,69⁻¹
Asennemuuttajat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,28⁻¹ 2,02 2,36 1,05 ⁻¹ 1,44 1,07 1,07 ⁻¹ 50,67⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,49
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	89,7
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,614
N		3575

Taulukko 6.6

Logistinen regressioanalyysi: Koulujen juhlaperinteisiin tulee ottaa kristillisen perinteen lisäksi muiden uskontojen ja katsomusten perinteitä.

Selitettävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Koulujen juhlaperinteisiin tulee ottaa kristillisen perinteen lisäksi muiden uskontojen ja katsomusten perinteitä.”
Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,00 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvulla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvulla syntyneet 1980–90-luvulla syntyneet	(viiteryhmä) 1,11 ⁻¹ 1,52⁻¹ 1,77⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,01 ⁻¹ 1,07 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,12 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,14 ⁻¹ 1,10 ⁻¹ 1,04
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,01 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,04 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,01 ⁻¹ 1,19⁻¹ 1,30⁻¹ 1,17 ⁻¹ 1,04 1,33 1,03 ⁻¹ 1,02
Asennemuuttujat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,76⁻¹ 1,13⁻¹ 1,11 1,26 1,20⁻¹ 1,03 1,07 10,25
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,18
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	68,4
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,492
N		3575

Taulukko 6.7

Logistinen regressioanalyysi: Kaikki uskonnolliset ja katsomukselliset yhteisöt tulee asettaa lainsäädännössä samanlaiseen asemaan.

Selittävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Kaikki uskonnolliset ja katsomukselliset yhteisöt tulee asettaa lainsäädännössä samanlaiseen asemaan.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,42
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,22 ⁻¹ 1,08
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,08 1,06 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,04 1,01 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,07 1,03 ⁻¹ 1,06
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,09 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,59
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,04 ⁻¹ 1,09 ⁻¹ 1,01 ⁻¹ 1,22⁻¹ 1,03 1,58 1,04 ⁻¹ 1,59
Asennemuuttujat	Kielteisyyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylipeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,51⁻¹ 1,19⁻¹ 1,07 ⁻¹ 1,17 1,24⁻¹ 1,04 1,02 ⁻¹ 11,19
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,15
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	63,7
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,707
N		3575

Taulukko 6.8

Logistinen regressioanalyysi: Valtion tulee tukea taloudellisesti uskonnollisten yhteisöjen toimintaa.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,47
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,12 1,75 1,58
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,26 ⁻¹ 1,34 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,33⁻¹ 1,34⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,39⁻¹ 1,32 ⁻¹ 1,68⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,04
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,84⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,06 ⁻¹ 1,25 1,07 1,12 ⁻¹ 1,01 1,01 ⁻¹ 1,16 1,50⁻¹
Asennemuuttujat	Kielteisyyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,31⁻¹ 1,31 1,61 1,18 1,11 1,08 1,08 124,78⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,22
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	77,4
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,205
N		3575

Taulukko 6.9

Logistinen regressioanalyysi: Sotilasppien läsnäolo puolustusvoimissa.

Selittävä muuttuja: "Miten suhtaudut seuraaviin asioihin? Sotilasppien läsnäolo puolustusvoimissa." Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon "Erittäin myönteisesti" tai "Melko myönteisesti".		
Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,42⁻¹
Sukupuolvi	1930–40-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä)
	1950-luvulla syntyneet	1,48
	1960–70-luvuilla syntyneet	2,58
	1980–90-luvuilla syntyneet	3,09
Koulutustaso	Perusaste	(viiteryhmä)
	Keskiaste	1,06
	Korkea-aste	1,41 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v)	(viiteryhmä)
	Keskituloinen	1,40
	Suurituloinen (> 60 000 e/v)	1,61
Asuinpaikka	Helsinki	(viiteryhmä)
	Yli 50 000 as. kaupunki	1,11
	Pieni kaupunki	1,17
	Maalaiskunta	1,15
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,36
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,80⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6)	1,05
	Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4)	1,69
	Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5)	1,11 ⁻¹
	Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys)	1,55
	Uskonnollinen kasvatus (0–9)	1,03
	Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet)	1,02
	Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,15
	Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,74⁻¹
Asennemuuttajat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5)	1,53⁻¹
	Kansallisyllpeys (arvot 1–5)	1,72
	Luterilaisuus (arvot 1–5)	1,70
	Uushenkisyys (arvot 1–5)	1,01
	Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7)	1,37
	Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12)	1,02
	Hyväntekeväisyys (arvot 0–6)	1,03
	(Vakiotermit)	53,19⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,45
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	84,9
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,174
N		3575

Taulukko 6.10

Logistinen regressioanalyysi: Vankilapappien läsnäolo vankiloissa.

Selittävä muuttuja: ”Miten suhtaudut seuraaviin asioihin? Vankilapappien läsnäolo vankiloissa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Erittäin myönteisesti” tai ”Melko myönteisesti”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,44⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 2,14 2,73 2,90
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,14 ⁻¹ 1,22 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,29 1,56
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,26 ⁻¹ 1,14 ⁻¹ 1,13 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,20
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,43⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,03 2,04 1,25⁻¹ 1,46 1,06 1,60 ⁻¹ 1,22 1,50⁻¹
Asennemuuttujat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermin)	1,54⁻¹ 1,48 2,00 1,02 ⁻¹ 1,18 1,01 1,09 24,96⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,42
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	86,4
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,379
N		3575

Taulukko 6.11

Logistinen regressioanalyysi: Sairaalapappien läsnäolo sairaaloissa.

Selittävä muuttuja: ”Miten suhtaudut seuraaviin asioihin? Sairaalapappien läsnäolo sairaaloissa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Erittäin myönteisesti” tai ”Melko myönteisesti”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiter ryhmä: nainen)	1,28 ⁻¹
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiter ryhmä) 1,71 2,16 2,56
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiter ryhmä) 1,29 ⁻¹ 1,33 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiter ryhmä) 1,25 1,53
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiter ryhmä) 1,10 1,13 1,05 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiter ryhmä: muut)	1,19
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiter ryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	2,01⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiter ryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatustaso (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiter ryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiter ryhmä: muut)	1,10 2,01 1,32⁻¹ 1,85 1,07 2,43 ⁻¹ 1,08 1,66⁻¹
Asennemuuttajat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,53⁻¹ 1,43 2,09 1,02 ⁻¹ 1,15 1,01 1,04 10,84⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,44
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	88,9
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,238
N		3575

Taulukko 6.12

Logistinen regressioanalyysi: Valtion tulee kutsua kirkkoja ja uskonnollisia yhteisöjä yhteistyöhön kansakuntaa koskevien kriisien jälkihoidossa.

Selitettävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Valtion tulee kutsua kirkkoja ja uskonnollisia yhteisöjä yhteistyöhön kansakuntaa koskevien kriisien jälkihoidossa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat	Riskikerroin (e ^B)	
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,14
Sukupolvi	1930–40-luvulla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvulla syntyneet 1980–90-luvulla syntyneet	(viiteryhmä) 1,14 ⁻¹ 1,07 1,16 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,42 1,58
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,03 1,01 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,01 ⁻¹ 1,15 ⁻¹ 1,02
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,07 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,44⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,01 ⁻¹ 1,22 1,29⁻¹ 1,32 1,02 1,00 ⁻¹ 1,10 1,10 ⁻¹
Asennemuuttujat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,49⁻¹ 1,26 2,35 1,17 1,02 ⁻¹ 1,05 1,10 13,30⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,32
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	78,8
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,102
N		3575

Taulukko 6.13

Logistinen regressioanalyysi: Valtion tulee puuttua uskonnollisten yhteisöjen sisällä ilmeviin väärinkäytöksiin (esimerkiksi painostaminen).

Selittävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Valtion tulee puuttua uskonnollisten yhteisöjen sisällä ilmeneviin väärinkäytöksiin (esimerkiksi painostaminen).” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,86
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,36 1,77 1,77
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,27 1,06
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,04 1,12
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,02 1,29 ⁻¹ 1,09 ⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,22 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,27
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,01 1,02 1,59⁻¹ 1,14 1,00 1,23 ⁻¹ 1,04 ⁻¹ 1,27
Asennemuuttajat	Kielteisyyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,04 1,17 1,39 1,10 ⁻¹ 1,29⁻¹ 1,02 1,10 2,79
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,09
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	86,1
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,633
N		3575

Taulukko 6.14

Logistinen regressioanalyysi: Valtion tulee huolehtia suojelusta, jos johonkin uskonnolliseen ryhmään kohdistuu turvallisuusuuhkia.

Selittävät muuttujat: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Valtion tulee huolehtia suojelusta, jos johonkin uskonnolliseen ryhmään kohdistuu turvallisuusuuhkia.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat	Riskikerroin (e ^β)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen) 2,47
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet (viiteryhmä) 1,14 ⁻¹ 1950-luvulla syntyneet 1,12 ⁻¹ 1960–70-luvuilla syntyneet 1,06 1980–90-luvuilla syntyneet
Koulutustaso	Perusaste (viiteryhmä) 1,06 Keskiaste 1,03 Korkea-aste
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) (viiteryhmä) 1,12 ⁻¹ Keskituloinen 1,01 Suurituloinen (> 60 000 e/v)
Asuinpaikka	Helsinki (viiteryhmä) 1,13 Yli 50 000 as. kaupunki 1,12 ⁻¹ Pieni kaupunki 1,07 ⁻¹ Maalaiskunta
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut) 1,37 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta) 1,12 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) 1,08 Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) 1,04 Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) 1,13⁻¹ Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) 1,03 Uskonnollinen kasvatus (0–9) 1,00 Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) 1,15 Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) 1,02 Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) 1,12
Asennemuuttujat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) 1,73⁻¹ Kansallisylypeys (arvot 1–5) 1,24⁻¹ Luterilaisuus (arvot 1–5) 1,31 Uushenkisyys (arvot 1–5) 1,10 ⁻¹ Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) 1,37⁻¹ Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) 1,07 Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) 1,13 (Vakiotermi) 20,05
Selitysaste	Nagelkerke R ² 0,18
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein) 79,1
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo 0,279
N	3575

Taulukko 6.15

Logistinen regressioanalyysi: Uskonnon esiin tuominen julkisissa viroissa (esimerkiksi tuomarit, poliisi, opettajat) on hyväksyttävää.

Selittävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Uskonnon esiin tuominen julkisissa viroissa (esimerkiksi tuomarit, poliisi, opettajat) on hyväksyttävää.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,27
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,14 ⁻¹ 1,13 1,94
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,05 ⁻¹ 1,16 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,05 1,08
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,41⁻¹ 1,60⁻¹ 1,54⁻¹
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,08 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,55⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,03 1,42 1,33 1,12 1,05 1,07 ⁻¹ 1,15 1,17
Asennemuuttujat	Kielteisyyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,14⁻¹ 1,03 1,42 1,16 1,24 1,00 ⁻¹ 1,09 177,25⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,27
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	75,0
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,381
N		3575

Taulukko 6.16

Logistinen regressioanalyysi: Kirkonkellojen soittoa ei saa rajoittaa.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,15
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,04 ⁻¹ 1,37⁻¹ 1,66 ⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,48⁻¹ 1,42 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,15 ⁻¹ 1,17 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,08 1,38 1,10
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,11 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,68⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatusta (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,08⁻¹ 1,43 1,11 1,19 1,01 ⁻¹ 1,05 ⁻¹ 1,07 1,24 ⁻¹
Asennemuuttajat	Kielteisyys vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,35⁻¹ 1,44 1,93 1,10 ⁻¹ 1,07 1,02 1,15 10,48⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,33
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	77,5
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,281
N		3575

Taulukko 6.17

Logistinen regressioanalyysi: Moskeijan rukouskutsujen soittoa ei saa rajoittaa.

Selitettävä muuttuja: ”Seuraavat väitteet liittyvät uskonnollisten yhteisöjen asemaan ja näkymiseen yhteiskunnallisessa elämässä. Mitä mieltä olet? Moskeijan rukouskutsujen soittoa ei saa rajoittaa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,27
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,01 1,25 ⁻¹ 1,38⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,44⁻¹ 1,39⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,07 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,13 1,38 1,31
Työelämän vaihe	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,23 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Ei kuulu uskonnolliseen yhdyskuntaan (viiteryhmä: ev.lut. tai muu uskonnollinen yhdyskunta)	1,36⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut)	1,10⁻¹ 1,16 1,30⁻¹ 1,30⁻¹ 1,00 ⁻¹ 1,34 1,06 1,07
Asennemuuttajat	Kielteisyyttä vieraita uskontoja kohtaan (arvot 1–5) Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	2,67⁻¹ 1,27⁻¹ 1,48 1,02 1,02 ⁻¹ 1,02 1,09 10,51
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,26
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	71,3
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,757
N		3575

Taulukko 7.1

Logistinen regressioanalyysi: Kirkon tulee... Toimia enemmän heikommassa asemassa olevien puolestapuhujana yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Selitettävä muuttuja: ”Kuinka samaa tai eri mieltä olet seuraavien väittämien kanssa.

Kirkon tulee... Toimia enemmän heikommassa asemassa olevien puolestapuhujana yhteiskunnallisessa keskustelussa.” Tarkasteltava luokka muodostettu niistä, jotka ovat valinneet vastausvaihtoehdon ”Täysin samaa mieltä” tai ”Osittain samaa mieltä”.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,41
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,01 1,21 ⁻¹ 1,67⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,46 ⁻¹ 1,67⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,94⁻¹ 2,52⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,01 1,23 1,16
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,19 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,21 ⁻¹ 1,21
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,02 1,13 ⁻¹ 1,60⁻¹ 1,04 1,03 2,01⁻¹ 1,16 1,03 ⁻¹
Asennemuuttujat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermi)	1,14 1,50 1,24 1,62⁻¹ 1,51 1,02 ⁻¹ 1,27 2,24
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,22
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	82,3
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,214
N		3 581

Taulukko 7.2

Logistinen regressioanalyysi: Kirkon tulee... Puhua nykyistä suuremmin yhteiskunnallisista epäkohdista.

Selittävät muuttujat		Riskikerroin (e^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,42
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,10 1,01 ⁻¹ 1,48⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,06 ⁻¹ 1,07 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,06 1,05 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,08 1,05 ⁻¹ 1,02 ⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,18 ⁻¹
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,40 ⁻¹ 1,16 ⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,04 1,06 1,61⁻¹ 1,11 1,00 2,08⁻¹ 1,04 1,02 ⁻¹
Asennemuuttujat	Kansallisympäisyys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermit)	1,05 1,36 1,07 1,33⁻¹ 1,29 1,03 1,16 1,05
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,17
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	76,8
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,094
N		3 581

Taulukko 7.3

Logistinen regressioanalyysi: Kirkon tulee... Pyrkä vaikutusvaltaisemmaksi toimijaksi yhteiskunnassa.

Selittävät muuttajat		Riskikerroin (e ^B)
Sukupuoli	Mies (viiteryhmä: nainen)	1,29
Sukupolvi	1930–40-luvuilla syntyneet 1950-luvulla syntyneet 1960–70-luvuilla syntyneet 1980–90-luvuilla syntyneet	(viiteryhmä) 1,09 ⁻¹ 1,28⁻¹ 1,84⁻¹
Koulutustaso	Perusaste Keskiaste Korkea-aste	(viiteryhmä) 1,26 ⁻¹ 1,10 ⁻¹
Tulotaso	Pienituloinen (< 20 000 e/v) Keskituloinen Suurituloinen (> 60 000 e/v)	(viiteryhmä) 1,09 ⁻¹ 1,08 ⁻¹
Asuinpaikka	Helsinki Yli 50 000 as. kaupunki Pieni kaupunki Maalaiskunta	(viiteryhmä) 1,27 ⁻¹ 1,43⁻¹ 1,35⁻¹
Työttömyys	Työtön (viiteryhmä: muut)	1,02
Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen	Evankelis-luterilainen kirkko Muu uskonnollinen yhdyskunta Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton	(viiteryhmä) 1,41 ⁻¹ 1,52⁻¹
Uskonnollisuus	Rukousaktiivisuus (1–6) Kristilliseen oppiin sitoutuminen (1–4) Konservatiivinen uskonnollisuus (1–5) Perinteinen avioliittokäsitys (viiteryhmä: muu käsitys) Uskonnollinen kasvatus (0–9) Herätysliikejäsenyys (viiteryhmä: ei-jäsenet) Uskonnoton ihminen (viiteryhmä: muut) Jumalanpalvelusosallistuminen (1–6)	1,07 1,01 ⁻¹ 1,10 ⁻¹ 1,01 ⁻¹ 1,03 ⁻¹ 1,20 1,20 ⁻¹ 1,02
Asennemuuttajat	Kansallisylypeys (arvot 1–5) Luterilaisuus (arvot 1–5) Uushenkisyys (arvot 1–5) Sosiaalinen valtaorientaatio (arvot 1–7) Myönteisyys kirkon läsnäoloon julkisyhteisöissä (arvot 1–5) Yhdistysaktiivisuus (arvot 0–12) Hyväntekeväisyys (arvot 0–6) (Vakiotermin)	1,13 1,63 1,05 1,12 1,97 1,04 1,12 333,47⁻¹
Selitysaste	Nagelkerke R ²	0,28
Luokittelukyky	(Montako prosenttia havainnoista malli luokittelee oikein)	72,6
Mallin sopivuus	Hosmer & Lemeshow -testin p-arvo	0,052
N		3 581

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Esipuhe

Bourguignon, François

2016 Inequality and Globalization: how the rich get richer and the poor catch up. – *Foreign Affairs* 91(1), 11–15.

Cockburn, Patrick

2015 Refugee crisis: Where are all these people coming from and why? – *The Independent* 7.9.2015. <http://www.independent.co.uk/news/world/refugee-crisis-where-are-all-these-people-coming-from-and-why-10490425.html> (viitattu 14.4.2016).

The Economist

2016 The Economist. Drawbridges up. – *The Economist* (30.7.2016), 14–16.

Helsingin Sanomat

2016 Helsingin Sanomat. Laitaoikeisto kivunnut hallitukseen kuudessa maassa. – *Helsingin Sanomat* (31.5.2016), A25.

Inglehart, Ronald

2016 Why Equality Is Likely to Make a Comeback. – *Foreign Affairs* 95(1), 2–10.

Jokisalo, Jouko

2016 Euroopan radikaali oikeisto. Helsinki: Into Kustannus.

Suomen Pakolaisapu: Pakolaisuus Suomessa

Suomen Pakolaisapu: Pakolaisuus Suomessa <http://pakolaisapu.fi/pakolaisuus/pakolaisuus-suomessa> (viitattu 14.4.2016).

Toft, Monica Duffy & Philpott, Daniel & Shah, Timothy Samuel

2011 *God's Century: resurgent religion and global politics*. New York: W.W. Norton.

UN News Centre

UN News Centre. Global forced displacement for 2015 on track to break all records, topping 60 million. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52859#.Vw98P01f1aR> (viitattu 14.4.2016).

UNHCR

2015 Worldwide displacement hits all-time high as war and persecution increase. 18.6.2015. <http://www.unhcr.org/558193896.html> (viitattu 14.4.2016).

2016 Refugee/Migrants Emergency Response – Mediterranean. <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php> (viitattu 14.4.2016).

United Nations 2015

2015a The Millennium Development Goals Report 2015. [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf) (viitattu 3.5.2016).

2015b Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (viitattu 3.5.2016).

Luku 1

Alatalo, Johanna & Hämäläinen, Hanna & Maunu, Tallamaria

2015 Työ- ja elinkeinoministeriön lyhyen aikavälin työmarkkinaennuste, syksy 2015. TEM-analyyseja 68/2015. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-051-0> (viitattu 28.6.2016).

Aro, Timo

2016 Suomi kaupungistumisen näkökulmasta 2030? <http://www.slideshare.net/TimoAro/suomi-kaupungistumisen-nakokulmasta-2030> (viitattu 26.6.2016).

Brian, J. Grimm & Todd M. Johnson & Vegard Skirbekk & Gina A. Zurlo (eds.)

2015 Yearbook of International Religious Demography. Brill: Leiden.

Chivvis, Christopher

2015 Deterrence in the New European Security Context. – West-Russia Relations in Light of the Ukraine Crisis. Ed. by Riccardo Alcaro. Roma: Edizioni Nuova Cultura. 33–48.

Christianity in its Global Context

- 2013 Christianity in its Global Context 1970–2020: society, religion, and mission. Center for the Study of Global Christianity. South Hamilton: Gordon-Cowell Theological Seminary.

Communication from the European Commission to the European Parliament, The European Council and the Council

- 2016 Communication from the European Commission to the European Parliament, The European Council and the Council: back to Schengen – a roadmap. Brussels, 4.3.2016, COM (2016) 120 Final. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen/docs/communication-back-to-schengen-roadmap_en.pdf (viitattu 27.6.2016).

Creutz, Karin & Saarinen, Juha & Juntunen, Marko

- 2015 Syrjintä, polarisaatio, nuoriso ja väkivaltainen radikalisoituminen – SYPONUR väliraportti. Helsinki: Svenska social och kommunalhögskolan vid Helsingfors Universitet.

Eroakirkosta.fi

- 2014 Eroakirkosta.fi. Tasa-arvoinen avioliitto –äänestys sai konservatiivit eroamaan kirkosta. Tiedote 28.11.2014. http://www.eroakirkosta.fi/media/none/tiedote_16_2014.html?year=2014 (viitattu 27.6.2016).

European Council on Foreign Relations

- 2015 European Council on Foreign Relations 2015. European Foreign Policy Scorecard 2014. Russia. <http://www.ecfr.eu/scorecard/2014/russia> (viitattu 26.6.2016).

Haastettu kirkko

- 2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hyökki, Liisa & Jardi, Pia

- 2015 Islamophobia in Finland. – Islamophobia Report 2015. Ed. by Enes Bayrakli & Farid Hafez. Istanbul: Seta. 133–153.

Illman, Ruth & Rautionmaa, Heidi

- 2016 Uskontodialogi Suomessa. Julkaisematon artikkeli.

Kirkkohallituksen yleiskirje

2015 Kirkkohallituksen yleiskirje 16/2015. Suosituksia turvapaikanhakijoiden hyväksi. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp:open&cid=Content3A282A> (viitattu 12.2.2016).

Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa

2014 Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko. Suomen ev.lut. kirkon julkaisuja 16. Helsinki: Kirkkohallitus, Kirkko ja toiminta.

Kohtaamisen kirkko

2016 Kohtaamisen kirkko. Kansainvälisen, ekumeenisen toiminnan ja uskontojen kohtaamisen suunta vuoteen 2020. Suomen ev.lut. kirkon julkaisuja 37. Helsinki: Kirkkohallitus, Kirkko ja toiminta.

Kuokkanen, Katja

2016 Moskeijan mystiset miljoonat – mistä Helsingin suurmoskeijan rahat tulisivat? Helsingin Sanomat 10.1.2016.

Lännen Media

2015 Suomalaiset yliarvioivat Suomen ja Euroopan muslimien määrän. Lännen Media 21.11.2015. <https://ls24.fi/stt/lannen-media-suomalaiset-yliarvioivat-suomen-ja-euroopan-muslimien-maaran> (viitattu 21.2.2016).

Maahanmuuttovirasto: Tilastot

2015a Oleskelulupahakemukset. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot (viitattu 26.6.2016).

2015b Turvapaikka- ja pakolaistilastot. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka-_ja_pakolaistilastot (viitattu 26.6.2016).

2015c Vastaanottotilastot. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/vastaanottotilastot (viitattu 26.6.2016).

2015d Viikkotilastot 21.–27.12. 2015. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka-_ja_pakolaistilastot (viitattu 26.6.2016).

Patentti- ja rekisterihallitus

Patentti- ja rekisterihallitus. Yhdistysrekisteri <http://yhdistysrekisteri.prh.fi/othaku.htx?kieli=1&oskori=NEW> (viitattu 26.2.2016).

Pentikäinen, Leena (toim.)

2014 Katsaus suomalaisen työn tulevaisuuteen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 30/2014. Työ ja yrittäjyys. Helsinki: Edita.

Pew Research Center

- 2015 The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> (viitattu 26.3.2016).
- 2016a Harassment of specific religious groups. <http://www.pewforum.org/2016/06/23/harassment-of-specific-religious-groups-christians-and-muslims-were-harassed-in-the-most-countries-in-2014/> (viitattu 26.6.2016).
- 2016b Trends in Global Restrictions on Religion. <http://www.pewforum.org/2016/06/23/trends-in-global-restrictions-on-religion/> (viitattu 26.6.2016).

Ruotsalainen, Kaija

- 2012 Huoltosuhde aiheuttaa huolta. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-06-04_001.html (viitattu 26.6.2016).

Suomen virallinen tilasto (SVT)

- Muuttoliike [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-6766. 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 18.5.2016].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/muutl/2015/muutl_2015_2016-05-17_tie_001_fi.html
- Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.6.2016].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/perh/2015/perh_2015_2016-05-30_tie_001_fi.html
- Perheet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2015, Liitetaulukko 1. Perheet tyypeittäin 1950–2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.6.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/perh/2015/perh_2015_2016-05-30_tau_001_fi.html
- Siviilisäädyn muutokset [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-6413. 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.6.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/ssaaty/2015/ssaaty_2015_2016-04-21_tie_001_fi.html
- Syntyneet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-2391. 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 28.4.2016].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/synt/2015/synt_2015_2016-04-14_tie_001_fi.html
- Työssäkäynti [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5528. Työttömien Taustat 2014. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.6.2016].

Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyokay/2014/03/tyokay_2014_03_2016-02-19_tie_001_fi.html

Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Työllisyys ja työttömyys 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 28.4.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2015/13/tyti_2015_13_2016-04-12_tie_001_fi.html

Työvoimatutkimus [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-7830. Työllisyys Ja Työttömyys 2015, 2 Työllisyys ja työttömyys vuonna 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 26.6.2016].

Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tyti/2015/13/tyti_2015_13_2016-04-12_kat_002_fi.html

Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. 2015. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.6.2016]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/vaerak/2015/vaerak_2015_2016-04-01_tie_001_fi.html

Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Vuosikatsaus 2014, Liitetaulukko 7. Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 2000–2014 . Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 2.5.2016].

Saantitapa: http://www.stat.fi/til/vaerak/2014/01/vaerak_2014_01_2015-12-10_tau_007_fi.html

Tilastokeskus: Suomi lukuina: Ulkomaiden kansalaiset

2015 Tilastokeskus: Suomi lukuina: Ulkomaiden kansalaiset. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#ulkomaidenkansalaiset (viitattu 9.5.2016).

Uskonnot Suomessa -tietokanta

Uskonnot Suomessa -tietokanta. Kirkon tutkimuskeskus. <http://www.uskonnot.fi/> (viitattu 26.6.2016).

World at War

2015 World at War. UNHCR Global Trends. Forced Displacement in 2014. Geneve: UN Refugee Agency.

Väestö ev.lut. kirkkoon kuulumisen mukaan: Helsinki ja koko maa

Väestö ev.lut. kirkkoon kuulumisen mukaan: Helsinki ja koko maa, 31.12.2015. Muuttujina ikä ja sukupuoli. Tilastokeskus. Sähköpostiviesti: Tarina Elg. Lähetetty 21.6.2016.

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 31.12.2015

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 31.12.2015.

Tilastokeskus. Sähköpostiviesti: Tarina Elg. Lähetetty 27.4.2016.

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan ja syntymävaltion mukaan maittain
 Väestö uskonnollisen yhdyskunnan ja syntymävaltion mukaan
 maittain. Tilastokeskus. Sähköpostiviesti: Miina Keski-Petäjä.
 Lähetetty 14.4.2016

Luku 2

Bell, Catherine

1997 *Ritual: Perspectives and Dimensions*. Oxford: Oxford University Press.

Botvar, Pål Ketil

2007 *Why New Age Is Giving Way to Spirituality: the silent revolution within alternative spirituality. – Religion in Late Modernity: essays in honor of Pål Repstad*. Trondheim: Tapir Academic Press. 87–100.

Bruce, Steve

2003 *Politics and Religion*. Cambridge, UK: Polity Press.

Gassman, Günther & Hendrix, Scott

2005 *Johdatus luterilaiseen tunnustukseen*. Helsinki: Kirjapaja.

Haastettu kirkko

2012 *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hagman, Patrik

2016 *Halpaa armoa vai kristillistä vastarintaa? – Armon Horisontit: huomisen luterilaisuus. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen*. Helsinki: Kirjapaja. 89–102.

Halpern, David

2005 *Social Capital*. Cambridge, UK: Polity Press.

Hart, Joep de & Dekker, Paul

2013 *Religion, Spirituality and Civic Participation. – Religion and Civil Society in Europe*. Ed. by Joep de Hart, Paul Dekker & Loek Halman. Dordrecht: Springer. 169–188.

Heinimäki, Jaakko & Jolkkonen, Jari

2008 *Luterilaisuuden ABC: Synkkä ja harmaa sanakirja*. Helsinki: Edita.

Helkama, Klaus

2015 Suomalaisten arvot: mikä meille on oikeasti tärkeää? Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hulkkonen, Katriina

2016 ”Kaikki on yhtä ja samaa Jumalan merta” – new age -henkisyys ja kanavoinnin yhteisöllisyys. – Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Toim. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 124. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 43–59.

Häkkinen, Seppo

2010 Ihanne ja todellisuus: jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Jolkkonen, Jari

2004 Uskon ja rakkauden sakramentti: Opin ja käytännön yhteys Martti Lutherin ehtoollisteologiassa. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

2016 Luterilaisen reformaation synty ja keskeiset vakaumukset. – Armon horisontit: huomisen luterilaisuus. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsinki: Kirjapaja, 13–56.

Katekismus

1999 Katekismus: Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi. Hyväksytty kirkolliskokouksessa vuonna 1999.

Ketola, Kimmo

2011a Suomalaisten uskonnollisuus. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki. Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9/2011. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 7–24.

2011b Suomalaisten uskonnollinen suvaitsevaisuus. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki. Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa.

- Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9/2011. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 60–89.
- Kopomaa, Timo & Peltonen, Lasse, & Litmanen, Tapio
2008 Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Kopperi, Kari
2015 Ristin rakkaus: matka Lutherista suomalaisen seurakuntaelämään. Helsinki: Kirjapaja.
- Leinonen, Miia & Niemelä, Kati
2012 Jumalanpalvelus arjen voimana: seurakuntalaisten jumalanpalvelusodotukset ja -kokemukset. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 29. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Minkenberg, Michael
2013 Religious Path Dependency? a comparative analysis of patterns of religion and democracy and of policies of integration in Western societies. Paper for Annual Meetings of the American Political Sciences Association. Chicago, IL. Aug. 29–Sep. 1, 2013.
- Mäkinen, Aulikki
2010 Mitä on olla luterilainen? – Pyhän rajoilla: Tempelitappeluista uskontodialogiin. Toim. Heli Pruuki. Helsinki: Suomen Lähetysseura. 201–212.
- Palmu, Harri
2011 Uskonto, suomalaisten onnellisuus, luottamus ja auttaminen. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki. Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatusta, moraalista, onnellisuutta ja suvaitsevaisuutta kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9/2011. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 90–109.
- Palvelkaa Herraa iloiten
2009 Palvelkaa Herraa iloiten: jumalanpalveluksen opas. 3. painos. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:9. Helsinki: Kirkkohallitus, Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta.

Peura, Simo

2007 Luterilainen työmoraali ja protestanttisen etiikan haamu. – Kirkko ja usko tämän päivän Suomessa: STKS:n symposiumissa marraskuussa 2006 pidetyt esitelmät. Toim. Aku Visala. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran vuosikirja 2007. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 47–58.

Roine, Jesper

2014 Thomas Piketty'n Pääoma 2000-luvulla: kooste ja pohjoismainen näkökulma. Suom. M. Tillman. Helsinki: Art House.

Sohlberg, Jussi & Ketola, Kimmo

2015 From Western Esotericism to New Spirituality: the diversity of New Age in Finland. – Handbook of Nordic New Religions. Ed. by James R. Lewis & Inga B. Tøllefsen. Leiden: Brill. 126–140.

Weber, Max

1980 (1905) Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Suom. Timo Kyntäjä. Helsinki: Werner Söderström.

Wisløff, Carl Fr.

1985 Tätä Luther opetti. Kauniainen: Suomen Raamattuopiston Kustannus.

Luku 3

Balslev-Clausen, Peter

2016 Hymns and Hymnals as Reflections of the Socio-Political Context of the Lutheran Churches. – Hymn, Song, Society. Ed. by Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Publications 63. Tampere: Church Research Institute. 46–66.

Haastettu kirkko

2012 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Holma, Juhani

2016 Takaisin monityyliseen jumalanpalvelusmusiikkiin. – *Crux* 2/2016, 30–33.

Huhtanen, Kaija

2013 Kanttorin ammatillinen identiteetti. ”Täytyykö ensin olla taiteilija, ennen kuin voi mennä seurakuntaan töihin?” Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Innanen, Tapani

2014 Laulaminen Kauneimmat joululaulut -tapahtumassa sukupolvia yhdistävinä emootioina. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvatus. Toim. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 277–310.

Innanen, Tapani & Salminen, Veli-Matti

2014a Virsien ja laulujen suomalainen tutkimushanke vuosina 2010–2014. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvatus. Toim. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 7–24.

2014b Virsi ja laulu 2000-luvun Suomessa – tutkimustulosten tarkastelua ja pohdintaa. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvatus. Toim. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 391–418.

Kirkkoja patistetaan luetteloimaan arvoesineet

2016 Kirkkoja patistetaan luetteloimaan arvoesineet. Uutinen 17.4.2016. <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/kirkkoja-patistetaan-luetteloimaan-arvoesineet/725391/> (viitattu 17.4.2016).

Kirkkohallitus

2014 Kirkkohallitus: Virsikirjan lisävihkon perustelut. Kirkkohallituksen esitys 13/2014 kirkolliskokoukselle. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/BADA93BF485CE3E8C2257DB10053FD69/\\$FILE/lisavihkon_perustelut_2014.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/BADA93BF485CE3E8C2257DB10053FD69/$FILE/lisavihkon_perustelut_2014.pdf) (viitattu 15.6.2016).

Kirkolliskokouksen pöytäkirja

2015 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirja 1/2015. Kevätistuntoaika. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/KKOK_p%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2015-Lopullinen.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/KKOK_p%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2015-Lopullinen.pdf)

Kirkon tiedotuskeskus

- 2013 Kampin kappeli palkittiin vuoden 2012 kristillisenä mediatekona. Uutinen 25.1.2013. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/4A9BCF143387D750C2257AFD0045CCBB?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 16.6.2016).
- 2014 Kirkon kulttuuripalkinto Ulla-Lena Lundbergille. Uutinen 21.1.2014. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/2AF59D65A6D69983C2257C63002E1E59?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 16.6.2016).
- 2015a Radiotoimittaja Risto Nordell sai Kirkon kulttuuripalkinnon. Uutinen 20.1.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/16BDF6B653A00C52C2257DD3002A7D14?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 16.6.2016).
- 2015b Klaus Härölle Luterilaisen Kulttuurin Säätiön tunnustus-palkinto. Uutinen 21.1.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/7560AE3448201E48C2257DD2002570E3?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 16.6.2016).
- 2015c Jumalanpalvelus kuuluu Helsingin kirjamessejien syksyn ohjelmatarjontaan. Uutinen 10.6.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/68BADDAAEB2D0225C2257E60002B5FBF?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 16.6.2016).

Kurkela, Kari

- 2004 Musiikin merkitykset. – Kirkkomusiikki. Toim. Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen & Pekka Suikkanen. Helsinki: Edita. 11–14.

Lempa, Nina

- 2000 Seurakuntien vastuu kirkollisesta esineistöstä. – Kirkko kulttuurin kantajana. Toim. Nina Lempa. Helsinki: Kirkkohallitus. 118–125.

Li, Yaojun & Savage, Mike & Warde, Alan

- 2008 Social mobility and social capital in contemporary Britain. – *British Journal of Sociology* 59(3), 391–411.

Liiri, Jenni-Kristiina

- 2010 Virsitutkimusta. Bibliografia suomalaisen virsitutkimuksen tueksi. 2. laajennettu laitos. Kirkon tutkimuskeskus. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/75A7B9B4C5D6CF06C2257837001F4344/\\$FILE/VIRSITUTKIMUSTA.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/75A7B9B4C5D6CF06C2257837001F4344/$FILE/VIRSITUTKIMUSTA.pdf) (viitattu 17.2.2014).

Moberg, Marcus

2009 *Faster for the Master! exploring issues of religious expression and alternative Christian identity within the Finnish Christian metal music scene.* Åbo: Åbo Akademi University Press.

Murto, Seppo

2004 *Kirkkomusiikki konserttimusiikkina. – Kirkkomusiikki.* Toim. Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen & Pekka Suikkanen. Helsinki: Edita. 210–225.

Murtonen, Sari

2014 *Hengellinen musiikki nuorten aikuisten uskonnollisilla opinpoluilla. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvat.* Toim. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120.* Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 391–418.

Nissinen, Martti

2004 *Musiikki kirkossa. – Kirkkomusiikki.* Toim. Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen & Pekka Suikkanen. Helsinki: Edita. 15–19.

Pajamo, Reijo

2016 *Martti Luther ja musiikki. – Crux 2/2016, 34–37.*

Pirinen, Hanna

2000 *Reformaation jälkeinen kirkkotila – jatkuvuutta ja muutosvaatimuksia. – Kirkko kulttuurin kantajana.* Toim. Nina Lempa. Helsinki: Kirkkohallitus. 65–75.

Pratt, Andrew E.

2016 *A Hymn Today. – Hymn, Song, Society.* Ed. by Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. *Publications 63.* Tampere: Church Research Institute. 15–45.

Salminen, Veli-Matti

2012 *Verkostot, paikallisuus ja eriarvoisuus. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 434.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

2014 *Osallistumattomien yhteisö? Kansankirkon passiiviset jäsenet tarkastelussa. – Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen.* Toim. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki. *Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35.* Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 40–62.

Sanaksenaho, Sanna

- 2006 Eriarvoisuus ja luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa. Bourdieulainen näkökulma. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 285. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Strauman, Ragnhild

- 2016 Sami Hymns in the Norwegian Hymnbook. – Hymn, Song, Society. Ed. by Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Publications 63. Tampere: Church Research Institute. 178–198.

Luku 4

Aapola, Sinikka

- 1999 *Murrosikä ja sukupuoli: julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Arola, Pertti & Kosola, Marja & Maukonen, Jarkko & Saloila, Meri & Suhonen, Katri & Ylä-Jussila, Sanna

- 2015 *Erytisrippikoulun opettajan opas.* Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 35. Helsinki: Kirkkohallitus.

Elsenbast, Volker & Schweitzer, Friedrich & Ilg, Wolfgang

- 2010 *Similarities and Differences of Confirmation Work in the Seven Countries – First Orientations. – Confirmation Work in Europe. Empirical Results, Experiences and Challenges: a comparative study in seven countries.* Ed. by Friedrich Schweitzer, Wolfgang Ilg & Henrik Simojoki. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus. 212–221.

Haastettu kirkko

- 2012 *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011.* Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hakkarainen, Kaarina

- 2010 *Varhaisnuorisotyöntekijän kymmenen teesiä. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma.* Toim. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsinki: LK-kirjat. 284–300.

Hakkarainen, Kaarina & Pihkala, Panu

- 2012 *Seurakunta ja koulu. Yhteistyön käsikirja.* Helsinki: LK-kirjat.

Hakkarainen, Kaarina & Vappula, Katri

2015 Mikä ikä? 10–14-vuotiaat seurakuntalaisina. Helsinki: Lasten Keskus.

Halme, Lasse

2010 Lapsen parhaaksi. Uskontokasvatus kokonaisvaltaisen ihmiskuvan valossa. Helsinki: Lasten Keskus.

Hardecker, Georg & Niemelä, Kati & Schlag, Thomas & Schweitzer, Friedrich

2015 Confirmation work in the view of the workers. – Youth, Religion and Confirmation Work in Europe. The second study. Ed. by Friedrich Schweitzer, Kati Niemelä, Thomas Schlag & Henrik Simojoki. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus. 71–81.

Helve, Helena

2002 Arvot, muutos ja nuoret. Helsinki: Yliopistopaino.

Innanen, Tapani & Niemelä, Kati & Porkka, Jouko

2010 Confirmation Work in Finland. – Confirmation Work in Europe. Empirical results, experiences and challenges: a comparative study in seven countries. Ed. by Friedrich Schweitzer, Wolfgang Ilg & Henrik Simojoki. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus. 139–161.

Isospankki

a Isosten net. Isosilta. Isosille. <https://isosten.net> (viitattu 17.3.2016).

b Vieraanvaraisuuden kirkko: Vieraanvaraisuuden vinkkejä: Ottaisitko uuden isosen joukkoosi? <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content29D985> (viitattu 17.3.2016).

Kansalaisaloite: kaikille yhteinen katsomusaine peruskouluihin

2015 Kansalaisaloite: kaikille yhteinen katsomusaine peruskouluihin. Julkaistu 13.8.2015 sivustolla kansalaisaloite.fi. <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/1438> (viitattu 16.6.2016).

Kirkkojärjestys

1055/1993 Kirkkojärjestys. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055> (viitattu 2.6.2016).

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat

- 2012 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirja. Syysistuntokausi 2012. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20netti-pdf.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20netti-pdf.pdf) (viitattu 9.6.2016).
- 2013 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirja. Kevätistuntokausi 2013. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/P%F6yt%E4kirja_kev%E4t2013.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/P%F6yt%E4kirja_kev%E4t2013.pdf) (viitattu 9.6.2016).

Kokkonen, Jarmo

- 2016 Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa. Diss. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 123. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Koulu ja kirkko

Koulu ja kirkko. Uskonnonopetus. Oman uskonnon opetus. <http://koulujakirkko.evl.fi/opetus> (viitattu 10.6.2016).

Kukkasniemi, Esa & Kukkasniemi, Mirca

- 2010 Harrastava lapsi. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Toim. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsinki: LK-kirjat. 163–175.

Lapset seurakuntalaisina

- 2013 Lapset seurakuntalaisina. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2013:1. Helsinki: Kirkkohallitus.

Lapsi on osallinen

- 2008 Lapsi on osallinen. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissasiakirja. Toinen painos. Helsinki: Kirkkohallitus.

Lindfors, Helena

- 2008 Perinne elämäksi. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Toim. Jouko Porkka. Helsinki: LK-kirjat. 255–282.

Lutherin Vähä- ja Isokatekismus sekä Schmalkaldenin opinkohdat

- 1984 Lutherin Vähä- ja Isokatekismus sekä Schmalkaldenin opinkohdat. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 138. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Meidän kirkko – kasvamme yhdessä

2012 Meidän kirkko – kasvamme yhdessä. Suomen evankelisluterilaisen kirkon kasvatuksen linjaus 2015. Esite. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/E117D927EF4A9C32C2257E2E0012D500/\\$FILE/kasvatus_strategia.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/E117D927EF4A9C32C2257E2E0012D500/$FILE/kasvatus_strategia.pdf) (viitattu 26.2.2016).

Miettinen, Anneli

2015 Miksi syntyvyys laskee? Suomalaisten lastensaantiin liittyviä toiveita ja ajatuksia. Perhebarometri 2015. Katsauksia E49. Helsinki: Väestöliitto.

Muhonen, Mervi & Tirri, Kirsi

2008 Mitä on kristillinen kasvatus? – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Toim. Jouko Porkka. Helsinki: LK-kirjat. 63–82.

Myllyniemi, Sami

2006 Nuorisobarometri 2006. – Uskon asia. Nuorisobarometri 2006. Toim. Terhi-Anna Wilska. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 34; Nuorisotutkimusverkoston Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 67. Helsinki: Opetusministeriö/
Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisoasiain neuvottelukunta. 14–87.

2009 Aika vapaalla. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2009. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 40; Nuorisotutkimusverkoston Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 92. Helsinki: Opetusministeriö/
Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisoasiain neuvottelukunta.

Niemelä, Kati

2002 Hyvä rippikoulu. Rippikoulun laatu ja vaikuttavuus. Kirkon tutkimuskeskuksen Sarja A Nro 79. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

2011 Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki: Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatus, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 40–59.

Niemelä, Kati & Porkka, Jouko

2015 Confirmation Work in Finland. – Youth, Religion and Confirmation Work in Europe. The second study. Ed. by Friedrich Schweitzer, Kati Niemelä, Thomas Schlag & Henrik Simojoki. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus. 223–233.

Nuoret seurakuntalaisina

2012 Nuoret seurakuntalaisina. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:6. Helsinki: Kirkkohallitus.

Opetushallituksen ohjeet

2014 Opetushallitus tarkisti ohjeita uskonnon opetuksesta ja uskonnon harjoittamisesta kouluissa ja oppilaitoksissa. http://www.oph.fi/ajankohtaista/tiedotteet/101/0/opetushallitus_tarkisti_ohjeita_uskonnon_opetuksesta_ja_uskonnon_harjoittamisesta_kouluissa_ja_oppilaitoksissa (viitattu 24.5.2016).

2016a Uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestäminen esi- ja perusopetuksessa. http://oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_opetus (viitattu 24.5.2016).

2016b Uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestäminen lukiossa. http://oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/lukiokoulutuksen_jarjestaminen/uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_opetus (viitattu 24.5.2016).

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki

2013 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287> (viitattu 16.6.2016).

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet

2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus (viitattu 10.6.2016).

Pihkala, Panu

2010 Seurakunnan ja koulun yhteistyö. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Toim. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsinki: LK-kirjat. 92–112.

Porkka, Jouko

2008 Kirkon kasvatustoiminta yhtenäiskulttuurista postmoderniin. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Toim. Jouko Porkka. Helsinki: LK-kirjat. 153–220.

Postman, Neil

1995 *The End of Education: redefining the value of school*. New York: Knopf.

Pruuki, Lassi

2010 *Hengellinen lapsi. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma*. Toim. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsinki: LK-kirjat. 222–234.

Riekkinen, Wille

2008 *Kristillisen kasvatuksen lähtökohdista. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen*. Toim. Jouko Porkka. Helsinki: LK-kirjat. 83–93.

Ritokoski, Sami

2010 *Työ, jolla on tulevaisuus. Seurakunnallisen varhaisnuorisotyön ydin ja haasteet työntekijöiden kuvaamina*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 28. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Räsänen, Antti

2008 *Kristillinen kasvatusteoria ja käytännössä. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen*. Toim. Jouko Porkka. Helsinki: LK-kirjat. 287–304.

Rönnqvist, Katariina

2012 *Lapsiperhe ja seurakunta – kysely kastamattomien lasten vanhemmille*. Painamaton raportti: Aspectum Consulting Oy. Kirjoittajan hallussa.

Salomäki, Hanna

2014 *Kirkkoon sitoutumisen alueelliset erot. – Leikkauspintoja Kirkon jäsenyyteen*. Toim. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35. 5–39.

Schweitzer, Friedrich & Ilg, Wolfgang & Sijojoki, Henrik (eds.)

2010 *Confirmation Work in Europe. Empirical Results, Experiences and Challenges: a comparative study in seven countries*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

Schweitzer, Friedrich & Niemelä, Kati & Schlag, Thomas & Simojoki, Henrik (eds.)

2015 Youth, Religion and Confirmation Work in Europe: the second study. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus.

Seppo, Juha

2008 Uskonnonvapauden kehitys ja nykyinen sisältö. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Toim. Jouko Porkka. Helsinki: LK-kirjat. 99–119.

Seppälä, Jarkko

1988 Opettava ja kasvattava kirkko. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina

2015 Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina. Helsinki: Kirkkohallitus. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E3ED98CE097C94E6C2257EDD00483BF5/\\$FILE/4koria_10_2015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E3ED98CE097C94E6C2257EDD00483BF5/$FILE/4koria_10_2015.pdf) (viitattu 24.5.2016).

Seurakuntien jäsenistö

2012 Seurakuntien jäsenistö. Aiemmat vuodet. Seurakuntien väkiluvut ja väestömuutokset 2006–2014. Väestömuutokset koko kirkko. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content20EBDF> (viitattu 15.8.2016).

2013 Seurakuntien jäsenistö. Aiemmat vuodet. Seurakuntien väkiluvut ja väestömuutokset 2006–2014. Väestömuutokset koko kirkko. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content20EBDF> (viitattu 15.8.2016).

2014 Seurakuntien jäsenistö. Aiemmat vuodet. Seurakuntien väkiluvut ja väestömuutokset 2006–2014. Väestömuutokset koko kirkko. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content20EBDF> (viitattu 15.8.2016).

2015 Seurakuntien jäsenistö. Seurakuntien väkiluvut 2015. Seurakuntien väestömuutokset koko kirkko. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content3D45B8> (viitattu 9.6.2016).

Simojoki, Henrik & Schweitzer, Friedrich & Schlag, Thomas & Niemelä, Kati

2015 Summary of the Results – perspectives and challenges for the future. – Youth, Religion and Confirmation Work in Europe: the second study. Ed. by Friedrich Schweitzer, Kati Niemelä, Thomas Schlag, Henrik Simojoki. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus. 294–315.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet

Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet [verkkojulkaisu].
ISSN=1798-2391. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/synt/2015/synt_2015_2016-04-14_tie_001_fi.html (viitattu 20.4.2016).

Tamm, Maare

2002 Lasten ja nuorten uskonnollinen maailma. Helsinki: Lasten Keskus.

Trygg-Jouttijärvi, Anne-Maria

2016 Seurakunta koulun yhteistyökumppanina. – Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Toim. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 124. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 189–210.

Tytöt ja pojat seurakuntalaisina

2012 Tytöt ja pojat seurakuntalaisina. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:5. Helsinki: Kirkkohallitus.

Usko ja elämä

2013 Usko ja elämä. Kristinuskon pääkohdat selkokielellä. Työryhmä: Pertti Aro & Maarit Nuopponen & Tiina Peippo & Irene Nummela. Suomen ev.-lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja. Helsinki: Kirkkohallitus.

Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus. Kasvatus, koulutus ja tutkinnot. Opetushallitus. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus (viitattu 10.6.2016).

Varhaiskasvatus- ja nuorisotyö koko kirkko 2015

2015 Varhaiskasvatus- ja nuorisotyö koko kirkko 2015. Tilastot. Seurakuntien toiminta: Varhaiskasvatus-, nuoriso- ja rippikoulutyö. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp2?open&cid=Content3F24FC> (viitattu 9.6.2016).

Varhaiskasvatuslaki

2015 Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>. (viitattu 11.2.2016).

Luku 5

Esping-Andersen, Gösta

1990 *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Haastettu kirkko

2012 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hanifi, Riitta

2013 Sosiaalinen pääoma ja osallistuminen Suomessa. Esitelmä ajankäyttö- ja vapaa-aikatutkimuksen tuloksista. Jyväskylän yliopisto 19.11.2013.

Hart, Joep de & Dekker, Paul

2013 *Religion, Spirituality and Civic Participation*. – *Religion and Civil Society in Europe*. Ed. by Joep de Hart, Paul Dekker & Loek Halman. Dordrecht: Springer. 169–188.

Heinimäki, Jaakko & Jolkkonen, Jari

2008 *Luterilaisuuden ABC*. Synkkä ja harmaa sanakirja. Helsinki: Edita.

Hiilamo, Heikki

2015a Diakonian paikka yhteiskunnassa ja kirkossa. – *Diakonia* 2/2015, 10–13.

2015b Yhteiskunnan ja kirkon tuki kaikkein heikko-osaisimmille. – *Kirkko etsii paikkaansa*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 42. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 38–46.

2016 Miten kirkon diakoniatyö reagoi 2000-luvun talouskriisiin? – *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (3), 288–300.

Hytönen, Maarit

2014 Elämäntehtävästä harrastukseksi? Kutsumusajattelu ja sen rooli Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. – Maarit Hytönen & Kimmo Ketola & Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki: *Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 83–121.

2016 Kutsumus, elämäntapa vai urakka? Suomalaisten käsityksiä elämäntehtävästään. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 44. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Iivari, Juhani & Karjalainen, Jouko

1999 Diakonian köyhät. Epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. Raportteja 235. Helsinki: Stakes.

Immonen, Kari

2016 Luterilaisuuden vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan. – Armon horisontit: huomisen luterilaisuus. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsinki: Kirjapaja. 57–86.

Julkunen, Raija

2006 Universalismista köyhyyspolitiikkaan. – Vääryyskirja. Toim. Tuula Helne & Markku Laatu. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. 43–59.

Juntunen, Elina

2011 Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2011:3. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kallunki, Valdemar

2014 Yhteistyön kolmas polku – palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 40. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kankainen, Tomi

2007 Yhdistykset, instituutiot ja luottamus. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 326. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kiiski, Jouko

2013 Diakoniatyöntekijä – rinnallakulkija ja kaatopaikka. Diakoniabarometri 2013. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 33. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa

2015 Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/21297824E22C9061C22577580028EA55/\\$FILE/Kirkkoturva_2015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/21297824E22C9061C22577580028EA55/$FILE/Kirkkoturva_2015.pdf) (viitattu 1.4.2016).

Kivelä, Päivi

2014 Syrjässä syrjäytyneet. Pelon sosiaalipolitiikka ja verkostoyhteistyön mahdollisuudet maaseudulla. Helsinki: Sininauhaliitto.

- Laitinen, Kari & Jukarainen, Pirjo & Boberg, Henrik
2016 Maahanmuutto & turvallisuus – arvioita nykytilasta ja ennusteita tulevaisuudelle. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 7/2016. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Latvus, Kari
2007 Auttajan viran alkuperän uusi tulkinta. – Auttamisen teologia. Toim. Kari Latvus & Antti Elenius. Helsinki: Kirjapaja. 52–82.
- Markkola, Pirjo & Naumann, Ingela K.
2014 Lutheranism and the Nordic Welfare States in Comparison. – Journal of Church and State 56 (1), 1–12.
- Möttönen, Sakari
2013 Onko kunnalliselle sosiaalipolitiikalle tilaa rakenteiden muutoksessa? – Kunnallisen sosiaalipolitiikan tila ja tulevaisuus – haasteet opetukselle ja tutkimukselle. Toim. Ulla Salonen-Soulié. Helsinki: Huoltaja-säätiö. 4–15.
- Niemi, Riikka
2006 Pitääkö hyvinvointivaltio lupauksensa? Universalismi ja ihmisten yksilölliset elämänkohtalot. – Vääryyskirja. Toim. Tuula Helne & Markku Laatu. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. 61–75.
- Ohisalo, Maria & Määttä, Anne
2015 Viimeisen luukun jälkeen – ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa. – Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Tutkimusjulkaisu 83. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiö KAKS. 42–58.
- Ohisalo, Maria & Saari, Juho
2015 Johdanto. – Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Tutkimusjulkaisu 83. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiö KAKS. 11–16.
- Pessi, Anne Birgitta
2011 Vapaaehtoistoiminta – unelmia ja uhkakuvia systeemiälyn näkökulmasta. – Kansalaisyhteiskunta 2/2011, 174–214.
- Pessi, Anne Birgitta & Oravasaari, Tomi
2010 Kansalaisjärjestötoiminnan ytimessä. Tutkimus RAY:n avustamien sosiaali- ja terveystieteiden vapaaehtoistoiminnasta. Avustustoiminnan raportteja 23. Helsinki: Raha-automaattiyhdistys.

- Purdam, Kingsley & Storm, Ingrid
 2013 *Secular Values, Religious Beliefs and Civil Life: a comparative analysis of helping values and behaviour.* – Religion and Civil Society in Europe. Ed. by Joep de Hart, Paul Dekker & Loek Halman. Dordrecht: Springer. 147–167.
- Putnam, Robert D.
 2000 *Bowling alone: the collapse and revival of American community.* New York: Simon & Schuster.
- Pöyhönen, Päivi
 2015 *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon rooli vanhustyössä.* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Raunio, Antti
 2002 *Luther ja yhteiskunta.* – Johdatus Lutherin teologiaan. Toim. Pekka Kärkkäinen. Helsinki: Kirjapaja. 290–302.
- Roivainen, Irene
 2015 *Diakoniatyö suomalaisen sosiaalipalvelujärjestelmän kentässä?* – Diakonia 2/2015, 20–21.
- Ruuskanen, Petri & Kontinen, Tiina
 2015 *Kolmannen sektorin muutos ja hybridiorganisaatiot.* – Kansalaisyhteiskunta 1/2015, 1–4.
- Saari, Juho
 2015 *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla.* Helsinki: Gaudeamus.
- Schwartz, Shalom H.
 1992 *Universals in the Content and Structure of Values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries.* – Advances in Experimental Social Psychology 25, 1–65.
- Siisiäinen, Martti & Kankainen, Tomi & Luhtakallio, Eeva
 2015 *Työttömien liike.* – Eriarvoisuuden rakenteet: haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Toim. Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti. Tampere: Vastapaino. 52–90.
- Vapaaehtoistyö Suomessa 2010 ja 2015
 2015 *Tilastoaineistoa vapaaehtoistyöstä Suomessa.* Kansalaisareena ry, HelsinkiMissio ja Kirkkohallitus. http://kansalaisareena.fi/Vapaaehtoistyö_Suomessa_2010ja2015.pdf (viitattu 3.3.2016).

Yeung, Anne Birgitta

2005 Vapaaehtoistoiminnan timantti: miten mallintaa motivaatiota? – Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus. Toim. Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung. Tampere: Vastapaino. 104–125.

Luku 6

Arkipyhät

Arkipyhät. <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/72EC86246A291E1EC2257C5F0044E87A?OpenDocument> (viitattu 14.9.2015).

Asetus valtiopäivien avajaisten ja päättäjien juhlamenoista 90/1977

1977 Asetus valtiopäivien avajaisten ja päättäjien juhlamenoista 90/1977. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1977/19770090?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Asetus%20valtiop%20C3%A4ivien%20avajaisten%20ja%20p%20C3%A4%20A4tt%20C3%A4j%20C3%A4isten%20juhlamenoista%2090%2F1977> (viitattu 27.5.2016).

Asetus valtiopäivien juhlamenoista annetun asetuksen kumoamisesta 147/2000

2000 Asetus valtiopäivien juhlamenoista annetun asetuksen kumoamisesta 147/2000. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2000/20000147?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=147%2F2000> (viitattu 27.5.2016).

Augsburgin tunnustus

1980 Augsburgin tunnustus. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 118. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Furseth, Inger (toim.)

(arvioitavana) Religion in the Public Sphere: the Nordic Countries since 1980. Changing religious landscapes in the Nordic Countries. Oxford University Press.

Garcimartín, Carmen

2016 The Neutrality of the State and the Godless Society. – Reconsidering Religion, Law, and Democracy: new challenges for society and research. Ed. by Anna-Sara Lind, Mia Lövheim & Uld Zackariasson. Falun: Nordic Academic Press. 109–125.

Haastettu kirkko

2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Hallintovaliokunnan mietintö 37/2014 vp

2014 Hallintovaliokunnan mietintö 37/2014 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/mietinto/Documents/havm_37+2014.pdf (viitattu 25.2.2016).

Hallituksen esitys (HE) 250/2014

2014 Hallituksen esitys (HE) 250/2014. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140250> (viitattu 13.3.2016).

Harinen, Päivi & Kivijärvi, Antti

2010 Kenen joukoissa? – Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010. Toim. Sami Myllyniemi. <https://tietoanuorista.fi/nuorisobarometri/nuorisobarometri-2010/> (viitattu 29.2.2016).

HeHu-periaatteet

HeHu-periaatteet (Henkinen huolto) <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content4DB1D8> (viitattu 3.2.2016).

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku

1996 Suomen kirkkohistoria. Helsinki: Edita.

Hiitola, Joni

2016 Sähköpostikeskustelu Opetusministeriön vanhemman hallitussihteerin Joni Hiitolan kanssa 20.5.2016.

Hjelm, Titus & Myllyniemi, Sami

2006 Kirkkoon kuulumattomat nuoret maallistumisen peilinä. – Uskon asia. Nuorisobarometri 2006. Toim. Terhi-Anna Wilska. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 34, Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 67. Helsinki: Opetusministeriö, Nuorisotutkimusseura. 124–145.

Hurtig, Johanna

2013 Taivaan taimet: uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Tampere: Vastapaino.

Immonen, Kari

2016 Luterilaisuuden vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan. – Armon horisontit, huomisen luterilaisuus. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsinki: Kirjapaja. 57–86.

Joki, Niklas

2016 ”Kirkko menossa yhdessä tekemisen suuntaan – Vaikeimmat ajat takana päin”. http://yle.fi/uutiset/kirkko_menossa_yhdessa_tekemisen_suuntaan__vaikeimmat_ajat_takana_pain/8676396 (viitattu 10.5.2016).

Julkilausuma – Sairaalasielunhoito muutosten keskellä

2014 Julkilausuma – Sairaalasielunhoito muutosten keskellä. Sairaalasielunhoidon Euroopan verkosto, Salzburg 2014. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/1CAC01F25715E0ACC22576CE002DCFFF/\\$FILE/Salzburgin%20kannanotto.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/1CAC01F25715E0ACC22576CE002DCFFF/$FILE/Salzburgin%20kannanotto.pdf) (viitattu 3.2.2016).

Kallunki, Valdemar

2011 Lain vaatimaa vakaumusta – palvelusryhmien kokemukset siviilipalvelukseen suuntautumisesta. – Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014. Toim. Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/120384/THL_2014_TEE019_09062015.pdf?sequence=5 (viitattu 29.2.2016).

2013 Kansallisen kollektiivin jäljillä. Siviili- ja varusmiespalvelus sosiaalisen integraation, järjestelmäintegraation ja yhteiskuntauskonnon näkökulmista. – Sosiologia 2/2013, 135–151.

Kenen mitta on täysi?

2016 Kenen mitta on täysi? Tutkimus yhteiskunnallisesta ilmapiiristä Suomessa. http://e2.fi/wp-content/uploads/2016/06/kmt_net.pdf (viitattu 23.6.2016).

Kilpeläinen, Timo

2016 Puhelinkeskustelu Poliisihallituksen poliisitarkastaja Timo Kilpeläisen kanssa 19.5.2016.

Kirjallinen kysymys (KK) 1060/2014 vp

2014 Kirjallinen kysymys (KK) 1060/2014 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_1060+2014.pdf#search=duskuntatunnus%3A%22kk%201060%2F2014%22 (viitattu 19.5.2016).

Kirkko ja valtio -komitea

1977 Kirkko ja valtio -komitean mietintö. Komiteanmietintö 1977:21. Helsinki.

Kirkkohallituksen lausunto Puolustusvoimien eettinen opetus ja sotilasparaatit

2015 Kirkkohallituksen lausunto työryhmäraportista Puolustusvoimien eettinen opetus ja sotilasparaatit. Asianumero 2015-00085. 24.2.2015. [http://kappeli2.evl.fi/KKHAsha.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/324d98be0525b7a5c2257df600509921/\\$FILE/Lausunto_PLM_Eettinen%20opetus%20ja%20sotilasparaatit.pdf](http://kappeli2.evl.fi/KKHAsha.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/324d98be0525b7a5c2257df600509921/$FILE/Lausunto_PLM_Eettinen%20opetus%20ja%20sotilasparaatit.pdf) (viitattu 24.2.2016).

Kirkkojärjestys 1055/1993

1993 Kirkkojärjestys 1055/1993 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kirkkoj%C3%A4rjestys> (viitattu 15.3.2016).

Kirkkolaki 1054/1993

1993 Kirkkolaki 1054/1993. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931054?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kirkkolaki> (viitattu 15.3.2016).

Kirkollinen työ

2016 Kirkollinen työ. [http://www.puolustusvoimat.fi/toimialat/Kirkollinen työ](http://www.puolustusvoimat.fi/toimialat/Kirkollinen%20tyo) (viitattu 10.2.2016).

Kirkon jäsenyys 2015

Kirkon jäsenyys 2015. <https://public.tableau.com/profile/kirkon.tutkimuskeskus#!/vizhome/Kirkonjsenyys2015/Kirkonjsenyys2015> (viitattu 19.2.2016).

Kirkon talous

2016 Kirkon talous. <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/F4798384ACD179A1C22572E5003ACBF9?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 25.1.2016).

Laki ortodoksisesta kirkosta 985/2006

2006 Laki ortodoksisesta kirkosta 985/2006. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060985?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20ortodoksisesta%20kirkosta> (viitattu 2.6.2016).

Laki puolustusvoimista 551/2007

2007 Laki puolustusvoimista 551/2007. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070551?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=laki%20puolustusvoimista> (viitattu 27.5.2016).

Laki valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin 430/2015

2015 Laki valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin 430/2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150430> (viitattu 27.5.2016).

Laki verohallinnosta 503/2010

2010 Laki verohallinnosta 503/2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100503?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=verotuskustann%2A#L6> (viitattu 2.6.2016).

Lampinen, Tapio

2006 Kansalaisuskonto vai yhteiskuntauskonto. – Rajojen ylityksiä. Uskonto, kirkko, sosiologia. Toim. Anne Birgitta Yeung, Heikki Pesonen & Susan Sundback. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 250. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 108–116.

Linjakumpu, Aini

2012 Haavoittunut yhteisö: hoitokokoukset vanhoillislestadiolaisuudessa. Tampere: Vastapaino.

2015 Uskonnon varjot: hengellinen väkivalta kristillisissä yhteisöissä. Tampere: Vastapaino.

Loppiaista ja helatorstaita koskeva selvitys

2014 Loppiaista ja helatorstaita koskeva selvitys (Tykas 4.2). 13.8.2014. [https://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/78366D93B126509CC2257D380042F7CF/\\$file/arkipyhaselvitys.pdf](https://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/78366D93B126509CC2257D380042F7CF/$file/arkipyhaselvitys.pdf) (viitattu 3.2.2016).

McCrea, Ronan

2013 How to hobble religion. <https://aeon.co/essays/is-migration-making-europe-more-secular> (viitattu 10.5.2016).

Mikkola, Kati

2004 Uskonto, isänmaa, isänmaausko. Uskonnollisen argumentaation ulottuvuudet Topeliuksen Maamme kirjassa. – Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista. Toim. Outi Fingerroos, Minna Opas & Teemu Taira. Tietolipas 205. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 209–244.

Minkenberg, Michael

2011 Church-state Regimes and Democracy in the West: Convergence vs. Divergence. <http://ecpr.eu/filestore/paperproposal/c02a363d-b089-4cc8-9bd5-1237af773a3f.pdf> (viitattu 20.5.2016).

Molander, Gustaf

2009 Matka mullan alle – kuolematyöntekijöiden arki. Helsinki: Työterveyslaitos.

Monikasvoinen kirkko

2008 Monikasvoinen kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Niinistö, Jussi

2016 Kirkollinen työ turvattava puolustusvoimissa. Mielipidekirjoitus Kotimaa No 1/7.1.2016.

Oksanen, Kimmo

2015 Juutalaisten turvattomuus lisääntyy myös Suomessa – ”Suomi ei ole lintukoto”. Helsingin Sanomat 24.1.2015. <http://www.hs.fi/kaupunki/a1421993978739> (viitattu 24.5.2016).

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat
Opetus- ja kulttuuriministeriö, Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat. http://www.minedu.fi/OPM/Kirkollisasiat/uskonnolliset_yhdyskunnat/rekisteroidyt_uskonnolliset_yhdyskunnat/?lang=fi (viitattu 1.3.2016).

Opetushallituksen ohje Uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestäminen esi- ja perusopetuksessa

2014 Opetushallituksen ohje Uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestäminen esi- ja perusopetuksessa 16.9.2014, Dnro 3/012/2014. http://www.oph.fi/download/160301_ohje_uskonnon_ja_elamankatsomustiedon_opetuksen_jarjestamisesta_esi-ja_peru.pdf (viitattu 15.2.2016).

Pajuoja, Jussi

2009 Uskonnollisten yhdyskuntien valvonta. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/julkaisut/juhlakirja.htx> (viitattu 1.3.2016).

Perustuslakivaliokunta käsittelee Suvivirttä uudelleen lähiviikkoina – varapuheenjohtaja arvostelee apulaisoikeuskanslerin ratkaisua 26.3.2014
2014 Perustuslakivaliokunta käsittelee Suvivirttä uudelleen lähiviikkoina – varapuheenjohtaja arvostelee apulaisoikeuskanslerin ratkaisua 26.3.2014. http://yle.fi/uutiset/perustuslakivaliokunta_kasittelee_suvivirtta_uudelleen_lahiviikkoina_varapuheenjohtaja_arvostelee_apulaisoikeuskanslerin_ratkaisua/7157166 (viitattu 15.2.2016).

Perustuslakivaliokunnan mietintö (PeVM)

2002 Perustuslakivaliokunnan mietintö PeVM 10/2002 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/mietinto/Documents/pevm_10+2002.pdf (viitattu 15.2.2016).

2014 Perustuslakivaliokunnan mietintö PeVM 2/2014 vp. – K 7/2013 vp. Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus vuodelta 2012. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/mietinto/Documents/pevm_2+2014.pdf (viitattu 15.2.2016).

Pettersson, Per

2011 State and Religion in Sweden: ambiguity between disestablishment and religious control. – *Nordic Journal of Religion and Society* 24(2), 119–135.

2015 Religion och stat. – Religionens roll i Sverige 1980–2009: kontinuitet och förändring. Resultat från NOREL-studien CRS seminarium 15 april 2015. http://www.crs.uu.se/digitalAssets/407/407226_3norel_seminarium_2015-04-15.pdf (viitattu 7.8.2016).

Pew Research Center

2015 Latest Trends in Religious Restrictions and Hostilities. Pew Research Center. http://www.pewforum.org/files/2015/02/Restrictions2015_fullReport.pdf (viitattu 20.1.2016).

2016 The Gender Gap in Religion Around the World. Pew Research Center. Religion & Public Life. <http://www.pewforum.org/2016/03/22/the-gender-gap-in-religion-around-the-world/> (viitattu 11.4.2016).

Poliisipappitoiminta käynnistyy Helsingissä

1999 Poliisipappitoiminta käynnistyy Helsingissä. <http://www.evl.fi/kkh/kt/uutiset/elo99/poliisip.htm> (viitattu 9.5.2016).

Puolustusvoimien eettinen opetus ja sotilasparaatit

2015 Puolustusvoimien eettinen opetus ja sotilasparaatit, työryhmäraportti. Puolustusministeriö 29.1.2015. http://www.defmin.fi/files/3024/Puolustusvoimien_eettinen_opetus_ja_sotilasparaatit_tyoryhmaraportti.pdf (viitattu 7.1.2016).

Päätös Puolustusvoimien kirkollista työtä koskevassa asiassa

2013 Päätös Puolustusvoimien kirkollista työtä koskevassa asiassa. Eduskunnan oikeusasiamiehen päätökset Dnro 4489/2/10 ja Dnro 3543/4/11. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereopaa&\\${BASE}=ereopaa&\\${THWIDS}=0.28/1473773908_18413&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereopaa&${BASE}=ereopaa&${THWIDS}=0.28/1473773908_18413&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) (viitattu 27.5.2016).

Raunio, Antti

2002 Luther ja yhteiskunta. – Johdatus Lutherin teologiaan. Toim. Pekka Kärkkäinen. Helsinki: Kirjapaja. 290–302.

RELIGARE

2013 Summary Report on the RELIGARE Project. Religious diversity and secular models in Europe. Innovative approaches to law and policy. http://www.religareproject.eu/system/files/RELIGARE%20Summary%20Report_0.pdf (viitattu 27.5.2016).

Ruoho, Aila

2013 Päästä meidät pelosta: hengellinen väkivalta uskonnollisissa yhteisöissä. Helsinki: Nemo.

2015 Vartiotornin varjossa: toisenlainen totuus jehovantodistajuudesta. Jyväskylä: Atena.

Rytkönen, Jussi

2016 Juha Seppo: Eurosekularistien ei pidä yksin sanella uskonnonvapauden sisältöä. Kotimaa24 22.6.2016.

Saari, Juho

2015 Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus.

Sairaalasielunhoidon periaatteet

2011 Sairaalasielunhoidon periaatteet. Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Kirkkohallitus. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/605D62C01FD9E05DC225792500387F4B/\\$FILE/Periaatteet%20sivuttain.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/605D62C01FD9E05DC225792500387F4B/$FILE/Periaatteet%20sivuttain.pdf) (viitattu 3.2.2016).

Sarkonen, Niina

2007 Ilkka Halava: ”Uskonnollisuus on vastareaktio materialismille”. *Ulkopolitiikka* 1/2007. http://www.ulkopoliitikka.fi/article/49/ilkka_halava_uskonnollisuus_on_vastareaktio_materialismille/ (viitattu 10.5.2016).

Saukkonen, Pasi

2013 *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Tallinna: Gaudeamus Oy.

Seurakuntien valmiussuunnittelu

Seurakuntien valmiussuunnittelu. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content42220B> (viitattu 3.2.2016).

Sorsa, Leena

2010 *Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 109*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

2015 *Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineisiin. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 41*. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/097E1791EA9D20EBC2257E2E0012D577/\\$FILE/verkkojulkaisu41.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/097E1791EA9D20EBC2257E2E0012D577/$FILE/verkkojulkaisu41.pdf) (viitattu 25.3.2016).

Suomen perustuslaki 1999/731

1999 Suomen perustuslaki 1999/731. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=suomen%20perustuslaki> (viitattu 27.5.2016).

Suomen Suuriruhtinaanmaan Valtiopäiväjärjestys 26/1906

1906 Suomen Suuriruhtinaanmaan Valtiopäiväjärjestys 26/1906. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1906/19060026?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=suomen%20suuriruhtinaanmaan%20valtiop%C3%A4iv%C3%A4j%C3%A4rjestys> (viitattu 27.5.2016).

Suvivirsi koulujen keväthullissa

2013 *Suvivirsi koulujen keväthullissa. Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös Dnro 2488/4/13*. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereoapaa&\\${BASE}=ereoapaa&\\${THWID}S}=0.24/1470728784_18244&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereoapaa&${BASE}=ereoapaa&${THWID}S}=0.24/1470728784_18244&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) (viitattu 13.2.2016).

Takala, Timo

1978 Itsenäisyyspäivän juhlijumalanpalvelusten ja valtiopäiväjumalanpalvelusten saarnat vuosina 1945–1977. Yleisen käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Työmarkkinajärjestöjen yhteiskuntasopimus kokonaisuudessaan

2016 Työmarkkinajärjestöjen yhteiskuntasopimus kokonaisuudessaan. Helsingin Sanomat 29.2.2016. <http://www.hs.fi/politiikka/a1456714660982> (viitattu 1.3.2016).

Uskonnon harjoittaminen kouluissa

2014 Uskonnon harjoittaminen kouluissa. Oikeuskanslerin päätös Dnro OKV/230/1/2013. http://www.oikeuskansleri.fi/media/uploads/ratkaisut/ratkaisut_2014/okv_230_1_2013.pdf (viitattu 19.2.2016).

Uskonnonharjoittaminen vankiloissa

2015 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa. Selvitys uskonnonharjoittamiseen vankiloissa liittyvistä kysymyksistä. Työryhmän raportti 30.4.2015. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 28, Kirkko ja toiminta. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/8D2C787C7761FFAFC2257E5A002EDE21/\\$FILE/Uskonnonharjoittaminen%20vankiloissa.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/8D2C787C7761FFAFC2257E5A002EDE21/$FILE/Uskonnonharjoittaminen%20vankiloissa.pdf) (viitattu 3.2.2016).

Uskonnonvapauslaki 453/2003

2003 Uskonnonvapauslaki 453/2003. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasaa/2003/20030453?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=uskonnonvapauslaki> (viitattu 15.6.2016).

Valtiolliset jumalanpalvelukset

2011 Valtiolliset jumalanpalvelukset Helsingin tuomiokirkossa – suunnittelun ja toteutuksen ohjeet. Kirkko Helsingissä, Tuomiokirkkoseurakunta. Päivitetty 31.12.2011. Kirjoittajan hallussa.

Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet

1997 Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet. Komiteanmietintö 1997:7. Helsinki: Opetusministeriö.

Valtiopäiväjärjestys 7/1928

1928 Valtiopäiväjärjestys 7/1928. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1928/19280007?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=7%2F1928> (viitattu 27.5.2016).

Valtiovarainministeriö

- 2013 Yhteisöverouudistus. Evankelis-luterilaisten ja ortodoksisten seurakuntien sekä muiden uskonnollisten yhteisöjen yhteiskunnallisista tehtävistä aiheutuvien kustannusten korvaaminen. Lokakuu 2013. Valtiovarainministeriö. vm.fi/dms-portlet/document/378982 (viitattu 28.1.2016).
- 2015 Valtion talousarvioesitys 2015. Avustukset kirkolliseen ja uskonnolliseen toimintaan. <http://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2015&lang=fi&maindoc=/2015/aky/aky.xml&opennode=0:1:11:269:701:703:723>: (viitattu 2.6.2016).
- 2016 Valtion talousarvioesitys 2016. Avustukset kirkolliseen ja uskonnolliseen toimintaan. <http://budjetti.vm.fi/indox/sisalto.jsp?year=2016&lang=fi&maindoc=/2016/aky/aky.xml&opennode=0:1:11:263:701:703:721>: (viitattu 2.6.2016).

Vangin ei tulisi joutua valitsemaan tapaamisen ja jumalanpalveluksen välillä

- 2015 Vangin ei tulisi joutua valitsemaan tapaamisen ja jumalanpalveluksen välillä. Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös Dnro 570/4/15. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPPL}=ereoapaa&\\${BASE}=ereoapaa&\\${THWIDS}=0.29/1470729629_23391&\\${TRIPPIPE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPPL}=ereoapaa&${BASE}=ereoapaa&${THWIDS}=0.29/1470729629_23391&${TRIPPIPE}=PDF.pdf) (viitattu 27.5.2016).

Villa, Janne

- 2013 Hengellinen väkivalta. Helsinki: Kirjapaja.

Luku 7

BBC

- 2014 Iraq formally asks US to launch air strikes against rebels. 18.6.2014. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27905849> (viitattu 2.6.2016).
- 2016a Syria conflict: US-Russia brokered truce to start at the weekend. 22.2.2016. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35634695> (viitattu 2.6.2016).
- 2016b Syria conflict: Russia ”steps up strikes on IS at Palmyra”. 18.3.2016. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35845855> (viitattu 2.6.2016).

Haastettu kirkko

- 2012 Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Haikala, Topias

- 2016 Media piirtää kuvia uskonnoista. <http://www.valomerkki.fi/uutiset/minkalaista-kuvaa-suomalainen-media-piirtaa> (viitattu 17.5.2016).

Hallitusohjelmaesitykset

- 2015 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon esitykset tulevaan hallitusohjelmaan. [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/222742D520DB8995C2257DD6004964AD/\\$file/Kirkon%20hallitusohjelmataavoitteet%202015.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/222742D520DB8995C2257DD6004964AD/$file/Kirkon%20hallitusohjelmataavoitteet%202015.pdf) (viitattu 1.7.2016).

Hallitusohjelmasta toteutettava lapsivaikutusten arviointi

- 2015 Hallitusohjelmasta toteutettava lapsivaikutusten arviointi. Lastensuojelun keskusliitto. <https://www.lskl.fi/teemat/ehkaisevaytyo/hallitusohjelmasta-toteutettava-lapsivaikutusten-arviointi/> (viitattu 22.6.2016).

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku

- 1996 Suomen kirkkohistoria. Helsinki: Edita.

Heiskanen, Reetta

- 2015 Virkamies HS:lle: Kehitysyhteistyön leikkaukset jopa odotettua suuremmat. Helsingin Sanomat 15.8.2015. <http://www.hs.fi/politiikka/a1439432618982> (viitattu 1.7.2016).

Hintsala, Meri-Anna

- 2016 Tulloon yhteys: sosiaalinen media luterilaisuuden kontekstina. – Armon horisontit – huomisen luterilaisuus. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsinki: Kirjapaja. 186–207.

Huuskonen, Matti

- 2013 Luther-Säätiö pohtii eroa kansankirkosta. Helsingin Sanomat 14.3.2013. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1363155822621> (viitattu 28.6.2016).

Hynynen, Tuomas

- 2016 Miten moniääninen kirkko ottaa kantaa? Avioliittolaki kirkon haasteena. – Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Toim. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 124. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 295–315.

Hytönen, Maarit

2003 Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Kirjapaja.

Ijäs, Johannes

2012a Peura: Niinistön työryhmän esitykset eivät ole pinnallisia. Kotimaa24 17.12.2012. <https://www.kotimaa24.fi/artikkeli/peura-niiniston-tyoryhman-esitykset-eivat-ole-pinnallisia/> (viitattu 29.6.2016).

2012b Sanoutuuko Sana-lehti irti luterilaisesta sosiaalietiikasta. Kotimaa24 28.9.2012. <https://www.kotimaa24.fi/artikkeli/sanoutuuko-sana-lehti-irti-luterilaisesta-sosiaalietiikasta/> (viitattu 29.6.2016).

Immonen, Kari

2016 Luterilaisuuden vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan. – Armon horisontit – huomisen luterilaisuus. Toim. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsinki: Kirjapaja. 57–86.

Juusela, Pauli

2015 Piispa Irja Askola: Pariisin iskut aiheuttavat monenlaista pelkoa. Julkaistu 14.11.2015 sivustolla valomerkki.fi. <http://www.valomerkki.fi/uutiset/piispa-irja-askola-pariisin-iskut-aiheuttavat> (viitattu 2.6.2016).

Kirkko vapautui keskustelijaksi

2016 Kirkko vapautui keskustelijaksi. Helsingin Sanomien pääkirjoitus 15.5.2016. <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/a1463198930975> (viitattu 17.5.2016).

Kirkkohallituksen lausunto

2012 Lausunto valtion kotouttamisohjelman luonnoksesta 28.2.2012: Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015. Asianumero 2012-00167. <http://kappeli.evl.fi/KKHAsha.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/f37b661e98ca5fd5c22579bb003881d7?OpenDocument> (viitattu 17.3.2016).

2014 Lausunto 22.5.2014 Opetus- ja kulttuuriministeriölle varhaiskasvatusta koskevan lainsäädännön uudistamistyöryhmänraportista: Kohti varhaiskasvatustilaa. Asianumero 2014-00309. <http://kappeli.evl.fi/KKHAsha.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/5142343c351195c7c2257dcb005379a5?OpenDocument> (viitattu 2.6.2016).

- 2015a Lausunto 1.4.2015 Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunto-
pyyntöön hallituksen esityksestä varhaiskasvatuslaiksi. Asianumero
2014-00309. [http://kappeli.evl.fi/KKHASHa.nsf/f836ac9d0c0de8ca
c22572b200419e6b/8e5e56b6f32c427dc2257e1a002e5f2f?OpenD
ocument](http://kappeli.evl.fi/KKHASHa.nsf/f836ac9d0c0de8ca
c22572b200419e6b/8e5e56b6f32c427dc2257e1a002e5f2f?OpenD
ocument) (viitattu 2.6.2016).
- 2015b Lausunto 28.8.2015 Opetus ja kulttuuriministeriölle perusopetus-
lain 48 f §:n muuttamisesta; aamu- ja iltapäivähoidon maksut
55/010/2015. Asianumero 2015-00460. [http://kappeli.evl.fi/
KKHASHa.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/92d2ba37c7
200f68c2257eaf00346d24?OpenDocument](http://kappeli.evl.fi/
KKHASHa.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/92d2ba37c7
200f68c2257eaf00346d24?OpenDocument) (viitattu 2.6.2016).

Kirkkojärjestys

- 1993 Kirkkojärjestys 1055/1993. [https://www.finlex.fi/fi/laki/
ajantasa/1993/19931055](https://www.finlex.fi/fi/laki/
ajantasa/1993/19931055) (viitattu 2.6.2016).

Kirkkolaki

- 1993 Kirkkolaki 1054/1993. [https://finlex.fi/fi/laki/
ajantasa/1993/19931054](https://finlex.fi/fi/laki/
ajantasa/1993/19931054) (viitattu 2.6.2016).

Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa

- 2015 Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.
nsf/0/21297824E22C9061C22577580028EA55/\\$FILE/
Kirkkoturva_2015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.
nsf/0/21297824E22C9061C22577580028EA55/$FILE/
Kirkkoturva_2015.pdf) (viitattu 10.5.2016).

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat

- 2011 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen
pöytäkirja 2/2011. Syysistuntokausi. [http://sakasti.evl.fi/
sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FI
LE/P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_syys2011_net.pdf](http://sakasti.evl.fi/
sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FI
LE/P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_syys2011_net.pdf) (viitattu
18.3.2016).
- 2012 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirja
2/2012. Syysistuntokausi. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF9
3C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20
netti-pdf.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF9
3C5804285BC2257909002867CA/$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20
netti-pdf.pdf) (viitattu 11.3.2016).
- 2014 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirja
1/2014. Kevätistuntokausi. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/98
7DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/KKOK%20
P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2014_versio2.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/98
7DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/KKOK%20
P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2014_versio2.pdf)
(viitattu 15.2.2016).

Kirkon kalenteri

2015 Kirkon kalenteri 2015. Toim. Terttu Etelämäki. Helsinki: Kirjapaja.

Kirkon tiedotuskeskus

2013 Uskontojen edustajat huolissaan Lähi-idän tilanteesta. USKOT-foorumin julkilausuma 1.9.2013. Kirkon tiedotuskeskuksen tiedote 2.9.2013. <https://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/3E3727316086BC8DC2257BDA004A9521?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 2.6.2016).

2014 Sini Saarela ja Pentti Linkola puhujina kirkon ympäristöpäivillä. Kirkon tiedotuskeskuksen tiedote 18.8.2014. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/B628F16DEEF92E5FC2257D38003EAA92?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 27.6.2016).

2015 Kirkko palkittiin Suomen luonnonsuojeluliiton ympäristöpalkinnolla. Kirkon tiedotuskeskuksen tiedote 29.8.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/B0048F91945097CEC2257EAF003EA147?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 27.6.2016).

Kirkon Ulkomaanapu avustaa Syyrian väkivaltaisuuksien uhreja

2012 Kirkon Ulkomaanapu avustaa Syyrian väkivaltaisuuksien uhreja. <https://www.kirkonulkomaanapu.fi/ajankohtaista/uutiset/kirkon-ulkomaanapu-avustaa-syyrian-vakivaltaisuuksien-uhreja/> (viitattu 1.6.2016).

Kirves-Torvinen, Virpi

2016 Arkkipiispa Kari Mäkisestä kotouttaminen on yhteinen tehtävä: ”Ei tänne tule enkeleitä, emmekä me ole enkeleitä.” Julkaistu 17.2.2016 Demokraatti.fi-sivustolla. <https://demokraatti.fi/arkkipiispa-kari-makisesta-kotouttaminen-on-yhteinen-tehtava-ei-tanne-tule-enkeleita-emmeka-me-ole-enkeleita/> (viitattu 2.6.2016).

Kohti Pyhää

2013 Uskontojen kohtaaminen kirkollisissa toimituksissa. Hyväksytty piispainkokouksessa 10.9.2013. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 2. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kotimaa-lehdet

2012– Kotimaa-lehdet. Helsinki: Kotimaa Oy.
2016

Kuokkanen, Katja

2014 Omat pelästyttivät papin kieltämään siunauksensa. Naisparin siunaus Pride-viikolla nosti jupakan, jossa kirkko kiisti tosiasian. Paine uudistua on kova. Helsingin Sanomat 3.7.2014. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kaupunki/Omat+pel%C3%A4styttiv%C3%A4t+apin+kielt%C3%A4m%C3%A4n+siunauksensa/a1404280889164?src=haku&ref=arkisto%2F> (viitattu 28.6.2016).

Kutsu yhteyteen

2014 Kutsu yhteyteen. [http://kappeli.evl.fi/KKHASHa.nsf/c97cd767df37f8b0c225740f004d2af4/48a14a6665941ec8c22579d7005e64b9/\\$FILE/253874_Kutsu_yhteyteen_korj_1508%20\(3\).pdf](http://kappeli.evl.fi/KKHASHa.nsf/c97cd767df37f8b0c225740f004d2af4/48a14a6665941ec8c22579d7005e64b9/$FILE/253874_Kutsu_yhteyteen_korj_1508%20(3).pdf) (viitattu 18.3.2016).

Laasonen, Pentti

1991 Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.

Lapsivaikutusten arviointi

Lapsivaikutusten arviointi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/johtamisen_tueksi/miten_arvioida/lapsivaikutusten_arviointi (viitattu 22.6.2016).

Lapsivaikutusten arviointi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa

2015 Lapsivaikutusten arviointi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Ohjeistus. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 21. Helsinki: Kirkkohallitus.

LAVA-esite

LAVA-esite. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/89A630F75C56617FC2257C5A00489E6D/\\$FILE/LAVA-esite-final.PDF](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/89A630F75C56617FC2257C5A00489E6D/$FILE/LAVA-esite-final.PDF) (viitattu 11.3.2016).

Lehtinen, Toni

2014 Eri uskontojen hautaustavat vaativat herkkyyttä ja kunnioitusta. Muslimeilla, hinduilla, juutalaisilla ja buddhalaisilla on omat tapansa haudata kuolleet. Helsingin Sanomat 1.11.2014. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kotimaa/Eri+uskontojen+hautaustavat+vaativat+herkkyyt%C3%A4+ja+kunnioitusta/a1414737811649?src=haku&ref=arkisto%2F> (viitattu 28.6.2016).

Liimatainen, Reijo

2015 Hiippakuntadekaani: Juridista tai teologista estettä ei ole – luterilainen kirkko voi vihkiä nais- tai miespareja. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 5.9.2015. <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/a1441340358790> (viitattu 28.6.2016).

Malmberg, Lari

2016 Piispa: Helsingin kirkot eivät sovellu islamilaisiin kokoontumisiin. Irja Askolan mukaan muita seurakunnan tiloja voidaan tarjota islamilaiseen käyttöön. Helsingin Sanomat 16.1.2016. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kotimaa/Kirkossa+on+sis%C3%A4isi%C3%A4+riitoja+uskottua+v%C3%A4hemm%C3%A4n/a1409122268544?src=haku&ref=arkisto%2F> (viitattu 28.6.2016).

Massa, Silja

2015 Mitä tästä ajasta kertoo se, että ihmisoikeudet kyseenalaistetaan? Helsingin Sanomat 19.12.2015. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kulttuuri/Mit%C3%A4+t%C3%A4st%C3%A4+ajasta+kertoo+se+ett%C3%A4+ihmisoikeudet+kyseenalaistetaan/a1450419123503?src=haku&ref=arkisto%2F> (viitattu 28.6.2016).

Mitä Missä Milloin

2012 Mitä Missä Milloin. Toim. Tiina Aalto & Päivi Syrjänen. Helsinki: Otava.

Moberg, Marcus & Sjö, Sofia

2012 The Evangelical Lutheran Church and the Media in Post-Secular Finland. – Mediatization and Religion. Nordic Perspectives. Ed. by Stig Hjarvard & Mia Lövheim. Sweden: Nordicom. 79–91.

Mäkinen, Kari

2015 Turvapaikanhakijoihin kohdistuneiden iskujen johdosta 27.9.2015. Julkaistu 28.9.2015 sivustolla www.arkkipiispa.fi. <http://www.arkkipiispa.fi/turvapaikanhakijoihin-kohdistuneiden-iskujen-johdosta-27-9-2015/> (viitattu 2.6.2016).

Mäkinen, Kari & Vuola, Elina

2014 Suomi ei saa tinkiä kehitys yhteistyörahoista. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 15.3.2014. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1394783748839> (viitattu 1.7.2016).

Pasanen, Tuukka

2016 Arkkipiispa Kari Mäkinen: Meillä täällä on enemmän kuin meille kohtuullisesti kuuluu. YLE:n uutinen 9.4.2016. http://yle.fi/uutiset/arkkipiispa_kari_makinen_meilla_taalla_on_enemman_kuin_meille_kohtuullisesti_kuuluu/8799975 (viitattu 28.6.2016).

Peura, Simo

2012 Asenteet ja rakenteet. Avauspuhe lasten, nuorten ja perheiden syrjäytymiseen liittyvässä Nyt on henki päällä -neuvottelupäivässä Lapualla 17.12.2012. http://www.lapuanhiippakunta.fi/fi/nyt_on_henki_paalla/#.V3NW6svr1aQ (viitattu 29.6.2016).

Piispojien kannanotto

2012 Kirkkorakennuksen ja seurakunnan tilojen antaminen muiden uskonnollisten yhteisöjen käyttöön. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AC5B7C3890F48F5AC22577030038D858/\\$FILE/kirkkotilojen%20luovutus-11-9-2012-Rovaniemi.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AC5B7C3890F48F5AC22577030038D858/$FILE/kirkkotilojen%20luovutus-11-9-2012-Rovaniemi.pdf) (viitattu 16.3.2016).

2014 Piispojien kannanotto Lähi-idän konflikteihin. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8CBE0507562F5BE2C2257D51003A1B0F/\\$FILE/Piispojien%20kannaotto%20L%E4hi-id%E4n%20konflikteista%20syyskuussa%202014.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/8CBE0507562F5BE2C2257D51003A1B0F/$FILE/Piispojien%20kannaotto%20L%E4hi-id%E4n%20konflikteista%20syyskuussa%202014.pdf) (viitattu 16.3.2016).

2015 ”Minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille”. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispojien julkilausuma pakolaiskriisin johdosta 9.9.2015. [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/0BEF16B1F649414DC2257EBB0037F378/\\$file/Piispojien%20julkilausuma%209.9.2015.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/0BEF16B1F649414DC2257EBB0037F378/$file/Piispojien%20julkilausuma%209.9.2015.pdf) (viitattu 16.3.2016).

Pirinen, Kauko

1991 Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Porvoo: WSOY.

Porvoon piispa AL:lle: Jos tasa-arvoinen avioliitto hyväksytään, kirkon vihkioikeuden voisi poistaa

2014 Porvoon piispa AL:lle: Jos tasa-arvoinen avioliitto hyväksytään, kirkon vihkioikeuden voisi poistaa Helsingin Sanomat 23.3.2014. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1395541371015> (viitattu 28.6.2016).

Pyrhönen, Kari

2016 Arkkipiispa MTV Uutisextrassa: Kirkko lupaa suojella ilman turvapaikkaa jääviä. Julkaistu 26.3.2016 sivustolla mtv.fi. <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/arkkipiispa-mtv-uutisextrassa-kirkko-lupaa-suojella-ilman-turvapaikkaa-jaavia/5808692> (viitattu 29.6.2016).

RELIGARE

2013 Summary Report on the RELIGARE Project. Religious diversity and secular models in Europe. Innovative approaches to law and policy. http://www.religareproject.eu/system/files/RELIGARE%20Summary%20Report_0.pdf (viitattu 10.6.2016).

Repo, Matti

2016 Vihaista ja varmaa. – Aamulehti, Sunnuntaivieras 5.6.2016, B7.

Sana-lehdet

2012– Sana-lehdet. Helsinki: Karas-Sana Oy.

2015

Sana Plus -lehdet

2012– Sana Plus -lehdet. Helsinki: Karas-Sana Oy.

2015

Sjöholm, Johanna

2014 Kirkossa on sisäisiä ristiriitoja uskottua vähemmän.

Piispat kehottavat seurakuntalaisia ymmärtämään toisiaan erimielisyyksissä. Helsingin Sanomat 28.8.2014. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kotimaa/Kirkossa+on+sis%C3%A4isi%C3%A4+riitoja+uskottua+v%C3%A4hemm%C3%A4n/a1409122268544?src=ha&ref=arkisto%2F> (viitattu 28.6.2016).

Sumiala, Johanna

2015 Näin suomalaiset lehdet sitovat uskonnon paikkaan – ja kuinka se meihin vaikuttaa. Julkaistu 8.9.2015 sivustolla areiopagi.fi. <http://www.areiopagi.fi/2015/09/nain-suomalaiset-lehdet-sitovat-uskonnon-paikkaan-ja-miten-se-meihin-vaikuttaa/> (viitattu 17.5.2016).

Taira, Teemu

2015 Pehmeitä kumouksia. Uskonto, media, nykyaika. Eetos-julkaisuja 17. Turku: Eetos.

Uskontojen välinen kohtaaminen – suuntaviivoja

- 2003 Uskontojen välinen kohtaaminen – suuntaviivoja [http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/74BD60E3B885DA54C225738700391C7E/\\$file/uskontodialogi.pdf](http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/74BD60E3B885DA54C225738700391C7E/$file/uskontodialogi.pdf) (viitattu 29.6.2016).

Viittomakieli Suomessa

- 2016 Viittomakieli Suomessa. https://www.suomi.fi/suomifi/suomi/palveluoppaat/viittomakielisen_palveluopas/index.html (viitattu 29.6.2016).

Viittomakielilaki

- 2015 Viittomakielilaki 359/2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150359> (viitattu 29.6.2016).

Viljanen, Mika

- 2014 Arkkipiispa: Uusi avioliittolaki ei vaaranna avioliiton arvoa tai lapsen asemaa. YLE:n uutinen 25.11.2014. http://yle.fi/uutiset/arkkipiispa_uusi_avioliittolaki_ei_vaaranna_avioliiton_arvoa_tai_lapsen_asemaa/7650720 (viitattu 28.6.2016).

Luku 8

Alapuro, Risto & Siisiäinen, Martti

- 2013 Yhdistysten maa. – 100 sosiaalista innovaatiota Suomesta. Toim. Ilkka Taipale. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 232–235.

Berger, Peter

- 1967 *The Sacred Canopy*. New York: Doubleday.
2014 *The Many Altars of Modernity: toward a paradigm for religion in a pluralist age*. Boston: de Gruyter.

Kopperi, Kari

- 2015 *Ristin rakkaus: matka Lutherista suomalaisen seurakuntaelämään*. Helsinki: Kirjapaja.

Kristinoppi

- 1948 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon katekismus ja Kristinoppi lyhyesti esitettyinä. Hyväksytty Suomen kuudennessatoista varsinaisessa kirkolliskokouksessa vuonna 1948.

Mannermaa, Tuomo

1983 Kaksi rakkautta: johdatus Lutherin uskonmaailmaan. Porvoo: WSOY.

Raunio, Antti

1999 Suurten kirkkokuntien sosiaalieettinen opetus. – Rahan teologia ja Euroopan kirkot: lopun ajan sosiaalietiikka. Toim. Jaana Hallamaa. Jyväskylä: Atena. 33–121.

2009 Oppi, etiikka ja praksis. – Oppi ja maailmankuva. Toim. Tomi Karttunen. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 261. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 23–36.

Vikström, John

1983 Lutherin regimenttiopin poliittinen ja yhteiskunnallinen merkitys. – Luther ja yhteiskunta. Toim. Eeva Martikainen. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 1–27.

ASIASANALUETTELO

A

Aaltonen, Matti.....248
 aamupäiväkerho134, 232
 agnostisismi.....67
 alakoulu 129, 134, 129
 alakulttuuri 104, 109, 275
 ammatillinen oppilaitos.....129, 130, 132, 270
 ammattikorkeakoulu 129, 130, 270
 arabikevät9, 237
 arabinationismi.....10
 arkipyhä 175, 177, 178, 187
 arkkipiispa..... 239, 240, 246
 arkkitehtuuri 88, 90, 106, 108
 armo.....49, 54, 55, 85, 108, 234, 251, 255, 274
 arvot.....8, 11, 12, 36, 48, 49, 52, 57, 58, 60, 61, 72, 83, 84, 85, 86, 93, 108, 112, 119, 127, 128, 143, 148, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 170, 176, 177, 181, 182, 184, 185, 187, 197, 202, 205, 206, 208, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 249, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 272, 299
 Askola, Irja..... 236, 239, 245
 astrologia.....72
 ateisti..... 84, 23, 189, 209, 297
 Augsburgin tunnustus.....172
 auttamistyö 41, 45, 46, 61, 94, 107, 108, 146, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 165, 169, 170, 238, 258, 259, 277
 avioliitto..... 16, 31, 33, 77, 80, 83, 93, 111, 112, 117, 127, 128, 143, 210, 236, 245, 246, 248, 250, 260, 264, 272

B

Belgia47, 214
 Borvar, Pål Ketil72
 Brexit9
 Bruce, Steve47
 buddhalainen 22, 24, 28, 81, 83, 278

C

Casanova, Jose.....191
 Center for the Study of Global
 Christianity21

D

Dekker, Paul158
 demokratia 11, 47, 168, 191, 229
 diakonia 12, 134, 141, 143, 148, 149, 150, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 188, 195, 197, 259, 263, 264
 Durkheim, Émile207

E

eduskunta..... 33, 179, 183, 192, 196, 213, 241, 246
 eduskunnan oikeusasiamies....182, 200
 ekopaasto244
 ekumenia..... 16, 42, 44, 236
 elämäkatsomustieto 112, 125, 126
 ennustaminen.....72
 eriarvoisuus 6, 8, 48, 52, 60, 83, 100, 157, 188, 212, 214, 227, 228, 238, 241, 276

erityisasema 191, 198, 210
 erityismessu 90, 98, 99, 103
 esineistö 90, 106
 esiopetus 124
 Esping-Andersen, Gösta 147
 esirukous 76
 esivalta 52, 146, 169, 172, 173,
 229, 250
 etiikka 50, 57, 60, 253, 254
 Euroopan ihmisoikeustuomio-
 istuin 183, 184
 evankelis-luterilainen kirkko 11, 12
 28, 35, 40, 42, 44, 76, 81, 82, 88, 95,
 101, 103, 104, 148, 153, 155, 158, 173,
 177, 178, 179, 180, 182, 185, 192, 194,
 195, 196, 200, 204, 207, 210, 212, 215,
 217, 218, 228, 235, 246, 249, 260, 270,
 271, 273, 279

F

Fagerholm, Toni 245
 fasismi 47

G

gini-kerroin 7
 globalisaatio 8, 10, 48
 Gassman, Günther 51

H

Halava, Ilkka 186
 hallitus 175, 178, 196, 213,
 231, 239, 241
 Hart, Joep de 158
 hartaus 127, 129, 130, 142, 164,
 200, 276
 hautaus 30, 31, 195, 196, 210, 233,
 236
 heikompiosainen 148, 169, 225,
 226, 227, 228, 229, 249, 250, 255, 259,
 260, 271
 helatorstai 175, 177, 314

Helkama, Klaus 48
 Helve, Helena 123
 helluntailaisuus 21, 24, 28, 278
 Hendrix, Scott 51
 hengellinen elämä 50, 52, 54, 75,
 80, 90, 103, 111, 252, 256
 hengellinen musiikki 12, 77,
 78, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100,
 101, 102, 298
 hengellinen väkivalta 211
 herätysliike ... 60, 61, 83, 84, 101, 107,
 118, 119, 128, 143, 194, 227, 235, 242,
 248, 249, 250, 252, 260, 273
 Hiilamo, Heikki 165, 166
 hiippakunta 28, 29, 32, 34, 38, 41,
 98, 99, 105, 114, 115, 117, 136, 137,
 138, 162, 163, 164, 165, 166, 243, 246,
 248
 hindulaisuus 25
 Hjelm, Titus 198, 209
 homofobia 83
 huono-osaisuus 80, 84, 143, 147,
 149, 150, 152, 153, 165, 170, 197, 221,
 259, 277, 312
 Hurtig, Johanna 107
 Hynynen, Tuomas 230
 hyvinvointivaltio 7, 146, 147, 148,
 149, 150, 166, 169, 188, 223, 259
 Häkkinen, Seppo 245
 Hänninen, Tuomas 248
 Härö, Klaus 108

I

identiteetti 79, 84, 87, 92, 109,
 111, 141, 177, 181, 182, 185, 187, 189,
 191, 194, 197, 202, 205, 206, 209, 229,
 273
 ideologia 10, 62, 70, 87, 123, 174,
 187, 189, 194
 ihmeet 46, 69, 70, 188
 Ijäs, Johannes 243
 ilmastonmuutos 245

iltapäiväkerho 127, 136, 144, 145, 257, 305
 iltarukous 120, 123, 141
 Immonen, Kari 223
 instituutiot 11, 36, 37, 47, 61, 63, 84, 86, 187, 188, 198, 204, 208, 221, 248, 261
 Irlanti 47
 islam 9, 24, 44, 45, 84, 225
 islamilainen valtio (ISIS) 9, 10, 22, 24, 45, 84, 86, 186, 213, 254, 295
 Islanti 195
 isokset 140, 142, 243
 Isokset ry. 123, 134, 138, 140, 243
 itsenäisyyspäivä 174, 178, 179, 181, 187, 276, 316

J

jehovan todistajat 24, 81, 83, 278
 jihadismi 9, 10
 Jolkkonen, Jari 57, 74, 78, 79, 80, 248, 256, 293
 juhlanjumalanpalvelus 179, 276, 316
 juhlaperinne .. 182, 183, 185, 187, 219
 juhlapyhät 88, 174, 175, 176, 177, 187, 219
 julkinen sektori 148, 150, 167, 168, 170
 Jumala 36, 37, 49, 50, 51, 52, 54, 57, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 74, 75, 76, 77, 85, 89, 91, 102, 111, 122, 123, 141, 146, 222, 224, 234, 235, 243, 248, 251, 252, 253, 255, 260, 271, 272, 274, 275, 289, 297
 jumalanpalvelus 55, 60, 64, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 88, 90, 89, 91, 93, 98, 99, 100, 102, 104, 108, 117, 118, 119, 120, 122, 126, 127, 130, 141, 142, 156, 157, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 187, 235, 252, 258, 273, 274

jumalanpalvelusosallistuminen 61, 64, 78, 83, 85, 93, 95, 112, 119, 127, 128, 143, 184, 273
 juutalaisuus .. 22, 44, 81, 83, 108, 213, 278
 jälleensyntymisusko 68

K

kalenteri 57, 173, 174, 175, 176, 177, 186, 313
 Kallunki, Valdemar 200
 kalvinismi 57
 kansalaisjärjestö 12, 94, 148, 150, 152, 159, 165, 167, 169, 170, 241, 262
 Kankkonen, Stig 246
 kansalaisyhteiskunta 155, 167, 168, 197, 223, 262, 252
 kansallismielisyys 87, 157
 kansallisylypeys 63, 79, 80, 83, 84, 118, 127, 128, 157, 218, 254, 274
 kansanomainen uskonnollisuus 45, 69, 70, 77, 256
 kantelu 173, 182, 183, 200
 kanttori 97, 101, 109, 134
 Karhun kansa 25
 Karhu, Seppo 248
 karismaattisuus 21
 kaste 30, 31, 74, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 123, 134, 231, 233, 234, 236, 248, 300
 kastepuu 106, 117
 kasvatust 4, 5, 12, 36, 51, 54, 55, 60, 72, 77, 79, 84, 86, 108, 109, 110, 111, 112, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 138, 143, 144, 145, 192, 197, 205, 222, 231, 252, 255, 257, 273, 274, 303
 katolinen kirkko 21, 24, 40, 75, 88, 147
 katolisuus 23, 28, 43, 47, 82, 243

- katsomus 15, 16, 37, 45, 47, 49,
 50, 51, 54, 55, 58, 60, 61, 63, 64, 70,
 71, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 124, 125,
 126, 127, 155, 173, 174, 185, 186, 190,
 191, 192, 193, 194, 195, 198, 205, 208,
 221, 251, 254, 255, 256, 261, 270, 306,
 318, 319
 kauneimmat joululaulut 90, 92, 99
 kehitysyhteistyö 77, 241, 250
 Ketola, Mikko 246
 kirkkohallitus ... 40, 91, 102, 106, 126,
 140, 200, 223, 230, 231, 232, 239, 240,
 241, 243, 244, 245, 259, 264
 kirkkokonsertit 77, 91, 93, 94,
 95, 298
 kirkkolaki 51, 77, 88, 89,
 102, 104, 108, 109, 173, 174, 175, 192,
 222, 231, 235
 kirkkoon kuuluminen 28, 29, 30,
 31, 64, 112, 117, 118, 143, 219, 220
 kirkkoon liittyminen 33, 38, 39
 kirkkoturva 149, 240
 kirkolliskokous 101, 138, 140, 223,
 230, 231, 233, 234, 245, 246
 kirkollisvero 38, 195, 272
 kirkonkellot 217, 221, 328
 Kirkon Ulkomaanapu 44, 237
 kirkosta eroaminen 32, 33, 34, 35,
 36, 37, 117, 279
 Knuutila, Jyrki 245
 kodin siunaaminen 233
 Kokkonen, Jarmo 142
 kommunismi 7, 47, 62
 Komulainen, Jyri 237
 konsertti 85, 90, 91, 93, 94, 95, 96,
 97, 98, 99, 100, 130, 234
 konservatiivinen 33, 36, 60, 61, 64,
 73, 80, 83, 84, 93, 143, 147, 158, 177,
 185, 186, 202, 206, 212, 218, 221, 227,
 250, 272
 kotouttaminen 46, 238, 239
 koulu 45, 51, 54, 77, 94,
 96, 110, 112, 119, 122, 123, 124, 125,
 126, 127, 128, 129, 130, 132, 138, 139,
 143, 145, 163, 177, 179, 182, 183, 184,
 185, 186, 187, 198, 207, 214, 219, 221,
 222, 233, 255, 257, 261, 263, 270, 272,
 276, 306, 307, 308, 309, 317, 318
 koulutus 18, 36, 40, 58,
 60, 64, 73, 80, 83, 84, 112, 121, 124,
 125, 141, 153, 156, 157, 163, 164, 168,
 195, 202, 206, 208, 217, 218, 222, 238,
 239, 255, 262, 270
 kriisi 6, 7, 8, 19, 42, 127,
 138, 165, 168, 199, 200, 201, 204, 207,
 208, 209, 237, 241, 324
 Krishna-liike 83, 278
 kristilliset uskomukset 64, 65, 66,
 73, 85
 kristinusko 15, 21, 23, 45, 61,
 62, 65, 66, 80, 85, 88, 87, 101, 138,
 142, 255, 289
 kristityt 9, 21, 22, 23, 28, 50,
 74, 77, 108, 155, 157, 172, 187, 231,
 234, 235, 238, 243, 250, 253
 Kulmala, Markku 245
 kulttuuri 11, 12, 15, 41, 42,
 45, 47, 54, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 92,
 94, 95, 100, 102, 104, 105, 106, 107,
 108, 109, 124, 126, 140, 151, 173, 178,
 187, 188, 189, 190, 195, 200, 206, 207,
 208, 211, 219, 224, 239, 252, 254, 257,
 258, 277, 261
 kummi 111, 116, 118,
 130, 142, 143, 301
 kumppanuuden korit 126
 kuolema 67, 68, 69, 256, 271
 kuoro 89, 96, 97, 98, 99, 100
 kutsumus 10, 50, 54, 57, 58, 98,
 107, 155, 235, 251, 255, 274, 275, 286
 köyhyys 7, 146, 147, 149, 150, 166,
 169, 170, 241

L

lainkuuliaisuus54, 55
 lama7, 61, 113, 149, 156, 159,
 165, 166, 167, 170, 258
 lapsi..... 12,
 16, 51, 77, 85, 98, 99, 107, 108, 110,
 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 120,
 121, 122, 123, 124, 125, 128, 134, 135,
 136, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 147,
 149, 151, 159, 163, 195, 230, 231, 232,
 241, 243, 244, 248, 255, 257, 258, 263,
 273, 274, 300, 302, 304, 309, 310
 Lastensuojelun Keskusliitto24,
 143, 231
 Leinonen, Miia77
 Leppänen, Mari.....107
 lestadiolaisuus.... 81, 83, 248, 273, 278
 Liimatainen, Reijo.....246
 loppiainen 175, 177, 314
 lukio..... 112, 129, 130, 270
 Lundberg, Ulla-Lena 106
 Luoma, Tapio.....234, 245
 luonnollinen moraalilaki 50, 51, 55
 luottamus 15, 47, 48, 61, 66, 108,
 219, 255, 263
 luottamushenkilö 194, 212, 215,
 216, 218, 221, 228, 230, 248, 264, 265
 luterilainen..... 47, 57, 58, 60, 69,
 74, 75, 85, 86, 87, 88, 90, 147, 154,
 155, 172, 189, 205, 214, 215, 219, 237,
 243, 253, 256, 259, 261
 luterilainen arvomaailma..... 11,
 12, 13, 15, 28, 36, 47, 49, 50, 51, 52,
 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64,
 69, 70, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 83, 84,
 85, 86, 87, 88, 89, 90, 112, 117, 119,
 120, 127, 128, 129, 140, 143, 146, 147,
 151, 153, 154, 156, 157, 169, 170, 172,
 173, 174, 176, 177, 178, 181, 182, 185,
 186, 187, 189, 190, 192, 197, 198, 199,
 200, 202, 203, 205, 206, 208, 210, 216,
 217, 218, 219, 221, 222, 227, 229, 235,
 236, 237, 243, 246, 247, 248, 249, 250,

251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 259,
 260, 261, 274, 275, 280
 Luther49, 76, 88, 89, 90, 110, 142,
 146, 222, 231, 248, 252, 253
 Luther-säätiö247

M

maahanmuuttajat10, 15,
 16, 19, 20, 40, 41, 46, 149, 150, 151,
 159, 161, 220, 236, 238, 239, 240, 250,
 254, 256, 260, 261, 271, 278
 McCrea, Ronan.....189, 190
 media8, 10, 25, 96, 107,
 108, 112, 132, 140, 223, 224, 225, 242,
 246, 250, 253, 260, 261
 meditaatio78, 79, 80, 256, 292
 messu75, 76, 77, 90, 98, 99, 102,
 107, 117, 233, 256
 Miettinen, Anneli.....113
 Minkenberg, Michael.....47
 Moberg, Marcus.....102
 monikulttuurisuus..... 15, 24, 40, 41,
 46, 47, 109, 126, 197, 217, 237, 264
 moninaisuus, uskonnollinen....24, 173,
 203, 205, 206
 moraalii.....50, 51, 53, 55, 81, 83, 84,
 89, 93, 108, 123, 143, 182, 186, 210,
 212, 218, 221, 222, 223, 278
 mormonit.....24
 moskeija...83, 84, 217, 218, 221, 254,
 278, 295, 329
 musiikki 12, 78, 88, 89,
 90, 91, 92, 96, 98, 99, 100, 101, 102,
 103, 104, 108, 109, 135, 258
 musiikkitalaisuudet..... 92, 96, 97, 98,
 99, 100
 musiikkitoiminta..... 97, 100, 138
 musiikkityö90, 96, 97, 109, 143
 muslimit.....9, 22, 24, 42, 45, 83, 254,
 278
 muuttoliike15, 16, 17, 31, 32, 46
 Myllyniemi, Sami..... 121, 198, 209

Mäkelä, Outi.....183
 Mäkinen, Kari..... 33, 234, 240, 241,
 246, 247
 Möttönen, Sakari150

N

Nadbornik, Yaron213
 nationalismi87, 187
 neutraaliteetti 174, 183, 184, 190,
 191, 197, 214
 Niemelä, Kati.....77
 Niikko, Mika213
 Niinistö, Jussi.....201
 Niinistö, Sauli224, 242
 Niku, Markku.....248
 nimby-ilmiö 81, 70, 72, 73
 Norja..... 48, 92, 141, 194, 195,
 248, 249
 nuoret 18, 45, 62, 64, 68,
 98, 103, 108, 112, 113, 120, 121, 122,
 123, 128, 134, 135, 137, 138, 139, 140,
 141, 142, 143, 144, 145, 148, 151, 153,
 156, 163, 177, 180, 181, 182, 185, 186,
 187, 188, 198, 200, 202, 204, 205, 208,
 209, 215, 216, 217, 218, 227, 228, 230,
 242, 243, 244, 249, 299, 310, 263
 nuorisotyö 12, 111, 122, 123, 134,
 135, 136, 138, 143, 144, 195, 243, 257,
 258, 264, 277
 Nuorten Keskus243, 244
 Nyman, Hannu.....242, 243

O

Ohisalo, Maria150
 oikeusasiamies210
 Oikeusministeriö..... 203, 214, 219
 Opetus- ja kulttuuriministeriön213,
 243
 Opetushallitus 124, 125, 126, 182,
 184

opiskelija 119, 180, 181, 185, 187,
 188, 193, 202, 205, 206, 208, 217, 220,
 227, 258, 270
 oppilaitos 126, 129, 130, 132
 ortodoksinen 24, 28, 40, 43, 47,
 81, 82, 107, 153, 158, 178, 190, 192,
 195, 196, 199, 210, 246
 ortodoksisuus258, 278

P

painostaminen.....211, 325
 Pajuoja, Jussi183, 210
 Palmu, Harri.....48
 pakolaisuus.6, 11, 19, 20, 41, 45, 149,
 207, 238, 249
 palvelutuotanto167, 259
 pappi.....76, 141, 198, 199, 203, 204,
 205, 206, 207, 210, 234, 237, 245, 247,
 248, 276, 322
 partio 135, 136, 138, 277
 pelastusarmeija81
 perhe..17, 20, 47, 110, 115, 117, 118,
 143, 144, 145, 159, 225, 226, 231, 237,
 239, 257, 258, 271
 Perhebarometri.....113
 perhepäivähoito..... 123, 124, 125, 134
 peruskoulu 112, 129, 130, 270
 perustuslakivaliokunta.....183, 184
 Pettersson, Per.....207
 Peura, Simo.....243, 245
 pietismi89, 108
 piispa.... 107, 223, 230, 234, 235, 238,
 239, 243, 245, 247, 248
 piispainkokous 223, 230, 234, 236,
 237, 246, 248
 Piketty, Thomas6
 Pohjoismaat..... 48, 52, 55,
 69, 70, 73, 74, 91, 92, 147, 148, 187,
 188, 190, 191, 192, 194, 195, 198, 199,
 203, 205, 208, 213, 252, 256
 Pohjola, Juhana247
 polarisaatio8, 261

poliisi 207, 213, 240, 327
 politiikka.... 8, 9, 10, 47, 86, 107, 149,
 173, 191, 224, 229, 240, 260
 Pratt, Andrew..... 101
 Pride-viikko..... 245
 protestantismi 23, 47, 48, 55, 57,
 69, 86, 87, 158 252, 254, 256
 protesti..... 252
 puheenvuoro 169, 211, 223, 225,
 227, 229, 249, 250, 259, 260
 pukeutuminen..... 214, 217, 218
 puolueettomuus ... 173, 174, 178, 179,
 193
 Puolustusvoimat... 199, 200, 201, 202,
 209, 219, 276, 321
 Purdam, Kingsley..... 158
 Puumalainen, Mikko..... 183
 pyhäkoulu 110, 118, 119, 121, 124
 135, 137, 144, 257, 273
 päivänavaus 132
 päiväkerho.... 118, 124, 125, 134, 144,
 257
 päiväkotiki 123, 124, 134, 232
 päivänavaus .. 124, 125, 128, 129, 130,
 183, 184, 276, 308
 Räsänen, Päivi..... 213, 224

R

Raamattu .78, 80, 105, 146, 222, 224,
 235, 236, 252, 258, 271, 294
 Rantala, Janne..... 243
 rasismi..... 45, 83
 Rauhala, Pauliina 107
 reformaatio... 52, 69, 75, 90, 108, 146,
 147, 172, 173, 222, 231, 256, 260
 regimenttioppi..... 51, 146, 169, 256,
 259
 rippikoulu 110, 111, 112, 115,
 123, 134, 136, 138, 140, 141, 142, 143,
 236, 244, 263, 264
 rituaali..... 76, 116, 134, 142, 256

rukous.. 43, 45, 76, 80, 110, 118, 119,
 120, 122, 126, 217, 218, 221, 233, 235,
 245, 252, 271, 273, 302, 304, 329
 rukousaktiivisuus... 60, 61, 64, 79, 83,
 85, 93, 119, 127, 271
 rukouskutsu 217, 218
 ruoka-apu..... 150, 162
 Ruotsi 40, 44, 48, 90, 141, 172,
 191, 194, 195, 203, 248, 249
 ryhmätoiminta 22, 130, 166, 208

S

Saari, Juho..... 149, 188
 sairaalapapit..... 206, 276, 323
 sairaalasielunhoito . 199, 205, 206, 264
 sakramentti 75, 248, 249, 253
 Saksa 47, 141, 147
 Salmi, Samuel 248
 sananvapaus..... 224
 Sarkomaa, Sari 182
 Sariola, Jukka 107
 Saukkonen, Pasi 181
 Schauman, Frans Ludvig..... 77
 seksismi 83
 sekulaari, sekularismi.... 10, 21, 84, 87,
 254, 256
 sharia..... 10
 Sipilä, Juha..... 6, 175
 Soramies, Risto 247, 248
 sosiaali- ja terveyspalvelut..... 167, 199,
 206
 sosiaalipolitiikka... 108, 148, 149, 150,
 203
 sotilaspapit 199, 200, 201, 202,
 206, 321
 spiritualismi 73
 Storm, Ingrid 158
 sukupuolineutraali avioliitto.. 245, 246,
 250, 260
 suojele..... 50, 213, 214, 326
 suojele poliisi 213

suomalaisuus 60, 254, 255
 Suomi..... 6, 9, 11, 12, 18, 20, 21, 29,
 36, 41, 42, 44, 45, 47, 48, 55, 61, 78,
 81, 84, 87, 91, 110, 126, 140, 141, 147,
 158, 168, 174, 178, 184, 187, 188, 190,
 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 200,
 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213,
 214, 217, 219, 222, 224, 232, 233, 236,
 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 247,
 248, 249, 250, 252, 259, 261, 263, 265,
 272, 274
 suuvirsi 96, 182, 183, 184, 185,
 186, 261, 276, 317
 syntyyvyys 113
 syrjäytyminen 108, 149, 150, 165,
 167, 220, 238, 242, 243, 258, 261,
 355, 375
 Särkiö, Pekka.....248

T

taikausko69
 Taira, Teemu224
 talous6, 7, 8, 10, 16, 18, 19,
 46, 61, 150, 159, 161, 162, 165, 167,
 173, 177, 191, 194, 196, 198, 222, 223,
 238, 241, 249, 258, 264
 Tanska..... 48, 141, 192, 195, 203
 tasa-arvo8, 46, 48, 52, 53, 55, 94,
 147, 167, 222, 245, 246, 255, 276
 tavoittavuus 28, 90, 134, 135
 teologia10, 49, 51, 52, 54, 76, 77,
 89, 102, 141, 172, 222, 223, 230, 234,
 245, 246, 251, 252, 253, 254, 255
 teosofia73
 terrorismi 6, 9, 10, 11
 terveydenhoito205, 240
 Tilli, Jouni107
 Toft, Monica Duffy.....10
 toimeentulotuki 150, 159, 165, 166
 Trump, Donald9
 tuloerot 7, 220, 241
 tulotaso58

turvallisuus.....61, 151, 210, 213, 214,
 221, 326
 turvapaikanhakijat.....9, 16,
 19, 20, 40, 41, 45, 49, 149, 150, 236,
 239, 241, 261, 271
 työ..... 16, 17, 18, 20, 40,
 43, 48, 49, 50, 54, 57, 58, 59, 60, 85,
 86, 101, 108, 109, 127, 129, 132, 134,
 138, 139, 140, 141, 142, 143, 148, 159,
 160, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 170,
 175, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 202,
 203, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 215,
 216, 218, 219, 220, 221, 224, 227, 228,
 230, 231, 233, 239, 244, 255, 256, 257,
 262, 263, 264, 265, 270, 274, 275, 280,
 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288
 työaika 175
 työttömyys6, 18, 36, 60, 61, 64,
 73, 80, 83, 113, 119, 156, 157, 163,
 168, 176, 180, 181, 182, 185, 187, 188,
 202, 205, 206, 208, 217, 220, 227, 252,
 258, 270

U

ulkomaan kansalaiset.....20, 40
 United Religions Initiatives44
 universalismi 147, 150, 158, 166,
 168, 169
 uskonnolliset yhdyskunnat.....192, 205
 239
 uskonnollisuus..... 15, 16, 24, 36,
 49, 58, 60, 64, 73, 80, 83, 84, 93, 121,
 122, 123, 143, 148, 151, 156, 157, 158,
 173, 186, 189, 202, 206, 212, 217, 218,
 221, 263, 272, 273
 uskonnonharjoittaminen22, 49,
 73, 74, 78, 79, 96, 125, 126, 127, 182,
 183, 184, 198, 199, 200, 203, 204, 208,
 209, 210, 239, 257
 uskonnonopetus.....13, 122,
 125, 126, 127, 128, 173, 182, 189, 190,
 191, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201,

202, 203, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 219, 221, 241, 257, 276, 307
 uskonnonvapaus... 111, 173, 174, 190, 192, 197, 198, 204, 209, 210, 213, 214, 224
 uskonnottomat..... 22, 23, 28, 36, 46, 84, 87, 125, 157, 158, 200, 202, 261
 uskonnottomuus 15, 46, 84, 189, 201, 220, 273
 uskontodialogi..... 16, 42, 44, 45, 46, 234, 235
 Uskontojen uhrien tuki ry211
 uskontokasvatus 111, 122, 124
 uskontokriittisyys 181, 189, 220
 uskontoteologia..... 42, 46, 72
 USKOT-foorumi ry44, 237
 uushenkisyys 15, 25, 64, 70, 71, 72, 79, 80, 83, 128, 143, 156, 157, 256, 275, 290

V

varhaisnuoriso135
 vaikutusvalta 11, 87, 228, 229, 250, 261, 272, 332
 valistus89, 90
 valtio6, 22, 47, 52, 146, 151, 167, 169, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 182, 183, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 203, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 218, 219, 220, 221, 223, 230, 239, 241, 255, 257, 259, 320, 324, 325, 326
 valtiopäiväjumalanpalvelus178, 179, 180, 181, 187, 219, 261, 276, 315
 vanhemmat 51, 108, 111, 112, 117, 121, 122, 123, 138, 139, 141, 145, 231, 232, 255, 274
 vankilapapit.....199, 203, 204, 205, 206, 276, 322
 vapaa-ajattelijat.....83
 vapaaehtoisjärjestöt.....12, 72
 vapaaehtoistoiminta..... 40, 148, 151,

152, 153, 157, 162, 167, 168, 169, 241, 252, 262
 vapaakirkko 24, 43, 103
 varhaiskasvatus 12, 112, 123, 124, 125, 126, 127, 143, 232, 264
 varhaisnuorisotyö . 112, 134, 135, 136, 138, 143, 144, 263
 varusmiespalvelus 199, 200, 202
 verkkoviestintä225
 vieraskieliset21
 viestintä.... 11, 96, 161, 223, 225, 249, 263
 viittomakieli232, 233
 Vikström, Björn246
 viranomainen .40, 151, 173, 192, 207, 210, 213, 233, 238, 240, 242
 virsi12, 88, 89, 91, 92, 101, 102, 127, 184, 252
 virsikirja55, 76, 89, 92, 101, 102
 virsikirjan lisävihko 91, 101, 102
 virsitutkimus91
 Vuola, Elina241
 vuosituhatkampanja, YK:n7
 väestökehitys 16, 18, 23, 29
 vähemmistö..... 38, 83, 191, 198, 200, 204, 233, 246, 272, 278
 Väisänen, Mikko246
 Väisänen, Matti.....247

W

WWF244

Y

yhdenvertaisuus..... 28, 46, 125, 152, 156, 158, 169, 173, 174, 181, 183, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 208, 214, 219, 220, 239, 248, 249, 252, 276, 277
 yhdistystoiminta..... 48, 83, 94, 156, 157, 151, 311
 yhteiskuntasopimus.....175

yhteiskuntauskonto	187, 219
yhteisövero	195, 196
yksinäisyys.....	145, 161
Yleisradio	181, 183, 276
yliopisto	69, 70, 71, 91, 129, 130, 132, 182, 198, 245, 256, 270
ympäristödiplomi	244

Ä

ääriliikkeet.....	11, 238, 241
-------------------	--------------

Tässä tutkimuksessa luodaan empiirisiin kyselyaineistoihin perustuva kuvaus luterilaisuudesta tämän päivän Suomessa. Siinä tarkastellaan luterilaisuutta suomalaisten katsomuksissa ja arvoissa, luterilaisuuden yhteiskunnallista merkitystä sekä evankelis-luterilaisen kirkon roolia yhteiskunnallisena toimijana ja luterilaisen perinteen ylläpitäjänä ja muokkaajana.

Tutkimuksessa käsitellään uskonnollista kenttää ja uskontojen vuorovaikutusta Suomessa. Siinä analysoidaan suomalaisten luterilaisia arvoja sekä niiden vaikutusta kirkon musiikki- ja kulttuuriperinteessä ja kristillisessä kasvatuksessa. Lisäksi tarkastellaan suomalaisten auttamistahtoa ja kirkon diakoniatyötä, kristillisten perinteiden näkymistä yhteiskunnassa sekä kirkkoa julkisena keskustelijana ja yhteiskunnallisena vaikuttajana.

Tutkimus on toinen osa kirkon nelivuotiskertomusta vuosilta 2012–2015, ja sen erityisenä tehtävänä on kirkon toimintaympäristön analyysi. Kertomuksen ensimmäinen osa, *Erilaistuva kirkko*, kuvaa kirkon toimintaa kokonaiskirkon ja eri työalojen näkökulmasta. Nelivuotiskertomuksen tarkoitus on palvella kirkon ja seurakuntien toiminnan suunnittelua ja kehittämistä, ja se tehdään kirkolliskokouksen toimeksiannosta.

KIRKON TUTKIMUSKESKUS⁺

ISBN 978-951-693-355-2 (nid.)

ISBN 978-951-693-356-9 (pdf)

ISSN 1459-2681 (painettu)

ISSN 2343-306X (verkkojulkaisu)

SUOMEN⁺
EV. LUT.
KIRKKO